مقالید ترکیه

اثر—میرزا فتحعلی خان قاجار (سپانلو)

کوچورن ائلچی بئی

کتابین آدی ...مقالید الترکیه ؛ تورکو سوزلوگو
یازانی ...میرزا فتحعلی خان قاجار (سپانلو)
کوچورن ...ائلچی بئی
ناشر همکار ...چاپ ونشر بهبود
سایی....۱۰۰۰دنه
قیمت....
شابک....
سال چاپ....۱۳۹۴
یایین ائوی ...بندر انزلی شهرک صادقیه اوتوبان خلخال روبروی خانه های فرهنگیان جنب آهنگری دفتر چاپ نشر بهبود تلفن تماس
۰۹۱۱۱۸۶۸۵۲۳...۰۹۳۹۱۶۰۱۱۶۲

قدیر دانلیق

یری گلمیشکن حورمتلی یولداشیم علیرضا عقیقی بخشایش جانابلاریندان تشکور ائله مه لییم کی بو سوزلوگون چاپ اولماقیندا منه دایاق دیرک اولوب تا بو سوز خزینه میزدن اولان آلتون قیمتلی(مقالید الترکیه) اثری هر نه تنزلیگینن خالیقیمیزین الینه یتیشسین (اینتشارات بخشایش)باشیچی اولاراق هممشه مدنیتیمیزین کئشگینده دورماقلارینا گوره بیله لرینه یورولمایاسان دئیرم .

سوزخزینه میز

هر خالیقین گئچمیشدن قالان ال یازی سوزلوک کیتابی اونون قیزیلدان قیمتلی اولان ثروتی سایلیر ؛دونیادا اولوس آرا سی هیچ بیر وارلیق سوز ثروتینه هله کی چاتانماییب؛ سوز اصلینده وارلیقین ترجمانیدیردئمکدیر؛ .دوغوردواندا یازی پوزو اولماسایدی دونن کی یاشایان اینسان اوزلرینن قاباق کی یاشایانلاری نجه تانییا بیلردیلر؛. نه یاخچی کی وارلیقین قاتیندا سوزو یازی شعیر و اینجه صنت دولانیر؛ یوز ایللیکلر دونه دونه سس سوراقلارینا گلجک نسیله چاتدیرانلاراصلینده اوزلرین تاریخ بویی دیری ساخلاییلار . شوکورلر اولسون کی بیزیمده ملی ثروتیمیزه تاریخاصاحاب دورانلاریمیز اولوب ؛کاشقارلی ماحمود بابامیزدان اوزو بری توتساق نچه نچه آغیرحجیملی قیزیل وزنینده بیزیمده سوزلوک(فرهنگ ولغت)کیتابیمیز اولوب؛ بو اینجی لرین ایچینده مقالید الترکیه دئدیگیمیز پته خزینه سی دوغوردان بیزیم خالقیمیزین شخصییت وصیقه سی کیمین قلمه آلماق اولار. بو قیمتسیز اثری میرزه فتحعلی خان قاجار(سپانلو)آدلی بیزیم قاباقجیل کوکلوقایناقلی اولاق آتا بابادان یدی شاهلیقا چاتان قاجار سلاله سینه منسوبیتی اولدوقوناگوره اوز خالقینا بورجونو اوده مه اوچون بویوک مسئولیت بوینونا آلاراق بو کیتابی قمری تارخینان ۱۲۷۴ایللردن باشلاییب ۱۲۸۰ایلینده باشا یتیرمشدی ؛تخمینا بو سوزلوگون ایچینده ۸۵۰۰ دنه تورکجه سوزولوگویازیلیب و اونون ایضاحاتی فارسجا وئریلمیشدیر.اصلینده بو سوزلوک اینجه صنته باغلی اولان ناصرالدین شاه دئدیگیمیز اولکه باشیجی سینی تاپریشیریقی عرفه سینده یازیلیب تاریخیمیزی ال اله اوجو اوجا دوگون ویران میرزه فتحعلی خان قاجار حضرت امیر علیشیر نوایی نین آثارینا یازمیشدیر. اوجور بیلیریک بویوک نوایی نین آثارینا ایندی کیمین ۱۶کیتاب سوزلوک یازیلیب.و اونلارین سیراسیندا بو ال یازیسی کیتاب آلتی یوزاللی یدی صفحه ده منیم چاتاندا گوی تانریسینا آلقیشیلار ائله ییب قوآران واراقی کیمین اوپوب گوزومه قویاندان سونرا اونو ینی یازیلارا کوچورتمه گه واقت آییردیم؛ دئیرلی اوخوجولاریما ایضاحات وئرمه لییم کی بو کیتابی من ایکی ایل عرضینده نچه یول اوخویوب یادداشت گوتورنن سونرا ۱۳۹۳ ایلین یایین اون بئشینجی گونونده کوچورتمه باشلادیم ؛ و بوگون کی ۱۳۹۴دوردنجو ایلین یازین یتمیش بیراینجی گونو سایلاندا ؛دوغورداندا بیرایله یوخوندورهر گون دورد ساهات بو کیتابین اوسدونده ایشله ییب چاپا حاضیرلامیشام ؛ اممـا هر ایشین گوزلیگینه باخمایاراق میرزه فتحعلی خان قاجاریندا بو کیتابدا چوخلو سعفلرین گوروب او یالنیشلیقلاری آرادان گوتورمه گه اوچون گئجه گونوز چالیشمیشام ؛تا سیز حورمتلی اوخوجولاریمیزین الینه عیبجَرسیز بیر کیتاب ایتحاف ائله میش اولوم؛گوزه گلن سعفلرین بیری بو چوخ سوزجوکلری میرزه فتحعلی خان قاجار تکرار گتیرمه گیچون کیتابین قالینیقی آتیرمیشدی.ایکینجی سعف بو کی بعضی سوزوجوکلرین ایضاحاتینداچوخلو ایشتباهلارائله ییب آرا سیرا گتیردیگی

نمونه شعیرلری ده اوزونن آسیلی اولمایاراق وزنیسیز و یاخود معناسیز اولموشدی؛ من باجاردیقیما قَدَر چالیشدیم کی هاممیسی نین ایضاحاتین وئریم ؛ اوجورکی باشلانیشدا یازدیم بو سوزلوک مقالید الترکیه بیزیم جاغاتای تورکجه میزده یازیلیب فارسجا ایضاحاتی گتیمیشدیر؛ منده یری گلمیشکن آذاربایجان لحجه سینده ایشله نن سوزلریمیزی اصلی سوزلرین قاباقیندا یازیب باجاردیقیم قَدَر آذاربایجان تورکجه سینده ایضاحاتلاریندا وئرمیشم ؛میرزه فتحعلی خان قاجارآرابیرسوزجوکلرین فعلرینده دوز یازمایاندا من باجاردقجا ال دولاندیریب اونلاریندا یولونا قویموشام ؛ایندی سه بو کیتاب ۶۲۱صحفه ده باشا چاتیب سوزون ال ایاقین یغماق عرفه سینه گلیب چاتمیشام؛اینسان چاشقین لیقی گونده لیک ایش اولاراق دییه بلکه منیمده بو ایشده چوخلو قُصورلاریم اولا بیلیر؛بوتون اوخوجولاریمنان عوذرایسده ییب بو چاتیشمامازلیقی منیم اورزیمه یورسونلار؛.یوخسا نه فتحعلی قاجاری نَدَه اوندان قاباکی دونیاسین دءیشمیش یازی پوزو عرفه سینده چالیشان اوضمانلاریمیزی تاقصیر کار توتماق اولماز؛هله لیک سوزه سون قویوب سیزینله علاوه دن پایلاشماقا قَدَرحالال لاشیرام و سون تاپیشیریقیم بو کی اوزوزسئوین تا اوزگه لریده سئوه بیله سیز؛

۱۳۹۴

یازین ۷۱

انزلی شهری

ائلچی بئی

حضرت امیر نظام الدین علی شیر نوایی نین نظم و نثر تورکو ال یازما کیتابلاری

۱--دیوان ترکی غرائب الصغر۲--دیوان نوادر الشباب۳--دیوان بدایع الوسط۴--دیوان فوائد الکبر۵--کتاب خمسه حیرت الابرار۶--فرهاد شیرین۷--لیلی مجنون۸--سد سکندری۹--سبعه وسیاره۱۰--محبوب القلوب --۱۱ تاریخ الانبیاء۱۲--تاریخ الملوک۱۳--خمسته المتحرین۱۴--تحقته الافکار۱۵--لسان الطیر۱۶--وقفییه اخلاصّیه۱۷--نسایم المحبه۱۸--سراج المسلمین۱۹--نظم الجواهر۲۰--چهل حدیث۲۱--میزان و الاوزان۲۲—— منشئات۲۳--کمالیته المتقین۲۴--مجالس والنفایس۲۵--ساقی نامه۲۶--داستان شیخ صنعان۲۷--نثر الالی جناب مرتضی علی

ایضاحات .بو کیتابلارین آدین میرزه فتحعلی خان قاجار اوز یازیلاریندا گتیریب اما اوجور کی بیلیریک نوایی نین فارسجا دیوانیندا اون مین بیته یوخون شعیری واردیر. نوای حضرتلری فارسجا شعیرلرینده فانی تخلص ائلردی. البته نوایی تانیانلارین دئیشینه گوره بو تورک عالیمی نین ۳۲۱دنه کتاب فورماسیندا ال یازیسین وار کی هامیسندان قیمتلی محاکمته الالغتین

آدلی کیتابیدیردونیالیق شهرتی واردیر . میرزه فتحعلی خان قاجار بو کتابدا (مقالید الترکیه) ده عموما شعیر نمونه لرین نوایی دن گتیرمه یینه باخمیاراق .مولانا لطفی دن .بابرشاهدان .سلطان حسین بایقارادان. میر حیدر دن .بنایی دان . سلطان عبید شیبانی (عبید)ن. فضولی دن شعر پارچالاری دوموشدوربونودا دئمه لییم کی بو کیتابدا هر یرده چهاردیوان سوزو گلیب عموما نوایی نین دورد تورکجه دیوانینا ایشاره دیر .یاخود. سوزونون آردینجا گلن شعیرلر نوایی یه عاید اولور یوخاریدا آدلارین صادالادیقیم شاعیرلرین شعیرینین اوسدودنده اوز آدلارین گتیرمیشم.

کتاب حل الغت تورکی جغتایی بفارسی موسوم به **مقالید ترکیه**
که فتحعلی بن کلبعلی بن مرشد قلی خان قاجار قزوینی طایفه سپانلوتصنیف نموده

بحمدک فتح ابواب المعانی
نصیب ایت کونلومه فتح اولماق آنی

بنام خداوند جان آفرین
حکیم سخن درزبان آفرین

خدایا مُسلم خدالیق سنه
بیر شاه سان واریمدی کدالیق سنه
خداوند بی مثل ومانند سن
خداوندیلردن خداوند سن

نگاهی گذرا
به فرهنگ الغت مقالید الترکیه

شرح حال

فتحعلی ابن کلبعلی ابن مرشد قلی خان قاجار از ایل سپانلو نویسنده کتاب فرهنگ الغت ارزشمند (مقالید الترکیه) درسال 1210 هجری قمری شهر قزوین در خانواده اشرافی چشم به جهان گشود چنانکه در مقدمه 11 صفحه ای کتاب خود گزارش میدهد 1222هجری قمری در رکاب شاهزاده عباس میرزا در تبریز بوده و هم چنین در یکی درگیری دولت عثمانی با ایران در آن جنگ حضور داشته است که قشون عباس میرزا با رشادت تمام اردوی طرف مقابل که تعداد سربازانشان سه برابر مردان جنگی خودشان بود در هم شکستند هم چنین در یورش ارتش روسیه تزار با فرماندهی کداویج به ایروان در این منازعه هم حضور داشته شاهد فداکاری اردوی عباس میرزا بوده است در جوانی با آثار امیر علیشیر نوایی ارتباط برقرار کرده از اشعار دلنشین نوایی بهره برده است تا جایی که بعضی از کلمات ترکی جغتایی برای ایشان همچنین ترک زبانان ایران نامفهوم بوده از این جهت آزرده خاطر شده و طی گزارشی مینویسد که حضرت ظلل الله ناصرالدین شاه قاجار هم علاقه زیادی به اشعار نوایی داشتند هر از گاهی شعر نوایی را زمزمه میکردند در ادامه می گویدکه منهم هر از گاهی در حضور شاه به شعرنوایی اظهار علاقه می کردم تا اینکه ظلل الله امر فرمودند که در صورت امکان حل الغت مناسبی برای آثار امیر علیشیر نوایی نوشته شود در ادامه میگویند بعد از این ماجرا دنبال فرصت مناسب بودم تا اوامر شاه را عملی نمایم نهایتا در سال 1274شاهزاده علی نقی میرزا ملقب به رکن الدوله که به والی گری خراسان منسوب شدند خود فتحعلی خان سپانلو در معیت این شاهزاده قاجار به خراسان نقل مکان نموده است در آنجا با شخص فاضلی بنام یلنگ خان آشنا میشوند که اشراف کامل بر زبان جغتایی از جمله آثار نوایی داشته است در مدت اقامت شش ساله **اش** در خراسان این کتاب بسیار ارزشمند (مقالید الترکیه) را جمع آوری درتاریخ هجری ۱۲۸۰قمری به پایان برده است منابعی که بجهت تحریر این کتاب بدان دست رسی داشته بقول خودش بیشترین آثار نظم ونثر نوایی بوده است در کنار آثار نوایی از اشعار شاعران ترک جغتایی از جمله (مولانا لطفی) (میر حیدر)(سلطان حسین بایقرا)(بابر شاه) از جمله ازفرهنگ الغت سنگلاخ میرزا مهدی استر آبادی و سایرین استفاده کرده و هم چنین ایراداتی به نحوه نگارش سنگلاخ میرزا مهدی وارد نموده است

مقالید الترکیه

این اثر ارزشمندجمعا 756 صفحه نگاشته شده است با مقدمه 11 صفحه ای دارد گزارش خوبی اتفاقات پیرامون خود اراء میدهد در ادامه با معرفی آثار نوایی از بیگرافی خودتا نحوه نوشتن این اثر سخن بمیان آورده حدودا 8500 هزار کلمه را در کتاب جای داده است چون این کتاب بصورت سیدی بدست من رسیده است حال نمیدانم این اثر ارزشمند فعلا کجا نگهداری میشود حتی ابعاد کاغذ بکار رفته برای ما مشخص نیست تا جایی من شمارش کردم هر صفحه تعداد 17 سطر خط میباشد نحوه نگارش کتاب مقالید الترکیه از طرف نویسنده بسیار ظریف و کامل نکاشته شده است تمام اصول فرهنگ نویسی تا حد امکان رعایت شده است همانطوری که بالا عرض کردم کتاب بصورت ترکی به فارسی نکاشته شده ضمن اینکه برای هر کلمه نمونه اشعاری از شاعران ترکی جغتایی آورده است برای درک معانی کلمات ترکی توضیحات کاملی برای خوانندگان کتاب ارائه داده است منطقه پهناور سرزمین ایران توران که دارای میراث مشترک هستند این کتاب مرجع مناسبی ایست برای فارسی زبانان از این جهت حایز اهمیت هست که در تاریخ ادبیات فارسی کلمات بی شماری از واژه گان ترکی استفاده شده است مثل این بیت مولوی که میفرماید

گر آسیاب معرفت بی دانه ماندی ساعتی
من فراز نه فلک بنیشنم و برغو *(بورقو)زنم

*بوروقو ---آلت موسیقی بوده که از شاخ گاو**غیره** درست میکردند بعضامورد استفاده دراویش بوده است

معنای دیگر برغو لفظ درستش بورقو**ست** چوبی بوده در گلوگاه آب انبار نصب میکردند هر زمان میچرخاندند آب جاری میشد از این نمونه کلمات در ادبیات فارسی زیاد به چشم میخورد مطلب مهم اینکه ترک زبانان ساکن ایران و افغانستان تاجیکستان که دوزبانه هستندبراحتی میتوانند از این کتاب به عنوان مرجع در گویش ترکی جغتایی استفاده نمایند که شاعرانی همچون امیر علیشیر نوایی بابرشاه سلطان حسین بایقرا اکبرشاه اورنگ زیب سلطان عبیداله شیبانی (عبید) ثانی جغتایی بدین گویش خلق آثار نموده اند مطلب خیلی مهمی که لازم است اینجا اشاره کنم اینکه فرهنگ الغت نویسان آذربایجانی لاجرم باید لحجه ترکی جغتایی بدانند غیر اینصورت نوشته های آنها ناقص در اصل غیر قابل استفاده خواهد بود چون در سده های گذشته بیشتر شاعران آذاربایجانی به تاثیر از آثار نوایی مبادرت به خلق آثار در لحجه ترکی جغتایی نموده اند از جمله ی این شاعران میتوان به مسیحی شیروانی که در زمان سلطان محمد خدابنده صفووی میزیسته اشاره نمود اینجاست که پژوهش گران و لغت نویسان آذاربایجانی الزاما باید با گویش ترکی جغتایی آشنایی داشته باشند

نتیجه گیری

من در 10 سال گذشته که مشغول ترجمه آثار منظوم امیر علیشیر نوایی از ترکی جغتایی به ترکی آذربایجانی بودم از دو منبع معتبر جهت حل الغت ترکی جغتایی استفاده کرده ام اولی کتاب فرهنگ لغتی ایست خطی در 390 صفحه که بصورت ترکی به ترکی با خط بسیار پیچیده ریز بنام لغت نامه نوایی نکاشته شده است کتاب فوق در تاریخ 952هجری قمری بعداز 30 سال وفات نوایی جمع آوری شده از نوع خطی که در این کتاب استفاده شده است معلوم میگردد از طرف دو یا سه کاتب این اثر بینظیر خلق شده است متاسفانه اسمی از نویسنده یا نویسنده گان در این کتاب قید نشده است و همچنین کتاب دوم فرهنگ الغت سنگلاخ میرزا مهدی استر آبادی ایست که در سالهای 1335 خورشیدی توسط آقای روشن خیاوی باز نویسی در گویش ترکی آذربایجانی و منتشر شده است البته کتاب دیگری از میرزا مهدی خان استر آبادی بنام صرف نحو در ادامه همان کتاب فرهنگ سنگلاخ نکاشته شده است از کتابخانه ملک تهران بدست آورده از آن اثر کمیاب هم استفاده بردم ولذا هیچ اثری به اندازه کتاب مقالید الترکیه برای من سودمند واقع نشد چون کتاب فوق از نوع نگارشی که دارد کاملا قاعده واسلوب یک فرهنگ نویسی را رعایت نموده فتحه ضمه تمام کلمات را در جای خود اشاره کرده است و نطقه بعدی اینکه با خط بسیار خوانا و از کلمات قابل فهم عامه استفاده کرده است از اینجاست که با صلاح دید دوستان دانشمندم بر خود واجب دانستم این اثر بی نظیر را باز نویسی نموده در آینده نزدیک چاپ منتشر نمایم سخن آخر اینکه چندی قبل در نوشته ای دیده بودم که تابحال دوزاده فرهنگ الغت به آثار امیر علیشیر نوایی نگاشته شده است اما بعداز بررسی و کنکاش بیشتر متوجه شدم تعداد حل الغت به آثار نوایی بیش از دوازده مورد بوده است

اسامی کتابهای که تا بحال بدست آورده ام بدین شرح می باشد

لغت نوایی تاریخ کتابت 1099توسط علی شاملو
فرهنگ سنگلاخ اثر میرزا مهدی استر آبادی---و کتاب صرف نحو میرزا مهدی
فرهنگ بدایع الغات از امام هروی سده سیزدهم
فرهنگ مباین اللغت نویسنده نا معلوم
فرهنگ ترکی
فرهنگ ابوشقه نویسنده نا معلوم
فرهنگ دو جلدی لغات جغتایی و تورکی عثمانی اثر شیخ سلیمان بخاری
فرهنگ کلیور نامه نویسنده محمد یقعوب چینگی
فرهنگ خمسه با حل الغت تاریخ کتابت 1848---الی 1845میلادی نویسنده نا معلوم
فرهنگ لغت ترکی فضل الرحمان
فرهنگ شرقی ترکی حل الغت بزبان فرانسه اثر (پوخی دی کوردی(
فرهنگ الغات نوایی تاریخ 952هجری قمری نام نویسنده یا نویسنده گان نامعلوم

فرهنگ الغت در بیانات نوایی
حل الغت نوایی
فرهنگ نصاب نوایی
منتخب الغت نویسنده محمد خاکسار
مقالید الترکیه نویسنده فتحعلی خان قاجار(سپانلو)

یولون یامان یاخشی سینان غم یمه
بسم الله دءگینن قوی سن قدم

باب الاالف الممدوده

آباقا؛اَباغه؛عم(عمو) را گویند ونیز پسر هولاکو خان بن تولی خان بن چنگیز

آردو؛خیمه کاه سلاطین را گویند

آنداق؛اوندا؛به معنی مثل و آنچنان حضرت امیر نظام الدین علیشیرنوایی در دواوین اربعه خود که موسوم بغرایب الصغر و نوادر الشباب و بدایع الوسط و فواید الکبر است گوید(چهار دیوان)
شعیر
بیر لبین جان آلدی آنداق کیم بیریسی بیلمه دی
ایمدی بیلدیم آرالاریندا باردور شکر آب
و یاخود
قویاشی نین قُربیندن آی کیم هلال اولغای اولور آنداق
که بیر مهوش سنه یتکاج اوپمک لیک کا بولغای خم
یاخود
گوزلری خونخوارلیق داندی بئله بیمار اولور
باده چوخ ایچمکدن آنجاق کیم اولور مو ناتوان

آسرادی؛ضبط نمود .نگاه داشت.در داستان شیخ در ملاقات دختر ترسا صنعان گوید

آسرادی کوپ اوزونی استغفار ائدیب
آغزیندا لاحول نی تکرار ائدیب
شوخ آچغاج شعله ی رخسارینی
اوتدادی لاحول و استفارینی

آرا؛اورتا؛وسط .میان چیزی را گویند .ونیز نوایی از موسیقی باشد.به معنی زینت ترتیب لغت مزبور در پارسی هم استعمال میشود در سد سکندری گوید
یانا کوس زن توشدی جُنبش آرا
یانا کوس توشدی غرنُیش آرا
(ایضاحات هر یرده بو کیتابدا چهار دیوان نان سوز گلنده نوایی نین دورد تورکجه دیوانینا ایشاره دیر)؛دیوان غرائب الصغر؛دیوان نوادر الشباب؛دیوان بدایع الوسط؛دیوان فوایدالکبر؛*
در چهار دیوان گوید
تیلبه کونلوم که لب و زلفون اوچون ایتمیشدی
گئجه میخانه آرا مست و پریشان تاپتدیم
یاخود
کل ایماس هر یان اوزون دوریدا آرا قیلغالی
حلقه اورموشلار جمالینا تماشا قیلغالی

۶-آسرا سون ؛ساخلاسین؛امر ازنگاه داشتن هست. نگه بدارد.ضبط نمودن. در فرهاد شیرین گوید
بلادن آسراسون دوران تنین نی
نی یالقوز تن که روح پر فنین نی
یاخود
دئیر ایمیش هجریمدا من تک گوزو کونلون آسراسون
وای کیم یوخدور منه خارا کونول قصاب گوز

آندا موندا؛اوردا بیردا؛به معنی تک توک هست .اینجا و آنجا .مویی که در جوارع و غیره یک یک روییده باشد در لیلی مجنون گوید
اعضاسیندا آندا موندا بیر توک
اول غم اولوب آندا بیر آغیر یوک

آیالاب؛آلیب؛تصرف نمودن؛ تصاحب کردن ؛ در سبعه وسیاره گوید
آیالاب تاج وملک وکشورینی
تاپمیش اوزکای بیرله دشمنینی

آشوقوب ؛عجله نمودن است؛ سرریز شده است (داشیب)؛در محبوب القلوب که قرینه گلستان شیخ است گوید

کوپ دیکوجی و کوپ یتیکوجی
تاموق اوتیغه آخیشیب گئتکوجی

آو؛اوو؛گور خر.خر اولاغ.ونیز شکار صحرایی ؛ در حیرت الابرار گوید

آو آراگوردوم بیر اسیرمحنین
بیر قوجا آرقاسینا یوکله ییب تنین

آلتیشا؛آلتمیش؛عدد شش را گویند ؛آلتی؛ حرف الف برای تزیین شان کلمه استعمال میشود

آسرابان؛ ضبط کرده ؛نگاه داشته ؛(ساخلاییب)در چهار دیوان گوید

نوایی آسرابان تمکین کیشی دن ایستده مه تحسین
جوشه گورکوزدی استحاق گوروب نضمینی مستحسن

آلتون تمغا؛(آرم طلایی) مهرو نگین پادشاه ترک که فرامین به آب طلا زده میشود آنرا حکم را یارلیق آلتون تمغا گویند

آووجلابان؛ یعنی کف دست گرفته؛(اوجونا آلیب)در چهاردیوان گوید

جان نقدینی آووجلابان گیلدیم و حالینی تیلاب
اول نقدینی آلدی داغی ویردی الیم آستدونه کف

آغو؛زهر.سَم.در سد سکندری در فوت دارا گوید

اگر چه آغو وئردی داراغه بات
سکندرغه هیچ وئرمز آب حیات
یاخود
مزه لی دوران آغو وئردی اونا نوش
من ائدسم زهر خند ائیلر شکر خند

آلمنجه؛ابن گویوک خان ابن دیب باقوی ابن اَلَ نجه ابن ترک ابن یافث ابن نوح

آلتون؛زر؛طلا؛ایضاحات .قیزیل سوزو اصلینده آلتون دئمکدیر بیزیم آذاربایجان تورکجه سینده قیزیل آدینادا ایشله نیر)
شعیر
ائو آلتون فرش آلتون دام آلتون
می آلتون ظرف آلتون جام آلتون
یاخود
گوندوزون خورشید آلتون خسته دن اوتکای باشیم
آستانین خشت نی قویجان گئجه باش اوسدونه

آتاب؛کسی را که به آن اسم خطاب وصدا کنند. در فرهاد شیرین در احوال عجوزه فرهاد کش گوید
آتاب گوک پیره زالی خاله آنی
فلک دئیب ذللت المحتاله آنی

آسرایو؛غلط کنان

آلا گیل؛آل گَل؛بگیروبیا. امر از گرفتن و آوردن هست

آلا گیلکاندا؛آلیب گتیرنده؛آلیب گلنده؛یعنی در موقع گرفتن وآوردن

آلا باشلادی؛آلماقا باشلادی؛یعنی شروع برگرفتن کرد

آیا؛ کف دست را گویند. ونیز چیزی را از کسی دریغ نمودن. سد سکندری گوید
ایکی یوز اونا صاف ویلمان قبا
نیمه توتمای آندین نیچوک کیم آیا. در پارسی هم استعمال میشود

آش؛یعنی طعام. در تاریخ الملوک گوید.نثر
پادشاه نه جشن دوزوب عظیم آشلاروئریب ختم قاعده سی نی بجا گتیردیلر

آق سنقر؛آق سونقور؛مرغ شکاری باشد که از جنس شاهین ومرغ بحری. ونیز لقب پادشاهان ترک بوده است .و کنایه ازآفتاب هم باشد

آق ائو؛خیمه وچادر سفید باشد ایضاحات . تاریخیده بیرینجی یول امیر تیمورون یاپدیقی سارایین آدی یازیلیر

آیتوردا؛دئیردی؛در وقت گفتن وتقریر نمودن در سد سکندری گوید
نوایی سوز آیتور داغ فرزانه بول
چوایش باشینا توشدی مردانه بول
یاخود
تیلبه لیکدن بیلمه دیم نی عرض قیلدیم ای رسول
تانری حقی آلیندا آیتوردا سین اندام بیر

آلِن ؛آلین؛ به لغت مغول پیشانی را گویند در جهبه باشد . به معنی پولاد جوهردار نیز آمده (قاباقدا دئیلیر)

آلغوتک؛آلاجاقسان؛یعنی خواهی گرفت

آریب؛آرینیب؛یعنی پاک شده است در چهار دیوان گوید
یار عکسی نین اولوب جلوه گهی

نه کیشی کیم خاطر مرآت آریب
ونیز در لیلی مجنون گوید
ایتی که زخمی دن آریب
اعضاسی خراشیدا قیزاریب

آلدا قوج؛آللادانچی؛ چاپلوسی؛ فریبنده گی (جغتای تورکجه سینده (چ)سوزونون یرینه طی (ج) سوزو ایشلنیر)

آسابقور؛بریان؛گوسفندی را درست پخته باشند. ونیز استخوان دار که در ضیافت فرقه مغولیه و جغتاییه در پیش مهمان گذارند . در سد سکندری گوید
پیاپی آسابقور ایلاب روان
دئمکدین اولوب عاجز وناتوان
یاخود
بیر آو آلنیغه خان گیلتور کاسین
کیشی وئردی اون قوی اولتورکاسین

آیریج؛شتر دوکوهان دار را گویند

آینتیور؛دیبنده؛در وقت گفتن. وتقریر کردن. در فرهاد وشیرین گوید
اگرچه آینتیوریدا رنج تاپتدین
ولی گورکیم ینکلیغ گنج تاپتدین

آقارا؛آغاریر؛میل به سفیدی را گویند. در چهار دیوان گوید
آقارا باشلادی باش وتوکوله دیش
سفرندار کی قیل قیل که توشدی باشینا ایش

آزیغیب؛آزیب؛گم شده است . راه راغلط رفته است

آرتیلیب؛ آتیلیب؛جستن کرده . وخیز نموده است .ونیز فراوان شده است (آرتیلیب). در سد سکندری گوید
یورور ایردی یولی روم غه
تانری ایلابان قطع داغ آرتیلیب
ونیز در چهار دیوان گوید
یوکورورهر کیپریگیم کا سانجیلیب یاش
شوخ باشلاری تک که اوینارلارچو یوق مرکب قیلیب

آلا گیلمیش؛آلیب گلمیش؛ یعنی گرفته آمده

آلا گیلکان؛آلیب گلن؛یعنی گرفته بیاید

آلغونکودور؛آلاجاقسیز؛یعنی خواهید گرفت

آلغوسی لاردور؛آلاجاقلار؛ یعنی خواهند گرفت
آلما غونک؛آلارسان؛نخواهی گرفت
آلالی؛آلیم؛یعنی بگیرم
آلای؛آلایین؛یعنی بگیریم .وبگیر .وبگیری
آلداراتیب؛مثله اینکه محصول سر درختی وغیره را سرما بسوزاند .در لیلی مجنون گوید
قیش آلدارتیب سمومی اونون
یاز ایلبار ائدیب همومی اونون
آستوروب،آسدیریب؛ آویخته است.ونیز دیک وغیره که بر سر اجاق گذارند
مصرع
قازان آسدیریب قیلدی قوی لار قتل
آلیندا؛آلیده؛ یعنی درپیش روی او مقابل او. ایضاحات آلین سوزومغول تورکجه سینده پیشانی عین حالدا قاباق اوز به اوز وقارشی دئمکدیر .در چهار دیوان گوید
گر قویاشین قدر هم آرتوق راق دورور شاه آلنیدا
ذره دن یوز قاتلا اسگیک راک مین اول ماه آلنیدا
یاخود
گوزونک آفت آرا استاد ولی خال و خطین
دور ویروب آلنیدا اورکا نکالی یغماتئلین
یاخود
نی تانک هر ذره آلنیدا یر اوپماک ائله سم ظاهر
که دلبر عارضی خورشیدینه اشیاء مظاهردور
آغا؛آقا؛برادر بزرگ را گویند.به عمو هم گفته میشود .با قاف هم صحیح است .در چهار دیوان گوید
ای حسن آرا غنی خورشید آتا نک دور ای آنا
ایسده ییرسن نسبت یانا هم سرو آغا هم سینکیل
آتلیق ؛آدلی؛ نامدار ونیز سواره را گویند(آتلی)
آقارغه ؛آقارا؛یعنی به سفیدی رسیدن
آیلماق؛آییلماق؛یعنی بهوش آمدن. از خواب بیدار شدن
آقچه؛آقچا؛ به معنی زر مسکوک باشد .سکه را گویند

آرالاریندا ؛ در میان آنها .در چهار دیوان گوید
بیر لبین جان آلدی اوندان کیم بیریسی بیلمه دی
ایمدی بیلدیم کیم آرالاریندا وارایمیش شکر آب
آچغاج؛آچجاق یعنی به محض گشودن .همینکه باز کرد . در شیخ صنعان در مدح دختر ترسا گوید
آچغاج شعله رخسارینی
اوتدادی لا حول و استغفارینی
آنینک تک؛اونون تک؛یعنی مثل او .در چهار دیوان گوید
اوچوب روحوم قوشو هردم هوا ائیلر زنخدانین
آنین تک قوش مثل لیک کیم نشیمن قیلمیش اولغای چه
آیِت؛ دء؛دانیش؛بگو .حرف بزن .امر از گفتن . وتقریر نمودن .در چهار دیوان گوید
بئل و آغزیدین دئدیلر کیم آیت افسانه
باشلادیم فی الحال کیم بیر واریدی بیر یوخودی
یاخود
کام تلخ وباده زهر واشک رنگین بولغانین
لعلی شیرین لفظی رنگین شوخ خود کامیم غه ائت
آنت؛آند؛قسم .سوگند. در محبوب القلوب گوید
اونا سودو آلغوجی نقصان مال
ایکی جانبدن یالان آنت ایچکوجی دَلالل
آووت؛امر از مشغول نمودن . خوشوقت کردن .در سد سکندری گوید
بساطین اول شمع بیری یاروت
آنین شغلی دین خاطرینی آووت
آنکلاب ؛آنلاییب؛ امر از فهمانیدن
آقیزیب؛توکوب؛یعنی ریخته است
آریلیب؛آرینیب؛ یعنی پاک شده است .در لیلی مجنون گوید
بوغدا باری خوشه دین آریلیب
تابه نخودی کیبی یاریلیب
آت؛آد؛ یعنی اسم .واسب(آت). ونیز امر از انداختن هست.در چهار دایوان گوید
اولور چون عالم ایچره جاه فانی یخشی آت باقی
پس آیل کایین روا ایلا اوزنکنی کامران کورکاج.
ونیزدر فرهاد شیرین گوید

مین آت آنلا ماقدن عشق ائدیب یات
مین اوندان یات مندن بات اولوب آت

آجیغلانیب؛یعنی خشمناک شده است .وبا عصابینیت به تاختن . در چهار دیوان گوید
شربت ائدسم شیره ی جانیم زلال حضر ایلا
دئیر آجیغلانیب که نه اولدور چوچوک نی بو آجیق

آلادورغان؛آلان؛یعنی گیرنده .و نیزگرفته .وهمچنین گرفتن

آلادورمیش؛آلیرمیش؛ یعنی میگرفته

آلدینکیز .آلدینکلا؛آلماق؛یعنی گرفتن . ایضاحات بیرادا میرزه فتحعلی خان قاجار سوز فعللرین گوزدن قاچجیردیب .آلدینیز .یعنی گرفتید .آلدینکلا . آیا گرفتی

آلغان؛آلان؛یعنی گیرنده

آلغالی؛آلانی؛برای اینکه بگیرد. وتا گرفته شود

آیغیر؛ اسب تخمی را گویند

آیتیب تور؛دءییب؛ یعنی گفته است . وتقریر نموده است

آیتور؛دئییر؛ یعنی می گوید .تقریر می کند .در چهار دیوان گوید
نوایی اولمادی راوی حدیثینن خوشحال
که بو حبیب انیس آیتور اول حبیب اَنَس
یاخود
دئسمم اول آی گلیب چیقماز غمی کونلوم دن آیتورکیم
نوایی نه عجب اولماق قمر ساکن حجر ساکن

آتقیب؛آدلانماق؛ یعنی نامدار شدن. در چهار دیوان گوید
تیغ ایله باشیم غه گلدینک کیم بوگون قتل ایشیدا
خوبلار ایچره سر آمد سن اوکوب مین آتقیب

آنکلاماس؛آنلاماز؛فکر نمی کند .ونیز نمی فهمد .
نمیداند .ایضاحات . آذاربایجان تورکجه سینده آنلاماز تور کودن معناسینا ایشله نیر کی یاتلیش دیر آنلاماق یعنی فکر ائلمک .در چهار دیوان گوید
دشت آرا ایل آنلاماس دیوانه دور یوقسا دیو
ایلاکیم بیلمان سنی کیم آدمی سن یا پری

آسراماقلیق؛ساخلاماق؛یعنی نگاه داشتن . و ضبط نمودن . در چهار دیوان گوید
ایچمده عشقیدن یوزبرق دم اورماق غه یوق زُهره م

ائو ایچره اوت سالیب وه مشگل ایرمیش آسراماقیلیق دور

آتیغانلار؛دیینلر؛گوینده ها.وکسانیکه تقریر کرده اند . در سد سکندری گوید

بورون آیتغانلار داغی بو کتاب
که چکمیش اجل اوزلرینه نقاب

در چهار دیوان گوید

زهر هجر ایچه لی دییردیم که قیلام عشقین ترک
آیتغان تک کیشی مهلک مرض ایچره هذیان

آلیشغایلار؛آلیش وئریش ؛یعنی بده بستان .ونیز مبادله نمودن وعوض کننده گان

آیتغانجه؛دئمَلی؛یعنی گفتنی .به قدر گفتن.در سبه وسیاره گوید

آیتماق غه اگر چه قایقوم
اول آیتغانجه ایکا آلغوم یوخ

آلغوجه؛آلغاجه؛آلغوجه؛آلینجا؛یعنی تا گرفتن.وبقدر گرفتن

آنکلاغایلار؛آنلاللار؛یعنی می فهمند.و میدانند(آنلاماق.اصلینده آراشدیرماق و فیکیرلشمک دئمکدیرآنلا یعنی فیکیرلش)

آسراغولوق؛ساخلامالیق؛یعنی نگاه داشتنی ایست. وباید نگاه داشت.در محبوب القلوب گوید

سودان آسراغولوق دور توفراغ وپالچیق ائوین

آقارسیدور؛آغارمالیدور؛یعنی سفید شده نی هست

آتیم؛آدیم . یعنی اسم من .ونیز اسب من(آتیم) .در سد سکندری گوید

که مندن که اسکندر آتیم دورور
یدی کشور آلماق صفاتیم دورور

آغنابتور؛آغناییبدور؛یعنی غلطیده است.ونیز پهلو به پهلو افتاده است

آیتیلور؛دءیلیر؛یعنی گفته میشود .وبه تقریر در می آید

آنکلابتور؛آنلاییبدور؛یعنی فهمیده است

آلایمودورور؛آلماییبدور؛آیا نگرفته است.در چهار دیوان گوید

وصل دئیب سن آلورمین جانین
هجرین آلایمودورور آنکلا بورون

آشور غایلار؛آشیر اللار؛ می غلطانند .یعنی میگذرانند. ونیز عبور می دهند

آلدیک؛آلا؛یعنی بگیرد(ایضاحات فتحعلی خان قاجار چوخ یرده تورکجه دیلینه اویقون اولان فعل لری دوز ایشلتمه ییب بیزیم آذاربایجان تورکجه سینده آلدیک (آلدیق)یعنی گرفتیم نه بیلیم بلکه ده تورکوستاندا بئله ایشلنیر)

آلغولوق؛آلمالی؛یعنی گرفتنی

آلغوتک؛یعنی گرفتنی . چنانکه بگیرد

آلغودیک؛آلاجاقسان؛یعنی خواهی گرفت

آستیغه؛یانیندا؛قوللوغوندا؛در خدمت او . به تحت او .در تصاحب او. در چهار دیوان گوید

کافری دور اول گور اماخال هندو آستیغه
نقطه عارض اوزه یا یوخسا جادو آستیغه

آنکلاغانلار؛آنلایانلار؛فهمیده ها . عاقلان .یعنی کسانیکه فهمیده اند. ودانسته اند . در محبوب القلوب گوید

مونی آنکلاغانلارقوتولوبدولار
روزو اوچون محنتدن یتینیب دولر

آدوتوبتورلار ؛یعنی باهم مو افقت کردند .خوشوقت شدند .در محبوب القلوب گوید

وفا وحیای عالم تیره مکانیدن اتوبتورلار
ولا مکان عالمینده مکان توتوبلار
اوزلارین بیر بیرلاری بیرله آووتوبتورولار

آتا غیلماق؛آداقلاماق؛نامزد کردن

آتقون؛اوتوب؛گذرانده

آچماق؛گشودن. گرسنه شدن(آجیقماق)

آلماق؛گرفتن

آبادان ؛خوبی و خوشی

آپ آق؛آق آپباق؛سفید سفید.ونیزمحض سفید

آتدون؛انداختی

آلقولوقدور؛آلینمالیدیر؛گرفتنی هست. ونیزباید گرفته شود. ونیز باید داشت .در فرهاد شیرین گوید
بوخاریدور که یولون آلقولوق دور
اونون کوس رحیلین چالغولوق دور
آتادور؛آتاجاقسان؛یعنی خواهی انداخت.
آتار غان؛ آتادورغان؛آتدیران؛ یعنی اندازنده
آووت دور؛امر از خوشوقت کردن .باهم موافقت کردند. در فرهاد شیرین گوید
دئدیم کیم عشقی غه کونلوم آووت دور
دئدی کونلو مده جان تک یاشورون دور
آتمایدور؛آتماییر؛یعنی نمی اندازد.
آتینک؛آتین؛یعنی بیندازید
آسرالور؛ساخلانیر؛یعنی نگاه داشته میشود. ضبط میگردد . در لیلی مجنون گوید
یعنی نیچوک آسرالور عیالین
محفوظ نیچونک که دورسا مالین
آتمانک؛آتمانکیز؛آتمایین؛نیندازید. امر از نینداختن هست
آتمان؛ آتماس؛آتمام ؛ نمی اندازم. (بیرادادا فتحعلی خان سوزون فعلین دوز اشلتمه ییب آتماس . یعنی نمی اندازد
آتایین ؛آتادور مین؛آتارام؛ می اندازم
آچوق یوز؛آچیق اوز؛روی باز.کنایه ازگشاده رویی ایست. مصرع
آچیق اوز بئله خلق احسان قیلیب
آنکلانک؛آنلا؛یعنی فکر کن .امر از فهمیدن هست.در چهاردیوان گوید
خانقاه شیخی دن ائل سّرّ فنا آنلامادی
دیر پیری اونی خوب آنلا دور ایلکا آنکلانک
آغریری؛ آغریسی؛یعنی درد کردنش
آلغوسی؛آلاجاق؛یعنی خواهد گرفت
آووتونکوز؛امر از خوشوقتی. وموافقت نمودن. رباعی

احباب ایگیت لیک نی غنیمت توتونکوز
اوزونی قاری لیق محنتی دن قورقوتونکوز
آیین عداوت و حسد دین اوتونکوز
هر نوع ایله اوزونی نیچه گون آووتونکوز

آتماغوم؛آتمارام؛نمی اندازم؛ونیز نخواهم انداخت

آتیب ؛یعنی انداخته است

آیریلاسیز ؛امر از جدا شونده هست (اصلینده آیریلارسیزدئمکدیر)
یعنی جدایی میشود. در چهار دیوان گوید
فراق گونودی گوزلر ایندی قان آغلارسیز
بیلرمو سیزکه بوگون نه کیشی دن آیریلاسیز

آرمانیمیز؛یعنی حسرت و آرزوهای ما

آتماس؛آتماز؛ نمی اندازد

آتماسی؛یعنی انداختنیش

آتیب بولماس؛آتا بولماس. آتماق بولماس.آتا

بیلمز؛یعنی نمیتوان انداخت (اصلینده نمی تواند بیندازد اولمالیدیر)

آلدامانکیز؛آللاتماییز؛ یعنی فریب ندهید. در چهار دیوان گوید
قویونکوزبیر نفس جانیمه بیداد ایلای
طفل یا تیلبه کیمی منع آیتیبان آلدامانکیز

آتا آلماس؛آتماق اولماز؛یعنی نمیتوان انداخت

آغنابان؛آغناییر؛یعنی پهلو به پهلو می افتد. می غلطد.و غلط میخورد در چهار دیوان گوید
گوز یاشیم اولدی روان اول عارض دلجو ساری
طفل تک کیم آغنابان میل ایلمک گوزگو ساری

آسراغیل؛ساخلاماق؛امر از نگاه داشتن.در چهار دیوان گوید
نوایی غه دئمک اول طفل عشقین آسراغیل مخفی
بو دم کیم حالی شهر اطفالی ایچره داستان اولموش

آسرانکیز؛ساخلایین؛امر از نگاه بداریدهست. وضبط کنید . در چهار دیوان گوید
من فنا دشتیدا توفراغ اولسام ای اهل نیاز
ایشلریم دستان لرین آلماغه تلقین آسراغیل

آسرانکیز آلانک؛سد راه گویند که میان یقین وحدود واقع شود . در چهار دیوان گوید
قطع قیلغونجه ریا دشتی آرا یوزمینک آلان
داشلایب اوزلوگنی فنا دیری ساری جانبی تانک
آقارماق؛سفید شدن
آقتارماق؛آخدارماق؛ جستجو کردن (ایضاحات بیزیم آذاربایجان تورکجه سینده چوخلو سایدا (ق) سوزونون یرین (خ) یاخود (غ) سوزو آلیر اصلینده(ق)سوزو دوز اولاراق ایشلتمه لییک)
آزغارماق؛آزدیرماق؛یعنی فریب دادن.و گمراه کردن
آسرای آلماس؛ساخلایا بیلمز؛یعنی نمی تواند ضبط کند .
ونگاه دارد .در چهار دیوان گوید
قوش غه اوتدان رم اولور پوز دامی کیم کونلوم قوشو
اوزون آسرای آلماس اول رخسار آتشناکیدن
آتا آتا؛پدر پدر. به معنی افکنان افکنان هم هست
آتای؛آتین ؛یعنی بیندازیم(آذاربایجان تورکجه سینده آتیم بیندازید دئمکدیر
آتقاج؛آتجاق؛به محض اینکه انداخت.یعنی چون انداخت
آتقابیز؛آتالی ؛ آتا لینک ؛آتاق؛ یعنی بیندازیم . و آتقانجه . یعنی انداختنی .و بقدر انداختن
آتقونجه؛ آتمالی؛ یعنی انداختنی . وبقدر انداختن
آتقونک ؛آتارسان؛ یعنی خواهی انداخت
آتقوسی ؛آتاجاق؛یعنی خواهد انداخت
آتقولوق؛تونلانتی؛ یعنی انداختنی
آووتمانکیز؛امر از موافقت نکردن . وخوش وقت ننمودن .در چهار دیوان گوید
تیلبه کونلوم اولسه بیر طاقت ملال هجر آرا
جز وصال امیدی حرفی دن آووتمانکیزاونو
آلساوآتدیک؛آل آت؛یعنی بگیرو بینداز (ایضاحات جغتای تورکجه سینده (تک)سوزو (دیک)سوزولوگو کیمین ایشله نیر)

آتقودیک؛ آتا دیک؛آتیلمالی؛ یعنی انداختنی

آتامان ؛آدداماق؛یعنی نامیدن . ونیزنامزد کردن(آداقلاماق)

آتاشماک ؛اوخوشماق؛ باهم ترنم و خوانندگی کردن

آتاشماک؛آداشماق؛آداقلانماق؛نامزد یک دیگر شدن

آتلاماق؛آتیلماق؛تکاپوی . وجست وخیزکردن

آلغولوق؛آلینمیش؛یعنی گرفته شده . وبه تصرف آمده . در چهار دیوان گوید

صبر وقرار و هوشنی آلماقلیقین ندیر
ای جانلار آفتی سنه جانیم دور آلقولوق

آردیجه؛آردینجا؛یعنی در تعاقب او. در چهار دیوان گوید

نوایی یا ایرور اول شوخ ترکمان بس تند
نوا ائیلر ایسان اوندان یوکورمه آردیجه

آتلاشماق؛آتدیرماق؛تکاپو. وجست وخیز فرمودن . وجهانیدن

آتلاندورماق؛یعنی سوار کردن

آتیقماق؛آددانماق؛ صاحب نام و مشهور شدن

آتاردوتار؛آتار توتار؛یعنی رد وبدل کردن . وضرب زدن. وسپاهیگری و آداب حرب. میگیرد و انیاندازد

آس؛پوست جانوری ایست سفیدسر و دم او سیاه وپوست او بسیار نرم است . ونیز نام ولایتی ایست . ونیزامر از آویختن. در لیلی مجنون گوید

چیرماب یانا کیشی و آس بیرله
غنچه کیمی یوز لباس بیرله
یاخود
جهان شوخین عروسین قیل قیل احساس
کی گئمیش دون بئله گوندن کیشی آس
یاخود
چه عازم اولوب جانب آس وروس
اولوب یوزلاری وهمیدن سغد روس

آزریماس؛یاراسیز؛یعنی ارزش و قدر وقیمت ندارد .در لیلی مجنون گوید

قاجماق لیقیم ایردی تانیماس دان
بیلگیم تانیرنیغه آرزیماس مین

ونیز در چهار دیوان گوید
جان دیلار بولسه بیرای کونول کیم بو مطاع
آرزیماس تار تار اوچون اول حور پیکر انتظار

آتالیق؛یعنی نا پدری . ونیز نام منصبی معهود در ترکستان و خوارزم
آت بوغری ؛یعنی خوراک اسب. ایضاحات آذاربایجان تورکجه
(ناپدری)دئیلن سوزدور

آتسیز ؛آدسیز ؛یعنی بی نام ونشان (آدسیز)ونیز نام پادشاه خوارزم.
ونیز بدون اسب

آداش؛به معنی کسی که وفادار است . هم نام را گویند (اصلینده آداش
دئمکدیر)در چهار دیوان گوید
ای خسته کونول بولغوسی سین عشقیده مجنون
گورکاج سنی سرگشته آداشیم ساغینورمین

آقِل؛ نام رودخانه ایست که از حاجی ترخان گذشته به دریای خزر
میریزد

آتلانور اَیاغ؛کاسه شراب که در وقت سواره نوشند .ونیز به معنای
نامدار آمده . در فرهاد شیرین گوید
گل ای ساقی کی اوتدی عیش چاغی
منه توت ایندی آتلانور ایاغی

آج؛ گرسنه را گویند .وامر از گشودن .ودراز نمودن .پهن کردن . در
چهار دیوان گوید
آجلیق دان اول آی نین مگر اولدی گوزو بیمار
قان ایچکالی مایل نیا اولمیش گر ایماس آج

آنِق؛چوب چهار پره است که با او ظرف ماست وغیره را بر هم زنند

آچیشماق؛شگفته گی خرمی و انبساط میباشد

آجیتماق؛یعنی تلخ کردن . وسوزناک شدن . وزخم وجراحت

آجیماق؛یعنی تلخ شدن.ایضاحات آذاربایجان تورکجه چوک خمیرینین
قالیب یتیشمه سینه دئیلن سوزدور

آجیغتورماق؛آجیقدیرماق؛یعنی گرسنه کردن

آیاماس؛گوزله مز ؛موقایات اولماز ؛یعنی احتیاط نمی
کند .در چهار دیوان گوید
کونول اوتی بئله زخمین گوروب نی رحم ایتکای
اورنین چو داغ والف دن آیاماس اول بی باک

آیریلمیش؛یعنی جدا شده . در سد سکندری گوید
آتاسی چو واقف اولوب حالیندان
که نه رستم آیریلمیش اول زالیندان

آلقیش؛به معنی حمد وثنا ونیازآمده (بیزیم آذاربایجان تورکجه سینده یالنیش اولدوقویچون تشویق ائلمک آنلامیندا ایشلنیر دوزو ائله حمد وثنا دئمکدیر) .در چهار دیوان گوید
لبین بو خسته غه نه چون تکلم ائتمه دی ایش
کی بیر سوکونج بئله حاصل ائدسه یوز آلقیش

آقیزمیش؛آخدیرمیش؛یعنی ریخته و جاری کرده است . در چهار دیوان گوید
قایدا اولسون اویقو کیم آقیزمیش اویقو خیلینی
تینماییین افغان سرشکیم سیلی دن سو گئجه لر

آتلانماقچی ایدوک؛آتلانمالیدیق؛یعنی سوار شده نی بودیم . در تاریخ بابری گوید
یاغی لار نین اوستینه آتلانماقچی ایدوک

آسرادیک؛ساخلادیق؛امر از نگاه داشتن هست. ونیز نگاه داشتیم . در چهار دیوان گوید
کیم کی کونلون ایسته مز غمگین دیلین آسرادیک
کیم دیلی نینغان کیشی نین کونلوندا آزار ایماس

آغنامیش؛ یعنی پهلو پهلو افتاده است . غلطیده است . در چهار دیوان گوید
لاله گول مئی دن قیزارمیش گوزلرین اول نوع کیم
لاله زار اوستدونده هریان آغنامیش بولغای گِییک

آچار؛به معنی گلید باشد . ونیز گشاینده .و گشودن. لغت با فارسی مشترک است.ایضاحات. اصل سوز تورکدی اما فارسلاردا عین سوز اولاراق ایشله دیلر

آجریغ ؛ ریشه گیاه خشک باشد که اورا چاییر گویند.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده چاییر بیر هرز بیتگی دئمکدیر

آجرغه ؛ارکک؛ به لغت مغول نر باشد . یعنی فحل

آختاریشماق؛یعنی باهم تفحص کردن. دسته جمعی جستجو کردن

آخوملاماق؛اوسروکلوک؛بد مستی کردن

آخ؛به معنی وای میباشد به فارسی یعنی آفرین.کلمه با فارسی مشترک

آختا؛اَختـه.آدم یا حیوانی نری که خنثی شدهباشد (البته بوتون ارککلرین مایاسین بورولماسینا دئیلن سوزدور)

آجیغ؛یعنی تلخ .ضد شیرینی(آجی) .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده (قهر)ائلمک دئمکدیر .در سد سکندری گوید

ولی مونجه افسانه دئیر نه آسیغ
که شه کامی غه گلدی شهدیم آجیغ

ونیز در چهار دیوان گوید

آجیغ آجیغ اغلامای نیلای ایکی لعلی نین اوچون
کیم خیالی سالدی گوزلر اشک غلطانیدن تور

آختاچی؛ یعنی جلودار. در سبه وسیاره گوید

باغ آرا گیردی چونکه اول محزون
آختاجی الینده یدی گلگون.

امیر آخوررا هم گویند

در حبیب السیر گوید

هر گاه اوز ولایتی خزانه نزد خان آوردندی
باورچیان و آختاچیان از آن سوقات طلبیدندی

آختیق؛تورہ مه؛یعنی نواده

آلغومیزدور ؛آلاجاییق؛ یعنی خواهیم گرفت

آخوم؛بد مست را گویند. ایضاحات اسگی تورکوده بدمست لیگه اوسروکلوک دئیلیر.در محبوب القلوب گوید

آخوم اوسروک لاریدن خارج ترانه
تیلبه ایت لر اولوشقاندان نشانه

ونیز در فرهاد شیرین گوید

شش گون مئی ساری قول اوزادیب
چو آخوم لاپ قویاش جامین اوشاتیب

ونیز در چهار دیوان گوید

مئی ایچسن اولماغیل آخوم که پیر دیر دئدی
که بو ایش اولدی بیزیم دیر آرا کمینه یازوق

آلغوسیلاردور؛آلاجاقدیرلار؛یعنی خواهند گرفت . استرداد نمودند

آوونچی؛حافظ خلّخ. و گله بان اسب را گویند

آردلاشماک؛یعنی دونفری و سه نفری به اسب وغیره سوار شدن . مغ بودن

آلسانک؛آلسان؛اگر بگیری

آلسانکیز؛آلسانیز؛اگر بگیرید

آلینک ؛آلنیکیز؛آلینکان؛امر از گرفتن هست(آلین). ایضاحات بو اوش دنه سوزجوگو میرزا فتحعلی خان قاجار بیرادا گتیریب هره سینین اوز یرینده فعلرینده اوز معنالاری وار اما آماناتدارلیقی ساخلاماق اوچون من ائله کیتابدا یازیلان کیمین گتیردیم .مثال اوچون آلینک . یعنی بگیرید.آلنیکیز.باهم بگیرید. آلینکان. یعنی گرفته شده

آلسام ؛ اگر بگیرم

آلساق ؛ اگر بگیریم

آوون ؛خلّخ؛ به لغت مغولی رمه اسب را گویند

آلادور؛آلاجاق؛یعنی میگیرد

آلیب؛یعنی گرفته است

آلیبان؛یعنی گرفته است

آدیرغان؛آشیرین؛ به لغت مغولی تَل وپشته را گویند(سنگر)

آدِیم؛آردیم؛گام و قدم را گویند

آراقماق؛آخدارماق؛جستجو کردن . میان چیزی تفحص کردن

آدماماق؛ یعنی افسون کردن.

آغالیق؛آقالیق؛ یعنی برادری کردن

آغریق؛آغری یان؛درد کننده. یعنی درد ناک شدن . ورنجور گردیدن . در چهار دیوان گوید

هجر آرا آغریق کونول قالمیش ایکی زلفون آرا
درد تک کیم قابساميش هم ساردین بیر دال اونی
یاخود
تا کیم اول بیمار گوز آشفته سی اولمیش گوزوم
ایستابان جنسییت آغریق شیوه سین قیلمیش پسند
در فرهاد شیرین گوید
چو بو دوست غه بولغای کامران اول
قرا آغریق غه اولدی اولدی ناتوان اول
یاخود
یافراغ اوزی اولدی بارچا ساریغ

آیین مگر اولدی ساریغ آغریق

آلا آلا ؛اخذ کنان اخذ کنان .

آیراغ؛آیریاق؛(اصلینده آیراق دئمکدیر) بز کوهی را گویند

آر توسی لیق؛آرتیق لیقی ؛ زیادی اش . وزیادتی را گویند .

در سد سکندری گوید

چو حقدن ایدی گلدی پاک درسلیق

قایو یرکا گیر اولدی آرتوسی لیق

آتاردیلار؛می انداختند. مثله اینکه چیزی را به آن اسم بزبان بیاورد.

در تاریخ انبیاء گوید. نثر

کی بو اوغلان لارینا هر نه که وئردی اول یرنی اول اوغلو آتی بیله آتاردیلار

آسیغ ؛به معنی فایده . وعلاج باشد . در سد سکندری گوید

ولی مونجه افسانه دئیر نه آسیغ

که شه کامی غه گلدی شهدیم آجیغ

یاخود

سیم گون اشک اولماق آلتون تک اوز اوزره نی آسیغ

جسم هجران کوره سینده اولمایین خالص عیار

یاخود

آسیغ یوخ جان شیرین یتیرسه فرهاد

چون شیرین لعلی طعمین آلدی پرویز

آنکیتماق؛آنلاتماق؛اطلاع دادن . ونیز فهماندن

آنکداب؛اَنکدیب؛ اَندیب؛آنلاییب؛اطلاع یافته است. فهمیده است . در لیلی مجنون گوید

خلوت ده اونا بو نوحه ایرمیش

آنکلاب آناسی کیمین دا ایرمیش

آریغ؛ آری؛زنبور. صاف و پاک . ولاغر . ونیز نام شهزاده ازتبار چنگیزخان . با قاف به معنی چوب باشد. در سد سکندری گوید

جدا ائیله دی رزم میدانیدن

آریغ ائیله دی گرد ایله قانیدن

یاخود.

شک ایرماس که چون محض الطاف دور

آریغ خاطری گوزگو تک صاف دور

آقتر سو آرای؛ ماه شووال را گویند

آرت؛آرد؛پشت سر.عقبه راه تنگ را گویند

آردوج؛درخت عرعر.سرو جنگلی

آوتتونک؛اووندون؛ یعنی خوشوقت نمودی . وموافقت کردی .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بیر آغلایان اوشاقی یاخود بویوگو رام ائلمک دئمکدیر . در چهار دیوان گوید

ای هجر دئدین کی اولای
اوزونو مئی ایله آووتتونک باری

آوونغای مین ؛اوونارام؛ یعنی خوشبخت میشوم .موافقت میکنم . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده آغلایان آدامین آغلاماقدان قوتاریماقینا دئیلن سوزدور یعنی آغلاماقی قوتارارام .در چهار دیوان گوید

هجر نه ائدسه بیله دئدیم آوونغای مین ولیک
یارسیز وارایمیش ایچمک باده گلفام تلخ

آرتوقماج؛آرتیق لیق؛زیادی .چیزی که در قیمت در نوع خود زیاد داشته باشد

آرمیش ؛رودخانه ایست بزرگ که در میان طایفه روس و یموت و قلماق عبور نماید

آرد؛عقب . پس راه را گویند

آلیغ؛آلماق؛خریدن. ابنیاع نمودن

آیتیشساق؛ دانیشاق؛یعنی گفتگو و صحبت بکنم .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده ایکی نفرین بیر بیرلرینن گلئی له شیب سوزه گلمکلری دئمکدیر . در چهار دیوان گوید

تاپمادیق اهل زمان ایچره اونداق محرمی
کیم زمان آسیبی دن بیربیرینه آیتیشساق غمی

آلادتماق؛گوز آغارتماق؛خیره کردن چشم از روی غضب را گویند

آسراماق؛ساخلاماق؛نگاه داشتن . وضبط نمودن . در چهار دیوان گوید

غم یوکی اوسدونده قددیم اولدی خم امکانی یوخ
بیستون نین اوسدونه توز آسراماق فرهاد قد

آیاماق؛اسیرگه مک؛مضایقه و دریغ نمودن

آزروق؛زین پوش اسب را گویند

آردجان؛طایفه تورک تبار قیات در وقت نزول لشکرخویش تبارخود را به آن اسم صدا زنند و پیدا نمایند

آری ؛ اَری؛زنبور باشد .به معنی پاک هم آمده . لغت با پارسی مشترک است ایضاحات اصلینده آری دوزدور

آزغورماق؛آزدیرماق؛کسی را به بیراهه بردن ؛ ونیز گمراه نمودن

آزشماق؛آزماق؛یعنی راه را بیراهه رفتن . وراه را گم کردن

آز؛امر از بیراهه رفتن . ونیز چیز کم . ونیز به معنی اندک .و نیز کم . ونیزاندک را گویند . درچهار دیوان گوید

ای نوایی نچه آز آزغنه مَی مدرسه دا
دیر آراگیرکه ایچر شیخ دولو شاب دولو

آغماق ؛آخماق؛ روان شدن . جهیدن

آتارلار؛یعنی به اسم نامند . نیز می اندازند . در مثنوی گوید

بناغه گر چه کیم اولسا بانی
آتارلار بانی اسمی بیرده آنی

آلقوم؛آلارام؛ یعنی میگیرم. ایضاحات آلقوم اصلینده (آنچه گرفته) اولمالیدیر

آلماس؛آلماز ؛ یعنی نمیگیرد . ونیز کلمه ایست بر سر لفظ دیگر آرند. مثل اینکه آینا آلماس یعنی نمیتواند بگیرد

آلوق؛پوزقون؛آشفته گی احوال را گویند.ایضاحات البته جغتای تورکجه سینده پوزقون داغیلمیش وخاراب اولونموش دئمکدیر

آزغون ؛ آزقین؛ به معنی گمراه. و آشفته حال را گویند

آلدارای؛آللادارام؛یعنی فریب میدهم . ونیز به معنی مضطرب بودن . در چهار دیوان گوید

بیر قدح می وئر سالار وه غایت افلاس دن
نجه لعلی قیمتی تابقان گدا تک آلدارای

یاخود

اونکا یتیر سوزوم ای آه کیم اول حُسن مر آتی
چو ایلر جلوه گوزگو عکسی ینکلیغ آلدارای دورمین

آغ باشلیق؛آدم پیر . ونیز زن پیر. و نیز گیس سفید . و کد بانوی حرم را گویند ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده کیشی لره (آق ساققال)(قادینلارا(آق بیرچک)دئیلیر

آیلاندورماق؛دولاندیرماق؛یعنی طواف دادن . وگردانیدن .
در چهار دیوان گوید
گوک تانری من داش آیلاندورماق ایستر باشیمه
دئمه آی گون باشیم اوزره بو کیم سیاره دور

آولاماق؛ شکار نمودن .در حیرت الابرار گوید
خسته کونول آولاماق ایتمز هوس
شیوه اونا دشتیدا آو اولدی بس

آوونماق ؛آغناماق؛ یعنی غلطیدن .و پهلو به پهلو افتادن. ونیز در خنده بی اختیار شدن.ایضاحات آذاربایجان تورکمجه سینده بیرین شددتین آغلاییب ساکت اولماق دئمکدیر .مصرع .
تاپمای آغزینینکنی آوونماق ایلاسام گلشن آرا

آذو؛دندان زیرین که طواجین باشد

آسا قویماق؛ آسیلی قویماق؛آویخته گذاشتن (اصلینده منتظر قویماق دئمکدیر فتحعلی خان نین بئله سعف لری چوخ اولوب بو کتابدا

آست؛اوست؛بالا.به معنی تحت که چند فوق باشد

آستیغ؛آسلاق؛زیوری که زنان از پشت سر آویزند

آلینچاق؛آلتی که برای زینت بر پیشانی اسب بندند

آجراق؛آجلیق راق؛یعنی گرسنه تر . یا کمی گرسنه شدن

آلا آلماق؛آلا بیلمک؛یعنی توان گرفتن

آلغوجی راق ؛یعنی گیرنده تر

آیتغوجه ؛آیتغونجه؛ آیتغانجه ؛دئینجه؛یعنی تا گفتن .و بقدر گفتن

آشماق ؛یعنی از حد گذشتن . تجاوز نمودن .باز کردن

آشیماق؛یِمک؛به معنی خوردن

آشلاماق؛یعنی پیوند کردن درخت و غیره را گویند

آشار؛کله شتر . ونیز میگذرد.و رد میشود

آشلیغ؛غلّه دخیره را گویند

آیتیلولوق ؛دئیلمه لی؛یعنی گفته شده نی . ونیز به تقریر آمده نی .در سد سکندری گوید

دئدیم کیم بو بیر ایش ایدی قیلغولوق
بو آیتیلماغان نکته آیتیلغولوق

آغولوق؛آغو قابی؛ ظرفی که در آن زهر ریخته حمل نمایند.ایضاحات اصلینده زهر قابی دئمکدیر بودا فتحعلی نین خانین سعف لرینن بیریدیر .یعنی با زهر آمیخته شده

آزوق ؛یِمک؛ یعنی آزوقه . در چهار دیوان گوید

ای نوایی گرَ فنا دشتینه گیرن بارچه دن
کیم یایا قلیق آندا مرکب توشه سیزلیق دور آزوق

آشوق؛آشیق؛غوزک پارا گویند.ایضاحات بوتون مال قارانین دیزینین اویناق سوموگی دئمکدیر اصلینده اسگی چاغلاردا بیر اویون آلتی اولوب اوستاد شهریار حیدر بابا پوئماسیندا دئیر .(ایرضا منه یاشیل آشیق وئرردی)

آشوقلو سونکاک؛آشیقلی سوموک؛استخوان سر زانوی بُز یا گوسفند را گویند

آغریماق ؛ به درد آمدن

آسرامیش؛ساخلامیش؛یعنی ضبط کرده است .و نگاه داشته است .در چهار دیوان گوید

رشته زلفونده کیم دوشموش گره لر بی حساب
گوئیا قتل ائیلیین خالقین حسابین آسرامیش

آلداق؛یعنی فریب کار . در حیرت الابرار گوید

حیله کوپ آلی آلداغی کوپ
مکر دوغا حیله بیله داغی کوپ

آزه؛آزا؛امر از گم شدن هست .از راه بدر شونده.در چهار دیوان گوید

ای نوایی شکر کیم یول تاپتدی جانان کویونا
هجر شامی ظلمی دا یولونی آزه آزه روح

آلداک؛آلماق؛امر از گرفتن چیزی راباشد . در فرهاد وشیرین گوید

بوغاندن سونک سویوب ایوانیدن آلداک
حریرین سودا یاخود اوتدا سالداک

آیتماق غه ؛آلماقدا؛یعنی برای گفتن

آزدی ؛گم شد.یعنی راه را غلط رفت

آزغایمو؛آزارمی؛ امر از گم شدن هست .انگاری راه را غلط رفته است. گم شده است

آیا؛راه غلط است . ونیز کف دست را گویند

آصلان ؛آسلان؛ به ترکی آذاربایجان و روم شیررا گویند . ولی به ترکی جغتایی با سین است ویا با صاد غلط مشهور است.ایضاحات بوفارس یازیلارینداشیر سوزونو ارسلان یازیللار یالنیشدیر اصلینده آسلان دوزدور

آغیللانماق؛بدیرلنمک؛هاله بستن ماه را گویند

آغونماق؛اوغونماق؛در وقت خنده بی حال شدن

آغیرلاجاق؛آغیر ؛به معنی سنگین . وتعظیم کردن

آغوغماق؛مسموم شدن

آشوقماق؛یعنی تعجیل کردن . در محبوب القلوب گوید .نثر.

ایشده آشوقماق اوغلان لار ایشدور
صبر ایله ایش قیلغوجی تجربه لیق یاشلی کیشی دور

آلقاماق؛یعنی دعا کردن . ودعای خیر دادن. در چهار دیوان گوید

سنده ناز اولدی نوایی ده نیاز اولماز عجب
بس من اونی قارغاماق اما سنی اونی آلقاماق

آوولاق؛ شکارگاه

آتلاماقینک؛آتلانماقین؛جهیدن تو.ونیز جست خیزنمودن تو .سوار بر اسب شدن تو. در لیلی مجنون گوید

باری آتلاماقینک ملالیندن
باغلاییب گوزونی خجالتیدن.

آیتیک؛دئدین؛یعنی گفتی .و تحریر نمودی . در سبعه وسیاره گوید

آیتیک مونجه داستان مندن
سالدین ایل ایچره کوپ نشان مندن

آغ؛به معنی دام و شبکه . ونیز سفید (آق). ونیز امر از عروج باشد

آغنادیک؛آغنادین؛یعنی پهلو به پهلو افتادی. و غلطیدی

(ایضاحات آغنادیک یادا کی آغنادیق غلطیدیم آنلامیندا دیر .مولانا لطفی گوید

هر دم ای گوز یاشی یوگورمای منی فاش ائیلمه

دولتیم دن آغنادیک ایللرجه آلتون اوسدونه

آغاچه ؛آغاجه؛ القاب زنانی ایست بر خلاف بیگم و خانم (آغاجه یاخود آغا بیگم تورک دیلینده اردملی یاخود موحترمه قادینلارا دئیلن سوزدور)

آریق؛آرخ؛به معنی جوب . با غین معنی دیگری دارد .ونیز لاغر را گویند. در چهار دیوان گوید

اوزده هجریندن که دیرناغ اوزونی خط لر ائتدی قان
بیر بیرینه اشک دن سو آچیبان قیلدیم آریق

آلتاو ؛آلتی؛عدد شش را گویند . در چهار دیوان گوید

فنا ومحض نیتاءسِنّه ضرورته
نیدن که یوخدو ضرورت ایماس بو نوع آلتاو

آلاچیق؛خانه صحرایی ایست ایل تر کمان از چوب و نمد سازند ومعروف است

آغاج دلن ؛مرغی که درختان را سوراخ می کند (بیبی)

آغاج قاوونی؛ بادرنگ را گویند . یعنی تُرنج

آغ اورکا؛ یعنی سراپرده که چون آلاچیق از چوب سازند

آغ اَیوی؛آق ائو؛به معنی آلاچیق وخانه مشبک که از چوب سازند. چادر سفید را گویند

آغ بازرگان؛ترکان توران کاروانی را گویند که خالی از حیله و تلبیس باشد

آغ پَی ؛ پادشاه روس را گویند

آغ بوغا؛و آق بوقا؛به معنی نو . وچیز سفیدرا گویند. و نیز گوسفند سفید از جنس گاو و گاو میش . ونیز نام یکی از نوییان(سردار) چنگیز خان

آغ چیل ؛حایل به سفیدی را گویند

آلدارغای؛آللادار ؛یعنی فریب میدهد. ونیز مضطرب می نماید . در چهار دیوان گوید

تیلبه آنداق که پری جلوه سیندن آلدارغای
اوت سالور هر طرف اول طرفه نمودار منه

آییلغو دیک ؛آییلان تک؛ مثله اینکه هوشیار بشود . در چهار دیوان گوید

جام عشقیندن کونول اول نوع اولور مست وخراب
کیم قیامت بزمینه یتدیکجه آییلغودیک ایماس

آیر غاتماق؛تر یتمک؛لاخلاتماق؛جنبانیدن چیزی را گویند

آیتماق؛دئمک؛یعنی گفتن . تحریر نمودن . در محبوب القوب گوید

یالانجی کیشی ایماس
مویالان آیتماق آرنلر ایشی ایماس

آسر ای آلماقانینگ؛ساخلایانمادین؛یعنی نوتوانیستی خودت نگاه بداری. در محبوب القلوب گوید

اوزون اوز سرّین آسرای آلماقانینگ نه بیلرسن
یانا بیر او آنی فاش ائدسه عیب هم قیلرسن

آتینگ؛آدین؛ یعنی اسم تو . نیز اسب تو . ونیز امر از انداختن. در فرهاد شیرین گوید

قوجوب شهزاده نی کونلون قیلیب شاد
دئدی سن سن که آتینگ گلدی فرهاد

آسر اتای؛ساخلار ام؛یعنی نگاه میدارم. ضبط میکنم. ونیزقلیظ میکند . در چهار دیوان گوید

کونلومه خالین خیالی گلسه مردم لیق قیلیب
گوز ائوی ده اونی مردم لر ایچره آسراتای

آیر یلمانک؛آیر یلماز ؛امر از دوری نکردن . جدا نشدن . در چهار دیوان گوید

تنعم اهلی وبزم وصالی ای درد وهجر اهلی
نوایی دن سیز آیریلمانگ که زار و بینوادور بیز

آلیک؛به لغت مغولی ابلق را گویند. بلغت جغتایی به معنی گرفتن هست

آییلدینک؛آییلدین؛یعنی هوشیار شدی . در سد سکندری گوید

نوایی بس گئج آییلدین دریغ
ایگیت لیک نه بر باد قیلدین دریغ

آغوز ؛شیر قلیظ را گویند که نزدیک زاییدن حیوان دوشند

آغِر لامیشی؛آغیر لاماسی؛ واعزاز و تعظیم را گویند

آغیل؛هاله ماه را گویند .ونیز محوطه ایکه شبها رمه گوسفندان را در آن نگهدارند

آغین؛آخین؛به معنی غارت و چپوباشد. روان هم گویند

آغینچی؛آخینچی؛یعنی غارتگر . وچپو کننده

آلدورماق؛آلدیرماق؛یعنی گیرانیدن

آلینماق؛یعنی گرفتار شدن. و هم چنین پس گرفتن

آلداماغی؛آللاتماقی؛یعنی فریب دادن

آووجلاب؛اووج توتماق ؛امر از کف دست گرفتن . در چهار دیوان گوید

فنا یولونا قدم قوی باشین نی آووجلاب
که یوخ بو یولدا کیشی کا بو نوع دست آویز

آغرراق؛احمال و اشغال را گویند

آغریقو؛آغری؛درد اعضای بدن را گویند .دردناک و زار رنجی .و نیز شکستن استخوان

آلداریتماق؛آللاتماق؛کسی را در بازی فریب دادن . ونیز مضطرب نمودن

آلداراماق؛آلدارماق؛فریب خوردن . مضطرب شدن . ونیز بی قراری کردن

آغناماق؛ غلطیدن

آشیتماق؛آشماق؛از سر واشدن . ونیز سرریز شدن(داشماق)

آشقیل؛آللاتماق؛فریب دادن

آچیلغودیک؛آچیلدی تک؛مثله اینکه گشاده شود. در چهار دیوان گوید

کونول حالیمغه اول آی رحم قیلغودیک ایماس
زارلیق بیرله ایشیم آیدین آچیلغودیک ایماس

آیردیک؛آیردیق؛جدا کردیم. مثل اینکه جدا بکند . در چهار دیوان گوید

آییرماق ساچین بند بندین کونولدن
اگر بند بندیم نی دوران آییردیک

آلماشقورماق؛ترپتمک؛یعنی پارا حرکت دادن

آلا بولا؛آلا بیلا؛مختلف الوان. رنگا رنگ

آلا بوکا؛نوعی اردک باشد

آلا چاپقون؛آلا چارپو؛بادهای شدید ومخلوط برف و باران را گویند

آلا قاراق؛احول را گویند

آلا بولاق؛یعنی شوریده . وبهم آمده.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده آلا بیلا سوزونه رنگا رنگ دئیلیر

آیتینک؛دئدین؛ گفتی.ونیزامر از گفتن . وتقریر نمودن. در چهار دیوان گوید

هجریدن اولدوم دئمه کیم باشیما گلمیش مسیح
آیتینک اول آسایش روح روانیم گلدی مو

آلماقیغینک؛آلماق لیقین؛ یعنی گرفتن تو. وتصرف نمودن تو. در چهار دیوان گوید

صبرو قرار هوشونی آلماق لیق ندور
ای جانلار آفتی سنه جانیم دور آلقولوق

آشوقمانک؛تلَسمک؛یعنی عجله و بی صبری کردن

آلارینگ؛اولارین؛ یعنی آنها. در چهار دیوان گوید

کونلوم اوزون بیچاره سی جانیم لبین خونخواره سی
سوز ای جهان عییاره سی گاهی آلارینگ حالتین

آیِندیم؛یاساق اولدوم؛یعنی ممنوع شدم . در چهار دیوان گوید

ساچین کونول قوشونون هر بیرینه باغلادی تاری
نوایی ایندی سن اوتگیل که من بونوع آیندیم

آلداب؛آلداق؛امر از فریب دادن. در چهار دیوان گوید

تاپا گور اونو چو تاپسان هر هایانه عازم ایسه
باشینا اَیورول قویون دتک داغی آلداب قایتارو

آز یاواسانگ؛آز وئرسن؛یعنی اگر کمتر بدهی. در محبوب القلوب گوید

تکلیف لریندن آز یاواسانک
ذاتینغه توهمت امساک

آقارغودیک؛آغاران تک ؛ تا اینکه سفید بشود.آنوقت که سفیدشد. در چهار دیوان گوید
آیرماس اشگیم بئله گوزونون قیزارغان رکلاری
بحر موجوندان آخارغوتک ایماس مرجان قیزیل

آیالاتکولوک؛یی یه دورماق؛ یعنی چیزی را بخواهند صاحب بشوند

آسراسانک؛ساخلاسان؛اگر ضبط بکنی . واگر بخواهی نگاه داری(ساخلاسان) . در چهار دیوان گوید
ای کونول سرّین ایسترسن که پنهان آسراسانک
دهر باغی ایچره آچما غنچه زینهار آغیز

آل؛در ترکی چند معنی دارد .رنگ گلی را گویند (آل) یعنی قیرمیزی.ونیز مهر پادشاه باشد .ونیز امر از در گرفتن چیزی . به معنی فریب دادن هم آمده.ایضاحات.آذاربایجان تورکجه بو آل سوزونون نچه معناسی وار . آل یعنی غول بیابان . آل ائلمک (گمراه کردن) .
آدلداماق .(فریب دادن) آل . (بگیر) . آل . قیرمیزی رنگ. در چهار دیوان گوید
ایچیب قانیم نی اول گوز کیم قیزارمیش ناتوانی دور
که هم بیمارلیق دامی چکیب رخساری آل اولموش

آلب ؛آلپ ؛ یعنی گرفته است (آلیب) .ونیز امر از گرفتن . پهلوان وبهادر را گویند .ایضاحات آلپ اصلینده اسگی چاغلاردا باتی هون بولغار دولتچیلیک اراضی سینده بیر هوندور داغ اولاراق اینسان آلادرینادا گئچیریلامیشدی (آلپ ارتونقا)(الپ اسلان)کی فارسلار بو سوزو آلب ارسلان کیمین اولاراق یالنیش یازیللار . در حیرت الابرار گوید
ساقی آلیب گل قدح دلپذیر
ائیله منی جرعه سیندن شیر گیر

آیاماق؛یعنی احتراز نمودن

آیانماق؛از حرکت ممنوع شدن

آرتماق ؛ یعنی زیاد شدن

آلانمانچی؛غارت گر. چپو گننده.فریبکار. زن بیکاره و مکار

آلامانچیلیق؛یعنی غارت گری .

آلاو؛آلوو؛ بسکون واو شعله آتش را گویند

آلانغو؛آلانقو؛زنی بود از قوم قیات پسر ایلخان که بی شوهر حامله شد وسه پسر آورد. بوز سنجر پسر اوست . خاقان مغول از نسل او میباشند شعیر

حکایت مریم اگر بشنوی
به آلانغو هم چنان بگردی .

ونیز در سبعه وسیاره حضرت نوایی در نسب پادشاه خودگوید

اونا چنگیز اولوق آتا گلیبان
آناسی خود آلانغوا گلیبان

آلای بوزن؛پرنده ایست بنام قارا مینا که دهن گشادو معروف است

آلا یونتلی؛نواده داغ خان ابن اوغوزخان .ونیز به معنی صاحب اسب ابلق باشد

آرتنجه؛آردینجا؛یعنی در تعاقب او. مولانا لطفی گوید

هر قایدا کونول بارسا اوزولمای ایریشورسین
لطفی کونول آردینجه سن آواره کیشی سین

آلتلو؛آلتی؛عدد شش .ونیزمقارن جگر را گویند

آلب ارسلان؛آلپ ارسلان ؛نام پادشاه بوده . یعنی شیر دل .ونیز شیر بزرگ یال دار .ایضاحات اصلینده آلپ بیر داغ آدیدیر.هوندور دئمکدیر آسلاندا کی شیر دئمکدیر ار ده تورک دیلینده قهرمان آنلامیندا ایشله نیر آلپ ارسلان یعنی هیبتلی هیکلی. شیرکیمین . تورک تاریخیندا معروف اولان ملازگرد دویوشنده ظفر چالان سرگرده میزین آدی اولوب . بودا فتحعلی خانین سهولرینن سایلیر

آلتوت؛آلدیق؛آلماقلیق؛یعنی مالیات ومحاسبات دیوانی باشد

آلچو؛آلچین؛ تندی پهلوی کوه را گویند

آلچی؛آهک گوره را گویند

آلداغ؛آلداق؛به معنی فریب

آلداغوچ؛فیررلاق؛چاپلوس. فریبنده

آلغو بیرک؛آلیب وئرمک ؛آل وئر ائلمک؛گرفتن ودادن .و داد وستد کردن

آلغو؛نام نبیره جغتای خان که تربیت آریق بوکا نشونما یافت و آخر به هوس سلطنت افتاد وبر آریغ بوکا فایق شد

آجار؛.نمیدانم چه معنی دارد هر کس فهمید بنویسد. در مجالس النفایس میباشد. آذاربایجان تورکجه سینده تازه نو دئمکدیر
هم ایدوریداو هم آجارید کیم
اولوق راق ایلکامحل تعجب دور

آسرا؛ساخلا؛امر از نگاه داشتن هست. وضبط کردن . در چهار دیوان گوید
ای نوایی شه خیالین آسرا گوز ملکی آرا
کیم اولور هم باغ زاغان اوندا هم باغ سفید
سفردا یامغور تکین بولماسون مزاحم اونا
گوز آسرا اشک کونول چکمه آه سردینی

آرقام ؛آرخام ؛یعنی پشت من .کنایه از کمک من . ونیز کنایه از ایل تبار من هست

آلا آلماغوم؛آلا بیلمیرم؛یعنی نمیتوانم بگیرم.در لیلی مجنون گوید
کونلومنی که آلمیشسان نهانی
سنده آلا آلماغوم خود آنی

آلقیشیم؛یعنی دعا و ثنا کردن من .در چهار دیوان گوید
جانان مرادی قتلیم اولوب قیلسا جان اِیا
جانیم غه قارغیشیم دورو جانان غه آلقیشیم

آسرادیم؛ساخلادیم؛یعنی ضبط کردم . در سبعه وسیاره گوید
آسرادیم هم اوزومنی پنهانی
هم بو زاری که آیتقوم آنی

آتاغلیق؛آداقلیق؛یعنی نامزدی برای پیوند زنا شویی . با قاف هم صحیح است . در سبعه سیاره گوید
مهر زلفی غه کونلی باغلی ایدی
گوئیا بو اونا آتاغلیق ایدی

آشوقوم؛تَلَسمه گیم؛یعنی تعجیل من . در لیلی مجنون گوید
کام اورغالی بو طرف آشوقوم
تا کیم سنه بو زامان یولوقتوم

آیوسون؛باجی؛همشیره را گویند

آووتماق؛اووندورماق؛کسی را از گریه ونوحه آه ناله خاموش کردن . ونیز خوشوقت نمودن .همچنین فارغ و راحت نمودن

آلدوق؛آلدیق؛ گرفتیم

آلا خان آلامان؛آلاخان والاخان؛یعنی بی خانمان .به آدم بیکاره و سرگردان را گویند . در چهار دیوان گوید

دشت آرا هم ایستامان همدم که ناگه بولماغای
غول لارغه بو آلاخان و آلامان دن جدا

یاخود

عشقی آتد ی ایندی کونلوم ترک و خان ومان قیلیب
بیلمه دیم من او آلاخان آلامان هاردادور

آشیبان ؛ یعنی گذشته است . و سر ریز شده است . آنرو افتاده است . در لیلی مجنون گوید

بیر گون آشیبان ایچینده قایغو
گلدی نفسی گوزونه اویقو

آغَرمَن؛آغیرراق؛ آهسته را گویند. خواه در رفتار خواه در کردار

آران؛اَران؛جای گرمسیری را گویند . در سد سکندری گوید

که چون قیلدی قشلان عزم شاه
قرا باغ و آران نی آرامگاه

آلمالیق؛شهریست در ترکستان از آنجا تا بئش بالیغ دوهفته راه است از بئش بالیغ تا خان بالیغ از جانب جنوب براه بیابان که مغول آن راه یوغری یول گویند چهل روز راه است

آلغوت؛ذخیره وغلّه ایست که لشکریان برسم خراج از ولایت گیرند . ونیز به معنی آهسته و هموار میباشد

آلغون؛تپه.کوه کوچک را گویند

آلمه باش؛نوعی مرغابی از جنس اردک

آل ینکلاغ؛آل یاناق؛سرخ رو را گویند. کسی که گونه های سرخ داشته باشد

آنک؛اَنک؛اون؛به معنی عقل و هوش است . ایضاحات .

آذاربایجان تورکجه سینده. آن . آنلا. آنلاماز .
آنلاندی .آنناخلیدی.آنلامازدی .ائله بو سوزه باغلیدیر .بو سوز جغتای تورکجه سینده اون کیمینده ایشله نیر

آنکیسیز؛یعنی بی عقل . وغافل . ایضاحات . اصلینده گرک بو سوز .آنگ. یازیلسیز اوجور کی بییلیریک بیزیم جغتای تورگجه میزده چوخلو سایدا .گ. سوزونون یرینه ک. سوزجوکو ایشله نیر

آلا قورغان؛ارک هرات را گویند . مشهور است به قلعه اختیار الدین

آسین؛اوست؛یوخاری؛بالا.به معنی تحت . ضد فوق . در چهار دیوان گوید

طفل مکتبدن قاچیب بارور یانا اول آی ساری
تیلبه کونلوم نم نجه تاپیب گیتورسام آلدابان

آیتاآلمان؛ایتا آلمان؛آلابیلمرم؛یعنی نمیتوانم بگیرم. در چهار دیوان گوید

سن دیری من نه اول سن ساق بی چاره من
آیتا آلمان کیم فراقین دن نی ینکلیغ زاره من

یاخود

آه کیم آواره اولدوم آیتا آلمان شمه
یاشورون کونلوم ده کی دردیم نه بیر همدم بئله

آرقاسین؛آرخاسین؛یعنی پشتش را . در فرهاد شیرین گوید

جور مِتین آرقاسین ایلاب حجر کوب
بولوب بیر سیجرایان تاش قهر کوب

آشوققان؛تَلَه سن؛عجله کننده را گویند . در محبوب القلوب گوید

صبر ایله کوپ باقلیق ایش آچیلور
ایشده آشوققان کوب تابیلور

آیلانمادی؛قایتمادی؛یعنی مراجعت نکرد. بر نگردید. در چهار دیوان گوید

آه سرگردان کونول دن کیم اول آی کویی ساری
بارغالی بیرهم بیزینک ساری یانا آیلانمادی

آنکلاتور؛آنلادیر؛یعنی می فهماند. در چهار دیوان گوید

خانقاه شیخی دن اَیل سِرّفنا آنلامادی
دیر پیری اونو خوب آنلادور اَیل کا آنکلانک

آیادینک؛قیزیرقاندین؛یعنی دریغ و مضایقه نمودی . در چهار دیوان گوید

موسَوسی که معاشنی عقل ایله دوزدون
فنا یولیدا آیادینک وئریر کا عقل ومعاش

آیامان؛یعنی دریغ و مضایقه نمی کنم . در چهار دیوان گوید

اياقينا بوكه قيلمان نثار جان نقدين
حقارتيندن اويالور سين اى بيگم آيامان

آلیبان؛یعنی گرفته است

آزغان؛ آزان؛از راه بدر شدن .و گم شدن . در چهار دیوان گوید
فهم ائدرسن اشکیدن هجران طریقین ایله کیم
گئجه آزان تاپسا یول حالینی اولدوزدان خبر

آسراغای؛ساخلایان؛یعنی ضبط کننده. ونگاه دارنده . در چهار دیوان گوید
یاشورون دردیم نی ظاهر قیلدی افغان عاقبت
همیشه کامیدا گر زور ااولور تنینده شکنج

آیتیبان؛دئیبن؛امر از گفتن . وتقریر نمودن .و نیز تقریر کرده است . در سد سکندری گوید
مغنی بوگون آیتیبان رو توز
وفاسیز جهان بیرده بد رو توز

آنی؛اونی ؛ اونو؛یعنی اورا

آنلار؛اونلار؛اولار؛یعنی ایشان. اصلینده آنها دئمکدیر

آقیتماق؛دئیشمک؛سوزلشمک؛باهم مکالمه کردن

آیتیلماق؛آییرماق؛از هم جدا کردن
آسراب؛یعنی ضبط کرده. و نگاه داشته است . در حیرت الابرار گوید
یا بو نوا خمینده آسراب محل
چکسه نوایی سوزوندن بیر غزل

آیتیلماغان؛توتولماییب؛یعنی گرفته نشده است

آسماس؛آسماز؛یعنی آویختنش ---ایضاحات . اصلینده آسماز. آویزان نمی کند . دئمکدیر

آلاگیل؛آل گل ؛ بگیرو بیا

آغیمتول ؛ چیزی مایل به سفیدی را گویند

آنکلاریدین ؛آنلاقلاریندان؛از فهمیدن و دانستن و آنها .منیم یازدیقیم سوز البته از فهمیدن شان اولور فتحعلی خانین یازدیقی اونلارینان آنناقین آراسیندا بیر سوز اولمالیدیر . در لیلی مجنون گوید
ایل آنکلادیردیلرایچینده یوز بیم
قاصد غه نهانی ائتدی تسلیم

آقنابین؛قیز؛دخترا گویند

آیتوریدین؛دئدیکلری؛ یعنی از گفته های او. در سد سکندری گوید

حکم آیتوریدین چو کسب ائتدی فهم
آری شبهه لر کونولدن اولدی رفع

آیلان غان؛ائیله شیب؛یعنی نشسته است . در چهار دیوان گوید

نیچوک قوس قزح دوری مهر عکسی اولور
تاپیب خم ائینیندن آیلان غان ایکی یانمه باخین

آزیقماغدین؛آزماقین؛گمشدنش.یعنی از غلط رفتن راه .ونیز گم نشوید. در محبوب القلوب گوید

هر کیم که اول یول عازم اولار
ایکی دنیا سعادتی انا ملازم اولار

آقیزغان؛توکن؛یعنی ریزنده . وریخته گننده . در لیلی مجنون گوید

صبرینی آقیزغان اشک سیلی
یعنی مه و مهر رشکی لیلی

آیرتلاشماق؛آیرماق؛از هم جدا کردن

آیلدورماق؛آیینديرماق؛هوشیار کردن . به هوش آوردن. بیدارکردن

آقیلا گور؛امر از سرازیر شدن هست . در رباعیات گوید

ای جسم اونون اوزون تماشا قیلا گور
ای اشک اونون کوی ساری آقیلا گور

آمو؛رودخانه ایست در ترکستان در نوشته های فارسی آنرا آمو دریا نوشته اند

آسرارغه؛ساخلادیرماق؛برای ضبط کردن . ودور نگاه داشتن. در چهار دیوان گوید

اوزوم ندن اولوب گل گل پریشان هر طرف کاکل
دوره نین آسرارغه یوخ روح الامین نین امکانی

آهه؛آینه فولادی که در روز جنگ بر پیشانی اسب بندد. در سد سکندری در دعوای دارابا اسکندر گوید

یاروق آهه یوزمین عدد اوتروسی
سراسر اجل خیلی نین گوزگوسی

آلینغه؛آلنینا؛یعنی پیشانی او . وپیش روی او . داستان شیخ صنعان گوید
شیخ نین آلینغه گلدی ائیله گون
کیم کیشی گورمایدور آنداق تیره تون
ونیز در چهار دیوان
تند اولور اول بت که قویموش من باشیم نی آلنینا
قبله یه باش ایندورور کامین دا یوخدور ایکی باش
آرمای؛یورولمام؛یعنی خسته نمیشوم
آجیرغیندی؛آجیشدی؛یعنی به تندی تغییر نمود . میر حیدر گوید
اول دم آجیرغیندی بیر اهل قبول
که بوکیشی لار اولور ایرکین فضول
آلتمیشا؛آلتمیش؛عدد شصت را گویند
آقاردقجه؛آقاردقجا؛ یعنی بقدر سفیدشدنش. در چهار دیوان گوید
آقاردقجا ساققال آرتار قارا گوزلره میلیم
منیم بو بیر اولن کونلوم قوجالدقجا جاوان ایستر
آیتورغه؛دئمه سینه؛یعنی برای گفتنش . در حیرت الابرارگوید
آیتورغه چونکه قویولدی کونول
آیتمادی اون بیت توتولدی کونول
آختارو؛آخدارسین؛یعنی جستجو و تفحص بکند .در چهار دیوان گوید
ای جفا تیغی گلیب مجروح کونلونی یاریر
قول یالین ایلاب سالیب هر یان ایچیمنی آختاریر
آغری غودیک.آغریماق؛مثل اینکه درد بکند. وبه درد می آید. در چهار دیوان وگوید
تیلیبه کونلوم وه هر ساعت بیر ساری بارور
منع قیلدیم ایرسا باغریم آغریماق یالوارور
آسراغوجی؛ساخلادیجی؛یعنی نگاه دارنده(ساخلایان) .
وضبط کننده .در خمسه المتحرین گوید.نثر.
گه توئوغ دستور بئله صباح لار گنگ دن چیخارماق معموره دور
طاوس آسراغوجی اَوی لار دین سوروب چیخاردی
آلیقیشنه؛آلقیشینا؛به معنی دعا خیر او .در محبوب القلوب گوید
کنیزلر پامبوق سپاماق کوسی اونی بیرله
آنین آلقیشینه نغمه پرداز

آیتورغه؛دئیردی؛یعنی برای گفتن . وتقریر نمودن . در چهار دیوان گوید
غمیم دئیردی یاری تاپماغیندان ساقیا اولدوم
منه بیر جرعه بیرده یارلیق قیلسانگ خدا یارین

آیتغوجه؛سویله دیکجه؛به قدر گفتن . در چهار دیوان گوید
زاهدا بیر کوچه بند ایله اوزون ترک ریا
پند وئرکی اوزونه آیتغوجه یاناغه پند

آیامه ؛آیاما؛امر از دریغ نکردن .ایضاحات. آیاما. آذاربایجان تورکجه سینده بیر کیمسه نین ایکینجی آدی و لقبی دئمکدیر . در محبوب القلوب گوید.نثر.
زحمت بئله تاپغانینگ نی اوزوندن آیامه
و محنت بئله یققانینگ نی دوستلار بیله نی دشمن اوچون آسرامه

آووتمه؛یعنی فارغ و خوشوقت مکن . در لیلی مجنون گوید
اول کام ایله کونلونی آووتمه
بو روضه ساری آنی یاووتمه

آلنینکغه؛قارشیندا؛یعنی پیشروی خودت. در چهار دیوان گوید
هر الینک غه گلیر حاقدان اولور چون عارض
پس محملی قیلیبان ایلمه هر دم اعراض

آسیلغوسی؛آسیلمالی؛یعنی آویزان شده نی . در سد سکندری گوید
بیر او کیم طمه رشته قیلغوسی
اونون بیرله بوغازیدن آسیلغوسی

آییلدورغای؛آییندیرار؛اویاندیرسین؛یعنی هوشیار بکند. ونیز هوشیار خواهد کرد . در چهار دیوان گوید
مست عشق اولموش نوایی پند وئرمه ای حکیم
کیم مگر ساقی آییدیرسین بو مئی مخموریدن

آتالدی؛آدلاندی؛ یعنی اسم او گفته شد. در سد سکندری گوید
اوتالدی بیر مصرو بغدادغه
یازیلدی بیری ملک نوشاد غه

آرپا؛آرپه؛نام یکی از سلاطین از نسل چنگیزخان است .به لغت مغولی چیز باریک .و نیز جو باشد

آیریلغالی؛آیریلالی؛از وقتی که جدا شده است . در چهار دیوان گوید

یاریدان آیریلالی شیدا کونول بیخواب گوز
هر زمان ظاهیر قیلور رسوا کونول خوناب گوز

آرادی؛یعنی تفحض و جستجو کرد

آنکلاغای؛آنلایار؛میداند .و می فهمد

آووجین؛آووجون؛یعنی کف دست اورا.ونیز کف دست دست شما

آیامای؛دریغ و مضایقه نمیکند . در سبعه وسیاره گوید
آیامای اوندان ایزد متعال
هیچ ایشده کمال خاصه که حال

آیاب؛قیزیرقانیب؛یعنی مضایقه کرده است . در محبوب القلوب گوید
که نفیس اجناسی آیاب چَیان گئیمه سه
ولذیذآغزینا ایسرکاب قوروق نان یمه سه

آیدین؛شفاف.اصل این لغت به مناسبت شب آی تون میباشد . یعنی ماه شب از کثرت استعمال آیدین شهرت یافته . در لسان الطیر در داستان شیخ بایزید گوید
گئجه آیدین تابیدن روشن ایدی
چرخ انجم وردی تابیدن گلشن ایدی

آلدینکا؛آلدینمی؛ امر از گرفتیدهست

آلیش بئریش ؛آلیش وئریش؛به معنی داد وستدباشد

آلیق ساتیق؛آلقی ساتقی؛یعنی خرید وفروش

آلماغین؛آلماقین ؛ امر از گرفتن چیزی باشد. در چهار دیوان گوید
ای نوایی تیلاسانک دولت باقی تاپمای
آلماغین دیر فنا یولیدین اصلا عارض

آسمیشانگ؛آسمیسان؛ یعنی آویخته ای . در چهار دیوان گوید
بوینونا مشکین ایپکدن ای که طومار آسمیشانگ
قایدا حالیم بیله سن کیم بوینوما تاخدیقین کمند

آندین بورون؛بوندان قاباق؛یعنی قبل از آن . در چهار دیوان گوید
نوایی نی دیلر اوندان بورون که دییلر
عدم یولون توتوب اول زار بی نوا گئتدی

آقنابی ینگی ؛به معنی دختر میباشد . یعنی دختر خودت را(قیزینیزی) . در سد سکندری در باره روشنک گوید
ینا زاد عفت ما بینگنی هم
شبستان آراآقنابیینگنی هم

آیتتی؛آلدی؛یعنی گرفت . تقریر کرد . در حیرت الابرار گوید
آیتتی قاضی گتیر ایکی گواه
تاکه قیلیم حوکمونی بی اشتباه

آیلانماق؛دولانماق؛ گردیدن . ونیز نشستن(اوتورماق)

آیلاشماق؛اَعیلشمک؛یعنی باهم گردیدن . وباهم نشستن

آیلاندورماق؛دولاندیرماق؛یعنی گردانیدن

آلا آلماق؛آلابیلر ؛میتواند بگیرد.ایضاحات . آذاربایجان تورکجه سینده دانیشیلان سوزلر جغتای تورکجه بیر آز فرقلی اولاراقبعضا عین مفهوم دا ایشلنمیر

آشمیشدور ؛باز کرده بود.ونیز گذشته است . وآنرو رفته است

آلادورمیش؛آلیردی؛یعنی میگرفته

آی؛یعنی قمر .وماه. ونیز حرف ندا . ونیز نام پسر اوغوزخان ابن قارا خان که خامس خانان طبقه مغول میباشد

آی دوغدو ؛یعنی ماه زایید. ونیز نام محلی از بولوکات کابل

آیتیلمادی؛دئیلمه دی؛یعنی گفته نشد . ونیزبه تقریر نیامد . در محبوب القلوب گوید.نثر.
اما سوز اختری ساری جهتیندن تطویل وهمی دن نکته آیتیلمادین

آنکلاسانک؛آنلاسان؛یعنی اگر به فهمی .اگر فکر بکنی. واگر بدانی .در چهار دیوان گوید
قدح آل دیر پیری دن که بو دیر فنا ایچره
قیلیللار رزق یخشی آنکلاسانک هم شیخ هم واعظ

آلاقتی؛چاپیلدی؛غارت شده را گویند. ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده آتالار سوزو وار دییر یالیقدا نه وار یولوقا وئر یانی تالانمیشدا نه وار کی تورکو توکولموشه وئرسین .

آیتغوجی؛دئیجی؛ آپاریجی؛ گوینده . تکلم کننده

آووتای ؛یعنی خوشوقت بکنم . وراحت نمایم . در چهار دیوان گوید

نجه اول آی مهریدن شیدا کونول نی آووتای
تیلبه یه یالان حکایت وئره وئرن تک فریب

آغیزلای؛سسله ییم؛چاغیریم؛یعنی صدا بکنم . در چهار دیوان گوید

ضعفدن چیخماز دمیم نه ائدیب آغزلای ایتلری
کیم تولارغه عذر مردم لوغ باغیر قان یوراک

آووج اویونی ؛ال اویونو؛ نوعی بازی ایست که با دست بازی کنند . بعضی آنراتکمی جفت گویند

آرتوقسی؛آرتیقیسی؛چوخو؛یعنی زیادی. وزیادی اش . در سد سکندری گوید

کیم اول داستان ساری باخخایین
کوپ آرتوقوسی زیور انا تاخخایین
منه آرتوقوسی دور اغیار اِلمی
تارتا آلسام بس اولور یار اِلمی

آداق؛اَداق؛آدا ؛به معنی جزیره میباشد .و نیز وقت و هنگام را گویند .. ونیز نامزدرا گویند. در طویوق گوید

ای نجیب لر یتسه نیز گر یارسیز
گل آداقی دا خماری یاره سیز
که مین اولساتربیتی نین داشیغه
گشته شوخ اولور دئیب یاره سیز

ونیز در حیرت الابرار گوید

یوز ایکی یوزجا کیشی بیرده قزاق
که یری خوارزم ایدی گاهی آداق

آلغاج؛آلجاق؛ به محض گرفتن .و چون گرفت . در چهار دیوان گوید

گوزونگ قانیم غه سیراب ائتدی اوزونی نقد جان آلجاج
نه چون کیم مست وئرسین مئی ده نقد رایگان آلغاج

آلغومدور؛آلاجایام؛یعنی خواهم گرفت . در چهار دیوان گوید

ای نوایی جانین آلغومدوردیسه قایغورماغیل
جانغه منت قیل مونونک بیرله گر ائتسه اکتفا

آینوقنی؛آیین اویون؛یعنی عجیب غریب. ونیز اسباب مسباب

آتیغ؛ آتیق؛آیی؛ یعنی خرس.و دُب . وبه معنی هوشیار هم آمده

آینیم؛ خاتون حرم را گویند

آتینی؛آدینی ؛یعنی اسم اورا. ونیز اسب اورا . در حیرت الابرار گوید
حیرت الاحرار گوروب ذاتینی
حیرت الابرارقَویدوم آدینی

آیتورایمیش؛دئیردی؛یعنی میگفته است . در چهار دیوان گوید
نوایی آیتورایمیش دیر آرا صنم ذکرین
بو اسم ذکرینه کیم قیلسا میل بسم الله

آغیرتلاماق؛آییرماق؛یعنی از هم جدا کردن . وسوا نمودن

آتا توشتی؛یعنی به تیر اندازی پرداخت . در سبعه سیاره گوید
اضطراب ایلابان آتا توشدی
بیر ایکی اوخ ولی خطا توشدی

باب الا الف مصوره مع الباءالتازی و الباء الپارسی

ابوکا؛ ابو؛توره مه؛جد آباء را گویند .در وقفییه اخلاصیه گوید .نثر.
که آتاو ابوکا اول حضرت نین آباءاجدادی خدمت لار یدا اولوغ مرتبه سزاوارایدور

اَبکار؛ غلتاق زین را گویند . ونیز کَشت. زراعت

اَبوش؛اسب را گویند . ونیز رنگ اسبی مخصوص . در چهار دیوان گوید
نی ابرش دور که سیکیرتمیش(سیجرامیش) یانا میدانغه اول مهوش
قیزیل آق گل بیله بیلدین مگر خلق اولدی اول ابرش
یاخود
چیخیب سرخوش چاپیب ابرش قیلیب جولان آلیب میدان
وجود اقلیمدن محو ائیلسم نام و نشانیم نی

ابلق؛معروف است . در چهار دیوان گوید
زمانه ابلقی قالغای روش دین
اون آشوب زمان سیکرتسه ابرش

اَبک؛تاج مرغان را گویند . از قبیل خروس و هد هد غیره که آنرا جغتاییه ابوک گویند

ابوشقه؛اَر؛شوهر زن را گویند .در لیلی مجنون گوید
بیر یانیدان اوغول غم وشکنجی

بیر یانیدان ابوشقه درد ورنجی

اَباغه ؛عمو را گویند.وآباغا برادر پدر باشد

اَپرک؛اَپریمیش ؛ کوهنه . ومندرس . ونیز آدم سال خورده . وپیر را گویند. ایضاحات . آذاربایجان تورکجه سینده آپری سوزو تک ایشلنمز مثلا اپریمیش یعنی پلاسیده اپریدی پلاسیده و پژمرده شد

ابسم؛سوسماق؛یعنی ساکت و خاموش شدن

اَپکین ؛ نخ سیاه را گویند . در چهار دیوان گوید

ایله دور کیم ایلکین حنا اوزره قیلمیش قرا
اول گلگون کوینک اوزره تَونین اپکین ائیله میش

اَبوسون ؛اوت؛به لغت مغولی علف را گویند . به لغت جغتایی همشیره بزرگ میباشد

باب الالف المقصوره مع التای القرشت

اَتکه؛لالا؛ له له؛مربی را گویند. یعنی اَتابیک میباشد. در مجالس النفایس گوید . نثر.

شیخ نین بویوک نین خواهر زاده سی دور کیم عبدالرزاق اتکه نین اوغلو بولغای .
که ایندی ظاهر بولوبتور شیخ بایزید اتکه نینک نبیره سی
بو ایکی کیشی سلطان حسین بایقرا نین بعضی اولاغلار ی نین اتابیک لرایدی

اَترک؛نام رودخانه ایست در حوالی جرجان

اَتا ؛آتا ؛یعنی پدر . ونیز زاهد و مشایخ . ونیز امر از نامیدن باشد

اَبانک؛آیاما؛به معنی لقب باشد . که خان خطا به اَبوقا نام داد

اَترار؛ نام شهری ایست در ترکستان آنطرف سیحون

باب الالف المقصوره مع الجیم التازی و الپارسی

اَجون؛دنیا و زمانه را گویند . مولانا لطفی گوید

سندن آجوندا بیر گوزی عین بلا هانی
من تک اونون جفاسی بیله مبتلا هانی.

ونیز میر حیدر گوید

بولسون آجون ایچره آریغ کونلو شاد

بارچا اولوس اوسدونه سورسون مراد
با واو هم آمده که اَجون باشد . آچون هم دیده شده است

اَچا؛آچه؛سونسوز؛؛به معنی غایت و نهایت باشد

باب الالف المقصوره مع الجاء نقطه دار

اَخسادور؛به لغت مغول بند ترکش را گویندایضاحات آذاربایجان تورکجه (لنگاندن)دئیلیر

اَخشید؛پادشاهان فرقانه را گویند

باب الالف المقصوره مع دال بی نقطه

اَداق؛آداق؛به معنی جزیره . ونیز وقت هنگام را گویند. در تویوق گوید

گل اَداقی دا خماری یازه سیز
که من اولسام تُربتیمین داشیغه
کُشته و بیر شوخ ایرور دیب یازه سیز
در حیرت الابرارگوید
یوز ایکی جا کیشی بیرده قَزّاق
که یدی خوارزم ایدی کاهی آداق

باب الالف المقصوره مع الراء القرشت

اریب؛اریبب؛یعنی آب شده است .ذوب شده است . در سد سکندری گوید

اوزوم اوزلوگوم محنتی دن اریب
باریب اوزلوگوم مین اوزوم دن باریب
ونیز در چهار دیوان گوید
دیرسین یوزوم ساری گوزونک کوپ باقماسون گر یوز بودور
اول مهر تابیدین اَریب آقغونجه ناظر بولغوسی

اَرلات؛نام طایفه باشد. از چهار طایفه اَتراک ترکستان که اعظم قبایل اَتراکند . در حیرت الابرار گوید

آنداق ائشیدیم که شه کامران
دورت اولوس خانی تیمور کوره کان
ونیز در چهار دیوان گوید
نوایی سئودی بیر لولینی گیزدیک ربع مسکوندا
اگر ارلات اگر برلاس اگر ترخان اگر سولدوز

اَرمنی وار؛یعنی مثل ارمنی ها . در فرهاد شیرین گوید

منی چون قیلدی ماه ارمنی زار

چکر بیر نچه ساغر ارمنی وار

اَرزیر؛دَئیَر؛یعنی قیمت و ارزش دارد . در محبوب القلوب گوید .

بیرکا ارزیرینی یوزکا ساتما قدین آلارغه مین مباهات
مینکا تیکازی بوزکا آلماق دین آلارغه یوق ذره اویات

اَرس؛آراز؛رودخانه ایست معروف در آذاربایجان ابتدای آن از محال ارزروم مین گوللر جایی ایست از آنجا آید . در چهاردیوان گوید

صبریم ائوینی سیقسا گوز سرشکی عجب یوخ
کیم بیریسی دجله دور بیریسی ارس دور

اَرلاس؛نام قبیله در ترکستان

اَرغوشتکَ؛قارقوش؛به معنی نفرین و بد دعاکردن . ونیز قسمی بازیست که یکی خم شود دست بر زانو نهد و دیگری پای بر زمین زده از روی او جهد. ونیز نام یکنوع اصول میباشد در علم موسیقی . در محبوب القلوب گوید

آندین گنجه لر اتراک ضعفاسی ایشی اَرغوشتک

ارسلان؛آسلان؛شیر را گویند .ونیزنام برجی از بروج ترکی .اصلینده اسلان شیر دئمکدیرار یانی قورخماز جوانمرد قهرمان اَسلاندا شیر ارسلان یعنی شیر قهرمان . کنایه از نترس بودن بودن دارد در محبوب القلوب گوید.

ارسلان ایشی صید اورمان
و سُباغی تویقارماق

. نیز در سبعه سیاره گوید

درد هجر ایله قیلغاج ارسلان لیق
مور اولوب من ولی یاریم جانلیق

ونیز در چهار دیوان گوید

عشق عالم سوز گلدی قوی فسونون ای خِرد
یِدی چون یر گوی شیری ارسلان ای تولکو قاچ

هم چنین شیخ شیراز گوید

قزیل ارسلان قلعه سخت داشت
که گردن به الوند بر می افراخت

ایضاحات . البته آسلان شیر دئمکدیر ارسلان اوغلان و کیشی خایلاقی نین آدیدیر .تورک تاریخینده بیر اردو سرکرده سی اولوب دورکه آلپ ارسلان معروف دور ملازگرد دویوشونده ظفر چالمیشدی

اَرکه؛ناز وعشوه وگستاخی کردن . اسکندر میرزا گوید

اَرکه چاغی اَیرک واردی ائلدن
ناصح منی توتقیل ایندی معذور

اَران؛آران؛قشلان . جای گرمسیری را گویند .اینکه قشلاق گویند غلط است در اصل باید یایلان قشلان گفته شود . در سد سکندری گوید
که چون قیلدی قشلان عزمیغه شاه
قراباغ اَران نی آرامگاه

اَرمان؛آرمان؛حسرت و آرزو و افسوس را گویند. در فرهاد شیرین گوید
قاری لیق دردی بی درمان دور آخر
بو ایش کونلومدا بس اَرماندور آخر
ونیز دردر سد سکندری گوید
وگر بیزنی ایستارکا کفران ایرور
باریغه یوزونک گورماس اَرمان ایرور
ونیز در چهار دیوان گوید
ای نوایی اولدون اَرمان بیرله فریادینا
یتمه دی اول نوش لب هر نچه فریاد ائیله دین

اورغ؛اوروق؛ارمه تورمه؛ یعنی خویش و تبار

ارغنون ؛اسم سازی ایست معروف که افلاطون وضع نمود و نیز به معنی تندو چالاک.
در محبوب القلوی گوید
بسا اَهل الله که ارغنون اونیدن دیرغه گیردی
دین ایمان نقدینی مغبچه لارغه بای وئردی

اَرابه؛سنگر را گویند که در اطراف اژدر به جهت محافظت لشکر سازند . به معنی گروهان نیز آمده .ایضاحات تورکیه تورکجه سینده ماشین آذاربایجان تورکجه سینده داشقا دئمکدیر . در سد سکندری گوید
ارابه ایله ائیله حصن و حصین
که ایرماس فلک حضی آندان و حصین
اَرابه اوزه توره پیوست اولوب
توره گیتی دا خلق همدست اولوب
توره بارچه قللاب ایله بندو بست
کمین ایلابان گیتی دا اهل شصت

ارباغی ؛ یعنی افسونگر . افسانه گر . یعنی افسون کردن . متل باز.در چهار دیوان گوید
زلفی سوداسیندا بیلمه سه نوایی نکته سینی
کیم جنون گفتاری دور یاخود ایلانین ارباغی

اَرقاسیغه؛آرقاسیغه؛آرخاسینا؛یعنی به پشت او . در لیلی مجنون گوید

صنع الی چکیب بو نامه ده غم
آرقاسیغه باسدی نقش خاتم

اَری ؛ آری؛تمیز. وپاک .زنبور را گویند . که اورا آری هم گویند. در چهار دیوان گوید
لب آراآغزین چوچوک دیل بی ریا گویا آنلاسام
شهدی لبی نیشی بیله گل برگینی دَلمیش آری

اَر؛یعنی او. نیزعقم شخص. و نیز مرد مردانه را گویند . وشوهر زن را گویند

آرال؛زمین خشگی که آب شده باشد. ایضاحات البته ترکستاندا بیر نئور(دریاچه) آدیدا وار

اَران؛سیخ هایی که در سرراه صید و رهگذر وحوش نصب گنند . ونیز محوطه برای خوابگاه دوواب . ونیز پسر فارس ابن پهلوان است

اَراول؛ جمعی را گویند که در وقت حرکت سپاه پیش لشکر به عنوان طرح بلد و راه روند

اَرباغ؛به معنی افسون و افسانه

اَرسون؛آلتی که با آن خمیر تراشند . واز تنور نان در آورند. به ترکی مغولی پوست دبّاغی شده را گویند

اَرغوال؛ نهر را گویند . ونیز درخت باشد .و نیز جای گود و کمین گاه. وبه معنی مکان صعب و مکان راه زنان باشد . در چهار دیوان گوید
زلفونین هر چینی دا یوز فتنه دور دین اهلینه
ارغوال ایچره قراغچی ائلیین ینکلیغ کمین
در تاریخ ملوک گوید.نثر
که کولاک دن اول دشت آرا کوپ ارغوال نمودار اولدی

ارغون؛ نام پسر قیلینج ارسلان پادشاه روم . ونیز نام پسر آباقا ابن هولاکو خان . به فارسی ارغنون سازیست که افلاطون وضع کرد . ونیز تند وچالاک . لغت با فارسی مشترک است

اَرقا؛ آرقا؛آرخا؛ به معنی پشت باشد زیر گردن تا بالای ران . کنایه از ایل باشد .وظهررا نیز گویند

اَرک؛ قلعه کوچک که میان قلاع بزرک سازند . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بیرینی اوزونون کی بیلیب ال آچان یاخود بیر شئی طلب ائلمه گه دئیلین سوزدور

ارغدای؛آللادارام؛یعنی فریب میدهم .و درچهار دیوان گوید

من بیدل سنه جان اویناماق بیرده باری دورمین
بلی سن طفل نی بو تحفه ایله آللداردیم من

اَرغادی؛آللاتدی؛یعنی فریب داد

اَریلدی؛اریدی؛ یعنی ذوب گردید.ونیز آب شد. در چهار دیوان گوید
چو وئردین ایکی لعلین که نوش خند
اویات دین اَریلدی آرا یرده قند

اَریر ؛ ذوب میشود. در چهار دیوان گوید
عشقین اوتونی گر نوایی دئسه کیم ائیله رقم
سوزدن یانار قلم قورور قرا اَریر دوات

اورناق؛به لغت مغول شریک. و انباز و مصاحب

اَرکج؛تَکَ ه؛بُز نر سه ساله را گوید . و هر پیش رو گلّه را نیز گویند

اَرمانلیق؛آرمانلیق؛یعنی آروزمند.

اَرتاک؛انگشت بنان را گویند . ونیز نام کوهی در خوارزم

اَروسون؛مکث. ودرنگ اردوی شاهان در جایی. ونیز زرد آلو را گویند

اَرون؛یاخچی؛به لغت مغول خوب پاکیزه را گویند

اَریلمادی؛ بورج؛قرض و دِین را گویند و نیزامراض مختلف را گویند. ایضاحاتمیرزه فتحعلی خان قاجار گوردگونوز کیمین سوزو فعلین دوز ایشتمه ییب من عینی یازدیقین گتیردیم . در حیرت الابرار گوید
نرکس اَریلمادی مرضی دن آریغ
گوزلری یر قانیدان اولدی ساریغ

باب الالف صنع الزای نقطه دار

اَزبر؛یعنی در تعلیم وتحصیل نوشته حفظ کرده بدون اینکه کتاب یا نوشته نگاه بگند بخواند

باب الالف اولمقصوره مع السین بی نقطه

اَسپک؛ بیچاز میباشد که طایفه زنان بازی کنند . ومعروف است . در محبوب القلوب گوید
اوتورماق لیق لاری حیله سازلیق
یاسالیب آتلانمالیق لاری را اَسپک بازلیق

اَس؛ساغلام؛یعنی صحیح و سالم

اَسرو؛چوخ؛زیاد و فراوان را گویند . در سبعه سیاره گوید

اسرو مشهوردوربو سوزده بلی
ایت هوررکاروان کوچر مثلی

و نیز در چهار دیوان گوید

بهشت وصل آرا قوی کیم ای تنعم ائده
که هجر دوزخینده چکمیشم عذاب اسرو

و یاخود

ای نوایی دئمه زلفی آرا خالین نی دئییل
کیم اولور اسرو اونون قِصه سی چیرماش اوزون

الالف المقصوره مع الشین قرشت

اَشکک؛کورک؛پاروی کشتی را گویند . مولانا لطفی گوید

بحر اشگ ایچره کی گوز اولدی لار زورق میثال
ایکی صف گیرکلاراشکک لار اولوب دور هر طرف

اَشهنگ؛آتین؛یعنی اسب تو . در چهار دیوان گوید

چو مین سن اشهنیگ اولدوم گونش بیلدیم سنه مانند
که ویرسان گوی اوزون جولان جهان زیر و زبر اولار

لغت با فارسی مشترک است

اِشنان؛لباس زیر جامه را گویند

اَشتها؛میل به غذا نمودن . در فرهاد و شیرین گوید

چو قالمادی آشتها خوانلارباقی
صراحی گتوروب مجلس غه ساقی

باب الالف الغین نقطه دار

آغز یَرلیق؛ به لغت مغول فرمان را گویند

آغزمیشی؛به لغت مغول اعزاز و احترام را گویند . ایضاحات اصلینده آغیرلیقی دئمکدیر اولسون میرزا فتحعلی خان قاجار سهو ائلییب دیر

اَغوز؛اوغوز؛پسر قاراخان ابن مغول خان که طایفه مغول به او منسوب هستند

اَورتاق ؛ گورتاق؛اولکه؛یورت؛وطن ومحل زندگی او غوز خان بوده است اوغوز خان نسبت به خانان ترک مثل جمشید بود ویا ملوک عجم اصناف ترک را لقب ها در خراسان وعراق و عجم را گرفت

بلکه مصرو شام وروم وفرنگ را تصرف کرد خود واولاد و نتایج او قریب هزار سال پادشاهی کردند . ونیز به معنی دانشمند حکیم آمده .
ایضاحات یورت دئدیگیمیز سوزو میرزا فتحعلی خان قاجار بعضی یرلرده قبرستان کیمین یازیر اما گوردو گوزکیمین بیرادا یاشام یری کیمین قلمه آلیب دیر

باب الالف المقصوره مع لفا النقطه دار

اَفرنج؛ همان ولایت فرنگ است(اوروپا) . در چهار دیوان گوید
ائدیرکونلون حریمین دن خاطر اصنامین
نوایی اولسا مقامین مدینه گر افرنج

اَفرنجه؛ نام دریاست که اسکندر اول از آن دریا داخل شد وبه سیاحت دریاها رفت . در سد سکندری گوید
که دریا افرنجه روم ایدی
که حالات اونا غیر معلوم ایدی

افغان ؛ناله و فریاد را گویند.ونیزنام طایفه عظیم که در هرات و قندهار و کابل نشیمن دارند

باب الالف المقصوره مع القاق

اَقرای؛ نام ولایتی از بلاد قاراقوروم که مسکن تاتاریه است

اَقین؛آقین؛اسب شوخ وجلف را گویند

باب الالف المقصوره مع الکاف التازی و الپارسی

اَکه؛آقا؛کاکا؛قاغات؛قاغا؛ در میان اوزبک برادر بزرگ را گویند.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده قاغا دئیلیر

اکیشماک؛ائییلمک؛به معنی خم شدن باشد

اُوکسون؛ به معنی پارچه فاخراست . در حیرت الابرار گوید
اولسا خزو اطلس واوکسون لباسی
ایت جولی قیلماقدا یارار پالاسی
ونیز در چهار دیوان گوید
منه دیر فنا سینمیش سفالی جام وجم تک دور
کمین سایل لری اسگی پلاسی خزو اوکسوک تک

اِک؛الیگی؛آلتی ایست که با آن ابریشم و غیره تابند. ایضاحات فتحعلی خان قاجار حروف الفبانی گوزله مه دن اَ یاخود اِ هردنده اُ

سوزوجوکلرین بیری بیرینه قاتاراق ایشلده دیب .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده الیگی دئیلیر

اَکجی؛آجی؛ آباجی؛همشیره بزرگ را گویند.که مخخف ایکاجی باشد. مولانا لطفی گوید

نه جان فدا اَکَه آتاو آنا آغا اَکَجی
ایا حبیب بو بارچا محبتینه فدا

اِکدش؛دورگه.کسی که مادر یا پدرش ترک دیگری از ملییت غیره باشد. دو رگه

باب الالف المقصوره مع اللام

اَلنجه؛پسر یافث ابن نوح که طایفه مغول به او منسوب است

اَلنجیل؛قُبُل خان جد سوم چنگیزخان است جد سوم اورا اَلَنجک هم گویندمعنی ترکیبی رعیت پرور است

اَلیک؛به لغت مغول ابلق را گویند

اَلطایی؛اَلتایی؛جانوری ایست به قدر گربه سرخ موی . ونیز به معنی اطلس خطایی آمده . در چهار دیوان گوید

روشن ائیله شعله اوسدوندن گوروکن دونی
مهوشیم ایکی الطایی بیله باشیندا اکمیش

اَلاو؛آلوو؛شعله آتش را گویند. در چهار دیوان گوید

عشقین اوتو شعله سین مفرط تیلار مجنون کونول
ایله کیم دیوانه لر دایم تیلار قیلماق اَلاو

آلب؛آلپ؛یعنی شجاع وبهادرو ایضاحات البته آلپ باتی داغلاریندا بیر هوندور داغ آدیدیر

آلب ارسلان؛آلپ ارسلان ؛نام پادشاه مشهور سلجوقی ایست . یعنی شیر بزرگ یالدارو شجاع . ایضاحات بیردادا میرزه فتحعلی خان قاجار سهو ائلییبدیر. اصلینده آلپ هوندور و هیبتلی دئمکدیرکی بیر داغ آدیدیر ار تورک دیلینده قوچاق دئمکدیر. آسلان دا شیر دئمکدیر

اَلتان؛لقب پادشاهان ختا را باشد

اُلجای ؛اسیر را گویند

اولوس؛اویماق؛ قبیله و طایفه و جماعت خلق. مردم

باب الاللف المقصوره مع النون

اَنکدانماک ؛گیزلنمک؛ یعنی کمین کردن پنهان شدن

اَنکا؛اونا؛ اشاره است . یعنی به او . در چهار دیوان گوید

من ائتدیم عشق ترکین اول هم ائتدی وصلی دن وعده
نه اوندان دور منه باورنه مندن دور اونا باور
ویا خود
ازلی هم سن ابد هم سن نه اول بیرده آخر کیم
اونا یوخ ابتدا پیدا مونا یوخ انتها پیدا

اَنبُر؛اَنبور؛آلتی ایست که با آتش بردارند . در چهار دیوان گوید

تن ده جزو اولدی اوخون اول نوع کیم اوندان اونو
آلماق اَنبُرلار بیله تارتیب نه ایمکان دور ینه
یاخود
دیش قاداب من لعلینه اوزمز من اوندان بو طمع
اَنبُر هجران بیله بیر بیر سوخور سالار دیشیم

اِنجلایین؛اوجور؛یعنی آنچنان .و آن قِسم

اَند؛اوَند؛قودا؛قبیله را گویند که دختر از دیگری گیرد. ونیز به لغت مغول به جای برادرو عمو وخال در مقام محببت میگویند

آندا؛یعنی ای برادر و ای عزیز. صاحب کتاب وصّاف گوید که شهزاده گان در هنگام مئی خوردن به همدیگر اَند گفتند و خوش آمد کردند.
ایضاحات بیردادا گوروسوز کی میرزه فتحعلی قاجار آ سوزون اَ سوزلرینین یانیندا ایشله دیب

آندغی؛آنداغی؛اورالی؛یعنی آنجایی

اَنغال؛تیریست بزرگتر از تیر معروف پیکان وازآن پهن و بزرگ مخصوص شکار وحوش است

آنقوت؛مرغابی که از قاز کوچک واز اردک بزرگتر است

اونکاتقوسی؛اوتوردماسی؛امر از نشانیدن او. و نیزاِجازه شدن دادن

اَنبه؛و اَنبا؛نوعی میوه ایست شبیه شفتالو در هند باشد از او ترشی درست کنند. در سبعه سیاره گوید

طاس لار ساز ائدیب ایدی مقبول
نچه دا انبه نچه ده تنبول

انکدیب؛اندیب؛اءییلیب؛یعنی خم شدن برای کمین وغیره است. به گوشه خزیده است . به معنی اطلاع یافتن هم آمده . در لیلی مجنون گوید

خلوت ده اونا بو نوحه لر ایش
اَنکدیب آتماس کمینده دَئیرمیش
ونیز در چهار دیوان گوید
اسرو یالان وعده کیم قویموش ایدی جانیمه
اَنکدیبان بیر گئجه دوشدی الیمه اوسرو ینه

اَنکاجه؛اونونجا؛ یعنی تا جای او. وتا به آن

اَنوک؛کوچوک؛ توله سک . ودرنده. و وحوش

اُندور؛اوندور؛هوندور؛به معنی بزرگ .کلفت. و مرتفع. در سد سکندری گوید
همول داغ اَندوراونون تک که وَهم
قیلا آلمایین گویدن اوجینی فهم .
یاخود
یانا بیر یر اَندور حصار ائیله دیک
بیر اونو اونا قلعه دار ائیله دیک

اَنباق؛نوکر؛مصائب. هم صحبت . مونس

اَنک؛اونک ؛آنک ؛اون ؛ عقل آدمی را گویند.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده آنلاماق یعنی فیکیرلشمک کیمین ایشله نیر.به معنی پیاله هم آمده است . در چهار دیوان گوید
ایله عشقین مئی لب تشنه سی من کیم ایچمان
آزدیبان باده م اوچون بولسه صبحی اِنا

اَنغه؛اونا؛ اشاره به آن است

اَنکیزدی ؛دوزدی؛ردیف کرد . روی هم گذاشت.مثله اینکه دیوار باغ ویا قلعه یا محوطه را کشید .در سرخی فرهاد شیرین گوید. نثر
که خسرو دوزه نی قایاب توتوب دوریدا یانا قورغان اَنگیزدی

باب الالف المقصوره مع الواو

اورتا؛اوتدا؛امر از سوزانیدن و آتش زدن هست. ونیز وسط هر چیز را گویند . در چهار دیوان گوید
جهان اهلی وفاسیز دئیب که قیلدیم داستانلار ثبت
نوایی بیر کیشی ده گر وفا تاپسان سراغ اوتدا

اُوا؛یووا؛آشیانه طیوررا گویند

اوکسونما؛اسکیلتمه؛ یعنی کم نکن

اوترودا؛یعنی در مقابل و در پیش رو . در چهار دیوان گوید

نه نازک خوی اولور کیم ائیله میش اوترودا یوز دشنام
گدایی کیم اونون زلف و گوزو قدین دعا قیلمیش

اَکتا؛اوکته؛یاوا؛یعنی بیهوده . ویاوه

اوتروسیدا ؛یعنی در مقابل و پیش روی او . در لیلی مجنون گوید
نیتکای اوتروسیدا خاشاک
مین برق دوشورسه عشق بی باک

اودوشتورسا؛توتوشدورسا؛اگر بهم نزدیک نماید . وبهم برساند . یعنی چنگ بیندازد . و زنانیدن دو لشکر را گویند. ایضاحات ایکی کسی بیرینین جانینا سالماق دئمکدیر. یاخود ایکی ایتی بیربیرینن اوز به اوزگتیریب بوغوشدورماق آنلامیندادیر

اولتورکانیکا؛اولدوردوگو؛ یعنی مقتول خودش را . در لیلی مجنون گوید
اولدوردوگونده ییب اوزو غم
آغلایب توتارایدی بیله ماتم

اَیاقغاندا؛یعنی در وقت زوال شدن وهدر رفتن . در چهار دیوان گوید
پرده یاپجاق اوزه توتدی قان یاشیم آفاق نی
مهر اویاقغاندا افق ساری یاپیلان تک شافاق

اسروکلوکدا؛کئفلی لیکده؛ یعنی در حالت مستی . در فرهاد شیرین در تعریف چشم شیرین گوید
گوزو اسلام ائلینه تاپیبان دست
یاتیب مصحف اوزونده کافر مست
اولوب گه صحبت آلود گاه رنجور
اولوب گه عین اوسروک لوک دا مخمور

اوینایو؛اوینایبر؛میرقصدو بازی میکند

اوقوی باشلادی؛اوخوماقا باشلادی؛یعنی شروع به خواندن کرد

اولتورساق؛اوتورساق ؛اگر به نیشینیم

اودورلاماق؛اوو ویرماق؛ شکار کردن. وبالیدن

اوولانماق؛شکار شدن

اونوغ؛اونوق؛بضم اول و نون قرض که دِین باشد

اوولاشماق؛ باهم شکار کردن

اویاقماق؛یعنی تیره شدن .و فرورفتن

اورولماق؛بورولماق؛بهم تنیدن .پیچ خوردن. ونیز اخته شدن جنس نرینه را گویند

اورولکاندا؛بورولاندا؛در موقع پیچ خوردن .ودر وقت بهم تنیدن .

اوردَنک؛ایشیق؛یعنی روشن .وروشنایی

اَلناس؛قونشو؛ همسایه را گویند.

اوبا؛خیمه های احشام . ونیز قصبه ایست ازتوابع هرات . ونیز سفید آب که زنان به صورت زنند

اوپچین ؛سلاح جنگی را گویند

اوپچین لیک؛ یعنی اسلحه دار. وبا اسلحه

اوپکا؛آلتی؛عددشش را گویند . به عربی اربعه باشد

اوپکالیک؛یعنی دلاور.شیردل

اوپوچین ؛به زبان مغول خسته و بیمار را گویند

اوپو ؛نِچه؛یعنی چند

اوبوک؛تِئل؛تاجی که بر سر مرغان باشد

اوبوک؛مرغ هدهد را گویند

اوپوک؛قیش؛به لغت مغول زمستان را گویند

اوشتورماک؛اوتورمک ؛بدرقه کردن.ونیز راهی کردن . ونیز رد نمودن .ونیز گذارانیدن

اوتکارشماک؛اوتوروشمک؛باهم بدرقه کردن .ونیز باهم گذرانیدن

اَوتکانماک؛یعنی تقلید کردن

اوتقانماق؛اوتانماق؛شرم وحیا کردن. ونیز خجالت کشیدن

اوتقوزماق ؛اودوزماق؛باختن در قمار وبازی وغیره را گویند

اَوقچی؛اوخچی؛ سازنده تیرا را گویند در کمان اندازند . تیردان را صاداق گویند. در چهار دیوان گوید
پوزوق قبریم نی گورسن اوخچی دوکانینا اوخشاتما
فراقین اوخودور اوندا گوروب پیکان وپر هر یان

اوینایوتلاشا؛ اویناشیللار؛بازی می کنند .میرقصند.در لیلی مجنون گوید
قیزلار بئله اویناشیللار
قوی ساغماقی ائیلمک تماشا

اوزونک کا؛ اوزووه؛یعنی به خودت. به صورتت؛در محبوب القلوب گوید
آدم بئله شیطان مخالفین اونوتما
آتا دشمنین اوزونه دوست توتما

اوزونکوز؛ویرین؛بزنید.امر از زدن . ایضاحات اوزونکوز یاخود اوزون چیزی ازهم پاره کردن است معناسینادیر بیردادا میزره فتحعلی خان سهو ائلییب

اورتامالیکا؛اوتدانماقیندا؛یعنی آتش زدن او.ویا آتش زدن تو در حیرت الابرار در مزمت میرزاها گوید
کلکی اولوس اوتداماقیندا اونون
اوتلاییب اول غی فلک دن توتون

اوتونماک؛یالوارماق؛یعنی التماس کردن. ایضاحات اونوتماق آذاربایجان تورکجه سینده یاددان چیخارتماق دئمکدیر

اوت ؛یعنی آتش . وگیاه و نوره دوا مسهل .و زهر یعنی سم . ونیز امر ازگذشتن . عبور نمودن . ونیز خوانندگی کردن و سراییدن .بضم اول بردن قمار.و تمیز کردن موی کلّه حیوانات حلال گوشت از طریق آتش .و به زبان هندی شتررا اَوتا گویند.ایضاحات بو کی آذاربایجان تورکجه سینده بو کی اود یازیللار یالنیش دیر اوت اصلینده همان آتر وآتش دئمکدیر سومر اویماقینان بئله یازیلاردا گلیب دیر . در چهار دیوان گوید
لبیندن خسته دور کونلوم دم آچما ای مسیح اوت کیم
علاجین یوز سنین تک نین بَئینمز ناتواندور بو

اَوتا گونی؛اوتن گون؛دونن؛دیروز.روز گذشته

اوتاردین؛گئچندن بری؛ یعنی از سابق تا بحال

اَوتا؛اوته؛یعنی گذران .ونیز خواننده گی کند . وبه سرایید. ونیز موی سر کله گوسفند و یُز گاو را به توسط آهک و آتش تمیز نماید

اَوتاجی؛خطایی؛ اوتاجی؛ییلاوق؛نام اوروغی باشد از ازبکییه

اَوتاغه؛پِلک؛پر طیور را گویند. بخصوص پری سیاه وسفید که در روز جنگ بر سر طاس گلاه گذارند. در چهار دیوان گوید

سمند ناز اوزره اول کافر بلایه باخین
پری باشیندا ملک پریندن اَوتاغه باخین

ونیز در حیرت الابرار گوید

باشدان اَوتاغه اولوبان جلوه گر
دئیین اونون باشیندان اوچورماق پر
اول دئیب اونی شهپر روح الامین
تاشلاییب اونی گرچه ابلیس لعین

اَوتراق؛اوتوراق؛دوشرگه؛باناق؛نشیمن گاه را گویند. ونیز توقف اردوی سلاطین غیره.

اَتکای؛اودار؛اوتر؛خواهد سرایید و خوانندگی خواهد کرد . ونیزرد خواهد شد .وهمچنین عبور خواهد نمود. در بازی به حریف غلبه خواهد کرد . ونیز موی کله حیوانات حلال گوشت را درآتش وغیره پاک خواهدکرد

اولتورساک؛اولدورسک؛یعنی اگر بکشیم . ومقتول نماییم

اَوتکور؛ایتی؛به معنی تند وتیز . ورایج

اَوتکه؛یعنی دَبّ

آوتکاردی؛اوتوردی؛رد کرد.ونیز گذرانید .بدرقه نمود

اَوچواماق؛گوزه گلمک؛یعنی به چشم در آمدن . ودچار شدن

اَتلوکانه؛سوسه ریک؛پرنده ایست خوش آواز به فارسی سار سارنگ گویند

اَتماک؛اوتمک؛یعنی نان بی روغن . ونیز گذشتن و رد شدن

اَوتماکچی؛چورکچی؛به معنی خبباز باشد. نانوا

اَوتوجی؛سینیقچی؛به لغت مغول شکست بندرا گویند

اَورتاکای؛اوتداماق؛امر از سوزانیدن . وآتش زدن . در چهار دیوان گوید

بیم اولور کیم شعله سی جننت نی داغی اورتاکای
اولسا بیر اخگر اوتومدان دوزخ آتش دانیده

اَولکانکاندا؛اولنده؛یعنی در وقت مردن . در چهار دیوان گوید

اوتوب عشق ایچره عمروم زاهدا قوی زهدو ارشادین
کیشی مونداق اولوغ ضعف نی اولنده اورگنمز

اولوغ؛اولوق؛بالغ . وبزرگ. در فرهاد وشیرین گوید

اولوغ اوولان سالی بیچاره اولدوم
دیار ملک دن آواره بولدوم

اَوپا؛همشیره کوچک را گویند . به او سینگیل هم گویند. ونیز نام محالی ایست در هرات

اوزونکوزکا؛اوزنوزه؛یعنی به خودتان . در سد سکندری گوید

سیز ایندی اوزونوزه شاهی تاپین
بو کشوره کشور پناهی تاپین

اورنینک؛اورنین؛یئرینیزده؛در جای تو. ودر مکان تو . در فرهاد شیرین گوید

گوروب خارو خس اورنینک دا نهانی
ساچیم ایله سوپورسم ایندی آنی

اوزارچاقدا؛اولن چاغدا؛کنایه از در وقت مردن . ایضاحات اوزرآذاربایجان تورکجه سینده پارالار ال گوتورر آنلامیندادا ایشله نیر.در سد سکندری گوید

جهاندا اوزار چاقدا پیوندینی
ولی عهد ائدیب ایندی فرزندینی

اوغراماق؛یعنی بهم خوردن

اَجوردا؛او چاغدا؛یعنی در آن وقت .و نیز به معنی راست آمدن فال در ظهور اثر خواب . در خمسه المتحرین گوید.نثر

همول اوجوردا پادشاه مرو قشلانینا عازم اولدولار .و نیز در انشاءگوید

بو اوجوردا چرخ نیلگون فضاسیندان
وسپهر دون اقتضاسی دان هی موفق اولدی

.ونیز در مجالس النفایس گوید

بو اوجوردا توبه ده موفق اولدی
امید اول کیم استقامت ده موفق اولدی

اوتوزکو؛ایسکنه؛آلت نجاری ایست .

اَتوز؛اوتوز؛عدد سی را گویند . در چهار دیوان گوید

قیل نوایی نی همول خط بیله یارب عازم
کیم بیر آر یانیدین آیریلدی اوتوز آلتی خطوط
اوتوز ایکی؛کنایه از سی دو طایفه اتراک است

آتونچی؛اودونچی؛یعنی التماس کننده. ونیز هیزم فروش را گویند

اولتورورکا؛اولدورورسه ؛اگر می کشد.یعنی برای گشتن و قتل نمودن و نیز برای نشانیدن (اوتوردسا). ونشستن . در فرهاد شیرین گوید
دیرینی اولدورورسن قدرتین وار
دیریلمک اولونی مشگل ایش اولور

اولماسیغه؛اولماسینا؛بودنش.ونبودنش.بعضا تورکو سوزلرینی لحنی اولاراق بیر سوزو ایکی آنلامدا ایشلتمک اولور عین بو سوز کیمین . در چهار دیوان گوید
نوایی اولماسینا عازم عراق و حجاز
مگر نزاهت ملک بری اولور باعث

اوچماق؛اوجمان؛اوچما؛اوجما؛بهشت را گویند.ایضاحات منجه اوجما دوزدور

اوچماک؛خاموش شدن آتش و شمع غیره را گویند(سونمک). ونیز پرواز نمودن

اولوک؛اولو؛مرده را گویند . در چهار دیوان
نه لبیندن کام تاپتدیم نی گوزوندن جور اوخو
بو صفت محروم لوقدان نی دیری من نه اولو

اویقانمانک؛اویاتماماق؛امر از بیدار نکردن . در چهار دیوان گوید
توشومدا لعل رخساری دور اویغاتماک منی گر خود
مسیحا بیرده یوسف باشیم اوزره یتسه لر ناگه

اوجاشماق؛کاوش کردن . ونزاع نمودن(دویوشمک)

اوچ؛عدد سه را گویند . ونیز امر از پرواز نمودن .ونیز امر از معدوم شدن . وهمچنین دم وسررا گویند . ونیز به معنی انتقام باشد

اوچار؛سمت و نیز طرف کوی ونیزبازارو سوق را گویند.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده راسدا بازارکی بولوم بولوم اولار گوز دئیلیریعنی آشاغی گوز یوخاری . دیب گوز . اسگی چاغلاردا قول دا دئیردیلرکی سمت و طرف معناسینا دیر

اوچارکو؛نکلتوی زین را گویند

اوجاق؛آتش دان . ومطبخ. ونیز دودمان وخاندان قدیم وبزرگ .ونیز طوق آهنی که به گردن مجرمان گذارند.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده توربه ده دئیلیر

اوچالاسی؛اوچ دنه سی؛یعنی هر سه تای او.

اوچان؛کشتی بزرگ را گویند . ونیز نام محلی از بلوکات تبریز(بستان آباد)

اوچاو؛اوچو؛یعنی هر سه تا . در چهار دیوان گوید

کونلودن ایلا موالید میلین کم کم
بولارغه ایله موانع دورورلار اوشبو اوچاو

اوچاولان؛هراوچو؛یعنی هرسه باهم

اوچاراق؛یوخاری؛اوجا؛یعنی سمت بالاتر

اوچغور؛اوچقور؛یعنی تیز پر.ونیزنوعی پرنده را گویند

اویاقوردا؛باتاندا؛یعنی در وقت فرو رفتن . وزوال شدن . در لیلی مجنون گوید

یعنی اویاقوردا مهر دلکش
اوزونده بنفش اولور مُنَقّش

اورتارکا؛اوتدانیر؛یعنی برای سوختن . در چهار دیوان گوید

آه اوتی اورتارکا جسمیم نی نه مانع گوزیاشیم
برق ویرجاق اوتدانیر گر بولسا دریا اوزره خس

اویالیب ؛اوتانیب؛یعنی خجالت کشیده است . در فرهاد شیرین گوید

قولاق چون ائلچی بوسوزلار کا سالیب
قوپوب یاندی دئینلردن اویالیب .

ونیز در چهار دیوان گوید

اویالیب تز آقیزدی انجم ایماس
شام هجریم دا طاریم مینو

اوچقوسی؛سونمه سی؛یعنی خاموش گردیدن شئی مخصوص

اوچارسا؛یعنی اگربپرد

اونداماق؛قیشقیرماق؛یعنی فریاد کردن .ونوا نمودن

اورتاب؛اوتدایيب؛یعنی سوزانیده است.

در لیلی مجنون گوید

اورتاب اونو داخی یار داغی

خم داغی بو ایکی زار داغی

ونیز در چهار دیوان گوید

ایماس باغ ایچره ساری لاله زنبق بیل کی هر ساری

یانکی داغ اورتاب اول گل عشقی دن سارالدی رخساری

اوقورلاب؛اوغورلاییب؛یعنی سرقت نموده است . در چهار دیوان گوید

بوز اوزره آغزین اوقورلاب نقدیدن اولدی نهان

چکه نی خطین خیلی صف اوغری نی پیدا قیلالی

اوکولوب؛توکولوب؛یعنی ریخته است. در حیرت الابرارگوید

معرکه ده زال بئله رستمی

باشلار اوزو اوکولوب عالمی

اوچقولوق؛پیکانی که سه زبانه داشته باشد.تیر سه پر

اوچکو؛گئچی؛به معنی بُز باشد

اوچاک؛پشت بام را گویند

اویور؛یاتیر؛یعنی میخواهد به خواب برود. در چهار دیوان گوید

گوی تاشی باشیما حیف ایله سم اویقوهوسی

ایت اویور اولسا اياق الین باشین قویماقا بس

اونوتماقلارینی؛یعنی فراموش کرده نی هایشان را . در چهار دیوان گوید

چون اونوتدون دوره سین الینی باری چکیب

عشق جامی بو اونوتماغلارهی بیر ساعت اونوت

اویوب ؛یالتیب؛یعنی خوابیده است . در چهار دیوان گوید

دئمه لاله گون حلّه ایچره اویوب منی

که عشقین شهیدینه قانلیق کفن دور

اوشالیب؛سینیب؛یعنی شکسته است . در فرهاد وشیرین گوید

اوشالیب الی هجران پنچه سیندن

اياقدان باشی غم ایشکنجه سیندن

اوشاتیب؛سیندیریب؛شکسته است.ونیز خورد نموده است . در حیرت الابرار گوید

دوست لوقدا بیله قالدی بو بلا

دام اوشاتیب پایه سینی بولدی لا

ونیز در چهار دیوان گوید
اوشاتیب اوخونی محزون کونول نی سیندیرار
که ائو شکست تاپار هر هاچان که سیندی ستون

اوروب؛ویریب؛ یعنی زده است.در سد سکندری گوید
گهی بیر اوروب گاو شیر اولدوروب
وگر پیل و کرکس اول دلیر اولدوروب

اولغایب؛یعنی پیوند شده است . در تاریخ ملوک در دعوای رستم اسفندیار گوید
که رستم اولغاییب ایردی
اونا حریف ایماس ایردی
اوزی چون اولغاییب ایردی
گوشه توتوب و عبادته مشغول اولدی

اوتکاریب؛اوتوروب؛بدرقه نموده است.عبور داده است. گذرانیده است . در حیرت الابرار گوید
کلکی اولوس اوتداماقیندا اودون
اوتکاریب اول اوتی فلک دن توتون

اوزوب؛یعنی گسیخته کرده است .در سد سکندری در تعریف کنیز خاقان چین گوید
چالیب چون عنان توان رشته سین
اوزوب ناتوان لاردا جان رشته سین

اولتورسانکیز؛اوتورسانیز؛امر از نشستن. وامر از گشتن .و قتل نمودن(اولدورسه نیز)

اوزونکوز؛اوزونوز؛یعنی شماها.پاره بکنید .ونیزامر از زدن با دسته جمعی.ایضاحات اوزنکوزویرماق آنلامیندا اولا بیلمز اما میرزه فتحعلی خان گئتیریبدیر

اورا اورا ؛ویرا ویرا؛زنان زنان . انگار که به یکی حمله بکنند هی اورا بزنند

اوقودونکوز؛اوخودونوز؛آیا خواندید

اوقوخان؛اوخویان؛یعنی خواننده . ونیز خواندن . ونیز خوانده

اوکوب؛توکوب؛یعنی ریخته است .ودسته جمعی هجوم نمودند. و در حیرت الابرار گوید
آرخاسیندا عشق که یوز غم اوکوب
هر گرهی بیرغم ایاغین توکوب

اوکماک؛اویمک؛یعنی جمع نمودن . وتوصیف نمودن. تعریف کردن

اوگوت؛اویوت؛پند و نصیحت را گویند

اولوشوب؛اولاشماق؛صدای گرک را گویند که باهم همصدا شوند. ونیز زوزه کشیدن سک وغیره. در لیلی مجنون گوید

اول طعمه نین اوسدونده اولوشوب
قوت ایله سه لر دای اوزوشوب

اویوتوب؛اویدوروب؛یاتیردیب؛خوابانیده است.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده اویدوروب آلادیب معناسینا ایشله نیر. در چهار دیوان گوید

خلقینی غافل ائدیب قتل قیلیر
گوز آچار فتنه دن ائلینی اویوتوب

اورناشیب؛یعنی جوش خورد.یعنی بهم پیوسته شد.در چهار دیوان گوید

ممکن اولماز تارتماق پیکانلارین کیم جسم آرا
هر بیری مسکن توتوب دورلاار سوموک اورناشیب

اوناب؛به معنی راضی شدن میباشد . یعنی راضی میشوم.در چهار دیوان گوید

تاموغ اوتینا اوناب هجرین اوتینا اوناماق
باشیم گلنده جیدارمین فراقینا جیدامان

اوچراب؛یعنی ظاهر ودچار شده است .ایضاحات اوچراب دچار اولماق ویا اوز به گلمک آنلامینداایشله نیر. در لیلی مجنون گوید

گل باشینا ایورولوب صبا تک
اوچراب گوزونه گل آشنا تک

اوشات ؛سیندیر؛امر از شکستن هست . وخورد نمودن . در چهار دیوان گوید

دئدیلر پند ائله توس لیقین ایل نین اوکسوت
کیم دئدی تاپگینان منبرین اوشات ای واعظ

اورتانمادی؛اوتانمادی؛یعنی آتش نگرفت.ونسوخت . در چهار دیوان گوید

گوزو اوت اولجاق که اوتاندیم هایان کیم سالدین اوت
یالقوز اول اوتدان که من یاندیم کونول اوتدانمادی

اویقو؛یوخو؛یعنی خواب .در چهار دیوان گوید

دئمه عین نازدن اول گوز آچیلمایدور که وار

کافری کیم مست لیک افراطیدن اویقودادیر

اوغورغوتک؛ویرمالی ؛یعنی زده نی . هم چناکه بزند(ویرا) . در چهار دیوان گوید

بو گئجه آهیم ائدر دورانی برهم اورغوتک
چرخ گلزاریدن انجم گل لرین ساوورغوتک

اونوتغونک؛اونوتدون؛یعنی فراموش کردی. در چهار دیوان گوید

چون اونوتدون دور سن الینی سن باری چکیب
عشق جامی بو اونوتماقلارینی بیر ساعت اونوت

ایضاحات بوسوز اصلینده تورکجه دءدانیشیق قایداسینا باخاندا دوز ایشلمه ییب اونوتغونک یانی یاددان چیخاردین اما گوردوگوز کیمین میرزا فتحعلی قاجار بئله یازیب

اوست؛اوسد؛یعنی فوق و بالا

اویات؛یعنی خجلت و شرمساری(اوتانماق) . ونیز امر ازبیدار کردن . در داستان شیخ صنعان گوید

دئدی شوخ ای مرشد عالی صفات
اهل اسلام ایچره یوخ ایمیش اویات .

ونیز در چهار دیوان گوید

نجه یالان سوز مضحک حرکات ای واعظ
مجلس اهلی اوزونده یوخدی اویات ای واعظ

ونیز در سد سکندری گوید

سکندری حیرت زبون ائیله ییب
دئدی باش اویاتدان نگون ائیله ییب

اولتوروب؛اولدوروب؛گشته است. ونیزبه قتل رسانده است . ونیز امر از نشانیدن (اوتوردوب). در سد سکندری در وصف دارا با اسکندر گوید

گتیر مهر بیرده شبستانینا
قیلیب مهر اوتوروب اونو یانینا

اویقات؛اویات؛بیدارکن.و امر از بیدار نمودن هست. در چهار دیوان گوید

ایکی شوخ غزالین ناز اویقوسوندان اویات
ناز ایقوسودان اویقات گلزار ایچینده اوینات

اَکسوت؛اسگیلت؛امر از کم کردن .وکم نمودن . در چهار دیوان گوید

دئدیلار پند ایلا توسن لیقین الیندن اوکسوت

کیم دئدی تاپ کی منبرینی اوشات ای واعظ
جان کونلومو بیر اوپمکده تیلارسن اونامان
آرتیق ایله حدیدن یوخسا بهاسین اوکسوت

اونکالماق؛یاخجی اولماق؛یعنی التیام گردیدن جراحات غیره را گویند

اولقانقاندا؛اولنده؛کنایه از وقت مردن است

اوکونج؛مورگو؛تاثر ونیزندامت وپریشانی

اوشاتقاج؛سینجاق؛به محض شکستن . در لیلی مجنون گوید
عشق اونی اوشاتقاج آشکاره
هجران قولی نجه ویریب کناره

اومانج؛اوماج؛نوعی از آش. ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده اوماج آشی دئیلیر

اولتورا تورقاج؛اوتوروب دورقجان؛به محض نشستن و برخواستن .در نسایم المحبه گوید.نثر
کی مُفتی وارایدی کیچیک یاشلی وشوخ مجلس ده اولتوراتورقاج سیجراییب اول عزیز نین بوینونا میندی ایاقین ترپدی

اورماق؛هورمک؛فریاد کردن سک را گویند. ونیز به معنی زدن

اورونماق؛خودرا به این و آن زدن

اروشماق؛ویریشماق؛جنگ وجدل کردن و نیز یکدیگررا زدن
اوروشتورماق؛ویریشدیرماق؛دو لشکررا جان هم انداختن .ایکی نفری بیری بیرینین جانینا سالماق

اورتاماک؛اوتداماق؛ سوزانیدن. وآتش زدن

اورکماک؛هورکمک؛یعنی رمیدن. ورم کردن

اورلاماک؛یوخاری چیخماق؛یعنی بالا رفتن

اوناماق؛بِر اله مک؛یعنی جا کردن. و جا گرفتن

اُترو؛اوترو؛یعنی روبرو.مواجه .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بخاطرش آنلامیندا ایشله نیر. در چهار دیوان گوید
هر دان باش مهرین اوزوندن اوترو توتارچرخ
مشاطه کیمی اولدی اوزون آینه داری
گلنده حبیبیم منی گورکج یاندی

ای نوایی نیا چیخدیم من نادان اوترو

اوتکونجی؛گئچن لر؛اوتری؛گذری.ونیز عبور کننده. در لیلی مجنون گوید

بو نکته لر اول قیلیب شماره
اوتکونجی لار ایلابان نظاره

اوتلوق؛اوتلو؛یعنی آتشین . در چهار دیوان گوید

ایکی اوتلو نرکسین کیم قیلدیلار باغریم کباب
بیری دور عین خمار ایچینده بیری مست خواب

یاخود

تشنه لب لر حالی بو وادینی بیلجک که سوز گوز یاشی دور
داخی اوتلو داغی لاله لر جامینی نه چون بیلمیش ایاق

اوقویی؛اوخویاق؛یعنی بخوانیم

اولتورور؛اولدورور؛می گشد. ونیز میشیند(اوتورور) . در چهاردیوان گوید

جاندا قویدی نقد عشقی قیلدی کونلومو هلاک
اولدورور محرم نی سلطان گنج پنهان ائیله جک

ونیز در حیرت الابرار گوید

وهم ایلا سیسکانماک ایدی شیر ایشی
اولدورور ایندی بالاسین دیشی

اوتتوک؛اوتدوک؛یعنی گذشتیم . وعبور کردیم و نیزبسرانیدیم . وخوانندگی کردیم .ونیزموی سرکله حیوانات حلال گوشت را در آتش سوزانده تمیز کردیم

اورتار؛اوتدار؛میسوزاند. وآتش میزند .در چهار دیوان گوید

روح اوچار اول یان ولی اورتدار پرین هجران اوتو
آه اگر بو طایر دولت اول اوتدان قیلسا رم

اوشاتور؛یعنی خورده میکند . ومی شکند . در فرهاد شیرین گوید

حریف ایرماس آلوودان چلله چندان
اوشاتور شیشه یوزمین اولسا سندان

اَغور؛یعنی سمت . ومقصد وحرکت

اَکولور؛توکولور؛یعنی ریخته میشود. در لیلی مجنون گوید

میوه آغاجی غه سیم اوکولور
اوندا که درم آرا اوکولور

اورنانماق؛بَرکیتمک؛یعنی محکم کردن . ونیز سوختن(اوتدانماق)

اورنوغماق ؛فانتاللاماق؛انگار در موقع ذبح حیوان و غیره خون از گلوی او بجهد .ونیز دفعتا خون از حلق روان شدن و مردن

اورانلاشماق ؛صدا کردن همدیگردر موقع نزول لشکردراتراق . غیره را گویند

اوقوغوجی؛اوخوجو.یعنی خواننده

اوراق قوشی؛سوسه ریک؛حشره ایست سبز رنگ شبیه ملخ که در علفزار صدا در میدهد

اوران؛به لغت مغول پیشه و صنعت را گویند. ونیز نام صدایی که با آن لفظ اتراک در میان لشکرطایفه خودرا پیدا کنند . چنانچه طایفه قیات به لفظ اوروجان صدا کنند. مایکفِترا به تلای وگنکس را بچاولی .وخطارا با اوتونا .و قونغرات را به چابیل خان صدا کرده پیدا نمایند

اورانلاشیشی؛آواز لشکریان در حین نزول را گویند

اوچرامیش؛اوزه به اوز گلمیش؛یعنی روبروشده . ونیزدچارگردیده . ومواجهه شده . در چهار دیوان گوید

عالم اهلی ایچره بیلدینک مغتنم هر کیمسه کیم
هر وفاده مین جفا ائیلر کیشی نن اوچرامیش

اوشاتغای؛سیندیراجاق؛امر از شکستن هست . ونیز خواهد شکست .در چهار دیوان گوید

اول شوخ کونلوم آلدی سالیب جسمیمه شکست
بیر طفل تک شاخین اوشاتغای ثمر بئله

اوتکارور؛اوتورور؛میگذارند وروانه می کند .بدرقه می نماید. در چهار دیوان گوید

وصل زمانی بوالعجب ساقی قدح توت لب به لب
مطربا ائیله طرب اوتکار نوایی بیر غزل

در سد سکندری گوید

چو بو دم نی چرخ اوتکارور همدم
دمادم مئی ایچ کیم اولور دم بو دم

اورتاق؛وسط.ونیزنام گوهی ایست در حدود قاراقوروم و یایلان قاراخان ابن مغول خان . معنی ترکیبی کوه بلند باشد. ونیز شریک را گویند. در چهار دیوان گوید

جان نقدینی اجل بیرده همرنگ ایکی بولموش لر

اوندان کی تاپیب سو آییرجاق ایکی اورتاق

اَوتوب؛اودوب؛گئچیب؛ یعنی سراییده و خوانندگی نموده. ونیز گذشته عبور کرده است. ونیزبر حریف غلبه کرده است . در قمار حریف خودرا برده است . نیزکله حیوانات حلال گوشت جهت پاک کردنسوزاندیده و تمیز کرده است. در سد سکندری گوید

اوخ آتمیش آلتی لعب وکره
اوتوب کیم سنان اوجو گورمز زره

ونیز در چهار دیوان گوید

اوتوب صنم لر آرا هر بیریسینه گوز سالدیم
سنین جمالینا یتکج گوزوم یاخیب قالدیم

اورچین؛از بولوکات اندجان وکاشغرباشد .نیز خیمه گاه سلاطین را گویند

اوره؛حرم خانه سلاطین باشد

اورده بیگی؛لباس سفید حرم را گویند. ونیز گیس سفید زنان را باشد

اویغاتای؛اویادارام؛یعنی بیدار میکنم. ونیزبیدار میکنم

اورغاچی؛انگشتانه خیاطی

اورکا؛ستاره پروین را گویند

اورکاسون؛تیکان؛باتیجی؛به معنی خار باشد . عموما که بخلد

اورن؛اورون؛بِر؛به معنی جا ومکان . ونیز عوض چیزی

اوروق؛اوروغ؛اَررمه توره مه؛خویش وتبار را گویند ولی به تنهایی چندان استعمال نمی شود بلکه اوروق قَیاش گویند. وبه معنی همان میباشد

اوروک ؛هوروک؛گیس گره شده دختران و زنان را گویند .ونیزریسمان را گویند که چداراست .وهمچنین مکث ودرنگ .ونیز به معنی زرآلو باشد

اورونچی؛دیلنچی؛ سایل وگدارا گویند

اوروندوق؛زین پوش اسب را گویند

اورونلی؛اوزنونکو؛ به لغت مغولی خویش احفاد

اَوَره؛ستوررا گویند

اوزماکلیک؛اوزمکلیک؛گسیخته کردن . ونیز شنا نمودن

اوزماقلیق؛یعنی لاف زدن .واوزان خواندن. ونیز تصنیفات ترکی که خارج از قاعده خواندن

اوزاماق ؛اوزاتماق؛یعنی دراز کردن

اولماسی ؛اولمازی؛یعنی نشدنش

اوزاتماق؛ یعنی راهی کردن . ودراز نمودن

اَویغانماس؛اویانماز ؛یعنی بیدار نمیشود . در چهار دیوان گوید

اول کی اویانماز گونش چیخدقجا هر تون نچه من
ناله شبگیر ایله دان قوشلارینی اویادارام

اورتانور؛اوتدانیر؛ یعنی آتش میگیرد. در چهار دیوان گوید

عشق کونلومه دوشوب نابودونا روح ونفس
اوت چو بیر کشورده دوشدی بودونا پود اورتدانیر

اویاقور؛باتیر؛یعنی زوال میکند . و فرو میرود . در چهار دیوان گوید

ای کی اوزون گونشیدی سارالادی شیب دین
بیل که سارالیر آویاق قورچاقدا گونش

اوزاغوز؛ایرلی گون؛یعنی پریروز

اورایش؛داورانیش؛یعنی رفتار

اَوزان؛آشیق؛عاشیق؛نوازنده ساز قوپوز.ونیزیک طور خواننده گیست که در میان اتراک که به نقل وتعریف ازاوغوزخان وقاراخان کنند

اَوزجه؛اوزوجه؛به قدر خودش

اوزلیک؛اوزریک؛اسپند را گویند

اُکاکا؛اوزگه سینه؛یعنی به دیگری . وغیره

اوزکیه؛ اوزونه؛به خودش

اوزکون؛یعنی طغیان آب رودخانه وغیره که گذشتن از سهل میشود

اَوتماکای؛یعنی نخواهد سراییدونخواهد خواند. ونیز نخواهد گذشت و عبور نمود . ودر قمار به حریف نخواهد غلبه کرد . ونیز نمد روی آلاچیق. ونیز پاره و گسیخته . در چهار دیوان گوید

توتاق جهاندا سلیمان سنی ویا جمشید
نه اونا جام وفا ائیله دی نه مونا اوزوک

.ونیز در سرخی نثرلیلی محنون گوید

اوز نظمی نین چوروک رشته سین و اوزوک تارین آلارغه اولاماق

اوسانماق؛یعنی بیزار شدن .ونیزحذر کردن. دوری جستن

اوساندورماق؛یعنی کسی را بیزار کردن.به ستوه آوردن

اوسروماک؛یعنی مست شدن . وکسی را مست کردن

اوسماک؛اوزمک؛گوشت را از استخوان جدا وتمیز کردنو نیز شنا نمودن . ازهم گسیختن

اوسال؛حدس وگمان.تصور. تقصیر. ضایع.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده سهل انکار آداما دئیلن سوزدور

اوسینماملاماق؛یعنی مخفی به مطلبی رسیدن

اونوت؛امر از فراموش نمودن . در سد سکندری در فوت دارا گوید

اونوت اولدی کاووس یادی داخی
بیل آوازه کیقبادی داخی

اوسروک راک؛یعنی مست مست و پیان. در چهار دیوان گوید

یوخ عجب لعلین دن ار بیخود لوقوم آیین اولور
چون که اوسروک راک اولور هر مئی که لب شیرین اولور

اوتکانور؛یعنی زیاده روی. و از حد تجاوز نمودن .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بیر (اوتور) سوزو وار در چهار دیوان گوید

قامتین غه سرو تقلید ایلابان تاپتدی شکست
بو سزادور گر گییه سرو سهی غه اوتکانور

یاخود

روشن ائتمز بزمینی حسن اهلی سن تک کیم ائدر
دهر یاروتماغینی گر انجم گونشدن اوتکانور

اولوق سوزلوک تورور؛یعنی سخنانی بس بزرگ هست

اولالسا؛بویومه سه؛یعنی اگر بزرگ نشود واگر سن و سالش بالا نرود . درچهار دیوان گوید

کیچیک ایکاج ایتی نفسین اینیق اولتور

که اولتورسنی چون کیم اولسا اول بد خو

اولاشیبتور؛اولاشیبدور؛دولاشیبدیر؛مثل اینکه دود گِردشود از لوله به آسمان برود. ونیز فریاد زوزه کشیدن سک وشغال وغیره باشد . در چهار دیوان گوید

فلکین بارگاهینده گماج اولموش گونش جرمی

اونا آهیم ستون تک دودی مونداق کیم اولارشیبتور

اوشاتلیلماق؛سیندیردیرماق؛یعنی امر به شکستن درخت و استخوان وغیره دادن

اوشانماق؛شل شدن .وبی حس و بی حرکت شدن

اوش؛ولایتی ایست در ترکستان در دومنزلی اندجان

اوشاق؛طفل و کودک. ریزه و حقیر

اوشال؛یعنی آن . ونیز امر از شکستن هست(سین)یعنی بشکن

اوشانجه؛ائر بئله؛یعنی آنقدر

اوشانداق؛ائلنچیلیک؛یعنی آنچنان

اوشغون ؛ یعنی ریواس

اوش مونجه؛بیر بئله؛یعنی اینقدر

اوغورلاشماق؛باهم دزدی کردن

اوغورلانماق؛دزدیده و مخفی شدن

اوغولجاماق؛تابولانماق؛یعنی تعظیم کردن

اوغان ؛اوقان؛تانری؛یعنی حق تعالی

اوغلاق؛بزغاله چهار ماهه را گویند. ونیز نام یکی از سالهای ترکی ایست

اوغلان؛یعنی فرزند . ونیز پسر امرا واولاد خوانین مغول را گویند . مثل اینکه در عجم شهزاده در روم سلطان را گویند .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده (پسر)اوغلان دئمکدیر

اوغورلوق؛یعنی دزدی.ونیز صاحب برکت ومیمنت

اَوبَه؛به لغت مغول پشته وتوده ر ا گویند (سنگر)

اوخمس؛به لغت مغول عرضه داشتن

اویغانماسانک؛اویانماسان؛اگر بیدار نشوی . در چهار دیوان گوید

سو سپیب اویاتماقا سولار سنی اویانماسان
غنچه صبح وصراحی غلغلی گولگو بئله

اَغوش؛نبیره را گویند . آختوق هم گویند

اوفراق؛رخت و لباش را گویند

اَورتای؛ اوتداییم؛یعنی بسوزانم . در چهار دیوان گوید

کونول اوت بیر که بیر گل هجریدن کوکسومده داغ اَورتای
فتیله چرماب آی دوریجه سالیب اوندا یاغ اورتای

اُوفکا؛قهر وخشم را گویند

اوقلاماق؛اوخلاماق؛ یعنی تیر زدن. و نیزاز جای بلندی خودرا پرت کردن(آتیلاماق)

اَقراماق؛آهسته آهسته صدا کردن اسب برای علف دادن را گویند

اَوق؛اوخ ؛یعنی تیر. و نیز چوبهای دراز که از آنها عمارت وآلاچیق سازند. ودر پوشیده کردن سقف خانه استفاده می کنند .ونیز همان فی الفورباشد. ونیز موزه که از پوست پشم دار دوزند یعنی چاروق

اَوقار؛نام پرنده است

اوقوش؛اوخوش؛ قرائت کلام الله مجید را گویند . ایضاحات اوخوش اصلینده اوخوماق ونغمه کارلیق ائلمکدیر

اوق ییلان؛اوخ ایلان؛یعنی تیر مار

اوکماک؛اویمک؛مدح و ستایش کردن

اوکولماک؛ستوده ومدح شدن به معنی جمع هم آمده

اوکورماک؛هوککورمک؛باشدت گریه کردن

اوکریماک؛ترپتمک؛جنبانیدن گهواره و مثال آن

اویالتورما؛اوتاندیرماماق؛امر از خجالت ندادن . شرمسار نکردن .مولانا لطفی گوید

اویالتورما چمن سروین باغیشلا
قیاسا بنده نی آزاد ائدرسن

اَویلانور؛ائوله نیر؛کنایه از ازدواج کردن هست. در چهار دیوان گوید
طلاق وئر اونو کیم دهر آرا مسافرسن
غریب ائلینده ایماس ایلانوریِ ری غریب

اَوکتادور؛آرتیقدیر؛یعنی زیاده است در چهار دیوان گوید
ناصحا چون عمر اورتار قوی کیم اولدی عشرت بئله
عیش ترکین توت بویوردون اوکتادور بونوع اوگوت

اویغانماغو؛اویانمیر؛بیدار نمیشود

اورکودور؛هورکودور؛می رماند .ونیز رم میدهد . در لیلی مجنون گوید
فرقتین که واریمیش قوش آشیانی
کیم اورکوتور ایرکین اوندان آنی

اورکاتادور ؛اورگه دیر؛یعنی یاد میدهد . وتعلیم میدهد. در چهار دیوان گوید
لعل اوزره خال وخط که اوزون گوزگوسودور
طوطی ده هند اَورکاتادور سوز شکر بئله

ایدور؛ مأمم را گویند که به پیش نماز باشد خلق الله به اواقتدا کند

اورکوتمانگیز؛هورکوتمه ییز؛امر ازرم ندادن هست. در چهار دیوان گوید
طایر وصل ائیلمز هر گز نوایی ساری میل
گلسه افغان تارتیب ای جان و کونول هورکوتمه ییز

اوچرامانکیز؛قارشی گلمه ییز؛توش گلمه ییز ؛اوزبه اوز اولمایین؛ یعنی دچار ومواجهه نشوید . در چهار دیوان گوید
ای وفا اهلی دعام اوشبو دورور کیم یارب
بی وفا ماه جبین لر کویونا اوچرامانکیز

اورتادور؛اوتمکده دیر؛یعنی میگذرد . وعبور میکند . ونیز خواننده گی کردن . ونیزسراییدن .در چهار دیوان گوید
اوتدی خوبلار آی کیمین یوخدور آرادا اول گونش
وه که اول بد مهرینی گورنده اوتمکده دیر آیلار

اوردورماق؛ویردیرماق؛زنانیدن. مجبور کردن کسی که دیگری بزند

اوینانکیز؛اوینایيز؛بازی بکنید.امر از بازی کردن قمار و غیره هست

اورکات؛اورگت؛یاد بِده.امر از تعلیم نمودن . ویاددادن . در چهار دیوان گوید

بیر آه ایله کول اولدوم ای چرخ تیلاب تاپیب
فرهاد ایله مجنوندا عاشق لیق ایشین اورگت

اویوماس؛اویماز؛نمی خوابد.در چهار دیوان گوید

گئجه ناله مدن اویمازدیلار عالم اهلی
ضعفدن ایندی ائشیتمم اوزوم ویرسام فریاد

اورتانکیز؛اوتدانیر؛آتش میگیرد.و نیز میسوزد

اورتاماس ؛اوتداماز؛نمی سوزاند. در چهار دیوان گوید

عشق درسین گرم رولار بیلدی یوخ افسرده لر
کیم کیشی تا اوتداماز اوزلوگونی بیلمز بو سبق

اوپراماس؛ اپریمز؛کهنه و مندرس نمیشود

اوشالماس؛ شکسته نمیشود . در محبوب القلوب گوید.نثر

گوهر پالچیق غه دوشنده قیمتی اوشالماس
و اوز بهاسینان قالماز

اولوش؛بولوک؛یعنی حصه و قسمت . در سد سکندری گوید

الیم کیم اولوب قتل و یغمایه توش
گلیب اَون اولوش دن بویان بیر اولوش

ونیز در چهار دیوان گوید

مین آلدیم اَون اولوشودن توققوز یاریم اولوشون
یاریم کی قالدی آنی اُنس وجانه غه وئردی صلا

اوکوش؛چوخ؛آرتیق؛بسیار و زیاد . در سد سکندری گوید

اوکوش نقش لر بیرده چرخ کبود
گورون کان بیله فاخریغه نه سود

یاخود

یانا قالدی فیروز و هرمز ده تاج
اوکوش تاجورلردن آلدی خراج

ونیز در لیلی مجنون گوید

عزم ائیلییب اوکوش فسانه بیرلا
اول امریده یوز بهانه بیرلا

اولاشکایلار؛بولوشدوردولر؛یعنی قسمت کردند . وحصه بدهند در وقفیه اخلاصیه گوید.نثر
عیدقربانیده اون گون اوی بیرسانی و قوی بئش سانی قربان قیلیب مدرسه و خانقاهین فقیر مساکین و سایر مکانیندا بولوشدوردولر

اورتامیش؛ اوتدامیش ؛یعنی سوزانیده است . در چهار دیوان گوید
خالینی اوز اوتدامیش کیم فتنه دور دوران آرا
کیم جهان اهلین جهانین احتراقی یاندیریر

اولکوش؛اولوش؛آپریمیش؛افسرده . پژمرده

اوغولجیلای؛اوغوللوق؛ناپسری را گویند.طفل دیگری را به فرزندی پذیرفتن
درل مجالس نفایس گوید
فقیرینین آغام نبیریه سیدور
و فقیر اونو اوغلجیلای آسراب مین

اوجوز؛ ارزان. در چهار دیوان گوید
گوزکا سالدیم بیتیریب آلیب ایاقین توپراقین
آنلامام قدرینی کالانین چو آلمیش من اوجوز

اورتانماق؛اوتدانمارام؛یعنی نمیسوزم . در چهار دیوان گوید
روزگارلار حسن دن اورتانماق که گردون هر گئجه
یاروتور مین شمع کویدورماس بیری پروانه نی

اوروق قیاش؛خویش تبار را گویند . در تالیفات حضرت نوایی اورون به تنهایی عین معنی را میدهد . واما قیاش به تنهایی این معنی را نمیدهد . در چهار دیوان گوید
بیل کیم بو یولدا زار اولور خیر بس
یوخ علم وفضل ومنصب ومال واوروق قیاش
ونیزدر لیلی مجنون گوید
جارلا تنی روان اوروق قیاش
سالدی آرایه اول ایش کیکاشین

اوتگون؛گذران. پیکان و تیررا گویند . ونیز به تندی گذرنده . در چهار دیوان گوید
تیرباران غمین جان وکونول دن اوتدی
الله الله نه بلا بو یاغین ایرمیش اوتگون
ویاخود
تیرباران فراق احباب جانیندان اوتر

هیچ یامغورموندان آیا اوتگون اولار مو ایکن

اورتانکان؛اوتدانمیش؛یعنی سوخته شده . در چهار دیوان گوید

کونول پر گاله سی دور هر طرف عشقین دن اوتدانمیش
شرر کیم چیخار آهیم اوتودور بیله همره

اوتکارمیش؛اوتورموش؛یعنی گذارنده است . در چهار دیوان گوید

قتلی نی اول گوز اجل دن اورگه نیب ایندی مگر
یوز مراتب ایندی اوتکارمیش اوزون استادین

اَوکای؛اوگئی؛غیر خودی را گویند .ناپدری و نامادری و ناتنی باشد. ونیز به معنی اینکه مدح کنم

اَوکجه؛توپوق؛قوزک پارا گویند

اوکرا؛نوعی آش را گویند

اولمیه جاق ؛اولمییاق؛یعنی نخواهد شد . میرزا محمد ایروانی بنده کمترینین معلیمی مصنف لغت بیرموستزادیندابئله دئییر

گوزلر کیمی بیر اولمییا جاق شاد و صدق بند
نه طوس نه کاوس
قاشلار کیمی بیر اولمییا جاق گرد کمان دار
نه رستم نه زال

اوکتای؛پسر کوچک چنگیزخان که بعد از پدر پادشاه شد وتخت گاهش خطا شیوه اش عطا در سخاوت حاتم ثانی بوده روز جلوس اَوتکوخان برادر بزرگ چنگیز خان که عمویش بود در دست راست اونشست جغتای که برادر بزرگش بود دست چپ نشست ونُه دفعه به قاعده احترام مغولی زانو بر زمین زدند. ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده اوختای دا یازیلیر البته سهو دیر

مصرع
به یک بار نُه بارزانو زدند

اوکو؛پرنده ایست شبیه به چرخ که شب چشم او میدرخشد

اَوکو؛مادیان چهار ساله را گویند

اوکولکا؛صله و جایزه را گویند

اَکون؛اوزگه؛تات؛به معنی غیره و خارجی باشده . به لغت مغول پییه یعنی شمیم . ونیز امر از تعریف نمودن خود. ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده تات دئیلیر

اوکوندور؛جوت چوبوقی؛چوبی بر سر آن سیخی از آهن تیز نصب کنند باآن گاو ویا اولاغ برانند.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بونا جوت چوبوقی دئیلر

اولاندورماق؛دولاندیرماق؛گردانیدن .و گذرانیدن. پیوست نمودن . رشته و یا ریسمان را بجایی بند کردن. ایضاحات آذاربایجان تورکجه بونا ساریماق دئیلیر

اورتاغیم؛شریکیم؛دو نفر که چیزی را شریک و سهیم باشند و شریک من آنرااورتاق گویند.یعنی شریک و سهیم . در چهار دیوان گوید

عشق آرافرهاد و مجنون شریکیم دور ولیک
درد وغم قیلمالیقیم چابوق بو ایکی اورتاقیم

اولانماق؛ائولنمک؛ازدواج کردن .ونیز پیوند کردن

اولاشماک؛بولوشمک؛تقسیم کردن

اولاماک؛ناله کردن سک و شغال و گرک وغیره را گویند

اولتورماس؛اولدورمز؛نمیکُشد. وبه قتل نمیرساند

اولتورقماک؛اوتدورماق؛یعنی نشانیدن

اولتوروشماک؛اوتورشماق؛دسته جمعی نشستن.یعنی ساکن و فرو نشستن

اولماکلیک؛اولمکلیک؛یعنی مردن

اوپکیل؛اوپگینن؛یعنی ببوسش.امر از بوسه کردن .بوسیندن . در چهار دیوان گوید

او اوزگه جه دئدی کیم جان وئر گل اوپگیل ایاغیم توپراقین
ای نوایی تیزراک اول کیم پشیمان اولماسون

اوزکا؛اوزگه؛غیره بیگانه.دیگری . ایضاحات جغتای تورکجه سینده گ سوزونون یرینه ک سوزوایشلنرک بوتون اوز معنی سین یتیریر . در چهار دیوان گوید

سانجیلجاق اجل خاری عشق اوچراسا بیلر سن
کیم جاندا بلا نیشین هجر اوزگه جارَک سانجار

یاخود

التفات ائتدی بوگون بیز قولغه اول اوزگه جه
نه اوزگه آنلاییب من اوز حالیم نی بالله اوزگه جه

اولجاشماک؛تابوق ائلمک؛تعظیم کردن . به طریقی که یک زانو هر زمان زانوی دیگر برداشته بعداز آن دست بالای سر گذاشته زانوی آن بزرگ روی را بوسند و این قسم تعظیم را در آیین مغول اولجاش گویند . ونیز پیش کش از دید سلاطین گذرانیدن هم آمده

اولجاماق؛اله گتیرمک؛بدست آوردن.کسب کردن . وغنیمت گرفتن

اولقایماق؛اوجالماق؛عظیم و بزرگ شدن . ونیز به لغت مغول کوه بلند را گویند

اوتوزآلتی؛کنایه و معنی هفتادو ملت میباشد . معنی ترکیبی معروف است . در چهار دیوان گوید

قیل نوایی نی همول خط بیله یارب عازم
کیم وئرر یانیندان آیریلدی اوتوز آلتی خطوط

اولتوروشلوق؛اولکه ؛یورت؛مسکن و وطن را گویند

اَولجه؛یعنی کسب و غنیمت. ونیز اینقدر

اولجایتو؛به لغت مغول صاحب میمنت و برکت . ونیز نام پادشاهیست که بانی سلطانیه بود پسر ارغون ابن آباقا ابن هولاکو خان. ونیز اولجای دختر قازان خان است که معقوده شاهزاده نظام بوده واورا اَلجای قوتلوق می گفتند

اولکا؛اولکه؛وطن .کشور.ولایت و شهر . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده اولکه نی وطن کیمین ایشله نیر

اَولَنک؛یعنی سبزه و سبزه زار . نام یک نوع سرودی ایست که در میان اتراک می خوانند در عروسی در حجله عروسی دختران در وصف داماد عین سرود را می خوانند و عروس را در خانه دامادبه رقص وا میدارند . نیز نام محالیست ما بین قندهار و کابل که سابق مسکن طایفه هزار ه بوده

اولوس؛اویماق؛خلایق . ملت . طوایف.مردم

اَولوک؛اولو؛مرده

اولوکه؛بئشیک؛به لغت مغول گهواره باشد.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بئشیک دئیلیر

اولوم؛کف شیر شتررا گویند .و مردن

اومان؛ مخفف قبیله همان(اویماق)میباشد در اوغوزنامه مسطور است که بعد از اوغوزخان پسر بزرگ او بر تخت نشست ومجلس آراست و عشرت نمود . بیست چهار تن اعیان و نبیره های پدر که از کنیزان بوجود آمده بودند در بیرون چادر و خرگاه جا داده که دوازده تن در درون خرگاه نشسته و دوازده تن اسب شهزاده گان را نگه داشته و آنچه از نسل این بیست چهار تن بوجودآمده آنهارا اومان به معنی اوروق نامیدند . یعنی خویش و تبار

اولوستوک؛نیم مرده . نیمه جان

اولوملوک؛اولدورمک؛یعنی گشتن . وهمچنین واجب القتل

اومولماق؛سر بزیر انداختن واز عقب بالا نمودن

اُوممـا؛استخوان مفصل را گویند

اومکا؛استخوان ما بین سینه و حلقوم را گویند

اوکادورلار؛اورگه دیلر؛یاد میدهند.ونیز توصیف می نمایند . در مجالس النفایس گوید

طب فنی دا کوپ تعریف قیلادورلار
معالجه سین گورن لر اوکادورلار

اوزوشتی لار؛اوزوشدولر؛یعنی پاره پاره و پارچه پارچه کردند . ونیز گسیخته شدند . نیز باهم شنا کردند . در چهار دیوان گوید

کویوندا ایتلر اوزوشتی لار نوایی خسته نی
کیم ایماس ظاهر که جسمی قایدا باش قایدادور

اَوتمیش دور؛یعنی سراییده است و نیز عبور کرده است . بضم اول موی کله حیوانات حلال گوشت را جهت تمیز کردن با آتش سوزانده تمیز نمایند . ونیز در قمار به حریف غلبه کرده است . در چهار دیوان گوید

دوشدوم من اول عذاره ایکی گیسو قیدیغه
ای پری رحم ائت که اوتمیش دور بیر آیری ایکی ال

اویاتلیق؛یعنی خجالت زده . وشرمساری . در چهار دیوان گوید

اوزی گول زلفی سنبل آغزی غنچه قامتی سوسن
نزاهت ده اویاتلیق دور بهشت اونون بهاریندان . ونیز مولانا لطفی گوید

من بو گوز بیرده اویاتلیق مین جمالین یوزیدن
کیم گلیر هر لحظه واول گوشه نین واردور نمی یاخود

نقد جان وئردیم مسلمانلار اویاتلیق من هنوز
تا ائشیدیم پیک دن اول نامسلمان مژده سین

اوخشاش؛اوخشار ؛شبیه ومانند را گویند . در چهار دیوان گوید
ای مصور تاپماسان لیلی مجنون صورتین
دلبریم بیل موندان اوخشاش بِتی امثال اونا

اوزگا اویقو؛کنایه از مرک باشد . معنی ترکیبی خواب دیگر . در چهار دیوان گوید
زخمیم آغزین توتماسیندا اویقوم اوچموش ای رفیق
گویا بو اوزگه اویقو گئیرن خمیازه دور
اوماک؛جوک ویرمیش؛روییده

اوینای؛اوینا؛ بازی بکن .ونیز به رقص. در چهار دیوان گوید
اوینا اوینا اولدورور بیزیم اولوسو گوزلرین
شوخ قاتل لرینی جان لار قصدینه اویناتماگینان

اومورون؛دیزلیک؛شلوار را گویند. ایضاحات شالواراصلینده عربجه سوزودور

اونان؛راضی شدن . جا کردن .ونیز جا گرفتن
اونداماک ؛صدا زدن . دعوت کردن

اویلاشماق؛اونلاشماق؛تفکر کردن بعد مطلبی را گفتن .
ایضاحات اصلینده اونلاشماق دوزدور میرزه فتحعلی خان قاجاربیرادا سهو ائلییب اونلاشماق یعنی فکر کردن

اویقاقلیق؛اویاقلیق؛یعنی بیداربودن . در چهار دیوان گوید
نه یارلیق اولار بو گئجه تانک آشدقجاسحر
سن عیش ایله اویقودا من رنج اویاقلیق

اوتقونماق؛اوتانماق؛شرم وحیا کردن. ایضاحات آذاربایجان
تورکجه سینده اوتقونماق سوزو قورت وئرمک دئمکدیر

اولتورتماق؛اوتدودورماق؛نشانیدن. ونیز گشتن و قتل نمودن . در محبوب القلوب گوید.نثر
بیر اووج توپراقینی ملکوت خیلی دا خلافت تختینده اوتودورماق اونا یاراشیر

اوشانماق ؛یعنی بی حس و بی حرکت شدن

اوشالتسا؛سیندیرسا؛یعنی اگر بشکند . در چهار دیوان گوید
چون نوایی کونلوسیندی ایندی لوطفون نه آسیغ
کیم اوشالسا شیشه نی بیتمز ینه پیوند ایله

اوز؛یعنی بیلغ وماهر.ونیز امر از شنا کردن .نیز امر از گسیخته کردن . ونیز خود من. در چهار دیوان گوید

کونول چرخ زالیدن فریبیم بِمه کیم آخر
اجل سررشته سیندن اوزگه بوینوندا کمند ایستمز
یاخود
ای ملاحت شیوه لیک شیرین دوداقین سوزده اوز
حکمت اهلی گوئیا سالدی شکر تُنگونه دوز

اورتالار؛اوتداللار؛یعنی میسوزانند .وهم چنانکه بخوانند. در چهار دیوان گوید

هر تون اورتارلار منی اوتلوق ایکی کافر گوزون
نجه یانسام من اول ایکی کافر نامسلمان اوتونا

اوقوسام ؛اوخوسام ؛اگر بخوانم

اَوتوک؛چله باشد که سپاهیان پوشند. به معنی کفش هم آمده .ونیز به معنی طومار ووقایع و سر گذشت باشددر دفتر یاداشت نمایند چنانکه در تاریخ وصاف مذکور است که چند اَتوک نوشت سراسر نه سزاوار سروری. در چهار دیوان گوید

اوتوکدن تا رکاب اوپدی شکیندن ایسدردیم
که دیشله ییب اوتوک نعلی تک توتسام رکابیندان

ونیز در لیلی مجنون گوید

مجنون دابانینا قویدی باشین
نقل ائتدی اولولرینه لارینا قاشین

ونیز در حیرت الابرار گوید

آلتون سیرقا که قولاق آغریدور
زرحل اوتوک دور که اياق آغریدور
نکته درین بیل قولاق آرایش
کینک اوتوک اولدی اياق آسایش

اورنینک؛یرین؛به معنی جا ومکان باشد . یعنی مکان و جای تو . در لیلی مجنون گوید

بیگانه نی اول ساری یاووتما
اورنینک که قیزیق دور ساووتما

اولتورکونک؛ اولدوروسن؛قتل میرسانی . نیز خواهی گشت شعیر

عشق جرمونه گر اولدوروسن بیر اونی بیل یقین
کیم بو ایشده یوخ من ناتوان دان یاخشیراق

اوسروک؛کئفلی؛مست . وپیان را گویند . در لیلی مجنون گوید

نوفل چریکی داخی چکیب صف
اوسروک دوه لرکیمی ساچیب کف.
ونیزدر چهار دیوان گوید
ایکی قاتل گوزدن بیمار من کیم
اولوللار عین اوسروک لوک ده مخمور
یاخود
گوزی اول شوخ نون چون اولدی هم بیمار و هم اوسروک
ینه دولدورایاغین ای کونول کیم من هم اولمام ساغ
یاخود
توکوب مئی محتسب توت آغلادیم لیکن اول اوسروک ده
سو گتیرمک همان و کوزه سیندیرماق همان اولدی

اوزبک؛معروف است هر طایفه اش سی دو ۳۲ اوروغ است .و هر اوروغی منشعب میشود به فِرق متعدد. ایضاحات اوزبک ایندی سه بیر اولکه اولاراق اسگی چاقلارد ا اوز بئی ی دئمکدیر یعنی مستقل اوزو اوزونه تابع اولان اویماق . در چهار دیوان گوید
اگر حسن اولسا قاتل زارینی درویش و نه سلطان
وگر عشق اولسا کامل بارینی هندونه اوزبک

اونکولوک؛حیله لجاجت را گویند

اوداماک؛به معنی مکافات باشد

اوتنوک؛یعنی عبور نمودی (اوتدون).و گذشتی . نیز سراییدی . ونیز خوانندگی نمودی . در قمار به حریف غلبه نمودیم(اوددون) . در چهار دیوان گوید
بیر بوی بیزی سن اونودون باری
التفات ائتمه دین اوتدون باری

اوزلوک؛اوزوم؛اوزلوگوم؛هستی وجود را گویند . ونیز باخود . در حیرت الابرار گوید
اوزلوک ائوین اوزگه خرام ائیله دی
تانری ائوینی بو مقام ائیله دی
ونیز در چهار دیوان گوید
نوایی ایسده سن اوزلوگونی رفع مجنون بول
که عقل بیرینی گوردوم بسی جهالتی وار
ونیز در داستان شیخ صنعان گوید
دئدی ای فرزند ذی اوزلوک قانی
تاکه من هم ضبط قیلدین من آنی

اَونک؛ساغ؛سمت راست ودست راست را گویند. در سد سکندری گوید

سنان اَونک قولوندا نیچون کیم ستون
سول الینده قالخان گلیب لعل گون

یاخود

اَونک الی ساری اَونا پی دورور
جهان آفتی میر خسرو دورور

ونیز در چهار دیوان گوید

اَنک الینده بیر سفینه لیکن بو خسته اشعاریدن محملی
سول الینده شیشه ایچره مئی لیکن اوزی لعلی تک مرِوّق

اَونک؛یعنی دست راست . وسمت راست . در مجلس عیش پادشاه در سبعه وسیاره گوید

اَونک دا ترکی نواز قوروب داستان
قوزانیب هر نواده تورکوستان

اوشاتینک ؛سینديردين؛یعنی شکستی . وخورد نمودی . در لیلی مجنون گوید

نخلی اوشاتینک اونو آسان
توپراق ایله قدی اولدی یکسان

اوردونکو ؛ویردیز؛ زدید.آیا زدید

اَولاق؛ اوولاق؛ یعنی شکارگاه و مکان پر صیدرا گویند . ونیز بُزغاله باشد

اَوک؛امر از ریختن جمع وعام ویا غیره . ونیز به معنی بلندی میباشد . در چهار دیوان گوید

اوزو زلفی یادی ایله مجلس قوراردیم ای رفیق
باغیدان گوللر یتیریب هر دم شبستانیم ده اَوک

یاخود

ویریر محنت داشین ای محزون کونول جانیم ده اَوک
هر نه افزون گلسه اوندان جسم بیماریم ده اَوک

اوکوتماک؛غله آرد را گویند

اَوچوک؛اوچقون؛قور؛شراره ایکه در آتش باقی بماند . وچراغی که روغن او تمام شود و بخواهد خاموش گردد . در چهار دیوان گوید

جانیم نه اورتاکان اوزو خالینی بیلمه سن
اوت شعله سینده ایله گمان بیر اوچوک شراره

ونیز در فرهاد شیرین گوید
اولوب پروانه تک اطرافینه جمع
ولی اول یاتیب آنداق کیم اوچوق شراره
و نیز در لیلی مجنون گوید
زاری که اوچوک یانار چراغی
بات اوتدانیر آرتیق اولسا یاغی
و نیز در محبوب القلوب گوید.مصرع
قضا مشعلی پرتوی قارشیندا اوچوک

اورکوشماک؛هورکوشمک؛یعنی رمیدن . ورم خوردن

اَولدیک لار؛قالین؛یعنی باشید.ونیز بمانید. در سد سکندری گوید
وطن هه باریب خلق آسوده دل
باری بیزدن اولدولار اما خجل

اوقوسی لاردور؛ اوخویوللار؛یعنی باهم می خوانند

اوقوی دور میش ؛اوخویورموش؛یعنی میخواند

اوتا آلماس؛اوتمک اولماز ؛نمی تواند بگذرد . در چهار دیوان گوید
نه وادی ایمیش عشق کویی دشتی کیم هریان
محرق اوتمک اولماز سموم اولماز هراسیندان صبا گستاخ

اورکوتمادینک؛هورکوتمه دین؛یعنی رم ندادی . وهم چنین نرمانیدی . در چهار دیوان گوید
دانه اشکیمده کیم رام اولدی هجران قوشلاری
ای کونول بیر گون فغانین دان اونوهورکوتمه دین

اولتور قوزونک؛اوتوتدورون؛امر از نشانیدن. در چهار دیوان گوید
سرو نازیم کیم بارور گوز باغی دن قیلمان قبول
گر اونون اوریندا طوبی نخلین اوتدوردونک

اولوتور ماغینک؛اوتورماقین؛یعنی نشستن تو . ونیز قتل نمودن تو (اولدورمه گین) . در حیرت الابرار گوید
بِتمیش آرا واجب اولور دورماقین
سکسان آرا قرض دور اوتورماقین

اورنا تیتنک ؛ترپتدین؛اویناتدین؛تکان دادی. در مکان خود جابجا نمودی . در چهار دیوان گوید
داغلار دئمه که قالدیرماق ایله کوکسوما داش

عشق مسمارلارین کونلوم آرا اورناتینک

اوقوساق ؛ اوخوساق ؛اگر به اتفاق بخوانیم

اوخشاتدین؛یعنی شبیه و مانند نمودی . در چهار دیوان گوید

حسنینه اوخشاتدین ای گردون گونشینی و لیک

آی اونا مانند تک اونو مونا مانند بیل

اوقوسان؛اوخوسان؛اگر بخوانی

اَولاماق؛یاماماق؛پیوند گردن . وچیزی را بهم بافتن . در سرخی لیلی مجنون گوید.نثر

واوز نظمین نین چوروک رشته سینده اوزون ندن آلارغه اولاماق

اوقوسانکیز؛اوخوسانیز؛اگر به اتفاق بخوانید

اوکوک؛کمی پستی را گویند . در سد سکندری گوید

ایمن سیز کیمی سیزدن اوکوک بس

آتاسیز دل آزرده و بیکس

اوسماک؛معتاد شدن.به چیزی و کاری عادت کردن

اورکاک؛ هورکک؛رمنده وحشی را گویند

اوتروک؛یالان؛ یعنی دروغ

اویاتینک؛اوتانماقین؛ یعنی خجالت و شرمساری تو .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بیری سینی یوخودان اویاتماقا دئیلن سوزدور . در سد سکندری گوید

بیر ایشده ثبات و قرارین هانی

چمن قوشلاری دان اویاتینک هانی

اویلانماک؛ ائولنمک؛ ازدواج کردن . صاحب زن وفرزند خانه شدن . درلیلی مجنون گوید

اولاندا فسون قیلاندا همدم

اویلانماک ایشین دئدی ایکن هم

اونینک؛ اونون ؛ یعنی فریاد ترا . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بیر (اونوم قوردو) سوزو وار تورکو دیلینده اون سوزونون ایکی معناسی وار بیر اون سوزو فیکیر دوشونجه و اندیشه دئمکدیر بیر اون سوزوده وار سس قیشقیرماق فریاد ائلمک دئمکدیر . در فرهاد شیرین گوید

اونینک ائشیدجک خسته فرهاد

اولوب عاشق چکیب افغان وفریاد

اَویاتسیز؛یعنی بی شرم و بی حیا. در چهار دیوان گوید
گدالیق ائتدیم ایسه بوسه آجیغلانیبان
دئدی چوخ اویات سیز گدا ایمیش سن سن

اوتکان قولار؛اولن لر؛کنایه از مرده و فوت شده ها . معنی ترکیبی گذشته نی ها . در رباعی گوید
یارب شه میزی ائیله دین عرش جناب
ظل الله اونون ذاتینا اولوندی خطاب
اوتکان قولار یازدیقینی قیلما حساب
قالان لارین ائت بزمینده اقبال مآب

اوستیغه؛اوسدونه؛رویش .و بالایش .معروف است . مولانا لطفی گوید
هر دم ای گوزو یاشی اوز گورمز منی فاش ائیلمه
دولتیمنن آغنادینک ایللر جه آلتون اوسدونه
.ونیز حضرت نوایی گوید
سبزه خطین سوادی لعل سیراب اوسدونه
خضر گویا سایه سالمیش آب حیوان اوسدونه

اولتانک؛تکه ای از چرم که جداگانه در چکمه و کفش گذارند که تا محکم باشد . در چهار دیوان گوید
گل مقصودی غه اول یتی بو یول سیریندا
کیم اياغینی تیکن اولدی ینه بیر اولتانک
. در مثنوی گوید
اوتوک اولتانکی تیکن نعلین اونا
اولوب هر دم اوزی کونین اونا

اولتورونک؛اولدورون؛یعنی بکشیدش. ویا به قتل برسانید . در محبوب القلوب گوید
حاجی قاضی که مئی ایچسه اولتورکولونک
دوزخ اوتونا یتمزدن بورون کویدورکولوک

اولدونک؛اویدون؛یعنی مدح و توصیف نمودی . در چهار دیوان گوید
حور جنّت نه چوخ اویدون مگر اوز ائلینی
آپاریرسا قیلا سان قطع حیات ای واعظ

اولومتوک؛یعنی مرده نی و نیمه جان . درچهار دیوان گوید
ایکی بو نوع غالب خصم اولومتوک مو قتلی
چو عازم اولسالار هیهات مسکین موری نین جانی

اولکودیک؛اولوتک؛مثله مرده ها . در لیلی مجنون گوید
فریاد که اولوتک غمیم وار
تانک یوخ گر اوزومده ماتیم وار

اورتادینک؛اوتدادین؛سوزاندی . در چهار دیوان گوید
وه که اوتلوق چهره آچیب خان ومانیم اوتدادین
آتشین لعلین دن آیتیب نکته دانیم اوتدادین

اوشول؛اوجور؛به معنی اشاره است . یعنی او . در چهار دیوان گوید
گوناه سیز اولان ایل قانی توتوبدور شستنی یوخسا
اوشول قاتل خینا بیرده قیزیل قیلماقدادیربارماق
. ونیز در حیرت الابرار گوید
وارایدی دُراجی اوشول بیشه ده
شیر ژیان وهمیندن اندیشه ده

اوقوغومیز؛اوخویاجاییق؛یعنی خواهیم خواند

اوبول؛قیش؛به لغت مغول زمستان را گویند

اوتکانماگیل؛یعنی زیاده روی مکن . از حد خود تجاوز نکن. در چهار دیوان گوید
گل چاغی گلبانک چک ائشیدیر ای بلبل سنه
آی وایل فریاد قیلماقینی منه اوتکانماگیل

اوتای؛یعنی آن طرف. وآن سو

اَون هلال؛کنایه از ده ناخن محبوب است. لغت با عربی مرکب است . در چهار دیوان گوید
گیردی توپراغه هلال آچدی تولون آی دا جمال
اول تولون آی نین قیراغی دان چو آلدین اَون هلال

اَویسال؛کسی را گویندکه نفمهیده نداسته کسی را تصدیق کند.ایضاحات. آذاربایجان تورکجه سینده اوسال سوزوباشی سوئوقلوق دئمکدیر

اویال؛اوتانماق؛امر از خجالت کشیدن و .ومنفعل شدن .ونیز امر از کندن و کاویدن(اویار). ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده (اویار) دئمکدیر . در چهار دیوان گوید
یاخاسی چاک نی مجنون نین اسرو کوپ اوکما
اویال بو کوکسو اوزه چاک جسم عریانیدان
یاخود
ای گوز اونسوز اوزگه اوز گورمک قیلمیش سن هوش

هجر تیغی دن اویال یاخود نوایی دان اویال

اوکسوتماگیل؛اسگیگ لیگیم؛یعنی کم و کمتر بودن من . در سد سکندری گوید

سپاهیم قالین کشوریم یوخ دور
منیم اوندان اسگیکلیگیم یوخدور

اَوکوب؛اویوب؛یعنی تعریف توصیف نموده است . در چهار دیوان گوید

اوکوب جنت گلبن واعظ تیلارکیم ائیلسم سودا
نجه اسگی دِرم ده یوسفوم دن گورکی ادراکین

اوتتی؛اوتدی؛عبور نمود. ونیز سرایید . ونیز خوانندگی کرد . ودر قمار به حریف غلبه کرد . ونیز موی سر حیوانات حلال گوشت را با آتش سوزانیدتمیز نمود. در چهار دیوان گوید

اوتدی خوبلار آی کیمی یوخدور آرادا اول گونش
وه که اول بد مهری گورسم اَوتدانیر آی لار
یاخود
بیر آی اوتدی من محزون غه بیر آی آشکاریندا
که نه کونلوم اولور مو شیدا نه صبریم وار قراریندا

اوغانم؛اوقانیم ؛تانریم؛خدای من .لغت اوغان نام حق تعالی میباشد . در فرهاد شیرین گوید

بوگون یوز شکر کیم قیلدی اوغانیم
سنی منی آنجا کیم اولدی کانیم

اویغانماقیم؛اویانماقیم ؛یعنی بیدار شدن من . در چهار دیوان گوید

ایچیب گردون جا ساغر کاش اوندا بیخود اولسا کیم
ایکینجی صوره دن هم اولماغای اویانماقیم امکان

اورتاندیم ؛اوتداندیم ؛ سوختم . در چهار دیوان گوید

قیلینجی ایلکه تیکیب رشک دن من اوتداندیم
نه لعب اولور که سو ایچره قیلیب سان اوت پنهان

اونان ؛دوز؛به لغت مغول راست و صدق را گویند

اوسون؛دوز؛به لغت مغول نمک را گویند

اویالغاندین؛اوتاندین؛یعنی خجالت و شرمساری کشیدی . در چهار دیوان گوید

اوندان آیری اولمایيق گورنده جاندا قیلدیم فدا

قیلماییزتحسین که قیلمیش من اویالغاندان بو ایش

اَویوبان؛بَرکیتدرم؛یعنی محکوم می نمایم . ونیز خوابیده است

اوی دن ؛ائودن؛یعنی از خانه . در فرهاد شیرین گوید

اول ائودن سیسکانیب گلدی قراری

سراسیمه باخیب فرهاد ساری

اوتکار کن؛اوترکن؛در موقع گذشتن . ودرموقعه عبورنمودن .

در چهار دیوان گوید

چاک لار بولغان تنیم قان لعلی وگوز دریدن

بلبل روحوم غه دور گوهر لر اوتکار کان قفس

اویغاتقوجی؛اویادان؛یعنی بیدار کننده . در چهار دیوان گوید

بو نوع اویدوم که من اویغاتقوجی داندان

بو سیم افشان لیق بیله شاه ختن ائتدی

اَوقوی؛اوقو یین؛اوخویون؛یعنی بخوانید

اوکوندوروق؛میلی ایست که حلاجان با آن پنبه رااز دانه جدا کنند

اَوکون؛اویون؛بازی.ونیزامر از فخر نمودن .و نیز چیز کم و عدد کم را گویند. در حیرت الابرار گوید

بیردن اَوکون چون یتمه موجو ایماس

گورسن اونو اءیگری اولور شرک بس

ابوجین ؛ به لغت مغول خسته و بیمار را گویند

اَوق اوجیدن؛کنایه از تیر رس بودن . در سد سکندری گوید

یراقین گلیب بارچا باش اندیریب

تیکیب یرده گوز اوخ اوجیدین دوروب

اَورتابان؛اوتداییب؛یعنی سوزانیده است . در چهار دیوان گوید

اوتدادین پروانه نی ای شمع سونرادان نه آسیغ

آغلاماق چرماب قارا ماتم لیک ائل تک شیوه نین

اولتورتایین؛اولدوررم؛ یعنی میکشم . و به قتل میرسانم . ونیز می نشانم

اولانغان؛بورولان؛یعنی تابیده شده . در چهار دیوان گوید

قالیبان زلفون آرا تاپتدی نوایی جسمی تاب

نیله سین بو کی طناب ایچره اونلاندان تار گر

اوچراتای ؛اوچرادارام؛اوزبه اوز ائلرم؛یعنی دچار و مواجهه میکنم . در چهار دیوان گوید
دشت آرا ایرمیش که مجنون نی اوزومکا اوچراتای
هوش اوندان اورگه نیب دیوانه لیگین اوزگه دن

اورار ؛ویرار؛میزند . ونیز خواهد زد . در چهار دیوان گوید
هجر یوز مین ایلجه و اشگیم اورارگردون غه موج
من هم اوتدوم نوح دن بو اشگ هم طوفانیدن

اویغانماغور؛اولمور؛یعنی نمیشود .و نشونده . در چهار دیوان گوید
دئیرکی ائیله سُرمه بیر صاحب نظرین گردینی
آه کیم اویانمایبر بختیم گوز آچماز یوخودان

اوشالغان؛سینمیش؛یعنی شکسته شده . در چهار دیوان گوید
دورمادی تن چاک ائویندە کونول کیم
تیلبه قوش اول بو اوشالغان اسگی قفس دور

اَتون؛اودون؛ هیزم . وهیمه . ونیز امر از شدن وعبور کردن . در محبوب القلوب گوید
میوه سیز آغاج همان و اوندان همان
یاغین سیز بولوت همان و توتون همان

اَویان؛جلو ولجام زین یراق اسب را گویند .واورا کین هم گویند

اوتکارور سین ؛اوتورورسن ؛بدرقه میکنی.ونیز میگذرانی . در چهار دیوان گوید
عمرده هیچ اعتمادی یوخدور ای غافل کونول
آیری بلبل نی نجه مست هی اوتورورسن بیر آییل

اون سگیز مین ؛ کنایه از هیجده هزار عالم ترکیبی . یعنی هیجده هزار . در چهار دیوان گوید
زهی مولکوندن اون سگیز میندن بیر گلیب عالم
بیر اویلوک قول سنه عالم آرا حوا ایله آدم
یاخود
نوایی اون سگیز مین عالم ایچره وار ایسه رسوا
تانک ایرماس چونکه اولموش مهوش نین یاشی اون سگیز

اورولکان؛بورولان؛تاب خورده شده .ونیز بافته شده . در چهار دیوان گوید
وارمو اول ایکی بورولان گیسوی عنبر شمیم
یا ایغانک سالمیش محمد دا یازیلان ایکی میم

اویغون؛اویقون؛برازنده . زیبا .و موافقایضاحات بوکی آذاربایجان
تورکجه سینده اویغون سوزون قارشی یاخود اوزبه اوز گلمک یازیللار
یالنیش دیراو سوزه (اوچورون)یعنی روبرو دئمکدیر

اوزون ؛دراز . نیز امر از روانه شدن. مصرع
بو بهانه بیدله اوز لیلی وشین ساری اوزون

اونوتتورماماغین؛امراز یاد نبردتان . و فراموش نشدتان . در چهاردیوان گوید
غرضیم بو که اونوتتورماماغین اوزونی اونا
کویونا گیرملیک افغان گاه پیکان چکیب

اورتاکان؛اوتدانان؛آتش گرفته.ونیز سوزنده . ونیز سوزانیده .
درداستان شیخ صنعان گوید
دئدی شیخ ای کونلوم آفتی
اورتدادین جانیم نه عشقین هر فنی
شعله شوقین و جودوم اورتاکان
برق عشقین تارپودوم اورتاکان
ونیز در چهار دیوان گوید
فرقت اوتو دافعی داغ اورتداماقدور دئمه کیم
اورتدانان جانیم نه اول داغ فراقی دور هنوز

اوتکانیبان ؛یعنی اظهار خود نمایی کردن . در چهار دیوان گوید
دان قوشو تارتار ایسه گئجه تانک آردقجا نوا
ای نوایی قیلیر اول ایشی نی سنه اوتکانیبان

اونامان؛یعنی راضی نمیشوم . در چهار دیوان گوید
مست من لیک اونامان تکمه تاج ائیلسه شیخ
زهد کویی آرا خرقم دن اگر دوشسه بورون
یاخود
تاموغ اوتونا اوناب هجرین اوتونا اونامان
باشیم بارور غه جیدار مین فراقینا جیدامان

اَویله؛وقت ظهر. وبه لغت مغول شغل و کار و پیشه را گویند

اَورتمه؛جایی ایست مثل دالان دراز که با خشت خام آنجارا طاق میزنندتا سر پوشیده باشد

اون؛سس؛صدا . وفریاد را گویند . عدد ۱۰ باشد
. در چهار دیوان گوید
اون چکردیم عشق آرا بیر نرکس جادو گوروب
باغلانان ایت تک که فریادائله بیر آهو گوروب

. ونیزدر توصیف کنیز خاقان چین درسد سکندری گوید
چون اون بیرده بَربَط نواسین دوزوب
بیرین اولدوروب اول بیرین دورقوزوب
یاخود در توصیف دختر مَلّو پادشاه کشمیر گوید
اون حُسنی بی حد و پایانیدی
ولی کین بئله رزمی پنهانیدی
ونیز در فرهاد وشیرین به شاپور گوید
بویوک اون چکدی آنداق بیخودانه
که افغانیدن اوت چکدی زبانه
گلیب سن فرد فرهادینینه یتین
.ونیز در لیلی مجنون گوید
تیره قیلیبان گونون قارا تون
که ناگه ائشیدی بیر حزین اون

اوچورغان؛اوچوردان؛یعنی پرواز دهنده . خراب کننده .مثل اینکه دیوار یا درختی را هول داده بیندازید . در محبوب القلوب در باب عشق گوید.نثر
بحری وسیع دور
هر ایگرمی یوز عقل وهوش کیمسه سین جومورغان
وتاغی رفیع
هر تیغی مین زُهد وتقوی باشین اوچورغان

اورتانیب؛اوتدانیب؛ یعنی سوخته . در چهار دیوان گوید
لاله ایرماس اوردی اوت گلشن ده بیر گول هجریدن
اوتدانیب هر دم نوایی ناله قیلماقین بئله

اورنیدین؛یریندن؛یعنی در جای خودش . وبه معنی عوض وبدل هم آمده . در داستان شیخ صنعان گوید
تاپیبان گردون تحرُکدن فراغ
اورنیدن ترپتمه دی اول ینکلیغ که داغ

اویون ؛عموم بازی را گویند . ونیز کنایه از جنگ هم آمده . درسد سکندری گوید
اویون وقتینده ترک قیلان اویون
نه کیم تانری امر ائتدی سونغای بویون

اورکان؛اورکَن؛ نواریست که از از موی بُز دوخته در موقعه پالان گذاشتن به دورکمراسب اولاغ و شتر را بسته آنرا سفت نمایند . در چهار دیوان گوید
چابکوم رخش نی میدانه آرا سوردی چاقین تک
شهسواریم اورکن گلیب آیین جلادت

اَو؛افاده معنی اسمی می کند . از یک تا نُه در آخر اعداد می آورند مثل اینکه بیر اَ یعنی یکی و ایکی یعنی دو اوچ یعنی سه و الا آخر . در چهار دیوان گوید

آلیر جانیم نی عشق و منه دم ویرماق محال اولموش
بیر او تک کیم اونون دیلی اولار حالتده لال اولموش
یاخود
طریق عشق آرا اوزونو چو فرد قیلسا بیر او
حریف اولماز اونا یر گوی نچه اولور ایکاو

اَترودین؛ یعنی پیش روی . در چهار دیوان گوید

کویونا بارور گاهی وهم که رشک اولتورور
سایه ترپنسه کین دن مهر چیخسا اوترودین

اولماسین بورون؛یعنی قبل از مردن (اولمه میشدن قاباق) .وفوت شدن (اولمک). در چهار دیوان گوید

ای کونول گل کیم بلا بزمینده جام غم توتاق
اوز قاتیق حالیم دا اولمازدان بورون ماتم توتاق
ایضاحات میرزا فتحعلی خان قاجار اوزونن آسیلی اولمایاراق چوخلو سوزلوکلری تکرارا یازیب اودور کی من تکرار اولونموش سوزلرین بعضی سین علاوه دن یازمیرام

اوچراشیب؛اوزبه اوز اولوب؛یعنی دچار شده و مواجه شده است . در چهار دیوان گوید

خوش دورور بیر تیره شام هجر ایکی یار اوچراشیب
دانیشیب بیر بیرلرینن قوجاقلاشیب آغلاشیب

اویناش؛دوست . ومعشوقه . دوستی مردزن را گویند که به غیراز زن خود باشد . در تالیفات گوید

چون نوکره وئردین اجازت ینه
گلیب قیلسا خدمتینده قولداشلیق
بیل آنداق که جغتوق غه وئرسن طلاق
یانا ایسده سن قیلماق اویناشلیق

اَول یو؛اولور؛یعنی باقی ایست .و هست . در لیلی مجنون گوید

تورمانک دئدی اویکا باخین اول یو
کیم گیرمیش اول آی گوزونه اویقو

اویمه؛تولوق؛مشک . خیک . ایضاحات اوءماق تورک دیلینده دبّاغی ائلمک دئمکدیر

اورنیغه؛یرینه؛ یعنی عوض او . در چهار دیوان گوید

لب و خطین نه طرح ائدنده نقّاش ازل
شنکرف و نظاره اورنیغه لعل و زمرد قیلدی حل
یاخود
کعبه دور کونلوم ائوی ائیله طواف ای اهل عشق
کی اوندا محراب اورنیغه یِر توتمالی اول ائیمه قاش
ونیز در فرهاد و شیرین گوید
صدف تک چونکه آغزین آچدی آخر
حدیث اورنیغه گوهر ساچدی آخر

اوزاتورغای؛اوتورن؛بدرقه کننده. یعنی راهی و روانه کننده .
ونیز دراز کننده . در سبعه وسیاره گوید
اوزاتورغان زمانی آتلاندی
چون اوزاتدی وثاقی غه یاندی

اوکسه؛اویسه؛اگر توصیف نماید .ونیز مدح بکند. در چهار دیوان گوید
چونکه کاذب دور منجم اوکسه مهریم عاردور
اوترودا اول اختر فرخنده فالیم نی دئسم

اوتروسیغه؛قارشیسیندا؛یعنی پیش روی او . در سدسکندری گوید
گلیللرایندی اوتروسیغه
که یتدیلر اسکندر اوردوسیغه

اوزره؛یعنی برویش .ایضاحات آذابایجان ایشلنن سوزدور کی بیر تاکید اولاراق سوز آراسی تز تز ایشله نیر . در سد سکندری گوید
بو ینکلیغ که شرح اولدی تاب و توان
سالیب هر بیری اوزره بیر کستوان

اوشالسه؛اوشالسا؛سینسا؛یعنی اگر شکسته شود . در چهار دیوان گوید
اشک موج ایله اوشالسا پیکریم دن نه عجب
کیم ویرار بیر داغ اوزه هر لحظه اول منی

اونکور ؛اتَک؛دامن قبا را گویند

اوقودونک ؛یعنی خواندی . در چهار دیوان گوید
اول مکتب آرا اوخودون ناز رموزین
گویا وفاعلمین اونوتموش ایدی اوستاد

اوقودوک؛اوخودوق؛یعنی خوانندگی کردیم . ونیز خواندیم

اوشانجه؛به معنی یک نفس آب خوردن هست . در چهار دیوان گوید
حیات نقدینی ائیلر میفروش آلمای
اوشانجه مئی ده که آچقای خمار قلاشیم
اَقوغیل؛اوخو؛بخوان.امر از خواندن هست
اوقوماییِن ؛اوخوماییِن؛یعنی نخوانید. و خوانده نکنید
اوقومیشاک؛اوخوموسان ؛ یعنی خوانده ای
اولغایسه؛بویوسه؛یعنی اگر بزرگ شود . وسن سالش بالا برود .
درتاریخ ملوک گوید.نثر
شاپور اوغلو کیچیک ایدی سلطنت
اینیسی کا وئردی
اوغلو اولغایسه اونا بیرکای
اوقوغونجه ؛اوخودوقجا؛یعنی تا به وقت خواندن . وبه قدر خواندن . در لیلی مجنون گوید
مکتوب اوخودوقجا شوخ مرغوب
کوپ تاپدی شکن نه چونکه که گلنوب
اوندالیق؛ده یک شعیر هر چیزی را گویند
اویماق؛یعنی کاویدن . ونیز متابعت کردن . ایلات و احشام . ونیز انگشتوانه خیاطی . طایفه و ایل . وبلوکات و تقسیمات
اویغاماق؛ یعنی غروب کردن کواکب
اونلانماق؛آنلاماق؛تفکر و اندیشه کردن
اویورتلانماک؛سئچمک؛ یعنی انتخاب کردن
اویکونماک؛یانسیلاماق؛یعنی تقلید کردن. وتابعیت نمودن
اَویاکو؛قابیرقا؛استخوان پهلورا گویند
اویداغی؛اورگنجی؛اویرنجی؛اهل شرع که برای تعلیم آداب صلوته به دهات روند
اوقوغونی لاریغه؛اوخودوقلارینا؛یعنی بقدر خواندشان و مکالمه کردنشان . در خمسته المتحرین گوید.نثر
بو بئش دفعه سوزده اوخودوقلارینا کوپ موجب تحیر اولدی و قسمت المتحیرین تسمیه قیلدی

اویغور؛اویقور؛طایفه تورک تباری هستند در شرق تورکستان اسم کشورشان اویغورستان است .گفته اند که در آن زمان میان اوغوز خان وپدر و اعمام جهتیدن و مذهب نزاع افتاد بعضی از آقربا جانب اوغوز خان بگرفتند و خدمتش میکردندن و ایشان اویغور لقب دادند . یعنی بما پیوست . ومولف ظفرنامه گفته که معنی اویغور با یکدیگر عهد بستن . ودر حبیب السیر گوید اویغور را به فتح اول ضبط کرده . خلاصه نام طایفه ایست از اوزبکییه که منسوب به آن فرقه اند و انجب قبایل اوزبک هستند . در وقفیه اخلاصیه گوید

و اویغور صفات بخشی وار
واویغور جرگه لیک یاخشی لار

اویغون ؛اویقون؛زیبا و لایق.برازنده.قشنگ

اویلوق؛بود؛ یعنی ران آدمی

اوینک لیق؛اویناشلیق؛یعنی معشوقه داری

اوشاتتی؛سیندیردی؛یعنی شکست . در چهار دیوان گوید

نه چاقلیغ قاش کیم فرهاد اوشاتتی
فلک بارین یغیب باشیمدان آتدی

یاخود

مصور کیم قاشین چکدی اوشاتدی خامه نقش اهلی
کیشی دعوی نه نوع ائتدی بیل اول نوع یای چکسه

اوشاتای؛سیندیررام؛میشکنم . وخواهم شکست . در چهار دیوان گوید

ائیلسه مغبچه دیر ایچره منی مست وملنگ
اوشاتای ساغر ناموس بیله شیشه سی نین

اَوی؛اوکوز؛گاو نرینه را گویند به سکون واو هم صحیح است . گاو ماده هم راگویند . به معنی کاویدن هم آمدن. ایضاحات آذاربایجان تورکجه اوی ارکینه اوکوز دیشیسینه اینک دئیلیر

. در سد سکندری گوید

اَوی وحل دن چکر یوز کیشی
اونو چکمز ایرماس دورور مو ایشی

. در تعریف سلطان حوسین بایقرا گوید

جبینینده گردون گوروبان توسنین
اَوی که یوروب یانجار اونون خرمنین
خرمن اوی بولماسا نی اوچون مدام
دایر ائدر سیر توز اورماز خرام

ونیز در فرهاد و شیرین گوید

غضنفر خو نیتای چنگال یالین

چیکر اولسا دیشی اولدین مجالین
یاخود
حمل تک قوزی یوز مین دین زیاده
اوی اوندادور ینکلیغ پاره پاره

اویناق؛ زمینی که آهو برای خود کنده هموار نماید.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده لرزان دئمکدیر

اویونچی ؛بازیگر

اویکالیک؛یعنی خشمکناک

اویکا؛قهر وخشم

اونکالدی؛توخدادی؛ دوزلدی؛ساغالدی؛یعنی التیام یافت . وخوب شد . در چهار دیوان گوید

داغیما مرحم نه کوپ تکلیف قیلماز ای رفیق
توتتوم اول داغیم اونکالدی داغ هجرانین نه ائدیم

اوچار؛برای مزید شان و تزیین بیان استعمال میشود . نیز امر از پرواز کردن هست

اورنینی؛یرینه؛یعنی جای اورا. در چهار دیوان گوید

وصلینه گئچراک یتسم لطف ائدیب عوذرومه باق
کیم قدم اورنین سوپورور گوز ایله قویسان ایاق

اوقومایدور ؛اوخومایيب؛یعنی نخوانده است

اویناتای؛ اویناداا؛یعنی برقصاند. وادار نماید تا بازی کند . در چهار دیوان گوید

اول پریوش طفل مکتب دن تاریقمیش پیردیر
قوی که بیر دم اونو مجنون لوق لار ایلاب اویناداا

اوراردورمیش؛ویریرمیش؛یعنی میزده

اوندور؛یوغون؛قالین؛به معنی کلفت و ضخیم میباشد . در سبعه سیاره گوید

ائیلمک پست جرم غیر آنی
اوندور ایتک سپهر خضرانی

اوخشاتای؛اوخشادا؛یعنی شبیه و مانند بکند . در چهار دیوان گوید

قدین غه سرورعد اوخشاتای لیک اول زمان کیم سرو
خرامان بولغای وگل بیرکای اول گل دن ثمر بولغای

اورکامچی؛هورومچک؛عنکبوت را گویند. در فرهاد وشیرین گوید

بویرده سالماق آچیب پیچ تابین
فلک برجی غه اورکامچی طنابین
. نیز در حیرت لابرار گوید
هر ساری ویرانه ده اولسا شکاف
بسته اورکامچی اونا پرده باف
. نیز در لیلی مجنون گوید
بو ضعف بئله چو پویه بئله قیلیب
اورکامچی طنابیندان یقیلیب

اوکنه؛حرف زیاد. زیاده روی در صحبت را گویند . در چهار دیوان گوید

نه واقع اولسا چو تقدیر دن اولماز خارج
پس اوکنه دور قیلوردون کیشی یه وئرمک اوکوت

اوشاتقان؛سینان؛سینمیش؛یعنی شکسته شده . در چهار دیوان گوید

دین هوس ائیله سم اولدورمه یین ای مغبچه لر
کیم بورون توبه اوشاتقان گونی اولموشدوم مست

اولوکنی؛اولونی؛مرده را . در چهار دیوان گوید

اولونی کیشی دفن ائده بیلمز ولی هر گون
یوز تیغ قیلیر دفن گوزون اولالی جلّاد

اورکوت؛هورکوت؛امر از رم دادن . ورمانیدن . در چهار دیوان گوید

ائیلسه خاطرینه تفرقه قوشلاری هجوم
ذگر اونو داخی ریاضت داشی ایله اورکوت

اونتوجی؛بورجو؛به معنی قرض و دِین می باشد . یعنی قرض دهنده(بورج وئرن)

اوزاتای؛یوللارام؛یعنی راهی و روانه می کنم . ونیز دراز می کنم

اویورای؛یاتیردیرام؛یعنی می خوابانم

اویاقتی؛یعنی زوال شده . فرو شده .ایضاحات آذاربایجان تورکجه بیدار بودن را گویند . در سد سکندری گوید

اجل شامی تانک یوخ اگر اولسا فاش
که بهمن ائوینده اویاقتی گونش
.ونیز در سبعه سیاره گوید
اشکیم انجم لیک آخدیردین
دولتیم مهرینی اویاقدیردین
و نیز در لیلی مجنون گوید
خورشید اویاقتی بولماییین لیل
دیوار یخیلدی یتماییین سیل

اویناقوجی؛بازیگر. ونیزبازی کننده . در چهار دیوان گوید
ایکی شطرنج اویناقوجی اوستاد
عرصه شطرنج ده ائله ییب گشاد
در واقع شطرنج اختلاف ودر املای شطرنج خلاف است آیا سین بی نقطه است که تسطیر باشد ویابه شین قرشت آنچه صاحب الحیون نوشته است واضع شطرنج حیصه حکیم هندی ایست که این لعب را جهت افزایش عقل و تدبیر در امور از برای پادشاه هند که بَلهیب نام دارد ابداع نمود بعد از جمع آوری حکمای عصر در مجلس پادشاه و ترجیع شطرنج بر نرد و تصدیق حکیم پادشاه تحسین فرمودگفت بخواه از من آنچه بخواهی حیصه عرض کرد که یک دینار در خانه اول گذارد تضیف نماید آخر خانه پادشاهدر مقام استحفاف حکیم فرمود وَیجک عقل تو فاسد شده است چه چیز را از من خواهش تمنا می نمایی حکیم گفت نه این چنین نیست بلکه آنچه داری تمام میشود و این تمام شده نی نیست

اوشاتقونجه ؛سینديردقجا؛یعنی باشکستن . وبه قدر شکستن . در چهار دیوان گوید
کونول جراحتی غه باق وصال مرحمینی
فراق غازه سی بیرده باشیم اوشاتقونجه

اَغول؛اوغول؛پسر.یعنی فرزند . مخخف اوغلان است معنی آن در جای خود به قلم آمده . ایضاحات اوغولان سوزو تورک دیلینده بیر آز مرکب اولدوقوچون آراشدیردیرقیم ایشلرینه عرفه سینده بو قرار گلمیشم کی اوغول سوزو اولماق دان گلیر اوجور کی بیلیرسیز تورک سوزجوکلرینده سوزون آخیریندا جمع باغلانمیر اما اوغلان سوزونده بو ایتفاق دوشور اونا گوره دیر اولوغ اولماق و یاخود اوغلان سوزوجوکلرینه باغلی سوز اولمالیدیر.در لسان الطیر گوید
وارایدی شه غه بیر زیبا اوغول
اولدوقوجا یوسف اونون الینده قول

اونکالغای ؛ اونکالغان؛ساغالار؛توخدار؛دوزه لر؛یعنی التیام می یابد . وخوب میشود . نیز التیام یافته خوب شده است . در چهار دیوان گوید

کونولده یوز تومن نیش اورسه هجران ائیله مه ناله
وصالین نوش دن اول زخم لر بیر گون اونکالغای دیب

یاخود

اویناتتی قاشی آه کیم اول داس نوکوندن
باغریم نین اولدی تازه و دوزلدی جراحتی

اویقاتقالی؛اویادالی؛در موقعه بیدار کردنشان . در لیلی مجنون گوید

گوز قویدی تابانی اوزره آغلاییب
اویادالی کیپریگینی چاغلاییب

اویغاق؛اویاق؛بیداری که در خواب نباشد . بیدار . در سبعه سیاره گوید

منه اول تخت گلدی اوترودا
من نه یوخودایدیم نه اویقودا

اوشالدی؛سیندیردی؛امر از شکستن هست .مثل آدمی و غیزه چیزی بشکند

اونغای ؛یونگول؛چیز سبک را گویند که وزن کم باشد . در محبوب القلوب گوید. نثر

اردو بازاری نین یاسالیق کاقتوجی اونغای هم آلیب ساتقوجی

آوتوقوزدی؛اوتوزدی. باخت . مغلوب شد . در تاریخ المولوک گوید

ولقمانین خواجه سی اودوزدی
حریف رودخانه سویون توکمک تکلیفی قیلدی

اویوقلادی؛یوخلادی؛خوابید . وبخواب رفت . در تاریخ الملوک گوید ابراهیم علیه السلام جهالدن اویوقلادی .ایضاحات میرزه فتحعلی خان قاجار بیرادا سعف ائله ییب گرک یازایدی کی ابراهیم علیه السلام جهالت یوخوسوندان اویاندی

اولغای؛اولار؛میشود .در سد سکندری در توصیف دارا در باره روشنک گوید

آتادان اسکندر نهاد اولار اول
آنادان کیانی نژاداولار اول

اَویدی ؛اوئدی؛ کاوید.وکنکاش کرد.ایضاحات ائودی سوزون معادلی فرس سوزلوگونده یوخدور . بیری بیرینه دئیر گوزونو ائواجاغام یعنی گوزون چیخارداجاغام . در لیلی مجنون در خلوت لیلی گوید

دیرناقلارین چو اوزون قیدی
دیرناق دیرناق جه یرلری اویدی

اوجاشتی؛اوجه شدی؛یعنی کاوش نمود. سر به سر گذاشت .اذیت کرد. در چهار دیوان گوید

اجل جان آلیردی ینکیلدی هجرین
نجه کیم اول بونونلا بیرگه اوجاشتی

اوتقاندی؛اوتاندی؛یعنی شرم حیا نموود.خجالت کشید

اَوکَردین؛اویردین؛یعنی مدح وتعریف وتحسین میکردی . وتوصیف مینمودی . در سبعه سیاره گوید

ایل اوکردین کونول نی شاد ائتمان
که خوش آمدغه اعتماد ائتمان

اوکماک؛اویمک؛مدح نمودن . وتوصیف کردن

اوتلاش؛یعنی آتش پیا پی . در چهار دیوان گوید

غم و درد ایچره کونول کا
توشوب اوتلاش اوتلاش گرفتارلیقلار

اوتغانیب؛اوتانیب؛شرم و حیا نموده است . مولانا لطفی گوید

یاردوداقیندا بیله قیلمایییز ای قندو شکر لاف
چون آب حیات اوتانیب اوندان یاشونوبدور

اورغان؛اورقان؛ویران ؛دائم زننده را گویند

اوره رق؛ویراراق؛زنان زنان را گویند. کسی مداوم میزند . وزننده هست

اوچار؛به معنی پشت آدمی بخصوص بر آمدگی شانه و بال مرد را گویند . در تاریخ انبیا در اتمام خانه کعبه گوید. نثر.

که اول ائو اتمامه یتنن سونرا شُکر قیلیب اوچاسین کعبه دیوارینا قویوب تفاخر قیلدی .ونیز امر از پریدن هست

اوچاوینه؛به معنی پشت آدمی وبال و شانه باشد .در ایل جغتای رسم چنان است که مرغ یا گوسفند یا برّه مثال آنکه پخته میشود میر مجلس به رسم احترام و ادب اول از بال آن غذای پخته به شخص مهمان تعارف

نماید غیر اینصورت مهمان خانه این امررا نسبت بخود بی احترامی تلقی کرده لب به غذا نمیزند و شخص پذیرایی کننده خسیس خطاب کرده توبیخ میکند. در سراج المسلمین در باب صلاته کوید

رکوع ایچره الین یرده قیلیب بار
اوچانی تونماق اول حالت ده هموار

ونیز در سد سکندری در مهمانی خاقان چین اسکندررا گوید

ندیر اولجه خاقان قیاس ایدی
کی دوققوز مین اونون اوچاسی ایدی

اوران؛کسی که در لشکر بیراهه را نشان دهد و اورا این اسم صدا کنند

اَورتوک؛روکش رختخواب وغیره را گویند

اوکون؛طغیان آب را گویند (داشماق)که ویران گر باشد . در چهار دیوان گوید

درد گور کیم ایسده ییب گلسه غمیم سورماقه یار
راضی ایرمان کیم سرشکیم سیلی نین بار اورکونی

اولتورشمیش؛توخدامییب؛یعنی آرام گرفته است . وفرو نشسته است(چوکوب) . در چهار دیوان گوید

اوخون کونلومه یتمز دن غباری اولدی کونلومده
غباری اولتورمیش تا سو سپدین اوندا پیکاندان

اورتمیش؛پوشانده است. ونیز قرار گرفته است وایضاحات آذاربایجان سوزلوگونده اورتموش سوزو بیر شئی ین اوسدون چکمک آنلامیندا ایشله نیر

اورکا؛ کوه بلند که راهش صعب طولانی باشد به تر کی ایرانی یوققوش گویند . در فرهاد شیرین گوید

خرامی اورکا چیقماق دا توتون تک
آییرماق واقتی دشت اوزره قویون تک

اورناشتی؛برکیشدی؛یعنی محکم و مستکم میخ دوز شد

اولغایدی؛قوجالدی؛ یعنی پیر شد وکهولت سن رسید . در تاریخ انبیاءگوید

که اول حضرت نوح ایلکا آغاج نچه ایلدن سونرا اولغایدی
امر اولدی کیم اونو کسیب کِشتی دوزلدسین

اوناب؛ اولار؛یعنی میشود . ونیز راضی میشود

اوناتقونجه ؛یعنی تا اینکه راضی بشود. در چهار دیوان گوید

میّسر اولمادی جان وئرمک لبین اوپمک

ندن کی قالمادی جانیم اونو اوناتقونجه

اُتروکینه ؛لفظ گِنه کلمه تصغیر است خود بخصوی معنی نمی بخشد و در آخر کلمه واقع میشود یعنی دروغک زیرا لغت مزبور به معنی دروغ است . در چهار دیوان گوید

جور ایله تهدید بیدل لارغه باری چین غینه
مهر ایله هر دم وعده کیم قیلدی باری اوتروکینه

اونغان ؛**قودوق**؛ به لغت مغول کرِه خر وکره اسب را(دایچا) گویند

اوقوغاج؛**اوخوجاق**؛یعنی به محض خواندن . چون خواند باب الاف المقصوره مع الیا حطّی

ایاغچی ؛**چاخیرچی**؛ساقی را گویند . در سد سکندری گوید

ایاغچی منه جام پیرانه توت
دئمه خسروانه فقیرانه توت
اوشول مئی که اولسون منه چاره رس
که باشدان ایگید لیک من قیلیم هوس

.ونیز در چهار دیوان گوید

ایاغچی مهوش و مئی دلکش و اهل طرب سرخوش
قدح گئیر که قیلجاق پارسالیق یوقتور امکانیم

ایرنیکا؛**دوداقینا**؛لب اورا . یعنی به لب او. در چهار دیوان گوید

روح گلعذاریدا یارب اول سر وناز دور
کیم روانبخش ایرنیکا روح القدس همرازدور

ایکینکا؛**اَکنینه**؛به تن واندام خودش . ونیز بدون او. در لیلی مجنون گوید

بیر قوی دیریسی چیخاردی فی الحال
مجنونه دئدی که اءکنینه سال

اَیا؛به معنی مالک و صاحب چیزی بودن. در چهار دیوان گوید

بیر آیاسیز ایت اولوب ایندی نوایی یارسیز
اولماسین یارب که هر گز بنده سلطاندان جدا

ایلایکا؛**آلنینا**؛**قارشینا**؛یعنی پیش روی او .ایضاحات اسگی تورکوده قارشی طرفه ده آلین دئیلیب اولسون ایندی سه بیز آذاربایجان تورکجه آلین (پیشانی)دئیریک. در محبوب القوب گوید

نه یامان عقبه لر که ایلایکا گلیر
وعظیم خطرلر که واقع اولور

اَیلیکا؛**الینه**؛یعنی به دست او. در لیلی مجنون گوید

بو طفلین الینه بیر ورق وئر
لیکن منه عشق دن سبق وئر

ایکاو لان؛ایکیسی؛یعنی دو نفر .یا هر دوباهم. در فرهاد شیرین گوید

ایکاولامونکلاشیب سوزلر قیلیب یاد
یتیشر نی فلک دن ظلم بیداد

ایلاکالی؛ائلییه لی؛امر از کردن کاری هست

ایلادیک؛ائیله دیک؛یعنی کردیم. ونیز انجام دادیم

ایسلا؛ایسیله؛ائی له؛یعنی بو کن .وبه مشامه برسان

ایلانماقدا؛اَءیلنمکده؛یعنی در نشستن .و نیزرغبت نمودن. در فرهاد شیرین گوید

هم ایلدام لیق دا صرصر تک روانه
هم ایلانماقدا اَیگیردن نشانه

ایلکیکا؛الینه؛یعنی بدست خودش . در چهار دیوان گوید صداقی

جانبی کیم الینده سنان توتمیش
یوز اوخ ایلانی بیر قاتل اژدهایه باخین

ایندا؛وعده گرفتن .امر از دعوت کردن هست . در حیرت لابرار گوید

جارلا مراعات ایله اصحاب نی
ایندا تکلیف ائله احباب نی

ایماس ایرکاندا؛اولان چاقدا؛یعنی وقتی که بشود . در حیرت لابرار گوید

شاه ایماس ایرکاندا انوشیروان
اولدی بیر او عشقی ایله ناتوان

ایلاییدا؛یانیندا؛قارشیسیندا؛یعنی در پیش روی او .

ودرحضور او . در سد سکندری گوید

یوکوروب ایلاییدا آزاده لر
نه آزاده لر شاه شهزاده لر

اَیکنی دا؛اَءینینده؛یعنی در بر او. ودراندام وبدن او . در چهار دیوان گوید

دیردا گور نوایی نی مغبچه لر غمینده کیم
ایکنی دا چاک خرقه الینده بیر ایاغ کیم

.ونیز در لیلی مجنون گوید

تون درگهینده دیلنچی زنگی

ایکنی دا دیریسی دور پلنگی

ایریک لیک؛ یعنی به سختی و خشن بودن. در سد سکندری گوید
اگر نامردین اِیرسین اول یرتیب دور ایریک
ولی من اِیریک لیک ده اورمان ایلیک

ایسکارما؛امر از قبول نکردن . در چهار دیوان گوید
گئجه کلبه م غه قیلسان مدعی منعی نی ایسکارما
تولون آی سیر ائدنده ایت هورردن قایدا پروایی

ایچا؛اَجی؛آباجی؛ همشیره بزرگ را گویند . به لغت مغول صاحب و خداوند را گویند

ایتور تورکا؛ایتیلدر؛تیز میکند . در محبوب القلوب گوید
مسواکی دن دیشین ایتلدیرسن سوهان
شانه ده ریش خند آلتی نهان

ایلایلادِیکا؛ یعنی پیش روی نهاد. در محبوب القلوب گوید.نثر
بایزید قدس سرّه بیر طرفه اولوردی عازم
بیر مرید اونا ملازم
بیر اولوق سو ایلایلادیکا گلدی
و شیخ الله دئییب اول سووا قدم قویدی

ایورورلکا؛دولانیردی ؛برای اینکه دور بزند. و طواف کند . در لیلی مجنون گوید
بو مهر ایله مانکلاییني اوپدی
اول باشی غه اَیورورلکا قوپدی

ایتارکا؛ائدرکن؛امر از کردن کاری هست . . برای اینکه کاری بکند . در چهار دیوان گوید
کونولر نقدینی تاراج ائدرکن یاپماقین برقع
اونوتک دور که اوز باغلار قاراقچی کاروان گورجک

ایلاق؛ملکی ایست درترکستان در کناررود سیحون

ایلچی؛ائلچی؛به لغت جغتای و مغول رسول سفیر و قاصد پیغبر.
وبه پارسی پیک و پیام آور باشد . گر چه در ایل به معنی پیغام آور است . وچی افاده فاعیلیت کند . یعنی پیغام آورنده. پیام دار

ایلغو؛بورج؛به لغت مغول به معنی قَرض باشد

ایکالامیز؛ایکیمیز؛یعنی هر دوتایمان . در لیلی مجنون گوید
من بئله و اول ضعیف بئله

گل ایکیمیزه رحم ائیله

ایکالاسی؛ایکیسی؛ یعنی هر دوی آنها. در محبوب القلوب گوید

مطرب طرب افزا
و مغنی غم زدا
ایکلاسی کا حال
ودرد اهلی جان قیلورلار فدا

ایمکاکیمدا؛چتین لیگیمده؛یعنی در مشقت من .و زجرمن.
ورنج من. در لیلی مجنون گوید

کای جانیم قبله قبله مه نور
مشکون اولوب ایمکاکیمدا کافور

ایریشیب؛یالواریب؛یعنی عجز و تملق نموده است . در لیلی مجنون گوید

هر قوم غه که مقدس یتیشیب
بیر دشت گِییک اونا ایریشیب

. ونیز در فرهاد شیرین گوید

اولوب یالقوز لوقمدا قوم قتلیم
ایریشیب هر هایان کیم اولسا میلیم

اَیالغو؛مدعی را گویند که تحریر نغمات در خوانندگی میکند. در چهار دیوان گوید

حالیم غه هجر بزمی آرا تارتسام سرور
بار نوحه مدی تیلیبه کونول نون ایالغوسی.

ودر عروسی کنیز خاقان چین و ختا در سد سکندری گوید

ایالغونک نجه یاریار اَلغوسی
منیم آغلاریم زار زار اولغوسی

. ونیز در فرهاد شیرین گوید

ایالغو بارچه غه فرهاد حالی
سرورد اول خسته و ناشاد حالی

.ونیز در حیرت الابرار گوید

اول قیلا آلماسا هم آوازلیق
قیلسا ایالغوبئله دمسازلیق

. ونیز میر حیدر گوید

تُرک سرودینی توروک بیرده دوز
یاخشی ایالغو بیله کوکلا قوپوز

اَینکیک دا؛یاناغین؛به معنی سرخی صورت تو . به معنی گل هم آمده . در لیلی مجنون گوید

هم مهرو صفا اوزونده طالع

هم نور ووفا الینده لامع

ایسرکاب؛اسیرگه ییب؛یعنی دریغ و مضایقه نموده است . در محبوب القلوب گوید. مصرع

لذیذآغزینااسیر گه ییب قورونان یمه سه

ایلبارایيب؛سولوخ؛ یعنی سرخی و بر آمدگی از شدت گرما در اعضای بدن انسان ظاهر می شود.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده اونا سولوخ دئیلیر

. در لیلی مجنون گوید

اوردک اونا چون ایاق اوزادیب

سو جوشی ایاقینی ایلبارائدیب

یاخود

قیش آلدارائدیب سمومی اونون

یاز ایلبار ائدیب همومی اونون

اِیوروب ؛دولاندیریب؛یعنی طواف داده است . در لیلی مجنون گوید

بندن مین اگر قیلیب منی شاد

باشین دان اَیوروب ائدسن آزاد

ایینماک؛هیببه ائلمک؛وقف کردن

ایپار؛عطر.به معنی مشک و عنبر .ونیز هر چیز خوش بورا گویند

ایپارقوجی؛قصبه ایسی ازحوالی سمرقند

ایتیشماک؛با یکدیگر کاری و عملی انجام دادن . ونیز حد یک دیگر را بدست افکندن

ایتکریتشماک؛یعنی مبادرت به کاری کردن

ایتمانیب؛جاه و جلال را گویند. در چهار دیوان گوید

منیم کیم گستاخ الینن اوپمه ده سلطان حسین

ایت لرینین چون کف پایین اوپردیم ایتمانیب

ایتاشلاماق؛ایته لشمک؛ایته لمک؛کسی را هول دادن و افکندن .وهمچنین پس افکندن

اَیتکوتک؛ائتمه لی؛یعنی کرده نی . هم چنان بکند. در لسان الطیر گوید

درد جامین توت منی زارائتدین

عشق دردی کونلومه کار ائتدین

ایتکورماک؛ایترمک؛گم کردن .ونیز مفقود نمودن

ایتاک؛اتک؛دامن قبا را گویند .ونیز دامنه کوه صحراراگویند

ایتالکو؛چرخ را گویند که معروف است

ایتاوورَن؛چولاق؛به لغت مغول لنگ را گویند

ایت بالیقی؛ جانوریایست سیاه و کوچک در آب زندگی می کند . بحرور وزق میشود

ایندا‌ق؛نام پادشاهی که اوغوزخان از او شکست خورد بالاخره براو مسلط گردید

ایت سینکالی؛ایت میلچه گی؛سک مکس را گویند

ایت قانات؛یاپالاق؛شبپَره را گویند. که خفاش باشد

اَیورلسا؛آیریلسا؛یعنی اگر دور بگردد و طواف بکند . در چهار دیوان گوید

اونون تک پوزمامیش گردون من مجنون شیدانی
که مندن اوزو آیریلسا تاپماز توزمک امکانی

ایسی؛اییی؛بو ورایحه او . در چهار دیوان گوید

دئدین تاپیب جانان ایسی تاپتیم لبیندن جان ایسی
گلیر بو سوزدن قان ایسی دینمه نوایی ویرما دم

ایلاندوروب؛دولاندیریب؛یعنی دور و طواف داده است . گردانیده است . ونیز پهلو به پهلو داده است .غلطانیده است. در داستان شیخ صنعان گوید

مسکن ائتمک داخی آتشگاه نی
اوتداماق داخی کلام الله نی
کیم نه چون زنارینی تارتیب دوروب
باغلادی بئلینه دورت ایلاندوروب

ایندا‌ب؛دعوت.یعنی دعوت کرده است . در حیرت الابرار گوید

دئدی کی بیر گون قیلیبان جشن عام
ایندا‌ب ائدیم بادی یه اهلین تمام

ایسلاب؛اینسیله ییب ؛یعنی بو کرده است . وبه مشامه رسانیده است . در چهار دیوان گوید

دییردیم ایسلایب غبغبین نی
که اوپسم عارضین نه که لبینی

ایلانیب؛لم دادن را گویند .یعنی پهلو به پهلو به افتاده است . ونیز طواف و دور داده است(دولانیب) . ونیز نشسته است . در سد سکندری گوید

چون جسمینه هر لحظه اولا ایولانیب
دء سن داغ آرااژدها ایلانیب

ایلتیب؛آپاریب؛یعنی برده است . در چهار دیوان گوید

خضر وش خط بیرده چون حسنون سمندین سوره سن
یوز سکندرینی سووا ایلتیب سوسوز گتیره سن

ایرغاتیب؛ییرغالییب؛در مقام تعجب و حیرت چیزی را عقل قبول نمی کند و سرش تکان می دهد . یعنی تکان داده است(ترپه دیب) . در فرهاد شیرین گوید

تعجب ایله اونون ساری باخیب
باشینی ایرغانیب الینی تاخیب

یاخود

نجه باخان ساری حیرت اولور فاش
گولوم سه یب گاه گاهی ییرغایب باش

ایکی ساده؛ایکی سیده؛عدد دورا گویند.حرف الف برای تزیین و شان کلام استعمال میشود

ایرسا؛اولسا؛ باشد

ائشیب؛تابیده . و تاب داده . ونیز مثل اینکه با ناخن ویا تکه چوبی کسی زمین را بکاود. در چهار دیوان گوید

مغنی نغمه سی ویرسا بزم اهلینه تانک یوخ کیم
نوایی رشته جانین ائشیب چکدیکجه تار ائتمیش

یاخود

ایپک لر کیم ائشیب سن جسم لر زخمی چون گویا
مقید قیلالی جانلار قوشون هم اولدوراسبابین

ایمیش؛.ایرمیش؛بکسر اول و فتح ثانی معنی بوده و میدهد در آخر کلمه واقع میشود . مثل اینکه گلر ایمیش .وار ایمیش .یوخ ایمش.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده جغتای تورکجه میزده یازیلان مثال اوچون اولار ایرمیش سوزون یرینه اولارمیش یازیلیر

ایچکه؛قیل؛چیز بسیار نازک و باریک را گویند.ایضاحات قیل اصلینده کیشی خایلاقینین آلتینده اولان توکه دئیلیر اممـا نازیک یرینه ایشله نیر مثال اوچون قیل کورپوسو

ایستی اوت؛ایسدی اوت ؛فلفل را گویند

ایشیتکاج؛ائشیدجک؛به محض شنیدن . واستماع نمودن . در چهار دیوان گوید

شکر چون قیلدی شیرین لیکن دعوی
ائشیدجک لبلرین قیلدی شکر خند

ایناج؛نوکر؛ندیم و رفیق و مصاحب را گویند و.ونیز در میان خوانین مغول نام منصبی باشد که مقربان مصاحب را به آن اختصای دهند

ایناق؛به این معنی آمده

ایکینج؛ایکی؛عدد دورا گویند . در سد سکندری گوید

ایکی اول که واراوردا افسونگر هم
مواجب ییین واردی بیر چاکریم

ایکای؛آباجی؛اَجی؛خواهر بزرگ را گویند . واورا ایکاجی هم نامند. ونیز کلمه رابط ونسبت است در آخر کلمه آید .یعنی هنوز هم آمده است

ایدی؛ایردی؛اولدی؛معنی بود میدهد در آخر کلمه واقع میشود . در لیلی مجنون گوید

لیلی که اولدی عرب بلاسی
هم وارایدی قیس مبتلاسی

ایلاکاج ؛ائلیین؛یعنی به محض کردن. و چون کرد . در چهار دیوان گوید

حُسنی آرتار اوزده زلفون عنبر افشان ائیله جک
شمع روشن راق اولور تارین پریشان ائیله جک

ایچ؛قین؛تو واندرون. وداخل . ونیز امر از نوشیدن هست . در لیلی مجنون در ناخوشی مادر لیلی گوید گوید

ایچ فیض تاپار ترنجبینن
صفرا آرتارسکنجبینن

ایورکاج؛توءلاماق؛همین که بالای سر تاب داده به درور انداخت . در فرهاد شیرین گوید

ایورکاج نیزه سین دور فلک وار
اولوب قالغان اوزونه چرخ دوّار

آغریقی؛آغری؛درد و رنج را گویند .مرض اسهال باشد

ایچان؛قورقا؛گندم و کنجد بریان شده را گویند

ایچریق؛ آروغ کشیدن . سکسکه کردن

اینچاراک؛اینجه لیک؛ظریف تر .ونازکتر

ایچکاو راک؛ایچری لیک ؛یعنی اندرونی تر

ایچگو؛ایچگی؛چاخیر؛شراب را گویند . در لیلی مجنون در عروسی دختر نوفل گوید

آیین طریقینه قویدولار اوز
ایچگی ایدی نچه گئجه وگوندوز

ایچکولوک؛ایچگیلیک؛یعنی شراب نوشی . ونوشیده نی هست . ونیز شراب خوار

ایرکوب؛ایرگه نیب؛دل زده ونیزدلگیر شده است. انگار از غذای بد بووغیره چندش گرفته باشی

ایریتی؛اَریتدی؛ذوب کرد . گداخت .ونیز آب کرد

ایچماک؛ایچمک؛نوشیدن

ایسانک؛ایرسانک؛اولسان؛باشی . در آخر کلمه واقع شود . مثل اینکه گلر ایسانک . اولار ایسانک . ایضاحات آذاربایجان تورکجه

گلرسن گولرسن کیمین یازیلاندا اولوب قالان سوزلری ایشلنمیر

ائشیتمه لی ؛یعنی شنیده نی . وهم چنانکه بشنود . در تاریخ بابری مذکور است .نثر

که ائشیدیگی کیمین نمنه ائشیدیبسه تقریر قیلمالیدور

ایچین ؛یعنی داخل. ونیزوسطش . در چهار دیوان گوید

جان وکونول نجه دئدی آسرالی اوزونی گیلماج اول
وه ینه قوزی لشینلاری گورکاج آنی ایچین آرا

ایدیغوت؛یعنی صاحب .و نیز اسم حاکم طایفه ایغور در عهد چنگیز خان بوده

اید؛ایی ؛بو . ورایحه

ایدیش؛کاسه بزرگ را گویند . به ظرف بزرگترهم اطلاق میشود . در چهار دیوان گوید

ساقیا چینی ایدیش ایلا تکلف قیلا کیم
بی تکلف لارغه خوشتردور صراحی و سبو

ایدینکیز؛واردیز؛بودید

ایرماک؛ایرماق؛چاتدیرماق؛ رسانیدن
ایردینک؛یتیشدین؛رسیدی
ایرجاتماق؛ایرجایتماق؛نمودار کردن دندان باشد که در حالت خنده . چنانکه با لفظ نمودار نشود
ایرماکای؛ایرماسا؛ایرماسون؛ایریماک؛ایریلما؛ا ریمک؛آب شدن . گداخته شدن . ذوب شدن
ایرغانماق ؛ترپتمک؛تکان دادن و جنبانیدن
ایرشماک ؛اءیشمک؛بی حیایی کردن . ونیز از سر رفتن
ایریلماک؛اینجیمک؛دلگیر شدن
ایلانماک؛اولماز؛امر از نشدن . ونیز پهلو به پهلو نیفتادن(هِلنمک) و نیز طواف نکردن(دولانماماق).و دور نزدن .ونیز نه چرخیدن
ایلانمانک؛ائله ممک؛امر از نکردن . در چهار دیوان گوید
اول گوزی قاشی قرایه آیی تشبیه ائیلمک
آیپین آفت لیق گوزو پیوسته قاشی قایدادیر
ایلاسانکیز؛ائله سه نیز ؛اگر به اتفاق انجامش بدهید
اَیلانور؛هِله نیر؛میچرخد(دولانیر) . طواف میکند . دور میزند(فیرلانیر) . ونیز پهلو به پهلو می افتد(آغناییر) .ونیز می نیشیند(اوتورور). در چهار دیوان گوید
تا پوزوق کونلوم آرا زلفون خیالی اَیلانور
اژدهایی دور که بیر ویرانه ایچره تولانیر
ایکرارایکرار ؛خیردا خیردا؛تیکه تیکه. یعنی خورد خورد . کم کم . وحصه حصه. در تاریخ ملوک گوید
سو اولوق راق جهتی دن قویولاری ایکرار ایکرار قوتاریب اوتکارور ایردی
اَینا آلور؛دییه بیلیر؛میتواند بگوید. در محبوب القلوب گوید
چین اَیتا آلوردیلینی یالانا چولغاما
چین سوزنی یالانا بولغاما
ایرماستور؛یوخدور؛نیست . ونمی باشد . مولانا لطفی گوید
سن کیمی سلطانی سئومک حددیم ایرماستور ولی

بو بلالی عشق فرق ائتمز که او شاهینی

ایکارور؛دولانیر؛فیرلانیر؛تولانیر؛دور میزند .

میچرخد. طواف می کند . در چهار دیوان گوید

گهی مست ایکارور بادپا خرد اهلی

هوایه قویون یتکاج ایله کیم خاشاک

ایراماق؛ساخلاماق؛نگاه داشتن . محافظت نمودن (یه لیک اولماق)

ایراقان ؛ساخلانیلیب؛نگاه داشته شده است

ایسانکیز؛ایرسانکیز؛اولاسانیز؛یعنی دسته جمعی باشید .

اگر دسته جمعی باشید . در آخر کلمه واقع میشودخود تنهایی چندان استفاده نمیشود

ایساک ؛ ایرساک؛اولساق؛باشیم . واگر باشیم حرف تصغیر است در آخر کلمه واقع شود

ایتکونک؛ائتدیگین ؛آنچه کهخواهی کرد . در حیرت الابرار گوید

لطف کرم گنجی نی نه ائتدین دیردن

کیم که عطا وکرم ایتکونک دورور

ایرو؛ایران؛نام کشوریست که در زندگی میکنیم .هرونیز مرد آزاده .

ومرد را گویند(ار) .بو سوزون تورک سوزلوگونون ارن یاعنی قهرمان و شجاع سوزونن آالیتیب فارسجا ایشله نیر در لیلی مجنون گوید

تانک آتغاج ایرور خاتونی کسب اوچون تارقاشیب

اوغول و قیزی کوی کوچه دا بوتراشیب

ایرکیلماک؛دولماق؛جمع شدن

ایرلاماق ویرلاماق؛این لغت به معنای سُراییدن و خوانندگی کردن هست

ایرانلیک؛ارنلیک؛یعنی مرد و آزاده مردی باشد

ایرتا؛ائرته؛تز ؛زود. اول سر صبح

ایرتانک؛ اول صبح

ایرتاکی؛اسگی؛. قدیمی

ایدینکیز؛اولدقونوز؛بودید

اَیرانلار؛ارنلر؛مردمان آزاده . وجوانمردها . در فرهاد شیرین گوید
اَیرانلارتک اولور داب قراری
چاپیب اوخ آتیب اولدورمک شعاری
ایتاکور؛ایسده ؛ایسته؛یعنی بخواه
ایسار؛اَسَر؛ می وزد
ایلاکونکور؛ائلییجکسن؛خواهید کرد
ایلارلا؛ائللر؛ میکنند . وخواهند کرد . در چهار دیوان گوید
باغیر زخمین گوزوم ده اشک رنگین ایلکه فاش ائتدی
بالیق زخمی ایللر ایل دریادا قان گورجک
ایلتوبتور؛آپاریبدور؛برده است . در چهار دیوان گوید
دئمک ده فتنه تعلیمین اولوب خم
قولاغین ساری باش آپاریب اول قاش
ایشقور؛دویوش؛یعنی کار زار و دعوا.ایضاحات دویوش البته ویریشماق دئمکدیر
ایشیتمان؛ائشیدن؛شونده.شنیدن . واستماع کردن
ایلاماکانی؛بیلممک؛یعنی متوجه نشدن . وبه نظر نیاوردن
ایلغابان؛بسرعت جایی رفتن . در سبعه سیاره گوید
آز کیشی بیرده هر طرف گئیینمیش
خصم باشینا ایلغابان یتمیش
اینار ؛اَنَر؛دوشر؛پایین می آید . در چهار دیوان گوید
گر گونش دئیرلر اوزون نه گرم اولوب قیلما تیغ
ایلکه جرمی یوخ اینار چون آسمان دان هر تعب
ایلانه دور ؛یعنی طواف میکند .و نیز پهلو به پهلو می افتد .(آغنار)در چهار دیوان گوید
شعله رخساریندا کونلوم قوشی ایلانه دور
تانک ایماس گل شمعی نه بلبل اگر پرواز دور
ایریلدار؛شیریلدار؛شورولار؛مثل اینکه از آبشار موقع ریختن آب صدا دهد. در تاریخ الملوک گوید
پادشاه اولوغ رودخانه یه اوخشار
و اتباع سی آرخلار کیم اول روددان آیریلار

ایتالیک؛ائدک؛امر ازکردن کاری هست. و انجام دادن کاری . بابر شاه گوید

خوش اول که بهار فصلی بو دونیاده
اولا طرب آستانه سی باری آماده
گر اولماسا اسباب ایتالیک دنکانه
مندن گرک طعام و سندن باده

ایرغی؛ایرقی؛چوب شیر خشت را گویند

ایرکاج؛ایندی؛به معنی الّان هنوز استعمال میشود . مثل اینکه تاپماس ایرکاج . یعنی هنوز پیدا نکرده . و گیلماس ایرکاج . هنوز نیامده.ایضاحات آذاتربایجان تورکجه سینده تاپمایاجاق آچمایاجاق کیمین یازیلیر اولوب قالان سوزلری آذاربایجان تورکجه سینده یوخدور

ایرکان؛اولان؛اولار؛هست

ایرکانکا؛اولدوقوندا؛ یعنی به وقت بودن

ایرکانیکا؛اولاندا؛در وقت بودنش

ایورور؛دوندر؛امر از گردانیدن . وآنرو نمودن

اَیورمیش؛چئویرمیش؛بر گردانیدند . آنرو نمودن . در چهار دیوان گوید

گوزلرین کافر دئسم یوخ ای مسلمان لار عجب
کیم ایکاولا یوز آییرمیش لار قاشی محرابیدن

ایلغار؛ایلقار؛به سرعت راندن سپاه را گویند.ایضاحات آذابایجان تورکجه سینده عهد پیمان کیمین ایشله نیر

اِیلانلار؛اولانلار؛آنچه که بوده اند وهستند

اَکیز؛دوقلو. دو بچه که یک دفعه تولد یافته باشند . در چهار دیوان گوید

اوزون گونش مو ایکن یا قویاش اوزون مو ایکن
که هانسی هانسی ایکان فرق ایماس نه چونکه اکیز

ایناداکچی؛کسی را گویند که مردم را دعوت به مهمانی کند

ایلکیکیز؛اللرینیز؛اللریز؛دست های شما . درسبعه سیاره گوید

قیلینجی اوشالدی مو آخر
الینیز تاشی غه قالدی مو آخر

ایلاکوجه؛ایلاکونجه؛ایلاکانجه؛ائله دیگینجه؛یعنی تا کردن شما . وانجام دادن شما . وبقدر کردن تان

ایناتمانکیز ؛ایناماسیز ؛ایناماسیز ؛باور نمی کنید

اَیگیرلیک؛اءیریلیک؛کجی . تا خورده . خم شده

ایز ؛ردپا. رد پای هر جانداری را گویند . امر از ساییدن و حل کردن . در چهار دیوان گوید

سوروب خاکی تنیم ده رخش اگر اوتوردی اول چابک
حیاتیمدا مسیحا اورمه زخم کیم گئتمه سین اول ایز

یاخود

بیر ایز توپراقیدان روشن ائت کیم سود ایماس
شاخ کافوری چکیب آسماق اونا مشکین پرند

ایرکانین ؛ اولانین؛بودنش را . هستی اش را . . در چهار دیوان گوید

کوپ ائتمه وعده نوایی یه وصل و قیلما تمصخر
که محال ایش اولانین اول هم ایندی بیلیب دیر

ایرکشتک؛دانه سنجد و خرما و امثالهم که در آن شکل باشد گویند

اَیرکه؛یومور ؛میرت؛طنز.غنج . ودلال.ایضاحات غنج اصلینده ناز و عشوه دئمکدیر

ایرلیک؛ارلیک؛یعنی مردی . وآزاده مردی.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده حد بلوغا یتیشن قیزا دئیلن سوزدور کی اره گئتمک واقدی اولور

ایرماچوق؛ایرماق؛ نهر کوچک را گویند. ایضاحات اصلینده چایلاردان شاخه لره بولونن سولارا دئیلن سوزدور

ایرماس؛اولماز ؛نسیت . ونمیباشد . در چهار دیوان گوید

گوردوم کی قان اولموش نهان عجب ایرماس
که عین غه چو دم اولدی قرین عدم اولدی

یاخود

آغزینین سرّی منه معلوم اگر اولماز نه عجب
هیچ کیمده ذره چون وئرمه میش حق علم غیب

ایلی؛به معنی اطاعت وفرمان برداری باشد

اوماق ؛بولوک؛مخفف اویماق به لغت مغول و جغتای قبیله و صحرانشین اولوس و احشام وگویند

ایروردا؛اولوردا؛در بودن . ورسیدن و رسانیدن

ایلینغنک؛ایلیق؛ایلیغ؛آب نیمه گرم ولرم را گویند . به معنی گرمی وحرارت باشد. در چهار دیوان گوید

حُسن دن مهر عرض دور ای عشق
بو مثل دور ایلیغین دن سیلیغنک

اَیرمان؛اولمام؛نیستم . ونباشم . در فرهاد شیرین گوید

چون منی دیوانه ایرمان اوزودن آگهه
نه سهو ائتدیم رقم استغفرالله

. در چهار دیوان گوید

ای نوایی ایمن ایرمان زُهد آسرا بوندان ناری
دیرنی مأمن قیللام گر عمر دن تاپسام اَمان

ایرور ؛اولور؛هست. میرسد(یتیشر) . میرساند(چاتدیرار) . گداخته میشود(اریر) . وآب میشود. در چهار دیوان گوید

عشقین اوتون گر نوایی دئسم قیل رقم
سوزدن یانار قلم قورور قرا اریر دوات

یاخود

اوزونده ده لب سو آرا اوت اولور بو اسروغه غریب
لبینده قوی اوت آرا سواولور بو اسرو عجب

ایرن؛دوداق؛لب. مولانا لطفی گوید

شربت حی العظام ایرنی مئی نابیندادیر
سوره ولشمس تفسیری یوزو بابیندادیر

بعداز حضرت نوایی اشعاری تر کی را بهتر از مولانا لطفی کسی نگفته است پاره ای غزل های اورا حضرت نوایی تضمین کرده است

اِیس؛ایی؛ایپار؛بو . عطرورایحه را گویند . امر از وزیدن نسیم است . در لیلی مجنون گوید

هم دلبر ایسین تاپیب دماغی
اولدی یانا تازه عشق داغی

یاخود

هر قدم یخیلیب قویوب اوروم کام
ایس بیرده نه سیر اونا نه آرام

ونیز در چهار دیوان گوید

قوپ ای باد صبا جانان ساری ایش مسیح انفاس
ینکلیغ جان ساری اَس

اَینکاک؛زنخ را گویند. به معنی سرخی صورت هم آمده . در لیلی مجنون گوید

یاتیب اینکاکینک ایلکا کا قویسان
تومشوغونک اول ایشیک کا قویسان

اَیلماس؛یعنی به نظر نمی آورد . واعتنا نمی کند . در چهار دیوان گوید
هجر بیمی دن اولوم من ساقیا توت جام کیم
گوزده مست اولان زامان جمشید کی اولماز کیشی

ایکارماس؛اءیریلمز ؛یعنی دور نمی دهد .انگار که با دوک دستی پشم و غیره تاب دهند . در چهار دیوان گوید
ایکارماس گوی ساری حصاری دورغه ترک فلک گورکج
ایور ماک اشهین بیر خشت اوزه گردون سواریم دان

اَیورماس؛چئویرمز ؛دوندرمز ؛آنرو بر نمیرگرداند . مثل اینکه ورق کتاب و غیره را بر نگردانی . در سد سکندری گوید
ایورماک اگر لطف ائدیب بوروق
گورای هر نه کیم آلنیما یازدی حق

ایلتماس؛آپارماز ؛نمی برد

ایلانماس؛اءیلنمز ؛رغبت نمی کند . و نمی نشیند

آیاماس؛قیزیرقانماز ؛دریغ و مضایقه نمی کند . در حیرت الابرار گوید
بحرده یتمای تیلامای شبنمی
زخمی گورسه ایاماس مرحمی

ایماس؛یوخ؛نیست . ونمی باشد . در چهار دیوان گوید
لبلرین هجرینده جانیم قصدینه گوز دوریدا
نیش لر دور لعل گون مژکان خون آلودایماس
یاخود
ایماس غم شامی انجم قطره لر آهیم تونی دن بیل
نه تانک گون گوزگوسوندن گر تیره قیلسا اوشبو نم بیر گون

ایرورسین؛اولورسان؛یعنی هستی . ومیرسی(یتیشیرسن) . ومیرسانی(چاتدیریرسان)

اِنیش؛اویناش؛به لغت مغول معشوق و محبوب را گویند

اتاسال ؛امر از دست زدن به عقب افکندن

ایتالی؛ائده لی ؛تا موقعه کردن

ایدینک؛یعنی بودی . ایضاحات بللی اولان کیمین ایدینک سوزو ائله دین و کردید معناسینادیر اما میرزه فتحعلی قاجار بو آنلامدا یازیب

ایریک؛ایری؛ درشت . زبر خشن . ونیز دلگیر و غمگین شدن . در چهار دیوان گوید

هجر تاشی بیرده محنت شالینی قیلدیم قبول
ای کونول عشق ایچره اولماز گورمایین قاتیق ایریک

ایرینک؛کیر؛چرک ورم کردن بدن را گویند

ایزماک؛خورد کردن و سابیدن(سورتمک)

ایزیلماک؛خورد شده سابیده شده

ایزلاماک؛ایزلمک؛کنایه از پیروی کردن از کسی باشد .رد پایی را دنبال کردن .پشت کسی را گردیدن . جستجو و تفحص کردن

ایزلاشماک؛با هم دیگر جستجو وتفحص کردن.باهم دنبال کسی گردیدن

ایسماک؛اَسمک؛ یعنی وزیدن نسیم وغیره را گویند

ایسماک ؛لرزیدن.ونیز گرم کردن. و نیز تب کردن

ایسلاماق؛ایلیلمک؛یعنی بو کردن

ایسلاماک؛گوش به سخن دادن . سخن شنیدن

ایلاشماک؛ترپتمک؛یرقالاماق؛یعنی جنبانیدن

ایسیرماق؛دیشله ییب یمک؛به دندان گزیدن و خوردن

اینالدیم؛یعنی ابرام و احرام نمودن . در چهار دیوان گوید

وصلین ایسده ییب کوپ اینالدیم قاوودی کویوندان منی
اولسا مبرم شیوه البته گدا مردود اولور

ایمکاتمیش؛یعنی زجر مشقت گرفتار کرده است . در چهار دیوان گوید

نوایی خسته لیک دن دم ویرما ویرارسان قووتی یتمز
اونی گویا وفاسیز لار جفاسی اسرو ایمکاتمیش

ایندابان؛یعنی وعده مهمانی گرفته است . ونیز وعده گرفته ام . در فرهار شیرین گوید

گوردوم من اوندا مردم لیق نیشانی

گوزوم ایندابان مردم تک آنی

اِیش؛دویوش؛جنگ ودعوا را گویند . نیز شغل مشغله باشد . ونیز امر از کاویدن (اِئش). حفر نمودن . در سد سکندری در دعوای دارا گوید

چریکده ایش آشوب اولدی ینه
زمانه لگد کوپ اولدی ینه
یاخود
ایکی شاه هر ساری اِیش فکریدا
یسال فکری بیرده تیکیش ذکریدا
چکیب کُردلارنعره حایله
یر اجزاسینا سالیبان زلزله
یاخود
آقالماق اولور مشکل اِیش
منه دوشن ایش کیمسه یه دوشمه میش

ایریش ؛یالوارماق؛امر از تملق نمودن . وعجز کردن . ونیز امر از پیروی نمودن . ونیز نان جی را گویند . در چهار دیوان گوید

ای نوایی چابکومون ایسترم پا بوسونی
بوینونا ایپ سالماق امیدی بیله ایت ایریش

اياغ؛پیاله را گویند . در سد سکندری

چون عادل شاه الیندن ایچدین اياغ
نجه اعتدال آسراب تک یاخشیراق

حضرت نوایی قاف را زیاده از حد با (غ) هم قافیه نموده است

اینکراتماق؛نالیدن . آه و زاری کردن

ایمیغ؛قارانقولوق؛تاریک .و بسیار تیره را گویند

ایناق؛ندیم . رفیق.. ومصاحب. ونیزدولت خوانین ترک نام منصبی را به اختصاص میدهند . این لغت را اینانج گویند . در چهار دیوان گوید

هاردا مجنونه اوز وئردی مضطرب غم دشتیده
گر منیم تک تاپسا ایندی بو یولدا بیر ایناق

ایغنان؛ایپک؛به زبان مغول ابریشمی را گویند مانند گیسوان زنان تابیده به موی سر خود پیوند کنند . وهم چنین آنرامکلل کرده بر گلاه دوزند

ایمیش توک؛اولموشدی؛یعنی بوده. وبوده است . در چهار دیوان گوید

حیات بخش منیم روح ایمیش توک ای ساقی
مگر که دادینی اعلال ائدیب قیلیب سان راح

ایتا باشلاماق؛ایشه باشلاماق؛ کاری و شغلی را شروع کردن

ایپچیغیماق؛یعنی متحّیر شدن .مات ومبهوت ماندن

اِیرماق؛یتیشمک؛رسیدن. و رسانیدن(یتیرمک)

ایشقیریق؛کوزه لوله دارکه پشت آن کوزه سوراخ باشد چون به اطفال باد آن کنند صدادهد. ونیز باد وبرف که باهم آید(آلاچارپو)

ایلماق؛یعنی به نظر گرفتن

ایمکاکیم کا؛چتینلیگیم؛ یعنی مشقت من . وزجر من . در رباعیات گوید

اولدی منیم ایمکامیم کا سودا باعث
صباغه داخی جام صهبا باعث
صباغه داخی ایور چلیپا باعث
بو وارسا اول دلبر ترسا باعث

ایتکامیز؛ائده ریک؛یعنی می کنیم

ایتورودون ؛ایتیردین؛گُم کردی.مفقود نمودی . در چهار دیوان گوید

ای تیلبه کونول چیخمادین اول زخمیدن ندن
گویا که قرانلیق گنجه ده یولونی ایتیردین

ایرنینک؛دوداقین؛به معنی لب باشد . عموما لب تو را گویند . در لیلی مجنون گوید

قیلماق بیله لاله برگیندن قوت
ایرینینک یاپیبان دّر اوزه یاقوت

اَینوک؛کوچوک؛توله سک . ودرنده را گویند(یرتیجی)

ایرکاندا ؛گئدنده؛در وقت رفتن . ونیز در وقت بودنش(اولاندا) . در حیرت لابرارگوید

زال دئدی کیم قزاق ایرکاندا شاه
تیغ چکیب کیم چَکه ایندی سپاه

ایتیک ؛کنایه از عاقل وفرزانه و زیرک بودن . ونیز چابک . وتند وتیز . در چهار دیوان گوید

رقیب ایلکی جفاسی داشی کوپ آتسا باعث آهیم دور
اونون تک کیم ایتیک پِل شاخ دان ساجسا نمی هریان

اینچا کاراک؛اینجه راک؛اینجه لیک؛ظریفترو باریک
ترو نازکتر ؛در چهار دیوان گوید
کونلوم آچیلماز دمی بو بدن زارلیق
ائیله محکم توکون اینجه لیک تاریدان

ایچونک؛ایچه چکسن؛ خواهی نوشید . در سد سکندری گوید
چون عادل شاه ایلکی دن ایچکونک ایاغ
نجه اعتدال آسراسانک یاخشیراق

ایناشلانماک؛میل به نشیب و سرازیر کردن

ایتیقان تک؛ یعنی مثل اینکه بگوید . در چهار دیوان گوید
زهر هجری ایچه لی دئیردیم که قیلار عشقین ترک
ایتیقان تک کیشی مهلک مرض ایچره هذیان

اینکیک؛یاناقین؛یعنی سرخی صورت تو . ونیز زنخ آمده .به
معنی گل هم آمده است . در چهار دیوان گوید
اوزونک روشنی اینکیک هم روشن ای حور
اولارین شرحینده دیر نور النور
یاخود
اینکیک آی عارضین گل ساچین سنبل
اولار شوقیندان ایچردیم تون گون مُل

اینکرانمیش ؛اینگله ییب؛آه زاری کرده است . ونالیده است .
در چهار دیوان گوید
رقیبین هم ایتینک هم کونلوم و کویوندا دشمن دور
که تون لر تا سحر چکمیش فغان و ناله اینکرانمیش

ایلدورماق؛بند کردن . گیرانیدن

ایتماک؛چورک؛به معنی نان باشد . ونیز امر از کردن کاری
هست(ائلمک) در حیرت الابرار گوید
کیم قوروق ائتمک سووا توپراق ییپه سین
قرض خورو چشمه حیوان دئیه سین

ایلبارماق؛قیزارماق؛آبله کردن . وسرخ شدن عضو از گرمی
آب وغیره باشد

ایلغاماق؛به معنی ایلغار کردن . وتفتیش وتفحص نمودن.

ایتیلماس؛ایتیلمز ؛تیز نمیشود. در چهار دیوان گوید
اشگیمی گوروب تیز اولور کونلو جفادن
آری ایتیلماس چونکه سویی اولماسا پولاد

ایسناتور؛اسه نه دیر؛خمیازه می کشاند . در چهار دیوان گوید
ظاهر ائیلر اشک ایله آهیم نه هجرین آغوسی
گونی مونداق اسنه دیر آخر نفسین اویقوسی

ایچکاراک؛اینجلمک ؛ باریکتر .نازکتر. مولانا لطفی گوید
ایلدام دئسم اینجه راق بئلینی
یوخدور کیشی نین که قیل و قالی

ایکاندور؛اولاندور؛شده نی هست. در فرهاد شیرین گوید
همول گلرخ که دئیرلر اونو شیرین
بو معنی دن اولاندور اسرو غمگین

ایلماک؛ایلمک؛بند وگره باشد. ونیز گره زدن فرش وغیره را گویند . در چهار دیوان گوید
ملائک دام زلفوندن قوتولماز وه قوتولارمو
حزین کونلوم قوشونا ائیلسه اول حلقه دن ایلمک

اِیومک؛تَلَسمک؛ تعجیل کردن در کاری هست

ایلکاراک؛ایلک راق؛قاباقلار؛پیش تَرَک . ونزدیک تَرَک

اِیرماق؛یعنی رسیدن . ورسانیدن

اَیرکاک؛ارکک؛نرینه انسان و حیوان را گویند

ایشاک؛ایشک؛ادرار وبول باشد .هم چنین تاب دادن(ائشمک) در چهار دیوان گوید
عار پشمینه دن ایله تیلاب زر رشته نی
کیم ایشاک حلوانی آنداق کیم سامان گورمز لذیذ

اِیرکیماک؛یغیشماق؛جمع شدن چیزی را گویند

اَیتا آلغان نینک؛آپاریجی؛گوینده . وسخنران . مجری . در محبوب القلوب گوید
بو قبایح نی کیشی اونا ایتا آلماغای
و ایتا آلغان نین سوزونه قولاق سالماغای

ایتیتماک؛ایتیتمک؛ تیز کردن . وسوهان زدن . تراش دادن . در چهار دیوان گوید
قراقرا مژه خنجر لرین ایتیتمک ایشین
قیلیب کونلونمو تیز قیاقیا باخیشین

ایلینماق؛ایلیشمک؛گرفتاروبند شدن

ایلیشماک؛ایلیشمک؛بند شدن

ایلاییمدا؛قارشیمدا؛قاباغیمدا؛یعنی در پیش روی من . در فرهاد شیرین گوید

ایلاییمدا اکیساک کوه بلا دور
گوزومده پیسه رشته اژدهادور

ایشتک؛طایفه ایست از ازبکییه درسمت شرقی بولغار چای ساکن هستند

اَیلانماک؛مکث و درنگ . ونشستن(اوتورماق)

ایلاگوسی؛ائله دیگی؛کردنشان

اَنک؛سرخی صورت محبوب را گویند . به معنی گل هم آمده . زنخ چانه هم گفته میشود . ماده کاو باشد . ونیز رجولیت . در چهار دیوان گوید

صبح اقبالی سعادت گلدی اول فرخنده اینک
تانک باشیدا محّرق کوکب کیمی اینک اوزره مینک

یاخود

عالم ده اوت عارضی نی آچ
کیم جهانینی یاندیر اوتلوق اینک

یاخود

اوزون روشن انک هم روشن ای حور
اولارین شانینده نورعلا نور.

ونیز در لیلی مجنون گوید

چیم دیرایدی انک لارینین هردم
چاینار ایدی مینک لارینی هردم

ونیز در حیرت لابرار گوید

زلف اونا سنبل مشکین اولوب
اوز بئله انک لاله ونسرین اولوب

ایلغوتک؛مثل اینکه به نظر بیاورد . واعتنا کند . در چهار دیوان گوید

ای نوایی اول پریوش دن وفا گوز توتماسن
کیم جنون اهلینی اصلا گوزده ایلغوتک ایماس

ایلانک؛اَئیلش؛امر از نشستن هست. یعنی بنشین.

ایلانسان؛اَئیلنسن؛اگر به نشینی . واگررغبت بکنی . در چهار دیوان گوید

نوایی غافل اولما اول صنم نن اءیلنسه
حمد ذکرینی مذگور ایله کیم طوف حرم دور بو

اِیکاک؛سوئان؛سوهان را گویند . به معنی شمشیر هم آمده .ایضاحات سوهان سوزو اصلینده تورک سوزونون سورتک یاخود سورتمک سوزوندن آلینیب فارسلار دا عین سوزو ایشله دیلر . در چهار دیوان گوید

اوزلوگون قیدینی کسمک له اولسه بیل کیم
یوخدورور دهرایریکلیک لریدن یاخشی ایکاک

ایکلیک؛اینگیلتی؛دردناک زاری رنج جان را گویند .ایضاحات اینگیلتی اصلینده آه وناله دئمکدیر

اِیلاک؛غلبار و چشم تنگ را گویند . در چهار دیوان گوید

مجنون تک ائلر مین ایتاکیم بیرده توپراق
گویا که فنا گردی یاخااول ایلاکیم دان

ایلیک لا سانک؛اله گتیرسن؛یعنی اگر بدست بیاوری . در تاریخ الملوک گوید .نثر

دئدی کیم الینه گتیرسن اونو قتل قیلماغای سن

ایورور لاآلماسانک؛قاییدانماسان؛یعنی نتوانی برگردی . در محبوب القلوب گوید

یاخشی تیکراسیکا اویورورلا آلماسانک
یامان تیکراسیکا ایورول

ایلیک؛اکمک؛کاشتن.امر از نشانیدن درخت و غیره باشد . در چهار دیوان گوید

دوستلار اول سرو قد هجرینده چون اولدوم قتیل
سرو ایلیک گر قویماق ایستر سیز مزاریم اوزره میل

ایچکای ؛ایچمک؛ آشامیدن. نوشیدن . ونیز خواهد نوشید . در چهار دیوان گوید

شربت لعلین قویوب حیوان سویون نوش ائیلمک
بیل کی اونداق کیم قویوب حیوان سویون ایچر آغو

اِیک؛نجیب را گویند .این سخن خاصه در میان طایفه یموت مسلطح است . ونیز مرض وناخوشی را گویند . ونیز آلتی که با آن رشته تابند(الیگی)

ایشکیک؛ائشیک؛چول؛صحرا بیابان .کنایه از دم درب خانه هست . در چهار دیوان گوید

یوز ایشکیک توپراقی غه سوز تا آلغای مین مو دیب
چرخ قصریدن گونش هر گون دوشر عالم آرا

ایمکاک؛اممک؛سورماق؛مکیدن

ایکاوینک؛ایکیسین ؛هر دورا . در لیلی مجنون گوید

اوزون خویی ساچین طنابی
واردیر ایکی سینین آب وتابی

ایتکیل؛اوتور؛امر از اعتنا نکردن . به نظر نیاوردن هست. ونیز راهی اش کن

ایورول؛قایید؛دون؛امر از برگشتن . ونیز طواف کردن(فیرلانماق)

ایسیغ گول؛ولایت وزادگاه یافث ابن نوح که نسل قوم تورک از اوست

ایمکانماگیل؛چتین لیک چکمک؛امر از زجر مشقت کشیدن . ونیز تحقیق و تفحص کردن(آخداریشماق)

ایریشکیل؛یالوارماق؛امر از تملق و عجزکردن. و فروتنی نمودن . در لیلی مجنون گوید

کیم یار قبیله سین ایریشکیل
قای ساری که باردی لار یتیشکیل

ایل؛اولوس؛اویماق؛مردم . طایفه .خلق.. ونیزامر از گرفتن . وبه نظر آوردن . ونیزبه معنی رام مطیع باشد .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده گرفتن را (آل)می گویند در سد سکندری گوید

چنار ایلکدن تیتررایل پنچه سی
ولی اولسا اول برکییل رنجه سی

ونیز در چهار دیوان گوید

نجه اول کیپریک سنانیندا نوایی کونلونو
هر زامان ائلیرسن آی بد مهری اونو بیر گوزده ائل

اَیرنیم؛دوداقیم؛ینی لب من . در لیلی مجنون گوید

ایرنیم غمی اشکین ایسه جیحون
بارموایکین اول اشک گلگون

ایسلادیم ؛اینسیله دیم؛ایی له دیم؛بو کردم . وبه مشام رسانیدم

ایلدام؛جَلداولماق؛تندو چابک . وبه سرعت راه رونده . در چهار دیوان گوید

وه که سَلمی ناقه سی ایلدام دور من خسته حال

لطف ائدیب ای ساربان فتراکینی بوینوما تاق

اینکیم؛یاناقیم؛سرخی صورت من . در فرهاد شیرین گوید
اینکیم برگیدن اولاندا محزون
اوزون گل گل قیلیرمو اشک گلگون

ایتاکیم؛اته گیم؛ته دامن من . پایین تنه لباس من

اویغور؛نام طایفه از ازبکیه .ایضاحات معلوم اولان کیمین اویغور طایفاسی ازبک طایفاسینان فرقیلی دیر بو ایکی تورک سویلو اویماقینین یاشادیقی توپراقلارادا باخاندا بیر بیرلرینین فاصیله لی اولموشدور تاریخی موعتبر سندلرده بو ایکی طایفانین آیری اولدوقونو یازیللار بیرادا میرزه فتحعلی خان قاجار سهو ائلییب . در وقفیه اخلاصیه گوید
و اویغور صفت یاخیشلار
ایغور جرگه لیک بخشی لار

آیکریک ؛سنگ آسیاب را گویند .ونیز به معنی تالاب آمده

اینکر انغانیم؛اینگیلتیم؛آه وناله کردن من.زاری نمودن من . در چهار دیوان گوید
ضعف دن اینگیلتیم ایل نینک تکانی و زاریجه
هر دمیم عشق اهلی نین بیر آه آتشباریجه

اینکر اتسام؛اینگیله سم؛اگر آه زاری بکنم. در چهار دیوان گوید
ایچیمدا یوز باشاق ای گل نه عیب اینگیله سم
الم تاپار تابانی آنینک که خار بارور

ایرتاکیم؛گئچه جه گیم؛گذشته من .سابق من. در چهار دیوان گوید
نوایی هجریدن ایللر گولوب اول چون دمه کیم
نولار اول عشاق ایچینده ایرتاکیم

ایلمادیم؛به نظر نیاوردم . واعتنا نکردم

ایلاندیم؛طواف نمودم(دولاندیم) . ونیز نشستم(اوتوردوم) . نیز پهلو به پهلو شدم (آغنادیم).ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده اءیلندیم رغبت ائله دیم آنلامیندا ایشله نیر . در چهار دیوان گوید
هلاک دشتینده اینکان کونول تاپیلمادی هیچ
قویون کیمی نجه کیم هر یانا ائیلاندیم

ایسکریبان؛جیندیر؛کهنه مندرس شده است . در لیلی مجنون گوید
کیم ایسکرایبان حیات رختی
میل ائدسه یخیلمالی درختی

ایلاگومیزدور؛ائلییجییک؛یعنی خواهیم کرد
ایسیرکاماک؛اسیرگه مک؛دریغ کردن
ایسکماک؛کهنه شدن
ایسکارماک؛قبول کردن
ایسانک؛وارسان؛باشی . واگر باشی . ایضاحات آذاربایجان
تورکجه سینده ده عین سوز ایشله نیر مثال اوچون وار ایسان . یوخ
ایسان . اولسون کی ایندی کی یازیلاردا الف و ی سوزو گوتورولوب
وارسان هارداسان کیمین ایشله نیر
ایسیلیغ؛آواز منقار طیوررا گویند.به یعنی سفیرباشد
ایسین؛ساغلام؛صحیح و سالم
ایسیرغه؛سیرقا؛گوشواره
ایشیلماک؛ائشیلمک؛تابیده شدن . ورشته بهم بافتن . کاویدن
زمین غیره
ایسیغ؛ایسیق؛ولرم آب نیمه گرم را گویند . در چهار دیوان گوید
کویودان قووسا ای نوایی سنی یار
آه اشکین بیله چیق اِسیغ اِسیغ
. نیزدر لیلی مجنون گوید
بستر اوزره یاتدی درد ایله
اِسیغ تربئله آه سرد ایله
ایلتور؛آپاریر؛میبرد . وبرده میکند . در چهار دیوان گوید
ایلیک زلفون آپاریر آرزودن باده دئیردیم من
بیر او تک کیم ایلان توتماق اوچون آغیزدادور افسون
یاخود
یوز آلمان یولوندا قتلیم ده چون تشریف یار آپاریر
نماز ایچره اولوملوک مکث ائدردین روزگار آپاریر
یاخود
اشک قانلی گوزنی آپاریر ایله کیم بو لاله نی
اولماسا یولوندا مانع خار مژکان هر طرف
اَیور؛اَعییر؛امر از دور دادن و تاب دادن . چرخ دادن . نخ ریسی
کردن .تابیدن پشم یا ابریشم را گویند . ونیز دور دادن پیاله و غیره . امر
از گردانیدن . در چهار دیوان گوید
غم ائتدی تیره منی جام منی ایور ساقی

که گوزلریم نه یارونسون بو برق رخسارین

ایرکین؛واریدی؛به معنی بوده و هست (واردی). در اغلب جا آخر کلمه واقع شود . در فرهاد شیرین گوید

نه شه باشی غه افسر ایردینک ایرکین
قایو افسر که گوهر ایردینک ایرکین
نه کشور دوشدی ایرنیک ماتمینه
قایو ایل قالدیلار ایرکین غمینه

.ونیز در چهار دیوان گوید

دئسم حسن اهلینی گورمانک که ظالیم لر دور قاتیل
کونول دئیر گوره شاهد که موندا‌ق اولماز ایرکین لار

اِین؛نین؛یووا؛سوراخ لانه جاونوران را گویند . لغت با پارسی مشترک است . امر از پایین آمدن و نیز عرض پهنای چیزی را گویند(اَن)

ایدوک؛ایردوک؛خود به تنهایی معنی ندارد در آخر کلمات واقع شود . مثلا گئده ایردیک . گله ایردیک . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده ده ایشله نن سوزودور اما کی بیزیم تورکجه ده (ا) و(ی)سوزلری گوتورولوبدورمثال اوچون گلدیک و گئدیک

ایکی باد بان ؛کنایه از دو گوش فیل است . در سد سکندری گوید

عجب داغ اولوب جنگ ینکلیغ روان
ایکی جانبیده ایکی بادبان

اَیورلکان؛اَءیریلن؛چرخ خورده . تابیده شده . دور گردانیده . در چهار دیوان گوید

اوزون هجریدا بو گوز قراسین لاله ینکلیغ بیل
قراسی دوریدا آیریلان اشک لاله قانیندان

ایشانماک؛اعتماد کردن

ایشناماک؛ایشیلاماق؛ایشلاماق؛یعنی درخشیدن. ونیزدرخشنده

ایشان ایچ؛به معنی نان باشد . نان بخصوص را گویند

ایش گوج؛ کاربار.کار کاسبی

ایشکای؛کئچه؛به لغت مغول نمد را گویند

ایشین؛ایشیق؛روشنایی وبرق را گویند

اَیمان؛ایمانک؛بیلمرم؛مثل اینکه واقف نیستم و نمی دانم . ونیستم(اولمارام) . در سد سکندری گوید

وفا ایله کیم جفاکار ایمان

بو ظلم ائیلمکلر سزاوار ایمان
و نیز در چهار دیواگوید
ای نوایی دم بو دم دیر دور توت غنیمت باده ایچ
اوزگا بیردمده گلیرسه چون واقف ایمانک . در حیرت لابرار گوید
گرچه ایمان قابل لطف و کرم
لیکن ایمان بیر یولی نو امید هم

ایلغی؛ایلخی؛رمه اسب را گویند

ایلای دور ؛ائله بیر؛میکند. وخواهد کرد

ایسلایین؛اینسیله یین ؛بو بکنید . به مشام برسانید . در چهار دیوان گوید
علاج ائله بیرسن قوی ائیله سین سیب زنخدانین
منه کیم سنبلون سوداسیدان ضعف دماغ اولموش

ایرسین؛اَرسن؛کنایه از جوانمردی . آزاده مردبودن هست یعنی آزاده مرد هستی . در فرهاد شیرین گوید
اگر چه فرقتیمدن ناتون سان
ولی هم ارسن هم پهلوان سان

ایکین؛اکین؛کشت وزراعت را گویند . بوده وبوده هاست که آخر کلمه لغت واقع شود مثل اینکه گیکان ایکین .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده (ا) (ی) گوتورولوب اولارکن گلر کن یازیلیر .در سد سکندری گوید
اولاردان جهان ایچره آبادلیق
اَکین نفعی خلق آرا شادلیق
.ونیز در لیلی مجنون گوید
نه وادی ایکن بو تیره وادی
کیم دم یولونی توتار سوادی
.ونیز در چهار دیوان گوید
ای کونول کویدور ایکن تمنا مزرعه سین
بو اکین نه اوچون ائیلمز دانا پسند
به فتح اول و کسر کاف پارسی بَر بَدَن را گویند چنانکه در وقفیه اخلاصیه گوید
.شریف ایکن لاریکا هدایت خلعتین سالیب
ومبارک اللرینن رسالت کمرین باغلاییب

ایکی آبوسون ؛آباجی؛اَجی؛دو همشیره را گویند

اَیتگین؛یعنی سرخی صورتش را(یاناغین) . به معنی گل هم آمده . در سد سکندری گوید
چون حضرت نوایی با عبدالرحمان جامی معاصر بوده بلکه باهم مرید ومراد بودند بعداز اتمام منظومه سد سکندری حضرت نوایی بخدمت جامی برده از نظر وی گذرانیده عبدالرحمان جامی بعد از خواندن اثر فوق به نشانه تشویق لباده خودرا به آن حضرت پیشکش تعارف نموده این فردرا در آن مقام فرمودند.ایضحات اَیتگین بیر گئییم دیر ایندسه تورکمن ویاخود ازبک تورکلر پالتار اوسودن گییللر
شعر
سوزوم آچیبان بوستان اینکین
قیلیب لطف اَءینیمه سالدی ینکین

ایچکریدن ؛ایچریدن؛یعنی از اندرون. در چهار دیوان گوید
ظلمی دئسه نوایی قیلار عشقین ترک
منع ائدیب ایچریدن یالواریر آهسته کونول

ایلماس ایکیم ؛یعنی به نظر نمی آورد. در چهار دیوان گوید
اوندان فلک ایلماس ایکین گوزده پیردیر
کیم بو اولور حقیر جنابی اونون اولوق

ایلغای؛نام طایفه از ترکان یموت باشد. ونیز به معنی ایلقار کردن . ونیز محصور کردن . در چهار دیوان گوید
نجه اول کیپریک سنانی غه نوایی کونلونو
هر زامان ایلغای سین ای بد مهرپروا ائیله بیر

ایلباسون؛نوعی از اردک را گویند (مرغابی)

ایچکاندین ؛ایچکمه دن؛از نوشیدن . آشامیدن . در محبوب القلوب گوید
بد مست ده دمادم مئی ایچندن بهر
که آدمی لیق قتلینه ایچر قدح زهر

ایزیلمیش؛ازیلمیش ؛شکسته شده است . وساییده شده . در چهار دیوان گوید
چونوش وصل آرا چون زهر هجر ازیلمیش دور
اونون بو شربتیندن اول ائیلمک پرهیز
ایسا دورمیش بولغای؛اسیرمیشدا؛یعنی می وزیده دیگه . در نسایم المحبه گوید
در ذکرمقام شیخ ابوالحسن خرقانی گوید .
که اونو آسمان دان بیرتار ایپک ایله آسمیش دیلار
کیم بنالارینی و آغاجلارینی قونقارا دور میش دیلار

و دریالارین انباشته قیلادورمیش دیلار
اونو یردن توپراغا آلماغای

ایمکاندی؛یعنی زجر مشقت کشیده . در چهار دیوان گوید
اجل نوایی قورتار بلای هجراندان
کیم اول ضعیف بو یول ایچره اسرو ایمکاندی

ایشیلکان؛ائشیلن؛ یعنی تابیده شده و تاب داده .حفر زمین وغیره گفته میشود (دئشمک). در چهار دیوان گوید
ایشیلکان رشته سی تاب وفادن
دئشیلن باغری حکاک قضادن

ایلای دین ؛قارشی؛قاباق؛یعنی پیش روی .(قاباق) یعنی پیشانی.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده کیپریگینن قاشین آراسینا دئیلن سوزدور . در سد سکندری گوید
که حکمت الی اونو دفع ائتمه گه
ایلای دن نه قیلان لاری گئتمه گه

ایلان غان؛اءیلنمک ؛لَم دادن.به مُتکاوغیره تکیه دادن .نیز طواف نمودن (فیرلانماق)(دولانماق) ایضاحات دیرسکه نیب بیرده راحاتجاسینا تکیه وئریب اوتورماق

ایلدارای؛یعنی اضطراب و حرکت میباشد . در چهار دیوان گوید
اونا یتیر سوزوم آی کیم اول حسن مرآتی
چو قیلدی جلوه گوزگو عکسی ینکلیغ ایلدارای دورمین

ایکتورماک؛اکدیرمک؛امر از کاشانیدن . وامرازراعت نمودانیدن

ایکیرماک؛اَءیرمک؛ تابیدن . نخ ریسی کردن . گردانیدن . ورشته بافتن . در وقفیه اخلاصیه گوید
اویرمکده یوخ چرخ دوارتک
که بیر نقطه دورونده پرگار تک

ایکارشماک؛باهم گردیدن

ایمانماس؛قورخماز ؛نمیترسد. وبه معنی شرم حیاهم آمده .
مولانا لطفی گوید
قاشینین نونی چون اوینار گوزوم یاش ایچره آولماقی
عجب طفلی کیم ایمانماس بونون تک موج دریادن

ایکالاماک؛یی یه دورماق؛صاحب شدن

ایلاتماماک؛یعنی دیگری راصاحب چیزی کردن. ونیز مکث ودرنگ نمودن

ایکاچی؛همشیره بزرگ که اورا آپا و آباهم گویند . در تاریخ ملوک گوید.نثر

هرمزانین ایکاجی سین توتوب که شاپورا خاله بولغای

.ونیز در محبوب القلوب در مذهب آنهاگوید

انبیاءمرسلی نی آلارغه ماده بیلگیل

و ملائکه نی آلارغه ایکاجی و سینکیل

ایکارچی؛به معنی سراج باشد

ایکالاسی؛ایکیسی؛هر دوتایش

ایکالامیز ؛ایکیمیز؛هر دوتایمان

ایکالانکیز؛ایکینیز ؛هر دوتای شما

ایکان؛اولان؛معنی هست میدهد در آخر کلمه واقع شود . در چهار دیوان گوید

صبح وشامیم صعب ایکن نه بیلیم اول کیم بیلمه دی

کیم گئجه اونو هایان گوندوز گونشی هاردادیر

ونیز در خمسته المتحرین در مدح مولانا جامی گوید

که اولاد کیچیک یاشلیق ایکن دا هم اولاردان مفرط فهم وطبع آثاری ظاهر اولورموش . ونیز در چهار دیوان گوید

سن ایکن مونوایی تیلبه

یوخسا وئرسین کیشی لر پند سنه

ایکانکا؛اولاندا؛در بودنش

ایکاوکا؛ایکیسی؛یعنی هردو

ایشتماس لیک؛ائشیدممزلیک؛امر از نشیدن هست .گوش به سخن ندادن . مستمع نشدن . در چهار دیوان گوید

قوئما ای شیخ نوایی نی ائشیدمز دئیب سن

کیم سنین پندین ائشیدمز لیک اونا پند اولموش

ایشنان؛تَرلیک؛لباس زیر جامه گویند . ودراصل دون باشد

ایکین مو؛بو ایدی؛یعنی آیا این است . در چهار دیوان گوید

کافور گون لباس آرا اول سروناز ایکین مو

یا شام هجر دفعی نه شمع طراز ایکین مو

ایماس مو؛اولمازمی؛آیا نیست .در چهار دیوان گوید
عجب مهلک ایماس موعشق دشتی ای مسلمانلار
که بیر موری غه هر گون طعمه ایکی اژدها اولدی

ایستایو؛ایسته بیر ؛ایسده بیر ؛میخواهد ونیزمیطلبد.در چهار دیوان گوید
صبوحی ایسده بیر یتکج سحر آچیلدی ایشیق
بو فتح دیردا اوتمکدیر خیالیم آرا

اَیوری؛دولاندی؛فیرلاندی؛ یعنی طواف بدهد . ونیز اگر به گرداند .در چهار دیوان گوید
ایوورسا هرساری تانک یوخ اوزنو آهیمدان
که چایقالور یل اگر اسرو تند اولسا چراغ

ایکارسا؛اَعیرسه؛یعنی اگر به پیچاندو تاب بدهد .وگردش بدهد. و به ریسد . در چهار دیوان گوید
قویون ینکلیغ ایکاری ایریشین اول شوخ دم اورمان
نوایی تک ندن کیم اوشبو سوز وار اسرو کوپ چیرماش

اَیرته؛فردا . در داستان شیخ صنعان گوید
بو دیینلری قبول ائتمک گرک
وصل کویوندا نزول ائتمک گرک
یاخود
گر حریف اولماز سان اوشبو ایشده هیچ
یولونا عزم ائت ایرته گون نی قیلما گئچ

اِیلمه؛ائیلمه؛نکن. امر از به نظر نیاوردن ونکردن کاری هست . واعتنا نکردن .ایضاحات اصلینده ائیلمه (نکن) معناسینادیر . در لیلی مجنون گوید
طاعت قیل و گوزدن اِیلمه اونو
گورمک ایله هیچ و قیلما اونو

ایکرانمه؛اینگیلَمه؛امر از آه وزاری و ناله نکردن . در محبوب القلوب گوید
دوست جوریندان اینگیلمه
دشمن بیدادین کوکرانمه

ایلاآلغانجه؛ائله دیگینجه؛یعنی به قدری که بتوانی

ایلانماقته؛یعنی در نشستن. ونیز پهلو به پهلو افتادن . ونیز طواف کردن . در فرهاد شیرین گوید

هم ایلدام لیق دا صرصر تک روانه
هم ایلانماقته ایگریم دن نشانه

ایلاندورورغه؛دولاندیرماقا؛یعنی برای طواف دادن . ونیز برای نشانیدن . ونیز برای پهلو به پهلو دادن . در چهار دیوان گوید

جان و کونلوم مدتی سرگشته دور کویون آرا
باشلارین ایلاندورور غه بیله جادو ائیله دین

اَیکمه؛اَئیمه؛کج در مقابل راست .چیزی کج کول را گویند مثل اینکه چیزی رااز آهن وغیره به شکل هلال در بیاوری .در چهار دیوان گوید
کعبه دور کونلوم ائوی ائیله طواف ای اهل عشق
اوندا محراب اورنی غه یر توتتالی اول ائیمه قاش
یاخود
نوایی نین بوغازی نه نوع ایگین یارب
که سجده واقتی گوزونه اول ائیمه قاش گورونور

ایکده ؛ائیده؛سنجد

ایکریک؛گول.استخر آب. ونیز گردابی که محل خطراست(بورلوقان)

ایزیب؛ازیب؛ساییده و حل کرده است .ایضاحات ازیب اصلینده خوردن کردن معناسینادیر. در چهار دیوان گوید
مئی غه ساقی اجل زهرین ایزیب بیر جام توت
تا امیدیم نی یعنی رشته ی هجرانیدن اوز

ایورولادور؛دولاندیریب؛فیرلادیب؛یعنی طواف داده شده . در چهار دیوان گوید
چوروک سوموکلریم اولموش قویون آرا خاشاک
باشیندا ایورولاردور کان تنیم غباری بیله

اَیردینکلار؛اولانلار؛یعنی که بودند. در سبعه سیاره گوید قوم
خیلیم که بندم ایردینکلار
نه دئسم سر فکندم ایردینکلار

ایکارکوجی؛فیریللادان؛دولاندیرمان؛دور دهنده .وگرداننده .در لیلی مجنون گوید
دشت اوزره ایکارکوجی هیون لار
آشوب ایلا ائیله کیم قویونلار

ایلاکای؛ائله ییر؛میکند. وخواهد کرد(ائله ر) . در چهار دیوان گوید

ای نوایی دفع اولور خالین گوروب کوه غمیم
قیل ینکلیغ کیم حزیمت ائیله یین هندو گوروب

ایتماگنی؛چوره گی؛به معنی نان میباشد. یعنی نان را . در محبوب القلوب گوید. نثر
بیرتیکه ایتماگنی ایکی بولوب یاریسین بیر آجا وئرسه نیز سخی دور
اوزی یمز یاریمین محتاج غه بیکاننی آخی دی

ایچورکای؛ایسده بیر؛یعنی میخواند. و می نوشاند(ایچیردیر).
در لیلی مجنون گوید
لاجرعه بورون اوزی سوموردی
اولده غنی ینه منه ایچیردی

اَیزای؛اَزرم؛دویرم؛یعنی می سایم . وحل میکنم.ونیز میشکنم.
در لیلی مجنون گوید
اوخ ایینه سیندن تیکر لباسین
خنجر سویوندان ازر خیناسین

ایکدیش؛ایکدیج؛دورگه. کسی که پدر او از طایفه دیگر مادرش دیگری باشد. مثل اینکه یکی پدرش ترک باشد مادرش عرب طفلی از آنها آید ایکدش گویند

ایکیک؛دردناک.وزاررنجی را گویند

ایکما؛ائیمه؛هلال.خمیده . تا شده . .و نیز پارو را گویند که در طویله و غیره بکار رود

ایکن؛ینه؛سَرِدوش را گویند .به معنی بازهم آمده.ایضاحات ینه
سوزون آذاربایجان تورکجه سینده گِنه ایشله دیللر یالنیشدیر ینه ینی لنمکدن گلیر یعنی دوباره ونیز بار دیگر

ایچ پیکر؛کنایه از ستاره جوزاست

ایکیدا؛بِنه؛یعنی دوباره

ایکی تیوه لیک؛ایکی دوه لیک؛یعنی راه دوشتره که عبارت از مطلع صبح صادق و صبح کاذب. در لیلی مجنون گوید
چمن مهر سحر یولون آریتدی
ایکی تیوه لیک یولوم نی توتدی

اِیکرمی ؛ایگیرمی؛عدد بیست را گویند

ایکی قارداش قانی؛ دو برادر.کنایه از خون سیاووشان است

ایکیدای؛ایکینتی؛عصر. بعداز ظهر

ایلدورماق؛بند کردن . گیراندن. ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده اولدورمه گه (گشتن)دئییلر

ایلیغماق؛ایلیشمک؛یعنی در بند وگرفتار شدن . ونیز چیز نیم گرم . ولرم را گویند

ایوروشورلار؛قاتیب قاریشدیرماق؛مثل اینکه چیزی بادیگری مخلوط بکنی و بهم بزنی مثل اینکه نخود با مغز بادام را باهم قاطی بکنی و بهم بزنی . در چهاردیوان گوید

کونولده شوخ لار نازیندان آرتارهر نفس آهیم
یانار اوتدا چواطفال ایوروشورلار دور اولور افزون

ایلشماک؛ایلیشمک؛بندشدن

ایلترای؛یعنی پرده پرده میکند. در چهار دیوان گوید

اختری دور نحس عشاق بد اخترجانینا
اول هریان ایلترارهجران تونون شودرونی

ایورولکای؛دوندی؛یعنی چرخ خورد. ودور میگردد . در تاریخ الملوک گوید. نثر

وتا سپهر ایورولکای اولارین آچوق کونولری فوایدی دوران خلقی دن اسگیلمه سین

ایورورماکلاری؛دالا چئویرمکلری؛یعنی وارونه نمودن آنها. ونیز چرخ خوردن آنها. ودور گردیدن آنها. در محبوب القلوب گوید

پوستین چئویرمکلری حیوان لیق وسعیت دن نشانه

ایتماسلیک؛ائتمه مزلیک؛یعنی نکردن

ایلانمادی؛اَئیلنمه دی؛رغبت نکرد . پسند ننمود.وننشست . در چهار دیوان گوید

آه سرگردان کونلودن کیم اول آی گون ساری
گله لی برهم ویرارکن ینه ایلانمادی

ایوردی؛چئویردی؛برگردانید. در چهار دیوان گوید

سوزده ایورودی ایکی لبین تکللومون
یا برگ گل نی ایکی آیردی تبسسومون

ایکریمجی؛دئیرمانچی؛آسیابان

اَیکار؛ غلتاق زین اسب را گویند . یعنی زراعت میکند(اَکَر). در حیرت لابرار گوید
رخش اوزره اورتاق ایکاری زرنگار
بلکه چیکر اونا گوهر نگار
.ونیز در سد سکندری گوید
هم آلتون ایکارداخی آلتون لجام
هم آلتون تاخار داخی آلتون سِتام
.ونیز در لیلی مجنون گوید
ایکار ایدی کاج اوروب خَمرینی
گون چشمه سی ایچره نیلوفر ینی

ایلالی؛ائله رم؛ میکنم . واز قوه فعل در می آورم . ونیز خواهم کرد

ایلتیکی کیزنی؛آپاردیقیز؛آپاردیقیز؛ چیزی که میبرید.
در لیلی مجنون گوید
ایلتیکی کیزنی داشلادیز جُست
هم ایتلرینی باقلادیز رُست

ایرجاتمادی؛ در موقع خنده دندانهای خودرا نشان نداد. ودندان خودرا نمودار نکرد .در چهار دیوان گوید
من کیم گولمک سوزو چون غنچه ایچره ژاله تک
ائل آرا ایرجاتمادی هر گز چو دلداریمدا دیش

اَیلاندی؛ طواف نمود. ونیز نشست .ونیز رغبت نمود ونیز پهلو به پهلو داد . در فرهاد شیرین گوید
باشینا سروین ایلاندی فی الحال
اوپوب یر زار آغلار یاندی فی الحال
.ونیز در سبعه وسیاره گوید
گوردی چون فیلسوف اول سروکار
اوندا ایلاندی ایله کیم پرگار

ایلت؛ امر از بردن چیزی

ایلکاری؛گئچمیش؛ به معنی پیش . سابق میباشد
یعنی به پیش . در چهار دیوان گوید
گر فلک خرگاهی اولسا پیش خانین نه آسیغ
عمر خیلی چونکه گوندن گونه گلمز ایلکاری
.نیز در سد سکندری گوید
بارین فتح قیلدی سو اوزره یورویوب
بیرین چون آلیب ایلکاری راک سورویوب
یاخود

اوناتیکر کیم شیخ پی رویی ایدی
که یعنی نگاه خسرو ایدی
ینه بیربیرین مخدوم هم
قویوب اولدولار ایلکاری راق قدم
حضرت نوایی بعد از واگذار نمودن امور صدارت با عبدالرحمان جامی
چلله نشینی اختیار کرده باهم مرید مراد شدند

ایمکانمادی؛یعنی زجرو مشقت نکشید . در چهار دیوان گوید
هجر آرا اولماکنی خوی ائتدیم که چون تاپدیم وصال
اولماک ائتجک آرزو الینده جان ایمکانمادی

ایلتکای؛آپارسین؛یعنی ببرد. وحمل ونقل نماید. در چهار دیوان گوید
دردیدن غمگین من ای ساقی قدح سیلینی قوی
بوغازیما تا آپارسین کونلوم ائویندن غمی سو

اِیسکای؛اَسَر؛می وزد. در فرهاد شیرین گوید
حقیقی عشق دن اسر نسیمی
یتر اونون نیسیمی نین شمیمی

اَیرسا؛اولسا؛ باشد. واگر باشد

ایرکاکی؛ارکه گی؛جاندارنرینه را گویند

ایسکیلدی؛سوکولدی؛یعنی گسیخته شد . ونیز کهنه مندرس شد . در چهار دیوان گوید
ای نوایی کسوت فقر ایسده یوخسا چرخی نین
اطلسین گئیدین گمان ائت عاقبت ایسکیلدی

ایلتکلاماک؛الده ائلمک؛بدست آوردن. ودستگیری کردن

ایلیک لاشماک؛با دیگری دست بازی کردن

ایلاک؛پرویزق

اِیلان؛اولان؛بودن . ومیباشد.اکثر جا در آخر کلمه واقع شود مثلا قارداش لاری ایلان . واوزو ایلان. ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده ایلان (مار)دئمکدیر ایندی قارداشلارینان ویاخود اوزونن کیمین ایشله نیر

ایلا؛به لغت مغول جگررا گویند .و نیز امر از کردن کاری ایست.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده جگر باغیر دئیر

ایلان اوتی؛اسم گیاهی ایست . ونیز نام محلی ایست از توابع سمرقند

ایلای؛به معنی حضور است

ایلچیکای؛اولاغ؛ائششک؛به زبان مغول خر را گویند به عربی حمار گفته میشور. ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده اوولاق اولاغ یاخود ایشلک یاداکی ائششک دئیلیر

ایلخان؛پادشاهی از اولاداوغوز خان که آخر خوانین مغول بوده . تور ابن فریدون بر او غلبه کرد . ونیز فرقه مغولیه پادشاهان خودرا در عثمانی یادرآذربایجان ایلخان گویند یعنی سلطان

ایلغاچی؛یعنی ایلغار کننده

ایلغامیش؛با ایلقاربه جایی رفتن . ونیز تفحص کردن

اَیلما؛ایامه؛امر از به نظر نیاوردن و تمنا نکردن . در سد سکندری گوید

منه روشن طعن قیلا کوپ
اول ایشده گوزونه من ایلما کوپ
ونیز در لیلی مجنون گوید
طاعت قیل و گوزده ایلما اونو
گورمک بئله هیچ قیلما اونو

ایللیک؛اللی؛عدد پنجاه را گویند. در چهار دیوان گوید

یاشین اللی اولدی یوز قوی کیم فنا توپراقینا
کیم شباب ایامی عیش وجد دوست لیق تاپمیش

امیزدیرماق؛امیزدیرمک؛سوردورماق؛مکانیدن.ایضا حات بیر آناین اوشاق امیزدیرمه ینه دئیلن سوزدور

ایمانک؛امر از احتراز نمودن .شرم کردن

ایمکانماک؛یعنی رنج و مشقت کشیدن

ایمکاتماک؛رنج وعذاب دادن

ایمکا کدورماک؛ایمکلتدیرمک؛طفل را به چهار دست پا راه بردن

ایلتالی؛ائده لی؛تا جایی که انجام بدهم . در فرهاد شیرین درگرفتاری فرهاد گوید

بیری دئیب ائده لی باشینی آیری
بیری دئیب سودرالی خسروغه تیکر

ایدینکلا؛ایدینکیز؛ایردینکار؛واردیلار؛به معنی بودن میباشند . نیز بودید(واریدیز)

ایرکان ؛اولان؛بودن . هست .است . در آخر کلمه واقع شود خود به تنهایی کمتر استعمال میشود بطور مثال گلر ایرکان . گئدر ایرکان.
ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده ایکن یرینه بئله یازیلیر مثال اوچون گلرکن اولار کن سولارکن (ا) (ی) گوتورولور

ایریک لیک؛با خشونت . در لیلی مجنون گوید
بونوع قانلیق ایریک لیک
یاره دن اولوب منه دیریلیک

ایمجاک؛امجک؛امه جک؛پستان جانداران را گویند . در فقره یاجوج ماجوج در سد سکندری گوید
دوشوب هر بیری نین ایکی اَمجه گی
وگر خود دیشی سی وگر ارکه گی
ایندی کاجه ؛ایندی یه؛تا به حالا

ایلتیکوجی؛یعنی برنده مثل اینکه چیزی هوش و عقل آدمی را ببرد . در چهار دیوان گوید
بزم ایچره نوایی کوب آغلارسااى ساقی
هوش ایلتیکوجی دا ار جامی غه اونون چالخات

ایکری؛ائیری؛کج. وضد راست باشد .سنگ آسیاب را گویند. ونیز اسم سازایست که به فارسی آنرا چنگ گویند .ونیز شاخ فقر درویشان(بورقو) را هم نوشته اند . در چهار دیوان گوید
خلق طعن ائدسه نوایی ائیله ییب ناله قیلیر
ایکری ینکلیغ که قیلیر یل اثری بیرده فغان

ایگریمی؛بورروقان؛گرداب را گویند . ونیز سنگ آسیاب باشد . در محبوب القلوب گوید
بحریدور وسیع هر ایگریمی یوزِ عقل وهوش گمی سین جومورغان
وداغی دور رفیع هر تیغی مین زُهد وتقوی باشین اوچورغان

اِینانماک؛بورولماق؛پیچ خوردن.اخته شدن . وخنثی شدن جنس مذکررا گویند . باور کردن . صاحب اختیارشدن

ایسلاتقالی؛ساسمیش؛ایئلنمیش؛قوخو

گوتورموش؛تعفن گرفته . بوی بد گرفته . متعفن شده . در چهار دیوان گوید
ناله م آنداق بولدی باغریم پاره سی ایسلانغالی

کیم یانیمدان اوتسه الینن توتار بورون بیرده قولاق

ایاسی نی؛ ییه سینی؛یعنی صاحب اورا . در محبوب القلوب گوید.نثر

اول ساققال میرزده داشلاغالی یاخشی داییه سی مالک دوزخه تاپشورا

ایتماکچی؛چورکچی؛نانوا.وخبّازرا گویند. در محبوالقلوب گوید

ایتماکچی تنوری اوندان قیزیق

علاف بازاری اولموش اوندان ایسیق

ایکیکیز؛ایکیز؛یعنی هر دونفر شما . در حیرت الابرار گوید

تند اولوب قاتل پولاد جنگ

ایدی ایکیزینی چاپارلاردرنگ

اَیرن ایرشتی؛در حالت خنده یا گریه لبهای آدمی حرکت میکند . یعنی لبهای خودرا کج مآوج نمود . در لیلی مجنون گوید

آغلایا آغلایا ایرن ایرشتی

اول یرده ایلشیدی کیم دیش ایتی

اینانج؛باور.اعتقاد.سخن و مطلب . ونیز نام حاکمی که در عهد ملک ارسلان بوده است

اینجو؛اینجی؛به معنی مرواریدآمده . ونیز مملوک و املاک در قیات خالصه دیوانی در کتاب وصّاف گوید . نثر

که بعد از واقعه صاحب دیوان املاک آنهارا در جمیع املاک به اینجو در آوردند. یعنی خالصه کردند . میرشاه محمد اینجو را به سبب آن اینجو گفتند که ضابط املاک خالصه سلاطین مغول بود

اینجی؛اسمی که برای دختران و زنان انتخاب می کنند . ونیز کنایه از ناراحت شدن هست

ایچیکارای؛به معنی نازل . نیز وسایل خرمن کوبیدن باشد

ایسادورغان؛اَسدیرن؛وزیده شده . به معنی وزنده هم آمده . در دیباچه دیوان حضرت نوایی بطریق نثر گوید

که فلک حوادثی نین اول قاتیق اسدیرن صُرصُری تسکین تاپتدی

ایلاکان؛ائلیین؛کننده.وانجام دهنده

ایلامایدور؛ائله میر؛نمیکند. انجام نمیدهد . ونیز امر از نکردن هست

اینکان؛شتررا گویند.ونیز فرود آمدن از جایی(اَنمک)

اَیورماک؛اَعیرمک؛دولاندیرماق؛فیرلاتماق؛گردانیدن . وپیچ دادن . وتاب دادن . ورشته کردن

اَیورولماک؛اَعیرلمک؛دولانماق؛رشته شده.گردیدن . وطواف کردن . در چهار دیوان گوید

واراگر هم پاوپابرجا ایسا بودوره ده
باشینا هر لحظه دولانماق اولور پرگارتک

ایسلامادی ؛اینسیله مه دی؛ایله مه دی ؛یعنی بو بو نکرد. وبه مشامه نرسانید . در چهار دیوان گوید

چاخری عاقل ایسانک لعل دئییب قیزیما دماغ
که اوتدی ایئله مه دی گل دئمیش خردمندی

ایکاریب ؛دولاندیریب؛مثل اینکه اسب خودرا به جولان در بیاورد . در چهار دیوان گوید

گوک ابلیق ایکاریب ای قویاش سنان تارتیب
مگر بو ذره ذره ده قیلدین عیان نبردین نی

ایوروشماک؛طواف کردن .دور چیزی چرخیدن . ونیز کاوش نمودن(قازماق)

اینی؛برادر کوچک را گویند .به برادر زاده هم گفته میشود. در مجالس النفایس گوید .نثر

بو فقیر بیله محبت و یارلیق اینی لیک قاعده سینی مرعی توتدی .در سبعه سیاره گوید.نثر

اینی ینکلیغ ویا اوغول ینکلیغ
شه غه خدمت قیلوردی قولی ینکلیغ

ونیز در فرهاد شیرین در وصیت فرهاد به برادرش بهرام گوید

که جانیم تاپیب جانینا پیوند
کوکلتاش اینی و شاکرد وفرزند

ایچکاری؛ایچری؛اندرون . داخل . تو . در چهار دیوان گوید

دردو غم دورمیش یساول تک کونول چاکی آرا
قویماماقلا گلسه هوش وصبر خیلی ایچری

اَیتای؛دئییم؛بگویم.تقریر بکنم.. ونیز میکنم(ائله ییم) . در چهار دیوان گوید

فراق و آرزو شوق هر بیری بیر درد
دئسم که دردین شرحی هانسی دردین

ایستورکو؛ اسدیردی؛وزانید.در چهار دیوان گوید

صبح چون ایسی صبا ایچ گل قدح کیم اولماقون
سن من ایستورکوسی بو باغ آرا دوران صبا

اَیو اَیکاسی؛ائو ییه سی ؛صاحب خانه

اِیدور؛نمیدانم چه معنی داردهرکس فهمید بنویسد در مجالس النفایس گوید

هم ایدور دا هم آجاریدا
کیم اولوق راق ایلکامحل تعجب دور

.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده ایکی معنیسی وار بیری بو ائلی (میکند)ایکینجیسی ده (ائیدیر)اینک یاخود گئچی نین و یاخود قویونون بالاسینا آلتینا سالیب امیزدیرمک اوچون دئیلن سوزدور بو ائیدیرمکده اوننان اوترودور کی کورپه سالینسلار مال قارانین امجه یینه سوت گلسین تا اوزلری ساغا بیلسینلر . اما فتحعلی خان قاجارین یازدیقی سوزو منده بیلمیرم جغتای تورکجه سینده نه آنلامدا ایشله نیب بیزده (ایدور)(ائدیر) سوزده وار کی فارسجا می کند معناسینادیر

ایورولورمین؛ طواف میکنم . بر میگردم . در چهار دیوان گوید

نقش ائدیب کونلوم کا جننت ایورولور مین گر بونا
ائیلرم بونوع ایله جننت نی کویون صدقه سی

ایورلای؛دولانام ؛فیرلانام؛طواف بکنم . در چهار دیوان گوید

باش دئسم که ایورولای اویوب تابانینی
دای کیم هردم ایاق تارتار بو سرگردانیدن
یاخود
ایورلای باشیندا مدهوش و حیرانینم اولا
بیر زمان صدقین اولا بیر لحظه قربانین اولا

ایلاکودیک؛ائله مه لی؛کرده نی .وهم چنان که بکند

ایلاسا؛ائله سه؛اگر بکند

ایلاسام؛ائله سم؛اگر بکنم

ایرساک؛ائله سم؛اگر بکنیم

ایلاسانک؛ائیله سن؛اگر بکنی

ایمن؛شرم و حیا . ونیز نمی باشم (یوخام). مولانا لطفی در گل ونوروز خود گوید

گر اوندان فکر قیلمای سین سن آخر
آتان ایلان آناندان ایمن آخر
یاخود

گوزومون سیلی ایمن قیل آخر
که هر بیرموجی طوفاندان قالیشماز

ایردم؛ایردام؛آردم؛اسلوب ومهارت . سپاهیگری . در مجالس النفایس گوید
سپاهلیق دا ایردام لار اولور
آتماق داغ جلد و قلیج چالماق دا چابک .
ونیز در تاریخ الملوک گوید
بو چابلیک ایله اردم ده یکانه اولوب شهرینی توتدی
یاخود در وصف سیاوش گوید
گر یوسف دن سونرا اونون تک جمیل ایگید یوخ ایدی وبارچا ایردام لاردا حسنونه یاراشان ایدی .ایضاحات اردم لیک(قهرمانلیق) دئمکدیر

ایتورورکا؛ایتیلدرسه؛اگر تیز میکند . ونیز برای مفقود نمودن (ایتیردیرسه). در حیرت لابرارگوید.نثر
مسواکی طمع دیشین ایتیلدیرسه سوهان
دشانه داشیندا نیش خند نهان

ایتورکوم؛ایتیررم؛مفقود می کنم . در لیلی مجنون گوید
خیلی نی بو دشت آرا ایتیررم
سونرا سنه داغی قهر سورگوم

ایلتادورلار ایردی؛آپاریردیلار؛میبردندش.حمل ونقل میکردندش.
در خمسته متحرین گوید.نثر
سرو آغاج لارین بلخ دن ساتین آلیب قوتاریب یوکله ییب آپاریردیلار

ایتی؛کنایه از دانا و فرزانه است. ونیززیرک و هوشیارباشد. نیز به معنی تیزی وحربه و غیره که ضد کُند باشد . واشاره به سک هست (یعنی سک هست)اونیز مع تشدید . یعنی مفقود گردید(ایتدی). در چهار دیوان گوید
تیلبه کونلوم که لب وزلفون اوچون ایتمیش ایدی
گئجه میخانه آرا مست و پریشان تاپتدیم
ونیز در سد سکندری گوید
اِیتی اوغلون اولسا ایکاونی بیار
یوخ ایرسا الیندن بیر اونی بیار
ونیز در محبوب القلوب گوید
حاق یولوندان چیخان ایتدی
ولی دوز اولان مقصوده یتدی

ایتاک؛ائدک؛انجام بدهیم . باهمدیگر کاری بکنیم . بابر میرزادر رباعیات گوید

خوش اول بهار فصلی بو دونیاده
اولا طرب اسبابی باری آماده
گر اولماسا اسباب ایتاک دنکانه
بیزدن گرک وطعام سندن باده

ایتاکلاب؛اتکله ییب ؛یعنی دامن زده است . ونیز با دامن چیزی برداشتن . انگاری میوه ویا چیزی دیگرا را به دامن خود ریخته باشید .در مخزن میرحیدر گوید
گلدیم اتکله ییب گهر شاه وار
قیلسا قبول اوز قولودان شهریار

ایچکولوک؛ایچمه لی؛نوشیده نی . در فرهاد شیرین گوید
بولوب هوش اونا زایل ایچکولوک تک
یاتیب بیرتخته اوسدونده اولوتک

ایچکی؛یعنی کسانی که محرم و از اهل اندرونی باشند.نوشیده نی . وشراب را گویند . مولانا لطفی گوید
اول بدنین دولتیدن دوغدی کوینک تنین و نه
حسن طالع گورکیم اولدور حال ایچکی محرمی

ایچقیندی؛یعنی متحیر ماند و تعجب کرد.ایضاحات ایقیرماق آذاربایجان تورکجه سینده خورک ییندە چچه ییب اوسکورمک دئمکدیر. .
مولانا لطفی در گل نوروز خودگوید
الیندن ایچقیتیب یانقی سالدی
تانکیزغاب بارماغین دیشلادی قالدی

ایلادینکلار؛ائله دیز؛یعنی کردید

ایلاکوجی؛ائلیه نی؛یعنی فاعل فعل وکننده را گویند

ایسیر غانماق؛اوتانماق؛یعنی شرم وحیا نمودن. ونیز خجالت کشیدن

ایسیر غاندوردی؛اوتاندیردی؛شرم وحیانمود . ونیز خجالت کشید کرد . وخجل نمود . مولانا لطفی در گل نوروز خود گوید
آلیب گلدی اونون مسندین
ایسیر غان دردی لطف بیحدینی

اَیرک؛ارک؛به معنی اختیار و قدرت ومختار باشد . ونیز قلعه کوچکی که در میان قلعه بزرگ باشد اما دیوارش بلند تر از قلعه اصلی میشود . در فرهاد شیرین گوید
نجه افغانیدن ائدسه آغزین برک

یوخ ائدیردی ناله چکمک دن اونا ایرک .
ونیز مولانا لطفی گوید
هارق که گوزون سِحرینی گوردی خجل اولدی
اوندان چکینیب ایرک ایندی جه بابل
ایرتا

کیجکان؛گئچن؛ایرتاجاق؛ایرتاک؛یعنی قبل از این. و سابق ترین
. در مجالس النفایس گوید
بورون اوتکان شعرا
وایرتاکیجکان
ونیز در چهار دیوان گوید
هر تانک ایرتا چیکسه گردون صبح تیغین قصدیمه
تانک ایماس کیم واردور اول دشمن لر ایچره ایرتاکیم
ونیز در سبعه سیاره گوید
چون دعا بیرده اولدی نکته سرا
دئدی کیم ایرتا تاچاغدا دهلی آرا
ونیز مولانا لطفی گوید
لطفی فراقین ایمکاکینی دفتر ائده لی
اضافه اولدی ایرتاکی لا عشق نامه سی

اِیشنار؛ایشیللار؛کرم شب تاب را گویند . در چهار دیوان گوید
سن چو یوخ سان ماه رولار جلوه ائیللرولی
گئجه ایشنار قورت گوندوز مهر چیخجاق بیلدیریر .
ونیز در منشات گوید
گئجه ایشنار قوردونون تیره پیکرینین جهد بیله خورشید رخشان یاسارمین

ایلماغیل؛به نظر نیاوردن . واعتنا نکردن . در سد سکندری گوید
بو تکلیفی نی سن داخی قیلماغیل
بو سوزو دئمه گوزه هیمه ایلماغیل

ایشیتمالی؛ائشیدملی؛شنیده نی . در تاریخ الانبیاء گوید
که اول دعوت سوزون ائدسه ایشتمه لی دئیب قولاقلارین آیردیلار

ایکالادی؛یی لنه دی؛یعنی مالک شد . وتصرف نمود.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بو سوزوه اوخشار تیکه لدی دئیلیر . . در مجالس النفایس گوید
سلطان ابو سعید میرزا اولادین مستاصل قیلدی و ملک لرین ایکالادی

ایکاسی ؛ییه سی ؛یعنی مالک و صاحب او

ایلاییمدا؛قاباقیمدا؛قارشیمدا؛در پیش روی من . در فرهاد شیرین گوید
ایلاییمدا کسسک کوه بلادور
گوزومه یتسه دشت اژدهادور

ایلکاردی؛اله گتیردی؛بدست آورد . ودستگیری کرد(الدن توتدی)

ایلکارسانک؛اله گتیرسن؛اگر بدست بیاوری . ودستگیر کنی(الدن توتسان)

ایلمای؛کنایه از به نظر نیاوردن میباشد . واعتنا نمیکند . در فرهاد شیرین گوید
اونون حکمونه پروا قیلمایانی
اساسین گوزده مطلق ایلمایانی

ایتکان دیک؛ائلیین تک؛به محض اینکه کرده باشد . در چهار دیوان گوید
اوخلارین چاک ائتدیلر هر آن نوایی کونلونو
بونلار ائدن تک باغین دیوارینی ویران بئله

ایلیام؛کسی که با غم و اندوه باشد

ایلیدیم؛یعنی با اندوه محصور شدم

ایندوردی؛یعنی وعده گرفت.ونیز و دعوت کرد . ونیز پایین آورد(اَندیردی)

اینجکا؛اینجه لیک ؛ظریف . بسیار ظریف ونازک . در سبعه وسیاره گوید
دئمه دی نازنین حدیثی نی یوخ
چکیندی اول صاداقدان اینجه سه اوخ

اینجکیرماک؛یک نوع گریه کردن را گویند .ایضاحات.بیری نفر شرم حیایاسیناگوره آغلاماقین ایچینه سالیب بیلندیرمه یه . در چهار دیوان گوید
چرخ ظلمونده که بوغزوم نه قیریب آغلادیم
اهویکوروب چرخ کیمی اینچکیریب آغلادیم

اِیناغ؛ایناق؛به معنی نایب و اعقرب سلطانی باشد.ولیعهد.وزیر و جانشین را گویند

اِیناولی؛کنده گودال را گویند که برای شکار زدن راست می کنند.ایضاحات آذارباجان بولگه لرین بعضی یرلرین آدین از جمله تبریزین شیمالیندا اولان داغینا آینالی دئیلیر یالنیش دیر اصلینده ایناولی دئمکدیر

ایمغا؛بُزکوهی را گویند

انلیک لیک؛سُرخاب را گویند که زنان بصورت خود مالند . در محبوب القلوب گوید.نثر
که انلیک لیک بئله یوز قیزارتماق لاردا عادت لری

ایت؛ات؛گوشت . ونیز امر از کردن کاری و شغلی . ونیز امر از ناپدری باشد .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده (سک)دئمکدیر

باب الباء والتازی و الپارسی مع الالف

بایغرا؛بایقرا؛بیغره؛نام یکی از اجداد سلطان حسین میرزا. در چهار دیوان گوید
دوغری گل گل دوغری گئت گئت آئییری نین اوزو قارا
دوغرولوق دوست قاپیسی سلطان حسین بایقرا

بالالاب؛بالالاییب؛زاییده . وبچه آورده . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده ایتین دوغماقینا بالالاماق دئیلیر یاخود تحیر اولاراق بیر انسان او بیریسینه دئیر . در حیرت لابرار گوید
چون اولور ایردی بالالاب دوقناک
مور بالاسین قیلیر ایندی هلاک

باغیشلاب ؛باغیشلاییب؛بخشیده است . در لیلی مجنون گوید
گر بیله ایلکه جان باغیشلایب
بیر سوزونه یوخسا جهان باغیشلایب

باروردا؛گئدنده؛در وقت رفتن . در لیلی مجنون گوید
باروردا ایدی چه دسته ورد
چون گلدی بهار ناز پرورد
ونیز در چهار دیوان گوید
هم باروردا هم یاناردا اتکو تک دور چرخیدن
چیخسا اول آی هجریدن آهیم اوتو گردون ساری

باریب ؛گئدیب؛رفته است . راهی شده است . در چهار دیوان گوید
زلفی پیچ وتاب ایسه گئدیب گلیر شیدا کونول
با وجود تیره لیک گور کیل که کوپ دلگیر ایماس
یاخود
دئسم اول آی باریب چیخماز غمی کونلوم دن آیتور کیم

نوایی نی عجب بولمان قمر سایر حجر سالین

باراب؛گئدیب؛رفته است . در فرهاد شیرین گوید
بولوندا ائیگری لر عصار ایردیک
گئدیب اوتورالی پرگار ائوی تک

باشقاریب ؛انجام داده است . ونیز راهی وروانه کرده است(اوتوروب) . در حیرت لابرار گوید
داغ انله توزونی دون گون باساریب
خیلی نی یول غصه سی نن اوتوروب

باورچیان؛عمله کارخانه را گویند . ونیز ناظر آشپزخانه (سر آشپز. در حبیب السیر گوید.نثر
هر گاه از ولایت مال وخزانه آوردندی باورچیان و آختاچیان از آن سوغات طلبیدندی . ونیز در محبوب القلوب گوید
هارون دئدی کیم گیماکین خزانه دن بویورا
دئماگین باورچی خانه دن یتیره

بات؛زود و تعجیل را گویند . در فرهاد شیرین گوید
دئدی بئش اون مبارز سیجرایب آت
منیم الیمده اونو گوتورون بات
در سد سکندری گوید
طلب قیلدی ارکان دولتی نی بات
جلوس امری ائتدی قیلیب التفات
. ونیز در چهار دیوان گوید
گوزوم اوچار که همایون اوزون نی گورنده بات
بعینه اونا کیپریکلر اولمویش ایکی قانات

باسقیج؛نردبان را گویند

باقغاج؛باخجاق؛همینکه نگاه کرد . وچون نگاه کرد . در چهار دیوان گوید
باخجاق اول قاتیله سالدی باشیما تیغ اوزره تیغ
الله الله نه بلا لار باشیما گتیردی گوز

بار ؛گئدن؛امر از رفتن وروانه شدن . ونیز هست (وار). وهمچنین موجود است (واردی) . لغت با پارسی مشترک است . در چهار دیوان گوید
زاهدا چوخ دئمه گل کیم مذهبینده وار قصور
هانسی مسجیده سنینله قیلمیش ایدیم نماز
. ونیز در لیلی مجنون گوید
آیین وفا شعارین اولسون

بار ایندی که تانری یارین اولسون

باران لر؛گئدنلر؛ دسته جمعی به جایی رفتن

باغر؛باغیر؛جگر را گویند . در چهار دیوان گوید

ایکی اوتلو نرکسین کیم قیلدی لار باغریم کباب
بیری دور عین خمار ایچینده بیری مست خواب
یاخود باغیر زخمین گوزوم ده اشک رنگین ایلکه فاش ائتدی
بالیق زخمینی فهم ایلارلار ائل دریاده قان گورجک

بارور؛گئدیر؛میرود . در چهار دیوان گوید

کونلوم سالیبان نبض کیمین گئدیردی ایلکه دن
نبضین ساری گورسم که طبیب ایلکی بارور

بایرا؛بالای کوه را گویند .

.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بایرا یعنی چوله زمی و ائشیگه دئمک آنلامیندا ایشله نیر . در سد سکندری گوید

اولوم خوفوندان وارسا بوتراشدیلار
قاچیب هر بیری بیر بایرا آشدیلار

باشلادی ؛شروع کرد . آغاز نمود . در سد سکندری گوید.

توتوب جامی خسروو ایکی قولوم
نظامی ساری باشلادی لار یولوم

باغری قارا ؛پرنده ایست حلال گوشت . در لیلی مجنون گوید

دشت اوزره که سیر اولورهوایه
باغری قارالار اوچار هوایه

بارورلار؛گئدیللر؛میروند . در چهار دیوان گوید

هاچان مکتبدن اول ماه مودُب
گئدیللر اوزدن گلیللر اهل مکتب

باشلاغونکوزدور؛باشلادیقینیز؛شروع کردن شماها . کاری که می خواهنددسته جمعی شروع بکنند . در حیرت لابراردر وصیت اسکندر گوید

قبرده چون باشلاغونکوز دور یولوم
نعش یاندان چیقاردین بیر قولوم

باردیک؛گئدسه؛ وروانه شود. در چهار دیوان گوید

تیلبه کونلومونی نوایی ضبط ایلای آلمادینک
ایندی چک اوندان الین هر ساری بارسا بارتک

باغلاشتور غایلار؛باغلاشدیر ماق ؛چیزی را بهم بستن .
چیزی را بهم بند کردن . در محبوب القلوب گوید
بو مشقت ایله یتدی که باغلاشدیر انلار
دعوی آوازه سین یتی فلک دن آشیر انلار

بارسا؛گئدسه؛اگر برود . در چهار دیوان گوید
ایسترم کور ائیله ییم نظاره اهلین رشکیدن
گر صبا تحریکی دن کویونا گئدسه توپراقیم

باقیب تورور لار؛باخیر دیر لار؛ نگاه می کردند . در لیلی مجنون گوید
اوز اوزه تاخیب دورولار
یولونا سنین باخیب دورولار

باتمان؛یعنی فرو رفتن . وزوال شدن .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده
خیردا دنه آرپا بوغدا دوگو نوخود مرجی و غیزه اولچمه گوچون کیله
دئمکدیر معادل آلتی کیلو وزن اولار

باتقونجا؛باتینجا؛تا فرو رفتن.از برای انتهای غایت رفتن

بارقوجی؛گئدنلر؛راه رونده هارا گویند. در محبوب القلوب گوید
بیابان قطع ائدردی اواسط گمان قیلمانک
طی الارض حق بیله گئدنلر الینده مرکب کانی اغیار

بابغیر؛محرف بادغیس است .نام ولایتی هست از توابع هرات . در چهار دیوان گوید
کونول اطرافیندا آچماق اوچون هجران اوخی یولالار
بلا خیلی نی عشقین شحنه سی اول ساری باشقارمیش

باغیشلار؛میبخشد . در چهار دیوان گوید
گوزی اولدورسه لعلی جان باغیشلار
عجایب مدعا اظهاردور بو

باقلانکیز؛باغلاییز؛امر از بستن . وبند کردن . وبسته کردن . در چهار دیوان گوید
مست ار میخانه ده اولدوم منی ایدوست لار
مئی ایله یویوب باغلاییر نعشیم بئلینی تاکیدن

بارانقار؛دست راست تیپ و دسته سپاه را گویند . در سد سکندری گوید
بارانقارین ایله یب سپاه فرنگ
باری قان توکنلر ائدنمزدرنگ

بارس؛پارس؛جانوری ایست کوچکتر از پلنک جهنده خمیده خمیده راه میرودتا صید خودرا بگیرد . به فارسی یوز گویند

بارماس؛گئدمز ؛نمی رود . نخواهد رفت(گئدمه جک)

بارایمیش؛وارایمیش؛بوده است . در چهار دیوان گوید

سنی گورجک دییردیم بیرمهربانیم وارایمیش
الله الله نه بلا باطل گمانیم وارایمیش

باریش؛گئدن؛رفتن و روانه شدن . ونیز امر از آشتی نمودن . در چهاردیوان گوید

عشق ایچینده جز اولوم مشگل که بیلمه بیزه ایش
که اولوبدور جان بیله عمرده آرام لیق گلمیش

باش؛سر. ونیز اسم سرداری بوده در قشون اسکندر. در دعوای دارا گوید

همول عصریدن ورقه وباش تک
داغی دشت ایلیندن دمیر داشی تک

بارمیش؛گئدمیش؛ رفته و روانه شده

باشلیتی؛باشچی؛سرکرده . وسردار . و رئیس را گویند

بارقولوق؛اولماقلیق؛بوده اند . وباید بود . در چهار دیوان گوید

مغ کویی عزمیندن منی منع ائتمه ای رفیق
بوگون اولور چو اهل بارقولوق

باشلیق؛تیر پیکاندار . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده قیز وقادینلار کبینین اوسده نقد جرینگی وئریلن پولا باشلیق دئیلیر

باقلیق؛باغلی؛بسته شده . در چهار دیوان گوید

خمارغالب و میخانه ایشیگی باقلیق
ترحم ائیله منه یا مفتح الاابواب

بارغودک دور؛گئدمه لیدیر؛یعنی رفته نی است . وباید برود . در چهار دیوان گوید

کونول قایغو کیم دشت فنایه گئدمه لیدیر دورمین
هم اوزونی هم سَنی هجر الیندن قوتارغو تک دورمین

باقشینکدا؛باخیشیندا؛در نگاه کردنش . مولانا لطفی گوید

هر بیر قوجوشوندا مانکیشیندا باخیشیندا
یوز ناز ایله اما نه ستم کار کیشی سن

بارلیق؛وارلیق؛هستی را گویند . ونیز به معنی مالدارهست. که دارای ثروت باشد. . در لیلی مجنون گوید
وارلیق دونون اءگنینه سالیب جُست
یوخلوق کمرینی باغلاییب رُست

بارمان؛گئدمم؛گئدمرم؛نمیروم . ونخواهم رفت . در چهار دیوان گوید
گر خرابات ایچره ممکن دور سومورماق بیر قدح
خضر اگر اولدورسه گئدمم چشمه حیوان ساری

بارادور ؛گئدیری؛.میرود . در چهار دیوان گوید
شیخ تکلیف نماز ائتدی ولی بیلمز کیم
عشق تیغی یاراسیندان بارادور اونداق اسرو

باشماق؛گوساله یک ساله را گویند.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده ایاق قابی دئمکدیر

بارورچاق؛گئدن واقت؛یعنی در وقت رفتن . ونیز کنایه از مردن میباشد . در لیلی مجنون در شب معراج گوید
تن ائیله گئدیب ولی گئدن چاق
نه اوت نه سونی نه یل نه توپراق

باشی دومانلیق؛کنایه از مغرورو سرکش بودن را گویند .اصب به معنی سر مه آلود هست

بالاغشتورماق؛باغلاشدیرماق؛بهم بستن . ونیز بهم پیوستنو پیوند کردن

باغرداق؛قونداق؛پارچه بندی که در گهواره به شکم طفل بندند

باسقان؛شحنه و داروغه را گویند

بایماق؛وارلی اولماق؛غنی و دولتمند شدن

باروشیم ؛باریشیم؛آیا آشتی بکنیم . در چهار دیوان گوید
زمانه اهلی ویریشسینلار و گر باریشسینلار
که نه ویریشماقیم بیله گلیر نه باریشیم

باشلاماق؛شروع کردن . کاری را از ابتدا شروع کردن . ونیز بلدی نمودن

باشیرغانماق ؛کابوس دیدن . خواب پریشان دیدن.بختک شدن

باسروق؛باسدیریق؛پوشش . پوششی از جنس نمدیاغیره به روی آلاچیق و اسب می کشند و جهت حفظ از باد و باران باشد.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بیرینین گیزلین ایشی نین اوسدون آشماماماداان او کیمسه دن چکینیب اولان ایشین اورت باسدیرائله یینده اونا او ایشه باسدیریق دئیلیر

باشقارماق؛یعنی انجام باید داد (ائلمک). ونیز راهی و روانه باید کرد .(یولا سالماق) در فرهاد شیرین گوید

کیشی نویان ساری بارماق گرک دور
عنان اول داغدا باشقارماق گرک دور

باتورماق؛باتیرماق؛آغشته کردن . فرو کردن

باتقاق؛باتلاق؛زمین با گل لای که در اکثر مواقع اشیاءسنگین درآن فرو میرود

باشاق؛بشق؛پیکان تیر دار گویند . ونیز خوشه سنبل و غله را گویند .در چهار دیوان گوید

باشاق اوسدونده تالاشقان کیمی مزرع دد گدالار
دشت عشقین آرا عشاق ایله پیکان تالاشیردیم

یاخود

ایچیمده یوز باشاق ای گل نه عیب اینکرانسام
الم تاپار دابانیندا اونون که خار گلیر

باتراق؛تعجیل. زودتر. در چهار دیوان گوید

دئیب سن کی نوایی نی گلیم اوتوروم
اول اولدی بو حسرت دن گل تانری اوچون باتراق

یاخود

جاندا یقینیم خطی سوداسی بیله تانری اوچون
ساقیا جامیما افیون توک که باتراق تیلبه رای

یاخود

غمینده بیر ایکی دم قالدی جانینی باتراق آل
حیات و هیمدن اولدورمه دمبدم بیزی

باروشونلار؛باریشانلار؛آشتی کرده ها . امر از آشتی نمودن ها هست. واصلاح کردنها . در چهار دیوان گوید

زمانه اهلی ویریشسین و گر بارشسین لار
کیم نن ویریشدیم اولار بیزه گلیر باریشین

باشقاره آلمای؛یعنی انجام نمی تواند بدهد. و نیز روانه نمی تواند بکند

باشاقیک نینک؛باشاقینین؛یعنی پیکان تیر دار ترا. وخوشه و گندم وجو ترا . در چهار دیوان گوید

باشاقی نین دمیرین نجه یاساب آه اوتوندان
غصه داغینی قازار ائیله که فرهاد کونول

باشقاردینک؛انجام دادی . ونیز روانه نمودی

بارقونک؛گئدیرسن؛میروی . وخواهی رفت (گئده جکسن). در چهار دیوان گوید

صبح چون بارقونک گیلیب کلبم ده پنهان گنج قورون
هجر اوخون جانیم دا سن آتما چوخ آتماقدان چکین

پاکاپاک؛معروف است . در چهار دیوان گوید

دئمه پاکا پاک گئج مندن نوایی نیا کیم
پاک لیق دان اولماغا گئچمک سنین تک پاک دان

بارینک؛گئدن؛رفتن . وروانه شدن

باشاقچی ؛یعنی خوشه چین . ونیز پیکان ساز . در محبوب القلوب گوید

اوراق چرغیه اوندان روزی
باشاقچی نین اونداقالیب گوزی

باقغونک؛باخماقین؛نگاه کردن تو . در فرهاد شیرین گوید

اوزوم هجرینده دولسا گوزلریم سو
گونش رخسارینا باقغونک گلیرمو

باشلادیم ؛شروع کردم . آغاز نمودم . ونیز راهنمایی کردم . در چهار دیوان گوید

بیل آغزیدان دئدیلر کیم ائت بیر افسانه
باشلادیم فی الحال بیری واریدی بیری یوخودو

باردیم؛گئتدیم؛رفتم . وروانه شدم . در چهار دیوان گوید

وصلینه یتر دئدیم و هجرینده یولوقدوم
امر ایله گلدیم ولی اَرمان ایله گئتدیم

بارقوم؛گئدیرم؛میروم. وخواهم رفت(گئده جه ییم) . در چهار دیوان گوید

اوزو زلفون گورنده گئدیرم ای چرخ
جدا قیل قیل قمردن عقربینی

باشقارماغیم؛یعنی انجام دادن من . ونیز روانه شدن من . در چهار دیوان گوید

ای نوایی چکه رم دئیرمن کونول دن انتقام
یوخسا یوز غم نمنه دیر هردم اونا باشقارماغیم

باشلانک؛باشلا؛شروع کن . ونیزی راهنمایی کن . در چهار دیوان گوید
منی خلوتدن ای زهد اهلی مغ ساری باشلانک
که بی حد خوش هواردور کوپ تیر یلکان گنبد و دهلیز
باقلاغان؛باغلانمیش؛بسته شده . در چهار دیوان گوید
اون چکردیم عشق آرا بیر نرکس جادوگوروب
باغلاغان ایت تک که فریاد ائله ر آهو گوروب
یاخود
چون خیالین گوزده مهمان اولدوموقان یاش اولوب
باقلاغان کیپریک ده قانلار تک کبابی تاپمادیم
باتر؛شمشیر برّان را گویند
باروری ؛گئتمه گی؛یعنی رفتنش
باروریم؛گئتمه گیم؛یعنی رفتنم
بار آلمان؛توان رفتن
باشقارغای؛ائلییه؛یعنی انجام بدهد. و نیز روانه نماید(یوللاسان) .
در فرهاد شیرین گوید
که بو معنی دن اوتکارکای سن گر اونو
اهل کرم یولونا یوللاسان اونو
بای خواتون؛جغد را گویند(اویی) . ونیز کد بانوی بزرگ خانه را گویند
بارغان؛گئدن؛یعنی رفته شده . وروانه گردیده شده . در چهار دیوان گوید
هجر دشتینده گوزو ساری گئدن شیدا کونول
تیلبه صحراسیندا گله ن کیمی آهو ساری
باریدن؛پاره از آنها . در سد سکندری در پیش کش گذرانیدن خاقان چین گوید
باری دن بورون زنده بیل دمان
که تیتر آب اولاردان زمین و زمان
باریبان ؛گئدیبدیر؛یعنی رفته است . وروانه شده است
باقماغین؛باخماقین؛نگاه کردن تو . در فرهاد شیرین گوید
گوزونده سو ولیکن جانیندا اوت
اولوب هر ساری باقماغین گوزو دورت

بارادور؛گئتمه لییم؛رونده هستیم .ونیز رفتنی هستیم. و میرویم(گئدیریک) . در حیرت الابرار گوید

کیم نفس گئتمه لییم منِ ذلیل
نوبت شاهی منه کوی رحیل
قبریده چون باشلاقونکیز دور یولوم
نعش یانیندان چیخاردین بیر قولوم

بارغانینک؛گئتمه گین؛از رفتن تو . در چهار دیوان گوید

گئتمه گین جان تالاشماق ایدی من محزونه ایش
گیلدیک و جانیم نی آلدینک اول گئدیشده بو گلیش

بارماغامین؛گئتمرم؛نمیروم . در چهار دیوان گوید

عشق بزمی یتیب گئتمرم چونکه منی
چکه دور اول ساری بو تار ایله نغمه و چنگ

باقلانتای؛باغلانتی؛بسته شده .وصل گردیده.بهم بند شده . در چهار دیوان گوید

قاشین گورکج حسد دن ایسترم ایل گوزو باغلانسین
نه چون کیم گوز توتارلار ایل ینی آی آشکار اولجاق

باریشین ؛گئتمه گی؛روانه شدن او . ورفتن او . ونیز آشتی بکنید . در چهار دیوان گوید

گورمک همان خضر سویونی باریشین
گل و گور آب حیاتیمدا خرام

باغیشلار؛میبخشد . عفو میکند . در چهار دیوان گوید

سفالیم ایچره اولسون دُرد عالم نی باغیشلاردیم
سلاطین اورکانین شوکت فنادیری گداسین دان

بارایین؛گئدیری؛میرود . ونیز بروم (گئدیرم). در لیلی مجنون گوید

گورجک اونو هوش دان گئدیری
بیردم بئله ایله سبقارایین

بایدو؛نام خانی ایست ازنسل چنگیزخان بعداز کیخاتون پادشاه ایران شد

پاییز ؛کوزم؛فصل خزان را گویند ه . ونیز کنایه از ایام پیریست .
ایضاحات اصلینده تورکوجه سینده پاییز فصلینه کوزم (گوزم)دئیلیر

باغیشلاب؛باغیشلاییب ؛بخشیدن . بخشیده . در لیلی مجنون گوید

گوزومنی چوقونک تنیم نی تیشلایب
اونون تنین گوزون باغیشلایب

باشاقلارینک؛استعلام و انگاری ایست . آیا این پیکان های وتیرهای توست .و نیز خوشه های محصول گندم و جوی شماست

بالتو؛بالتا؛تبرزین باشد که ناخج گویند که سپاهیان بدوش گیرند و اورا آی بالتو نامند.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده تبر دئمکدیر . در تاریخ ملوک گوید

ابراهیم علیه السلام بیر بهانه ایله شهریده قالیب
بالتا ایله کففارین بوت لارینی سیندیردی

باغرلارغه؛به معنی جگر باشد . یعنی جگر هایشان . در حیرت الابرار گوید

اوتدو کونوللر ده خبر ائیله دی
آهی باغیرلاردا اثر ائیله دی

بارچه؛بارچا؛وارسا؛اولدوقجا؛به قدر بودن . همه. و قدر .و همه مقدار . وپاره از آنها . در سد سکندری گوید

نوایی بو شاه لار که گوردی جهان
بوگون بارچه توپراق آرا دور نهان

باغلامه ؛باغلاما؛یک نوع سازایست شبیه تنبور کوچک که سه تا رشته دارد

بارورغه؛گئتمه گه؛برای رفتن . در چهار دیوان گوید

سحرگه که ایشینه اوز قویان خوش گئد
گئتمه گه دیر فنا ساری تانک قارانقو سن

باریمیزغه؛بچه آدمی و حیوانات وحوش را گویند . در چهار دیوان گوید

کونولدن باش چیخارتمیش هر طرف پیکان لارین
قوش بالاسی تک اولوبتور کیم اولور دمیر قانات
لغت با فارسی مشترک است

بای ؛غنی .ثروتمند. ومالدار را گویند . مولانا لطفی گوید

گوزوم کوموش بیلک لارینه دوشسه نی عجب
سایل همیشه کیشی نین الینه باخار
یاخود
سن حُسن ایله بای سین سنه چون فرض دورور حج
گر احباب ائتسه لر گل گشت جان و کونول بارمانک

پاغنده؛پنبه دوک شده که کلوج اورا گویند و برای رشتن هست . در چهار دیوان گوید

یوخ آی گون ایکی پاغنده سین گرک زالی بیر گئتمیش
قولاقه بس که هجرین اونو یالقیتی افغانیم
. لغت با فارسی مشترک است . در تالیفات بوده بقلم آمد به جز این لغت در کتاب لغت فارسی نمی باشد. دوست عزیز اسرار فرمود منهم نوشتم .
ایضاحات میرزا فتحعلی خان قاجارین بو سوز دوز دئیر چونکه مقالیدالترکیه تورکجه سوزلوکده دونه دونه فارسی گاهدان عربی سوزجوکلرینه راست گلمک اولور

باره باره ؛گئده گئده؛رفته رفته . در چهار دیوان گوید
فنا یولو نوایی یه بس قاتیق دور
مگر آسان راق اولا گئده گئده

پایه؛به معنی پستی می باشد . ونیز معروف است . در فرهاد شیرین گوید
گورونوب نکته سیندن جدی بایه
اسد قایناغی نین آسیتیدا پایه
لغت در فارسی هم استعمال میشود

باورچی خانه؛یمک خانا؛مطبخ را گویند . رستوران . ونیز غذا خوری را گویند.لغت با فارسی مشترک است . در محبوب القلوب گوید
هارون دئدی گئیمه گین خزانه دن بویوردوم
یمه گین بارورچی خانه دان گتیرسین

بارو؛گئدیر؛امر از رفتن .روانه شدن . در چهار د یوان گوید
ای صبا آواره کونلوم ایسده بیر هریان گئدیر
وادی داغ و بیابان لاری بیربیر آختاریر
لغت با فارسی مشترک است

بارمو؛وارمی؛لفظ انگاری ایست . وآیا هست . در چهار دیوان گوید
دئدیم کیم دهر باغیندا یوخ ایمیش من کیمی بلبل
دئدی کیم وار ایمیش گلعذاریده من کیمی هرگز

باشیده؛کنایه از آنکه در راه تواز خود گذشتم . ونیزکله و سر(باشیندا) . در چهار دیوان گوید
تیغی دن زخم یریم یتجک اول آی قاشیده
هر نه باشیم دا ایدی گلدی اونون باشینا

بارغاغه؛گئدیگجه؛یعنی رفتن (گئدن). وبقدر رفتن . در لیلی مجنون گوید
آهسته قوپوب ایشگینی آچتی
گلدیکجه ضعیف ایاقی قاچتی

باتمان؛معادل شش کیلو وزن را گویند. مثل اینکه شش کیلو گندم یا جو ویا غیره را یک باتمان گویند . ایضاحات البته بو باتمان بیزیم بولگه لرده بیر بیرینن فرقلیدیلر مثال اوچون تبریز ین بیر باتمانی آلتی کیلودان چوخ اولور

باتو؛به لغت مغول سخت و صعب . ونیز نام یکی از خوانین ترک مشهور بصا ابن خان که پسر جوجی خان ابن چنگیز خان بوده است

باجه ؛باجا؛روزنه . ودریچه ایکه در روستاها از سقف بام ها باز کنند بجهت تهویه هوا

بارماق؛گئتدمک؛به معنی رفتن . ونیز انگشت را گویند. ونیز سلوک و رفتار باشد. در چهار دیوان گوید

ایکی بارماق بیرده توتدوم لعلینی اول گفتار آرا
ایله کیم گل یاپراقین بلبل توتار منقار آرا

بار لاماق؛آخدارماق؛جستجو کردن

بار ایسانک؛وار اولسان؛اگر باشی .اگر بوده باشی

بار ایکاج؛واردی؛یعنی هنوز بوده . ونیز چون باشد(وارسا)

بار ایرکان؛گئدرکن؛ رفت. و روانه شد(گئتمک) . در چهار دیوان گوید

چون گورورم آغزینی زلفینی هوشوم گئدیر یغمایه
که مل کیفیتی فهم اولدی اونون میم لامیندان

یاخود

قدو زلفون ایله آغزین دئیییب گوز یومدی عالمدن
نوایی یه ترحم ایله کیم گلدی آلَم بیرده

یاخود

گلدی اوق تک تیز بو یا تک قامتیم یاد ائتمه دی
عشق آرا گویا منیم آیری لیغیمی بیلدی یار

. ونیز در لیلی مجنون گوید

آی گلدی و گئیندی مهر رخشان
دُر باردی گیلدی بحر عمان

بارق بَربَری؛ نام سرداری از قوشون اسگندر که تنها نه نفر مبارزان دارارا گشت . در سد سکندری گوید

یانا دئدی گتیریب هر ساری
که دئیرلر منه بارق بربر ی

باسلامیشی؛مغلوب ساختن . وفرو گرفتن

بانی؛نام معماری که هفت گنبد بهرام گور را ساخت . و اورا سِنمار هم گویند

باقوی؛به تورکی مغولی مرد بزرگ را گویند

باشقارماغای؛باشاماز؛یعنی نمیتواند انجام بدهد . ونیز نمی تواند روانه بکند .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده باشارماز سوزو واردیرکی الینن گلمز ائلییه بیمز آنلامیندا ایشله نیر . در محبوب القوب گوید تا هادی باشارمازسا
و مرشد مهلک دن اوته بیلمز

باماقلیق؛چیزی از جنس سنگ یا چوب برای تکیه دادن و یا محافظت طفل و یا باغچه در کنار مهتابی و باغچه ترتیب دهند ومجموعه اش را گویند

باری؛واری؛یعنی دارد. ونیز هست

باریچه ؛واردقجا؛اولدوقجا؛یعنی هست . وتا هست . وبقدر بودنش

باریدا ؛اولدوقجا؛در بودنش

بارین؛وارین؛یعنی همه اش را . یوخ بارین یعنی همه هست و نیستش را

بارماغین ؛گئدمه مه گین؛ امر از نرفتن . اقامت ننمودن . ونیز رفتنش را . ونیز انگتش را(بارماقین) . در طویوق گوید
نجه دئدیم اول صنم ده بارماغین
قیلمادی اول ترک آخر بارماغین
بونجا کیم خودرای لیق گور گوردی اول
عقل حیرت قیلدی تیشلایب بارماغین

باقه؛باقه جناق؛توسباغا؛ لاک پشت را گویند

باقیشیلیق؛باخیشلیق؛نظرگاه . وجای تفرج را گویند

باکوری؛نارکوتیک؛ افیون و بنگ را گویند

بال ؛عسل

بالادی؛به شاخه های درختانی گفته میشود که با آن سقف خانه هارا بپوشانند . یاعنی بچه هست ونیز کوچک هست

بالاغیه؛بچه کوچک جانورانرا گویند

بالچاق؛آهنی که ما بین تیغ و قبضه شمشیر باشد

بالدر ؛بالدیر؛ران . ماهیچه زیر کفل انسان را گویند .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده ماهیچه یه سییردا دئیلیر

بالدیری؛پر سیاووشان

بالیغ؛بالیق؛ماهی. و نیز شهر و آبادی را گویند

بای غنی ؛بای باردی؛یعنی به باد داده . ونیست کرده . به لغت مغول امرای بای جمعی باشند که روزانه نامه جات قطع وفصل دیوان حُکام را نوشته ماه به ماه رجوع به روز کرده اگر حکمی بر خلاف قانون از امرای دیوان صادر شده باشد باز خواست نمایند

بایقوش ؛جغد

بایندر خان ؛بایاندیرخان؛نام پسر گون خان ابن اوغوز خان . به لغت مغول پر نعمت و غنی را گویند

بادغیس؛نام محلی ایست از توابع هرات که پسته آن معروف است . در چهار دیوان گوید

ملاحت آغزینا گر پسته ساتسا کیم آلسین
که باد غیس قوئورور شور پشت آغزی آچوق

باق؛باخ؛امر از نگاه کردن با غین معروف است . ونیز بندطناب وغیره را گویند در چهار دیوان گوید

تنین یالین باشی آچیق تیلبه نوایی یه باخ
کیم نی اولوبدور خلاص جبّه دستاریدان

پاده پاده؛سورو ؛گله گاو گوسفند غیره را گویند

در فرهاد شیرین گوید

محل تک قوزی یوز میندن زیاده
قویون اوندادور ینکلیغ پاده پاده

باش توبان؛باشی آشاغی؛سرنگونی . کسی که سرش راپایین انداخته خم شده باشد.در حیرت لابرارکوید

گیزله دیب انجم درمین تُرک مهر
پرده گورمزباش توبان اونی سپهر

. ونیز در نسایم المحبه گوید.نثر
که اولار هر گئجه بیر چاه دان باش اوزادیب اوزلرین آسارمیشلار چوخلودا
ذکر ائدرمیشلر

باشلاب؛باشلاییب؛آغاز نموده است . شروع کرده است . اقدام به
کاری نمودن راهنمایی کردن . در سبعه سیاره گوید
یاندی لار شهر ساری یول باشلایب
بیر ایکی اسکی گیلولوک تاشلایب .
ونیز در تاریخ الانبیاء گوید
که ذولقرنین آب حیوان ایلا ظلماته گیرنده خضر اونی باشلایب گیردی

باغلیق؛باغلی؛بسته شده . عموما جایی که باغات احاطه کرده باشد
گویند(باغلیق)
ایرنینک قولی دور نیشکر ای جان بئلی باغلیق
گل داغی اوزون بنده سی دور دونو یماقلیق

باغشده؛باغداش قورماق ؛دیزی اوسده اوتورماق . در سبعه
وسیاره گوید
قیلدی باغداش اوتوردو بنیاد
شاه دعاسین بو چرخ گوهنه نهاد

باقاری؛باخاری ؛نگاه کردنش . ونیز مقابلش؛در چهار دیوان گوید
کسدی باغریم تا مو رلاردان اول پری
غمزه بیرده اینیک اینیک باقاری

بابری؛یعنی قدیمی . ونیز زبانی ایست که توران و ترکستان تلکم نمایند .
مثل زبان چیناوی .منسوب به بابر شاه پادشاه ترک تبار در هند و افغانستان
در قرن پانزدهم میلادی حکومت کرده است و هم چنین شاعر و عارف
زمان خود بود . در مجالس النفایس گوید
که بو درگاه بابری بلکه دوغماسی دور

باغینداش؛باغداش؛روی دو زانو نشستن

باب الباء التازی و الپارسی

ببرتون ؛ بَبردون ؛ کلمه مرکب از عربی وترکی یعنی قبا از
پوست ببر که جانور ایست معروف رستم وزال درجنگ می پوشیدند . وآلا
پوست اکوان دیو بوده نه از پوست ببر به جهت توضیح ببر تون گفته اند

ببک ؛گوز گیله سی ؛مردمک چشم

به به ؛اوشاق ؛طفل . بچه . خردسال

به به چک ؛عروسک . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده موغاببادا دئیللر

باب الباءالتازی و الپارسی مع التا

پتکَه؛به معنی حوصله . و سنگدان مرغ و غیره رانیزگویند . به دستار هم را گفته میشود .ونیز دستار به هوا انداختن به جهت تفریح عیش وطرب

پَتَک؛کندوی عسل . نوشته (پَته). دست خط .حواله جات . در چهار دیوان گوید

گوز قاراسیندان یازاردیم من پتک هیهات کیم
یاندیریرغیرت که من محروم اول گورر سنی

.نیز در سد سکندری گوید

مرتب چو اولدی پتک لر باری
اوزاتدی اولار هر بیرین بیرلاری

پتریکا؛بیتیرسه؛پیتیرسه؛یعنی برای نوشتن . وتحریر نمودن . در سد سکندری گوید

پتر تنگه دن آنجا قووت منه
که اولماز پتیرسه فورصت منه

پتیب ؛نوشته است . وتحریر نموده است. در سد سکندری گوید

بو سوزده قیلیب عهده و میثاق ائدیب
آپارمیش دورورلار منه خط پیتیب

یاخود

منازل پیتیب اولدولار حزم کوچ
قویوب ایت قیلدیلار عزم کوچ

پتماکدور؛پیتمکدور؛یازیلمالیدیر؛نوشته نی هست . وتحریر نمودنی هست است . در حیرت لابرار گوید

اول طریقی پتمکدور کتاب
نظم ایله نثر ایله درّ خوشاب

پتی دور ؛پیتیر؛بیتیر؛مینویسد . وتحریر می کند . در سد سکندری گوید

قویوب دور تورایخ افسانه سینی
پتی دور ایکان درّیکدانه سینی

پتر؛پیتر؛می نویسد . در محبوب القلوب گوید

محرر که تحریری دوزو پسندیده دور
اگر بیر به بیر ویا گرچه یوز

ونیز در سد سکندری گوید
غایت که طبعیم هراسان ایدی
یوز آنجا پیتر واقت آسان ایدی
ونیز در چهار دیوان گوید
گوز دعاسی چون پیتر سیز صدقه سی ایلاب منی
تار جانیم رشته سیندن تاری چکدیزطورینا

پتکچی؛یازیچی؛ دبیر. منشی . ونویسنده . تاریخ نگار .ایضاحات تورک سوزلوگونده یازماق سوزواصلینده داغ قویماق دئمکدیر . مال قارانین یاخود اینسانلارین بدنینه قویولان داغا یازی دئیلر اولسون کی ایند ی سه بیز یالنیش اولاراق بیتمک یرینه یازی سوزون ایشله دیریک
*ایضاحات گوردگوز کیمین میرزه فتحعلی خان قاجار با سوزونون ایدامه سی پ سوزونده داوام ائله ییب منده اولدوقو کیمین گتیردیم

بازارگون؛یکشنبه.دومین روز هفته گویند

باستوق؛یک نوع شیرینی ایست که از نوع قنادی باشد

باسقوق ؛مغلوبیت . شکست خوردن از دشمن وغیره را گویند

باسمه ؛باسما؛نقشی که بر روی کاغذ و کارتن پارچه وغیره حک کنند . به چاپ کردن هم کفته میشود

باشجی ؛سرکرده . راهنما . بلدچی

باش اولگو؛برج میزان را گویند

باقلانماق؛بسته شدن

باقلایین؛ببندید . بند کنید . مهار کنید . بسته کنید
. در چهار دیوان گوید
سرشک آلنیدا مژگان شاخی سانجیب باقلایین دیرمین
یولون بو سیل نین کیم ایلکه اوندان چوخ زیان اولمیش

بارماغیدور؛گئتمه لیدیر؛رفتنی ایست . ونیز انگشت اوست .
در چهار دیوان گوید
قددین آغزیندان حیرت بارماغیدور زاهدا
اوتدات سال ایندی عصا باشینا اوز مسواکینی

بارغالی ؛گئده لی؛یعنی از آن زمان که رفته است . در چهار دیوان گوید
سرو اوق دور گل تیکان باغ ایچره تا گوز آلیندن
گئده لی اول سرو گلرخون قدو رخساره سی

یاخود
ایردی گوز کونلوم ولی سن گئده لی
بونی سو قیلدی خراب و دوشتی اول ویرانه اوت

بارای؛گئدیم؛ بروم . ومیروم (گئدیرم). در چهار دیوان گوید
خدمتیه هانسی اوز بیرده گئدیم کیم گلمه میش
تیره لیک دن اوز کامین اوزو قرادن اوزگه ایش
باتتی؛فرو رفت .و زوال شد . در چهار دیوان گوید
یانکی آی باتدی نرکس باتدی بر باد اولدی سرو وگل
تعالی الله نه قاش و گوز ایکن یارب نه قدو اوز

باغ؛باق؛بند . ریشه . مثل بند تونبان و غیره

باغام ؛چوبی که به دیوار خمیده در حال فرو ریختن باشد تکیه دهند

باغه ساق؛باغیرساق؛روده را گویند

باقیشماق ؛باخیشماق؛ باهم نگاه کردن

پتلادورکان؛یازیلی؛نوشته شده . وبه تحریر آمده

پتدینک؛یازدین؛نوشتی . به تحریر آوردی . لیلی مجنون گوید
نی کیم پیتدین نه چون قیلادور
نه قیلسا قیلیر کیم اولسا بی خود

پتی؛یازدی؛امر از نوشتن . وتحریر نمودن . در وقفیه اخلاصیه گوید
طبعین غه دمی اولور نه وارد
اوز پتی غه آلمایین عطارد

پتردیک ؛ پیتیردی ؛بیتیردی؛یازیردی؛یعنی مثل
اینکه می نوشت.ونیز مینویسد(پیتیردی). در چهار دیوان گوید
دئمک هجر اوتو شرحینی یاز کیم
یانار صفحه و خامه اولماز پیترمک

پُت؛بُت؛بود؛ران آدمی و همچنین حیوانات را گویند . در فرهاد شیرین گوید
بیر ال کی قولون قیلدی محکم
ینه بیر الین ایکی بت لارین هم

پتکیندن؛یازیندان؛یعنی ازنوشته واز نامه و از کتاب تو . در چهار دیوان گوید
پتیکیندن سوادینی گوروب جان تاپتدیم
ظلمت ایچره چشمه حیوان تاپتدیم

پتکای؛پیتر ؛بیتر ؛یازیر ؛یعنی مینویسد . وتحریر می کند . در قطعات گوید

اگر خاصه معنی که ایهام اولور
اونون گونده یوز پتیگی حلوام اولور
نچه نقطه اگر اولسا کامل سرای
پیتردیم اوتوز ایلین اوتوز آی

منظور حضرت نوایی در فردوسی باشد که شاهنامه را در سی سال تمام نمود میفرماید من اگر مجال میداشتم در سی ماه تمام میکردم

پیتیکاننی؛پیته نی؛یازانی؛هر چه تحریر شده بود . در فرهاد شیرین گوید

اوخویوب شهزاده اول فرخنده تحریر
پیتدیگینی بجا گتیردی بیربیر

پتدی ؛یازدی؛نوشت . تحریر کرد . در فرهاد شیرین گوید

پیدی پیکر دئدی جانیم غه منیم
روان قوپدی قیلدی عزم خلوت
یاخود
پیتدی دردایله بیر طرفه مکتوب
دئمک هر سطری کیم هر لفظی مرغوب

پتکوچی سی ؛یازیچی؛یعنی نویسنده او. و تحریر کننده او. در محبوب القلوب گوید

پتکوچی سی اگر چه یامانلاردن دور یاخشی لاردن ایماس
اممامندن یاخشی لیق طعمی نه اوزون یامانلاردان ایماس

پتیلدی؛یازیلدی؛یعنی نوشته شد. تحریر گردید . در محبوب القلوب گوید

بو پتیکدن نوایی نین کیفیتی پیلیتدی
اونو روح قسم قیلدی

پتک نی؛پَته نی؛یازینی؛ . ونوشته را . در لیلی مجنون گوید

خط اولماز اول که چیقاردیب سویونی مهر کیسه نین
گونش صحیفه سینه رحمت آیتی پیتیلیب دور

پتکان؛ پیتن؛بیتن؛یازان؛نگارنده . ونویسنده . نامه نگار. در محبوب االقلوب در وصف خودپسندان گوید

که بی معنی هذیان نین جار الله پتکان کشّاف گمان قیلار

پتک لیک؛یازیلی؛ مکتوب نوشته شده . در فرهاد شیرین گوید

قیلیج دان داخی اسم اولدی پتک لیک

که اول بو اسم دن تاپمیش ایتیک لیک

پتیاره؛آفت بلا . وزشت . ومهیب . نازیبا . به معنی مکر وفریب

باب الباءالتازی و الپارسی مع الحا نقطه دار

بخشی ؛ باخیجی؛نویسنده . وپیر خواننده . وجراح جراحت . حاشا کردن .در حیرت لابرار گوید

سارت دا گرچه بو گلیر باخشی لار
تر کوده هم یاخشی گلیر یاخشی لار
یاخود
واویغور صفت باخشی لار
ایغور جرگه لیک یاخشی لار

پَخته؛پنبه کهنه ایکه برسر صراحی گذارند .که شراب را نگاه دارد . در چهار دیوان گوید

ای حکیم آل بیر صراحی لوله سیندن پَخته کیم
سود اولور قانلیق نچه واقع ائدسه محروری دماغ

بُنجا؛نام شهری ایست معروف

بَدنوس؛خوروز؛ خروس

باب الباءالتازی و الپارسی مع اتراءقرشت

بُرنا؛جوان آزاده مرد . در فرهاد شیرین گوید

نه برنا سرو زاد بوستانی
گوروبدور اوندان آسیب خزانی

پرکند؛تیکه؛به معنی تیکه وشرحه باشد . در فرهاد شیرین گوید

دئدی باخ کیم ای جانیم پیوند
لبین لعلی گلیب باغریمدا پرکند

بَرطاس؛نام قبیله ایست در ترکستان . ونیز نام ولایتی ایست در ترکستان که روباه آن ولایت خوش موباشد واز پوست آن لباس دوزند . در این باب .شیخ شیراز سعدی گوید

برطاس در بر میکنم یک لحظه بی آرام ازاو
چون خار پشتم گوئیا سوزن بر اعضا میبرد

بِرلاس؛نام طایفه عظیم و قبیله ایست که نجیب در ترکستان است . در چهار دیوان گوید

سالماق اوت برلاس و ترخان عارضی نی نه سود
بیزی یاندیران چهره بیرده بیر یساقی یاندیریر

بُزک؛بورک؛به لغت مغول کلاه را گویند

پَرتان؛پدر بی سوکای بهادر و او پدر چنگیزخان بوده در شجاعت بدیل نداشته به لقب بهادری نایل شده و او منصب سرداری قوشون را به این عم خود اَیرومچی داده. اورا بِرلاس گفتند و نسبت تمامی طایفه برلاس به وی اتصال داشته و طایفه برلاس از اوست

برقندان؛شب آخر ماه شعبان را گویند که اهل شراب آن شب را عیش زیاده کنند کلوخ اندازندهم گویندشاهد از شعرپارسی
رمضان میرسد اینک وهم شعبان است مئی بیاورید وبنوشید که برقندان است
باغین هم صحیح است . ونیز در چهار دیوان گوید
ای نوایی بیزی یاد ائدرسن برقندان گونو
ایچسه جام جم دئییب ثانی افریدون قدح
لغت با پارسی مشترک است

پرپرک؛معروف است

برسری؛یعنی برتری . ونیز بزرگی . ونیز اسبابی ایست که زنها برسر میزنند. در سد سکندری گوید
چکیب فتنه یاجوجی نه برسری
قیلنج شکلی دن سد اسکندری

بربری؛نام ولایتی ایست معروف . در سد سکندری گوید
جوانغاردا مغرب ایلی بیر ساری
یانا ساری بِرطاس وبربری

پری خان ؛کسی را گویند که تسخیر شیاطین داشته باشد . در چهار دیوان گوید
گتیرین دفع جنونومدا پری خوان یوخ طبیب
کیم اول نسب دور پری هم کیم نه شیدا ائیله سه

بَرناس؛پسرگمار ابن یافث ابن نوح . ونیز نام روباهی سرخ رنگ که از پوست آن پوستین دوزند

پَرتیک؛ترکیدن استخوان را گویند .ایضاحات آذاربایجان تورکجه پَزگه آنلامیندا ایشله نیر. مثل معروف هست گویند
اولومدن خوارلیق و سینیق دان پرتیک یامان

برندق؛زین پوش اسب را گویند که برروی اسب اندازند

پَروانچی؛فرمان نویسی را گویند . در مجالی النفایس گوید

پروانچی اولدی و نیابت و تقرُب ده هم دخلی وارایدی . لغت با پارسی مرکب هست

بوغو؛بورغو؛بورقو؛شاخی باشد میان تهی که آنرا مانند نفیر نوازندش . ونیز آلتی باشد در برکه و آب انبار نصب کنند چون پیچ دهند آب آید . لغت با پارسی مشترک است

مولای روم گوید

گر آسیاب معرفت بی بار ماندی ساعتی

من فراز نُه فلک به نیشینم و بورقو زنم

باب الباء التازی و الپارسی باز نقطه دار

بَزک؛آرایش .تزیین.اصلاح سر صورت

بزرگ امید؛بزرگ مهر؛نام وزیر خسرو پرویزبود . .ونیز معلم خسرو پرویز باشد .در فرهاد شیرین گوید

بزرگ امید اونو ائیله یب طربناک

دئدی قایغورماغیل کیم یوخدورمو باک

پَزلاوق؛ پوست کدوی مدّور دندانه که اطفال سازند و ریسمان گذارند تاب گشایش دهند به صدا بیاورد

بَسمَه؛باسما؛معنی همان باسما باشد . در چهار دیوان گوید

طرفه آیدور عذارین گرک اونا ماوی لباس

انجم آیین تنگه تنگه باسما قیلان زر جُلی

بستینک؛بسته شده تو . وبندی تو . در سد سکندری گوید

سنی کیم حق ائتدی بو نوع ارجمند

که بستیک دور بیله تکجه بلند

باب الباء الپارسی مع الشین

پشمینه؛کنایه از خمسته اولیاء الله میباشد .کنایه از پنج تن آل عبا باشد.

در چهار دیوان گوید

عور ائدر پشیمینه دن ایله تیلاب زر رشته نی

کیم ایشاک حلوانی اونداق کیم سَعان گورمز لذیذ

یاخود

نچه پشمینه ده اوردوم که

ای نوایی پناهیم آل عبا

الباء التازی الپارسی مع غین نقطه دار

بَغلَنقاد؛معنی نصف کلمه خوانده نشد..... ز سرخ را گویند

بَغلتاق؛آرخالیق؛ کت را را گویند

بَغو؛بوغو؛آهوی نر را گویند . ونرینه گاو کوهی باشد

بَغَنجاق؛ قلم زیرین دست پای اسب را گویند

بغتاق؛کلاه را گویند

باب الباء و التازی و الپارسی مع ف نقطه دار

پُف یوز؛معروف است . در فرهاد شیرین گوید

گرک شیر الینده هم شیر جنگی
اگر شیر اولماییب باری پلنگی
یو خ ایسا جمع اولسا پارس تک یوز
اولاردان حاصلی یوخ غیر پُف یوز

باب مع الکاف التازی والپارسی

پِکاوول؛ یعنی خوان سالار . با بای ابجد توشمال را گویند . در حیرت الابرار گوید

خدمت آرا وار ایدی بیر قول اونا
پای خدمتینده پکاوول اونکا

بَکمز؛دوشاب را گویند

بکترَ؛چهار آینه را گویند که سپاهیان در روز جنگ می بندند . در حیرت لابرار گوید

چیخسا اوروش بکتر و خفتانیدن
گئی سه طرب حِلله کتانیدن

بک بورکی؛بئی بورکی ؛گل بوستان افروزرا گویند

پَکِی ؛نوعی شراب

باب االباءو التزی و الپارسی مع لام

پَلال؛ کندی ؛انبارکوچک غلّه آرد که از گِل درست میکردند

پلتک؛لال و گُنگ را گویند در چهار دیوان گویند

نوایی اول اوزو لب شوقوندان ناگهه نوا چکسه
دم ویرماز بلبل طوطی که بودوردوقجا اول پلتک

کِلخان؛نام کوهی ایست در دشت قپچاق

پَلَقَده؛تخم مرغ فاسد شده را گویند

بلغار؛بولقار؛نام ولایتی ایست معروف(بلغارستان)

بُلجار؛بولجار؛محل معین لشکررا گویند . اوردو دوشرگه سی

بلغاق؛بولغاق؛برهم خورده گی و اطراف و جوانب راگویند

یَلاو؛پیلو؛طعام برنج را گویند

بیلاغ؛بیلاق؛بولاغ؛بولاق؛چشمه . نیز اسبی که دماغ او چاک داشته باشد . در چهار دیوان گوید

خیالین انتدی نوایی باشین افسر منزلی
ندن که بیر تپه دن جاری اولور ایکی بیلاغ

باب االباء التازی و الپارسی مع النون

بَنگ؛فرد معتادرا گویند . به کل نشانی و علامت که در خوردن شراب در صورت بهم رسد

بنکزشی؛ بنزه مه سی ؛اوخشاری؛شباهتش . مشابهتش

بنکزمک؛بنزه مک ؛اوخشاماق؛شبیه شدن

پِنجر؛خببازی . نیز معلّق . تره ایکه خورده نی باشد

بنمیک؛ بند ائتمک؛باغلاماق؛ جایی بستن اسبان در چاپارخانه . یعنی یام خانه

بُندق؛ بوندوق؛خندق

پنکان؛فنجان

بندی؛اسیری را گویند که در قید باشد . در چهار دیوان گوید

لبین شوقوندا بیر لانه بندی نبات مصر
خطین سوداسیندا بیر پوست پوش نافه چین هم

باب الباء التازی و الپارسی مع واو

بوتیل؛ بو دیل؛این زبان

بوغا؛بَغو؛ گاونر کوهی را کویند . ونیز جد هشتم چنگیز خان

بوتارکا؛بیتر سه ؛ مثل اینکه زخم و غیره سرهم بیاورد . ونیز برای اینکه ترتیب داده شود . ونیز او پیدا شود .وهم چنین بِروید.وسبز شود. در سد سکندری گوید

ایکی سینی هم بو ترتیب ایله

بیتیرسه واری زینت زیب ایله

بوتماک ؛بوتاک؛بیتمک؛جوانه زدن نهال ومزرعه غیره را گویند . نیز نشانه نُه تیر . ونیز بچه و فرزند آدمی و حیوانات (پوتا) . ونیز نقوش و گلهایی که بر روی دیبا بافته شود

بورکا؛کهلیک؛کبک.زَرَج

بوکا؛اَرَن ؛پهلوان. ونیزگشتی گیر را گویند . ونیز کمی به بالا(اوست)

بوغزونکا؛بوغازینا؛گلوی تو . ونیز گلویش .در چهار دیوان گوید

ای نوایی بوغازینا حیوان سویوندان یاخیشراق
گر سورار قتل ائده لی اول سرو جوی زادین

بوریکا؛ بورکا؛قورد؛گرگ . جانوری ایست درنده . مصرع بوریکا کیشی طعمه قیلسا قوزی

بولغانیب؛بیلانیب؛ آغشته شده . و آلوده شده است . در چهار دیوان گوید

بولانیب گوله یاخاسین چاک ائدر هر صبح چرخ
بیر گونش عشقینده گویا من کیمی دیوانه وار

بوتراتیب؛پیرداشیب؛مثل اینکه زلفش پریشان شده است . بهم گره خورده است .مثل اینکه هیزم وغیره از گسیخته شده کم کم باعث ریختن بشود . در سد سکندری گوید

نجه تورونو بحر آرا بوتراتیب
دنیزدن توقوب هم دنیزده باتیب

پولاب؛پیله ییب؛یعنی پف کرده است .انگاری شمع و غیره با فوت کردن خاموش بکنید. در سد سکندری گوید

نجه طفل قیلسا پوله یب خیره لیق
نجه شمع انجم تاپار تیره لیک

بوتوب ؛بیتیب؛روییده . نهال سر در آورده . وجوانه زده . وهم چنین زخم وغیره بهم پیوسته . ونیز مطلب تسلیم شده . وقبول گمراه است . در لیلی مجنون گوید

دنیاده ایشین بوتوب کماهی
عقباده هم اولماغا تباهی

بوغرات؛نام والی قلماق بود که در دعوای اسکندر از اتباءدارا حساب میشد

بورکوت؛قاراقوش؛عقاب را گویند . به زبان مغول تاوشانجیل .و قارتال هم گویند . در لیلی مجنون گوید
یوخاریدان پدی ایکی بورکوت
قیلدیلار ایکی جوانه نی قوت

بوغوزلاب؛یعنی گلویش را بریده است .ونیز ذبح کرده است

بوتراماک؛یعنی منتشر و پراکنده شدن

بوت؛بود؛ ران آدمی و حیوانات را گویند . ونیزامر از روییدن(بیت) . وقبول کردن . وتمکین داشتن. ونیز به معنی فرزند آدمی آمده(پوتا)ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بیر مالین و یاخود یئرین آیریسینان باهالی وقیمتلی اولمالقینا دئیلن سوزدور . در چهار دیوان گوید
عالم اهلیندن یتیشمز غیر زخم
ای جراحت لی کونول بو سوزه بیت

بوترات ؛پیرداشدیر؛امر از پریشان نمودن و افشان کردن . در چهار دیوان گوید
داراقلاساچین هوروب آچاندا پریشان قیل
آفاق سوادیندان جان بحره سینی بوترات

بولباد؛داغیلمیش؛خراب. ونیزخراب شده را گویند . بولماق هم بدین معنی می باشد . ایضاحات داغیلمیش اصلینده ریخته شدن دئمکدیر .در لیلی مجنون گوید
جز بیر کیشی سپهر بولباد
وئرمز ینه اونون کیمین یاد

بولا آلماغلیق؛اولا بیلمه گین؛توان شدن . وتوان بودن

بوتکارماسا؛بیتیرمه سه؛یعنی اگرنه رویاند. ونیز سبز نکند . ونیز اگر سر بهم نیاورد . ونیز اگر تمکین نماید . و قبول کند . در چهار دیوان گوید
وصل دن بیتیرمه سه تسکین وئریر ایندی سوزو
خسته کونلوم دردینی کیم هجریدن افکار ایدی

بو یالغان؛بویاننان؛یعنی مخلوط به رنگی کرده شده . آغشته به رنگ شده .ورنگ شده .در چهار دیوان گوید
بویاننان قان آرا جان پرده سی یتجک غم هجرین
کونول باغیندا برگی دور که آل اولموش خزان گورجک

بولغوسی دور ؛اولاسی دور؛یعنی خواهد شد . وشده نی است . در چهار دیوان گوید

چون فلک طاقی تک آخر اولاسیدور سرنگون
رفعی نین طاقینی نه سود ائتمک فلک جا سر بلند
یاخود
وصل نی ینکلیغ میّسر اولاسیدور کیم اولور
دلبریم نازک مزاج و من بغایت بی ادب

بوغور؛شتر دوکوهان دار که نرینه باشد و مایه از او بوجود آید

بوتکاردی ؛**بیتیردی**؛یعنی بهم آورد .و نیز رویانید . وسبز نمود

بولور؛ **اولور** ؛میشود. وخواهد شد . در سد سکندری گوید
چو آخر اولور بیز عدم ای رفیق
غنیمت توتاق بو دمی ای رفیق

بوتراشدیلار؛**پیرداشدیلار**؛**داغیلدیلار**؛متفرق و پریشان و افشان شدند. ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده پیرداشیق دئیلن سوزدور. در سد سکندری گوید
اولوم خوفوندان وارسا بوتراشدیلار
قاچیب هربیری بیر یانا آشدیلار

بوزادور؛ **پوزادور**؛یعنی خراب و منهدم می نماید . در چهار دیوان گوید
نه کونلون پوزادور درد وغم نوایی نین
چو اول یئری دور و اوشبو تیلبه کونولده کی

بوزلوک؛**بئزلیک**؛کرباس را گویند . در چهار دیوان گوید
گرک لباس ملاحتده مهوش دلکش
گر اءینی حله لیق اولسون و گر تنی بوزلوک

بوتار؛**بیتر**؛میروید . ونیز سربهم می آورد . نیز تمکین می کند . ونیز قبول کرده گردن مینهد
بولغاج؛اولجاق؛چنین شده

بوزغلوق؛**پوزقولوق**؛خرابیها . ویرانیها . در چهار دیوان گوید
اول پوزقلوق لار یتیردی بیر ایکی سین ائشیت
قیلدی ویرانیم یخیب کونلوم ائوین ویران هجر

بوتکارور؛**بیتیریر** ؛می رویاند . وسبز می کند . ونیز سربهم می آورد . ونیز امید وار و تمکین میکند

بوترار؛**سه پیر**؛ متفرق میکند . افشان و پریشان می نماید. در چهار دیوان گوید
زلفی دور کونلوم هردم آه چکمک سود یوخ

کیم هوایه مشک عنبر گردی سه پیرایماس

بوتمانگیز؛بیتمه دیگینیز؛امر از روییده نشدن . ونیز سر بهم نیاوردن . ونیز تمکین و قبول نکردن

بولغونکوز؛اولارسیز؛خواهید بود . ونیز میشوید . در سد سکندری گوید

اولون مئی ده گلریز اولوب صبح خیز
که بیر بیر اوچون اولارسیز اشک ریز

بوکلیز؛قَمیش؛نی شکررا گویند .ایضاحات البته هر قمیش دن شکر اولماز. در سد سکندری گوید

نهایت دن آرتیق گلیب بوکلیز
اولوب وارسا بو داغ آرا شهد خیز

بوغوز ؛بوغاز؛گلورا گویند . در حیرت لابرار گوید

چایناریدن یتسه ده هم آزار اولوب
اوتماغیدا خود بوغوز افکار اولوب

بوز؛بئز؛ کرباس را گویند .ونیز یخ راباشد. ونیز کبودی مایل به سفیدی . ونیز اسب نیل رنگ . ونیز مرد فهیم و نجیب . ونیز امر از است از خراب نمودن (پوز).در چهار دیوان گوید

منی چون زاهد رداسی اوندان اولماز زین کیم
باده پیمالیق دا یوخ هم لایق اول صد پاره اوز

یاخود

نیمه بوزغای سین کونول مولکون جفا طرحی سالیب
بیر بو میگون یری توزمک ده جفا طرحینی بوز

بوترانکیز؛پیرداشیر؛امر از پریشان شدن . ومتفرق گردیدن . در چهار دیوان گوید

عقل و صبر و زهد تقوی جانیما قیلما غلو
چیخدی مست اول شوخ دورما ایندی هریان پیرداشیر

پوس؛بوس؛به لغت مغول حکم برخواستن باشد(گوتور). وبه لغت جغتای حکم از کمین کردن هست(پوسقو). ونیز آدم منقبض . ونیز بخارهوا که از کوه ظاهر میشود

بولماس؛اولماز؛نمیشود . ونخواهد شد

بوزمامیش؛پوزمامیش ؛یعنی خراب نکرده است . در چهار دیوان گوید

اونون تک پوزمامیش گردون منی مجنون شیدانی

که من دور اوزوتک آیرلیسا تاپماز دوزمک امکانی

بورنه دین؛ گئجمیشدن؛یعنی از پیش. و سابق براین . در لیلی مجنون گوید

هم گئجمیشدن ایندی جُست راق اول
هم تازه دن تند رُست راق اول

بولقاتماق؛بیلاتماق؛برهم زده شدن .ونیز آغشته شدن

بولقالور ؛بیلانیر ؛درهم شده میشود . انگاری آب حوض و غیره را گل آلود بکنند

بو ؛این

بویوک؛ هوندور ؛یوکسک؛بزرگ.صاحب اختیار و بزرگ . ونیز هر چیز بزرگ و قوی را گویند . ایضاحات فارسلار بزرگ سوزونو بیزیم بِییک یاخود بویوک سوزوموزدن آپاریبلار

بوشمیش؛تاسف خورده . ونیز رسیده . و به معنی زمین خسارت دیده هم آمده .درچهار دیوان گوید

نه پاک کونول ساری چرخ سالسا کدورت
زلال گوزگوسونه سایه تیره قیلسا نه بوشمیش

بوتمیش؛بیتمیش؛روییده . ونیز سر بهم آورده . ونیز تمکین نموده

بوزلاغ؛بوزلاق؛قرقاوول ماده را گویند .که دُرراج باشد. ایضاحات بیزیم سوزلوکولریمیزده اسگی چاغلاردان (غ)سوز هممشه (ق)سوزونون یرینه ایشله نیب اما اصل سوز بو کی بیز گونده لیک
دءدانیشیقلاریمیزدا(غ)سوزون ایشلدسک ده یازیلاریمیزدا موطلق(ق)سوزونو یازمالییق

بوبوش ؛بیببی؛هدهد

بوبوک؛تاج خروس و غیره

بوتراشماق؛پیرداشماق ؛پراکنده . و افشان و پریشان. و داغ شدن

بوخساب؛بوغز ائله ییب ؛گریه ی گلو گیر شده را گویند . ونیز گریه عاشق در هجر معشوق

بوشوب؛یتیشیب؛رسیده است . ونیز تاسف خورده است . ونیز زیان و خسارت دیده است . در مجالس النفایس گوید. نثر
سلطان ابو سعید خدمتینه یتیشیب مخصوص ملازم اولدی

بولماسا ؛اولماسا؛اگر نباشد . ونیز اگر نشود . در چهار دیوان گوید

وار غافیل لیگیندن زلفونه جان وئردی نوایی
صید اولور دامدا صیادگر اولماسا آگه

بورتاق؛چانقیل؛سنگلاخ . راه سخت و تنگ باریک . ونیز زمین پست بلند و ناهموار. و دره موضع ترکیده و شکافته شده زمین. در سد سکندری گوید ,.

چو آلنیم دا گلَن بویوک داغ ایدی
داشی اننی و یولو بورتاق ایدی

ونیز در چهار دیوان گوید

نوایی حاصل ائت هیممت قناتی کیم اوچارقوش دا
هوا قیلان دا مقصد ده نه مانع ودشت بورتاقی

یاخود

گوز آچ اشک ندامت ساچ اوزاحوالین ده کیم واردور
گوزون خیره توتون تیره آتین آخساق یولون بوتراق

یاخود

اولور مقصد ایراق. وادی اوزون. دان تیره یول بوتراق
بو یولدا سلب ائدیب اوزلوک یوکون اوزون سبکبار ائت

لغت با غین هم صحیح است

بوزوق؛پوزوق؛خرابه . ویرانه را گویند .. نیز نوعی ساز ی ایست بنام تنبورکه شش تارسیم داشته باشد . ونیز نام طایفه از اوغوز خان . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده پوزماق پاک ائله مک و تمیزلمک آنلامیندا ایشله نیر . بیر بوزمکده واردیر کی مثال اوچون دوداق بوزمک کیمین دئیلن سوزدور

. در چهار دیوان گوید

پوزوق کونلوم آرا زلفون خیالی اءله نیر
اژدها دور که بیر ویرانه ایچره تولانیر

یاخود

گوزون نرکس عذارین گول قدین سرو ساچین سنبل
پوزوق کونلوم خیالیندان اولار دان طرفه باغ اولموش

یاخود

پوزوق قبریمی گورجک اَوخچی دکانی غه اوخشاتدیم
فراقین اوخو دان اوندا گوروب پیکان و پر هر یان

بوتکاریلکان؛بیتیریلن؛رویانیده شده . ونیز سر بهم آورده شده . ونیز تمکین نموده

بولقو؛ بوللوق؛بودن شئی را گویند . ونیز فراوانی

بویوکلوک؛بزرگی . سروری . پدری

پوچاق؛ گنج و خزانه را گویند . ونیز بلادی از ولایت قاراقوروم . با بای ابجد یعنی این وقت(بو چاغ) . در سد سکندری گوید

بوچاق ائتمه سن عیش بُستان آرا
جمادی دورور شکل انسان آرا

بَوق؛پوخ؛نجاست. غایط باشد . ونیز امر از خفه کردن (بوغ)

بورناجاق؛گئچرک؛قبل از این. و سابق تراز این . در حیرت لابرار گوید

دئدی بو ویرانه نه ایدی بورناجاق
دئدی سرای ایدی ودوروندہ باغ

بوغورداغ؛استخوان دو طرف گلو را گویند . نیز خوشه باشد که تازه سر زده باشد

بوغداییِق؛مرغ هُما را گویند.ونیز گندم زار را گویند

بوقدورماق ؛جمعی از اردو رابه دنبال خصم گذاشتن . ونیز امر به کردن خفه دادن

بوروندوروق؛مهار بینی شتر را گویند . ونیز سپه سالار قوشون

بوخساماق ؛بوغوزلاماق؛گریه ایکه در گلو گیربکند. ونیز گریه عاشق در هجر معشوق

بوزماراق ؛داغیلیمیش؛خراب شده . وویران گردیده

بوتکارماک؛بیتیرمک؛یعنی سر بهم آوردن . ونیز رویانیدن . ونیز واداشتن کسی به تمکین نمودن . در چهار دیوان گوید

چاک قیلان کونلومه قیلماق علاج آسان دئیر
غنچه کیم آچیلدی بیتیرمک اونو امکان دئیر

بورناراق؛گئچه جک؛قبل از این . پیش از همه . در فرهاد شیرین گوید

صدا چون بیحد و اندازه اولدی
آچیلجاق بورناراق دروازه اولدی

بورناشماق ؛قاباقلاشماق؛به یکدیگر تقدم جستن

بورسوق ؛پورسوق؛حیوانی باشد به فارسی رودک گویند به بزرگی توله سک باشد هر چقدر هم اورا بزنند چاق شود . از پوست آن کلاه و لباس خوب به عمل آورند

بولغودیک؛اولقوسو؛اولماسی؛اولونماسی؛مثل اینکه بشود . در چهار دیوان گوید

گر بودور کافر گوزو زنار زلفی ای فقیه
اولماسی من دیر آرا مست پریشان عاقبت

ونیز سلطان حسین بایقرا گوید

چون بو دولت اولماسی تک اولدی میّسر وای کیم
صوحبتیم اول لحظه طالع ضعفی دن تاپتدی گزند

. ونیز در لسان الطیر گوید

وارایدی اول شاه ده بیر زیبا اوغول
اولدوقو تک یوسف اونون الینده قول

بوتماک؛بیتمک؛روییدن گیاه وغیره باشد .ونیز سر بهم آوردن جراحت وزخم . ونیز قبول کردن . وتمکین نمودن . وحاضربه انجام دادن

بوتکاریلماک؛یعنی روییده شدن . وسر بهم آوردن . ونیز قبول تمکین کردن

بوزاتماق ؛پوزدورماق؛خراب نمودن . متفرق ساختن . پریشان کردن

بوتالیق؛یعنی بچه دار

بوتکه؛نام گیاهی که در صحرا بوته بوته میروید

بوتون؛به معنی درست که شکسته باشد . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بوتون سوزونه دِجی یاخود هاممسی دئیلیر (کل)

بوخاق؛پوست زیر دنبه که بر زخم جراحت بندد . ونیز زیر چانه دختران وزنان و معشوق

بوخاوچیلیق؛زنجیری که به دست پای اسب بندند

بودورماک؛پار خور شده .سکندری خوردن .ناخواسته افتادن(بودرمک)

بودورتماک؛باداق آتماق ؛.عمدا سکندری خوردن .غفلتا کسی را از پا زدن و انداختن

بوداماق ؛حرس کردن شاخ درختان وغیره را گویند

بوداتماق؛اوت اولماق؛لخت شده .برهنه شدن

بوداق؛شاخه . ونیز شاخه درخت را گویند

بودال ؛یئر؛جا ومکان

بوتونکاجا؛بیتینجه؛تا وقت روییدن.یعنی اینکه روییده شود . ونیز تا اینکه زخم وغیره سر بهم بیاورد . در لیلی مجنون گوید

ایللر که بو عشق آرا ده ایدی
گوندن گونه زیاده ایدی
بیر مایه دی ایکاوکا پیوست
بیتینجه وصل دولتی دست

بوزمامیش؛پوزمامیش؛خراب و منهدم نکرده . در چهار دیوان گوید

اونون تک پوزمامیش گردون من مجنونی شیدانی
که مندن اوزوسه .ایریلسا .تاپارچون دوزمک امکانی

بویورغان؛بویوران؛حکم کننده . وفرمان دهنده . در چهار دیوان گوید

نوایی نظمینی گوردوم گونش لوحوندا ثبت ائتمش
بویوران اونو عالی قدر شاه خورده دان ایمیش

بوزدونک؛پوزدون؛ خراب کردی . و ویران نمودی . در چهار دیوان گوید

چکیب کونلومنی اوزدون اوندا کیم کونلوم ائوین پوزدون
بو محنت خانه نی پوزان زمان مندن کونول اوزدون

بویروغونک؛بویوردوقون؛یعنی حکم تو . وفرمایش شما . ایضاحات بعضی شعیرلر جغتای سوزونن آذاربایجان سوزجوگونن یری عوض اولاندا بئله حالدا قافیه چاشقینلیق یارانیر .در لیلی مجنون گوید

ای زمره انبیا شفیعی
عالم ائلی بویوروقون مطیعی
نه بویروقون اولسا سوز دئمزدیم
مجنون منیدیم لیک قیس یوخ من

بویروغلارینک؛بویوردوقلارین؛یعنی اوامرتان . و حکم های شما . وفرمایشات حضرتعالی. در لیلی مجنون گوید

بویوردوقلارین ایلکه قرض ینکلیغ
سننت لارین ایلکه فرض ینکلیغ

بوترانک؛پیرتداشمیش؛داغیلماق؛امر از متفرق شدن . در چهار دیوان گوید
ای سلامت اهلی بوترانک کیم منی بیر مغبچه
دیردن اوسروک چیخیب بو نوع رسوا ائله میش

بوتکو دیک ؛بیتن کیمین؛مثل اینکه سر بهم آمده . ونیز مثل اینکه روییده بوده . ونیز مثل اینکه تمکین کرده بوده . در چهار دیوان گوید
بیتن کیمین ایدی وصل ایله کونلوم جراحتی
هجران قیلنجی بیرده ینه پاره قیلدیلار

پولاماک؛پیله مک؛فوت کردن . پف کردن . با دهان شمعی را خاموش کردن

بوکورماک؛بویورمک؛فریاد کردن . وفریاد انسان بانکر لا صلوات . ایضاحات آذاربایجانم تورکجه سینده اوکوزون یاخود اینه گین چیخاردیقی سسه دئیلیر

بویداشینک ؛بویداشین؛هم قدم تو . همراه تو . وهم قطار تو . در چهار دیوان گوید
نه عجب سرو سهی ده ائتمه سه باشین سنین
کیم اولمایاجاق قدو رعنالیقدا بویداشین سنین

بورنجاک؛بورومک؛اورتمک؛یعنی سررا پوشاندن . ونیز پارچه که خیل زنان در زیر لچک بندند

بورکاماک ؛اورتمک؛بورومک؛یعنی سررا پوشانیدن .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بورومک (پوشانیدن). ونیز(پیچیدن)آنلامیندا اولور (اورتمک)(بستن)سر پوش (گذاشتن)آنلامیندا ایشله نیر هر حالدا قادین و قیزلاری باش باغلاماقلارینا دا دئیلن سوزدور

بویورغان تک ؛بویوردوقون کیمین؛طبق امرتان . عین فرمایش تان . در سبعه وسیاره گوید
قاصد اول یانا چو مرکبین سوردی
شاه بویوردوقو کیمین اونو گتیردی

بول ؛زیاد . فراوان . بسیار . ونیز امر از شدن .و بودن . ونیز امر ازچیزی را حصه و قسمت کردن باشد

بولماغوم؛اولماقیم؛بودنم . مصرع
اگر احباب تعدادین قیلیرسان اولماقیم ساندا

بوتوم؛بوتام؛پوتام؛فرزندم.بچه کوچک خانه را گویند . ونیز از من بوجود آمده . در لیلی مجنون در فوت لیلی گوید

دئیب نوحه بیله چکیبن وای
کیم نه آغیر اویقودور بوتام های
یاخود
بوتوم دئیبان ایلار اول صفت پیچ
کیم قالمای روحیدن اثر هیچ
یاخود
بوتام دئییب گاه بوزلاب گاه اوکورسا
جفا داشینی سینیق کوکسونه ویرسا

بوینونکا؛بوینونا؛به گردن خودت . در چهار دیوان گوید

بوینونا مشکین ایپک دن سن طومار آسمیش سان
کشگه حالیم بیله سین کیم بوینوما تاقدین کمند

بوتکان؛بیتن؛روییده شده . ونیز سر بهم آورده . ونیز تمکین کرده . در لیلی مجنون گوید

اوستونه یاخیب غبار محنت
بیتن ایاقیندا خار محببت
یاخود
تعال الله نه قدو دور قول ایماس جننت نهالی دور
آچیلان گل یاشونغان برگ گل بیتن شکر اوندا

بودای؛نوعی سرودمخصوص طایفه ی اوزبکییه هست

بودینه؛بلدرچین را گویند . و اورا کَرکَ هم گویند . در تاریخ بابری گوید که فلان قرغاوول و بودینه پیازی ایله آیتیب کیم بازاری ایردی

بودمان؛بورماق؛پیچیدن و تاب دادن

بودانماق؛دولاشماق؛خودرا به چیزی پیچانیدن

بودوشماک؛بورولماق؛پیچیده شدن . و درهم کشیدن شدن پوست. ونیز شکنج و چین چروک رو وصورت از پیری را گویند

بورکانماک؛بورونمک؛یعنی پوشانده شدن

بورماشماق ؛به یکدیگر تقدم جستن

بوران؛بورغان؛برف و باد را گویند که شدید بهم آمیخته شود

پوران؛شتر گرما زده گویند

بورج؛قرض پول دستی از کسی گرفتن . وهم چنین دِین را گویند

بورچالیق؛بورجلوق؛پیاز و لاله صحرایی را گویند

بورچین؛ اردک ماده را گویند

بورسو؛گیاهی که تابستان بهم پیچند و خشک کنند در زمستان به دوواب دهند

بورمه ؛بورما؛بند کیسه . ونیز دسته علف خشک . ونیز آلتی که در محام و برکه و آب انبار گذارند و اورا پیچ دهندکه آب آید

بورنا؛ایلک؛اول و ابتدای کار را گویند . در چهار دیوان گوید

هوا خوش دور توت قدح بار آخی
قدح له اوزون بورنا سبقار آخی

بورنا ایرکانی؛مقدم بودنش

بورون چاق؛گئچه جک؛زمان پیش . زمان گذشته

بورون راق؛قاباقلار؛مقدم تر

بوترادی؛پیرتدادی؛متفرق شد .ونیز در آمد . در چهار دیوان گوید

دود آهیم دان بو هر ساری شررلر پیرتدادی
یوخسا یل اوتلو کونوللر ساچیندان قوزادی

بورون ؛ایلک؛اول . مقدم . ونیز دماغ بینی . از بابت به دماغ بورون گفته میشودکه در صورت آدمی از بقیه عضو جلوتر و برجسته تر هست . در چهار دیوان گوید

یتیشدی بورنونا آفت که توتدی بورنینی ائل
باروغ لوقی ایله چون شمع اولدی گُنده دماغ
یاخود
اولوس دا اوت سالور اولسان منی بورون اورتا
ندن که اوتدی توتاشدورالی گیرک خاشاک
یاخود
باش آغاریب اوز قارالیق دور ائده ترک ادب
دوست غیرت ائیله مز دن بورنا قیل عصیاننی
یاخود
سووا آرخ شکافینی آچدی چون جُست
بورون ناوومَمَرنی باغلادی رُست
یاخود
دور ایله یوکون بورون قیراغدان

توءلان باشینا ولی ایراق دان

بوتولوب؛بیتیلیب؛روییده است مثل اینکه زخم و غیره بهم رسیده است . ونیز تمکین نموده است . در چهار دیوان گوید

ای نوایی ائیله یب قامتی اونون شُکردی کیم
حسن قصرینده اعیان اولدی ندن داغ نمای

بورولغون؛بورولان؛پیچ خورده .خمیده (اءیلن)

بورونجک؛مقنعه ومعجر زنان که زیر لچک بندند

بوری ؛قورت ؛گرگ . به عربی ذئب گویند . در چهار دیوان گوید

هر کیم که یوسفوم غمیندن اولدی دشت آرا
هر دون مگر قورد گوزو شمع مزاردور
یاخود
هریان بوری پاسبان ایتی تک
یوخ یوخ نه دئدیم شبان ایتی تک
یاخود
بورونی قوزی بیرگه قویارسینیز
کئیک جمع دخلی نه دور رقم سیز

بوزو اَوباشی ؛جانوری ایست گزنده بزرگتر از عقرب سرش شبیه سر گوساله باشد

بوزچی؛بئزچی؛کرباس فروش را گویند

بوزوقلوق؛پوزوقلوق؛ویرانی . خرابی . در چهار دیوان گوید

سیه زلفون پوزوقلوق سالدی کونلوم خانمانیندا
ایلان اوندا که سالار قوزانار قوش آشیانیندا

بوزه چی ؛نام طایفه از ترکمانیه

بوسو؛پوسقو؛کمین

بوسون؛بیت؛به لغت مغول شپش را گویند

بوشماق؛زیان . وخسارت رسیدن . ونیز تاسف خوردن . ونیز آمدن و رسیدن را گویند

بوشقانماق؛تاسف خوردن . ونیز خسارت و زیان دیدن

بوشش؛اسلحه ی کمری باشدکه تپانچه گویند

بوغماق؛خفه کردن

بولغان؛به لغت مغول سمورا را گویند . ونیز شونده (اولان) . وشده نی .
در سد سکندری در وصیت دارا گوید
اولور اول پوزوق مزرعیم خوشه سی
منه پاره اولان جگر گوشه سی
یاخود
لطافت سویو اول اوزجیم ایله لام ایکی یانیندان زلف
بو سوزونو فهم ائیلر بهره ور اولان جمالیندان

بوترابان؛پیرتداشان؛متفرق و پراکنده میشوند . در حیرت لابرار گوید
باشیندان اطفال گهی پیرتداشان
گاه یخیلیب مست و ملنگ اوینایان

بوغوزلاماق؛بوغازلاماق؛ذبح کردن

بوغوزلاتماق؛با دیگری ذبح نمودن

بوغان؛بوغاناق؛بوغوناق؛هوای حبس را گویند.ایضاحات
بوغاناق آذاربایجاندا بیر بیتگی آدیر ایکی جوره بیرینین تر واقتی قابیقین سویوب ییللر

بورلاماق؛فریاد کشیدن شتر ماده که در طلب بچه اش باشد . ونیز فریاد ماتم زده . وماتم دیده

بوزاغور؛بوزاک؛بیزوء؛بچه گاو میش و گاو و کرکدن و غیره را گویند

بوقجامه؛چادر شب . ساریق که بااو رخت بندند

بولادور؛شده است (اولوب). ومیشود(اولار) . وهست .ایضاحات
آذاربایجان تورکجه سینده بولادور سوزونون یرین بیله دیر ایشله نیر اودا هم چنین معناسینادیر . در چهار دیوان گوید
نجه یقین اولادور آغیز یوخ لیکن
تکلمی ینه کونلوم آرا گمان سالادور

بولغانین؛اولانین؛بوده ها . در چهار دیوان گوید
یاقین اولدی که ینه صومعه ده
اولانین رنج خماریندا هلاک

بوغچورمه؛ریسمانی ایست که گوشه کمان بندند

بوغداق؛دوگون؛گره ایست که در تنه درخت واقع شود

بوغدای؛بوغدا؛بوقدا؛گندم

بوغرا؛بوقرا؛نوعی آش رشته

بوغو؛بَغو؛آهوی نر را گویند . ونرینه گاو کوهی . در سبعه سیاره گوید

گوئیا صید لردن اول جنگل
واقع اولدی دولو بوغو ومارال

بوغون؛مفصل اعضای بدن آدمی . ونیز تنه درختان . در فرهاد شیرین گوید

تنی زارو سوموک بیرده بوغون لار
مشقت تارینا سالیب دوگونلر

بوغیه؛ایندی؛اسم اشاره است . اینک

یوقتورمه؛جمعی اعضای سپاه غیره کمین کرده که از عقب خصم بر آیند

بوکماک؛بوکمک؛خم کردن . وتا کردن . جمع کردن. مثل اینکه سفره و غیره جمع کنند

بوکوتلاماک؛باغلاماق؛جلوی آب روان را بستن

بوکو؛تهی گاه

بوکراک؛کُرده را گویند

بوکراکچی؛جمعی باشند در جنگ گاه به عنوان طرح یمین و یسار را دارند یمین را ساق بوکراک یساررا سول بوکراک گویند

بوکورولجه ؛لوبیا

بوکورتکین؛درخت خاردارایست مانند توت وغیره

بوترامیش؛پیرتدامیش؛در آمده . ونیز متفرق شده . در چهار دیوان گوید

بیر کیشی سودای اولما قالماغا بونوع کیم
عالم ایچره سنبل زلفون نسیمی پیرتدامیش

بوزوبان ؛ پوزوبان؛خراب و ویران کرده است

بوچاقغه؛بو آندا؛تا این وقت . وتا این زمان . در سد سکندری گوید

بو چاقدا تکین ایستر ایمیش مَجَل

که بیریرده بوزلانسا کین مَحل

بورداغان؛مرغی که در سر تخم خوابیده باشد . در سد سکندری گوید

کتک ده قالیب بورداغان ماکیان
نه معلوم اوچماقا سودو زیان
یاخود
بونون اوزونده مئی بطی لعل ناب
اونون اوسدونده بورداغان بط کباب

بولا آلماقلیق؛اولا بیلمک؛توان شدن . وتوان بودن

بولدی؛اولدی؛شد. ونیز یافت و نیز رصد کرد . ودوحصه نمود . در چهار دیوان در فخریه گوید

نوایی سحر ایماس گویا کلیم الله عصاسی دور
بو معجزلر که ظاهر اولدی کلک نکته پاشیمدان

بولوتماق ؛اولماق؛بودن . وموجود شدن . ویافت شدن

بولونماک؛بولونمک؛تقسم شدن . جدا گردیدن . ومنقسم شدن

بولوبتور ؛اولوبدور؛واقع شده است . در چهار دیوان گوید

گوزو قاشیندان اشکیم اولوبدور اینجو تک
خلق اوشبو وجه دن دئیرلر اونو دُرّ عدن
یاخود
بئل دار هجریندن جسمیم اولوبدور تارتک
ای فلک رحم ائت بو ایکی رشته نی بیر بیرکاییش

بوتماسیدین؛بیتمه سیندن؛ مثل اینکه زخم غیره سر بهم نیاورده . در چهار دیوان گوید

زخمیم آغزی بیتمه سیندن یوخوم اوچموش ای رفیق
گوئیا بو اوزگه اویقو گتیرن خمیازه دور

بولونماق؛بیلانماق؛آغشته شدن . وآلوده شدن . ونیز شوریده شدن . وبهم آمیختن . مثل اینکه به لجن و غیره آغشته بشوی

بولدورماق؛درنگ کردن . ومکث نمودن

پولاشماک؛خورولاشماق؛ باهم خور پف کردن . باهم فوت کردن(اولوشمک)

بولاشیق؛بیلاشیق؛آلوده . و آغشته . وشوریده . وبهم آمیخته

بولاک؛بولوک؛حیسه . ونیز قسمت .فرقه و گروه را گویند

بولمای دور ایردی؛اولمادیلار؛نبودید . در وقفیه اخلاصیه گوید.نثر
ازل آرال دا کیم موجودات
رعنالار ی عدم شبستانیندان
وجود گلستانه جلوه ساز اولمادیلار
ومخلوقات زیبالاری یوخلوق خلوتیندن
وارلیق صحرا سیندا عربده آغاز قیلمادیلار

بولاماج؛بولاماق؛بیلاماق؛آش رقیق که از آرد می پزند.برهم زدن . ایضاحات بولاما. بیلاما. آذاربایجان تورکجه سینده تزه دوغان مال قارانین یاخود خیردا باش حیوانین سوتونن پیشیریلن قاتی سوت یمگینه دئیلن سوزدور

بوزلماو؛پوزولمالی؛خراب شده نی .ونیز پاک شده نی

بولتو؛بولته؛گفتار را گویند

بوغلوق؛بوقلوق؛بند چووال وانبانچه که سر اورا بسته کند

بوزولغان؛پوزولان؛خراب شده .ویز ویران گردیده . در چهار دیوان
گوید
پوزولان خسته کونلومده اوخون زینهار چکمز کیم
اول ائوده بوستون اول ناتوانه چون عصا اولدی

بولورمو ایکن؛اولارمیشکن؛استهفام انگاری ایست . آیا میشود . آیا شده است . در لیلی مجنون گوید
آغزیم سوزونی ائیله جک تکلم
باولورموایکن عدم ساری گُم

بولغانوق؛بیلانیق؛گل آلود . بهم خورده

بولغور؛گندم نیم کوب

بَولِک؛بولوک؛فرقه و گروه باشد .قسمت .حیسه

بوتکوز؛مونکوز؛بوینوز؛شاخ حیوانات را گویند

بویلاق؛بویلو؛قد دار . قد گرفتن.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بویلو حامیله قادینه دئیلن سوزدور

بویلاشماق؛بوی آشماق؛قد الم کردن . قد گرفتن . یعنی قامت راست نمودن . ونیز گیاهی ایست که به فارسی شنبه لیله گویند. ایضاحات البته بوی بیتگی سینه شنبه لیله دئیلیر. بویشلاماق مرکب سوزدور

بویاماق؛رنگ کردن . آغشته کردن رنگ. وصباغی نمودن . رنگ رزی نمودن .مثل اینکه تخم مرغ ویا پشم و غیره رنگ بکنی

بویاقلیق؛رنگین

بوی باش؛سرپا . ونیز لباس

بَویچه؛یعنی شخص شخیص.واندام

بویلوق؛یعنی منسوب به قامت . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده حامیله قادینلارا بویلو دئیلیر

بوتماس؛بیتمز؛نمی روید سر زخم غیره بهم پیوند نمیخورند. ونیز تمکین و قبول نمی کند . در چهار دیوان گوید

تاپمادین گل رنگی جامینی خمار ای باغبان
وه که بو گلشن آرا گل بیتمز ایمیش خارسیز

بویون قاشیماق؛کنایه از خجالت کشیدن . وانفعال و شرمنده گی نمودن

بویون بَران ؛مرغی ایست سبز رنگ مایل به سرخی تاجی هم برسر دارد

بویون دوروق؛یوخ.

بوشماس؛باتماز ؛تاسف نمی خورد . در مجالس النفایس گوید.نثر ولیکن چون هند مقابله سینده آز عیب بوشماس . ونیز نمی رسد . به معنی زبان وخسارت هم آمده . مولانا لطفی گوید

قدم باس گوز اوسده کیپریگه باخما
تیکان باتماز ایاقه اولسا نمناک

بوستاقان؛به معنی قدح که شبیه به گشتی باشد

بولغایمو؛اولارمی؛آیا میشود . شده نی ایست

بوچاقغه تیکرو؛بو چاغا کیمین؛تا این وقت . در لیلی مجنون گوید

اول گنجه بو چاغا کیمین قایغو
گلمز ایدی گوزونه یوخو

بولورمو؛اولورمو؛آیا میشود . آیا خواهد شد . در فرهاد شیرین گوید
بیلیم دن صعب اولسا کونلومده حال
اولورمو مویه دن بونا ناله دن نال

بویرومغه ؛بویوردوقوما؛بویوقوما؛امر من . وحکم من . فرمان من . در سد سکندری گوید
اوزون بویروقوما مطیع ائیله دین
گلیب عذر عجزینی شفیع ائیله دین

بوزوغنه؛پوزوقونا؛ویرانه اش .و خرابه اش . در چهار دیوان گوید
گر پوزوقونا جغد نالان گورمه میش سن زخمی کوپ
تن آرا افغان چکر کونلوم قوشو نظاره قیل

بوتارکانی ؛بوتادور کانی؛بیتن کیمین؛به محض روییندش

بوتراتمه؛پیرداتما؛امر از متفرق و پریشان وافشان نکردن. در چهار دیوان گوید
زلف اوزدن سنبولونو گل اوزه داغیتما چوخ
دهر باغیندا گل و بلبل ایبی ن پیرتداتما چوخ

بوغزیغه؛بوغازینا؛به گلوی او . در لیلی مجنون گوید
باغلا ایاغیم دا عشق دامین
قوی بوغزینا درد شوق جامین

بوزخانه؛پوزخانه؛میخانه را گویند .ایضاحات پوزولماق تورک سوزلوکلرینده پریشان اولماق کیمین ده ایشله نیر اودور میخانه سوزونه ده پوز خانه دئیلیر . در خمسته المتحیرین گوید
پوزه خانه ده ینه اوزو ابتر
قلینج ایله بوینون ویریب اولدوردی
لغت با فارسی مشترک است

بوینیغه؛بوینونا؛یعنی به گرد نش . در چهار دیوان گوید
چین به چین زلفون دوشر بوینونا اوزون آی کیمین
بیزی چون گوردون دوشر قاشین اوزه چین اوزده چین

بوکونکاجا؛بوگونه جن ؛تا به امروز. در فرهاد شیرین گوید
بوگونه جن که وارایدیم زار وغم کش
یخیلان بیر پوزوق ایچره مشوش

بوشقونجه؛تا اینکه تاسف خوردی . ونیز تا اینکه خسارت . دیدی .در سد سکندری گوید
دیلین عذر ساری قیلیب نکته سنج
که بوشقونجه خود یتمه دی یولدا رنج

بوزچین؛جیران؛آهوی ماده را گویند

بویله ؛بئله ؛امر از کشیدن . ونیز هم چنین

بوتسه؛بیتسه؛اگربروید.ونیز روییده شود . اگر قبول و تمکین بکند . ونیز اگر سر بهم بیاورد . در چهار دیوان گوید
گوزو هجریندا تانک یوخ بیتسه قبریم دن قرا نرکس
که قوی یا گوز ایاغیلا که اول گوزو قرا بیرجه

بورونغی؛گئچن کی؛اولی .و سابق . در چهار دیوان گوید
گئچن کی مهر ووفا سونکو جورو ظلمون
کی بیربه بیر یتیشیب زار زار آغلاردیم

بوخاقنکی؛بوخاقینی؛غبغب ترا . در چهار دیوان گوید
دئدیم ذقینین دولوب بوخانینی اوپوم
گل تک اوزون اینسه له ییب دوداقینی اوپوم

بوتراتای؛پیرتدادار ؛داغیدار ؛متفرق میکند . در چهار دیوان گوید
زهدو تقوی اهلی بندیم ده اگر جمع اولسالار
غم یمه بیر آه برقیندن باری سن داغیدار

بوتمای؛بیتمز ؛نمی روید . روییده نمیشود . سر در نمی آورد . جوانه نمی زند . قبول و تمکین نمی کند . در چهار دیوان گوید
توتمایین کونلوم ده تسکین قدی وصلین ایستده دیم
هاردا پیوند ائتسه لر توتار اوزون بیتمز نهال

بودرامادی؛بودوره مه دی؛پایش نه لغزید . وپایش پیچ نخورد . لیز خورده نیفتاد . ایضاحات بودورمک ایاق بوروق خولوب یخیلماق دئمکدیر .در نثر لآلی گوید
وسوادی قطعینده قلم جرده خوش خرام بودره مه دی

بولماغای؛اولماز ؛یعنی نمیشود . ونباشد .و نشود . در چهار دیوان گوید
اول آی هجرینده محزون من گرک میخانه او ینکلیغ
که مئی کم بولماغای ایللر ایچیب افلاک جامی دان
یاخود
اوتوب ایللر اول آی بیر گون که کلبه م ساری یول آرتار

یامان طالع دن اول گون اولمایام من بیت الحزاندا

بوتارتتی ؛دغیتدی؛متفرق نمود . در سد سکندری گوید

بالیق لارینی بوتراتتی گرداب بیم
اونون تک که تال یاپراغینی نسیم

بوتای ؛اینطرف. مثل اینکه اینطرف کوه وآن طرف آب و مثال آنها . ونیز خواهد شد

بورناغی؛گئچمیشی؛اولی . وپیشین . در سبعه سیاره گوید

نطقینی ائیله دی کلام آور
ائیله کی بورناقی پیام آور
یاخود
وعده قیلدین هم وفا قیل پروا قیلما دین
قیل وفا وعده نه یاخود بورناغی یا سونراغی

بورکادی ؛بورودی؛پوشانید. در چهار دیوان گوید

باغ آرا خط ایچره آغزیندان قزاریب سارالیب
غنچه زنگاری لباس بیرده باشین بورودی

بولقاسی؛اولماسی؛ .منقلب و بهم خوردگی .بودنش

بولغالی؛اولالی.شده نی . وبوده نی .در چهار دیوان گویند

بو کونول آزاریندان بیزاریدیم من مدتی
اولالی بیزلر آرا آرالیق بیزارلیق

بویورقوجی؛حکم کننده . فرمان دهنده . در سد سکندری گوید

هنر پرور ایشینی بویروقجی دور
هنرور ولی لاف اوقورقچی دور
یاخود
آتیقوجی و چالقوچی زارلیق و ایناماک بیله آلغوجی
تا بویورقوجی دا صله و انعام وار
ملازم دورلار و خدمت کار

بوتراتقای ؛داغیتدی؛برای اینکه متفرق بشود . در لیلی مجنون گوید

داغیتدی مالینی حوادث
قویمادی اگر اولسا وارث

بوتکای؛بیتن؛روییده . وسر بهم آورده . ونیز تمکین و قبول کرده. در چهار دیوان گوید

قان یاشیم سیلی کی توتموش دشت ایله داغینی

ارغوان و لاله دن اوزگه بیتمز اول سودان
یاخود
پوزوغ کونلوم آراخط و عُذارین ای بهار حُسن
اولور اوندا که بیتسه سبز بیرلاله ویرانه دن

بولغاندی؛بیلاندی ؛ بهم خورده. در چهار دیوان گوید
گوزوم بیلاندی موج اشکیدن وای
گوزون کولاکدن عماندا آشوب

بولغاق؛بیلانمیش؛یعنی بهم خورده . منقلب شده . تاراج گردیده .
در چهار دیوان گوید
دئمه کونلوم ملکو ها چاکیدن بو نوع اولموش خراب
تابوکشور ائلینده توتموش دور فراقین بیلانماغی
ونیز مولانا لوطفی گوید
زلفون چو باش گو قورای پوزولدی کونول ائلی
هایاندان تابیلسین آخشام که بولغاغ چاغی

بولغانجولوق؛بیلانیب؛بهم خوردگی و انقلاب . در تاریخ انبیا
گوید .نثر
که بنی اسرائیل آراسیندا ملت حیثیتیندن چوخ بیلانیقلیق واقع اولدی

بولغاب؛بیلاییب؛آلوده و مخلوط نمود . آغشته نمود. در تاریخ انبیا
در فقره حضرت یوسف گوید
که کوی نه گین قویون قانینا بیلاییب یوسف نی قورد یِدی دئییب کوینه گین
یعقوب یانینا گتیردیلر

بوتکاریب ؛بیتیریب؛سربهم آورده . ونیز رویانیده . ونیز تمکین
و قبول نمود . در تاریخ انبیا در اتمام خانه کعبه گوید نثر.
که مبارک آرخاسین کعبه دیوارینا ویریب تفاخر ایله شُکر ائله دی کی محل
ده خطاب گلدی کی بیر آجی دویوربسان
یا بیر یالانغاج نی مو یوتکاریبسان

بوزلاب؛بورقو؛شیپور . شاخ نفیر درویشان باشد که دم دهند و صدا
کند . به معنی گریه کردن با صوت هم آمده . در فرهاد شیرین در وقت
مردن فرهاد به عوض پدر خود خاقان چین گوید
بالام دئیب گاه بوزلاب گاه آغلاسا
جفا داشین سینیق کوکسونه ویرسا

بوساغه؛به معنی آستانه وعمارت وغیره باشد

بوتراشیب؛پیرتداشیب؛متفرق و پریشان شده است . در چهار
دیوان گوید

خارلار گل غمیندن کیم کونولده بوتراشیب
هر بیری مژگانینی بیرده خُمی ایچره اورتاشیب

پوچ؛ایچی بوش؛خالی . میان تهی . کنایه از آدم بی عقل . در چهاردیوان گوید
آغزین بئله شینلیک تالاشورپسته اویالماس
اول آغزی آچوق باب غیری پوچلوقون گور

بوتکاریکادورکان؛بیتیریلن؛رویانیده شد ه. ونیز سر بهم آورده شده . ونیز تمکین و قبول کرده شده

بوکسا؛از کمرتا به بالای انسان را گویند

بوکرایب؛بوکولوب؛ خم شده است . در چهار دیوان گوید
چرخ شب گردونه گویا نقد عمرون دور قرض
تیکرانکا گویا که ایکی بوکولوب اءیلانه دور

بوکرادی؛بوکولدی؛خم شد

بولالی؛بولوم؛نصف بکنم . ونیز نصف میکنم . ونیز حضور داشته باشم . در سد سکندری گوید
دئدی ها ساری اولسانیز رهنمای
اولالی بو .....(خوانده نشد)

بولغین؛امر از به حضور است . مولانا لطفی در گل ونوروز گوید
بئلین باغلایب ایاق باسدین اوزومه
روان بولغین قدم قوی سن گوزومه

بولجار ؛مقر اوتراق اردوی سلطان را گویند . در فرهاد شیرین گوید
چریکده ائیله بن میعاد بولجار
تواجی هر طرف یتیردی اول جار

باب الباءالتازی الپارسی مع الها و الهوز

بیلکوروب؛بیلدیریب؛ یعنی نشان داده .ونیز ظاهر ساخته . در حیرت الابرار گوید
ظلم آرا ضحاک لیقین یتیریب
ایکی ایلان چینینده سد ویریب
یاخود
سوزوندن فهم اولوب عقل و کیاست
اوزندن بیلدیریب فهم و فراست

بیرمانکشی دا ؛بئریمه گینده؛یعنی در حرکت او . ورفتار او(داورانماقیندا) . در لیلی مجنون گوید
هربیر مانکشیندا یوز لطافت
یوخ یوخ که ساچیب جهانه آفت

برکیدیب؛محکم نموده است . در سد سکندری گوید
اوزون برکیدیب بیله خلخال چین
دوزوب خیلی دورنده حصن وحصین

بیلکوروتوب؛بیلدیریب؛اعیان نموده است. نشان داده است . وظاهر ساخته است . در فرهاد شیرین گوید
سوووق آهیمی بیلدیریب دمیندن
گوروب یاشینی بیلیب شبنمیندن

بیزاب؛بزه ییب ؛آراسته است . و آرایش کرده است .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بئزمک؛سوزون بیزار اولماق کیمین ایشله دیللر. در سد سکندری گوید
بیزه ییب دام و داشینی آیین ایله
مُصَوَر واری حلّه چین ایله
یاخود
بیزه یب گلرخ جاه اقبالینی
اوزونده دوزوب زلف ایله خالینی

بیرکیت؛امر از مظبوط نمودن.ونیزامر از محکم کردن هست . یعنی محکمش کن

بیلاب؛بولوی له ییب ؛یعنی آلات حرب خودرا تیز کرده است .ایضاحات . آذاربایجان تورکجه سینده بیلاب سوزو بولی کیمین دانیشیلیر بولوی له مک یانی بیر دمیر آلتین مثال اوچون پیچاق . یاخود دهره ویاخود بالتانی الده ایشله نن وسایطی چاخماق داش اوزرینده ایتیلدرلر. در حیرت لابرارگوید
دین چریکی خیلی ده تیغین بولو له ییب
نعره ویرارکن کیم کی مبارز دئییب

بیر ؛ عدد یک را گویند . واحدو احد باشد

بیرکو ؛وئرگی؛ وامر از دهنده باشد(وئرن) ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده (بوتا)آنلامیندا ایشله نیر حاق عاشیقلارینا وئریلیر

برکیتیب ؛برکیدیب؛محکم نموده است . در چهار دیوان گوید
قوش سالیب صید ائده لی کیم محملی نی برکیدیب

جان قوشو باشیندا سانجیلان گَجَک قلابیدور

بیات؛بزرگ . وخداوند . ونیز نام پسر دوم گوک خان ابن اوغوزخان . ونیز فرقه ایکه خودرا بعد از ایل قای نجیب طوایف ترکمان دانند منسوب به بیات خان ابن گوک خان باشند

بیز ؛ما

بیلکوراتور؛**بیلدیریر**؛**گورسه دیر**؛نشان میدهد . وظاهر می کند . در چهار دیوان گوید

مگر قانلی کونول ایچره توکان اورتاب سن کیم
لاله نین غنچه سی تک بیکوراتور باشینده

بیلکورور؛**گورسه دیر**؛نشان میدهد . ومعلوم می کند . در چهار دیوان گوید

گورسه دیرپرواری نین بالیندا حیرت بیرده خال
ایله کیم کونلوم ده حسرت قانی فرقت داغی دور
یاخود
سو آرا گل عکسی تا گوی پرده سینده مهر تک
گورسه دیرر بازی کنان کوینک آرا نازک تنین

بیک راک؛**بویوک راق**؛بزرگتر . مُسِن تر.قوی تر . درسد سکندری گوید

کیشی کیم بویوک راق دوروربختی
جهان اهلی دن کم دورور محنتی

بیدور؛نام ولایتی ایست در سمت جنوب ملک ختا . در سد سکندری گوید

سپاهی محصون وارسا آفاتیدان
اوتوب بیدور ملک گُجرات دان

بیر سالار؛**وئرسه لر**؛اگر بدهند. در چهار دیوان گوید

گر سکندر ملکی بیرده خضر عمری وئرسه لر
ائیله ملک و بیله عمر جاویدان دان گِئِجَرم

بیلیب بیز ؛داشته ایم ما. ایضاحان آذاربایجان تورکجه سینده بیلیب سوزونه دانستن دئیلیر. در سد سکندری گوید

بیلیب بیز حسابینی باغلایب رصد
ضعیف لردن اولماز اهل خرد

بیلورمو سیز؛**بیلیرموسیز**؛لفظ انگاری ایست . یعنی آیا میدانستید . در چهار دیوان گوید

فراق گونودور ای گوزلر ایندی قان آغلابین

بیلیرموسیز که بوگون کیشی دن آیریلاسیز

بیغ؛مهیا . آراسته . وساخته . ونیز سِبلبَت و بروت را گویند . در فرهاد شیرین گوید

گیتر ساقی شراب درد پرور
که اولدی کونلوموز پرورده درد
باشیم دا درد چکمه سین بورون تیغ
بو دم بزم نشاطی ائیله سن بیغ
یاخود
اول ایکی کیشی هم یراق ائیله میش
ائدیب قتل ده اتفاق ائیله میش
که چون قیلغوسی بیزده اول بیغ
پنهان قیلیر ایندی زهرلی تیغ

بیرگیل؛وئرسن؛امر از دادن شما باشد . یعنی شما بده ..نیز واگذار نمودن . در چهار دیوان گوید

عارضین مهرینده آغزین دور گدالیق قیلدیقیم
حق سنی خورشید قیلمیش ذره وئرگیل ذکات

بیلکورماسین؛بیلدیرمه سی؛یعنی نشان و علامت اورا .ونیز فهمانیدن او. در چهار دیوان گوید

اوچوق زخمی لیقده بیلدیریب بیلدیرمه سین گورتک
نشانه کیم ایستر جان آرا داغ نهانیم دان

بیلکورتمای؛بیلدیرمیر؛رو نمی کند . ونشان نمی دهد . ومعلوم نمی کند . در فرهاد شیرین گوید

منه بیلدیرمیری بیکس لیگیمی
دیاریم دا قرین اولماز لیگیمی

بیلکوردی؛بیلدیردی؛فهمانید.نشان داد . واعیان نمود .و فاش نمود

بیلکولوک؛مثل اینکه کسی خودرا به مردم به شناساند . ونیز داننده و آگاه را گویند(بیلنده) . در چهار دیوان گوید

عشق اوتوندان قوللوغون داغین قویدوم کوکسوما
اوزونو بو نوع آئیله دیم عشق اهلی ایچره بیلکولوک

بیلیک؛دانش. عقل . ادراک . آگاهی را گویند. در فرهاد شیرین گوید

چو گوردولر کی گلیر ایش الیندن
اولار اندیشه تدبیری بیلیکدن
یاخود
سکندری که دانای آفاق ایدی

بیلیک ایچره آفاق آرا طاق ایدی

بیرماس؛وئرمز؛.نمی دهد . در چهار دیوان گوید

یوز سوزومدن بیرینه وئرمز جواب اول نوش لب
آغزی یوخدور دئسم واقع که هیچ اولماز قب

بیلینک؛بئلین؛کمر تو . در چهار دیوان گوید

بئلین و آغزین حدیث رمزپایین بیلمه یقین
ائل آرا پیدا و پنهان بونجا توتدی قیل و قال

بیرک؛بَرک؛محکم . سفت . . در لیلی مجنون گوید

مشعوف اولوبان بو نکته دیرسه
چکدی لر اولوسونی بَرک یرده

یاخود

قیلیب کیم ده برک لنگر داشین
ولیکن اول ایپ بئلین ینه بیر باشین

بیر بیرینکیزنینک؛بیر بیری زینین ؛با یکدیگر شمارا . همدیگرتان را . در لیلی مجنون گوید

باشیم دا که یوز یر افشانی
هر بیربیریزی نین آشیانی

بیلماس مو ایدینک؛بیلریدین می؛آیا میدانستی

بیزانسا؛بَزنسه؛اگر خود آرایی بکند . وآرایش نماید . در چهار دیوان گوید

بیزه نسه درد وبلا شاهدی هلاکیم اوچون
مژه م داراغ دورور اسگی توکلریم مر آت

بیکُم؛به ییم ؛بویوگوم؛سرور من . بزرگ من . وحکمران من . لقبی که به زنان بزرگ و حکمران و بااحترام داده میشد مثل .(مارتا) فاطمه بیکُم مادر شاه ختایی سارا بیکُم همسر اوزون حسن و غیره . در مفردات گوید

دئدین ساغیندیم اولور اشکیدن اوزون گلگون
بیکُم اوزون یاشا ساغین غا نینک ساریغ آلتون

یاخود

حالال آنا سوتو تک دور گر اوز بیکم توتسا
تابوق قیلیب یوکولوب توستوغان ایچینده قمیز

بییک؛بویوک؛بزرک . به بلوغ رسیده . ایضاحات تورک تاریخیندا بیک یاخود بویوک آدینا راست گلنده فارس یاخود عرب یازیلاریندا نه اولدوقونو بیزیم فارسلاشمیش توره مه میز باشادوشه بیلمیرلر اصلینده

بویوک دئمکدیر سلجوق امپریا سی چاغلاریندا آتا بیک سوزلرینه راست گلنده بواو دئمکدیر کی او زامانلار سارای و اردو سرکرده اوشاقلارین آپاریب اونلارین حکمدارلیق اوچون یتیشدیرمه سینه تعلیمات وئرنلره آتا بیک دئیرمیش . بعضی یازیلاردا عرب سوزو اولان له له ده یازیبلار حیردت لابرار گوید

چونکه عدو کفر ائلی اولدی تمام
بویوکک دئدی کیم قیلسان اولوس قتل عام

بیر اوپچون لیک؛یعنی یک سوار با اسلحه . در دعوای اسکندر با دارا گوید

بیر اوپچون لیک آنجا قیلیب کر وفر
که اوندان دوشوب دهر آرا شورشر

بیل ؛بئل؛کمر . امر از فهمیدن . دانستن . ونیز آلتی که با آن جوب وقنات غیره باز کنند

بیلور ایل؛ائلجه بیلن؛کنایه از فرد آگاه . مطلع . عاقل

بیطال؛دارویان.را گویند . واورا بنیه نیزنامند.

بیطار؛معالج ناخوشی دواب است

بیریان؛یعنی به یک سمت . وبه یک طرف . در حیرت لابرار گوید

ناوکی دشمن اوره گین قان ائدیب
تیغی عدو باشینی بیر یان ائدیب

بید؛اسب راهوار را گویند . اسب چابک و تند

بیر ؛عدد یک را گویند.ونیز امر از دادن (وئر)هست (وار). در چهار دیوان گوید

بیر او تیغ فراقی ده کوکسومو چاک ائیلر
که هم زحمی هم اخفاسی هم اظهاری هلاک ائیلر

بیلمانک؛بیلمک؛دانستن . آیا میدانی . در لیلی مجنون گوید

بیلمک بوشکوه و صولتیم می
اعراب آرا مال و شوکتیم می

بیرکیت؛برکیت؛محکمش کن

بیرماکای؛ وئرمز می؛انگاری هست . آیا نمیدهد . در محبوب القلوب گوید

اول که روزی مورو ملخه وئریر سنه وئرمزمی

بیر کیشتی ؛بَرکشتی؛محکم شد .ونیز سفت گردید

بیزادی؛بَزَه دی ؛زینت داد . آرایش کرد

بیلکو؛تمغا . آرم . علامت باشد . نیز دانشمند(بیلن) . آگاه . در چهار دیوان گوید

جاندا اوز داغین گوروب عاشیق لیقیمی آنلاییب
اول کیشی تک کیم تانیماز اوز قولین بیلکو گوروب

یاخود

قول اولدوم خال زلف و قد ینه جوریندن هر آن
اولور کوکسوم ده هریان داغ ایله نعل الف بیلکو

بیشقارماغونجه؛پیشیرمه گینه ؛یعنی تا اینکه پخته نکنی . و بقدر پختنی . در محبوب القلوب گوید

سوزونی کونول ده پیشیرمه گینه تیکه گوتورمه
هر نه هم کونول ده اولسا سورما

بیلکونجه؛بیلدیگیمه؛تا اینکه به فهمم . بدانم . وبقدر دانستن . در چهار دیوان گوید

یارین دئدیلر غیر ایله باده ایچیب دور
تحقیقی بیلدیگیمه قانلار که یوتوب من

بیغاده؛سرزنش . طعنه . ونیز معروف است

بیلباغیمه؛بئل باغی؛آلتی ایست که سابق از زیر قبا و بالای آرخالیق می بستند . در چهار دیوان گوید

بئلینه زنار باغلایب من ولی خیل اجل
وه که سودرالار ایلیک لار بیرکینیب بئل باغینا

یاخود

گورندی قامتین جه نه شکر شیرین و توز
نه اونون بندی بئلینده باغلاییب بئل باغی

بَیَه؛به معنی مادیان باشد .و اورا بیطال هم گویند

بئش؛عدد پنج را گویند الف ونیز زیاده باشد

بیباک؛بَبَک؛گوز گیله سی ؛مردمک چشم . ونیز سرکه فلفل (بیبار)

بیلبای؛بی تاب . و بی دست پا . که همان بیلیپای باشد در میان اتراک توران و ترکستان نام سرودیست که دست پا افکنان میخوانند . لغت با فارسی مشترک است . در سد سکندری در مهمانی خاقان چین گوید

مغنی اولوق بیر نوانی سن دوز
هجر کوکونده بیلیپا صداسینی دوز

بی بی ؛خواتون سرا را گویند . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده آتانین باجیسی نا دئیلن سوزدور (عمه)بی بی اصلینده عرب منشاءلی سوزدور

بیتماک؛بیتمک؛روییدن گیاه و غیره را گویند . والتیام یافتن زخم . ونیز ساخته شدن . وانجام یافتن . وتمکین نمودن .نوشتن . ونیز تحریر کردن (پیتمک)

بیتیم لیک ؛بوی بوخونلو؛یعنی صاحب ترکیب . واندام

بیچماق؛بیچمک؛امر از بریدن پارچه وغیره . ونیز درو کردن محصول

بیج؛حرام زاده

بیچقی؛اره نجاری

بیچین؛بوزینه که میمون باشد .ونیز محصول درو شده . در سد سکندری گوید

بیچی تاپسا پرده ایچیکا سیقار
نه نن قالسا اورنیغه وارین یخار

بیخماق؛بئزمک؛بیزار شدن . به ستوه آمدن

بیدا؛ اسب دونده و پروار را گویند . ونیز معروف است . لغت با فارسی مشترک است

بیده ؛علف و یونجه خشک شده را گویند

بیریلماک؛وئریلمک؛داده شده

بیرماک؛وئرمک؛دادن . ونیز از کلمات زاید است برای تزیین و رابطه لغات افزوده میشود

بیلکوت؛نام طایفه ایست در میان ایل جغتای .در چهار دیوان گوید

ای نوایی منی زار ائیله دی بیر لولی وش
کیم هم ارلات اولوس اولدی سنه بیلکوت

یاخود

ای نوایی منه بس اول صنم لولی وش
بویوگه قپچاق گرک شاهه قیات و بیلکوت

بَیکین؛تکین؛مثل مانند . در مخزن میر حیدر گوید

سرو تک آراسته اول و راست کار

یا اوروک و آلما تکین میوه دار
مولانا لطفی گوید
کیم گوروب نرکس تکین گوز بیرده گل تک اوزینی
بیله وئریب عقل و ضعیفی مست و حیران قالمادی

بیریکماک؛برکیتمک؛سفت کردن . ومحکم نمودن

بیرارته؛برکینه؛گاهی .وبعضی وقت

بیرکیکا؛برکی کیه؛یعنی محکم بشود

بیرکا؛یول بیر؛همراه

بیرلا . بیرلان؛اولار؛میشود

بیر یوللو؛یک باره

بَنیز؛مشابه. مانند.ونیز درفش . ونیز پاره جا به معنی شامی آید .ونیز بفتح اول یعنی کرباس باشد. چنانکه گوید
معاذ الله بیزای عشق و محببت نی بلادور بیز
که کونلوم دن آلیب صبر و شکیب اوتلار سالادور بیز

بیزاک؛بَزک؛تزئین؛آرایش

بیزاکچی؛بزکچی؛آرایش گر . وزینت دهنده

بیزاکلیک؛بزکلی؛یعنی آراسته با زیور.زینت داده شده

بیشماک؛پیشمک؛پخته شدن

بیشقارماق؛تذکّر دادن .و بخاطر رسانیدن

بیشالاسی؛بئش دَنه سی؛هر پنج تایش

بیش بالیق؛شهر و آبادی.ونیزشهری ایست در ترکستان از آنجا تا خان بالیق چهار روز راه است

بیشمه ؛ بیشی؛پیشمه؛نان های کوچک که در روغن میپزند

بیشیم ؛پیشیم؛بقدر پختن

بیلکای؛بیلر ؛میداند. در چهار دیوان گوید
اوزو گوزوم ده و غایت من اوندان ائیله مه عیب
سرشکی نین سویو رنگین نه نوع بیلر گوز

بیلمای؛بیلمز ؛نمی داند . در سد سکندری گوید

اگر اولجه مولکوم دادوربیلمه سم
چو بیلمز بیلیر فکرینی قیلماسام

بیکانمای؛بَیَنمز؛نمی پسندد. در چهار دیوان گوید
چکنده نقاش قضا اول سرو گلرخ صورتین
گویا بینمز داشلا میش طرح ایله یب آی گون هیئتین

بیرگوجی ؛وئریجی؛یعنی دهنده . در حیرت لابرار گوید
بیرکوجی گر وار ایسه صاحیب جناب
قیرخ درم دن بیرینی ائیلر حساب
یاخود
بونوع ائتدی واقف خیر بیزکوجی
که ظلمت نین اوندان اولور بیر اوجی

بیدق؛پیاده نظام شطرنج را گویند . در سد سکندری گوید
آلیب قویسابیدق نی شاه باشیندا
یانا پیل نی قویسا رخ ایوانیندا

بیرق؛بایراق؛واَلَم را گویند

پیچی؛کنایه از عمامه باشد که ماممین به سربندند. لغت با فارسی مشترک است . در حیرت لابرار گوید
اسگی پیچی باشیندا گولمه لی
دام اوسدوندن ایاقی سالاق

بیرکیتکانی؛برکیتمه لی ؛محکم کرده نی . در نثر سرخی فرهاد شیرین گوید
هر گنکره سی دوققوزونجو حصن اوجی ده خشت یتیریب ایردی برکیتدی

بئشینجی؛پنجمی . اشاره به عدد پنج است . در سدسکندری گوید
بئشینجی دنیز گلدی دریای چین
جزیره کوپ اول سوده مردم نشین

بیلکنی؛بیلک لی ؛داننده . عاقل . آگاه . فهیم . دانشمند

بیلیکنی؛بئلینی؛ کمر خودرا .ونیز کمر خودرا . در فرهاد شیرین گوید
آلار هم کاربند ائیله یب بئلینی
قویوب گوزلرده قویدولار الینی

بیلینکای؛بیلینه؛دانسته و فهمیده بشود . در سد سکندری گوید
بیلینه بیلننده بیربیر ایشی
که خلق ایتمز تانری اوندان کیشی

بیرماکاننی؛ وئرمه یین ؛یعنی ندهید . در محبوب القلوب گوید
تیلاب وئرمه ین نه هم سخادن یراق بیل
ابرام بئله وئرندن وئرمیه نی یاخشی راق بیل

بیزالیب ؛بزه ییب ؛تزیین کرده است . آراسته است . زینت داده است

بیکاج؛ دختر را گویند . بنایی گوید
جفانی جانینا تالای آلدینیز آلایمو اولور
سیزین اوماندا بیکاج نیمه کیز اولایمو بولور

بیکانماس؛بَیَنمز ؛پسند نمی کند . در چهار دیوان گوید
لبیندن خسته کونلوم دم آچماز ای مسیح اَوت کیم
علاجین یوز سنین تک بینمز ناتوان دور بو

بیرکونک ؛وئررسن ؛خواهی داد . در فرهاد شیرین گوید
اوزو گلزاریدن چون وَرد یتیردون
نه ائدر کیم اوزون انصاف گتیردون

بیرکیکان؛برکیمیش؛محکم شده . مستحکم گردیده . در چهار دیوان گوید
عشق آرا دئش باغریمی ویرسام ایچرمین قان داغی
بَلی من چکردیم هجر اوخوندان بیرکیین پیکان داغی

بیلکوردی؛بیلدیردی؛یعنی ظاهر ساخت . نمودار کرد . در چهار دیوان گوید
هجر شامی گوز یاشیم باشیم دان آشدی ایله کیم
سویولون هر ساری ایلاب رخنه لر بیلدیردی گوز
یاخود
یوز آچیب بیلدیردی قد بیرده ساچی نین ایرکانین
ظاهر اولان تک دون وگون تینک لیک نوروز دان

بیشتی؛پیشتی؛پخته شد . ونیز دو حصه کرد . در لیلی مجنون گوید
ایل کونلوده بو خیالی پیشتی
نوفل ده داغی خبر یتیشدی
یاخود
کونلومه چکیب ناوک عاج ائیله دی پیوندین
هر زخم کیم اول پیشتی .ایل اونا سوموک سانجار

بیغلامیش؛تای دئشیک؛صونعی؛مصنوعی . وساختگی . بدل

بیغو ؛مرغ شکاری شبیه به باز را گویند . ونیز نام پادشاه ایست

بیقین ؛پهلوانی

بیکاج؛زن محترمه را گویند . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده آتا آنا دان بیر اولان باجی دئمکدیر یاخود اوگئی ده اولموش اولسا ینه ده باجی دئیلیر

بیکتاش؛نام پادشاه خوارزمیان

بَری؛این طرفی . در حیرت لابرار گوید

چونکه بیزیم ساریدان اولدی طلب
گل بَری کیم اولدی محل طرب
یاخود
بَری گلدی کونلو هواسی ایله
شاه نین قوللوقی دعاسی ایله

بیلماک؛**بیلمک**؛دانستن . فهمیدن . آگاه شدن . ونیز قادر توانا بودن

بیلینماک؛**بیلینمک**؛دانسته شدن . ور رو شدن

بیلارزیک؛**بیلزلیک**؛**بیلَک لیک**؛اَلنگو. زیور آلاتی ایست که زنان به مچ دست بندند

بیلاک؛**بیلک**؛مچ دست . ونیز هدیه. و نوباوه

بیلاکچه؛دستبند مجرمان.ونیزدوشاخه ایکه بر دست مجرمان زنند. دست بند

بیلان ؛حرف رابط است در آخر کلمه واقع شود .مثل قوبیلان .(قوبلان)و غیره

بیلتوردیقی؛**بیلدیر** . پارسال .ونیز به فهمان. آگاهش کن

بیلکورما؛به معنی اثر و علامت . ونیز داننده . و آگاه

بیلا؛**بئله**؛هم چنین .ودانسته . وعمد . ونیز به معین مع که در آخر کلمه واقع میشود حرف رابط است

بیلاسیز ؛یعنی به همراه میباشد

بیلیک لیک ؛**بیلیجی** ؛آدم عاقل . دانشمند . آگاه

بنزاماک؛**بنزه مک** ؛شبیه شدن

بیکه ؛زن بی شوهر را گویند . ونیز زنی که اولاد نیاورد . به معنی زن فاحشه هم آمده است . در چهار دیوان گوید

عشق اگر اولسا یامان یاخشی نه باک ای کونول
یوخ تفاوت دلبرین بیکه اولسون گر میرک

بیرینجی؛اولی .عدد یک را گویند . یعنی یکمین

بیزی ؛بَزَه؛به آرای . و آراسته کن . تزیین کن . میر حیدر گوید
اوزگه یالان توتما ایاقین بیزی
حیف بو دولت ن تاپار یئر اوزی

بیلیجه؛بئلیجه ؛به اندازه کمرش . مولانا لطفی گوید
نازک لیک ایچره بئلیجه یوخ تار گیسوی
اوز حدینی بیلیب بیلیندن اولتورور فونی

بیلگوسی؛بیلمه سی ؛آنلاییشی؛دانسته هایش . آنچه فهمیده است .و اندوخته های فکریش

پیازی؛پیکانی ایست به خصوص . ونیز تیری را گویند که آن نوع پیکان داشته باشد . در تاریخ بابری گوید
که فلان قرغاول و بورنه نی پیازی ایله آتیب

بینکیز ؛بَنیز ؛مشابه

بینکیز اتماک؛بنز تمک؛شبیه نمودن

پی؛رُتیلا . ونیز اوزبکییه و توران امیر بزرگ را نامند

بیزاریم؛بَزَه رم ؛تزیین می کنم . آراسته می نمایم . در چهار دیوان گوید
کونلوده قدو عذارین خیالینی ائتدیم نقش
بو باغینی بَزه َرم سرو گل نهالی ایله

بیتیلیب؛بیتیب؛روییده است . ونیز مثل اینکه زخم و غیره سر بهم آورده باشد . و نیز تمکین قبول کرده است .(پیتیلیب) .یازیلیب. در چهار دیوان گوید
ای نوایی بیتیلب قاشی اونون شُکردی کیم
حسن قصرینده عیان اولدی ینه طاق نمای
بابای فارسی یعنی تحریر شده است

بیغره؛بایقرا؛لقب سلطان حسین میرزاست . در تالیفات نوایی گوید
دوغری گل گل دوغری گئت گئت ائیری نین اوزی قرا
دوغرولوق دوست قاپوسی سلطان حسین بایقرا
ونیز در مجالس النفایس گوید

بو ایکی کیشی سلطان حسین بیغره نین بعضی اوغلان لاری نین آتا بیک لاریدی

پیچک؛ائینه؛سوزن را گویند که خیاطان بکار برند. ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بونا اینه دئیلیر . در چهار دیوان گوید

یارامین تیکه لی باشین اوزه پیچک بو ایکین
پیچک رشته جانیم بو یا ایپک بو ایکین

بیغم؛آراسته ساختن(بَزَمک). و مهیا نمودن . در سبعه سیاره گوید

که اول ائتدیکجه رزم اوچون بیغم
اوچوروب ایردی باشینی تیغیم

باب التاء القرشت مع الالف

تاشلاب؛داشلاییب ؛انباشتن سنگ را گویند یا اینکه بطرف کسی زنگ بیندازی . در شیرین فرهاد گوید

منی هندوتک آتشگه ده باشلا
عذاریم خالی تک اوت ایچره داشلا

یاخود

فنادشتینده د اشلا اوزلوک یوکون کیم
گرک لیک دوراندا سبک بارلیک

تاراردا؛دارایاندا ؛یعنی در وقت شانه کردن . در چهار دیوان کردن

دارایانداعقده لیک زلفون مسلسل ائیله دی چین لر
گِرَه میم ایکی زلفی ایکی لام اوندا داراق سین لر

تانکلا؛داندا ؛فردارا گویند . ونیز امر از توبیخ مذمت نمودن .ایضاحات آذاربایجان تورکجه صوبحون دان آچیلماقینا دئیلیر . در فرهاد شیرین گوید

دئدی کیم تانکلا آسراب باروچاقین
مهیا ائیله یین گورمک یراقین

یاخود

هر ساری طلایه دار روانه
تا تانکلانی اویماغای زمانه

و یاخود

ای نوایی اولما بیردم اول مسافر یار اوچون
غم یمه شاه یانغوسیدور داندا اردو گلمه سی

تانکاجا؛داناجان؛یعنی تاطلوع صبح . ایضاحان آذاربایجان تورکجه سینده صوبحون آچیلماقینا دان دئیلیر . در چهار دیوان گوید

مست اویقو ایچره یاتسام بیر گئجه وآلماسام

ایکی گوزوم نی تانکاجا اونون ایاقیندان

تالاشا؛ریز ریز از هم پاره شده . ایضاحات آغاج یاخود داشی دوغرایاندا اوننان توکولن خیردا خویونا تالاشا دئیلیر . در لیلی مجنون گوید

جسم نی تالاشا ایردی ایت لر
قانیم یالاشسا ایردی ایت لر

تارتقاندا؛دارتاندا؛در وقت کشیدن . وبیرون آوردن .ایضاحات تورکجه سینده دارتماقا چکمک ویاخود آرپا بوغدانی دئیرماندا دویمه گه دئیلیر در سبعه و سیاره گوید

آفرینش ده دارتیلاندا علم
بوقچاسی لوح اولوب ستونی قلم

تارقاسا؛داغیدسا؛اگر متفرق بکند

تارقان چاقدا ؛دارتان چاقدا؛در وقت کشیدن .و بیرون آوردن .ونیز در وقت آرد کردن گندم و جو غیره را گویند. در سد سکندری گوید

قیلیب دارتان چاغدا تیغ زبان
که قیلمای تومن تیغ لیق مرزبان

تانک ایرتا؛دان آشمامیش؛قبل از طلوع

تابوقوم دا ؛تابقوم دا؛یعنی در وقت سجده من . ودرپرستش من. در سد سکندری گوید

نه امر ائیله سم کلامیم نی خوب
تابوقوم دا باش قوی ایاغیمی اوپ

تاریقما؛داریخما؛دلتنگ نشو . و دلگیر نباش

تارقاتما؛داغیتما؛پراکنده نکن . ومتفرق نه نما

تانکلاما؛دانلاما؛امر از مزمت و سر زنش نکردن

تارتاردا؛دارتاندا؛در موقع کشیدن .امر از زورزدن وبیرون آوردن.ونیز آرد کردئن گندم و جو وغیره . در چهار دیوان گوید

آغزی و زلفی غمیندن کیم اولور ناله مده مَد
بیله قدو تارتاردا اونون میم دالی بیرده من

تارس؛سردار قوشون را گویند

تارقاندا؛دارایاندا ؛در وقت شانه کردن . مولانا لطفی گوید

سنبولون نی دارایاندا گل اوزره تانک دورعَرَق
کیم بولوت لیق گئجه نین البته اولمازشبنمی

تانما؛دانما؛امر از حاشا نکردن . در چهار دیوان گوید
اوزونون زلفی جوریدن قصدی قیلیرساکافر دئسم دانما
دیمان یوز اوزره زلفون بلکه مصحف اوزره زنارین
تابیلیب؛سوروشوب؛لغزیده است .و سریده است
تاشین ؛داشین ؛امر از حمل نقل کردن . وجابجایی نمودن . در چهار دیوان گوید
نوایی خانقاه خرقه و سجاده دن اولموش قید
بولارین مخلصی اولسون فنا دیری ساری داشین
تاپقالی؛تاپالی؛تا وقت پیدا کردی . در چهار دیوان گوید
تاپالی خاک تنیمده ناوک عشقین گُشاد
کونلوم ائدیر خیر مقدم جانیم ائدیر خیر باد
تانکیزغه ما ؛دانلاما؛امر از توبیخ و سرزنش ننمودن . در چهار دیوان گوید
ریاده عجز گتیرسم دانلاما ای شیخ
اول ایشده چون ائدیب دور خدا منی عاجز
تالبینسا؛دالبینسا؛یعنی اگر مضطرب بشود / .اگر تلاش نماید(چالیشسا) . در لیلی مجنون گوید
دالبینسا چیخار غریق ممکن
تالبینماسا اولمازیمی ممکن
تالبینماسا؛چالیشماسا؛اگر تلاش نکند . اگر مضطرب نشود
تارتتوروب؛دارتیب دیر؛چکیبدیر؛ کشیده است . در تاریخ ملوک گوید
که اول اَولاندان سونرا
صورتین دارتیلیب اونون بیله خرسند اولوردی
تایاب؛دایانیب؛تکیه داده است . در چهار دیوان گوید
هجر بی پایان یولون قطع ائیلمک دشوار اولور
ضعف دن من کیم یورولوب هئی دایانیر دیوارا
تالاشیب؛چالیشیب؛ سعی تلاش نموده است .تقلا کرده است .
ایضاحات فارسلار تلاش سوزونو بیزیم تالاش سوزوندن آپاریبلار . در سد سکندری گوید
کیشی تاپسالار ائیلر اونو هلاک
تالاشیب یمکدن اتین ذوقناک

تاشلاب؛آتیب؛انداخته؛.انگار سنگی انداخته باشی. در لیلی مجنون گوید
بهرام گوروب بویوک جنابین
آتیب قلمین اوپوب اياغین

تانلاب؛برگزیده و منتخب کرده است. ونیز شناخته شده (تانییب). در فرهاد شیرین گوید
ختا وچین ده تانلاب نازنین لر
باری قلمان وش حوری جبین لر

تاتورماق؛داددیرماق؛چشانیدن

تارتسانک؛دارتاسان؛چکه سن؛اگر بکشی . وکشیده کنی . در سد سکندری گوید
بیلیب جرموم الینده اولدوم ذلیل
اگر دارتاسان تیغ قانیم سبیل

تارتیب؛دارتیب؛چکیب؛کشیده است . در سد سکندری در تعریف کنیز خاقان چین وختاگوید
چو دارتیب نوایی نی بی حال ائدیب
خرد نطقی نین نغمه سین لال ائدیب
یاخود
گوزونه صبح شوقی سُرمه دارتیب
که اونون آغینی داخی قیزاردیب

تارقاشیب ؛متفرق شده(داغیلیب) .. پریشان و افشان شده است(پیرتداشیب) . در داستان شیخ صنعان گوید
دین اهلی نین خجلتی حددن آشیب
شیخ نی تاشلاب ائویندن تارقاشیب

تاشیب ؛داشیب؛سرریز شده است . در چهار دیوان گوید
قیل حواله دُرد کش لر جامین ای مئی فروش
مئی چو بیر ساعت توکولسه جوش ائدیب کوپ داشیب

تانییب ؛شناخته است . ونیز شناخت . در سد سکندری گوید
نه شاه تانییب اونو نه خیل سپاه
غمی ندن چکیب خلق پنهان آه

تارقاتما قیل؛داغیتما؛امر از متفرق و پریشان نکردن . در چهار دیوان گوید
صبا زلفون آچیب داغیتدی مسکین کونولری

که مسکن ائیله میشلر بیر سورو بی خانمان اوردا

تالبینیب؛قورخوبدور؛مضطرب شده است . در چهار دیوان گوید

ایسدی دن تنین اوت اولدی عجب یوخ نجه تالبینیب
حرارت قالیب دیر شعله دائم اضطراب ایچره

تاریقیب؛داریخیب؛دلتنگ شده است . در محبوب القلوب گوید

عیال و اطفالی داریخیب محافظیندن
نوکرو چاکر آزیقیب ملایمتی دن

تارقاتیب؛داغیدیب؛متفرق و پراکنده کرده است . در لیلی مجنون گوید

نوفل سپاهین تارقاتیب جزم
قیلمیش ایمیش ایکی یانا عزم
یاخود
خلق کونلونو پریشان قیلدی
عجب بئله داریخیب اول طره مهین

تامیب؛دامیب؛چکه کرده است . چکیده است . در فرهاد شیرین در تعریف شیرین گوید

تنی نن آخیب دامیب لطافت
اوزوندن آخیب ودامیب ملاحت
یاخود
جوجوغ دیل بئله نوش ائدیب ایلکه بهر
قیلینجین دیلینده دامیب ایلکه زهر

تاپای ؛پیدا می کنم(تاپام) . ونیز بکنم(ائله ییم) . در چهار دیوان در ترجیع بند گوید

تاپای دیم خیر اوشبو مقصودیدن
توتوشدی بسی قوم ایله صوحبتیم

تابماق؛ پرستیدن . وستایش کردن . ونیز یافتن . وپیدا کردن

تالیب؛یورولوب؛خسته شده است . در حیرت لابرار گوید

ایکی ایاقیم کی یریردیم تالیب
قوینونا فرهاد مجنونی آلیب

تاوتمانکیز؛دارتماینیز؛چکمه ییز؛امر از نکشیدن هست . کشیده نکردن

تامدی؛دامدی؛ چکه کرد . در چهار دیوان گوید

اوزده نمالیق دور بو یا تحریرائدر اوینار حالتده خط

دامدی قدرت کلکی دن گون صحفه سی نه بیر نقطه

تارتمادی؛دارتمادی؛چکمه دی؛نکشید . وکشیده نکرد

تاینجولاشکای؛ نجور ائله سین؛یعنی چه قسم و چگونه بکند . در چهار دیوان گوید

ای نوایی عشق صحراسینه خود قویدوم قدم
تاینجولاشکای من اول پایانی یوخ وادی ایله

تانکیب؛بسته است . وبهم پیچیده است . در داستان شیخ صنعان گوید

کفر اهلی خلعتین تیکدیردیلر
شیخین باشیندا ایاق گئی دیلر
بیله محکم تاخیب زنارینی
کافر ائیله یب سالک اطوارینی
یاخود
تانکیب بیر اوسدونه اونو رُست
عزم ائیله دیلر قبیله یه جُست

تات ؛داد؛به چش . ومزه کن . نیز فرقه تاجیک را گویند .ایضاحات آذاربایجان تورکجه اوزگه بیزدن اولمایان و غیره بیگانه دئمکدیر . ونیز به معنی عدل دادکه کنایه از فریادی که مظلوم در مقام دادخواهی و تظلم کند و در حیرت لابرار گوید

قیشقیریبان دادمدا اول مبتلا
نجه دئدی تات منی توتیلا

تارت؛دارت؛چَک؛امر از کشیدن . در حیرت لابرار گوید

چک نوایی بوجهاندان الین
هانسی جهان جوهری جاندان الین
تاکی الینده دور آلمایدور اول
اولسا سنده سیلک اتک دارت قول

تارتقاج؛دارتینجا؛چکینجه؛به محض اینکه میکشد . کشیده می کند . در لیلی مجنون گوید

قاشیم خمیندن داردیقجا وای
قوی خم اولورمو ایله کیم یای

تاپینماق؛ائیلمک؛خم شدن برای نیاز و پرستش وغیره

تاپشورای ؛تاپشیرام؛ می سپارم . خواهم سپرد .سفارش خواهم داد. در چهاردیوان گوید
چون نوایی نذر ائدیب گورجک اونو جا ن تاپیشیرا
اولسا بو دولت میسر قیلما سن احمال اونا

تالقامادین ؛آریتمادین؛تمیز ندادی . در چهار دیوان گوید
قتلیم نی بورون قیلدین چو غضب قیلدین
بعضی بورون سونرا دئیب تالقامادین باری

تارتایین؛دارتایین ؛چَکک؛امر از کشیدن میباشد . یعنی بکشیم . کشیده کنیم . در چهار دیوان گوید
نجه جورون دارتاییم اول سرو حور زادینین
یوخدور بونون پایانی آیا ظلم ایله بیدادینین

تاقیب تور ؛تاخیبدور؛آویزان کرده است . حُلی و حُللی که زنان به گردن آویزند . در لیلی مجنون گوید
یوزو زیور زرتاخیب دیرلار
یولوندا سنین باخیب دیرلار

تاریقیم؛داریخیم؛دلتنگ بشوم . در چهار دیوان گوید
داریخدیم خانقاه دان دیرساری یولانیرام ایندی
نجه ظلمت دوراندیر صف دور سربسر اوندا

تارکاغاج؛چون پریشان و متفرق نمود . در سبعه وسیاره گوید
تارکاغاج بارچا ایل برهمن جُست
اول ایشکنی منفعل ائیلر رُست

تاقار؛تاخار؛مثل اینکه حلقه و غیره را به انگشت خود بکنید .ونیز ظرف سفالی باشد. و نیز چیزی از چیزی گذرانیدن مثل اینکه نخ را از سوزن بگذرانی . ونیز ظرفی که صحرا نیشینان از پوست حیوان ساخته از آن به عنوان مشک آب ویا برای ریختن ماست و دوغ غیره استفاده نماید . در سد سکندری گوید
هم آلتون ایکر داغی آلتون لجام
هم آلتون تاخار داخی آلتون ستام

تانیق؛تانیش؛آشنا

تارقاتتی؛داغیتدی؛پراکند. ومتفرق ساخت . وافشان و پریشان نمود

تانیشلار؛آشناها. در لیلی مجنون گوید
تاپیب بیر بیریسین تانیشلار جزم
روح ائتدی بدن حریمینه عزم

تابان؛دابان؛قوزک پارا گویند

تابقو؛دانلاق؛طعن وسرزنش

تابوغان؛تابوقان؛پرستش کننده

تابوقچی؛پرستش کننده خدمتکارکه در خدمت ارباب خود همواره اورا بستاید

تابین؛به لغت مغول چهار نفر را گویند کنایه از پسران آلنجه خان باشد. وامر از پرستش ونیاز

تاتار؛برادر مغول خان که هشت نسل از تاتارخان به سلطنت رسیدند.ونیز می چشد ومزه می کند (دادار)

تاتماق؛دادماق؛چشیدن و مزه کردن

تاتورماق؛داددیرماق؛چشانیدن

تاتلیق؛داددلیق؛مزه

تاجانماق؛خودداری کردن

تاختوق؛بند وغلاف ساداق را گویند

تارتماسون؛چکمه سین؛نکشد . وکشیده نکند . در چهار دیوان گوید

ای نوایی اوزونه عالم ایشین آسا توت
کیم دئسن چکمه سین ایل ایشین دشواریده ایش

تاتتورمای؛داددیرما؛نه چشان

تارتما؛دارتما؛نکش . وکشیده نکن . وامر از آرد نکردن گندم و غیره باشد

تایانقان؛دایانان ؛تکیه کننده

تاریقماسون ؛داریقماسین؛دلتنگ نشود . در چهار دیوان گوید

کونلوم ائوینده غمین داریخماسین هر زخمی دن
مرهمین تاشلان که یاندان آچیلسون روزه نی

تاپیشتیلار ؛پیدا شدند . در فرهاد شیرین گوید

تاپیشدیلار چو بیربیرینی سوروشوب
بسی آغلاشیب کیپ کیپ گوروشوب

تاوشالور؛یورولور؛خسته میشود . در چهار دیوان گوید
فقر وادی سینه قویدون قدم اوزلوگونی سال
یول اوزون دور بو آغیریوکو گوتورن یورولور
تانکیان؛دولویان؛بسته کرده است .ونیز پیچیده است . در حیرت لابرار گوید
هم تانکیان الینده جوز کمر
هم سرطان دوز اولوبان جلوه گر
تامار؛دامار؛چکه می کند .و هم چنین رک بدن را گویند .در چهار دیوان گوید
کونلوم ائوینن دوزنده هر طرف پیکان لارین
سو اولوب ایندی دامارلار زخم لردن قان کیشی
یاخود
گویا خورشید هر ساری یوکورور کوکبی
چونکه سرعت واقدی اول اوزدن دامار هر طرف
تار؛دار؛تنگ. ونیز باریک . حلقه دام و غیره . . ونیزگل سرخ را گویند لغت مغولی ایست . در چهار دیوان گوید
نکته دیر حالتده دار آغزین نه گوروکن لبین
گویا زنبور نیشیندن دئشیلمیش بال اولور
یاخود
شام هجریم دارو بی پایان لیقین آنلا دئسم
فهم اولور یلداگئجه ینکلیغ ساچین هر تاریدن
تاتیرماق ؛داددیرماق ؛داددیزدیرماق؛چشانیدن
تالیب تور ؛تالیبدور؛یورقون؛خسته . وامانده
تاریتسونلار ؛دارتسینلار؛آردبکنند . ونیز بکشند . مصرع دء گلیب دارتسینلار اللرینده آش
تاوشالور؛یورولوب؛خسته شده است . وامانده است
تاشقی دور ؛چولده دیر؛در بیرون است . در خارج است
تامایبدور؛دادمایبدور ؛مزه نکرده است . نچشیده است
تاخوق؛تخاقوی؛توئوق؛ مرغ را گویند . هم چنین سالی از سالهای ترکی میباشد
تاریماق؛سپمک؛افشاندن .تخم افشاندن

تاراقلیق ؛ داراقلیق؛شانه دان

تا اولیک؛یولداش؛دوست .غمخوار . همدم

تارغاماق؛تارغاشماق؛تارغالماق؛داغیلماق؛متفرق و پراکنده شدن

تارتیش ؛آچیلیش؛گشایش

تارتیق؛پیش کش . وباغین هم صحیح هست

تارجیق؛سیری دوواب را گویند . عموما از علف بهاره باشد

تارغامیش؛داغیلمیش؛متفرق و پراکنده شده است

تارلا؛زَمی؛مزرعه باشد که در جز قریه گفته شود

تانکی؛دانی ؛طلوع صبح . یعنی صبحش .ونیز بسته و پیچیدن او .در چهار دیوان گوید

دوست یانکی اوزو ساچی تانک قارانغوسی
مست صبوحی گوزلرین ائدیب تانک اویقو سی

تارقانک؛داغیلماق؛متفرق شدن . وپراکنده گردیدن . در چهار دیوان گوید

گر احباب ائتسه گلکشت ای جان کونول تارقانک
ندن کیم سیز بیر آی هجر غمیندن مبتلاسیز. سیز

تانکدیلار؛برکیتدیلر؛باغلادیلار؛بستند. وبسته کردن . ونیز پیچیدند . در لیلی مجنون گوید

نافه اوزه اونو قویما ایللر جُست
الینن ایاقینی باغلادیلار رُست
یاخود
مرغ حلّه ایچره باغلانیب جُست
مرصع مهد ایچینده برکیتدیلر رُست

تارقاتور؛داغیدیر؛متفرق و پراکنده می نماید

تالبینا تور ؛قورخور؛میترسد . و مضطرب میشود . در سد سکندری گوید

طلب یولوندا داغیدیر ینه
نه دشوار منزل غه یتمک ینه

تارتا توتقایلار؛به معنی کشیدن می باشد . ومثل اینکه از چیزی دست بکشد . در تاریخ الملوک در وصیت اسکندر گوید
کیم عالم اهلینه موجب تنبیه بلکه عبرت اولا
کیم عالم دن الین تارتار توتقایلار

تارقالور؛داغیلیر؛متفرق و پراکنده می شود . در چهار دیوان گوید
ای نوایی تا دیریسن تارقالور ائلدن جفا
ساوورغاج هنگامه عشقین بو غوغا داغیلیر

تابیلور؛سوروشور؛ یعنی می لزد . و می سُرد . ونیز لغزنده و سریده شود . در محبوالقلوب گوید
صبر ایله بئله باغلی ایش آچیلیر
ایشده آشدیقجا تئز سوروشور

تاساماق؛تویویوش ویرماق؛به زبان ترکمنی گرفتن نفس بر اثر دویدن و خستگی باشد. ونیز زن فاحشه را گویند

تاسکی؛اسلحه کمری.ونیز تپانچه را گویند

تاشماق؛داشماق؛طغیان آب و غیره را گویند . ونیز سر ریز شدن

تاشیقماق؛ازیلمک؛کوفته و خسته شده از شدت سختی وغیره

تاشلاماق؛ بیرون انداختن . ونیزبا سنگ کسی ویا چیزی را زدن .ایضاحات اسگی تورکوده داش . چول ائشیک بیابان دئمکدیر

تارتیلیبان؛چکیلیب؛کشیده شده است . در چهار دیوان گوید
چرخی یوز مین گوزو گویا یارودی تارتیلیبان
سُرمه گون دون ایچینده سُرمه صفت گر وصلینی

تای تای ؛دادام؛ مزه بکنم . ونیزبِچِشم.

تاتلیق؛دادلی؛مزه دار . وبامزه

تاشلانکیز؛داشلاییز ؛با سنگ بزنید . سنگ باران کنید . در چهار دیوان گوید
ایندی کیم اولدوم تنیم یاراتیلاریکا داشلایز
لیک اغیاری بو معنی دن خبر دار ائیله یز
یاخود
هم ائلینی داشلایز جُست
هم ایت لرینی باغلاییز رُست

تالقاماس؛یعنی نمی دهد (وئرمز). میان دو چیز فرق نمی گذارد . در چهار دیوان گوید
عاشق صادق وفا بیرده جفانی تالقاماس
خوش گلیر کونول ولیکن کیم گلیر دلداریدن

تاممـاس؛داممـاز؛چکه نمی کند . و نمی چکد

تاش ؛داش؛سنگ . . وظاهر .لنگه و برابر.ونیز بیرون خانه و بیرون شهر گفته میشود . ونیز کلمه رابط و نسبت است . مثل یولداش . قارداش . قاریـنداش . در آخر کلمه واقع شود

کوکلتاش؛برادر رضایی . وهم چنین کسانی در کودکی شیر همدیگر را خورده باهم برادر و خواهر تلقی بشوند . در چهار دیوان گوید
قطره قانلار کیم دامار کوکسومه ویران داشدان
زخمیدن دور دئمه کیم قان آغلار احوالیمه داش

تاسباغه؛توسباغا؛لاک پشت

تاشقون؛داشقین؛پُر وسرشار . وطغیان کردن آب و غیره

تاشکنت ؛داش کند؛نام شهری ایست در ماوراالنهر

تاشلیق؛داشلیق؛سنگلاخ

تاغ ؛داغ ؛گوه . ونیز نام پسر اوغوزخان باشد . در چهار دیوان گوید
منی گه دشت و گه باغ اوزره گوره ن
دیریلمیش ساغینور مجنون و فرهاد

تالماق؛یورولماق؛خستگی را گویند ..نیزخسته شدن اسب و غیره را گویند . ونیز فرو رفتن در آب و باتلاق

تالدورماق؛یورماق؛خسته کردن.ونیزذِن گمان کردن

تالاماق؛چاپماق؛غارت کردن

تالانماق؛شخص غارت شده را گویند

تالاشماق؛چالیشماق؛تلاش و کوشش کردن

تاریب ؛اَکیب؛به معنی زراعت کردن . یعنی زراعت کرده است .
در مخزن میر حیدر گوید
آرپا دارتیب بوغدانی درارمو ایکن
گورمه دیک آشلیق جی جی بوغدای ایکن
یاخود

کوکسونی قیلدی نوایی چو شیار
تخم مهرین بو مزرع ده اکیب

تالقاماق؛ میان دوچیز فرق گذاشتن . وتمیز دادن

تالیقماق؛یورولماق؛ خسته شدن

تالا؛ سبزه و سبزه زار(گویلوک) . ونیز نفس زدن از خستگی . ونیز غوص کنان

تالاز ؛گیجل؛ گرد باد را گویند .و اورا قویون هم نامند. ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بو بِله گیجل دئیلیر

تالاق؛تاباق؛ سپر را گویند با غین هم صحیح است.آذاربایجان تورکجه سینده چورک خمیری ائله مه گوچون آغاجدان یاخود دمیردن لاکدان دوزلمیش قابا تاباق دئیلیر

تالای ؛آلین؛قاباق؛ به لغت مغولی پیشانی را گویند . وهم چنین انبوه و بسیار فراوان (چوخ)(آرتیق)

تالغا؛تالغه؛دالغا؛ امواج آب و غیره را گویند . ونیز انقلاب هوارانامند

تالغیجی؛ تالیقیچی؛دالغاچی؛ غوواص

تالغاسه؛ اگر در اضطراب باشد

تاموغ؛تامو؛ جهنم را گویند . در چهار دیوان گوید
تاموغ نی روضه ساغین لالار اول حشر آمال گون
که تیلبه کونلوم اوتون آشکار قیلالی

تامیزدیرماق؛دامیزدیرماق؛ چکانیدن

تانماق ؛دانماق ؛انکار کردن .حاشا نمودن

تانکارین؛باغلاماق؛ بستن . وبسته کردن .و پیچیدن (بَلَمک). در لیلی مجنون گوید
چون بوکدی اونو تانکاریدن آزاد
یوز درد ایله نوحه قیلدی بنیاد

تانیتماق؛ شناساندن

تانیلماق؛تانینماق؛ شناخته شدن . شهرت یافتن

تانکماق؛باغلاماق؛ پیچیدن . بستن . وبسته کردن

تانلامیش؛سئچمیش؛برگزیده و انتخاب کرده است . در چهار دیوان گوید
گر نوایی یاری تک یوخ عالم ایچره نه عجب
کیم گتیریب عالم نی مهوش لردن اونو تانلامیش

تاوش؛صدای پای آدمی و غیره را گویند . در چهار دیوان گویند
تاوش کیم ائوین ائشیگیندن گلدی دیرمین باغری داشیم دور
ایشیکدن سایه گیرجک ساغینور من کیم قویاشیم دور

تاوشالمیش ؛یورولموش؛خسته شده است . همچنین وامانده است . در سد سکندری گوید
خصوصا یورولموش اولغای بسی
قاتیغ پویه دن تالمیش اولغای بسی

تالقامیش؛فرق گذاشته است . ونیزتمیز داده است . در چهار دیوان گوید
دئمه ساقی الیندن صافی مئی خوشدور یوخسا درد
هر نه اوندان گلدی اول خوشدور کیم اون تالقامیش

تاپشورمامیش؛تاپیشیرمامیش؛سفارش داده است.ونیز نه سپرده است. در چهار دیوان گوید
زلف آرا گوزله نوایی کونلون الدن ایسده مه
تیلبه نی بند ایچره ضامن کیشی یه تاپشورمامیش

تانکیز ؛دانماق؛امر از حاشا کردن . انکار نمودن . پیچیده کردن

تانشوق؛چیز عجیب و کمیاب را گویند

تانک یلدوزی؛دان اولدوزو ؛ستاره سحری را گویند

تانکسوقلاماق؛تعجب کردن . وحیرت نمودن

تانکلادی ؛کام دهن اسب باشد . ونیز فردارا گویند

تانیش ؛دانیش ؛حرف بزن .امر از سخن گفتن . ونیز آشنا (تانیش)

تارقامیش ؛داغیلمیش؛یعنی پراکنده و متفرق کرده . نیز شانه نمودن (دارامیش) . در چهار دیوان گوید
ایله کیم زلفون خمین عالم داراتمیش نسیم
نه عجب سورتولسه یوز جان بوینو هر قلابیدن

تامیزدیرماق؛دامیزدیرماق؛چکانیدن . در چهار دیوان گوید
یانکی جان تاپماقینی اولسا لبین آب حیاتیندان
اولاردان آغزیما چون دامیزدولار پخته بیرده سو

تاریغ؛داری ؛ ارزن راگویند . ونیز تنگی جا و مکان . در چهار دیوان گوید

تاریغ کیمین سویلیور تلخ کام لیق بیرده
داریغ داریغ که یغدیردی آلتونون نارنج

تامات؛نوعی اردک را گویند

تاله تاله ؛تالا تالا ؛تک و توک.آرا بیر آرابیر. پاره پاره . در چهار دیوان گوید

بسی مشتاقین اولدوق دیر آرا گئج گلدین ای مطرب
که سازین ترکی دن بیزده یانکی آی اولده بیر تاله

تانوق؛شاهد . در حیرت لابرار گوید

بیله چون ایکی تانوق اوتوردی زال
اولدی مثل خسرو فرخنده فال

یاخود

جلوه قیلدی قدین و نرکس گل اولدی تانوق
اونا قوللوق خطی کیم سوسن آزاد وئریر

تارو مار ؛از هم گسیختگی از هم پاشیده گی را گویند. غارت شده . به تاراج رفته . در سد سکندری گوید

صنم لر زلفی تک ائیله ییب تارمار
قوپاردیردی اولدوقجا بیزدن دمار

تابوقوندا ؛در سجده و پرستش تو . در فرهاد و شیرین گوید

وحوش اولموش سنین الینده خادم
سُباغ اولموش تابوقوندا ملازم

تانوقلوق؛شاهیدلیک؛شهادت دادن . در محبوب القلوب گوید .نثر

خاطر لری اوچون ناحق قانا راضی اولماسین
قانیناشاهیدلیک وئریللر

یاخود

وصلینه گوز محرم ایرماستور نه ائدیب محرم اولوم
ایکی تر دامن که شاهیدلیک وئریللر قانیما

تالبینماق؛قورخماق؛یعنی مضطرب شدن . در لیلی مجنون گوید

جسمینی قیلیب مظّنه ساکن
چون قورخماقدی ایشی ولیکن

تاوساماق؛آتیلماق؛جهیدن.خودرا پرت کردن جستن از روی جوب و غیره را گویند

تاوشالماق؛یورماق؛خسته کردن

تاووشیمیش؛دئیشمیش؛تعویض کردن . ونیز معوضه نمودن

تاووشان؛به معنی جُعل باشد

تاوشانجیل؛به لغت مغول عقاب را گویند . به لغت جغتای بورکوت . وقارتال هم گویند . در ایران قارانقوش نامند

تارماشیب ؛دیرماشیب ؛پیچیده است . در چهار دیوان گوید

چیخدی دوز هر نخل اوزه بیر عشق پیچان دیرماشیب
وه که بیر قد عشقی دن جسمیم ده پیچ و خم هنوز

تالدی؛قالدی ؛ماند . خسته شد(یورولدی) . در چهار دیوان گوید

قولدا ای خضر رهیم خسته نوایی یولونی
کیم بو یول پویه سیندن باغری اونون تالدی ینه

تالقاندی؛تالاندی؛هست و نیستش را دست داد .و نیز نالان شد

تابوق؛سجده و پرستش .هم چنین خدمت وبندگی . البته به دو معنی استعمال میشود اول نوع تعلیم خواننده که در ترکستان دولت و خوانین مغول معهوله و مستمری. و آنچنان باشد که شخصی در برابر پادشاه سر برهنه کرده خم میشود و دست بر پیشانی بگذارد . در چهار دیوان گوید

قول اولدی مانکاییدا داغ کوپ گوروب احسان
وفابابیندا بسی کیم نوایی ائتدی تابوق

یاخود

زخمیم یئرین گورسه دیردیم چیخسا اول بد مست کیم
مانکلای اوزره بارماغیم نی ائیله نیب ائیلردیم تابوق

تانلاماق؛سئچمک؛برگزیدن . وانتخاب کردن . در چهار دیوان گوید

ایسده سن جان وکونلونی قیلسا ترد یوخ عجب
کیم نوایی دن اولاردا تانلاماق تردیدی وار

تانک؛تعجب . عجب.و حیرت .ونیز طلوع صبح را گویند . ونیز نواری که بر کمر اسب بندند . در لیلی مجنون گوید

سن دفع ائتمک ایماس یوخ مقدور
تانک یوخ سنی توتسام اوندا مقدور

تاپماغوتک ؛تاپماقی؛ پیدا کردنش ؛. ونیز نمی توانستند بکنند . در سد سکندری گوید

یانسا قورقانین اول صفت بی خلل

که یول تابماقون تک ایچیینه اجل

تاوشالدین ؛یورولدی؛ خسته شدی . واماندی / در چهار دیوان گوید

غمیم نی چون قوتاریب ای سپهر هجر تونی
چو قیلمادین حرکت گونی آرتیق یورولدون

تارانغو؛درخت گز را گویند

تالاشتی؛چالیشدی؛یعنی تقلا و تلاش نمودن . در چهار دیوان گوید

کونلونو شوخلار آنداق تالاشتی لار گئدیب
که قالمادی من بیدل نصیب پرکندی

تامشی؛دامجی ؛پیاله شراب را به تانی و جرعه جرعه نوشیدن . در چهار دیوان گوید

ساقی چو ایچیب منه توتار قوش
دامجی دامجی اونو قیلام نوش

تالدین ؛یورولدون؛خسته شدی .در چهار دیوان گوید

فنا یولوندا نوایی یا اولمادین همره
بو دشت پویه سیندن زاهدا مکر ایله تالدین

تابیغو دیک؛تاپیلدی؛مثل اینکه پیدا شده باشد . در چهار دیوان گوید

ایله عشق دشتینده مجنون کونول آواره دور
کیم بَری لر ایسده سن بیرده تاپیلمازمطلق

تالقامادیک؛سئچمه دیک؛فرق نگذاشتیم و تمیز ندادیم . در چهار دیوان گوید

بیر او کی یاخچی یامان رنجیدن فراق ایستر
ایجاردا تالقاماتک یاخشی یا یامان باره

تاوشالغو تک ؛یورولدوقو تک؛مثل اینکه خسته شود . در چهار دیوان گوید

ایله گل برگیدن ائتدین پرده جانیم دان اِیت
اولسا اونون اوسدونه ناگه تنین تاشالغو تک

تاج الرجال؛لقب مادر اسکندر باشد . در سد سکندری در فوت اسکندر خطاب به تابوت او گوید

چو تابوتا یتدی تاج الرجال
دئدی اون چکیب زارو آشفته حال
که خوش گلدین ای مهمان عزیز

که قربانون اوشبو قارینان کنیز

تانکیز غاماغیل؛دانلامایین؛یعنی اباءنکنی. ونیز سرزنش و توبیخ نکنید . در چهار دیوان گوید

اوزون هاله پرده دئسم پری دانلامایین کیم
مندن قیلمادی مجنون اوزون نهان ایمیش بو

تال؛درختی ایست در ولایت هند مانندنخل خرما و برگ آن از یک زرع زیاده میشود برهمن نان به عوض کاغذ می نویسند . و آبی از آن درخت آید که هرکه نوشد نئشه میشود . ونیز آهن را گویند(متال) . ونیز درخت بید را گویند . ونیز سرب و غیره که هفت جوش باشد . در سد سکندری در سیاحت دریا ها گوید

بالیق لاری بوتراتتی گرداب و بیم
اونون تک که تال یاپراقینی نسیم

یاخود

میس و روی قلع و برنج و دمیر
یانا قورخاشون بیرده تال و گومور

تالمادیم؛یورولمادیم؛خسته نشدم . در سبعه وسیاره گوید

تالمادیم هر نجه سیر ائتدیم
سیر ایله نچه گوشه یه یتدیم

تارتقیل؛چکگینن؛امر از کشیدن .یعنی بکش. در چهار دیوان گوید

الینی چون زرق نمازی سوزونه جمع ائتدین
تارتقیل تفرقه ایندی صلوته ای واعظ

تارتیم ؛دارتیم؛بکشم . در سبعه وسیاره گوید

یارب اوشبو حدیث پیچا پیچ
که زخم تارتیم تاریقمای هیچ

یاخود

تارتیم رنج خمار ایلاب مئی و مهر طمع
اول کیشی تک قرار داغ ائیله بن گوهر طمع

تام ؛دام؛سقف. سقف خانه . ونیز امر از چِکِه کرذدن هست . در فرهاد شیرین گوید

ائو آلتون فرش آلتون دام آلتون
مئی آلتون ظرف آلتون جام آلتون

یاخود

بَزه ییب دام و داشینی آیین ایله
مصور یدی حلّه چین ایله

تانکیم ؛دانیم ؛طلوع من .ونیزصبح من . ونیز امر از انکار نمودن هست .در چهار دیوان گوید
دانیم یاریق گئجه م تیره دور که چیرماشدور
کونول آرا اوزو زلفون خیالی تون ایله تانک

تانمادیم دانمادیم ؛حاشا نکردم . واِباء ننمودم

تاتیم ؛داددیم ؛چشیدم . ومزه کردم

تالدیم ؛یورولدوم؛خسته شدم . در لیلی مجنون گوید
تالدیم آرا دیش توتدی قولومنی
گوز گوزگَرَم ایلابان یولومنی

تاوولغا؛دبیلقا؛کلاه خود را گویند . کلاه آهنی بوده در زمانهای قبل در جنگ سربازان وغیره به سر میگذاشتند

تایماق؛لیققا؛لغزنده . ومکانی که باتلاق باشد

تایا؛قازان؛دیگ را گویند

تایالاماق؛به معنی چوب زدن میباشد که کسی به چوب به بندند و هم چنان بزنند . ونیز علف و غیره انباشته کردن

تایاقلانماک؛واداشتن کسی راکه با چوب بزند

تایانجان؛دایاناق؛مکان تکیه دادن . وهم چنین میزراق را گویند که همان نیزه باشد

تایشی؛بخشی؛به لغت ختا پیرو استاد و مرشد را گویند

تایغاج؛لغزنده . ونیزبه آدم پر چانه گفته میشود که زیاد حرف بزند .کثیر الکلام

تایلاق؛شتر سه ساله را گویند

تایمغور؛یعنی لغزش نکننده . نَسُریده

تاپولماق؛تپیلمک؛ بزور خودرا به جایی تپاندن. برفوج لشکر خودرا زدن

تاشلابان؛داشلاییب؛مثلا سنگ انداخته است . انداخته است . در فرهاد شیرین گوید
حوادث تند بادی چون اولوب سُست
قارا توپراقه اونو داشلاییب جُست

تارتادور؛دارتیر؛می کشد و کشیده میکند . در فرهاد شیرین گوید
قصور قیلماکای تارتادور سن
عدودن انتقامی آلادور سن
یاخود
عشق بزمی غه یتیب وارماغاسن چونکه نکته منی
تارتادور اول ساری بو تارایله نغمه و چنگ

تاپتون ؛تاپدون؛پیدا کردی

تاووشقان؛دوشان؛خرگوش را گویند. ونیز سالهای از سال ترکی .
که تاوشقان ایل گویند

تایاغینی؛دایاقینی؛تکیه گاهش را . ونیز تایاغ چوب دستی چوپانان
باشد(دایاناق) ایضاحات بو چوبان آغاجینا دئیه نک ده دئیلیر ..در چهار
دیوان گوید
اوخشاتدی قامتین صنوبره باغبان
بی چاره بیلمز ایدی الف دن دایاقینی

تاوشالغانجه؛یورولماق؛خسته شدن . بقدر خسته شدن . در
چهار دیوان گوید
غم یوکی اوسدونده تاوشالدوردی هیچ آنینک منی
التفات ایسده سن من زاریدن تاوشالغانجه قیل

تامجی ؛دامجی؛قطره .و چکه

تامجیلار؛دامجیلار؛قطره ها . وچکه ها

تامیز ؛دامیز . یعنی به چکان

تالغارو تالغی؛به معنی غارت چپاول کردن باشد

تانمای؛دانما ؛حاشا نکن . اباءنکن. ونیز اطلاع ندارد .در سبعه
وسیاره گوید
خواجه بیلمز کی مست اولور یاساق
تاتمای اویقودا دوربو ویا اویاق

تارتیبان دار تیبان؛کشیده است . در سد سکندری گوید
آتا اوغلونا آغلایار های های
قیزیلا آنادا تارتیبان وای وای
یاخود
سلیمان وار چکیب او یرده پایه
که قوشلار سالیبان باشینا سایه

تالبینور؛قورخور؛میترسد . مضطرب میشود . در چهار دیوان گوید

تالبینور مین اشک آرا هردم که دیشلر لعلی نی
کیم دنیزه دوشسه جان وهمی دن ائیلر اضطراب

یاخود

تالبینور گل ایچره من تک شعله دارتیب گوئیا
کیم گونش جسمی نه اوت یاغدی اول حسرتدن

تارتقان؛دارتان؛آن که میکشد .و کشیده می کند . ونیز گندم و جوئ وغیره آرد کردن. در سد سکندری گوید

قدم دارتان او خلق ابوابیدن
اتک سیلکن اوعالم اسبابیدن

یاخود

باش دارتان ایله شمع بختی
کیم یانسا اوزو له بیرده رختی

تاووشیدن ؛تویوشوندن ؛یعنی از صدای او. ونیز از نفس زدن تند او . ونیز همچنین نفس او . .ایضاحات انسان قاچیب یورولان چاغدا اونون نفس ویرا ویرا سسینه تویوش دئیلیر . در فرهاد شیرین گوید

تاووشیندان اونون اویاندی شاپور
تاپیب تون ظلمتی دن بوالجب نور

تالقامان؛آریتمارام؛تمیز نمی دهم . در چهار دیوان گوید

ساقیا هجرانیدن اولدوم ائله بی خود منی
قوی دولا باده یاخود زهر ایکاتتی تالقامان

تاپقوم؛تاپدیقیم؛آنچه که پیدا کرده ام . در چهار دیوان گوید

توشومه گیردی جننت ایچره حور و طوبی کوثر
مگر که کویوندا تاپقوم عارض و قدو لبیدن پوز

تاوشالغان؛یورولموش؛خسته شده . در فرهاد شیرین گوید

فراق ایامی تاوشالغان ایمیش سان
بسی آغیر یوخودا واری ایمیش سان

تالماغای؛یورولماز؛امر از خسته نشدن . ونیز خسته نمی شود . در چهار دیوان گوید

ای دان نسیمی اویان گلمه دمین توتولدی
حالیم دئمک ده گلسن ناگاه یورولمازسان

تانکاردین؛چکدین؛یعنی از کشیدن . وکشیده نمودن . ونیز بستن. و پیچیدن . در لیلی مجنون گوید

چون اولدی اونو چکدی آزاد
یوز درد ایله نوحه قیلدی بنیاد

تانماغیل؛دانماییر؛حاشا نمی کند . ونیز اباءننمودن . در چهار دیوان گوید

ناوکین ظلم ویرماقیندان دانما کیم ای قاشی یای
تنده زخم اولماز بو وار کونلومده پیکان مو ایماس

تالان؛غارت . در سد سکندری گوید

شجر خیلی نی ایله تالان ائدیب
که باشدان ایاقینا عریان ائدیب

تاشقاریدن ؛چولدن؛از بیرون . واز خارج

تالبینوردین؛قورخوردون؛ترس و اضطراب داشتی . در ترجیع بند گوید

چوخ ایسده مه کونلوم اضطرابین
قوش تالبیوردی نه چون که صیاد

تانکلاسی؛دانلاسی؛فردایش . وفردای آن روز .و در داستان شیخ صنعان گوید

منزلیده بیر گئجه اولسا اهل نظر
اولسا ساکن دانلاسی ائیلر نظر

یاخود

هر نجه یتیرسه اول شوخ ستمگر انتظار
نه ائله ییم چکردیم من زار و مضطر انتظار

تانیریک؛تانریق؛می شناسیم. ونیز برای اینکه بشناسیم . در لیلی مجنون گوید

قاچماق لیقیم ایندی تانینماقدان
یَل کیمین تانیرین غه آرزیماس مین

تانیمای؛تانیمام؛تانیمارام؛نمی شناسم

تاشقاری؛ائشیک ؛بیرون و خارج . در لیلی مجنون گوید

تاشقاری آتا یالان ویریب باش
یرتیب یاخا کوکسونه ویرار داش

یاخود

تاشقاری آپاردی کیم بونی آل
آز ایردی بانیم نقد فی الحال

تاری ؛امر از زراعت نمودن .ارزن را هم گویند (داری) بذر افشانی کردن . ونیز شانه کن (دارا). ونیز به زبان ایرانی و روس حق تعالی را گویند(تانری) ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده تانری دئیلیر در چهار دیوان گوید

اول شوخ گوز اوجویلا باخماز نوایی یا
هر نجه زعفران اوزونه ارغوان تاری

تاپشورماغینی؛تاپشیرماقینی؛سفارش وسپرده خودش را . ونیز هر چیز که سپرده است . در حیرت لابرار گوید

ایسده سن تاپشیرماقینی کردگار
او یئرده دانیش کی جوابیندا وار

تالقای؛تالار ؛غارت می کند . در چهار دیوان گوید

قاشین که روم خُتن نی تمام دوکجه لدی
ساچین خیالیندان اول کیم حبش ائلین تالادی

تاتی؛کنایه از عمله و نوکر محفل بودن . ونیز مزه او(دادی). و طعم او . در حیرت لابرار گوید

شاه آتی تخم آرپا سینی آت ییب
ائوده توئوغ لارینی تات ییب

تاشی؛چولو ؛ ائشیگی؛یعنی بیرون . وخارج خانه

تاینه لِغای؛یعنی درب خانه ببند . در چهار دیوان گوید

نه خوش گونو اولور اول نوایی نی دلدار
ائوینه دعوت ائدیب قاپیسی نی تاینه لغای

تاریله ؛اکیله؛زراعت بشود . در طویوق گوید

تا ایشیم دوشدی بیر آغزی دارایله
کونلوموآسرار ساچی بیر تار ایله
گوز توتاردیم کیم گوزوم سویوندان
کونکلوده تخم محببت تاریله

تاغدادی ؛داغدادی؛ در کوه است . ونیز داغ کرد(داغلادی) . ونیزبا داغ کردن علامت گذاشت

تارتیلدی؛دارتیلدی ؛چکیلدی؛کشیده شد .ونیز آرد گردید در چهار دیوان گوید

سیاحت ائتدی ساچین مشک اوچون خطا قیلدی
که وارسا جسمی قَارالیب یئرده چکیلدی
یاخود

یمکده چو اولدی اولوس میلی فاش
گزک اورتادین چیخدی دارتیلدی آش

تاباقلاتتی؛یعنی به چوب بست . ونیز بر انداختن . ویا سُرمه کردن را گویند. مصرع
تاباقلاتتی قهر ائیله باسدیریب

تالیقتمادی؛قالخیزمادی ؛یعنی بالا نکشید . وبالا نکرد . ونیزبلند نکرد

تاپیلماقی؛پیدا شدنش

تابانینی ؛دابانینی ؛قوزک پایش . در لیلی مجنون گوید
ائیله یب دابانینی چونکه تیکان ریش
منیم جگریمه سانجیلیب نیش

تاباقلاماق ؛داياق ویرماق؛ یعنی چوب زدن . ویا سُرمه کشیدن. ایضاحات تاباقلاماق آذاربایجان تورکجه سینده باغدا بارلی آغاجلارا داياق ویرماق دئمکدیر

تانقاغ؛گیرده کان؛گردو که جوز باشد . ایضاحات آذار بایجان تورکجه سینده گوز یاخود گیرده کان دئیلیر . در سد سکندری گوید
آغاج اوزره دولسا یوز مین تانقاغ
جومار یرده هر نه اوغورلار زاغ

تانکلاغی ؛صاباسی؛یعنی فردایش . مصرع
زاهد تانکلاغی کوثر مئی دن کوپ دئمه سوز

تایجو؛نامی از امیرتومان مغول که در پهلوانی زبان زد خاص عام بود

تاپقان؛تاپان؛پیدا کننده . در محبوب القلوب گوید
که بوتعریف قیلان عشق
معشوق وجودی بیرده قایم دور
بو تاپان حالات ده منسوبلوق لاری

تارقاتتی؛داغیتدی؛یعنی متفرق کرد . و پراکنده نمود . در داستان شیخ صنعان گوید
چون خلیفه ایردی شیخ اصحابینی
کیم سه لر داغیتدی اوز احبابینی
بارچا سن جمع ائیله دی همییت ائله
سوردی شیخ احوالینی دقت ائله

تایا آلمادی؛تاپا بیلمه دی ؛یعنی نتوانست پیدا کند . در ترجیح بند گوید
گونش یوخ که بیر ذره ماهییتین
تاپا بیلمه دی سعی ایله فیکیره تین
تارتقای؛دارتار؛ می کشد . و کشیده می کند . ونیز خواهد کشید.ونیز گندم وغیره را آرد میکند . در چهار دیوان گوید
زلف سوداسیندا اولسام تارتقای قبریمده باش
هر کیم دن خوشه و هر خوشه بولغای سنبلی
تارقاسا؛داغیلسا؛متفرق و پراکنده بشود . در سد سکندری گوید
اگر داغیلساهر طرف انجمن
رسول اولسا و خسرو صف شکن
تاشلاماقان؛انداخته نشده . پرت نشده . کنایه انداختن سنگ هست . در چهار دیوان گوید
کیم واردی عشق ایچره یونگول راق که بو یولدا
اوزلوک یوکونی تاشلاماقان اسرو هوادور

باب التا القرشت مع البا التازی و الپارسی

تپراتور ؛ترپه دیر؛تکان میدهد . به حرکت در می آورد . در چهار دیوان گوید
آغزیما گتیر قولاق وئرکیم سنین ذکرینده دیر
اول زامان کیم جان وئرنده ترپه در بیمار آغزینی
تبّت ؛تببت؛ولایتی ایست در خطا و ختن. کعبه مغولان باشد
تپراب؛دبه ریب ؛به حرکت آمد
تپرانماکیک؛ترپنمه گین ؛یعنی حرکت کردن تو . در فرهاد وشیرین گوید
یتیب گردونه غه اون سیسکانما قین یوخ
دوشوب عالم ده اوت تپرانماگین یوخ
تپرانماگیل؛ترپنمه گینن ؛امر از حرکت نکردن. یعنی حرکت نکن
تبانین ؛دابانین ؛قوزک پای اورا . در لیلی مجنون گوید
گلدیدیک ده اول ایت دابانین اوپدی
قویوروق بیلا ییب ناتوانین اوپدی
تپکیل؛تپیک؛ لگد. در مجالس النفایس گوید. نثر

و مریدلاری کوپ منبر اوسدونده دیوانه وار الین تاشقاماغی
وتخته نی تپیکله مه گی عجب دور

تپنکو؛دامنه زین یراق اسب را گویند . در چهار دیوان گوید
شهسواریمین اياغین اوپه لی راحتی دور
آی ایله گون هر بیریسی بیر تپنکو اورنیدا
یاخود
قالدی مهمیزین دن ای چابک نشان آی اوزونده
گوئیا جولان گونو اونو تپنکو ائیله دین

تبیکچی؛به لغت مغول جاسوس را گویند . ونیز گوش دهنده . واستماع کننده

تپراتا آلماغای ؛یعنی نمی تواند حرکت بدهد . در نسایم المحبه در ذکر شیخ ابوالحس خرقانی گوید
که آسماندان بیر تار ایپک ایله آسیلمیش اولانلار
و یلی اسیردیلر
دریالارینی انباشته قیلیردیلار
اونو یردن تپراتا آلماغا

تپرانسه؛ترپنسه؛دبریلسه؛اگر حرکت بکند . و به حرکت در بیاید . در چهار دیوان گوید
کویوندا باروردا گاهی وهم گاه رشک اولتورور
سایه تپرانسه کین دن مهر چیخا اوترودن

تپراتتی ؛ترپه دی ؛حرکت داد . در فرهاد شیرین گوید
چو ترپتدی نسیمین صبح باغی
ایی ندن هوشا گلمیشدی دماغی

تپرانوری ؛ترپه نیری ؛حرکت میکند

تپرانکونجه؛ترپندیکجه؛یعنی هر قدر که حرکت میکرد . در چهار دیوان گوید
گر نوایی ضعفی ترپندیکجه بار آغیردی و لیک
هجر اوخی کوکسونه کیم گلدی تیکدی ینه تپرانمادی

تپه لاماق؛غفلتا به سر جانداری زدن

تپراتماکای؛ترپتمز ؛دبرمز؛تکان نمیدهد.ونیزحرکت نمی دهد

تپران؛ترپن؛دَبَر؛امر از به حرکت آمدن

تپراتگیل؛دبردگینن ؛ترپتگینن ؛تکانش بده .به حرکت در بیاور

تپه تپه؛توپاتوپا ؛محل سرد را گویند .مناطق سرد سیری . ونیز مناطق کوهستانی .ونیز فرق سررا باشد. گُنده گُنده .در چهار دیوان گوید

خیالین ائتدی نوایی باشیندا سر منزل
ندن کی بیر تپه ده وارایمیش ایکی بولاق

تپرانماک؛ترپنمک؛حرکت نمودن . در سد سکندری گوید

برگیدن سَپَه دوریدا ائیله ییم
که ترپنمک امکانی یوخدور نسیم

تپرادی ؛دبردی؛ترپتدی؛به حرکت در آورد

باب التا القرشت مع التاءالقرشت

تتراتما ؛تیترتمه؛نه لرزان . بی اختیار در حرکت بودن . در فرهاد شیرین گوید

ینه فرهادینی تیترتمه توتدی
ایسیغ دم جسمیدا قانین قوروتدی

تتراتوریکا؛تیتردسه؛یعنی به لرزاند .و حرکت بدهد . در لیلی محنون گوید

اول تن لطیف دن گل
بِل تیتره دیرسه نه تحمل

تتراتماغا؛تیترتمه گه ؛یعنی به لرزه افتادن .در لیلی مجنون گوید

تیترتمه گه قویدی یوز شجر هم
ائو کونجو نه چکدی یوک ثمر هم

تتراب؛تیتره ییب ؛لرزیده است . در حیرت لابرار گوید

سجده ده تیتره ییب قویوبان یرده باش
سارالیبان چهره نه چون کیم قویاش
یاخود
سرو تیتره یب یرده قویدی اوزونی سوسن گوئیا
بیر نسیم ایبی چمن ساری قدین شمشادین

تتراکوج ؛اسباب زن که لرزانک گویند . وزنها بر سر میزنند . ونیز آویزه جقه را گویند . در محبوب القلوب گوید

تیتره کن باشینی تتراکوج سانجقاه
تتراکوج ایرماس مرصع کیم گونش باشی اوزه
یاخود

تتراکوج قیلمیش اول کیپریک یسالیندا علم
وه ینه تانی کونول یغماسی غه کین ائیله میش

تت پیت ؛ریز ریز . وریشه ریشه . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده توتولا توتولا دانیشان کیمسه نین دانیشیقینا دئیلن سوزدور مثلا بیری بیرینه دئیر دانیشاندا نیا تیتی پیتی ویریسان . در سد سکندری گوید

چنار ایلکی دن تیترر ال پنجه سی
ولی بوکسه اول برگ یل رنجه سی

تتراماک؛تیتره مک ؛لرزیدن . در لیلی مجنون گوید

شمشادیده تیتره مک پدیدار
دان یلیندن ائله اَسَر سپیدار
یاخود
منی مخمورلوق رنجیدن آزاد ائدسن ای ساقی
بازارین گرچه الیم تیترمکدن گلیب ایتر خط

تتراتیبان ؛تیتره دیبن ؛امر از لرزاندن . در حیرت لابرار گوید

یاندیریبان عقلینی چابک لیگی
تتراتیبان روحونی نازیک لیگی

تتراماگی؛تیتره مه گی ؛یعنی لرزیدن او . در محبوب القلوب گوید

الین تیترمه گی عمر باده سی خماری دان
گوز یاشی گلمه گی حیات ماتمی اضطرابیدن

باب التاءالقرشت مع الخل القرشت

تخاقوی؛توئوق؛مرغ را گویند . نیز سالی از سالهای ترکی

باب اتاءالقرشت مه الراءالقرشت

ترنا ؛دُرنا؛پرنده ایست حلال گوشت . بسیار بزرگ در آسمان قطاری پرواز کنند و صدای دلنشینی هم دارند . در لیلی مجنون گوید

هر بلبله نی قیلور مکانی
دُرنا گوزو و تذور کانی

ترلاب؛ترله یب ؛عرق کرده است . در چهار دیوان گوید

اوزی ای چرخ برقع آچدی تَرله یب
بولوت لار جیرماسین آی کوینه گینی

تراوش؛یعنی ترشح . در لیلی مجنون گوید

سو چشمه اولده قیلدی کاوش
بو نوع سوز ائیله دی تراوش

یاخود
بیردم جگریمه ویرما کاوش
گور کیم ائلییر نه نوع تراوش

تُرک؛تورک؛نام پسر یافث ابن نوح که تُرکان یافث اوغلان گویند شیخ طبرسی در تفسیر خود ذکر کرده است که یاجوج ماجوج از اولاد وی میباشند .یافث پدر ترکان است و زبان ترکی از اوست . یازده برادر بودند و اسامی بدین قرار است .ترک. خزر. صقلاب . وروس. وتِسِک. چین. ماچین و .گماری و بارج. به فتح اول کلاه خود را گویند

ترناخ؛دیرناق؛ناخن. ایضاحان تورکودیلینده حیواناتین دیرناقلارینا توواخ دئیلیر . در چهار دیوان گوید
بلالار داغی نین هجرین دیرناغیم ایله قازدیم
مین ائدن ایشی عاشق لیقدا فرهاد ائتمه دی هرگز

تُرنگ؛تارک سرد را گویند . ونیز آواز کَمان

تُرکی؛تورکو؛بخاری باشد در زمستان در آن آتش افروزند. ونیز نام سرودی ایست که اهل نغمه خوانند . در رساله گوید
که یانا سرودی دور کیم ترکی دئیب دورلار

ترغو؛تورقو؛پارچه را گویند که بر سر فرامین و نوشته جات به چسبانند تا ضایع نشود

ترانکغو؛نام درختی ایست بخصوص . در چهار دیوان گوید
قامتین نازک و طوبی نازک
سرو رعنا و ترانکغو نازک

تَ◌َ◌َرَک؛نام درختی ایست . لغت با فارسی مشترک است . در فرهاد شیرین گوید
ترک سارغا تیبان یو زار لار تک
ساری آغریغ ایله بیمار لار تک

تَرخان ؛کسی را گویند که از جمیع تکالیف دیوانی معاف باشد وآنچه غنایم آورده بر وی مسلّم باشد . وبدون رخصت به بارگاه سلطان آید تا نُه گناه از او سر نزده باشد از او پرسش ننمایند . ودیگر طایفه جغتای وجه تسمیه آنکه اونک خان به تحریک سونگون پسر خود بگرفتن چنگیز خان مصمم شد و اراده کرده در سحر گاه برسر او رفته تا ایشان از میان بر دارد یکی از امرا صورت واقعه را نزد خواتون خود نقل کرده اتفاق داران زنان دور کودک نام آنها باتا باتلیق بود از گله شیر آورده بودند در خرگاه این نقل را شنیدند متوجه اردوی چنگیزخان شدند و اورا از این واقعه خبردار کردند

و چنگیز خان آن کودک را رتبه بطن تَرخان کرد طایفه ترخان از نسل آنها میباشند

چنان دادفرمان که تا نُه نژاد
بر آنکس که از نسل ایشان بزاد
گنه شان نپرسند ابنای ما
کزآن پس نشیند بر جای ما

که طایفه ترخان و ارلات و سولدوز و برلاس اعظم قبایل اتراک هستند . در حیرت لابرار گوید

اوندان ائشیدی شه کامران
دورت اولوس خانی تیمور کوره کان

یاخود

سالماق اوت برلاس و ترخان عارضین سود کیم
بیزی یاندیران چهره بیرده بیر یساقی یاندیردی

ونیز نام سبزی هست از ماکولات

تُرکمان؛ موالف حبیب السیر گفته که اولاد و احفاد اوغوزخان بعداز تولد و تناسل به بیست چهار شعبه شدند بعضی از ایشان که در ولایت خراسان و ماورالنهر متوطن شدند و به اقتضای آب و هوا اشکال اطفال ایشان از صداقت ترکیب بیرون آمدند مردم ایشان را ترکمان گفتند یعنی ترک مانند . ونیز طایفه را گویند که از نسل ترک ابن یافث باشند

ترغاجی؛ جماعت متفرق که از ولایتی کوچیده به ولایت دیگر رفته ساکن بشوند

ترغون؛کوک؛ به لغت مغول فربه .و پروار و چاق را گویند

تَرس؛ ترسه؛ معکوس . ونیز سرکین را گویند (پِیین)

تَ َرت ؛دَپرت؛ یعنی تارومار

تَرَه ؛ معروف است . در ترکی هم فارسی استعمال میشود .در سد سکندری گوید

تره روضه چرخ اخضر کیمین
اونا ظاهر آچیق گل بیر اختر کیمین

ترک باغی؛ فتراک را گویند که با ترک بندند

تَرلان؛ جوارع . واعضای بزرگ را گویند . ونیز نام پرنده ایست (باز)

تَرناک؛ خیار و چیزی شبیه آن

باب التاءالقرشت مع السین بی نقطه

تسکِیری؛ترسه سی ؛یعنی معکوسش.سمت معکوس هر چیزی را گویند. در رباعی گوید
اظهار ظرافت و لطافت قیلاسیز
هر طرف ده یوز تومن نزاکت قیلاسیز
گر هند ایشی تسکیری ایرماس نه اوچون
ایسدی یردن سوئوق فراقت قیلاسیز

تسمه ؛چرم خام . وروال چرم باشد

باب التاءالقرشت مع الفین نقطه دار

تغای؛توغای؛ دایی. که خالوباشد. که برادر مادر را گویند

تغال؛به لغت مغول حکم کلی را گویند

تغار ؛ماییش؛به لغت مغول وجه معاش را گویند

باب القرشت مع الکاف التازی و الپارسی

تکمه؛دکمه؛ دویمه؛ که به یخه لباس غیره دوزند . ونیز امر نزدن هست . یعنی نزن

تک؛آلت؛آشاغی؛دیب؛تحت باشد که ضد فوق . نیز جفت لغت با فارسی مشترک است . ایضاحات تک بیر و تنها آنلامیندادا ایشله نیر
تکامیشی؛به لغت مغول تعجیل و سرعت را گویند. در حبیب السیر گوید . استماع آن خبرکا ذب پیش از طلوع صبح صادق به تکامیشی آباخان در حرکت در آمد

تَکَ َ َش؛ بر وزن حبش نام پادشاهی از پادشاهان خوارزم معاصر آلپ ارسلان بوده است

تکشمشی ؛یعنی پیش کش گذارانیدن و نیز در خدمت سلاطین زمین بوسیدن . ونیز اعزاز ونوازش . والتفات هم آمده

تَکنَه؛پارچه سفید که زنها بر سر کنند

تکین ؛مثل و مانند .شبیه

تکاو ؛آبی که از گودی دره جاری باشد

تَکَه؛بز نر را گویند . ونیز طایفه از ترکمانیه که الحال در مرو و شاه جان ساکن میباشند (تکله)در کنار رود خانه شهد جا دارند که بیست وپنج هزار خانه میباشند . وهم چنین دخلی به تکه و آخال و پخته ندارد . که

کمترین مصنف لغت رفته و دیده ام که حکیم فردوسی در شاهنامه رود شهد گوید همین رودخانه هست

التاءالقرشت مع لام

تَلاج؛ احول را گویند . به معنی غارت زده . یغما دیده هم آمده . در چهار دیوان گوید

نرکس اول گوز تک ای باغبان باخ گوزون آچ
نی اوچون کیم بو بیری قیماج اولور اول بیر تلاج

تَلاشا؛تقلا و کوشش را گویند. در لیلی مجنون گوید

اطرافیدن ایل گلیب تلاشا
اول نامورنی قیلیب تماشا

تَلالا؛سبزه زار گویند

تلاش؛سعی و کوشش . در چهار دیوان گوید

کوینه کی جان ایله بیر داغین آزدور قوی ینه بیر هم
نجه ایکی گدایه بیر درم اوزره تلاش اولسون

تَلکَن؛نوعی اراده که از چوب ساخته شود

باب التاءالقرشت مع المیم

تُمغا؛آرم.نشان. وداغ . ونیز مهرو نگین پادشاهان ترک که در فرامین به آب طلا زده میشود و آن قلم را یارلیغ آلتون گویند . در لیلی مجنون گوید

منزل قیلورسا داغ اوزه باغ
تمغادن کونول ایچره یوخ داغ

یاخود

عشوه گرلر داغیندان جان پرده سین گور آه کیم
بو حریر ایسکردی ظالیم شاه زار تمغاسیندان

تُمغاچی؛مهر دار ؛وگمرکچی را گویند که اجاره جات دیوانی را اخذ می نماید که به آن نشان مال خودرا پیدا کند . در لیلی مجنون گوید

تمغاچی اَئیب باشی غه جولان
هر دم تیلاکای زکاته حولان

تَمزُفَرکَ؛قرآن مجید را گویند

تمجامیشی؛اسیرگه مک؛ قیزیرقانماق؛به معنی دریغ ومضایقه کردن

باب التاءالقرشت مع انون

تَنه دَرنا؛نام سرودی ایست در میان اتراک ترکستان مثل چنگ که در حرف جیم پارسی نوشته شده . در حیرت لابرار گوید
بزمیده هر مطرب دستان سرا چکسه ترنم ایله دلکش نوا
نقش ده هر نجه تلا لا دئسه یا عمل ایچره تنه درنا دئسه

تُنبک؛طنبک؛دُهلی باشد از سفال یا چوب سازند هر از گاهی الواط و رقاص زیر بغل گیرند و زنند. در حیرت لابرار گوید
رعد ینی دئیب بزمیده تنبک اونو
برق کبابی ائوینین اوچقونی

تنکیز؛دنیز؛ دان اوز؛ دریا.و بحر . در چهار دیوان گوید
قوی دولا جام گردون وش غه مئی ای ساقی مهوش
که غم خیلی نی غرق ائیلر دنیز بو نوع اياغ اولموش
یاخود
ایماس گریان گوزوم کیپریک لری کیم صرصر آهیم
سالیب موج اول دنیز ده هر قیراقا سالدی خاشاکین

تنکری؛تانری؛تانکری؛حق تعالی را گویند . در لیلی مجنون گوید
تانری سنه وئردی پادشاه لیق
قیل حکمونو دویدوم رضالیق
یاخود
یراو بارسن رزق اوچون مینتت یوکوندن خم
تانری یارین بارین کیم قیلسین خوش نمازی اختراع

تَبنه؛چوب پشت درب را گویند .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده چووال دوز دئمکدیر

تبنه لاماق؛یعنی پشت درب را محکم کردن

تَنَک؛نواری که به کمر اسب بندند

تنبوک؛خیمه کوچک که در میان چادرزنند

تنکه؛زر رایج را گویند . در چهار دیوان گوید
طرفه اونو دیرده ارنیک کوک آنلامادی لباس
انجم اونون تنکه تنکه باسما قیلان زر حلی
در حبیب السیر گوید
لاجرم تنکیچیان با فراغ محاسبه غازناق نمی پرداختند

تنکوت؛ولایتی ایست از ممالک ختا. ونیز نام طایفه از قلماق

تنبول؛در ولایت هند برگ درختی ایست که بسیار خوش مزه است که هندوها می خورند . در سبعه سیاره گوید

طاس لار ساز ائتدی مقبول
نچه ده اَنبه نچه ده تنبول

تنغال؛اخبار نمودن . جایی ایست سپاه در آنجا جمع شوند. در سد سکندری گوید

بو ینکلیغ یاخشی لار فال ایله
ایکی ایلده جمع اولدی تنغال ایله

تنتک؛سفیه و مجهول را گویند

باب التاءالقرشت مع واو

تولا؛دولا؛پر شود . ونیز سر ریز گردد . در چهار دیوان گوید

ای نوایی آزآزقینا می مدرسه ده
دیر آرا گیرکه ایچر شیخ دولو شاه دولو
یاخود
نه هوش قالدی منه نه طاقت صبر قالدی منه نه آرام
چو گوردی اولکوم گولوب دولا قیلدی باده دریاسی ایچره زورق

توکالار؛توکه لر؛می ریزند . وبه ریختن گفته میشود . در چهار دیوان گوید

آغارا باشلادی باش و توکولدی باشلاردا دیش
سفر تدارکی قیل قیل که دوشدی باشینا ایش

توکتورماککا؛توکدورمکله؛یعنی برای ریزانیدنش . در چهار دیوان گوید

رقیبین ده دئسم لعنت بری وار سنه ناحق
منیم قانیم نی توکدورمکده اول ملعون اولور باعث

توبیکا؛قوللوغوندا؛تحت هر چیزرا گویند . یعنی در تحت او . در اختیار او.درچهار دیوان گوید

گوزون ضعیف تنیم تکراسیدا جوری داشین
آغاج توبیکا سانجیلان کیمی ثمر هریان
یاخود
اولور قراریم توبیکا بارماق
اولماز عرب ایچره باش چیخارماق

توشیکا؛تورشونا؛به سمت او . و بطرف او . وبخواب او . در سد سکندری گوید

تورشونا گیرر بو ایکی یاراشی
موی گورجک دئیراونا بیر کیشی
یاخود
چون ایسده دی اوزتورشونا تعبیر
اوز حالینا دال تاپتدی بیربه بیر

توکون؛دوگون؛گره . بند .عقده . در سد سکندری گوید

پشیزی اگر توکدورسه لئعیم
مدام آچماقینان تاپارکونلو بیم
دئسه کیم آچار داندا یاخود بوگون
توکر اول دوگون که ینه بیر دوگون
یاخود
فلک دقایقی دن کیمسه باش چیخارتماز هرگز
کیم اوشبو رشته نین اسرو دوگونلرین چکیب دور

تونوکودا؛گئجه لریمده؛به معنی شب باشد . یعنی در شبهای من . در فرهاد شیرین گوید

تونوکودا شمع مجلس اولسام ایردی
گون اولسا یاروهوس بولسام ایردی

توقتاماق؛توقداماق؛آرام گرفتن . رام شدن . ایستادن

توتقاشیب؛توقتاییب؛توقداییب؛آرام گرفته است .در چهار دیوان گوید

ساقیا مئی بیرده سال جانیم اوندان شعله کیم
رنج ومحنت دردی چیخسینلا باشیمدان توتقاشیب

توشومکا؛یعنی به خواب من (یوخوما). ونیز بست و اطراف من(دوره مه) . در چهار دیوان گوید

یوخوماگیردی جننت ایچره حور و طوبی و کوثر
مگر کویوندا تاپدیم عارض و قد ولبین بیر

تولقاماق؛توءلاماق؛تاب دادن . پیچانیدن

توره ؛تورا؛به معنی نسب نسل و نژاد را گویند. چنانکه در تاریخ بابری مذکور است نثر
که درویش محمد خان توره و موجه ایله بوندان اولوغ ایدی . ونیز شاهزاده . اولاد پادشاهان را گویند . در چهار دیوان گوید

غم غذاسی آراسیندا قانی ترکان ایاغ

توره آیین ایله دامسا توقوزآنسه اوتوز
معنی این شعرچنان است که در قوانین ترک آنچنان است که در مجلس شراب به کسی پیاله دهند اگر بچکد به ترجمان آن نُه پیاله دهند واگر بریزید سی پیاله دهند . ونیزاین رسم را قانون گویند چنانکه در ساقی نامه خطاب به ساقی گوید
توره بیرده باشی اوروب توت خانه یه
سر قویون بیربیر دن بی سامان غه
. درنیز تاریخ اکبری و نقل از شیخ ابوالمعالی گوید
به کار عشق دیگر است وتوره سلطنت دیگر
ونیز در ظفرنامه تیموری گوید
بسی توره دانان چنگیز کیش
به چنگیز و زچنگیز بیش
ونیز شهر را گویند که چنگیزخان بنا گذاشت
.ونیز چوبهای تخت و تخته های آهن است که باغیر و قلابها در روز جنگ بر یکدیگر پیوسته حصار لشکر سازند در عقب آن ایستاده مشغول کار شوند . در چهار دیوان گوید
مغ ائ ائشیگین توره تک یاپ یوزونه کیم گردون
گونش سنانی چکیب طوریدا ساواش گورنور
یاخود
اراده چو ایل دوری غه یانداشیب
ایکی دوره دن هم حسابی آشیب
اراده اوزه توره پیوست اولوب
توره کینی دا خلق هم دست اولوب
توره بارسا قللاب ایله بند وبست
کین ایلابان گیتی دا اهل شصت
. ونیز طالع هروی به معنی توپ نوشته است که در دست ستور گذارند . ونیز بضم اول به لغت ژنده پاژنده گاو را گویند که به عربی بقر به لغت جغتای اَوی (اوکز) گویند

توزو توريد؛توروندا؛آنچه که مشبک یافته شود از قبیل دام صیادی و کیسه زر .ونیز توری که زنان بر سر اندازند . ونیز نام پسر بزرگ فریدون که ولایت توران منسوب به اوست که با سویچ تاتار هر دو معیت همدیگر را به ایلمان غلبه کردند . نیز به معنی بهادر و دلاور آمده است. ونیز تحقیق و تفحص و جستجو. ونیز معشوق و مطلوب هر جایی را گویند

توتار آتار؛آتار توتار؛کنایه از بگیرد و پرتاب کند . میگیرد و پرتاب می کند . در مجالس و النفایس گوید
و رزم اطرافیندا و توتارآتاردا او سپند مانند

تولقانیب ؛توءلانیب ؛تاب داده شده . پیچیده شده . ونیز نام زن ایرج که مادر منوچهرباشد
. ونیز امر از ایستادن و برخواستن. و نیز کلمه رابط و نسبت است

تویوب؛دویوب؛سیر شده است . ونیز بضم اول آگاه شده اطلاع یافته است . ونیز فهمیده است .در چهار دیوان گوید
چون دویوب دور ناتوان جسمیم بلییت داشی دان
وئرمه ای گردون غذا ینکلیغ ینه جانیمه داش

توکوب؛ریخته است. و گره زده است . در حیرت لابرار گوید
آرخاسیندا عشق که یوز غم اَوکوب
هر گره هی بیر غم اياغین توکوب

توکارکا؛تورکرسه؛یعنی برای ریختن .ونیز اگر بریزد. در چهار دیوان گوید
اول غمزه قان توکارکا اول گوز وفا قیلورغه
بیداد ظلم باعث نازو عتاب مانع

تَوَن؛طوق؛ بایراق ؛پرچم؛به لغت مغولی عَلَم را گویند.ونیز سیر شدن از غذا و غیره (دویماق)

تویتوروب؛دویوردوب؛سیر کرده است . در سد سکندری گوید
نهانی اونو سوز دویوردوب بسی
دنیز سویی اوزره آپاریب خسی

توروب؛دوروب؛ایستاده است . در سد سکندری گوید
دوروب قلب آرا شاه فرخ سریر
نیچوک کیم هژیری ولی شیر گیر

توقتامایین؛توخدامایین؛آرام نگیرید . رام نشوید . ونه ایستید . در چهار دیوان گوید
زاهد منی رسوا دئدی لیکن اوزی قیلدی
مئی توقتامایین کونلوکا میخانه نی رسوا

توقونماق؛توخونماق؛به چیزی اشاره کردن . به کسی اهانت کردن. چیزی بهم رشته کردن . بافته شدن

تونوب؛دوئوب؛دونوب؛منجمد شده است .یخ زده است

توتاشیب؛توتوشوب؛امر از گل آویز شدن . همدیگرا به قهر غلبه گرفتن . در فرهاد شیرین گوید
ایچیم ده شعله عشقین توتاشیب
توتاشیب دئمه کیم باشیمدان آشیب

تولغانیب؛توءلانیب ؛رشته شده است . وتاب داده شده است . دور گردیده است . طواف کرده است .در لیلی مجنون گوید
تیره ائو ایچینده اول غم و اندوه
تولانیب اوزونه ایله کیم دود
یاخود
گلدی چون آهیم دان اوت اولماقه محرق ضعیف
توءلانیب چورکاندی اول اوت ایچره اول ینکلیغ که قیل

توزوب؛دوزوب؛ردیف و تزیین کرده است.و چیده است

توزات ؛دوزلت؛امر از آراستن . وتزیین کن . به آرای . وبه چین . وردیف کن .ونیز به میوه سر درختی گفته میشود. و به معنی پیاله دادن ساقی هم آمده. در سد سکندری گوید
توزات هر ایلده ایلاب فصل چاقین
اوچ آیلیق عیش و عشرت نین یراقی

توقتاماق؛توخداماق؛ رام شدن . آرام گرفتن

توقرات؛نام بزرگ ایل قلماق . ونیز ریز ریز کردن(دوغراماق) .ونیزامر از خورد کردن(یِمک) . درسد سکندری در دعوای دارا گوید
آلار خیلی نین خانی توقرات اولوب
دویوش وقتی ده رزم دن یاد اولوب

تورت؛دورد؛عدد چهاررا گویند در لیلی مجنون گوید
یتجک اول دورد بئش آراسی
تعلیم سوزون سالیب آتاسی
یاخود
مهریم اونون عقل هوشی وفهم وحس گیزلتمه دی
مهر لامع دورت برقع گیتی دن پنهان اولماز

توتماج؛اوماج؛ یک نوع آشی ایست

توشابتورلار؛دوشه ییلر؛ پهن کرده اند . گسترانیده اند . در چهار دیوان گوید
رهن خرقم کیم دوشه ییلر اونو میخانه ده

گویا هریان یاپوشقان دُردلار پیوندی دور

توکان؛تُکَن؛به معنی داغ باشد که بر بدن آدمی و غیره گذارند . در چهار دیوان گوید

لاله رویوم آسرامای کونلوم نی گر عزم ائیله دی
یادگار اوندان توکانلار چاک کونلوم آسرامیش

یاخود
بو زمان اهلی بی وفادن
باغریم تیکان لاریدور
دوران خلقی بی حیالیقندان
کوکسوم ده توکانلار دور
ونیز سلطان حسین بایقرا گوید
تیغ ایله کوکسومنی قیلدین زخم ای سیمین بدن
قانی دورمازدور دئیب اول زخم اوزره قویدور تک تُکن

توشالکاج؛دوشه جک؛ همین که به گستراند . پهن بکند. در فرهاد شیرین گوید

توشالکاج بو بساط کامرانی
اوزی اوتوردی لیک اوتوردوب اونو

توشکوتک؛دوشه جک؛مثل اینکه می افتد .ونیز در وقت افتادن . در فرهاد شیرین گوید

چون عاشق آنلادی قیلجاق تامل
که یلدن دوشدی یر اوزره بیرگل

تولغار؛توءلار ؛تاب میدهد. و می پیچاند. ورشته میکند

توقتی؛دوغدی؛وضع حمل کرد . فارغ شد . زایید . در سد سکندری گوید

اگر امریندن توءلارسا بویون
گوره لی که گردون اوینار اویون

توکار؛دوگون؛گره وعقده میزند.در سد سکندری گوید

پشیزی اگر توکسه ایدی لئعیم
مدام آچماقیندان تاپار کونلو بیم
دئسه کیم آچا داندا یاخود بوگون
توکر اول دوگونده ینه بیر دوگون

توشامیشی؛دئشیمک؛به لغت مغول تعویض نمودن را گویند

توبیدا؛یعنی در تحت فرمان او . ودر زیر چتر او . در چهار دیوان گوید

قدح قولپوندا گوزون باده دردینی مخفی
غم ایچره قان دولا کونلومده داغ پنهان تک

تورغو؛ترقو؛پارچه ایکه برسر احکام و فرامین کشند . در چهار دیوان گوید
نامه سین جان پرده سینده چیرمادیم کیم جان آرا
ایل حساب آلجاق نشانیم باشیدا تورغو گوروب

توغولمای؛یعنی زده نشده است(دویولمه ییب) . ونیز نه زاییده است (دوغماییب). ونیز بافته نشده است(توخونماییب) . در سد سکندری گوید
ولی نیچون کیم کیچیکدیر یاشین
توغولمای دورور قاشغه هرگز باشین

تولغانور؛توءلانیر؛تاب میخورد. بهم پیچیده میشود . در لیلی محنون گوید
عشق ایچره که جسمی تولانیر بیل
اول نوع دورور که اوت اوزه قیل
یاخود
قیل کیمی جسمیم که هجرین سوزی ایچره تولانیر
اوتدا دوشن تک نشان دور پیچ ایله تابی اونون

تونکار؛ دوئار؛دونار؛منجمد شدن آب و غیره .یعنی یخ میزند . در سد سکندری گوید
سفر قیلمایان آدمی خام دور
سوکیمین دوئان کیمین آرام دور

تورت دفتر؛دورد دفتر؛کنایه از چهارکتاب آسمانی ایست که عبارت از قرآن و انجیل و تورات و زبور

توکادور؛توکور؛میرزد. ونیز خواهد ریخت

تورماغوم؛دورماقیم؛. بلند شدنم . از جا برخواستنم

توغوبتور؛دوغوبدور؛زاییده است . وضع حمل کرده است . درچهار دیوان گوید
قاش و اوزونی منجم چونکه گوردی بی نقاب
دئدی گورکیم قوس بُرجوندان توغوبدور آفتاب
یاخود
اختر سعدنین تک که دوغوبدور گوئیا
کیم گونش ایدی آتان تولون اولدی آنان

توقوز؛دوققوز؛عدد نُه را گویند . در چهار دیوان گوئید

غم غداسی آراسیندا قانی ترکان اياغ
تورا آیینی ایله دامسا توقوز آخسا اوتوز

تونگوز؛دوئوز؛خوک را گویند . نرینه و ماده در جای خود به قلم آمده است . در سدسکندری در کمییت یاجوج ماجوج گوید
آغزیندان دوئوزتک چیخیب دیش لری
یری قازماق اولوب اونون ایشلری

تورمانکیز؛دورماییز؛امر از اقامت نکردن . ونه ایستادن . بلند نشوید .و بر نخیزید

تونغوجیم؛توتماقیم؛یعنی گرفتن من . در چهار دیوان گوید
خسته کویوندا یاتمیشدیم بی کس
تونغوجیم قاپغوجیم ایتیک بس

تویغاریب؛دویوروب ؛سیر کرده است
. در فرهاد شیرین در وصیت فرهاد گوید
قیلنجی دویوردوم خسرو قانیندان
تورکرسه بی گوناه قانیمی اوندان

توز آلماس؛دوزلمز؛راست نمی شود . و درست نمیشود

تویماس ایکن؛دویمازکن؛انگار سیر نمیشود . آماده نمیشود. آگاه نمیشود

تویدی؛دویدی؛سیرشد. ونیز فهمید . ومتوجه شد

تویمادی؛ دویمادی؛سیر نشد . متوجه نگردید . نه فهمید

تویکای؛دویار؛سیر خواهد شد . ونیز خواهد فهمید . مطلع خواهد شد

توکوز؛سئچدی؛یعنی برگزیده و . انتخاب شده (سئچیلدی). در چهار دیوان گوید
گل ده یوخ سرو قدی سَروده یوخ گل رخساری
سرو گل رویوم اولور حسن طرقینده توکوز
یاخود
شیخ ده یوخ رند لیک زاهیده یوخ رسم وفا
دیر پیری هر سلوک ارشادینا گلدی توکوز

تورت اولوس ؛دورداویماق؛کنایه از چهار طایفه بزرک ترک میباشد . ارلات .ترخان .سولدوز .برلاس . که اعظم قبایل اتراک هستند .. در حیرت لابرار گوید

اوندا کی ائشیدیم شه کامران
دورد اولوس خانی تیمور کوره کان

تولقاماس؛توءلاماز؛تاب نمیدهد . ونمی پیچاند . ورشته نمی کند

توقتاتا آلماس؛توقدایا بیلمز؛نمی توند آرام بگیرد

توس؛غلاف شمشیر را گویند . ونیز به معنی کان هست. نیز به معنی سرشت و نژادباشد . در چهار دیوان گوید
اوخون آغزینداقیزیل توس ایماس کونلوم آرا کیم
تانک ایماس آغزی قیزیل اولسا غذا چون اونا قاندیر

توقتاماس ؛توغداماز؛آرام نمیگیرد . رام نمی شود . در چهار دیوان گوید
کونلوم ایچره توقداماز لعلین خیالی بیر زمان
نه عجب اولسم بو زخمیم دن چو هردم قان گلیر

توتاش؛اوج اوجا گتیرمک؛پیوستن دو چیز را به همدیگر .سرهم کردن چیزی .دو نفر راجهت آشتی کردن به همدیگر نزدیک نمودن. در چهار دیوان گوید
حُسن ایوانی اوزه مطلع دور اول پیوسته قاش
کاتب تقدیر اونون مصرع لرین یازمیش توتاش
یاخود
گوزوم یاشی که اورک قانی له توتاش گورنور
وئریر قانیم دا شاهیدلیک کیم یاش گورنور

توقولمیش؛دوغولموش؛زاده شده .متولد گردیده. در چهار دیوان گوید
عشق اوتوندان تنده اوندا صعب اولوبدور قویما کیم
کیم شررلر تاریدن گویا دوغولموش کوینه گیم

تومو ایمیش؛دوغرامیش؛یعنی ریز ریز کرده است .و نیز ریز ریز بریده است در چهار دیوان گوید
کونلوم اوندان چاک چاک اولموش که گویا طعمه کیم
هجر تیغی ایتلری له بیربیر اونو دوغرامیش
یاخود
بوکه پاره پاره دور یانان باغیر بیرده کونول
ایتلر الینده اول کافر همانا توغرامیش

توکوشماک؛دویوشمک؛زدو خورد کردن . با همدیگر گلاویز شدن . باهم جنگ و جدل کردن . نزاع نمودن

توقغانه؛توخونما؛اشاره نکن . نه پیچ .و رشته نکن. کار نداشته باش

توز ؛دوز ؛نمک. راست . ونیز هموار . ونیز طاقت بیاور . ونیز امر از ردیف وقطارکردن. ونیز گرد وغباررا(توز) گویند . ایضاحات البته توزا گرد غبار دئیلیر . در فرهاد وشیرین گوید

شَکر تک لب ولی یوخ دوز کیم اوندا
توزی کیم قند عالم عالم اوندا

یاخود

چوخدا اءیلر عصابیرده داخی اولمازدوز
ائشیب سه دوز اونا یر کُنج بیت الحزان دور

توش ؛خوابیدن(یاتماق) . نیز خواب دیدن (یوخو گورمک). ونیز اطراف و جوانب(هنده ور) .و نیز مساوی وبرابر(باشا باش)(بویا بوی). و نیز وسط روز را گویند(ظهر) . در سد سکندری گوید

یتیب ایندی قیش موسمی داخی توش
که اولغای ایدی بونجا محنت ده نوش

یاخود

کیم بو دیرایچره اول که زار اولور
توش گوروب بیله بیقرار اولور

توموش؛ساکت و آرام به گوشه خزیدن (سوسماق). در چهار دیوان گوید

عشرت ائت کیم چرخ الینده بغایت یوخ دورور
خواه بزم ایچره سماع ائت خواه کُنج ایچره توموش

توروش؛دوروش؛مقاومت کردن .ایستادن. وعتاب و درنگ کردن . در تاریخ الملوک گوید

که افراسیاب توروش بیرتاری داغی یوز قایناردی
هم چنین در تاریخ بابری در وصف افاغنه گوید
که یاغی لیق یوروش و توموشین قیلای آلمادی

تومشوغ؛منقار بازهارا گویند . عموما کنایه از قُله سنگ که از کوه بر آمده باشد . در سد سکندری در وصف فیل گوید

اوزو چون داغ تومشوغ دن اونا باش
ولی تومشوغ کیم اول اولموش قاراداش

یاخود

آتشین گل غنچه سی دور اوتلوق و قانلیق کونول
زار بیل تومشوغ چاکیندان افغان لیق کونول

تورماق؛دورماق؛برخواستن؛ ونیز ایستادن

توشلوق؛گوجلو؛یعنی تنومند و زورمند . ونیزچاشتکاه نیم روز .
ونیز روبروی هم بودن. در تاریخ الملوک گوید
که پادشاهلیق تختینه اوتوردی
چون اوندا اولوغراق وتن توشلوق ال واردی
اولاردا اونون خدمتی قاتیق گلیردی
در فرهاد شیرین گوید
قاباب قوزقانین دابغور دابغور اول خیل
توشارکاقیلدی لار توشلوق توش میل

تویقارماق ؛دویورماق؛سیر نمودن . در محبوب القلوب گوید
آسلان ایشی صید ویرمان سباغی دویوردماق
سیچان ورزشی دِرم اوغورلاییب توکانی آخدارماق

توتروق؛چورچوب؛خر خشل؛خار وخاشاک ریز ریز را
گویند که با آن آتش روشن کنند . در محبوبالقلوب گوید
سوز بیرکوجی نین اگر کیچیگی و گر اولوقی
بیل که اولولار تاموغ اوتی نون توتروغی

توداغ؛یکنوع ماستی ایست که آنرا در خیک ریخته نگاه دارند .
ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده توتاق زراعت ائلیین خئشین دسته سینه
(ال توتان) یرینه دئیلیر

توینـاق؛توواق؛ناخن حیوانات را گویند . در لیلی مجنون گوید
توناغ ایماس آنکلام گماهی
یوخوموش قلم اوجوندا سیاهی
یاخود
اوزوم دورور شهین تواغی
یاشیم دورور مرکبین ایاقی

توزلوک؛دوزلوک؛راستی . درستی . آراستگی

توشوک؛دئشیک؛به سوراغ همه چیز گفته میشود . در فرهاد
شیرین گوید
اولوب بیداد ویراندا تیغ ماتم
دئشیک لر داغ آرا اول حفره لر هم
یاخود
نقیبه گیرجک کیچیک ایدی دئشیک
سیغمادی کیم بیحد اولوق ایدی یوک

تونوک؛گئجه؛به معنی شب میباشد . یعنی شب تو . به فتح اول یعنی قبا(دونون) . در چهار دیوان گوید
گوز آچ اشک ندامت ساچ اوز احوالین دا کیم واردور
تونوک تیره گوزون خیره آتین آخساق یولون بورتاغ

توشولوک؛دئشیلمیش؛یعنی سوراخ شده در نثر سرخی فرهاد گوید
بو ینکلیغ قاتیق گئجه ده توشوک لوک باغری نین قانه بویانماقی

توزوک؛دوزوک؛یعنی آراسته . وسر راست . در چهار دیوان گوید
هلاک اوخی دوزوک ویرمیش کونول کا تانماکی وار
یانیندا کیپریک و قاشین دان اوخ یاشی هنوز

توقغان دورور؛دوغوبدور؛یعنی زاییده است . وضع حمل کرده است . در چهار دیوان گوید
سن مگر توغان دا گون توغان دورور کیم ذره
فرق و فهم اولماز آرانیزدا نه چون کیم تو آمان

تولک؛یلک . للک . به پر طیور گفته میشود .ایضاحات اصلینده یِلک دئمکدیر. در فرهاد شیرین گوید
چمنین هر آغاجی بیر ساری قوش
اولوب باری یلک ایامینده توش

توندی؛قاماشدی؛به خیره گی چشم گفته میشود که از آفتاب و آتش اشک آور میشود .یعنی اشک آلود شد

تونکل؛یاس و ناامیدی را گویند. در چهار دیوان گوید
ای نوایی سعی ائله چون وصل حاصل اولمادی
یار لعلی نه یتک ایندی و غیره دن تونکل

تویارمو ایرکن ؛دویارمو ایکن ؛آیا سیر میشود. تا وقت سیر شدنش . در لیلی مجنون گوید
حالیمی غم ییب دویارمو ایکن
گوز مردمونی اویارمو ایکن

توبین؛آشاغی؛دیب؛پایین . ضد فوق باشد . در محبوب القلوب گوید
ایاقی صراط المستقیم دن تابیلدی
و کل چاهی توبین مقام قیلدی

توناگون؛دونن گون؛دونن نلری؛دیروز . روز گذشته . در خمسته المحترین گوید
دونن گون اوتدی حالینان هیچ نمنه اظهار قیلمادی
یاخود
کیم دونن گون دیوانه ائدر اسروک آلاردا یولوروب

توتا توتا؛امر از گرفتن گرفتن . در چهار دیوان گوید
گلگشت چین خوشتور اگر ساقی و مطرب
بو گلسه توتا توتا و اول بیری چالا چالا

تورت؛امهات سفلی را گویند .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده دورد۴دئمکدیر

تورتالاسی؛دوردنه سی ؛هر چهار تایش

تورتالا؛دورددنه ؛ چهار تا

تورقاق؛قاراوول؛یعنی نگهبان . وپاسبا ن را گویند . ونیز نام طایفه از ازبکیه

تورغایشب ؛به معنی اخراج کردن . ونیزدور نمودن هست

تورغانیم ؛دورماقیم؛ایستادنم. سر پا بودنم . در چهار دیوان گوید
گورمه سم قاشین اولورمو دورماقیم بیرده فغان
وای اولور بس چون نوایی یه قرین اولماسا نون

تورغای؛دوررام؛می ایستم ؛سر پا می مانم

تورغوز؛دورقوز؛بلندش کن .بر خیزان. وادار کن به ایستد.ونیزنام طایفه از اتراک

تورغوق؛دورموش؛ثابت .و ایستاده

تورکان؛چوخ؛آرتیق؛افزون وزیاد

تورلوق؛طلبیدن. و رمیدن. وحشت

تورومجان؛گیاه ایست صحرایی باکول و تُرش

تورور ؛کلمه رابط است که در آخر لغت واقع میشود مثل آلیب تورور.گلیب تورور . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده تورور . یاخود دورور اولماق و قالماق و یاشاماق آنلامیندا ایشله نیر یاداکی (دورور) ایاقا قالخیردئمکدیر

توزماک؛دوزمک؛طاقت آوردن . توان داشتن . تحمل کردن . در محبوب القلوب در باب صبرگوید.نثر
و حق یولوندا قاتیق و اِیرک کا توزماک
و یاخشی یامان دن هر نه ائشیتمک و گورمک تحمل گورکوزمک دور

توزوشماک؛دوزوشمک؛ردیف و قطار شدن

توزانک؛دوزلوک؛راستی و درستی.وهمچنین زمینی که خاک او نرم صاف باشد.ونیز به زمین هموار گفته میشود

تورغوزوب؛ دورقوزوب؛بلند کرده است. وادار کرده است که به ایستد.و برروی پا بماند . در چهار دیوان گوید
سنه تقلید قیلمیش گل که آسیب کوزه بوینوندان
تیکان اوسدونه اونو دورقوزوب گردون ادب قیلمیش

تونلکوک؛توتونلوک؛سوراغ فرق آلاچیق و سیاه چادر را گویند که دود از آن بیرون برود . در لیلی مجنون گوید
اوندان کی تنیم دیر اوندا محبوس
هم تونلکوک هم ائشیگی مُدروَس

تویمو بوت؛دویما ییب؛بیلمه ییب؛یعنی مطلع و آگاه نشده است .ونیز نفهمیده است . به فتح اول سیر نشدن جانداران از غذا خوردن وغیره را گویند

توشتا؛توشته؛یاتماق؛به معنی خوابیدن . نیز خواب دیدن(یوخو گورمک) . ونیز وسط روز که ظهرباشد . ونیز اطراف و جوانب را گویند (هنده ور). در چهار دیوان گوید
دئدیم کیم توشتا خواب ایچره گوردوم کافر مستی
دئدی گور کی نوایی گوز آچیب کیم گوزون قاشیم دور
یاخود
کام لعلین تنین خیلی ندن کونلو غازقانمادی
توشته سو ایچن بیله لب تشنه هرگز قانمادی

توتماییین؛دویماییب؛بیلمه ییب؛یعنی مطلع و آگاه نشده است.خبردار نشده است

تورتاو؛تورتا؛دورد ؛عدد چهار را گویند

توزاتای؛دوزلدرم؛ درست میکنم . راستش می نمایم . ونیز کنایه از انجام دادن کاری ایست. در چهار دیوان گوید
نییت دوزاولا قد کیم جسمیم ده شکن لردور
نئی له ییم دوزدوران دم کیم باغریم دا تیکان لاردور

یوز عهد ایله مهوش له کونلومنی آلیب ایندی
قتل ائیله دیلر اسرو بد عهد اولانلاردور

تولکو؛روباه را گویند. در سد سکندری گوید .نثر
قیز تولکو یاخود قارا کیشی که اولاتولکو قتلی نین موجبی

توزارمو؛دوزرسن ؛آیا طاقت میاوری .آیا ردیف میکنی. در چهار دیوان گوید
سورسه کیم غم بزمینده من سیز دوزرسن مو بزم عیش
قان یاشیم دان باده باغریم دان کبابیم نه دئیر

توامانه؛چیزی ایست که از پوست می دوزند بر سر آلاچیق و اوتکو گذارند در شکار بر میدارند. در محبوب القلوب گوید
اگر شنقارتک باشیندا زر خورلوق تومانه یوقدور
شُکر قیل که گوزون یاروق دنیانی گورنده محتاج ایماستور

تول؛دول؛زن بیوه را گویند . ونیزامر از پر شدن هست . یعنی پر شو .در حیرت لابرار گوید
وارایدی مین دول و جگر گوشه
نه جگر گوشه مزرعه خوشه

توزاق؛دوزاق؛تله ایست صیادان برای گنجشک و کبک .غیره گذارند . در فرهاد شیرین گوید
بلا ایچره فراقی بیرده گلمیش
دوزاقه اوزو اوزایاق ایله گلمیش

توزلاق؛دوزلاق؛نمک زار .شوره زار. کویر. در چهار دیوان گوید
ایکی زلفون کونولده منی ینکلیغ آسرای اول قوشنی
اونو توتماقه جِد معلوم اولور چون جیم و دالیندان

توشکاجا؛تا نصف روز(یاری) . ونیز به معنی خواب(یوخو) . هم چنین خواب دیدن(یوخو گورمک) . ونیزاطراف و جوانب (هنده ور)

توتتونکوز؛تودوقوز؛گرفتن شما .ونیز آنچه که شما گرفته اید

توزاتکونجه؛دوزلدیکجه؛تا به اندازه درست کردن . تا موقع درست شدنش. در فرهاد شیرین گوید
دوزلدیکجه اوخ و یایین دلاور
یتیشدی هر یان اول خیلیده یاور

تولقاشینده؛دولاشیقیندا؛ در پیچ وتاب او . در چم خم او . در چهار دیوان گوید

گر نوایی تنی چیرماش سا توءلانسا نه تانک
قالدی اول سنبلو نون چیرماشی توءلاشیندا

توبینغه؛دیبینده؛در زیر آن . در پایین آن . وتَه آن . در سبعه و سیاره گوید

سن بو ایشی نین دیبینه چون گلدین
اسگی دفتر بسی کوپ آخداردین

توتاشمیش؛توتوشموش؛گلاویز شده . گریبان هم دیگررا گرفتن .برای نزاع کردن.ونیز باهم گلاویزشدن

توزلانماق؛امر از لیسیدن نمک باشد . آغشته به نمک شدن

تونی لانماق؛سومورماق؛یعنی مکیدن شیر و غیره

توزلوق؛دوزلوق؛نمکزار . بانمک . شوره زار.کویر

توزلوک؛دوزلوک؛راست و موزون . ونیز درست

توزوکلوک؛به معنی انتقام . و آراستگی

توسماق؛گوزله مک؛پاییدن

توکدوکجه؛هر چقدرکه بریزی . به اندازه ریختنش . محمد فضولی گوید

توکدوکجه قانیمی غمین اول آستان ایچره
بیر یرده ییم اسیر که. توپراقی قان ایچر

توککالی؛توکه لی ؛برای ریختن . به اندازه ریختن . تا وقت ریختن . در چهار دیوان گوید

نوایی کونول قانینی توکه لی آسراب سن ای قاتل
اومیدیم یوخ ایدی کونلومنی بونجا آسراماقین

توسقاوول؛جان گودن؛مستحفض . نگهبان پادشاهان ومقامات را گویند

توسلوق؛نیکو سرشت . وعالی نژاد

توسون؛یاغ؛به لغت مغول روغن را گویند

توشورماک؛دوشورمک؛چیزی از زمین جمع کردن مثل اینکه میوه سر درختی به تکانی کسانی در پای درخت آن میوه هارا جمع کنند

توشوشماک؛توتوشماق؛گلاویز شدن . باهم جنگ وجدل کردن

توشالماک؛دوشه مک؛گستردن . پهن کردن

توشلانماق؛دوشمک؛دچار ومقارن شدن

توشچی لیک؛یاریم گون؛بقدر نیم روز . چاشت

توشگون؛دوشگون؛رنجور شده . نحیف گردیده . ومغلوب افتاده

توغماق؛دوغماق؛زاییدن . وضع حمل کردن . فارغ شدن

توغر لاماق؛دوغراماق؛ریز ریز کردن . قطعه قطعه کردن

توغلاق؛دوغاناق؛حلقه مدوری ایست از چوب یا آهن برای بار بستن در پشت حیوانات مثل اسب و قاطر و اولاغ و غیره مورد استفاده قرار میگیرد.ایضاحات آذاربایجاندا بیر آتلار سوزو واردئییر . ایپ نقدر اوزون اولسا آخیر گلیب دوغاناقدان گئچه جک.

توغان؛دوغان؛دوقان؛نام مادر حضرت زرتشت بوده .وهم چنین نوعی طیورشکاری . یعنی اوتکو

توغان؛مرغی ایست شبیه باشه

توشار؛دوشر؛پهن میکند . و می گستراند .ونیز می افتد.در چهار دیوان گوید

چون دوشرلر عاقبت اوسدونه اول مکاندا فرش
نه فایداوسدونده اگر چرخ اطلسی دور فراش

تولیگیندن ؛توزلوکیدین؛یعنی سخنان درست او . واز صداقت او. ایضاحات بیرادا میرزه فتحعلی خان قاجار سوزون ایضاحاتین دوز وئرمه ییب دوزلوگوندن یعنی (از راستیش) دئمک اولور

توغ؛توز؛گرد وغبار

توتاشورغالی؛توتوشدورمالی؛یعنی سرهم آوردنش .چیزی را بهم نزدیک کرده بچسابنند. امر جنگ جدل کردن هم میباشد . در چهار دیوان گوید

اولوس غه اوت سالور ایرسان بورون منی اورتا
ندن بو .....توتاشورغالی خاشاک.....(خوانده نشد)
ایضاحات .....کلمه ال یازیسیندا.... (خوانده نشد)

توموشتی؛سوسدی؛ساکت و خاموش شد وگوشه ای خزید . در چهار دیوان گوید

ازلده رندو خوشحال اولدی مئی دن
ولی خلوت آرا زاهد سوسدی

توغورغاق؛دوغورتماق؛کنایه از کسی که زن حامله را جهت زاییدن مشایعت بکند و بچه اورا به دنیا بیآورد

تورغای؛دورار؛بر میخیزد . نیز مکث و درنگ میکند . در لیلی مجنون گوید
اول گوزده نه نوع دوراراویقو
کیم بد نفسی اوندا تورمانمای سو

توشکالی؛دوشه لی ؛از وقتی که افتاده . در چهار دیوان گوید
عجب یوخ وصل خیلی دوشه لی ترتیب ائدر منزل
گر اشک و آه اوتونو ال ینن گوزو کونلونو پاک ائیلر

تویار ایردی ؛دویوردو ؛سیرش کرد . در محبوب القلوب گوید
چون اطفال تاشیندان دویاردی
قاچیب گلخن ده اوز قویاردی

توتای؛توتاق؛یعنی تصور بکن . ونیز میگیرم . وخواهم گرفت . در چهار دیوان گوید
توتاق جهاندا سلیمان سان یا جمشید
نه بونا جام وفا ائیله دی نه اونا اوزوک

توغداق؛مرغی ایست آبزی و کبود رنگ

توغدوری؛توغداری؛مرغی ایست حلال گوشت که به باز و شاهین دچار شود در حین صید فضله برسر آنهااندازد تا خلاص شود اورا به عربی حِبار گویند اینکه حُبَرَه گفته میشود . در محبوب القلوب گوید
توغداری نین ایتالکو کا گوجی یتمه سه سانکی اونو بولغار

توغری؛دوغری؛راست . درست .صدق را گویند . در حیرت الابرار گوید
بیربوکه یالاندا تاسف ایله
توغری دئسن سوزونی تکلف ایله

توغینغان؛یعنی همراز و هم سِرّ . ونیز زاییدن . وزاییده

توغانلیق؛صله رحم

توغما ؛ دوغما؛خواهر برادر تنی را گویند . همزاد

توغور؛نشیمن و جوارح . ونیز زاییدن(دوغماق) . نیز قائمه خیمه و خرگاه را گویند

توغوش؛اکیز؛دوقلو

توغوشلوق؛نجیب و اصل نسب دار

توپا و تپه ؛کوه پایه . جای بلندی . کاسه سر. در چهار دیوان گوید
تپه منی سرزنش ایلکی دن ائتدی بیر بیرلا
که هر کیشی که یتیب یانیما باشیمی دویوب

توتوق؛توتقون؛انقباض . وگرفتگی را گویند . مولانا لطفی گوید
یانکی ایکانداگورمه دی هیچ کیم آی توتولماقین
چین نی اوچون توتار قاشین یارسا اوشول جبین آرا

تورتاق؛توتماق؛پوستین را گویند

توزلوک؛دوزلوک؛راستی .ونیزسخن صدق را گویند

تورما؛تورمه؛تیرمه؛نام لباسی ایست از شال نفیس وگرک باهم بافته شود که خیل رهّادعبا پوشند . در حیرت الابرار گوید
اطلسی گردون بیلردیم زیب وفر
تیرمه دونی اوسدونده گورک آستر
لیک اوشول تیرمه نی هر تارایله
فقردن یوز مرشد اوچون سلسله
یاخود . نثر
ایسدی سوئوق دفعی اوچون بیرتیرمه دون بونا مناسب تیکمه گه قانع اولوب

تولغای؛دولا ؛پر شود. در لیلی مجنون گوید
من تورکجه باشلادیم روایت
قیلدیم بو فسانه نی روایت
کیم شعریمی چون جهانه یته
تورک اهلینه داخی بهره یته
.ایضیاحات . بیزیم اوزبک یاخود جغتایی تورکجه میزده داخی سوزوده ائله داغی کیمین ایشله نیر عین حالدا گرک معنی لرین آراشدیریب باشا دوشمک

توقوشتی؛توققوشدی؛تصادف نمود . باهم برخورد کرد .به همدیگر زده شد . در فرهاد شیرین گوید
همانا گولده سو بس کیم توقوشتی
فلک کندولاری نین سقفی دوشدی

توتونجی؛دوردونجو؛چهارمی . در سبعه سیاره گوید
وقت اولدی که تارتیبان خامه

ایندی دوردونجو یازیرام نامه
یاخود
حساب ایچره دوردونجودور بحر هند
که چینی ده بیر ناودور رود شِند

تواجی؛ائلچی؛سفیر . پیغام رسان . قاصد. در سد سکندری گوید
چریک لر ائیلییب میعاد ایلجار
توواجی هر طرف یتیردی اول جار
یاخود. نثر
اتفاقا شهر تواجی سینا یتن محل تواجی نشان گتیریب اوردو ساری قایتاردی

توری؛صدر خانه را گویند . در سد سکندری گوید
ایشین ائت یریدیر گر آلسین بوری
موشوک کا مقام اولدی ائوین توری

توزه آلمان؛دوزنمرم؛نمی توانم طاقت بیاورم. توان تحملش ندارم .ونیز نمی توانم ردیف بکنم . همچنین به چینم . در لیلی مجنون گوید
گر غم آرا اوزومو سالمان
بو غمده ندن که توزه آلمان

تولدور قوسی ؛دولدورماسی؛یعنی پر کردنش . در سد سکندری گوید
دمی مغتنم آنلا میخانه نی
دولدورماسی چرخ پیمانه نی

توقوماق؛توخوماق؛بافتن . رشته کردن

توقولماق؛بافته شدن (توخونماق). نیز زاییده شدن (دوغولماق)

توفوروک ؛توپورچک؛ کنایه از آب دهان است که بی ادبها در جلوی آدمی می اندازند

توقوندورماق؛توخودورماق؛امر به بافانیدن هست . دو چیزرا بهم زدن

توقتاتماق؛توخداتماق؛کنایه از آرام کردن ونیزرام نمودن هست

توتاچ؛چوبی که در پشت درب اندارند

توقال ؛توپول ؛کوتوله . زنی که از همه زنان کوچکتر باشد

توقتاش؛توخداق؛آرام .و یواش .و آهسته . ونیز نام طایفه از ترکمان . ونیز آرام گرفتن . در چهار دیوان گوید

اظرابیندن نوایی کونلو بیر دم توخداماز
سن سیز ساغینما کیم عزمیندا کونلو توخدامیش

تور آلمان؛دورا بیلمرم؛نمی توان به ایستم . نمی توانم بمانم .
نمی توانم بر خیزم . در چهار دیوان گوید
گورردیم که گلیر یار قالورمین مین گره
باره آلمان تورا آلمانی قاتیق حالت اولور وه

توشاب؛دوشه ییب ؛پهن کرده . و گسترانیده . در چهار دیوان گوید
دوشه ییب سمندی نه فرش ای زمانه اوتکاردین
سپهر و اختریدن سبزه بیرده دردینی

توقماق؛توخماق؛چوب دستی است که نوک وانتهایی آن گرد میشود چریک ها در روزجنگ و جدل به دست گیرند . ونیز نام طایفه ایست از اتراک

توقلوق؛**توخلوق**؛سیری . ارزانی(اوجوزلوق). فراوانی. وفور نعمت(چوخلوق)

توقمار؛نوعی تیر که پیکان نداشته باشد بجای پیکان گرهی در سر گذاشته یا ازچوب و یا از استخوان باشد

توتوز ابابک ؛دوققوز اَباب؛ کنایه از اباءاجداد علوی ایست . ونیز کنایه ازنُه فلک باشد

توتوزتون؛دوققوز دون؛نام درختچه ایست که نه برگ پوست دارد

توشوق؛ماکوی جولا باشد . ونیز صدمه خوردن. ونیزبهم خوردن

توقولغه؛به لغت مغول جُل اسب را گویند

توقوم؛پالان دواب و جُل اسب را گویند

توتماک؛توکمک؛ریختن

توکوشماک؛قارا قاتی . و بهم ریخته

توکه ویرماق ؛دوگون ویرماق ؛گره زدن

توکراماک؛باغلاماق؛مسدود کردن

توقوز ؛دوققوز ؛عدد نه راگویند. چون عدد افلاک و ارقام هندسی ایست . و عدد حلقه سلاطین مغول باشد که اول شان مغول خان و آخر شان

ایلخان باشد و اولاد یافث که ابولتُرک معروف است جمعی نه شمرده اند و ایشان .ترک . روس . صقلاب . خلج . چین .ماچین .گُماری . خزر .منک. ترکان اکثراعدادو حساب را بر نُه گذاشته اند که موافق شرع نبوی صلی الله واله وسللم میباشد که اسماءحُسنی هم نودونه وهیجده هزار عالم . وهم چنین ازدواجهای پیغبرهم بر روی عدد نُه بوده است

توکاللا ماک؛آخداریشماق؛تحقیق تفحص کردن

توکال؛آخداریش؛جستجو . وتفحص

توکانیش ؛توکنمیش ؛قوتاریمیش . به اتمام رسیده

توکی؛دوگو؛دوگی؛دانه شبیه به ارزن . نیز برنج را گویند (دوگو)

تولاماک؛تبدیل نمودن . وعوض کردن(دئیشمک)

تولوشماق؛دولاشماق؛پیچیده شدن. پا پیچ شدن.ونیزگیر دادن

تولاشیق؛دولاشیق؛بهم پیچیده . درهم برهم شده

تولاق؛پاتابه را گویند . به لغت مغول هیمه .و هیزم(اودون) . ونیزامر ازپیچیدن هست(دولاشماق)

تولقامه ؛گیزلنمک؛جمعی که در کمین باشند .و کمین نمودن

توغانچی؛مغنی واهل طرب را گویند . نوازنده . در چهار دیوان در ساقی نامه گوید

ای پیر اوسین هم ایشین نی کورکوز
یاتوغان بیرده اولوغ یرینی دوز
یاتوغانچی و بیر اوتوزکای اونون
سن قدح آل وتوققوز قاتلا یوکون

توزالدی؛دوزلدی؛صاف وهموار شد . روبراه شد . ودرست شد . وبه انجام رسید . در چهار دیوان گوید

دوزلدی نوح نین طوفانیدان سون دهر اشکیم دن
قیامت آشکار اولدی اول طوفاندان بو طوفاندان

تولف؛ایش؛پئشه؛شغل وکاررا گویند

تویوق ؛تویوق؛بحر شعری ایست در ترکی مثل رباعی در عربی تجنیس القافیه گویند . ونیز مرغ را گویند.در چهار دیوان گوید

لعلیندن جانیما اوتلار یاخیلیر
قاشی قدیم نی جفادن یاخیلیر

یاخود
چرخ دارتیب خنجرهجران بوتون
قویمادی بیر ذره باغریم نی بوتون
گئجه گلیب بیزی بی حال ائیله دی
نه بلایی ایمیش یارب بو تون
یاخود
آنلامادیم سوزده تویوق بحرینی
هانسی تویوق بلکه قوشوق بحرینی

توکدی؛دوگونله دی؛گره زد. ونیز ریخت.در سد سکندری گوید
پشیزی تاپیب توکدی ایسه لئعیم
مدام آچماقیندان تاپار کونلوم بیم

تویغون؛مرغی ایست شکاری از جنس ترلان ولی قدری بزرگتر ورنگش میل به سفیدی دارد. در چهار دیوان گوید
خیل ظلمت رنجینه دوشن صفا اهلی اولور
ایله کیم تانک تویغونی قالدی سورو خفاش آرا

تولو؛نام کوهی است

تولوکوم؛یکنوع سرودی ایست که در عروسی و جشن می خوانند . در حیرت لابرار در وصف سخن گوید
هر نفس ائیلیب دولا اول جامنی
سیقاریب اول باده گلفام نی
ُتورک سرودی ایله سالیب قولوم
قیلسا ادا هی تولوکوم هی دولوم

تولی؛نام پسر بزرگ چنگیزخان هست که پدر هولاکوخان باشد . به فتح اول تگرگ را گویند(دولو)

تولوم؛تولوق؛خیک ومشک را گویند

توموشماق؛سوسماق؛ملول وساکت در کُنجی نشستن . ونیز آرام گرفتن

توموشتورماق؛سوندورمک؛ساکت و خاموش نمودن

توموملماق؛باتیرماق؛به آب فرو رفتن

تومانکنی؛یعنی اوزبکییه

تولوی؛گوزگو؛آینه

تونی میخی؛تیر نیزه دارا را گویند که زمین نسب میشود . در فرهاد شیرین گوید

تونی میخی ایله سانجیب سَمَکی
یتیشیب نوکی ایله دور فلکی

توموزغان؛جُعل را گویند

تونماق؛قارانقیلیق؛قارانقولوق؛تیره وتاریک شدن

توغاماق؛سر برهنه کردن

تونالماق؛سویونماق؛برهنه شدن

تونکواماق؛تونکماق؛دوعماق؛دونماق؛منجمد شدن.یخ زدن

تونکتارماق؛دوندرمک؛برگردانیدن.ونیزواژگون کردن

تویلاماق؛یعنی شبگیر کردن

تونار ؛تونقال؛هیمه فراوان باشد که بر سر هم چیده شعله ور سازند . ونیز تیره گی چشم را گویند

توپنوز؛لیف؛رستنی باشد که از او حصیر و غیره بافند

تونقوج؛ایلک قارین؛فرزند اولی را گویند

تونقطار؛کئشیکچی . وپاسبان شب را گویند . وبه معنی عمله چوبدار هم آمده

تونگ؛تُنگ؛کوزه کوچک که دهان اونیز تَنگ باشد . ونیز کنایه از یخ زدن هست . نیز امر از یخ بستن و سرد شدن

تورلوغ؛نمدی باشد به اطراف آلاچیق و خیمه کشند . در چهار دیوان گوید

ایچری سی اول تورلوقونی گوتورمز ندن
ای صبا فراش بیر لطف ائله ییب اول یان یئری

تویلاماق؛داشلاماق؛سنگ پراندن. با سنگ زدن .ونیز سنگ را روی هم انباشتن

تویغا؛دویا ؛امر از سیر شدن . ونیز اسم گنجشک ایست که بزرکتر از سئرچه باشد

تویغور؛دویور؛سیرش کن

توینـاک؛خربزه نیم رس را گویند

تویوملوک؛غنیمت را گویند

توغورماق؛ساکت و آرام ساختن(توخداتماق) . ونیز خاموش نمودن(سوندورمک)

توزوکلوک؛دوزلوک؛آراسته شده . وسر راست کردن .وراستی درستی . در سد سکندری گوید

نه شاه کیم اونا بوندان اولماز دوزوک
توزوکلوک نیچون گلدی اوندان دوزوک
یاخود
کونول جفاسیندان آباد اولور توزوک
حریم ملک آرا گر شاهین عدالتی وار

توفراغ؛توپراق؛خاک .سلطان حسین بایقرا گوید

سرو مایل اولدی کیم اوپه ایاقین توپراقین
یوخسا هرساعت صبا تحریکی دن خم اولمادی

تومان؛تومن ؛مینگ؛ده هزاررا گویند . هزار هزاررا گویند .ایضاحات ایران اولکه سی نین پول واحیدینهدئیلن سوزدور . در سد سکندری در زیادی یاجوج ماجوج گوید

اولاردا تومن میندن آرتوق عدد
تومان مین دئمه بلکه بیحد عدد

توتونگ؛توتون؛امر از گرفتن . ونیز چنین تصور بکنید .و همچنین دودآتش را گویند . در سد سکندری گوید

ایچیب بزم آرا جام دلکش توتونگ
نه کیم گلسه اوزونی دمی خوش توتونگ

توزلانماک؛دوزلمک؛یعنی راست شدن . وآراسته بودن . در چهار دیوان گوید

فقرا اطوارینداا یا چیخماق گرک آفاقیدن
یا گرک دوزلمک آفاق اهلی نین اطواریجا

توشاک؛دوشک؛تشک زیر انداز خواب . ایضاحات بو سوزون کوکو دوشه مک دن گلیر تورکجه سوزلوگودور فارسلار بو سوزو بیزدن آپاریب تشک کیمین ایشله دیلر

توککوجی؛توکن کیمسه ؛شخص ریزندهو ونیز کسی که میریزد

توکولماک؛توکولمک؛یعنی ریخته شدن . هم چنین ریختن.در چهار دیوان گوید

بو گلشن آرا گل رعناتوکولمک وهمی دن گویا
جمالینی گئج قیلیر پیدادئمه بلبل دن ایلارنینک

تورماغیل؛دورماقین؛امر از درنگ ننمودنت .و ایستادنت . وبرنیز خواستنت

تورلوک؛تورلک؛به معنی نوع. قِسم .طرز .در چهار دیوان گوید

که ایوب صبر ائتدی تورلوک بلاده
ولی گورمک هجر شامین بلاسین

یاخود

عشق آرا گاه گاه ائل پندینه باش اَندیرمادیم
گلدی تورلوک تورلوک اوندان ماجرالار باشیما

توپالاماق؛ جمع کردن . مثل اینکه خاک و غیره راجمع بکنی. اصلینده تپه لمک دئمکدیر

توروم ؛ بچه دوساله شتر را گویند یکساله اش کوششک و کوشکک و سه ساله را یاتلاق نامند. وهم چنین اسب نرینه باشد . لفظی که برای مبالغه و تاکید استعمال میشود . مثل اینکه توپ دوغری یعنی راست راست . ونیز فوج جمعیت . کوس مُدور. و توپی که بر جانب دشمن اندازند

توپار ؛توپال؛لنگ

توپا لنگ؛آلا چارپو؛توزاناق؛باد شدیدی که باباران برف همراه باشد

توبان؛انیش؛سرازیر را گویند

توپتوز ؛دوز دوز؛دوپ دوز؛راست راست

توپچین؛یاساق نامه چنگیزخان را گویند. ایضاحات . بو کی یاسای چنگیز دئییلیر اصلینده یاساق دئمکدیرقاداغان آنلامیندادیربوکی فارس یازیلاریندا یالنیش اولاراق یاسا یازیلار معنی سی یوخدور

توبسیز؛درین؛بسیار عمیق

توپوز؛توپبوز؛گرز .ونیز چماقی به سر انتهایی نوک آن آهن وغیره زده باشند که قدری گِرد کلفت به نظر آید

توپ غازغان ؛ توپی به جانب دشمن اندازند

توپوق؛قوزک پا

توپی؛عرق چین پنبه ایکه زیر طاس کلاه گذارند

توپسه؛مادیانی که در صحرا چریده وچاق بشود

توپو؛نام درختی ایکه از او دسته شلاق غیره درست کنند

تون؛گئجه؛شب. روز گذشته . دیروز. و نیز ریسمانی که بچه ها از تیر خانه و غیره آویزند و بالای او میرودند و حرکت دهند . به فتح اول واو قبا را گویند . در ترجیع بند گوید

دونن گون ایاقیم یالین یاخام چاک
میخانه یولوندا مست و بی باک
یاخود
چرخ خوروسونا یوخ غیر یامانلیق شعار
عقدینه میل ائتمه کیم شاهد بد کاردور
وسمه سی قوس و قزح غازه سی گلگون شفق
زلف واوزو تون گون گورکه نه مکاره دور

توتالاماق؛**توتانلاماق**؛از بیراهه راه بدست آوردن

توتاشتورماق؛**توتوشدورماق**؛جفت جور کردن کاری کاری گویند . کنایه از خاروخاشاکیست بدان آتش افروزند

توتورغو؛**توتورغان**؛**دوگی**؛بلغت مغول برنج را گویند

توتوم؛آثار کارا گویند . ونیز ترشی خورده نی را گویند

توتوق؛پرده ایکه بر در خانه آویزند

توتونلوق؛کنایه از ماه گرفتگی. و کسوف

توجار؛ابر تاریک. و هوای منقلب

تولون؛ماه شب چهارده را گویند . در چهار دیوان گوید

توپراقه هلال آچدی تولون آیدا جمال
اول تولون آی نین قراغیندان چوآلدین اون هلال
یاخود
نه گون بیلدین یانکی آی تک تنین اولموش تولون آی کیم
تولون ساغر چکر سه بزم دورسان ماه تاب ایچره

توکاتکای سین؛ توکه درسن؛ تمام میکنی . به اتمام میرسانی . در سبعه وسیاره گوید
چون توکه درسن اول رفیع قصور
سالارسان یدی قصر آرا یدی حور

توقتابان؛توقدایان ؛آرام گرفته . در چهار دیوان گوید
عمر اوتوب بیر اوچرابان حالیمی سورسا وای کیم
ائده بیلمز مین جواب آشفته کونلوم توقتابان

توموشدا ؛یوخومدا؛در خواب من .ونیز در اطراف من . ودر سمت من . در چهار دیوان گوید
توموشومدا لعل رخساری دور اویاتما منی که خود
مسیحا بیرده یوسف یتسه لر باشیم اوزه ناگه

توقسان؛دوغسان؛نَوَد را گویند.در حیرت لابرار گوید
دوغسان اگر اولدی یخیلماق گرک
یوز آرا جان ترکینی قیلماق گرک

توشکان ؛گلخن حمام را گویند

توش ؛تورش؛قارشی؛روبرو . مقابل . اطراف وجوانب(هنده ور) . ونیز سمت به سمت . در سد سکندری گوید
سپه داغی توشوندان اولدی روان
اگر خود توانا و گر ناتوان

توستوقان؛توستاقان؛شراب را گویند(چاخیر) . به معنی پیاله هم آمده . ونیز ظرفی ایست چون مَطّره از برای نقل فرمودن و قمیزی می سازند . در چهار دیوان گوید
حالال آنا سوتی تک دور گر او ..... توتسا.....(درست خوانده شد)
تابوق قیلیب یوکوتوب توستوقان ایچینده قمیز
یاخود . مصرع
قایغو اولتوردی منی قوی کیم اياغچی توستوقان

توراماک ؛بهم رسیدن

تورتماک؛دورتمک؛بهم سابیدن . انگار که چیزی میخواهید به جایی فرو بکنید ولی نمی رود

تورلاماق ؛نقش و شبکه انداختن

توراق اوتی؛سبزه خورده نی باشد

توکا باش ؛سنک لوح مزار را گویند . در چهار دیوان گوید

هجر داشین یاغدیریب کیم قوئدی اولسام ای رفیق
قبریم اوسدونده توکا داشیم جز اول داش ائتمه گیل

باب التاءالقرشت مع الیا الحطّی

تینما؛دینمه؛دم نزن . حرف مزن. کار نداشته باش . سکوت کن .
درچهار دیوان گوید
دئدین تاپیب جانان ایسی تاپتدیم لبیندن جان ایسی
گلیر بو سوزدن قان ایسی دینمه نوایی ویرما دم

تیکرانکا؛هنده ورین؛یعنی دور اطراف و جوانب خودت . در چهار دیوان گوید
نجور آغزین اولوس قانیندان که تیکرانکا
نظر سال داش تک نجه باخسان باش گورونور

تیلاکانلارکا؛یالواریرلار؛یعنی کسانی که خواهش میکنند . در حیرت لابرار گوید
آجاء یِمک وئرسه یالانناندا تون
یوز تیلاکانلار کا مین بیرده اون

تیندیرماماق؛دیندیرممک؛به کسی محل نگذاشتن . با کسی حرف نزدن

تیکراما؛هنده وریمده؛یعنی دراطراف و جوانب من .در لیلی مجنون گوید
مین گلدیم اول نهال نورس
یوخ شاخیما خار و تیکراما خس
یاخود
ایله زنجیر جنون رسواسی من کیم هر زمان
تیکراما فرهاد مجنون تک یخیلمیش بیر سورو

تیکرامدا؛هنده وریمده؛یعنی در اطراف من . در لیلی مجنون گوید
تیکرامدا هجوم ائدیب خلایق
من کیمسه تیلاب اول ایشده لایق
یاخود
گوه درد اولدوم و تیکرامداهوش و صبر الی
یاغیدیریب باشینی سیل اشک بیرده سوردی گوز

تیلبه؛دلی؛دیوانه . از عقل ضایع

تیلبه راب؛تیلبه راق؛دلی سو؛دیوانه شده است .دیوانه وار .راب حرف رابط است خود به تنهایی معنی ندارد . در چهار دیوان گوید

تیلبه راق کونلونوایی نین اگر عربده ائیلر
دفعی نه سلسله و زلف ایله بس دور چه غبغب

تیت؛منع . ومزمت(دانلاق)

تیا؛امر از ضبط نمودن . در چهار دیوان گوید

اولوب بیرده یامین ایرماس اول آی هجریدا هر دم
بِته بیلمز دمیم دوریدن .یخا بیلمزگوزوم یاشین یاخود
یتارمین آه و اشکیم نی اولوس بیدادیدن یوخسا
آلیر دادیم اولاردان اوشبو صرصر بیرده طوفانیم

تیزما؛دوزمه؛امر از ردیف نکردن و نچیدن . در چهار دیوان گوید

چون دولوب دور ناتوان جسمیم بلییت داشیندان
دوزمه آی گردون غه ینکلیغ ینه جانیما داش

تیکراسیدا؛هنده ورینده؛به معنی اطراف او . در داستان شیخ صنعان گوید

اون چکیب قوش آهنگی ایله
کفر ائلی نین شیوه رنگی ایله
گتیریر ایدی دوئوزلار ساری اوز
هنده ورینده یوزدن آرتیق راق دوئوز

تینارغه؛دینجه لرسه؛یعنی برای آسایش کردن . در چهار دیوان گوید

نوایی یول اوزاق مقصود ناپیدا قدم قوی کیم
که قالدین کاروان دان یترکن بیر نفس دوردون

تیریلورکا؛دیریلره؛برای اینکه زنده بشود . در لیلی مجنون گوید

تن لردیریلره قویسالار اوز
کویی بیلیندن تنیمی تیرکوز

تیشار؛دئشر؛سوراخ میکند . در سد سکندری گوید

دئشرآرلا خاره وار آنجا فرق
سن اوندان که یاغمور بو اوندان که برق

تیکسا؛یعنی اگر زده شود . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده تیکسه بناء ائلمک و انشاءائلمک آنلامیندا ایشله نیر .در سد سکندری گوید

گر تیغی دن صرصر اوندان اسیب
که بیر پرده تیکسه پیچاق تک کسیب

تینکلا؛دینله؛امر از تفکر نمودن .تامل کردن . وبه جوهره سخن رسیدن .ونیز به حرف کسی گوش دادن . در سد سکندری گوید
مغنی سوزوم دینله آخر گهی
حزین نغمه ساز قیل خرگهی

تیزالکان؛دوزولن؛یعنی به ردیف چیده شده . در چهار دیوان گوید
نفعی قیلانلار قورو جسمیم هلاک دفعی نده
تنده کونلوم دن دوزولن هر طرف پیکان گورور

تیرکاب؛مآخذ وباخواست . ومنع نمودن(یاساتماق) . ونیز تکیه دادن(دایانماق) . در فرهاد شیرین گوید
نه یول کیم واریدی ائیله ییب کمین لر
کمین گاه لاردا قویدی اهل کین لر
کیم آخداردی گلیب گئدن کیشی نی
تفحص ائید یلر هربیر ایشینی

تیلموروب؛گوزله ییب؛انتظار کشیده است . متحیر شده است . در چهار دیوان گوید
قاتل گوزون که اولدوردی ائلینده باخیب دور
باخما منه گوزوم نجه کیم دورسا تیلموروب

تیکوروب؛همدیگر را خورده است . وهم دیگرا سابیده است . در حیرت لابرارگوید
قالمادی کاریز الی قیلماقه زور
چرخ اونا گوز تیکوروب اولدی کور
یاخود
ایلکن یتکوروب ائویندن آزار
دئیرسن اوزونو عاشق زار

تیشلاب؛دیشله ییب ؛با دندان گزیده است . در چهار دیوان گوید
گرایتیگ دئیب دور نوایی قیلمادی مهمانلیقیم
گئجه دیشله یب آلان جسم افکاریم ندور

تیندوروب؛دینجله دیب؛سایش و فراغت داده است . وبا او به آرامی حرف زده است . در حیرت لابرار گوید
چوخ قیلیبان توبه ولی سیندیریب
کونلونو توبه ایشیندن دیندیریب

تینیب؛دینیب؛دینجه لیب؛استراحت و آسایش کرده است . ونیز متکلم شده است(دینله نیب) . در حیرت لابرار گوید

هر نفس ویردقجا یتیب دور مدتی
هر قدم ویردیقجا اوتوب دور مدتی

یاخود

دینیب چون کیم بَزَه ییب انشا گشادی
کیم اوشبونامه یوخ محنت سوادی

تیلاب؛خواهش نموده است .وتمنا کرده است . در چهار دیوان گوید

تیلاب جننت نی اوتمم یار کویوندا گدالیق دان
محقر باغ اوچون گئچمک اولورمو پادشالیقدان

یاخود

خام کونلوم کیم دور داغین نه تیلاب افغان قیلیر
واردور اول طفل کیم آغلایار حلوای اوچون

تیکیب ؛زده شده است . ونیز بهم خورده است . ورفته است . همچنین دوخته است .بناءشده است .در فرهاد شیرین گوید

تیکیب هجران اوخو مهوش ده کاری
الیندن گوردی گئتدی اختیاری

تیوراب؛دَلیب؛دانه برشته کردن .ونیز دوختن . کباب را به سیخ کشیدن وغیره.ونیز سوراغ کردن . در چهار دیوان گوید

دلیب باغریمی عشقین تیغی هجرین اوخو تیوراب
غمیم بزمی اوچون کونلوم اوتو ایچره کباب ائیلر

تیریلتورماک؛دیریلتمک؛زنده کردن . در فرهاد شیرین گوید

دیرینی اولدورور سن قدرتین وار
دیریلتمک اولونی مشکل ایش اولور

تیپ تیک؛دوملن دوز؛یعنی راست راست. ونیز شاخص

تیلیب؛دلیب ؛سوراخ کرده است . در چهار دیوان گوید

دلیب باغریمی عشقین تیغی هجرین اوتی غه تیوراب
غمیم بزمی اوچون کونلوم اوتو ایچره کباب ائیلر

یاخود

تونی میخی ایله سانجیب سمکی
نه دلیب توکی ایله فلکی

تیزیب؛دوزوب؛ردیف و قطار کرده است . ونیز چیده است . وربوده است(اوغورلاییب) . در سبعه سیاره گوید

بحریدن تاشقاری داشیب ایردیم

بو سفینه آرا تیریب ایردیم

تیت پیت؛منع و مزمت . ونیز ریشه ریشه . در چهار دیوان گوید
من کیم اسلام کیم سجاده بیرده خرقه نی
ائیله دی اطفالی نین خیل خیالی تیت پیت

تینکدور؛مساوی و برابر است (باشا باش)(بویا بویا)(داشا داش).ونیز به دوزان.ونیز بنایش کن در چهار دیوان گوید
نه تفاوت عشق دشتینده ایسدی سن یا سوئوق
کیم سمندر اوتدا سیر ایلرسه تینکدور یاز وگوز

تیکورماک؛امر از نه خوردن(پمک) . وزده نشدن .وامر به دوختن دادن(تیکدیرمک) . ونیز امر به بناءکردن دادن .در چهار دیوان گوید
گوز تیکورمک ای پری لر کیم گوزوم سرچشمه سیندن
اول پری وحور ورضوان رشگی مامن ائیله میش

تیتیلیب؛دیدیلیب؛ مثل اینکه پشم و غیره را از باز کرده تمیز کنند . با سر انگشتان دست چیزی را خراشیدن . در چهار دیوان گوید
مین مین لب جان بخش اوچون لعل مثل تک
باغریم دیدیلیب غرقه ی خون جگر اولموش
یاخود
دابانیم درد وبلا خاره لریندن اویولوب
نه نوع سینکراماپین هجر آرا که باغریم و کونلوم

تیرمانا؛دیرمانا؛دیرماشا؛با سماجت و جدیت از درخت و غیره بالا رفتن . چهار دست پا از کوه بالا رفتن . در سد سکندری گوید
طلب یولوندا طالبینا دیرمانا
نه دشوار منزله یتمک یانا

تیشیب؛دئشیب ؛سوراغ کرده است . در لیلی مجنون گوید
کونولده یوز دئشیک دئشیب آه
هر بیربیرینیز اوچون وطن گاه

تینج؛دینج ؛دنج.فارغ. آسوده . راحت . در حیرت لابرار گوید
کافر مومن ساری قیلسان ساغینج
نه اونا و نه بونا کونلونو تینج

تیغاج؛همین که فارغ وآسوده شد(دینجله دی) . در سد سکندری گوید
شه وملکدن گر کونلو تیغاج تمام
ینه ملک خرمنینه قیلدی خرام

تینار؛آسوده وراحت میشود(دینجه لر).به سخن در می آید . حرف میزند(دینر) .در محبوب القلوب گوید
هوس آرزولار شاخی کونلول ده سینار
بلکه بارجه تردد و حرکت لریندن کونول تینار

تیتک؛مریضی که هذیان گوید. در چهار دیوان گوید
عین ضعف ایچره گوزونده شوخ لوق آیین وار
ائیله کیم بی چاره لر ایچره اولور بعضی تیتک

تیتماک؛دیدمک؛چنگ زدن ؛با نوک انگشتان پشم وغیره رااز هم تمیز کردن

تیتلاماک؛دیدیلمک؛از هم گسیخته شدن .گریبان چاک کردن .ونیز پاره شدن

تیرماک؛دَرمک؛چیدن . وربودن(اوغورلاماق) . ونیز ردیف وقطار نمودن(دوزمک) . در چهار دیوان گوید
کونلونون مزرعی کیم ناوکیندن اولدی یوز خرمن
باشاق درمک اوچون گلسین گرک فرهاد ایله مجنون

تیریلماک؛دیریلمک؛زنده شدن

تیر کوزماک؛دیریلتمک؛زنده کردن

تینمای؛دینمه؛ امر از منع کردن هست. ونیز دم مزن

تیراماک؛دوزلتمک؛راست کردن . ونسب کردن .درست نمودن.ونیزکوفته را گویند

تیندی؛آرام و راحت شد. ونیز به سخن آمد حرف زد(دیندی). متکلم شد . در چهار دیوان گوید
دیر آرا دیندی قولاغیم راهبا ذکریندن بخیر
کیم سحر ذکر ائتدیگیجه چوخ علالا قیلدی شیخ

تیشالار؛کوک کردن سازو غیره را گویند . وسنگ چخماق . ونیز سنگ آسیاب ومثال آن . در چهار دیوان گوید
زار جسمیم ده خدنگین زخمی دن آرتار نوا
ساز تک کیم تیشالار اونو فزون ائیلر صدا

تیندور؛امر از فراغت کردن . وآسایش دادن . ونیز به سخن آوردن(دیندیر)

تیریلیر؛دیریلیر؛زنده میشود . در چهار دیوان گوید

گرچه قاش گوزدن اولسا دیری
دیریلیر نوش لبیندن هم اولو

تیلمورور؛گوزلور؛انتظار میکشد . ونیز متحیر و حیران می ماند . در چهار دیوان گوید

قیلیر کویوندا ائت قتلی نوایی تیلمورور محروم
ندن کیم اولماز اول یار الینده بو خیلی سانینده

تیمور؛دمیر؛آهن . ونیز نام امیر تیمور بزرگ میباشد . در سد سکندری دردعوای اسکندر با دارا گوید

اولوب تیغ زن لر قدم ده بفرق
فلک ترکی تک گوی دمیر ایچره غرق

یاخود

تیمور نسلی دن سلطان اولور بِیک
که عالم گورمه دی سلطان اونون تک

تیکور دیلار؛تیکیردیلر؛زدن چیزی را گویند . مثل اینکه چشم زدند. مستقیم بجایی چشم دوختن .ونیز می دوختند.در لیلی مجنون گوید

تعریفی ده چوخ اوترایدی سوز
گویا که اونا تیکیردیلر گوز

تیرکوزور؛دورگوزور؛دیریلدیر؛زنده میکند . در چهار دیوان گوید

اولونی دیریلدیرلعلین مسیح آسا کلام ائیله سن
تکلم چاشنی سین شربت حی العضام ائیله سن

تینماغور؛نا آرام شده . وبی قراراست .. در چهار دیوان گوید

تینماغور اغیار ظاهر ائیله بن چوخ اضطراب
آراآرا قتلیم اوچون مین مین کونول تیندوردوگوز

تیرکوندورور؛پارتدادیر؛میتراکاند . ومی شکافد . در چهار دیوان گوید

ساقیا تیرکوندورور هر لحظه باشیما خمار
دور ائدیرسن جرعه توت بیر بو سرگردان ساری

تیلبه رابتور؛دلی سودور؛دیوانه واراست .ونیز امر از دیوانه شدن است

تیکدیلر؛دوختند.مصرع

قیزلار تیکدیرلرگوزون قورخان ساری

تیرکامیشی؛منع کردن(یاستماق) . ومآخذه نمودن(اله گتیرمک) . ونیز تکیه داده است(دایانماق)

تیترالماک؛نصب شدن(ویریلماق) .و راست شدن(دوزلمک)

تیرکاماک؛سوروشماق؛. پرسش کردن . ونیز چوب قائمه را به عنوان ستون راست بجایی تکیه دادن . ونیز منع نمودن

تیرکشماک؛عقب عقب راه رفتن

تیرماماق،جیراناقلاماق؛چنگ زدن .و با ناخن خراشیدن

تیرک؛دیرک؛ستون . ونیز درخت سپیداررا گویند . در چهار دیوان گوید

دیرک سارغاتیبان یوز زار لارتک
ساری آریق ایله بیمارلار تک

تیریک؛دیری؛زنده

تیریکلیک؛دیریلیک؛زندگی . ایضاحات میرزه فتحعلی خان قاجار بو سوزلوکده چوخ سایدا سوزجوکلری تکرار گتیرمه گینه گوره من باشاردقجا تکرار سوزلرین یازمادیم . بیر یالنیشلیقدا کی بو کتابین قورولوشوندا وار.اودا بو کی فتحعلی خان قاجار اصل سوزو گتیرمه دن دایاق سوزولرین اول گتیریب مثال اوچون تیلبه سوزون یازماقدان اول تیلبه راب یاخود تیلبه دور یاداکی تیلبه دولر سوزلرین یازیب بودا بیر آز اوخوجویا چاشقین لیق یارادان فاکت اولور

تیریل؛دیریل؛زنده شو

تیریلدیم؛دیریلدیم؛زنده شدم . در چهار دیوان گوید

ایکی گوزون و لبین غمیندن
من خسته اولوب اولوب دیریلدیم

تیرولدی؛دیریلدی؛زنده شد .ونیز به سیخ کشیده شد . ونیز دوخته شد(تیکیلدی). در چهار دیوان گوید

گئجه افغان قیلماسام یوخ کیم کونلونده هجر اوتو
چون دیریلمک مشگل دور قاتیق ویرماق دمین

تینماس؛دینمز؛آرام نمیگیرد. دم نمیزند.وآسایش نمیکند . درچهار دیوان گوید

جهان سیز مکان سیز یوخ کیشی یه وه که منه
نه اوچون تینماس ایکن بیر نفس افغانسیز

تیلماس؛دَلمز؛سوراخ نمی کند . در چهار دیوان گوید
مندن ایرماس هجریدن دور هر طرف باغریمدا چاک
یوخسا تیغ ایله اوز باغرینی دلمز کیشی

تیقمیش؛کنایه از فرو بردن غذا ازگلوست. ونیز انباشته است . در چهار دیوان گوید
کوکب ایرماس پخته لر تیخمیش قولاغینا سپهر
اول گونش هجرینده گئجه بسکه افغان ائیله دیم

تیلبه داتمیش؛ دلی ائله ییب؛دلی سولودور؛دیوانه کرده است . در چهار دیوان گوید
ای نوایی تیلبه ائتمیش دور منی افراط ایله
بسکه مفرط آدم لیقلاری پری زادیم دا وار

تیمور تاش؛تیمورداش؛دمیر داش؛نام سردارترک که در دشت قپچاق که هم معاصراسکندر دارا بود .در سد سکندری در دعوای دارا با اسکندر گوید
همول دشت ائلیندن تیمور تاش تک
همول مصریدن ورقه ی باش تک

تیکیش؛دویوش؛جنگ و دعوارا گویند.ونیز بنا کردن وانشاءنمودن.در سد سکندری گوید
ایکی شاه هر ساری ایش فیکیرده
یسال فکری بیرده دویوش ذگریده
یاخود
بو معیار ایله جمع ائله ییب سپاه
دویوش جه وارینی وئریب خرج راه

تشمیش؛دئشمیش؛سوراخ کرده است . در چهار دیوان گوید
لب آرا آغزین چوچوک سنبل. بیرده گویا آنلاسام
شهد لیق نیشی ایله گل برگینی دئشمیش آری

تیکمیش؛زده شده است (ویریلیب)(دویولوب). وبهم خورده است (قاتیشیب). بناء کرده است.ونیز دوخته است .در لیلی مجنون گوید
کیم گلشن آراخرام چاغی
تیکمیش سنه گلرخوم ایاقی

تیریم؛خوشه ای باشد که بعد از درو در میان زراعت بماند . وبه معنی خواتون بزرگ هم آمده

تیزماک؛دوزمک؛ردیف کردن .ونیز طاقت آوردن

تیزیلماک؛دوزولمک؛به صف ایستادن .وچیده و قطار کردن

تیزکیماک؛گزمک؛دور زدن . وطواف کردن

تیققان؛تیپمک؛انباشتن . وتپیده شدن . به زور جا دادن. در چهاردیوان گوید

سوئوغ آهیمدان اولسا تک بی تحمل گوزه گتیرین
که آقدام لیق ائتمیش مین مرتبه تیکرای قوندوز

تیتماق؛اودماق؛از گلو فرو بردن . ونیز تپاندن . در چهار دیوان گوید

باده ظرفی باشی غه تیقماق اوچون
ساقیا قالمادی خرقم دا یورون

تینماق؛دینجلمک؛آسوده و در استراحت بودن . ونیز به حرف آمدن . مصرع

گئجه تینماق و گوندوز آرامی یوخ

تیشینک؛دیشین ؛دندان تو . وامر از سوراخ کردن هست. در چهار دیوان گوید

نوش خند ائدیکجه لعلیندن گورونموش دیشین
آنلامامام یاخود عسل ایچره یازیلان سن بودور

تیک؛امر از خاموش و ساکت شدن(سوسماق) . ونیز به معنی فربه(کوک) . ونیز تنها وفراده (تک). ونیز کاش کی . ونیز پایین باشد(دیب)(آشاغی) . ونیز از آداب شبیه است که در آخر کلمه واقع شود .ونیز بلندی وسر بالا(دیک) . در چهار دیوان گوید

اول ساری تونلوق اولور دوراندا تعظیم ده تیک
شعله کیم خاشاکینی یاندیرمالی اولسون بویوک
یاخود
آزاده لر اولدی تیز رفتار
تیک قالدی قفس ده بیر کافتار

تیکرانماک؛هنده ورین؛اطراف و جوانب تو . در چهار دیوان گوید

گئجه تیکرانک ائیله نیب گوندوز اوزوم دیوار اوزه
اویداکی پروانه دن ینه نمودار اولموشام

تیپ؛به معنی محض باشد . وهم چنین برسر کلمه دیگر آید مثل اینکه تیپ دیک یعنی راست راست

تینغور؛آسایش

تیکراسی ؛هنده وری؛اطراف و جوانب

تینک؛باشا باش؛مساوی و برابر. در چهار دیوان گوید

اولاردا تینک دور شاه ائیله سون گلشن گولون مفرش
وگر گلخن گولو اوزره گدا صاحیب فراش اولسون
یاخود
سنین قانینا چکیب تیغینی
تینک ائدسم یئر ایله مغرب زمینی

تیرکونک؛دریرسن؛چیده میکنی. ونیز میربایی(اوغورلوسوان) .
ونیز ردیف میکنی (دوزورسن). در فرهاد شیرین گوید

یوزی گلزاریده چون ورد تیرکونک
نه ائدیم سن اوزون انصا ف وئردین

تینکورماک؛ویریلا؛دویوله؛زده بشود . در لیلی مجنون گوید

بیلگیم بو عدویه قهر سورمانک
هر لحظه اولارا دیل تینکورماک

تیر گوزسانک؛دورقوزسان؛ اگر بلند بکنی؛و اگر کرده باشی . در چهار دیوان گوید

اوزگه عالم دن جز دئیب بیزنی دورقوزسان نه تانک
بو رسالت بیرده گر اعجاز اظهار ائیله سن

تیلیلماق؛ممنوع شدن(یاسالماق) . وانجام ندادن (ائله ممک)

تیرساک؛دیرسک؛آرنج . وبازورا گویند . در چهار دیوان گوید

قرا قایغومنی ائیله ییب قرا زلفون اوچون هر تون
قارا داشیدی توتوب اووج قارا یئرده گیریب دیرسک

تیرانک؛. تیرینک؛درین؛عمیق . در سد سکندری گوید

قالین گشتی اولاندا جنبش نمای
درین بحر اولدی غُرنش نمای

تیلاک؛دیلک؛خواهش .و تمنا . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده آمال و آزری کیمین ایشله نیر

تیزاک؛تَزَک؛سرکین و فضولات حیوانات اهلی را گویند که در بهار وتابستان ذخیره کرده زمستان ها در اجاق ودر تنور میسوزاندند. در سد سکندری گوید

جعل دور تزک داشیماقدان زبون

که اولمیشی قزاریب بوری سرنگون

تیلینک؛دیلین؛زبان تو. در چهار دیوان گوید

دیلین همیشه لذتی علومی نا ناطق
مدام کونلون الهی رموزدن آگاه

تیرلیک؛تَرلیک؛عرق گیر.لباسی ایست که از زیر قبا پوشند. در چهار دیوان گوید

اوزبکی گلزار دوندان یاندیم اممـا اولدورور
لیموی تیریک اوزه اول شوخ بو گئیمیش قیزیل شیر داغ

تیار؛ضبط میکند. در چهار دیوان گوید

حالینی ائله یب نهان توتسون نوایی خسته کیم
بِتر اشکین آه ویرار آغلار اگر آهین تیار

تینغان؛دینجه له؛یعنی راحت شود. در چهار دیوان گوید

کیم کی کونلون ایستمز غمگین دیلینی آسرا تک
کیم دیلی تینغان کیشی نین کونلوده آزار ایماس

تپیک؛لگد

تیوروک؛یومموری؛گِردو مدور . در چهار دیوان گوید

شیخ نین ایله عاشقه پامبوقی اوسدونده داغ
یومموری رقعه لر اوسدونده تیکیلمیش دِرمی
یاخود
کوینه گین گئیدین تازه توکاندان اورون
غرقه ادبارینا تیوروک تک یورون

تیماق؛یاسالتماق؛منع کردن

تیوه قوشی ؛دوه قوشو؛شتر مرغ

تیلماس؛دئیمز ؛زده نمیشود. در چهار دیوان گوید

آغزینا دئیمز بیرجه سوز
اولمادی خورشیدبیرده .....خوانده نشد

تیوه تیکانی؛دوه قارنی؛خار شتر را گویند. ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بونا دوه قارنی دئیلیر

تلین؛دیلین؛ دیلیم دیلیم؛خاچ خاچ . خربزه و غیره را حصه حصه کنند آنرا تیلیم یا دیلیم گویند.ونیز راه باریکی که جمعیت میخواهند با فشار دادن همدیگر عبور نماید. ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بونا شیریم دئیلیر

در مخزن میرحیدر گوید
خلق فزونی دی و عامه یول
گلن اعیری بیرده تیلین اولدی یول

تیلادینک؛دیله دین؛خواهش و تمنا نمودی . در چهار دیوان گوید
چون زمانه اهلی آرا وفا دیله دین چکدی ایندی نوایی یا
الم وبلانی اوچون ائل آرایوخ نَمه هوش ائیله دین

تیز ؛دوز؛امر از چیدن .ونیز ردیف وقطار نمودن

تیکیل؛دایان؛امر از تکیه کردن . ونیزامر از ایستادن. در چهار دیوان گوید
ای نوایی سعی ایله چون وصل حاصل اولمادی
یار زلفونه تیکیل ایندی و غیریدن تونکول

تیردیک؛یعنی برباید . در چهار دیوان گوید
بویور قیل که مشاطه خالینی قویارغه
گوزوم مردمین تیغ اوجی بیرده تیردیک

تیل؛دیل ؛زبان را گویند . ونیز پر طیورباشد(یلک) . ونیز امر از سوراغ کردن . در چهار دیوان گوید
نوایی هانسی دیلینن سنین حمدین بیان قیلسین
تیکان جننت گولو وصفین قیلاندا گنک اولور گوئیا

تینغیل؛دینجل؛امر از استراحت و آسایش کردن .ونیز امر از سخن گفتن . ومتکلم شدن . به حرف آمدن . ودم زدن . در فرهاد شیرین گوید
دمی دینجل که کوپ قیلدین تکا وپوی
همانا عزم ائدیب دور سرو گل روی

تیکتورماغیل؛دینجلمه ین؛امر از ساکت نشدن . آرام نگرفتن. در سد سکندری گوید
مغنی سرودی حریفانه چک
بیر اون بیرده دینجلمه دن یانه چنگ

تیکماکیل؛تیکمه ییر؛دوخته نمی کند .نمی دوزند. در چهار دیوان گوید
بوکه زلفون دامینه قوش ویردی اوزون
گورمه دین ایندی مرادیتیکمه ییر باری گورون

تیزکینی؛جلوی اسب اورا. ونیز امر از دور زدن

تیکار ؛دئیر؛میخورد. می گوید.انگار چیزی به چیزی بخورد .مثله اینکه آدمی سر گیجه گرفته سرش به دیوار بخورد.در کلیله دمنه گوید

کیمسه کیم عادت اولور اونا دمیم
صادر اولور اوندان اول بی اختیار
دام داش دئمه چاپان یتجک دئیر
کونلونده گئچمه سی قیلیر قیلمازکار

تیاق؛ده ینک؛دایاناق؛چوب دستی چوبانان وغیره را گویند

تیجان؛جمع تاج را گویند . افسر شاهان

تیشلاماک؛دیشلمک؛به دندان گزیدن

تیکیشمک؛باهم چند نفری پارچه یاچرم یا چادری راخیاطی کردن . ونیز تبدیل و معاوضه نمودن . ونیز جنگ ونزاع کردن

تیراجی؛شورناتو؛شورراتان؛ناودان

تیرین؛درین؛عمیق .بسیار عمیق

تیم تیم؛قطره قطره.چکه چکه.ونیز گل گل . در چهار دیوان گوید
یر اوزره تیم تیم قان یاشیم گویا تاخماز دمبدم
کیم نقد وصلین بیعی نه گوزلر سانار بیربیر درم
یاخود
بیر ساریق کاغذ دورور تیم تیم قیزیل اولان منه
قطره قطره اشکیدن نقش ائیله دی قان بیرده اوز

تیرکاکیم؛مآخذ من . پرسش من(سوزوم) . به معنی منع ومزمت هم آمده . در چهار دیوان گوید
درد گور کیم دیو سیرتلر ایلان دور ای پری
گرچه وار اوندان ملک خیلی نده داخی تیرکاکیم

تینامور دوم؛گوزله دیم ؛یعنی انتظارکشیدم . ونیز متحیر ماندم . در چهار دیوان گوید
جفا هم قیلمادین گور هرنجه حسنون ده آلدورهر دم
یانا هم باخدین هر نجه کیم قارشیندا تیلموردوم

تین؛امر از استراحت(دینج) . نیزبه حرف آمدن . ودم زدن .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده توتونن عمله گلن بیر گاز دئمکدیر آدامین گوزون آجیشدیریب یاخود خفه لر . در چهار دیوان گوید
ای نوایی گیر فنا دشتینه و تین بارجه دن
کیم بایالیق اوندا مرکب توشه سیزلیق دور آزوق

تیور الماک؛تیکیلمک؛یعنی دوخته شدن . ونیز دور زدن (دولانماق)(فیرلانماق). ونیز به سیخ کشیدن

تیورانماک؛اکیز دوغماق؛دوقلو زاییدن

تیلابان؛دیله یب؛خواهش وتمنا کند . در حیرت لابرار گوید

مهر معجل دیله یب جان آلا
سونرا موجل دیله یب ایمان آلا

تیکماسون؛تیکمه سین؛ندوزد؛زده نشود .شعیر

بو قیراردان گوز آرا مردم ایماس ایل گوزی
تیکمه سین حسنونه دئیب اوت اوزره سالمیش مین سپند

تینمایین؛دینمه ییر؛آسوده و راحت نمیشود(دینجلمه ییر). دم نمیزند . در چهار دیوان گوید

هاردا اولسون اویقو کیم آقیزمیش اویقو خیلینی
تینما ییر افغان سرشکیم سیلی دن سو گئجه لر

تیرمابان؛جیرناخلاماق؛با ناخن خراشیدن . در چهار دیوان گوید

کویوندا ایتلر منی گاه جیرناقلارگاه دیشلابان
ضعفدن اولنده بیربیردن اوزرلر سودرابان

تینماسلیک کا؛یعنی آرام نگرفتن(توخداماماق). استراحت نکردن(دینجلممک). در چهار دیوان گوید

میل دونیا کی سالیرکیمسه نی تینماسلیک کا
دینیین کونلو اونون کیم که کونولدن چیخاریب

تیزیلکان؛دوزولن؛یعنی به رشته کشیده . وردیف شده . در چهار دیوان گوید

کولاردا رشته دُر تک دیشین گوروب اشکیم
دوزولن اینجی مثل لیک دوزوب گلیر

یاخود

منی خلوتدن ای زاهد اهل مغ دیری ساری باشلا
که بی حد خوش هوادور کوپ دوزولن گنبد و دهلیز

تیلیلما؛تیکیلمه؛یعنی دوخته شده. ونیز نصب گردیده .وهمچنین بناءشده .و حَرَس شدن درخت و غیره را گویند

تیکورماک؛تیکدیرمک؛یعنی دوزنانیدن .امربه دوختن دادن . ونیز امر به ساختن و بنا کردن دادن

تیکتورماق؛دیک دورماق؛ساکت و خاموش ایستادن.سرپا ایستادن

تینکر انماق؛دور زدن(دولانماق)(گزمک)(فیرلانماق) .و گردیدن.
طواف نمودن
تیلبه ؛دلی؛دیوانه.از عقل زایل . و مسرور را گویند. در چهار دیوان
گوید
تیلبه کونلوم که لب و زلفون اوچون ایتمیش دی
گئجه میخانه آرا مست و پریشان تاپتدیم
تینکر اندورماق؛دوزلتدیرمک؛دایر و آباد ساختن
تیرکوزکوجه؛دیریلتمک؛یعنی زنده بکند. در چهار دیوان گوید
مَنِ بلا کشی قیلیب قتل طمع قازغاندی
منی دورگوزدوقجاعمریده ثواب ائیله سه بس
تیماغیل؛امر از مزمت نکردن . بابر میرزا گوید
تیماغیل دیوانه کونلوم نی که رسوا اولمادیب
عاشق اولجاق بو ایدی چون ایله رسوا اولماییب
تیماغان؛یاسالدان؛یاساق قویان؛منع کننده . در محبوب
القلوب گوید
که شاهدان اورنین آسراماقدا دیلین تیماغان باشی گلیب
تیین؛سنجاب. در قطعات گوید
گئیب سمور خز اسرو قیلما رعنالیق
ایپک لباسی ایله توتماز غرور جامی دولو
تیین نین اوز توکی اوخ اولدی جانینا آفت
فریسه نین چری دن گلدی اوز باشینه بلا
یاخود
تیین . قاقم نی راکب شوخ لار اوز اَعینی ندن
تاب بیرده اوزه چیکندن کونول بیر تاب اولور
تیریتیماق؛دیریلتمک؛زنده کردن
تیتراتماک؛تیترتمک؛لرزاندن. در حیرت لابرار گوید
رعشه سالیب تیترمک اندامینه
آغزی عجب طعم وئریب کامینه
تیرماسون دوزمه سین؛امر از ردیف نکردن . ونه چسبیدن .
وربوده ننمودن
تیرسون؛دوزسون؛ردیف بکند. چیده وربوده بکند
تیکرمان؛دئیرمان؛آسیاب را گویند

تیلمورکاسین ؛گوزله مه سین؛یعنی انتظار نشکد . ونیز متحیر نشود . در چهار دیوان گوید

یوخ که گورمای دور گوروب عمدا نظر سالمای بیری
بیر باخیش امیدی دن ای گوز نجه گوزله مه سین

تیترابان؛تیتره دی؛یعنی لرزید. در سبعه سیاره گوید

گونش الینده ذره تک بی تاب
تیتره یین جسمیم ایله کیم سیماب

تیلار؛دیلر؛یالوارار؛خواهش و تنما می کند. در چهار دیوان گوید

نوایی غصه سیندن مخلص دیلرسن مست بی خود اول
دوران درد ورنجی بو اولدی تا اولدی

تیغه سین؛دینجه لسین؛آسوده و فارغ میشوی .در چهار دیوان گوید

ای نوایی یوخ و باری تینماسین لیق دورور
تیغه سین گر قیلماسان بیر اویون واریغه هم

تیکیب؛دوخته است . ونیز زده شده است . در چهار دیوان گوید

عین یازیلان کیمی دور لعل آرا قیلسان نظر
گوزکه حیرت دن تیکیب من اول لب خندان آرا

تیشیلکان؛دئشیلمیش؛سوراغ شده . در فرهاد شیرین گوید

ائشیلن رشته سی تاب ووفادن
دئشیلمیش باغری حکاک قضادن

یاخود

نکته دور حالتده دار آغزین نه گور کوزکان لبین
گوئیا زنبور نیشیندن دئشیلمیش بال اولور

تپیب؛تپ؛امر ازتپانده هست؛لگد زدن آدمی و حیوانات را گویند (تپیک). در فرهاد شیرین در وصیت فرهاد به پدر خود خاقان چین گوید

یر اوزره تاجین ویرماقه قویما
تپیب تختینی سیندیرماقه قویما

تیورماک؛تیمک؛دوختن . وبه سیخ کشیدن . ونیز دانه برشته کردن

تینک تور؛اوخشار؛نظیر و شباهت را گویند

تیلموردی؛گوزله دی؛متحیر ماند. ونیز انتظار کشید

تیلان دور؛دیله ییر؛خواهش و تمنا میکند. در چهار دیوان گوید

دئدیم نظم اهلی نین سر خیلی کیم اولاردئدی هاتف

نوایی بیلدی اول کیم سن دیلر سن اگر اولسا

تینک ایرکانین؛باشا باش اولماقی؛یعنی مساوی و برابر بودنش. در چهار دیوان گوید

اوز آچیب بیلدیردی قد بیرده ساچی تین ایرکانین
ظاهر اولان تک دونن گونون لیگی نورودان

تیریلکان؛دیریلن؛یعنی زنده شده . ونیز چیده شده . ربوده شده . ونیز ردیف شدن . در سد سکندری گوید

دیریلن زامان سبزه اولاندا حوت
که سبحان حی الذی لایموت

تیلاماکین؛دیله مه گین؛خواهش و تمنا کردنت. واستداءنمودن تو . در لیلی محنون گوید

چاره دیله مه گینم ائت کناره
بی چاره بیزیک گل ائیله چاره

تیلایو؛دیله دی؛خواهش نمود . در لیلی مجنون گوید

مقصودلارین چو ائلییب فاش
پاسخ دیله دی قویی یا سالیب باش

تیپه ؛تپه؛تلّ را گویند .فرق سر را گویند .ونیز بلندی باشد. در چهار دیوان گوید

خیالین ائتدی نوایی باشیندا سر منزل
ندن که بیر تپه ده جاری اولدی ایکی بیلاق

تیلاکانجه ؛دیله دیکجه ؛یعنی هر چقدر که خواهش بکنی.ونیز خواهش کردن مکرر را گویند . در لیلی مجنون گوید

جسمیم دیله دیکجه آیله یاره
کونلومنی خود ایله پاره پاره

تیوه؛دوه؛شتررا گویند . در حیرت لابرار گوید

مطبخ آرا یوز دوه قربانیدی
قوویون قوزی بیحد وپایانیدی

تیریک لیکته؛دیریلیکده؛در زنده بودن . در سد سکندری گوید

چو اولاندا بیردور بو ایلی مطاع
دیریلیگده نیچون قیلیلار نزاع

تینارغه؛دینج اولام؛برای اینکه راحت و آسایش داشته باشم . در سد سکندری گوید

که یول رنجی تا تنومند ایدیم

دینج اولام بسی آرزو مندیدیم

تینکونجه؛تا اینکه آرام بشود . در چهار دیوان گوید

ائوینده تینکونجه یتر یوز قاتلا جانیم آغریما

چون اویور رنج دائم روح وروانیم دن گئدر

تیکتاش؛برابری. همسری.ونیز مساوی

تینکلامادینک؛دینلمه دین؛گوش ندادی . وبه مطلب نرسیدی .نشیندی. در چهار دیوان گوید

دردین غه قولاق سالدیم دئیب مست چیخیب گلدین

حالیمی نجه شرح ائدیم سوز دینله مه دین سن

تیتراتدی ؛تیتردتدی؛سیلکه لدی؛ترپتدی؛لرزاند

تیکلای؛نوک بینی را گویند

تیقتوردی؛تپدیردی؛یدیرتدی؛خوراند. به زور خوراند. تپانید . وگنجانید. در تاریخ الملوک گوید.نثر

بو حجت ایله مانی نین دریسین یاندیریب سامان تپدیردی

تیکماکای؛دئیمه گه؛یعنی زده نشود .چون زده شدنش. در لیلی مجنون گوید

کین بایین الیندن ایله گل یوخ

کیم جانیما دئیمه گه منیم اوخ

تیشی ؛دیشی ؛ماده. به حیوان ماده گفته میشود. که مخالف نرینه باشد .ونیز دندان او . در فرهاد شیرین گوید

غضنفر خود نه ائده چنگال و یالین

چیکر اولسا دیشی ائودن مجالین

تیکاری؛آدمی راگویندکه وارونه به خر سواری بکند . در محبوب القلوب در مزمت نوکر نمک به حرام گوید

چنبر شاخ یورغه اَئوینه تیکاری میندیردیلرو شهرین کوی محلله سینده گزدیردیلر

تیندیرمادی؛دیندیرمه دی؛با او صحبت نکردن . اورا به حساب نیاورد. آسایش و فراغت نداد.با او حرف نزد. در چهار دیوان گوید

وصل آرا کوپ ایسده دی جانیم که بیردم تینغامین

هجر تا جانیم نی تندن آلمادی دیندیرمه دی

تینغالی؛دینجلده؛برای اینکه آسایش داده بشود. در چهار دیوان گوید

نه قاتیق حال که هجرین گئجه سی تینغالی قویماز

یئراهلین اشک ایله اندوه گوی اهلین نعره دن یارب

تیکر لاماک؛آغناتماق؛غلطانیدن

تیکلاشماک لیک؛گوز بَرلتمک؛یعنی تیز تیز نگاه کردن . ونیز راست ایستادن

تیکلانماک؛ آغناتماق؛غلطاندن

تیر اشماک؛آغناشماق؛به اتفاق غلطیدن

تیکدی؛موزه که از پوست و نمد سازند . یعنی زده شد. ونیز دوخت.در ترکی آذاربایجانی یعنی ساخت

تیکرادوره؛هنده ور؛دور اطراف را گویند

تیلامان؛دیله مم ؛ایسده مم؛نمی طلبم . وخواهش تمنا نمی کنم

تیلادی؛دیله دی؛طلبید. ونیز خواهش کرد

تیزدی؛دوزدی؛ردیف کرد.ونیزبرشته نمود. در سبعه سیاره گوید

دوزدی هریان قفس ده گوهر پاک
بیر طرف توکدی لعل آتشناک
یاخود
خامه ایله اول که سنی سیزدی
گوهرینی قارا ایپکده دوزدی

تیلاتتی؛چاغیردی؛طلبید و اظهار کرد

تینمای؛راحت نمی شوم . دم نمی زنم(دانیشمام) . در لیلی مجنون گوید

تینمای یوکوروب قویون تک تکیندن
قویوب اوندا ایاقین یانماقیندان
یاخود
بارچه بو طرف عزیمت ائتسین
تینمای نفسی قاشیم غه نه ائتسون

تیزی؛دیزی؛یعنی زانوی او . در تاریخ الملوک گوید .نثر

چون اول سپاه آراسیندا یخیلدی
اسگندر گلیب اونون باشی نی اوز دیزی اوسدونه قویدی

تینیبان؛دینجه لیبن؛یعنی راحت و آرام شده است . ونیز به سخن آمده است (دینیبن)

تیکرامنی؛هنده وریمی؛اطراف و جوانب مرا . در چهار دیوان گوید
تنیم ده هر طرف قانلی یئر گویا که قیلمای عشق
قضا هم حکمتی کیم توتدولار هنده وریمده قانلیق لار

تینای؛آرام و آسوده شوم . نیز به حرف بیایم . در فرهاد و شیرین گوید
منه توتغیل که سوزنی گورنه ائتدیم
تینای بیر لحظه چون منزل غه یتدیم

تیکرو؛دیب؛انتها . وآخر . حتی هم گفته میشود

تیتراتا آلمای ؛ترپده بیلمز؛یعنی نمی تواند حرکت بدهد . در حیرت لابرار گوید
سترک ملک اوچون اونا گاهی بیتیب
تیترده بیلمزنجه کیم زور ائدیب

تیریک لای؛دیریلیک؛ زنده بودن. در فرهاد شیرین گوید
چون نقاب ائتدی بِر قار اق نی پیشه
دیریلر گور هارا گیرمیش همیشه
یاخود
چرخ قتلیمه تیغ کین آلدی
گور ایچیمه دیریلیک له اوخ سالدی

تیلانچی؛دیلنچی؛گدا . و سایل را گویند. ونیز به معنی بهادر و دلیر باشد .ایضاحات بوکی آذاربایجان تورکجه سینده دیلنچی یه یولوچو دئیلیر یالنیشدیر یولچو سفربر اولان آداما دئیلن سوزدور. در لیلی مجنون گوید
تون درگهینده دیلنچی زنگی
ایکیدا دَریسی دور پلنگی
ونیز مولانا لطفی گوید
سن حسن ائلی نین خانی ومن بنده دیلنچی
سن دلبر گلرخ سان من بلبل مهجور

تیکرمه؛یومموری؛هر چیز مدور را گویند خصوصا سنگ آسیاب

تیگَشنجه؛تصادفی همدیگر را دیدن . ناهنگام ملاقات کردن

تیری؛دری؛پوست را گویند

تیکرایسی؛هنده ور؛یعنی اطراف و جوانب.ایضاحات هنده ور سوزواصلینده ماد سویلو طایفلارین دیلیندن بیزیم آذاربایجان تورکجه میزده داخیل اولوب کوردو یاخود تالشی بیر سوزجوکدور . در چهار دیوان گوید

سلطنت تختی نه چیخماق دیله یین اورگه نیین
ینه گلدیم ایشکیک تیکرایسی ائیله یین

تیورتاِ؛تیکیلسه؛وصله کردن . ودوختن . ونیز به سیخ بکشم .واگر بنا بشود . اگر ساخته شود . مصرع
کونلومون چاکی کیمی کوکسوم شکافی تیکیلسه

تیریسی ؛دریسی؛از پوستش . در چهار دیوان گوید
اویوب دوشدی نوایی تنی نین داغلاری
کویودا اولان ایت اولسه دیریسیندن یامایيز
یاخود
تون درگهینده دیلنچی زنگی
ایکیندا دریسی دور پلنگی

تیمور قانات؛دمیر قانات؛جوجه پرنده ایکه تازه پر در بیاورد .ایضاحات ایندی سه چوخلو تورک سولو اولکه لرده ماهواره یاخود هواپیمایا دئیلن سوزدور

تیبرا؛ترپن؛امر از حرکت کردن . در حیرت لابرار گوید
تَرپن نوایی ونوا دئمه یین
هرنه ایماس اولسا روا دئمه یین

تیمور قازوق؛دمیر قازیق؛نام ستاره جُدی. ونیز میخ آهنی را گویند

تیمور تیکان؛دمیر تیکان؛خاریست سه شاخه که از فولاد ساخته برسرراه دشمن ریزند. ونیز سیم خاردارا گویند

تیمورقاپی؛دمیر قاپی؛درب آهنی را گویند .ونیز ماحالی ایست در قفقازکه دربندگویند

تیلاماس؛دیلمه ز ؛خواهش نمی کند . طلب نمی کند . در چهار دیوان گوید
گل ده وفا یوخمو هانی بیر قوش آنلاسین
هر کیم وفا گلی دیله مز دهر باغیندان

تینماغیل؛آرام نداشته باش . وآسایش مکن . ونیز دم نزن(دانیشما) . ساکت باش(توخدا). در چهار دیوان گوید
سن اونی ایتمکدن تینماغیل بیر کیم سالک
اگر مطلوب تاپمیش اوندان ایمیش کیم طلب قیلمیش

تیشلدی؛دئشیلدی؛سوراغ شد . در لیلی مجنون گوید
کیم باغری سپهریدن دئشیلدی

اول ناله اوتی گداز قیلدی
یاخود
دئشیلدی خسته کونول عشق تیغی ائتکج زور
گیرر اونا قارا قایغوسپاهی ایله که مور

تیمور بالغ؛دمیر بالیق؛لقب پدر سلجوق باشد که موسس امپراطور سلجویان بود

تینماق؛راحت شدن . وآسایش داشتن

تیندورماق؛آرامش داشتن . راحت بودن

تینکلاماق؛دیلَنَمَک؛شنیدن. وگوش دادن

تینکشاماک؛تینکشورماک؛سنجیدن. وموازنه کردن

تیلالماک؛باشا باش گلمک؛مساوی شدن . وبرابر بودن

تیغو؛مکث .و آسایش . ونیز وقفهای آیات قرآنی

تیندورور؛راحت می کند .و آسایش میدهد. ونیز به سخن می آورد . در چهار دیوان گوید
وعده وصلی که جاناندان گلیر هجران گونی
تیندورور کونلومنی سو ینکلیغ کیم اول جانان گلیر

تیرکان؛دوزن؛ردیف کننده . ونیز چیننده . ونیز ربایند ه .(اوغورلایان) در لسان االطیر گوید
اول دئدی دیین اوزی ویران اوزی
بذل آرا ساچان اوزی تیرکان اوزی

تیلار ؛دیلر؛خواهش وتمنا می نماید. در چهار دیوان گوید
زمان اهلی نا اهل زماندان ایسده سه احسان
ینه اوتدان دیلر کیم سو چیخاردا خاره دن گوهر

باب الچیم الپارسی و التازی مع الاالف

چاغ؛چاق؛آن؛وقت . زمان .حال فعل

چاقدا؛چاغدا؛در وقت . ودر هنگام . در آن وقت . ونیز کلمه رابط است که آخر لغت واقع شود مثال گلن چاغدا و اولان چاغدا .در چهار دیوان گوید
کامینا یتن چاغدا وصلین خانیندان هجر آغوسی
تلخ اولور اونداق که ائل ساغر ایچرلر آش آرا
شراب خواران این مفهوم را خوب می فهمند

یاخود
ایتی نین گر ایاقی یاندی اوتن چاغدا قبریمدن
سوموکلر توپراغیم دان یاندیریب ایلانک اونا وهم

چالا باشلا؛چالماقا باشلا؛شروع به نواختن کن . در چهار دیوان گوید
ساقیا مئی دولدور کیم عربده ایستر کونلوم
ای قلندر چالا باشلا هویکورن چاقدا قوپوز

جارلا؛امر از فریاد کردن . ونیز کنایه از آگاه کردن مردم از امر جاری یه و غیره. در حیرت لابرار گوید
جارلا مراعات ائله اصحابینی
ایندا تکلف ائله احبابینی

چاغا؛چاقا؛طفل . بچه کوچک . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده اریک یاخود بادامین کالینا چاغالا دئیلیر

چایقالیب؛ چالخانیب؛به حرکت و به طلاتم درآمده است . در چهار دیوان گوید
هر زمان کونلوم ده عشق افسانه سین یازماق نه سود
چایقالیب دریای غم ائیلر چو زایل هر زامان

چاقلاب؛چاغلاییب؛مهیا کرده است .ونیز سوزانیده است. در فرهاد شیرین گوید
طرب غوغاسین اول کشور ده چاغلایب
مشققت کاروانی رخت باغلایب

چاغلادیم؛مهیا کردم . ونیز آماده نمودم ..ونیز سوزانیدم. در چهار دیوان گوید
گرکرم دریاسی یلین موجی بودور کی چاغلادیم
هانی اوز بوینونا گر عشرت دن ائدسه اجتناب

چاپدوروب؛چاپدیریب؛یعنی به سرعت تمام اسب و غیره را تاخته است . در لیلی مجنون گوید
هریانه کیشی چاپدیریب تاپیب ال
کین امریده محکم ائیله بن بئل

چاغِر قانات؛انواع اقسام بطّ را گویند

چایقات؛چاغلات؛ امر از بهم زدن . وبهم آمیخته کردن .ونیز سوزانیدن. در چهار دیوان گوید
حُزن ایچره نوایی چوخ آغلار ایسه ای ساقی

هوش ائدیگی دارو جامینی اونا چاغلات

چاغِر؛چاخیر؛شراب را گویند . در چهار دیوان گوید

سینیق سبو آجی چاخیر حزین دودوک سورنای
یتین هارایما یاران منی غم آلدی هارای
سیزینله باده ایچیب سیر ماه ائدن گَنجه لر
نه یاخچی گونلریدی ها لوهش الله های

جَنه وار؛جانور؛معروف است . ونیز مورها باشند به بزرگی سک و گرگ باشد در مغرب زمین با خیل وحش متفق شده به قوشون اسکندرحمله ور شدند. ایضاحات .اصلیندن بو سوز فارس منشاءلیدیر آذاربایجان تورکجه سینده ائل آراسی قوردا جَنه وار دئیلیر. در سد سکندری در شرح آنها گوید . مصرع

توتوب دشتی اِیت کیمی جانور

چالقولوق؛مثل اینکه آلت طرب زده شود . در فرهاد شیرین گوید

یوخاریدورکه یولدان آلقولوقدور
اونون کوسی و رحیلین چالقولوقدور

چایقالور؛چالخانیر؛یعنی به حرکت وبه طلاتم در می آید. در چهار دیوان گوید

قاشی هجرینده یانکی آی روزه نی نین خوفی وار
صرصر آهیم ایله چون بحر اشکیم چالخانیر

چاقیلور؛دویولور؛یعنی کوبیده و زده میشود . در لیلی مجنون گوید

یوخ کیم دویولوردی بی تامل
اوز حی و قبیله نی قیلیب گول

چاقلیق؛مثل . ومانند . وشبیه. در فرهاد شیرین گوید

ایکی فیل اولسا خسرو یا نظامی
اولور یوز فیل چاقلیق پیل جامی
یاخود
بیلیرسن اوزون کلّو چاقلیق کیشی
که نیرنگ وافسون ایدی اوز ایشی

چایقانماس؛بهم نمیزند(چالخانماز). وحرکت نمی کند (ترپتمز). در فرهاد شیرین گوید

یتر صرصر دریاغوزغالانی
ولی هر یل اسیب چالخاتماز اونو

چالیق ؛تند و تیز. ونیز چالاک . ونیز اسب جلف . در چهار دیوان گوید

گر گونشیم اولسا راکب اولوقوتک ایمکای سون

توسن افلاک نیچون کیم اولور بی حد چالیق

چاق؛چاغ ؛آن؛وقت . زمان . آن. ونیز کلمه رابط است که در آخر لفظ واقع شود مثل ها چاق دوراچاق و آلینچاق.ونیز آلتی باشد برای زینت به پیشانی اسب بندند . وهم چنین یارقوچاق آلتی ایست با آن گندم وغیره کوبندو خورد کنند. درلیلی مجنون گوید

هجر اوتو تنین نی یاندیراجاق
کیم ساچار ایکن اول اوتدا تپراق

چانقال؛زمین پست و ناهموار . و دره و مواضع ترکیده و شکافته گویند. (پارتاق)و آنرا بورتاق هم نامند

چابان؛چاپان؛خفتان وصله دار را گویند و نیز اسب تازنده و غارت کننده باشد

چاپان؛چیرپان؛به یک چیزی را زدن . یا آدمی با شمشیر و غیره در آن زدن . و نیز تازنده .در سد سکندری گوید

قیلینج یوخ هلال درخشنده اول
چاپاروقیتده ابرق رخشنده اول

چاقلین؛چیز معین شده را گویند

چاقلابان؛یعنی قیاس و مظنّه نمودن . به معنی قدو اندازه هم آمده .در حیرت لابرار گوید

آنجا نه کیم ایلتا آلیر چاقلاییب
بزک تاخیب آرخاسینا باغلاییب

چالین؛چاقین؛قور ؛ جرقه سنگ چخماق را گویند . جرقه آتش .در فرهاد شیرین گوید

یانیق تنده یالین ویرماق نی ایدی
پامبوق اوزره چالین ویرماق نی ایدی

چاپقولاشی؛چیرپیشماق؛ جنگ وگریز و نبردرا گویند.کنایه از وبهم شمشیر زدن باشد

چاپقون؛به باریدن برف باران که همراه با سوز سرما باشد . ونیز تاخت وتاز را گویند . در چهار دیوان گوید

بیل وفا رسمین غنیمت ای گل اوندان بورنا کیم
دی سپاهی بِتدی آه وگوز یاشیم چاپقونی تک
یاخود
چو دی چاغی بیل خیلی دن اون سالیب
چمن کشوری ایچره چاپقون سالیب

چاقین ؛رعد وبرق را گویند. در فرهاد شیرین گوئید
گهر چکسه فراق اوتون چاقین تک
گهی یاغدیرسا هجراشکین یاغین تک
یاخود
که قدی اوزره اول چاقین ساچیب دور
تون مشکینه توکر ایدی اول کافور

جار الله؛به شخص دانشمند و فاضل گفته میشود. در محبوب القلوب گوید .نثر
و بی معنی هذیانین جارالله تیکان کشاف گُمان قیلغای . ونیز در سبعه سیاره گوید
ابن حاجب دئمز که جار الله
اونداکیم تفسیر ایشینده یوخ آگاه

چاپماقلیق؛یعنی تاختن . وبه تاختن اسب وغیره گفته میشود . ونیز غارت کردن . ونیز در آن واحد به کسی شمشیر و غیره زدن و فرار کردن

چاقیلسه؛اگر زده شود .اگر رعد وبرق بزند.در چهار دیوان گوید
سوز هجرین ایچره جسم زار غمناک اوتدانیر
ایله کیم برق بلاچاقیلسه خاشاک اوتدانیر

چاپماق؛بسرعت تازیدن . دائم تاختن . ونیز غارت کردن

چایقو لاشماق؛**چار پیشماق**؛**چیر پیشماق**؛به یکدیگر شمشیر زدن . وستیز نبرد نمودن. دعوا نمودن

چاپاق؛ماهی ریزه ریزه را گویند

چاپانی ؛ اشاره به شخص تازنده هست

چاپچی؛سلاح را گویند .ونیز کسی که کار چاپ ونشر انجام میدهد

چایقالدی؛**چالخاندی**؛به حرکت وبه طلاتم در آمد . در فرهاد شیرین گوید
کیم اول حالتده کیم چالخاندی دریا
سپاه موجی دن قوزاندی دریا
یاخود
تور اوزره تجلی ائیله جک فاش
چالخاندی سو ینکلیغ اون قاتیق داش

چاز ه پا؛**جیندیر** ؛به لباس کهنه ومندرس گفته میشود . در محبوب القلوب گوید

محلیده وئریلن اسگی چاره پاره دون سخاوت
بی محل وئرجک زر بفت و چار قات شقاوت

چالانچی؛چالقیچی؛نوازنده

چابوق؛چوپور؛کسی که در صورت اوجای زخم شمشیر غیره باقی مانده باشد . وهم چنین از مرض سیاه سرخه چاله چوله در صوردت آدمی باقی بماند .ونیز دامن قبا را گویند(چابوق)

چاتماقلیق؛چوبهای آلاچیق و غیره که چند تایی سر هم کرده چاتما گذارند . سه پایه ای در آن خیک اویزان کرده با تکان دادن مداوم ازآن ماست کره حاصل نمایند

چاتلاماق؛ترک خوردن

چاتلاغوج؛درخت سقز را گویند

جاغاتی؛جغتای؛نام پسر دوم چنگیز خان است زبان ترکی ترک ابن یافث ابن نوح وضع نمود ولی جاغاتای خان در توران و ترکستان و ماورالنهر و خوارزم و اوزبک و هم چنین ایران روم گسترش داد. ونیز مرد دانشمند را گویند

جاوجه؛هَله؛به معنی قَدَر و اندازه و نهایت است.به عربی الی گویند .
در چهار دیوان گوید
سرو گل حُسن ایچره یوخ بو گل سرو رخساریجا
ایله کیم قمری وبلبل ناله دامین زاریجا
یاخود
گمان قیلما خطاکاری اوزومجه
.....سرسبز تاپماق اوزومجه (...اوخونمادی)

چاتاق؛اورتاق؛کلچه و خیمه آن تخته ایست سوراغ که بر ستون خیمه گذارند. ونیز به معنی سهیم و شریک

چاتما؛دام صیادی که سازند . ونیز خیمه گاه سیاه . ونیز هلال ارا گویند

چاتی؛سه پایه را گویند که خیک آویزان کنند . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بیر نوع ایپ دئمکدیر مال قارانین بوینونا سالالار

جار؛خبردار کردن عامه مردم به وسیله شخصی که با صدای بلند داد بزند مردم را از امری مطلع سازد . نیز نام طایفه از لزگییه میباشد. در چهار دیوان گوید
عشق اهلی کونلوم فغانیندان تاپا مقصده یول
دشت آراهریان آزانلارینی جارلار بو جرس

جار لاماق؛جارزدن

جار لاتماق؛وادار کردن کسی که جار بزند

چارکه؛به معنی شادروان . ونیز خیمه وخرگاه را گویند

چاروق؛نوعی پاپوش بوده از پوست می دوختند بعد ها از رزین وغیره هم به بازارآمد

چاشماق؛خطا کردن . ومضطرب شدن .سعف نمودن

چاشیرماق؛چاشدیرماق؛منحرف کردن . ومضطرب ساختن .مجبور به سعف کردن شخصی

چاش باش؛پریشان . ومضطرب .هذیان گویی . ومتفرق. حواس پرت

چاولاماق؛قصور گمان کردن . ونیز ملاحظه کردن . دقت نمودن

چایقالقای؛چالخاشدی؛به جنبش طلاتم آمدن آب وهوارا گویند. وطغیان کردن .در سد سکندری گوید

نه طوفان بلا بحرینی چالخاندی
جهان اهلینی اوسدونه قالاندی

چالقوسی؛ساز دن او .نواختن را گویند مثل کسی پرده در سازی بنوازد . ایضاحات آذارباجان تورکجه سینده ائله بو آنلامدادا ایشله نر امما بیردن بالاجا توپا آغاج وار دوققوز دون بویدا اولار اونون شوءلرینن قیریب گتریب حییت باجا سوپورگه سی دوزلدرلر اونون هم بوتاسینا هم سوپورگه سینه چالقو دئیلیر . در سد سکندری گوید

سپهر اوجی یتیریب هیمتین
فلک طاقینا چالقوسی نوبتین

چاغادان؛تخته ایست برای بر پا کردن آلاچیق چوبهای اطراف را از سوراخ آن عبور دهند . ازطفل ونیز ازبچه

چاغان؛بایرام؛به لغت مغول روز عید را گویند . ونیز به معنی سفیدباشد (آق)

چاغاناق؛جیناق؛جایناق؛آرنج و بند دست را گویند

چاغدال؛یساوول؛فوجی که لشکر را برانند و از لشکر باخبر باشند . محافظان اردو

چادیرغه؛شادیرغه؛کولگه لیک؛سایه بان

چاقماق؛چاخماق؛سنگ آتش زنه . ونیزرعد برق زدن . ونیز بد گویی به دنبال کسی گفته میشود . درخشنده گی چیزی را گویند(پاریلاماق)(ایشیلاماق)

چاقیشماق؛دَئشیمک؛بر خورد کردن دوچیز را گویند . مثل تصادف کردن دو ارابه ی اسب باهم

قاچار؛موضعی که در بیرون شهر بند قلاع جمعی در آن محوطه حصاری ساخته سُکنا گزینند . ونیز میدود

چاقناماق؛چاغناشماق؛منقلب شدن . وبهم خوردن

چاقیلداق؛چاتداقلیق؛ترکیده گی .ونیز ترک خورده گی

چاقیلداماق؛شاقیلداماق؛دگرگونی و صدای ابرهارا گویند.ونیز انقلاب و بهم خورده گی

چاقیللتاق؛قوروت؛کشک را گویند که ازآن دوغ سازند

چالماقلیق؛نوازندگی . ونواخته کردن

چایقاتور؛چالخادیر؛یعنی حرکت وبه طلاتم در می آورد . در چهار دیوان گوید

اول آی فراقیندا بحر اشکیم اوندان دور
که یانکی آی کیمی سان چالخادیرویریب کولاک

چاقیلمایدور؛چالینماییر؛یعنی زده نمیشود. انگار موسیقی فلان نواخته نشود آنرا گویند در چهار دیوان گوید

دمیم بخاری بولوتوندا درد کاجیندان
گوزومه هیچ نظر یوخ که اوت چالینماییر

چاپاغان؛چاپان؛تازنده . کسی که کارش چاپیدن اسب غیره باشد

چاقیدور؛یعنی وقتش هست . وبه موقعه اش هست

چاودی؛تانیندی؛یعنی مشهور و نامدار گردید . در مخزن میر حیدر گوید

دنیادا جز حیدر صاحب هنر
کیم چاودی بونجا توکه بیلمز گهر

چالا؛منگولو؛به لغت مغول منگوله را گویند . ونیزگودی زمین را گویند.وهم چنین بنوازد

چال ؛امر از نواختن .به ریش مردانی گفته میشود در حال سفید شدن هست . ونیز اسبی که موی آن سرخ باشد . نیز شتر بچه که اورا آبدوغ هم گویند . نیز قریه در حوالی قزوین . ونیز به نوعی ماهی گفته میشود

چالیشماقلیق؛همووارہ در سعی و تلاش بودن . وکوشش نمودن . باهم نوازندگی کردن

چاولاتماق؛ اخبار کردن . چشم از روی خشم خیره کردن . ایضاحات آذاربایجان تورکجه گوز(برلتمک) دئیلیر

چالار؛مکسی که به دام عنکبوت افتد.نیش میزند . ونیز مینوازد

چالای؛مرغ موش گیر را گویند

چالپا؛چالپوق؛چالا؛جایی که آب افتاده باشد. گودی در آن آب جمع شده باشد

چالت؛قیبراق؛قیووراق؛چُست وچالاک را گویند .ایضاحات آذاربایجان تورکجه قیووراق دوزدور کی اصلی سوز قیویرلماقدان گلیر

چالمه؛چالما؛فوطه ودستاررا گویند ونیز امر از ننواختن هست

چالچی؛چالقوچی؛به معنی نوازنده هست

چالش؛راه رفتن از روی ناز وکرشمه و تکبررا گویند

چالیش؛امر از سعی کوشش نمودن هست . ونیز امر از تلاش کردن. ونیز به مخاطره انداختن طرف مقابل (چالش)

چاملانماق؛به کدورت اکراه حرف زدن

چامور ؛پالچیقلیق؛زیقلیق؛پالچیقلیق؛گِل لای. و لجنزاررا گویند

چاناق؛چناق؛به معنی رکاب هست. ونیز نام طایفه ایست .ونیز کاسه راگویند (چاناق)

چانق؛تیره گی هوارا گویند

چانغا؛چانقا؛به معنی چنگال میباشد

چام آغاجی؛شام آغاجی؛ شمع آغاجی درخت جنگلی ایست اگر آتش بزنی مثل شمع میسوزد در ولایت قارص حوالی ارزروم است . اهالی

آنجا اکثر شبها آن درخت جهت روشنایی آتش زده میسوزانندازنوع درخت صنوبر ولی خود درخت بخصوصی ایست در سایر بلاد دیده نشده است

جانغی؛مجمع و مصلحت شور را گویند

جانک؛زینقیروع؛زنگ . وجرس . وناقوس را گویند

چاینار؛چئی نر؛جویدن غذا را گویند یعنی می جَوَد. در لیلی مجنون گوید

چیمدیرایدی اَنیک لارینی هردم
چئی نردی سیبیلرینی هردم

جاو؛چاو؛دشمن . وغنیم را گویند . ونیز نام شهری ایست که ار آنجا تا خان بالیق یک ماه راه است. دولایمه(دالایلاما) کعبه مغول است رهبر دینی مغولان در آنجا اتراق کند به زبان چیناوی آوازه میباشد . ونیر پول اسکناسی که اولین بار توسط ایلخانان در ایران وتوران وهمچنین روم رایج شد .در چهار دیوان گوید

زاهدا عشقین گیزله دیرسن اوندان سونرا کیم
حالیما تشنیع ایله سالدین باری عالمده چاو

چاوچی؛به لغت مغول پاشنه پارا گویند(دابان)(توپوق). ونیز کفش دوز باشد

چاودور؛نام پسر گوی خان ابن اوغوزخان . ونیز به لغت مغول صاحب ناموس را گویند. ونیز نام طایفه ای از ترکمانیه هست

چاولورق؛به معنی نبیره باشد

چاووش؛چوئوش؛چوبدار . یساوول .وائشیک آغاسی . ونیز کسی که راهنمای قافله باشد

چاغان؛چاقغان؛اسب یا آدمی که چشمش سیاهی ندارد رنگ کبودی بر سفیدی غلبه کند

چاووت؛چاودورمه؛محوطه محصوررا گویند. زمینی دیوار یا سیم خاردار شده باشد ونیز سراپرده که بر دور آن خیمه کِشند

چالقامان؛چالقاماقلیق؛چالقاتماق؛چالقاتماقلیق؛ترپ تمک؛سیلکه لمک؛جنبانیدن(سیلکه لمک) .
وچرخانیدن(دولاندیرماق) . وبرهم زدن(قاریشدیرماق)

چایماق؛پرت شدن . اشتباه کردن . منحرف شدن .هوایی تیر پرتاب کردن

چایان؛عقرب را گویند . وبرج عقرب . در کلیله دمنه گوید
کیم که کیم عادت اولور اونا دمیم
صادر اولور اوندان اول بی اختیار
دام وداش دئمک چایان یتجک تیکر
کونولده گئچمز قیلور قیلماز کار

چایلان؛جای ریک بوم باشد

چایبر؛نام گیاه هرزیست در باغات وغیره می روید

چاوون چای ؛آلا چارپو؛قاطی شدن برف و باران را گویند که همراه با سوز سرما باشد . ونیز رودخانه و نهررا گویند. در چهار دیوان گوید
دهر باغیندا اینجه وصل گلی اولسون کیم
هجر اوتی دور باغینی اشک سویی دور چاوونی

چاینلماق؛لفظی باشد که طایفه قونغرات خویشان و آشنایان هم طایفه ای خودرادر مواقع نزول لشکر بدان اسم صدا زنند . اورانلامیشی یعنی آواز کننده

جاجوجاک؛ساخسی؛ظرف سفالین را گویند

باب الجیم الپارسی و التازی مع التا القرشت

جِت؛قومی هستند فرو مایه که ایشان را غریب زاده گویند کار ایشان اشتغال خبیسه باشد . به معنی کنار هم آمده است

چیتماق؛رو ترش کردن . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده چیرتماق تیغینین بیرینین بدنینه ویریب قان چیخارتماق دئمکدیر

چیتلاماق؛چیمدیکلمک؛نیشگول گرفتن را گویند

چتوق؛قیجقیرمیش؛ترش و منقبض

چتکن؛به لغت مغول شیطان لعین را گویند

باب الجیم الپارسی و التازی مع الدال

حَدَه داشی؛سنگ یَدَه باشدکه آنرا یه داش نیز گویند

باب الجیم الپارسی والتازی مع الرا القرشت

چَرکسی؛کسی که منسوب به طایفه چرکس باشد .یک نوع پیکانیست مخروطی شکل و دراز . چنانکه در فارسی امرودی گفته میشود . در چهار دیوان گوید

قدی جوشن آرا کونلوم ده اونون تک اوخ
چرکسی ده اولوق غه اول اوخ اوزه پیکان ینکلیغ
یاخود
گوموش تک باروق بارچانین گوهه سی
باش اوزره قویوب دور کلاه چرکسی

چون کلاه ازبک مخروطی شکل است آنرا اصطلا چرکسی گویند.ونیزمانند پیکان . در حیرت لابرار گوید

شعله تیغین دئمه گیل چرکسی
چکدی زبانه همول اوت شعله سی

جَرار؛لشکرانبوحی که آراسته باشد . در سد سکندری گوید

سگیز یوز سپاهی جراردا
ایکی یوز ینه اهل بازاردا

جَرای؛اوز؛چهره ورخساره را گویند

جِرجِر؛ چرخی باشد که خرمن را بدان کوبند . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده (وَل)دئیلیر

جِرِم؛قور؛شراره آتش را گویند

جِرغاب؛تیر هوایی که برای طیور اندازند . مولانا لطفی در گل نوروز خودگوید

آوو آولایب قوش سالیب جرغاب همیشه
گئجه گوندوز تنّعم قیلدی پیشه

جِریکی؛یعنی سپاهی گری .هم چنین صاحب لشکر و قوشون را گویند . در سد سکندری گوید

پوزوقنی قویارسان چریکی گیریب
ائویندن اونو نجه شاخ آیریب

چریکلاماک؛یعنی لشکر کشی کردن. ونیز مهیا کردن لشکر

جَرن؛جیران؛به آهوی ماده گفته میشود . درلیلی مجنون گوید

چو عزم شراب ناب ائتدیلر
جیران قوزوسون کباب ائتدیلر
یاخود
چو یتدی خزان یلی نین آهی

بستان جیرانینی قیلدی گاهی

چَرغ؛جانوری ایست معروف از جنس سیاه چشم با خای نقطه دارهم همین معنی را دارد

جِرجِرک؛جیرجیرک؛حشره ایست بالدار کوچک در میان مزارع زیست میکند .در فواصل مختلف غروب ها با صدای دلنواز آواز سر میدهد در حیرت لابرار گوید

یاوه چوخ ائدیردی بیر جیرجیرک
چرخ کوپ اورماقدا بیری خِرخِرک

چریلیک؛سپاهی گری

جُرّه؛ارکک؛نرینه جانوران را گویند از قبیل بز و باز سفید غیره

جرمانه؛اقرار گرفتن از مجرمان

چریک؛عسکر.سرباز.نظامی . کسی که برای ارتش حرب کار میکند.
در سد سکندری در دعوار اسکندر بادارا گوید

چریکه ایش آشیب اولدی ینه
زمان لگد کوب اولدی ینه
چریک یاپیبان عرصه خاکینی
ائدن گُردی سوندان که افلاکینی

باب الجیم الپارسی و التازی مع الشین القرشت

جَشته؛تنبور بزرگ را گویند

چَشمَن؛ضیافت ومهمانی عام را گویند

باب الجیم الپارسی والتازی مع العین بی نقطه

جعفری؛ به نوعی مار گفته میشود . در سد سکندری گوید

اولور کَفجه اَفعی جَعفری
اولوب هر بیری اول گنجین اژدری

باب الجیم التازی مع الغین نقطه دار

جُغرات؛قاتیق؛یوغورت؛به لغت سمرقندی ماست را گویند .
در سد سکندری گوید

اونو ائوه گتیردی چکیب عنان
روان ماحضی چکدی چغرات و نان

جغتوک ؛همسر وزن هم خوابه را گویند. در چهار دیوان گوید

چو نوکره وئردین اجازه ینه
گلیب قیلسا خدمته قولدا ایش لیق
بیل اونو جغتون غه وئرسن طلاق
یادا ایسده سن قیلماق اویناشلیق

جُغتی ؛زن شوهردار را گویند . در تاریخ الملوک گوید .نثر
ابراهیم علیه اسلام سارا ایله کیم همزاده سی و جغتی ایدی مصره گلدی

چغوت؛نام تیره ای از طایفه لولی ایست (کولی)که جای خود به قلم آمده است . در چهار دیوان گوید
ای نوایی ائیله دی لولی وش کونلومو قید
خلقینی اتراک اسیر ائتدی ولی بیزی چغوت

جَغد؛به معنی چندوال که عقب لشکر حرکت می کند

جَفوق؛ .....خوانده نشد

باب الجیم التازی و تالپارسی مع الکاف

چَک؛**دوگون**؛گره .عقده . ونیز سجلات وبروات . ونیز قرعه انداختن .در تاریخ الملوک در باب ضحاک گوید
گوناه لیق اولماسا چک سالیب خلق دن قتل قیلیردی

چَکاوک؛نام آهنگ موسیقی ایست . ونیز مرغی ایست به بزرگی گنجشک اورا سرخاب هم گویند . در فرهاد شیرین گوید
نیچوک کیم آنلادی بارین یکایک
گلیرسه سیرادی اوندان کیم چکاوک

چکچه؛چشم متحیر وواله را گویند

چکمن؛هوای بارانی را گویند . ونیز نام محالیست در اندخون از بلاد بلخ

چکوش؛**چکوج**؛آلت آهنی ایست مورد استفاده آهنگران و اوستادکاران غیره قرار گیرد

چگل؛نام ولایتی ایست در ترکستان که منبع رود سیحون از آنجاست.زیبا رویانش معروف است

باب الجیم الپارسی مع الام

چِلِی؛طوق قرا بُقرا وآن حلقه آهنین باشد که به گردن مجرمان زنند . در فرهاد شیرین گوید
عذاراطرافیندا هر ساری گوللر
چلیکه نچه گردن بسته قوللار

چِلبَه؛طوق قرا بُغرا زنجیردار را گویند

چَلپو؛جلو صافی را گویند

جلایر؛نام طایفه ایست از اتراک که در ترکستان بعداز چهار طایفه که ارلات و برلاس و ترخان و سولدوز نجیب ترین وتوانمدترین طایفه هستند در زمان چنگیز خان که طایفه جلایر با دیگر طایفه قدرتمند هم چون طایفه سلجوت و نایجوت و قتغرات متفق شده باهم سنگ یده استعمال نمودند تاقوشون چنگیز خان واونگ خان را از بارانیدن باران وبرف شکست دادند. ایضاحات بو جلایر طایفالاری آذاربایجاندادا اوزون زمان دولت چیلیک تملی قوروب اولکه نی ایداره ائله میشدیلر . شعرپارسی

پدید آمد از مکرشان بادو برف
شد از برف صحرا چودریای ژرف
نکرده کسی جنگ بگریختند
ازایشان دوباهم نیامیختند
یاخود
وجلایر غوغاسی
وغاوچین علالاسی

جلدوی؛انعام بهادران گویند که در دعواپیش دستی نمایند

چَلپک؛یک نوع نان ایست نازک در روغن می پزند

چَلنگ؛شهپر طیوررا گویند . ونیز لوله ایکه به کلاه خود نصب کنند که علامت پهلوانی ایست

جَلیش؛دوجنسه . دورگه.هر چیز دوتخمه را گویند

جَلد؛معروف است . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بین ترپشمک ایشده عجله ائلمک یورک اولماق معناسینادیر . در چهار دیوان گوید

نجه مین جلد ملاح هنرور
بالیق سو اوزره اولدی موج پرور

چِلا؛چلو؛طعام برنج را گویند.به کسرجیم تازی عنان اسب را گویند (جلو)

چِل؛پرنده ایست هلال گوشت از کبک قدری گوچکتر است در رانهای خوداستخوان ریز ریز دارد

باب الجیم التازی و الپارسی مع میم

چمچه؛چومچه؛قاشق بزرگی که از دیگ وغیره آش کشند.ماله ایکه بنّایان با آن کار ساخت ساز انجام دهند

چمن؛چمندر؛ستور کاهل و بد راه را گویند

چمدیغان؛پرنرم مرغان را گویند

جمجمه؛باتلاق را گویند

چمدیک؛چیمدیک؛نیشگول . با انگشت از بدن جانداری گزیدن . در فارسی نیشگول گویند

چمدیر؛از روی محببت و تفریح از کسی نیشگول گرفتن . در لیلی مجنون گوید

چمدیر ایدی آهنگ لری هردم
چاینار ایدی مَینگ لرینی هردم

جمجاه؛ کوینک؛به لغت مغول پیراهن را گویند

باب الجیم التازی والپارسی مع النون

جَنکسانک؛وزیر وامیر را گویند . ونیزمرده طیور و غیره باشد

چنگیز؛ستبر . محکم. مقاوم . پادشاه پادشاهان. وشخص معروف است که نام اصلی او تموچین بوده . اسم پدرش بی سوکای ابن پرتان بهادر ونام مادرش اولون آنا که در تاریخ مولانا شرف الدین یزدی نوشته شده که چنگیزخان به طالع میزان متولد شد و سبعه سیاره در آن برج بودند . شعر

نهادیم نام تو چنگیز خان
تومن بعد خودرا تموچیم مخوان

چَنگه؛یالنی؛آهنگ ایست در عروسیها و جشن زن مرد دست یکدیگررا گرفته برای عزت عروسی می خوانند و میرقصندبلکه رسم است عروس را با جمعیت وامیدارند که برقصد ونیز رسم است که تا درِ خانه داماد این نوا را بخوانند و برقصند . در سد سکندری گوید

مغنی دوزوب چنگ وزنیده چنگ
نوا چک که منی های اولنک های اولنک
نوایی چه سر منزلین چین کادور
سرودین داخی سور آرا چنگه دور

چنگل؛چنگال؛شَنه؛آلتی چوبی و یا آهنی ایست با آن گندم غیره را از کاه به وسیله باد دادن جدا سازند

جیجک؛به معنی شجره باشد لغت بافاسی و عربی مشترک است

چِنک؛آلت سازیست .رفیق شریک تاخت وتاز را گویند . در چهار دیوان گوید
ترک تاز ائدیب کونول آلدین اجلدن بورناچاق
حصه آیری داغ.....که اولماز ایدی چنک (.....خوانده نشد)
یاخود
غارت اسلام دن یالقوز قیلیرسان گوئیا
بیله یغمالرده یوخ حاجت که اولسا کیمسه چنک

چناغ؛معروف است چون در تالیفات به قلم آمده است . در لیلی مجنون در شب معراج گوید
گردوندان اوتر زمان براقی
آی گون اولوبان ایکی جناغی
یاخود
رستام مرکبی کیمی برجعین ناهید
ایکی یاندان جناغی آی خورشید

باب الجیم التازی و الپارسی مع الواو

چوب ؛یاخجی؛به معنی خوب و شایسته و موافق است . بفارسی درخت گفته میشود . در لیلی مجنون گوید
آت دوه سی حسابیدن چوب
قویون قوزی حسابیدن کوپ
یاخود
قانلی گوزونده تیکن ایله چوب
کیپریک لرینده حساب آرا کوپ

جومجا؛کوینک؛پیراهن را گویند

چوچوتوب؛شیرین کرده است .چوچوک یعنی شیرین . در چهار دیوان گوید
زهر غم توتدی نوایی نی فراق
لعلی اومیدیندن آغزین چوچوتوب

چوکوب؛خیز کردن . میل به جستن کرده است .انگاری ابر وغیره به جلگه ای نشسته باشد . در فرهاد شیرین گوید
قیلیبان کیمسه میزی غرق کولک
چوکوب دریا توبیکا وارو یوخ باک

چوچوک؛شیرین .ایضاحات اسگی تورک دیلینده اوشاغا چوچوک یاخو جوجوق دئییلیب ایندیسه تورکیه ده ائله جوجوق دئیلیر . در چهار دیوان در قطعات گوید

گهی تاپتدیم فلکدن ناتوانلیق
گهی گوردوم زماندان کامرانلیق
بسی ایسدی سوئوق گوردوم زماندا
لبی آجی چوچوک تاپتد یم جهاندا

چوقوشوب؛چوخالیب؛یعنی جمع شدند(یغیشیب) . واجماع نمودند(دولوب) . در چهار دیوان گوید
زاغلار کویوندا کونلوم نه چوقوشوب اوزدولر
تومشوغ ایرماس هر بیری آغزیندا بیرتیکه اولور

چوقور؛چوخور؛زمین پست وگودی را گویند . در سد سکندری گوید
قیلیر بِر اوزونن خاروخس دن خِلا
تماما چوخورلار ایله چون دولا
یاخود
چوقوردا دوشدی چوگوز گوئیا قوا فعلین
نظرقیلیر اویانیندان چوخور ده پنهان دور

چَومور؛تیره ای از ایل ترکمانییه باشد. ونیز جای گل آلود (زیقلیق)را گویند

چوپوش؛چشم چرک آلود را گویند

چوبوشتی؛یعنی چشمش چرکین شد

چَوکور؛اسم سازی ایست . ونیز به معنی خار آمده (تیکان)

جوموب؛جهیدن کرده . جهیده است . حمله کرده است .در محبوب القلوب گوید.نثر
ومن به توکل علی الله دریاسینا جوموب گیردیم. ونیز در چهار دیوان گوید
قالدین خالین تِرآسیدا یاخود
دمین آسرارسووا جوموب هندو

چورکادیلار؛اوتوردولار؛نشانیدند . در لیلی مجنون گوید
بو حالت ایچینده تاپجاق اونو
بیرناقه یه اوتوردولارنهانی

چَوزور؛گیزله دیر؛سر را از خوردن سنگ وتیرغیره مخفی نمودن . در فرهاد شیرین گوید
اونون تک تیشه دن سیجراییب خیردا داش
که نازیک بیر آغاجدان دا چوزور باش

چوق چوق؛چوخ چوخ؛فوج فوج . انبوه . دسته دسته . در سد سکندری در دعوای دارا با اسکندر گوید

آق لیم والی لاری چوخ چوخ
اطاعت سالیب وارسا بوینونا طوق

جومورماق؛جومماق؛امر از جهیدن . مثل اینکه کسی در آن واحد جهت شنا کردن خودرا به آب بزند . در سد سکندری گوید

بلا سیلی اولماقی سیلی دن
جومماق اولوسنی بوموج فِتَن

چوپجوق؛چیب چیبی؛یک نوع گنجشکی ایست در کنار چشمه زار غیره زندگی میکند . در سد سکندری گوید

نجه اولسا چوبچوقیا جادو لقب
کوپوندن قیلیر صید گر کوپ طرب

چورکانیب؛جِزقالانیب؛ سوخته و جزغاله شده است . در چهار دیوان گوید

کبابیم جزقاله یوخ گرچه آهیم با اونون تک کیم
دوشر ویرانیم ایچره چورکانیب قوش اوتسه دامیندان

چَورچاک؛چورجک؛نقالی و افسانه گویی . در چهار دیوان گوید

حبیبیم حسنی وصفین ایله مهلک آنلا کیم اولسا
چولوندن قصه یوسف بیر اویقو گتیریر چورجک

جوشه؛شنجرف را گویند

چوروک؛چورکوک؛پوسیده . زنگ زده . از هم پاشیده . ونیز شعله آتش که اعضارا بسوزاند و بهم کشیده باشد . در سدسکندری گوید

چو میدان آرا زور رسمین دوزوب
چوروک ایپ کیمین اژدهانی اوزوب

یاخود

تقدیر قوت بازوسی الیدا سبب رشته سی چوروک

چورکانوک؛چورویوب؛پوسیده است

چورکاندی ؛سوخته وجزقاله شد . در چهار دیوان گوید

حزین کونلوم قوشونون پرلری چورکاندی اول گون کیم
پوزوق تن آشیانین شعله ی هجرینده یاندیردین

چوقونک؛قازماق؛امر از کاویدن(یارماق) . وکندن . وحفر نمودن . در لیلی مجنون گوید

گوزوم نی چوقونک تنیم نی داشلار

اونا یتنده گوزون باغیشلار

چوچوتونک؛یعنی شیرین بکنید . در چهار دیوان گوید

غمزه سی بیمی چوکوب آچدی نوایی آغزینی
لعلی پیغامی ایله داخی کامین چوچوتون

یاخود

زهر غم خسته نوایی یه وئریب
خلق کامین چوچوتون باری

چوچوتگیل؛چوچوت گونن؛امر از شیرین کردن .یعنی شیرین کن در فرهاد شیرین گوید

همول گوهر ایله کونلونو یاریدین
همول شَکَرّ ایله کامین چوچوتدون

چورکاند یم؛یاندیم؛کویدوم؛سوختم. و جزغاله شدم .در چهار دیوان گوید

ایماس باشدان ایاق آه دودیم بیرده قَرا
دشتی سپهری دا بسکه چورکاندیم

جوم ؛جمع و تمام را گویند . امر از جهیدن هست . وجهیدن. در لیلی مجنون گوید

دانه توتوبان جهان اوزون جوم
اول که نوع که گرک اوزونی انجم

یاخود

حالیده تنین ایپک گئییب جوم
اوسدونده ایپک یرینده قاقم

چولپان؛نام ستاره ایست که کاروان قیران مشهور است . در چهار دیوان گوید

گونش نی اولماز ای گردون اول آی یه ائیلمک تشبیه
آغیز گر ذره چولپان گوزونه آی اونا قاش اولسون

یاخود

قان یاشیم اولور اوز اوزه قِران لار
اونو کیم آنلاسون صاحب نظرتک

چولیکان؛سویله ین ؛هذیان گفتن . در محبوب القلوب گوید

یوخودا سوز دئیین سویله ین اولور
اول دئیین تک قیلماق دئمک اولور

چوپولماق؛چوپولماقلیق؛چورومک؛پوسیده شدن

چوبولتماق؛چوروتمک؛پوسیده کردن

چوپورتماق؛دوزولمک؛پشت سر هم بصف شدن .از عقب دراز کردن

چوپورماق؛چوپورمانلیق؛یعنی از تعاقب همدیگر دراز نمودن

چوپوروشماق؛از تعاقب همدیگر دراز شدن . در موقع دسته جمعی راه رفتن انگار همه بصف شده در پشت سر هم راه بروند

چوبان؛چوپان؛شبان را گویند

چوبان آللادان؛مرغی ایست کبود رنگ مایل به زردی که کوچکتر از گنجشک باشد

جوجی؛به لغت مغول ناگهان وناگاه باشد . ونیز مهمان نو رسیده را گویند . ونام پسر کوچک چنگیز خان است که در وجه تسمییه او چنین گفتند که جوجی در سفر کوچا کوچ به دنیا آمدچون راه مخوف بوده مجال ترتیب گهواره نبود قدری آرد خمیر کرده طفل در آن پیچیدندکه اعضای او به درد نیاید ونام اورا جوجی گفتندکه ناگهان بوجود آمده بود

چوپور؛موی بُز(قَزیل) و گوسفند(یون) . ونیز جنگل پر درخت را گویند . ایضاحات آذاربایجان تورکجه قیزیلجا یاخود چیچک مرضینن اوزده قالان چالا لارا چوپور دئیلیر

چوپوق؛چوبوق؛شاخه تر و نازک درخت را گویند . ایضاحات آذاربایجان تورکجه پاپروز چکمه گیچین اوزون موشلوگه دئیلیر

جوت؛تیشه نجاری را گویند. ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده ایکی اوکوز قوشوب اکینجک شوخوم ویریب ائله مه گه دئیلن سوزدور

چولکا؛جلگه؛زمین سر سبز . وزمین پر درخت . مناطق پر آب و علف را گویند

چوره کا؛یک نوع مرغابی ایست

چَوک؛نام قماشی ایست بخصوص

جوماله؛بویونباقی؛گلو بند زنانه را گویند

جولدور؛به معنی صله وانعام و جایزه باشد . در فرهاد شیرین گوید

توتوب جولدو آلیر گلمه گده قالخان
دئیین کیم ائیله میشلار داغینی تالان
یاخود
نوایی اوینادی جان خلق دن بورون رحم ائت

چو قیلدی جلدلیق ایندی اونا گرک جولدو

چَورتِکهَ؛جانوریسیت کوچک در میان مزارع زیست کرده صدای بدی هم دارد . در محبوب القلوب گوید.مصرع
یاد ملکونده چورتکه تک سبزه یاپراغی یالاماق

چور؛دِج؛یعنی یکجا . وهم چنین یک قلم . وبه جهت اجماع

چورکانماک؛دولاشماق؛پیچیده شدن . ودرهم کشیده شدن . وسیاه سوخته شدن از شعله آتش غیره

جَوربَه؛ کورپه؛بچه تذرو را گویند بابای پارسی بچه خوک را نامند

چوروماک؛چورومک؛پوسیده شدن

چورغا؛ ؛ظرفی ایست که ته آن وسیع تر از دهان اوست . در آن ماست درست کنند

جوره؛خدمتکار مرد را گویند

جونتای؛جامتایی؛خورجین کوچک باشد درویشان از شانه خود آویزند . در داستان شیخ صنعان دختر ترسا به شیخ گوید
یانان اسگی خرقه دن سن داخی گئج
تارپودوندان تکلم قیلما هیچ
ائیله سن دعوی بهاسین داخی آل
یولدا خرج ائیلرسن جونتاسینا

چَولدیِ ؛سوروشدی؛یعنی جستن کرد . وخیز نمود.ونیز سُرید(زویدی)

جومغای؛جوممماق؛جهیدن . شیرجه زدن . غفلتا حمله ور شدن . در چهار دیوان گوید
اشک بحرینده اگر جسمیم غریق اولماز نه تانک
یوخ اونا اول وزن جوممماق دنیزه دوشسه خَس

جومدی ؛حمله ور شد . جهید . فرو رفت . شیرجه زد

چوری؛کنیز

چوشکور ؛اوسکور؛امر از عطسه زدن هست

چوشکورماک؛اوسکورمک؛عطسه کردن

جوغ؛یوخ .چوبی در وقت شخم زدن وغیره بر گردن گاو و سایر حیوانات بندند. اخکر . ونیز منگوله کلاهی که طایفه قلماق گذارند . در تاریخ انیبا گوید . نثر

که جبرائیل موسی نین الین اوت طبقی ساری مایل قیلدی
موسی بیر جوغ نی آلیب آغزینا سالدی
با قاف به معنی منگوله و اخکررا گویند

چوغان؛یعنی اشنان . ونیز آلو . وزرد آلو

چوغول؛نمّام .وسخن چین را گویند

چوقوماق؛چوقوتماق؛قازماق؛یارماق؛کاویدن . کاوش کردن .وکندن

چوقولماق؛کاویده شدن . گود شدن

چوقالماق؛چوخالماق؛زیاد شدن

چوَق؛چوخ؛یعنی بسیار زیاد. ونیز منگوله کلاه قلماق وبه همین القاب ولایت قلماق را در نامه جات سلاطین چوق اولوسی نین اولوغ توره سی نویسند

چوچون؛یولچی؛گردش گر.به معنی مسافرهم آمده . سفر کننده

چوچون؛نام پادشاه چین که قُبلا قاآن ملک از او انتزاع نمود

چورکادی؛کویدوردی؛یاندیردی؛اوتدادی؛یعنی سوزانید . وآتش زد . در چهار دیوان گوید

عشق دشتی نده اوچا بیلمز یریندن هیچ قوش
پرلرین بس کیم هواده اوتلو آهیم چورکادی
یاخود
گلدی چون آهیم دن اوت آلماغا مجنون ضعیف
تولانیب اوتداندیاول اوتدا اول طرز ینکلیغ که قیل

چوغال؛چول؛کستوان راگویند

چوقلوق؛به معنی پوست سنجاب که جمع کرده آنرا بهم دوزند . ونیز افزونی و کثرت را گویند. ونیز منگوله دار آمده

چوقمار؛چوماق؛گرز.و عمود را گویند

چوکورماک؛چوکمک؛فرو نشاندن

چَوک؛فرد . وتنها نشستن . ونیز امر از نشستن باشد

چوکاک؛چوکک؛گودی . فرو نشسته در آب . ونیز درز و لای خُم و غرابه را گویند

چوکالیک؛سوزومه؛دوغی که آن را جوشانیده ونیز بچکانند

چولغاماق؛دولاشماق؛یعنی پیچیدن

چوَل؛یعنی تنیدن تار عنکبوت .ونیز بیابان بی آب و علف را گویند .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده چَوَل سوزو بیر شخصین ایکی قیچی نین دیز طرفینن بیربیرینن آرالی اولماقینا دئیلیر

در لیلی مجنون گوید

اورکامچی شیباق غه چول نی دیره ییب
تومشوغینی رشته بیرده چول چیرمه ییب

یاخود

باشیم آلیب دئمه صحر ایله چول
هم اول مقصد ساری توتقوم دور یول

چَولغانماق؛یعنی پیچیده شدن .آغشته شدن

چولاق؛آدم یاخود حیواناتی که که ازناحیه دست پا معیوب باشند

جورماغول؛نام سرداری از مغول

چَولپا؛لاف . حرفه یاوه . دروغ

چولماک؛چولمک؛دیگ سفالین . به دیگ مسی هم گفته میشود

چومالماک؛چوممملمک؛روی دو پا نشستن

چومان؛تنبل . وکاهل را گویند

چوموش؛نوعی کفگیری که از دیک طعام بکشند

جونک؛شتری که زیر بار نرود . ونیز به معنی کشتی و جهاز بزرگ . وسفینه . ونیز نوعی خارباشد . اوزبکییه موی وپشم را گویند . در فرهاد شیرین گوید

ایکی یوزجونک حدسیز هر بیری گینک
فلک جونگینی تک هر بیری بیر گینک

یاخود. مصرع

دوه نین کونلو کیچیک دور گر که اولور پیکری جونک

جونغاتما؛به عزم دزدی در گوشه ای بر سر دوپا نشستن(چونبلتمه قورماق)

جونه؛به لغت مغول شغال را گویند

جوانغار؛سول؛به لغت مغول سمت چپ سپاه را گویند . در سد سکندری در دعوای اسکندر با دارا گوید

جوانغار هم آلتی یوزمین عدد
بیلارین باشیناوندان کیم اولار مدد

جوون؛چای؛نهر. ورودخانه را گویند

چِوابَر؛بر طرف کردن و نابود نمودن . با جیم پارسی گرم شدن (ایسدی اولماق)

جویین؛تیمور؛دمیر؛آهن.متال

چوپولغان؛جیندیر؛پارچه بسیار کهنه را گویند

چورکودی؛یاندی؛سوخته شد

جوکی؛نام شهزاده ایکه در خراسان میزیسته که جوکی میرزا گویند

باب الجیم التازی و الپارسی مع الیاءالحطی

چیککاندا؛چکنّده؛در موقع کشیدن . در چهار دیوان گوید

چکنده نقاش قضا اول سرو گلرخ صورتین
گویا بینمه دی باشلاییب طرح ائله دی آی گون هیاتین

چیدا؛دوزمک؛امر از طاقت آوردن . با جیم ابجد نیزه را گویند . در چهار دیوان گوید

ای که بیر آی عشقی دن آشفته سن وصل ایسده سن
هر جفا قیلسا چیدا هر نوع بیداد ائدسه دوز

چیرما؛امر از پیچیده کردن(بَلَمک)(دولاماق) . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده شالوار یاخود دامنین اته گین قاتداییب یوخاری چکمک دئیلن سوزدور . در لیلی مجنون در وقت فوت لیلی گوید

چیرما مییتی داخی اول کفن ده
بیر جنس بدن ایکی کفن ده

چیرماشیب؛دولاییب؛یعنی پیچانیده است . در لیلی مجنون گوید

هم قوینونا یتیریب شمامه
هم باشینا دولاییب عمامه

چیناب؛چیی نه ییب؛جویده است .در لیلی مجنون گوید
قوت ائلییب قاتی ترکلریمی
چینه ییب سیندیریب سوموکلریمی
. به کسر اول به معنی ذن و قیاس آمده . در گل نوروز مولانا لطفی گوید
چئی نه ییب تاپتدی که سرداری زبون دور
هیچ ایش بیلمز ایراق سیز نه فنون دور

چپورولوب؛چئویریلیب؛چونوب؛وارونه شده است . زیر رو شده است

چنادی؛قیاس نمود . وتخمین زد

چیقماسلیق؛چیخمامازلیق؛بیرون نیامدن را گویند

جیرکا؛جیرگه؛با جیم پارسی به معنی شادروان آمده . به خمیر هم گویند . نوشته اند بهرام گورشکار جرگه نمود از غضب خداوندی خود سپاه از کثرت باران خوف حیوانات در آن زمین که سابق دریاچه کوچک بوده به مرور زمان از خارو خاشاک پوشیده علف سبز شده بود بالمرّه غرق شدند . در چهار دیوان گوید
آنلادیم قیلمیش گوزو آلقان کونول صیدینه قصد
هر طرفدن جیرکا دوزموش خیل مژکانین گوروب

چکیب؛کشیده است . در سد سکندری در دعوای دارا با اسکندر گوید
چکیب گُردلار نعره حایله
یئر اجزاسینه سالدیلار ولوله

چیرماب؛چیرماییب؛پیچیده است . در چهار دیوان گوید
جان آیریلیبان باشینا سن چیرماب اوزون نی
غنچه کیمی کیم گردیده سر گشته صبادور

چیرت؛ ساززدن با اضطراب را گویند .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده چیرت یانی بیر تیغینان یاخود بالاجا پیچاقینان اوشاقین یاخود بویوگون بدنینده ویریب بیر بالاجا قان چیخارتماق دئمکدیر .در سد سکندری گوید
مغنی گل چیرت تُرکانه ساز
مقامی نوا یوخسا تورکی حجاز

چیرماشیب؛دولاشیب؛پیچیده شده است . در فرهاد شیرین گوید
که جسمیم اولسا گر اوت ایچره نابود

ساچیم تک چکسن اوردا چیرماشیبدیر
یاخود
کونلومه جان رشته سی یا هجر تاری دولاشیب
قید سالدی یا سنین زنجیر زلفون بندی دور

چیرماشتوروب؛دولاشدیریبدیر؛دولاییبدیر؛یعنی پیچانیده است

چیقارغاج؛چیخاردجاق؛به محض اینکه بیرون بیاورد . در چهار دیوان گوید
چیخاردجاق اول مه محمل نشین عارض نقابیندان
جرس تک ناله ائیلر مین کونلونون اضطرابیندان

چیققاج؛چیخجاق؛به محض بیرون آمدن . در چهار دیوان گوید
جمالیم جلوه قیلدی وارایدی آغزین نهان اوندا
گونش چیخجاق نه ممکن ذره اولماق لیق عیان اوندا

جیبیل کای؛چرمی که از دو طرف به زین بسته و همچنین بزیر دم اسب می اندازند که نشیب نماید

چیققونک؛چیخدین ؛امر از بیرون آمدن .یعنی بیرون آمدی . در لیلی مجنون گوید
یعنی چون عشق آیرسا جاندان
چیخدین مهر سرخ رو جهاندان

چیقارغالی؛چیخاردالی؛از موقع بیرون آوردنش . از زمانی که بیرون آورد. در چهار دیوان گوید
زمانه اهلی نااهل زماندان ایسده سه احسان
ینه اوتدان دیلر کیم چیخاردالی خاره دن گوهر

چیرایی؛اوزو؛یعنی چهره او . ورخسار او . در حیرت لابرار گوید
گر اوزو رشک قهر اولماسا
لعل و لبی تنگ شکر اولماسا

چیرماتور؛چیرمادیر؛دولاییر؛بَلیر؛می پیچاند

چیرمانور؛چیرمانیر؛دولاییر؛بَله ییر؛پیچیده میشود .
در لیلی مجنون گوید
گر دشت اوزره اسیر صبا تک
گه داغ اوزره دولانیرصدا تک

چیرماشتی لار؛چیرماشدیلار؛بَلَشدیلر؛ به هم دیگر پیچیاندن . در سد سکندری در دعوای دارا با اسکندرگوید

بیر بیرینن میداندا چیرماتیشلار
بسی بیر بیریندن قالیب آشدیلار
یاخود
چیرماشتیلار ایله کیم تن وجان
یا سرو سهی و عشق پیچان

جیغور؛بی حیایی . وبی شرمی را گویند . در چهار دیوان گوید
گورجک اول اوزونی باشیمدا ویردی یوز تیغ بلا
گورکه جیغور گوز یاشیمدا نه بلالار گتیریر

چیرمانماق؛یعنی پیچ خوردن (بوروخولماق). وبهم پیچیدن .
ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده چایدان زاددان گئچنده شالوارین اته گین
بوخاری چکیب سودان گئچمک دئمکدیر .در لیلی مجنون گوید
آیا نه ایکن غمیم ده حالی
چیرمانماق ایله تنی چو نالی

چیرماش؛دولاش؛بَله ش؛یعنی به پیچان . در چهار دیوان گوید
ای نوایی اوزندن که آچیق گلیرو ائلیر
زلفی دن دئمک که هم تیره دورور هم چیرماش

چیق؛چیخ؛امر از بیرون آمدن . همچنین بیرون بیا . ظاهر شو . نیز
مخفف کلمه آلاچیق باشد . در چهار دیوان گوید
دیر آرا مغبچه چون قیلدی نوایی نی هلاک
چیقخیبان نافع ایماس فانی بتخانه ده بند
ونیز مولانا لطفی گوید
عشق محو ائتدی منی سن چیق آرادان ای صبا
نه مع الله نین مقامیندا نه حاجت جبرئیل

چیچاک؛چیچک؛گلهای ریز ورنگارنک را گویند . ونیز آبله را
گویند که اطفال می گیرند . در چهار دیوان گوید
یارب بو نه گولدورکیم باشینا چیچک سانجار
گاه ائیری قویار بورکون گاه ائیله ایتاک سانجار

چیرمادی؛دیرماشدی؛یعنی پیچید.ته لباس خودرا بالا
کشید(چیرمادی) . در چهار دیوان گوید
هر تیکان ائیله دی مجنون کوینه گین پاره
هجر کوکسومه توکن قویماق دا اونو چیرمادی

چیقا وقیل؛چیخارد؛چیخارت؛امر از بیرون کردن هست

چیقیب تورور؛چیخیبدیر ؛یعنی بیرون آمده است . در چهار
دیوان گوید

قاشیندا خال هندوی کافر اولورکه اهل دین
قتلی اوچون چیخیب دورگوز سالادیر طاقینا

چیرماشلیق؛دولاشیب؛یعنی پیچیده شده.. در چهار دیوان گوید
رقعه دور چرخ دولاشیب که مضنون صورتین
هیچ کیم فهم ائتمه دی عنوانی نین مضمونی دن

چیققان؛چیخان؛بیرون آمده . در چهار دیوان گوید
ساچ باغیندان چیققان آیا سنبل پرچین مودور
یا دریسین سالان ایکی افعی مشکین مودور

چیکماگیل؛امر از نکشیدن هست(چکمه). ونیزنباید کشید .در چهار دیوان گوید
ای مصور عارضین گور مهر رخشان چیکماگیل
جانیندان آرتیق دور لبی زینهار کیم جان چیکماگیل
یاخود
دئدی سوزان کونلودن چیکماگیل بیر دم خدنگین
دئدی کیم قالسا بیردم سو اولور اول اوتدا پیکانیم

چیقارغوم؛چیخاردارام؛یعنی بیرون می آوردم . در فرهاد شیرین گوید
باخیب کوینه گینه تجدید ایله درد
که بو ائودن چیخاردارام عاقبت

چیقماغوم؛چیخماقیم؛یعنی بیرون آمدنم

چیرمادیم؛دولادیم؛بَله دیم؛پیچیدم .و در چهار دیوان گوید
چونامه چیرمادیم یازیب اوزون شوقوندا شور انگیز
دمیم دن اوت دوشوب بیر باشینا قیلدی اونو گلریز

چیککوم؛چَکَرم؛می کشم . کشیده می کنم . در لیلی مجنون گوید
یوم آغزین درد هر یامان دان
کیم آه اوتو توکسه چکرم اوندان

چین؛ائیری؛کج . و ضد راست . اسم کشوری ایست چاینا و کیتا هم گویند .. هم چنین خود چین نام پسر یافث ابن نوح بود که بعد از فوت پدر آمد در ولایاتی که بعدا چین خوانده شدسکنا گزید وآن ولایت را آباد نمود از آن تاریخ به اسم چین معروف شد . چین پسری داشت بنام ماچین خاک ماچین بنام پسر مسمّا ساخت و آن پسر کشور ماچین آباد کرد . در فرهاد شیرین فرهاد گوید
دئسه کیم سهو ائدیر یوخ هیچ باکیم
دئدیم چین بویدا واردور اوزی محکم

جیکرایبان؛ باز ماندن چشم در وقت خستگی دماغ را گویند. ونیز خیره ماندن که مژه مژه واله بماند . در حیرت لابرار گوید
ایله که اول .....تاثیر ائدیب .....(خوانده نشد)
جیکرایبان گوزلری اویقو گئییب

چیدارمین؛چیدارام؛دوزرم؛طاقت می آورم . در چهار دیوان گوید
دوزرم هر نجه زخم ویرسا اول قاتل ولی بیلمز
دوزمرم گر بیرین اوز عضوونده قیلسا بیر او اولجک

چیدامان؛دوزمرم؛تابلاشمارام؛طاقت نمی آورم

چیقماق؛چیخماق؛کنایه از بیرون آمدن . آزاد شدن . ورها شدن

چیلان؛چایان؛خرچنگ را گویند

جینقیر؛کنایه از صدا ی آهسته که کسی در بیاورد

جینقیروء؛زینقیرو؛ زنگ و جرس را گویند . در چهار دیوان گوید
زینقیروءتک تیتردی کونلوم قولاقیم جینقرادی
گوزلر اوچماق باشلادی گویا که شهبازیم گئچیر

جیپا؛به معنی سلاح میباشد . ونیز پوشیده نی که از قبیل جبّه و غیره . در چهار دیوان گوید
داغی اورتاکا جیپانیم ایچ و داش قالمادی
باغلادیم مرحم چیپادن قالدی گر اسگی پامبوق
یاخود
درویش دونی یرتیق اوندان دور که کنج مکانی پوزوقدا
صفا اهلی جیپانه اوندان دور کی فریدون گنجی ویرانه ده

چیبان ؛معروف است . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بیر قوده دیرکی قان خسته لیگینن اینسان بدنینه چیخیب گئدیگجه دئشیلیب جراحاتی توکولر ائشیگه

جیبار ؛نمیشلیک؛هوای نمناک را گویند . ونیز با جیم پارسی اسمی باشد گلهای رنگارنگ در اعضای او باشد

جیبر؛نوعی بز کوهی که دست پای کوتاه دارد . ونیز به لغت مغول بالا را گویند (یوخاری)یعنی جناح

چیققوسی؛چیخماسی؛بیرون آمدنش . در چهار دیوان گوید
دلبریم چیخماسی خورشید تک ای مهوش لر

حدینیزی بیلین اظهار جمال ائیله مه یین

چیققونجه؛چیخینجا؛تا وقت بیرون آمدنش . تا اینکه بیرون بیاید .
ونیز بقدر بیرون آمدنش . در چهار دیوان گوید
اول گول اویانماز گونشی چیخدیقجا هر دان نجه من
ناله شبگیر ایله دان قوشو لارینی یوخلادارم

چیه؛البالو را گویند

چیچان؛چیچن؛ عاقل و فرزانه را گویند . در چهار دیوان گوید
صلاح غه خرد اهلی منی یوئوق دئیرلر
گورون اوشبو چیچان لار نیچون یانکیشیلار

چیچاوب؛طایفه ای از تیره اوزبکییه هست

چیچه؛در سمرقند عمه را گویند (بی بی). در خوارزم همشیره بزرگ باشد (آباجی).ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده آنانین آناسینا دئیلن سوزدور

چییق؛جیزلیق؛دنبه گداخته را نامند

چیریماق؛چالماق؛یعنی نواختن ساز ومثال آن . ونیز سیلی که بر صورت وبدن برهنه زنند

چیرینماق؛مضراب زدن . ونیز پاکی و تیغ حجامت بر عضو زدن .
ونیز دانه های مغز گردو و امثال آنکه با دندان شکستن

چیکاردی ؛چَکَردی ؛می کشیده . وکشیده میکرده

چیکاریم؛چکرم؛ یعنی میکشم

جیده ؛جیدا؛نیزه را گویند . اورا سونگو هم نامند

چیر غامان؛شنلیک ائلمک؛عیش و نشاط نمودن

جیر ؛پاره کن. ویز نام پرنده ایست که دسته جمعی پرواز نمایند . ونیز نام رودخانه ایست در داشکند

جیر ایلیق؛ اوجور ؛منسوب به شکلی را گویند

جیر جیر ؛جیدیر ؛آلتی که بدان پنبه ریسند .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بیر توپا اوت آدیدیرکی چرشنبه آخشامی یولوب گتیریب یاندیرلار

جیر غالانک؛نام عشرت کاه و صیدکاهی در حوالی هرات است

جیر غاقیشی؛شنلیک؛یعنی عیش و عشرت

جیر کالیک؛ یعنی هم مسلک . وهم قطار. و با جیم پارسی صاحب خیمه گاه را گویند

چیلای؛اوخشار؛شبیه. مثل مانند . مولانا لطفی گوید
لطفی تک هجران گئجه سی لال اولوب حیران قالیب
گل اوزون قیلدی ینه بلبل چیلای گویا منی
یاخود در تویوق گوید
سن کمال فضل نین برهانی سن
سلطنت ده جم چیلای ارزانی سن
حسن مفهومی نده سنسن ماصدق
هم ملاحت تختی نین سلطانی سن

چیرماشین؛دولاشین؛امر از پیچیدن شما . در چهار دیوان گوید
ساچین فیکرینده تا دوشدوم مسلسل اولدی اول سودا
هاچان بیلدیم من اول سر رشته نین بو نوع چیرماشتی

جینا ماکان؛یعنی سنجیده . و تصور نشده . در وقفیه اخلاصیه گوید.نثر
اما بو خبر هیچ نوع خدمتده اوز قابلییتیم نی جیناماکان جهتدن

چیرماشلیق؛دولاشیب؛یعنی پیچیده شده . درهم شده . پیچ و خم دار

جیرلیق؛سوسه ریک؛جیرجیرک را گویند

جیریب؛یعنی پاره کرده است .ونیزمساحت شصت زرع در شصت زرع را گویند

جیرانم؛به تورکی اوزبک خوانندگی . وآواز خوانی.

چیز ویز؛چیز بیز؛صدایی که از ریختن و چکیدن روغن کباب به روی آتش بر خیزد . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده جیز بیز بیر یمکدیرکی قویون قویروقونان یاخود خیردا باشین پی و باغیرساقینان دوزلدیب ادویه جات ویراللار کی یملی اولار

چیرلیق؛جیزلیق؛ریز ه ای دنبه گوسفند که بعداز گداختن بریان شدن در ته ظرف بماند . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده قویون قویروقونان قوئورولموش بیر یمکدیر کی اوننان هر خورک پیشیرنده بیر آز قاتیب یاغ یرینه ایشله درلر

جِیس؛قاچیچه گی؛رطوبتی که بروی درختان منجمد شود

جیغ؛ناله و فریاد فغان را گویند . با جیم پارسی حایلی باشد که از چوبهای ریزه ساخته در پیش درب خانه یا خرگاه گذارند

جیغان؛یوخسول؛یعنی مفلس . وبی چیز . با جیم پارسی خانه زاد را گویند . نیز پری باشد که سلاطین بر سر زنند

چیغلیداق؛علاقه ای باشد بر گردن قوش اندازند . ایضاحات چیغیلداق سوزونون جاوابیندا میرزه فتحعلی خان قاجارین علاقه سوزون یازماسین باش آچانمادیم عینا یازدیم

چیقیشماک؛گوروشمک؛با یکدیگر خوب خوش بر آمدن

چیقریق؛ جهره؛چرخی ایست که پنبه و ابریشم بدان ریسند و آنرا در لای هم بگذارند

چیققوق؛چیخیق؛در آمده . در رفتن استخوان انسان و سایر حیوانات را گویند

چیکیت؛پنبه دانه را گویند

جیرکاسی؛یعنی احاطه نمودن. در چهار دیوان گوید

خیل خطین جیرکاسی اوزدور اوزره گوئیا

کیم ایکی مشکین غزالین صید ائدرکن اولدی اوو

چیکورتکای؛چگیرتیکه؛ملخ را گویند

جینکروک؛ائیده؛یعنی سنجد . با جیم پارسی دانه میوه را گویند

چیناوی ؛منسوب به ملت چین بودن . زبانی باشد در توران مثل زبان بابری

جیکراماک؛چشم باز ماندن از خشگی دماغ . ونیز مثل اینکه چشم خیره بماند و پلک نزند

چیکدام؛پیاز لاله را گویند

چیگین؛سبزه و گیاه . ونیز بورتاک باشد که از ابریشم دوزند

جیلاماق؛به لغت مغول خواستن و طلب کردن را گویند

چیل؛مثل . مانند . تنهایی خود معنی نمی دهد . کلمه رابط است مثل آق چیل قارا چیل . ونیز مغز گردو را گویند . به معنی دیوانه هم دیده شده که

در ایران گفته میشود .ایضاحات بیر رنگ اولاراق ائله آراسی دئیلر مثال اوچون چیل کهلیگ

جیلاک؛ نباتی باشد برّی و میوه آن

چیکیم؛سرخ و شیرین میل ترشی و میخوش .و بسیار بارو است سیاه باشد . رنگ گل و ساقه اش باریک یک وجب از زمین بالا می آید در یایلاقات ایروان زیاد دیده میشود

چیلیق؛چرک چشم را گویند

چیلیق لیق؛یعنی چرک دار

جیلدام؛زود . سریع

جیغاوه؛حیوانی ایست که بقدر گربه که از پوست آن پوستین دوزند

جیله ؛سورمک؛راندن . و تکاپوی نمودن

چیانک؛وزیر و جانشین که منصب و نیابت پادشاهان را به عهده دارد

جییلیق؛پرده درب خانه و غیره . ونیز مقنعه زنان

چیناماک؛سنجیدن و تصور کردن

جینجناجاق؛**چیلی بارماق**؛انگشت کوچک دست وپارا گویند

چیقاس لیق ؛چیخمازکی ؛یعنی بیرون نمی آید

چیولیما؛**چیولیکا**؛آشفته حالی . هذیان گویی

چیورماک؛**چئویرمک**؛**دوندرمک**؛برگرداندن . زیر رو کردن

چیوروک؛**ائیری بوروق**؛پیچ خم راه را گویند

چیهَین؛**اردو** ؛به معنی لشکر باشد

باب الحا و الحطی مع الرای القرشت

حَران ؛نام نوکر دارا بود که به جنگ باروق بربری رفت و گرفتار شد .

در سد سکندری در دعوای دارا گوید

اونو هر رزم ایلی شیر دران دییب

اونو انجمن اهلی حَران دئییب

باب الحا و الحطی و االقاف

حَقَ الطاس؛طاس حلق را گویند که بدست محبوسین زنند

حاق قوشو؛مرغ حق را گویند

حُوَیلی؛ائو؛خانه و عمارت را گویند .در وقفیه اخلاصیه گوید . نثر اول حضرت بو فقیره سرا و حویلی تیکه لی عنایت قیلدی

حودک؛چخماق؛سنگ آتش زنه را گویند . کلمه عربی ایست

باب الخا النقطه دار مع الاالف

خان؛قان؛اسم بارینتعالی بوده است .به معنی پادشاه است .و مستعمل ترکان سلاطین روم را از ایل ترکانند لهذا خودرا خان نامیدند و بعد از اینکه به عربستان و حجاز تسلط یافتند سلطان را هم افزودند سبب اینکه سلطان در عرب به معنی پادشاه است و پادشاهان ایران دیدند که در روم پادشاه را به امرا اطلاق می کنند آنهابه الا رغم همدیگر به امرای خود خان و سلطان نام نهادند در هند حکمرانان گورگانیه خودرا پادشاه نامیدند و اکابر را به خان مسمی نمودند

خاقان؛یعنی مَلِک الملک که پادشاه پادشاهان باشد . در سد سکندری از جانب خاقان چین و ختا خطاب به اسکندر گوید

که بو ملک اوندا که احداث اولوب
آتادان آتا بیزه میراث اولوب
که چین مولکونده ایدی خاقانلار بسی
قایو خانا که خاقان و قارلیق ایردی

در چین و پادشاهان را خاقان گویند عموما پادشاه چین را خصوصا چنانکه در روم قیصر ودرعجم کسری در هند پادشاه در توران خاقان در کرجستان شار در تاتارستان کرال و در یمن تتبع نامیدند

خاشه ؛گیاه وعلف را گویند . به معنی مثل و مانند نیز آمده

خاره؛پاروی کشتی را گویند . به معنی چوب دراز هم آمده . در سد سکندری گوید

حمایل داخی تیغی بی چاره نین
قول ایچره سنانی داخی خاره تک

خاک پلک؛ائششک ائششک؛یکنوع بازی ایست . بدان نحو است که شخصی دو دست خودرا بر زانو گذاشته خم میشود دیگران از روبی آن میپرند . در حیرت الابرار گوید

خوش گورونور قیلسا ایگیدعیش وناز
گوره نی گورونر اگر ائدسه نماز
خاک پلک ائیله سه قد خم اونا

اونی رکوع ائدسه مُسلّم اونا
یاخود
که اوخونی یاخچی آتارایدی
چوکانینی یاخچی اوینار ایدی
خاک پلک نی یاخچی ساچار ایدی

خارا سُمی؛کنایه از اسب باشد . در فرهاد شیرین گوید
قویوب اول خاره دن شهزاده ناکام
توتوب خارا سُمی نین اوسده آرام

خاتون کیشی؛زن مردانه صفت که در میان مردم رفتار مردانه داشته باشد .در فرهاد شیرین گوید
نچه خواتون کیشی وارایسه توسن
اولوب آزاده لیک ده سرو سوسن

باب الخا النطقه دار مع التا القرشت

خُتای؛خَتای؛خاتای؛به زبان مغول و تاتار ملک چین را گویند
ختای مغربی ملکی ایست در که غرب چین واقع است از اول تاریخ جایگاه ترکان ختایی بوده حالا تببت گفته میشود

خُترای شنک؛به زبان چینی شهر بزرگ که سابق خان بالیق معروف بوده

باب الخا و النقطه دار مع الواوو القرشت

خَر پشته؛خیمه و خرگاه را گویند . ونیز نوعی زره و جوشن است .ونیز در نوعی عمارت است شیروانی می سازند که اورا خرپشته (شیروانی) نامند . در فرهاد وشیرین گوید
چکیب خرپشته غایتدن فزون راق
سراپرده نهایت دن فزون راق

باب الخاء النقطه دار مع اللام

خَلَج؛نام ولایتی ایست . ایضاحات خلج اصلینده بویوک بیر تورک اویماقینین آدی دیر کی ارتونقا (افراسیاب)او طایفاداندیر.در چهار دیوان گوید
ساچین قراسیندا یوزمین تبّت و دستار
قددین هواسیندا مین سرو اَجه خلج

خَلمه؛برّه(قوزو) و بزغاله (چیپش)را گویند

خَلقه؛به لغت قلماق پیش کش را گویند

خُلَخ؛نام شهری ایست در ترکستان کنار رود سیحون
خَلَج؛طایفه ای از اتراک را گویند در عهد اوغوز خان مغول فرزندی از زن سیاهی متولد شد و آن طفل و مادرش به سبب گرسنکی از راه رفتن باز ماند لاجرم سپاه را متوقف کردند در این اثنا دیدند که شغالی تذروی گرفته میرورد شوهر زن چوبی به طرف شغال انداخت تذرو را گرفت کباب ساخت به زن خویش طعام درست کرد زن کباب را خورد شیر بهم رسانید بچه خورد تا سیر گشت از این حادثه اوغوز خان مطلع شد گفت قال آج یعنی گرسنه بمان به مرور زمان از کثرت استفاده این لفظ به خلج تبدیل شد

باب الخا النقطه دار مع النون

خُنی؛خونی؛نام دختری ایست که شاعر باشد. ایضاحات بیزیم تورکجه شعیریاتیمیزدا بیر شعیر بولومو وار آذاربایجاندا اونا بایاتی دئیلیر اصلینده خویرات دئمکدیر یانی بیر نوع موسیقی بولومودور کی اونو قیز و یاخود قادینلار اوخویاندا اونلارا خونی دئییلر

خَنجه؛شوء؛موما؛ شاخه نازک را گویند

باب الخا النقطه دار مع الواو

خوبولماق؛خورداماق؛زنده شدن مرده را گویند که عوام الناس از قبر بیرون آمدن مرده تلقی کنند

خودوک؛قودوق؛کُرهٔ خورد کوچک را گویند . ونیز کره خر یکساله راگویند بخصوص در قطعات گوید
کیم کوچک بیر قودوقا نجه قیلسا تربیت
ایت اولور داها اَئششک اولماز لار اصلا آدمی

خوشلا؛چاخماق؛سنگ آتش زنه را گویند

خوَ؛قور؛جرقه آتش را گویند

خارولداماق؛خاریلداماق؛کنایه از ریختن کوه و غیره است که صدای هم چنینی از خود بروز بدهد . ونیز چنین خورو پف کردن را گویند

خوشلاماق؛خوش بش کردن .و وداع نمودن

باب الخاءو النقطه دار مع الباءالحطی

خینا؛حنارا گویند . در چهار دیوان گوید
گوناه سیز اولان ایل قانی توتوبدور شصستی یوخسا
اوشول قاتل خینا بیرده قیزیل قیلمای دورور یارپاق

خیریلداماق؛انگار کسی که در موقع خفه شدن نفس سنگین بکشد. و صدایی وخورو پف کردن در خواب وغیره

خیزان؛**آرواد اوشاق**؛زن وبچه . ونیزاهل وعیال را گویند

خینالیق؛انگاری اسم کوه غیره باشد . ایضاحات آذاربایجاندا چوخ سایدا داغ یاخود یر آدلاریدیر

خنیاگر لیک؛یعنی خوانندگی و سرود خوانی . کسی که شغلش خوانندگی باشد .ایضاحات اصلینده خنیاگر قادین یاخود قیز اوخویانلارینا دئیلیر.در فرهاد شیرین گوید

زمانی واری خنیاگر لیقین اوز
اولاردان نوحه گر لیک سازینی دوز
یاخود
خنیاگر نغمه ساز و ناهید
لیکن دف اونون یانینداخورشید

باب الدال بی نقطه الالف

دابغور؛**دبغور**؛فوج قوشون را گویند . وبه معنی سر زنش و طعن نیز آمده . در سد سکندری گوید

یسال که بو طول ایله دوزولوب
بودور طرفه کیم ینی دابغور نَوَرد
یاخود
قاباب غورقاننی دابغور اول خیل
دوشرگه قیلدی لار دوشلوک دوش میل

داداک؛**دوک**؛**دایه**؛کنیز سیاه را گویند . ونیز کنیزی که از کودکی در خدمت ارباب خود باشد . در محبوب القلوب

خواجه کیم بی بی باریدا داداک اونا ائیلنمه سی
اورینن بیر او کی قول دئییب قاچان داداک دور

دادا؛**دده**؛**آتا**؛بزرگ وراهنما پیر مرشد .پدر را گویند

داق؛**داغ**؛کلمه رابط است خود به تنهایی معنی ندارد با کلماتی همچون فیریلداق پیسی داق مرکب هست . کوه را باشد . ونیز علامتی ایست بطریق سوزاندن در بدن حیوان و غیره به عمل آید

داریماق؛**اَسمَک**؛وزیدن نسیم. ونیز رو کردن(دونمک)(اوزگئیرمک) . ومواجه شدن(اوزبه اوز اولماق). در چهار دیوان گوید

کئفلی یول آزیب داریماق هر طرف نه سود

وئریبان رمیده صیدینی بولغان بو یان داری

دال ؛گئری؛آرخا؛پشت . عقب. ونیز درخت را نامند(دار) عموما درخت بید را گویند(سویود) . امر از فرو رفتن به آب وغیره . ونیز عقاب را گویند . فردوسی گوید

هوا پر زنبور شد دال پر
خَدَنگی تن و آهنین نیشتر

در چهار دیوان گوید

قامتیم دال و یاشیم گلرنگ اولور تا ناز ایله
دال و گل تیکان نهالی اوزره آرام ائیله دین

دابوسون؛دوز؛به لغت مغول نمک را گویند

داریبان؛داریبب؛ هجوم برده.ونیزحمله کرده .انگار که ملخ وغیره به جایی دسته جمعی حمله کرده باشد. ونیز شانه کرده است .در حیرت لاابرارگوید

حاصلی اوشول ائوینده بلاداریبب
هانسی بلا بلکه و بلا کی داریبان

دانله؛دان دا؛یعنی فردا . ونیز امر از توبیخ نمودن . ونیز سر زنش کردن . بیت

یارب بو گئجه دان ایله منیم احوالیم
یوز محتینن بو گونده آخشام اولدی

داری؛امر از وزیدن نسیم هست(سَللم). ونیز ارزن را گویند . ونیز دور شدن . در چهار دیوان گوید

ایچری اول گل دورورلوقونی قوتارماز
ای صبا فراشی بیر لطف ائله ییب اول یانه اَس

داوولغا؛داولغه؛دبیلقا؛کلاه آهنی ایست سربازان در روز جنک بر سر گذارند .معروف است که فقط ازبک ها که روز جنگ بر سر گذارند که مخروطی شکل باشد . در سد سکندری در دعوای دارا با اسکندر گوید

گوموش تک باروق اولماقی گونبذی
باشی اوزره قویاردبلیقا هر کسی

داربغای؛یعنی دچار شود(اوچراماق) . رو بکند(اوز گتیرمک) . هم چنین به معنی وزیدن نسیم آمده(اَسمک) . در محبوب القلوب گوید.نثر

هر سالک که بو مقامه یتیشسه
وخلقتی ریاضت دوری ایله نفسانیت لوثو ندان داربغای

دالای؛به لغت مغول دریا را گویند(دنیز). ونیز قول بزرگ واملاک در قیات دیوانی که مواظب و رسوم لشکریان متعلقه باشد

داغار؛دویوش؛به لغت مغول تاتار جنگ را گویند

داغی؛داخی؛یعنی همچنین . وباز . دوباره .. ونیز. در سبعه سیاره گوید

عشق سن سن داخی عاشق سن
ینه معشوقه لیگه لایق سن

یاخود

کونلومه پیکانلاریندان قطره قطره سو ایماس
حالیما گوز تک بعینه اول داخی گریان اولور

دای ؛دیواررا گویند . دروصف مذهّب کتاب گوید

گور نیچون اولموش بو چمن ایچره ورد
دای چو وار آلتون ایله لاجورد

یاخود

باغ عناصر کیم اولموش دلگشای
جدول و دیوار اونون چار تای

دارا قیزی؛معروف است . در سد سکندری مهرناز دختر ملّو پادشاه کشمیردر مقام تعرض و در باره روشنک به اسکندرگوید

اونون لایقی گلدی دارا قیزی
که گوز روشن ائیلر اپاقی اوزی

دایلاماق؛اولدورمک؛گشتن . وهلاک نمودن

دابان؛به معنی کوه باشد. ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده اپاقین توپوقونا دئیلن سوزدور

دابغولی؛دُملو قُرخه را گویند

داخیز ؛گنجشک نر که سرخ باشد

داخی؛داغی؛یعنی دیگر . داراپسر داراب که معاصر اسکندر بود ه.ونیز به معنی همیشه دائم

داشیرغان؛آخساماق؛لنگیدن دوواب از سنگ و غیره

تاش ؛داش؛سنگ . به سنگ ترازو هم گفته میشود . ونیز بیرون . دور . وخارج . صحرا. ونیز به معنی معیت و به اتفاق. ونیز کوره آجر و سفال و آهک پزی که همه آنهارا داش خانه گویند . ونیز کلمه رابط است مثل یولداش . قاریندداش کوکلتاش سیرداش

داغِل؛داغال؛فریبکار . حیله گر . مککار . حرام زاده

داغاق؛داغور؛دایاناق؛سه پایه آهنی را گویند

داکشومک؛دئیشمک؛عوض کردن . وتبدیل نمودن

داکلو؛ائله؛آن نوع

دالدالانماق؛انگاری در موقع باراندگی وغیره زیر سقفی خودرا از شدت بارش پنهان کرده باشی

دالاو؛دالاق؛آغو؛زهر هلاهل را گویند

دالاق؛نوبت بازی شطرنج .و نرد زیاد کردن قمار . وفحش و دشنام وناسزا. ونیز کیسه سَفرا باشد که در بدن جانداران تصفیه خون کند

داروغه؛دارغا؛حاکم شهر کوچک . نیز راهنما و بلد را گویند . در سد سکندری گوید

بیری تاپتدی داروغه لیق عشرتین

بیری ویردی سرحد ساری نوبتین

دالایلامه؛دالایلاما؛نام کعبه مغول که در شهر چاو واقع است که در سمت شرق جنوب ختا باشد از آنجا تا خان بالیق یک ماه راه است .ایضاحات دالایلاما اصلینده بو فرقه نین عالیم رهبری دینی سی اولماق دئمکدیر کی میرزه فتحعلی خان منجه سعف ائله ییب

دالپای؛پری باشد که قوشچیان قوش را بدان طلب کنند

دالدا؛اشاره به پشت و عقب می باشد

دالداغی؛مرغی که بال او شکسته باشد

دالغا؛موج . وانقلاب هوارا گویند

دانو؛چیین؛به لغت مغول شانه و دوش را گویند . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده چیین دئیلیر

دانِکل؛قارشی؛یعنی روبرو نشستن

داوول؛باد تند شدید که هوارا تیره کند

دایین؛قنیم؛به لغت مغول دشمن را گویند

داک؛داق؛حرف رابط است که در آخر کلمه واقع شود مثل آلداک یعنی گرفتن سالداک؛یعنی انداختن .آلاق .سالاق

داب؛حرف رابط است چنانچه آلداب یعنی بازی دادن

باب الدال بی نقطه مع الباء الپارسی و التازی

دِپسان؛یعنی پای بر زمین کوبیدن (تپیک دویمک)

دِپک؛کوزه ایکه درگهواره بزیر اطفال گذارند

دپساماق؛دویمک؛کوبیدن

دِبِنکو؛ برگ قالتاق زین یراق را گویند. و به معنی رکاب هم آمده

دایقو؛چوب جوهالان که پاگذارند و حرکت کنند

باب الدال مع الرای

درنا تلالا؛سرودی ایست که در جشن عیش عروسی خوانند . در فرهاد شیرین گوید

آریغ نین ایلی یانیندان علالا
نشاط اهلی دوزدی درنا تلالا
یاخود
غفلتدن اورادیدا علالا
نیچوک مست لر بزمینده درنا تلالا

دَرغَم؛جایی ایست از آنجا شراب خوب آورند

باب الدال مع العین بی نقطه

دَعد؛نام دختری در عرب که قبل از لیلی در حُسن جمال بی همتا بوده . در چهار دیوان گوید

جمالین دَعد اگر دئییب مین کوپ ائلیمیزه ای عرب حیرت
اوزی عینی نین گوروب هر یان نظر قیل زلف دن دالین

باب الدال مع الکاف التازی

دَک؛ساکت شدن . وسکوت نمودن . در فرهاد شیرین گوید

قارا تنلین دئمکدن بیر زمان دک
دئسن کیم گلمه یین باشین قلم تک

دگلای؛دیکلای؛قبای آستین کوتاه که از روی لباس پوشند

باب الدال مع الام

دَله المحتاله؛دله؛ نام زن مکار و بخیل که باعث گشته شدن فرهاد شد . در فرهاد شیرین گوید

دئمه پری خان که اولور پیره زال
قدی اولوب دَله عصمتینده دال
انجمن تزویر ده باشی اونون
صبح بیازی دئمه یاشی اونون
هم توکوب ائل قانی نی تدبیر ایله
هم آلیب ائل جانینی تزویر ایله
خسرو لار جانی اوچون تیر هُوش
دئمه که خسرودی که فرهاد کُش
یاخود
دهر رعناسی خان و مکری ایله تاپسان فریب
تانی مگر ائده لی عیان بو دکه پرینن ینه
فلک ایلکی نین مکریدن اولدوم ایمن
ندن کیم طلاق بو محتاله قیلدیم

دالبای؛به معنی قولچاق می باشد که سپاهیان در روز جنگ بر بازوی چپ خود بندند. در چهار دیوان گوید
گویه چیخماق اولور دلبای اوناغه ایله
که بالاو پر بو ایسه ممکن اولماز اول پرواز

دَلَه لُق؛کفتار را گویند

دَلاغه؛**بئر آلما**؛سیب زمینی را گویند

دَلتَو؛نام کرم شب تاب است . در لیلی مجنون گوید
مکر ایله سوار عنبر آلود
دلتو دئشیگینه سالیبان دود

باب الدال مع المیم

دَمامَه؛نقاره خانه را گویند

دَمَرقَبَق؛**دمیر قاپی**؛به لغت مغول قلعه ای در کوه واقع شود . کنایه از حصار آهنی و سخت

دَرین؛عمیق

دَنگ؛معنی این لغت را مفهومی ایست شراب خوار ها آنرا خوب می فهمند . ایضاحات بیزیم جاغاتای تورکجه میزده هممشه (ک) سوزونون یرین چوخ سایدا (گ) سوزونون دئیشلیر. درچهار دیوان گوید
دنگ قیلمیشدیر نوایی نی خمار
اونا توتسون بیر قدح ساقی ده دنگ
یاخود

که چون اول خیلی نی حیرت قیلیب دنگ
قیلیبان ارمنییه ساری آهنگ

دَنکانه؛زری(پول) باشدکه جمعی در میان خود برای سر انجام مایحتاج جشن و عیش تقسیم کنند . در چهار دیوان گوید
نجه مفلس ایسده ییب دئدیم اوچون
قیلالی سیزی ایچون آرا دندکانه

باب الد ال بی نقطه مع الواو

دولت آیاب؛نام برادر حضرت نوایی ایست که بعد از کناره گرفتن نوایی از وزارت سلطان حسین بایقرا ایشان بجای خود به وزارت منسوب کرد .در سد سکندری گوید
ایا گوهریم کانی نین گوهری
منیر اختریم برجی نون اختری
نجه اوج حشمت اوزه قاشی سان
منه نسبت ایچره قارینداشی سان
یاخود
بیری اسمی اولدی صدارت مآب
بیری اسمی اولدی وزارت آیاب

دوک؛کنیز و خدمه منزل را گویند

دَوالِی؛نام بزرگ انوشیروان باشد که در عهد اسکندر بوده

دورور؛بلند میشود .برمیخیزد.سرپاست.یعنی هست . باقی ایست . هنوز زنده است .هم چنین حرف رابط است که در آخر کلمه آیدمثل کلمات اولدورور قالدورور. ایضاحات جاغاتای تورکجه سینده دورور بیزیم آذارباجان تورکجه میزده دور دئمکدیرمثلا هاردادور ناواقدور که همان یادا کی یاخود دئمک اولور

دوبدور؛دوزو دوز؛راست راست

دونور؛آستر قبا را گویند

دوداغ؛دوداق؛ایرن؛لب را گویند . ونیز سر پوش(دوئاق)

دودوک؛یک نوع نئی را گویندکه بیشتر اوقات چوپانان زنند . در رباعی ی گوید
سینیق سبو آجی چاخیر حزین دودوک تورنای
منیم هارایما یاران منی غم آلدی هارای
سیزینله باده ایچیب پیان ائدن گئجه لر
نه یاخشی گونلر ایدی های لوحش الله گونای

دور بیلماک؛به لغت مغول سوهان را گویند

دوشون؛امر از فهمیدن . ودانستن .ونیز سینه شما. ونیز منتقل شدن

دوشوندوم؛فهمیدم . متوجه شدم . دانستم

دوشونمای؛دوشونمز؛نمی فهمد

دوشنکای؛دوشونر؛می فهمد

دوریی؛نوعی سوهان که باآن ناخن را صاف کنند

دور پیچی؛یعنی سوهان

دورلوق؛عقد مرواریدباشد که زنان بر رو گذارند

دورمن؛اوروغی ایست درازبکییه

دوزاق؛دام صیادی که که برای طیورگذارند . ونیز نام محالی ایست در داغستان در دو فرسخی قموق

دوندی؛منجمد شد .یخ زد

دوزگون؛سر راست . درست تر . راستین . آراسته . طیار

دوشونمک؛فهمیدن

دوسوغلان؛آخساق؛به لغت مغول لنگ را گویند به عربی اعراج گفته میشود

دوکداماک؛دوکولدوماک؛گوببوللمک؛دویولمک؛ یعنی تپیدن . بیشتر اوقات به صدای شبیه قلب گفته میشود.زدن شدن

دوکماج؛دورمنج؛بَلله ؛ ساندیویج . نانی که داخلش روغن و خامه وعسل مالیده به خورد کسی دهند

دوکولک؛خربزه نارس را گویند

دوگون؛گِره . ونیز سرور شادی و عروسی

دولاشماق؛پیچیده شدن

دولاق؛پاتاوا را گویند . ونیز پیچیدن

دولاشیق؛درهم پیچیده . بهم تنیده

دولانه؛آلوچه جنگلی را گویند

دَولانی؛به معنی کر باشد ناشنوا. ونیز اَخم کردن

دولغو. دولتو؛نام جانوری ایست از جنس کفتار . در لیلی مجنون گوید

مکر ایله سورار عنبر آلود
دولغو دئشیگینه سالیبان دود

دوکوک؛صدایی با آن مرغان شکاری را پیدا کنند . در چهار دیوان گوید

قوش که هجر بلاسین گورر سیسکانسام
دوکوک دئمک ایله قوشونو اویناديرِ کونلوم

دَولمک؛حشره زهردار که شبیه عنکبوت است

دولمه؛دولما؛غذایی ایست از گوشت چرخ کرده و سایر مخلفات درست کنند البته تبریزی اش معروف است

دولی؛دولو؛پر . ومملو.البته تگرگ را گویند

دومان؛ابر . بخار غلیظ که از او ظاهر شود

دومری؛کوس . ونقاره بزرگ

دوندورماک؛دوندرمک؛منجمد کردن . یخ زنانیدن

دونان؛کرّه اسب چهار ساله را گویند . آنکه یخ بزند(دوئان)

دوناغه؛یعنی آراستگی و آیین کوکبه پادشاهان

دونبول؛میوه نیم رس . وحبوبات نیم رسیده را گویند

دوزمک؛تحمل کردن . طاقت داشتن . تزیین کردن .آراستن . ردیف نمودن

باب الدا الهاء البور

دهره؛داسی که در باغات جهت حرس درختان و غیره بکار میرود

دَهنه؛آهن لجام که در دهان چهار پایان زنند اورا تاق هم گویند

باب الدال بی نقطه مع الیا الحطی

دیمانکیز ؛دئمه نیز؛امر از نکفتن هست .نگویید. وتقریر نکردن . در چهار دیوان گوید

دئمه ییز بلبل نوایی نی سمندر دَنبک وار

نظمی ایچره شعله جامی سوزخسروی

دیب تور؛دئییبدیر؛گفته است . وتقریر کرده است. دئرلار هم گویند . در چهار دیوان گوید

گوزو زلفی و قاشیندان اشکیم اولوب دّر اینجی تک
خلق اشبو وجه دن دئیرلر اونو دّر عدن

دیماکدا؛دئمکده؛در وقت گفتن . بخاطر گفتن . در چهار دیوان گوید

آغزین اوزون دئمکده بئلی یادیما دوشدو
آی واقتی نکته آرا اوزوئرر خیال

دیب؛دئیب ؛دئییب؛گفته است . وتقریر کرده است . ونیز به لغت مغول جاه و تخت منصب را گویند . در چهار دیوان گوید

دئیب ایمیش هجریمده من تک گون کونلونو آسراسون
وای کیم یوخدور منه خارا کونول قصاب گوز
یاخود
سالیبدور چار بالش گل توتوبدور چارک بلبل
نه سودا اول شه ایچیریب گل مشرف ائیلمه م اورنک

دیمه؛دیمانک؛دئمه؛نگو . امر از نگفتن و دم نزدن هست

دیسانک؛دئسن؛ اگر حرف بزنی . اگر بگویی

دیدوک؛دئدیک؛یعنی گفتیم

دَیَسه بولماس؛دییه بیلمز؛نمی تواند بگوید. در چهار دیوان گوید

نقطه موهوم نی یوز قسم فرض ائدسن بیرین
ائده بیلمز وار اونون یوخ آغزی نین مقدارینه

دیکاندیک؛دئیین تک ؛در موقع گفتن .در دم گفتن .همینکه بگوید. در لیلی مجنون گوید

مهوش اول ائویندە و دئیین چاقدا ائتدی
کوینه گین قویوب اوندا ائوده گئتدی

دیکولوک؛دئمه لی ؛گفتنی . در سد سکندری گوید

خردمند چین سوزوندن اوزگه دئمز
ولی وارسا چین هم دئمه لی ایماس

دیدور؛دئییر؛می گوید

دیسام؛دئسم؛ بگویم

دیکالی؛دئییه لی ؛امر از گفتن . وبه کسی حرف زدن

دیکان؛به معنی اللا. وحتی .و پنداری باشد . در سد سکندری گوید
من ومغ دیری کیم هر سایل اوندا شه ساری باخماز
ایکین ای شیخ هیممت دن بو یا شوکت دن ایرکین بو

دییالی؛دئییه لی ؛تا موقع گفتن

دیرسون؛چوخ ؛آرتیق؛بول؛به لغت مغول انبوه . فراوان بسیار

دیکوجی؛دئییجی؛گوینده.وتقریر کننده . در محبوالقلوب گوید
یالان سوز دئییجی سنده اغیار قیلیر
نه اوچون که اول گوهرنی خزف تک خار قیلیر

دیریم؛چوبهای دوره آلاچیق را گویند

دیریم ایوی؛آلاچیق را گویند

دِیری؛دانه برشته شده . انگاری مثل گندم و غیره برشته بکنند.
ونیز(دیری) زنده را گویند

دِیکلاشماک؛تیز تیز نگاه کردن . راست ایستادن . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده دیکیللشمک ایکی نفرین بیر بیرینن جرو بعث ائله مه گینه دئیلیر

دیر؛دئیر؛می گوید . وتقریر می کند . در چهار دیوان گوید
مطرب ائله کونلون آچاسان نوایی نین
گر من دئسم عراقیدان اول دِئیر فراقیدان
یاخود
چون دئدیم خالین ایله گوز مردمی نین خالی وار
دئدی اول کیم خال دیر سن نقطه سیز هم حالی وار

دیکایمو؛دئییرمی؛آیا می گوید. در چهار دیوان گوید
قیلیر جنون و قدح نفعی منه زاهد
دئییرمی تیلبه یه بو سوزونو بیلمه سه اَبله

دییار؛توءلاردی؛با هر حیوانی که سوار شده اند بزنند و برانند . در نسایم المحبته در ذگر مشایخ گوید . نثر.
اول کی مغنی وار ایدی کیچیک یاشلی و شوخ ایدی مجلسده اوتوران جاق سیجرایب . اول عزیزینین بوینونا مینیب ایاقین توءلاردی

دییر؛دئییر؛می گوید

دیدیک؛دئدیک؛گفتیم

دیکوم؛دئمه گیم ؛گفتنی ام . وآنچه که خواهم گفت . حرفم . صحبتم

دیسانک؛دئسن ؛ بگویی

دیسانکیز ؛دئسه نیز ؛اگر بگویید

دییکوسی؛دئمه سی ؛حرفش . صحبتش . آنچه خواهد گفت . در سبعه سیاره گوید

چون دئمه سی شاه لار مدحی
شاه مدحین بو روان دئمک اولی

دیب باقوی؛نام پسر آلنجه خان ابن یافث ابن نوح باشد. معنی ترکیبی دیب به معنی تخت و جاه و منصب باقوی یعنی بزرگ

دِیک؛تک؛تنها. واحد.به معنی مثل و مانند باشد .ونیز برجسته . وبلندی . تپه . حرف رابط است مثل انون تک . منیم تک سنین تک و الا آخر .در چهار دیوان گوید

طرف رخسارین ایله حسن ایچره دور اولور
طرفه راق بودور که گلزار ایرماس اول رخسار تک

یاخود

ای نوایی دیله سن زُهد و صلاح
گوزو و کونلونو هم آسرا تک

دیکلای؛دیکله؛قبای آستین کوتاه که در روز جنگ بر بالای لباس پوشند

دیکینجه؛یعنی اللا .و حتی . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده دئینجه یعنی (تا وقت گفتن) اولور

دینکلاماک؛دینلمک؛گوش دادن . وشنیدن . وتامل کردن

دینقی؛به معنی مکث . وتامل . ونیز وقفهای آیات قرآنی را گویند

دییلماک؛دئیلمک ؛گفته شدن .ونیزحرف زدن

دیوان؛*دایره و حضور پادشاهان و حکام . ودفتر خانه . ونیزمحاسبات دفتری که شعرا اشعار خودرا در آن* نوشته جمع آوری نمایند . ونیز به معنی وزیر و دبیر . وهمچنین مجلس محاکمه ودادخواهی .به با فارسی جمع شیاطین را گویند

دیکلش؛به معنی بلا . وزبون

دیلیکالی؛دئمه لی ؛یعنی گفتنی . ونیزبقدر گفتن

دیکومیز؛دئمه ییمیز؛حرفمان . گفتنمان . وگوش زد کردنمان
دیگوسی؛دئمه سی؛گفتنش . وحرفش
دیکاج؛دئجک؛به محض گفتن . وچون گفت
دِیَلی؛دئیلی ؛تا وقت گفتن . ونیز بوقت گفتن
دیماک کا؛دئمه گه ؛یعنی برای گفتن . وتقریر نمودن . در سبعه و سیاره گوید
سوز دئمه گه قیلیر هوا کونلوم
مَلَک ائویندن دیلر نوا کونلوم

باب الراء القرشت مع الاف

رای؛ پادشاهان هند را گویند و در عجم کسری در روم قیصر در توران خان در چین خاقان در گرجی شار و در تاتار کرای (کرال)ودر یمن تبعّ گویند . در سبعه سیاره گوید
کلک آرا بو صفت و ستور
که اگر رای هند اگر فغفور
یاخود
نوایی سومور باده جان فزای
که قالمیش مَلّونی خاقان رای
ادب بیرده شاهانه ساغر سومور
دماغین چو گرم اولدی سوزبویور
راک؛راق؛کلمه رابط است در آخر حروف آید چنانکه در حیرت لابرار گوید
هر نجه کیم عشق دلاویز راق
عشق اونو ایل کونلو آرا تیز راق
در فارسی قوچ کوهی را گویند
راب؛حرف رابط و نسبت هست . معنی خاصی ندارد
در حیرت لابرار گوید
کوینک آرا مشک و عبیر طرب
کونلوده یوز ایت اولوب گنده راب
رادینک؛حرف رابط ونسبت هست در آخر کلمه آید . در چهار دیوان گوید
ای کونول تیلبه رادینک ایندی نه تدبیر سنه
اول پری زلفون گر قیلمالی زنجیر سنه

راد؛راما؛راکا؛رادی؛رادیم؛هم چنین کلمات حرف رابط هستند در آخر کلمات آیند مثل تیلبه راک به معنی دیوانه وار راق؛کلمه رابط است . در چهار دیوان گوید

ای جمال وناز وعشوه ن بیربیریندن خوبراق
قامتین مرغوب اوندان پیکرین مرغوب راق

باب الواو مع الحا و النقطه دار

رَخ رَخ ؛شکاف. رخنه . وچاک . ونیز غم غُصه .لغت با فارسی مشترک است . در چهار دیوان گوید

خطی که خط خط دور ایندی رخدن رخدن
نه رخدن دئیین بوینو کیم اولوبدور اول رخ رخ
یاخود
خیالی گوزمه گلیردی گوئیا دور
اوزوم که یول یول اولوب دور سرشکدن رخ رخ

باب الراء القرشت مع الواو

روشنک ؛نام دختر دارابوده که اسکندراورا به اسیری گرفته کنیز عاقبت زن خود کرد . در وصیت دارا گوید

ینه روشنک کیم قیزیم دور منیم
بوگوندن بار مین سوزم دور منیم

دوس؛نام قوشون اسکندر که در دعوای دارا بود

دواغ؛ زود . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده دواق یاخود دوئاغ اورتوک دئمکدیر تندیرین آغیزینا قویولان قاپاغا دئیلیر . یاخود بیر اورتوک اولاراق گلینین اوزونه اورتَللر کی اونا گوره بیر دوواق قاپتدی عنعنه سیده وار. در فرهاد شیرین گوید

بویوردی کیم روانی گتیردیلر آت
بویورجاق اشهین گتیردیلر بات

باب الواو النقطه مع الاالف

زاغیدین؛تئلیندن؛کنایه از زلف محبوب است . یعنی از زلف . در فرهاد شیرین گوید

قیلیب زاغ الینده افغان و آهنگ
که تئلیندن مگر کسمیشدی دنگ

زاک؛جوهر کانی که شبیه نمک باشد لغت با فارسی مشترک است

باب الزاءمع الواو

زنکو؛به لغت مغول نردبان باشد

زورق؛کشتی کوچک را گویند . در چهار دیوان گوید
زورق ایچره اول گونش سیر ائیلمزجیحون آرا
اختر سعدی هلال ایچره گزر دی دون آرا
یاخود
ینه یوز گلیب زورق تیز رو
که ائیله نیب سو اوزره صبادن گیرو

زولان؛**یوموشاق**؛به لغت مغول نرم و مُلّیین

زونبلوق؛**لوپوق**؛**لوپاق**؛ کنایه از پر کردن دهان آدمی از هواست که زنند صدا دهد

باب الزاءمع الباءالحطی

زیرک؛**زیرنگ**؛**جَلد** ؛فِرز

زیلی؛**زیلو**؛زیر انداز ایست از ساقه های یک بوته علف بافته به عمل آورند

زیلیق؛**گوده**؛**قیسسا**؛شخص کوتاه قد را گویند . کوتوله

باب السین بی نقطه مع الاالف

ساغینما؛**چکینمه** ؛اندیشه نکن . خیال خام نکردن . حذر ننمودن . ومتذکر نشدن . در چهار دیوان گوید
یار گلمیش قبریمه هریان ساغینما لاله کیم
غیضی آرتارسا غیرت اوتلاری ویرموش علم
یاخود
ساغینما باده دن مشعوف من ای مغبچه با الله
که اوسروک گوزلرینین فتنه سی قیلمیش منی مغمون

سایلاب؛**ساییب** ؛شمارش کرده است .بر گزیده است . وانتخاب کرده است . در چهار دیوان گوید
گل مودور کاکل مودور آهیم توتونی دن قرا
یا اوتاغایلار ایچیدن ساییب آلمیش قارقار

ساغینیب؛**چکینیب** ؛حذر کرده . مواظب شده . اندیشه و خیال کرده . در چهار دیوان گوید
ای قدح قان یوتماکیم نی مجلس ده ساغینیب
چکسه گلگون باده اول گلبرک خندان آغلاییین
یاخود

عجب یوخ دشت آرا مجنون قویون تک صدقه سی اولماق
هاچان بیر ناقه گورسه ساغینیب لیلی قطاریندان

سارغانیب؛سارالیب؛زرد شده کنایه از مریض شدن آدمی و غیره باشد.در سد سکندری در سختی زمستان گوید
چون سارالیب ایلنی نسیم صبا
اولوب اول سامانلاردا اوت گور

ساناب؛ساییب ؛سانییب؛شمرده است . وشمارش کرده است

ساچیب؛افشانیده .ونیز آویخته است. در داستان شیخ صنعان گوید
کام ناکام آلدی شیخ عشق باز
مئی نه کیم توتموش ایدی اول دلنواز
ساچیب اشک اول مئی نوش ائدن چاغی
یویوب الین اسلام ایماندان داخی
یاخود
چون ائله ساچیب بسی جواهر
اوندان اولوب بو نکته ظاهر

سارت؛یعنی ایل وطایفه در میان ترکان به تات و تاجیک گفته میشود .
در مجالس النفایس در وصف سید حسن اردشیر گوید .نثر
که بو فقیر ترک و سارت آراسیندا اوندان تمام راق کیشی گورمه میشدیم
ونیز در رساله وقفیه گوید
بیری ترک دیوانیندا آسدی مهر
بیری سارت ایوانیندا باسدی مهر
یاخود
سارت غه گرچه بو گلیریاخشی لار
ترکوده هم یاخشی اولوریاخشی لار

ساواشوب؛ساواشیب؛دویوشوب؛دعوا کرده است . ونیز جنگ وجدل نموده است

ساووت؛سوئوت؛امر از سرد نمودن . ونیز خنک کردن هست

ساغینج؛خیال و اندیشه را گویند . در حیرت لابرار گوید
کافر و مومن ساری قیلسان ساغینج
نه اونا یاپیش و نه بونون کونلون دِنش

سارچ؛قودوز؛رمنده و سر کش را گویند

ساووغاج؛سوئوجاق؛یعنی همینکه سرد و خنگ شد . در چهار دیوان گوید

ای نوایی تا دیری سن چکمیسن ائلدن جفا
سوئوجاق هنگامه عشقین بو غوغا چکیلیر

ساچ؛امر از افشاندن . ونیز آویز کردن.ونیز گیسو را گویند . با جیم ابجد آلتی باشد از آهن روی آن نان پزند . درچهار دیوان گوید
گوز آچ اشک ندامت ساچ اوز احوالیندا کیم واردور
گئجه ن تیره گوزون خیره آتین آخساق یولون داشلیق

ساقالور؛ساغالیر؛دوزه لیر؛یاخجی اولور؛انگاری زخم وغیره رو به بهبودی باشد . و مریض حالش خوب بشود

سالادور؛سالاجاق؛ خواهد افکند . ونیز می خواهد بیفکند

سالغودیک؛سالمالی؛سالینمالی؛یعنی انداختنی . وهم چنانکه بیندازد . در چهار دیوان گوید
یار اولموش اورتادا هجران طریقین سالماسی
عقل و هوشو و جان و کونلوم خیلی هم قوزانان تک

ساغینغوم؛ساغینجیم ؛یعنی خیال من .و اند یشه من . ونیز حذر بکنم . متذکر بشوم . در چهار دیوان گوید
خُلد آرا اولسام اونون کویون ساغینغوم خود نه تانک
غربت ایچره ائیلمک ایل منزل و مآوانی یار

سالور؛نام پسر داغ خان ابن اوغوزخان باشد. به معنی شمشیر زدن نیز آمده . هم چنین میاندازد . ونیز نام طایفه ای از ترکمانیه که هفت هزارخانه وار بوده در کنا رود شهد سکنا دارند خودرا منسوب به تولی خان ابن چنگیز خان میدانند و اورا تولی خان ملقب به سالور خان گویند و شان خودرا از سایرین برتر می شمارنداین همان رود شهدی ایست فردوسی در شاهنامه توصیف کرده است

ساغین ؛حذر کن . اندیشه کن . بر حذر باش . ونیز حیوانات اهلی هم چون کاو گوسفند بز گفته میشود(ساغین) . کنایه از حیوانات شیر ده باشد . در مثنوی گوید
گل ای ملک دنیایه مغرور اولان
مئی ذوق دل مست ومسرور اولان
گرفتار دام بلاسن ساغین
اسیردم اژدهاسن ساغین
سنی دام قبره گرفتار ائدر
باشین کاسه سین خانه مارائدر

سایبالیب تور؛سایلیبدیر؛شمرده شده است . در چهار دیوان گوید

اسلام وعقل و دینیم نقدینی سورمایین کیم
مئی وجهینده بو واری دِیر ایچره سایلیب دیر

ساغینور؛یعنی خیال میکند.و اندیشه می نماید .و تصور میکند .و حذر می نماید . در چهار دیوان گویند
هجر اوتوندان هر زامان اوندا کی اولار آزرده جان
ساغینور باغ جنان دوزخ ده کیمسه فی المثل
یاخود
تویوش کیم اول داش دان گلسه دِیرمین باغری داشیم دور
ائشیکدن سایه گیرجک ساغینور مین کیم قویاشیم دور

سایبالور سایلیر؛شمرده میشود .شمارش میگردد

ساز؛یعنی آماده و طیار . و نیز به آلت ساز (قوپوز) گفته میشود که مادر سازهای دنیاست

ساچار؛می افشاند . وپراکنده می کند . معطر می نماید.درچهار دیوان گوید
ساچین بهاری گهی اوز یاپارگهی اوز آچار
نه زلف دور که یاپار تابیدان مشک ساچار
یاخود
نه اوزدور الله الله باده تابیندن که هر ساعت
آچار نسرین لر اوزره گل ساچار گل اوزره نسرین لر

سانجیلمامیش؛نصب نشده است . فرو نرفته است . انگارکه نهالی جهت کاشت به کنار جوی بکارند این جمله بر عکس آن مفهوم است
سایس؛گئچی؛بُز را گویند که پیشا پیش گله حرکت کند . ونیز امر از گندیدن متعفن شدن باشد . ونیز به معنی مهتر آمده . در لیلی مجنون گوید
سایسی لیقیندا زُحل ویریب فال
گز دسته ایله الینده غَربال

ساقاغ؛غبغب را گویند . در چهار دیوان گوید
بقا تک قُرب اگر تاپسان سنین سیمین ایاغیندا
ائدن کیم هیچ یامان اولمازدوشه بیلسم ایاغینا

سانیق؛سانجیق؛انکار خاری و سوزنی به بدن آدمی یا غیره فرو برود

سانکغ؛سانیق؛ فضله بازها را گویند . در محبوب القلوب گوید
ایتالکو کا توغداری نین گوجی یتمه سه
سانغی ایله اون بولغار

ساریغ؛ساری؛ رنگ زرد را گویند . ونیز چیز پیچیده شده را گویند

ساسیغ؛چیز متعفن وگندیده را گویند . عفونت گرفتن. در محبوب القلوب
شونقار مسکنی شاهین بیله گی
قوزقونون مقامی اولوقوخموش سوموگو

سالداک؛سالاق؛آویزان . درفرهاد شیرین گوید
یوغوندان سون سویوب ایواندان آلداق
هره بیر یان سویا یاخود اوتا سالاق

ساق؛راست . به طرف راست را گویند . ونیز ساق سلامتی بدن . ونیز
امر از دوشیدن شیر . بیت
اولماسا آلنیمدا گلرخ ساقی احوالیم خراب
یوخ ایسه ساقیم دا گلگون جام و مئی باغریم کباب

ساچماق؛افشانده . وپریشان کردن . ونیز نصب نمودن

سارق؛نام طایفه ایست از ترکمانیه دوازده هزار خانه وار باشند که در کنار رود شهد سکنا دارند رودخانه مزبور از گوهستان بالا دستی مرغاب جاری شده در دشت قپچاق به زمین فرو میرود طایفه سارق و سالور از آن زراعت کرده زیادی آب به .مرو. و. شاه جان. می آید . ترکمان تکه (تکله)که بیست دو پنج هزار خانه می باشند در مرو ساکن می باشند واز آن آب در مرو زراعت می کنند . ایضاحات . میرزه فتحعلی خان قاجارین
یازدی بوسوز بیربیرینن فرقلی اولاراق بیرین ۱۲ مین خانوار یازیب
آشاغیداکین ۲۵ مین خانوار اشاره ائلییب . منده عین یازدیقی سوزو گتیردیم

ساقداق؛ساداق ؛سَدق؛سَداق؛ البته اصل کلمه ساداق درست میباشد .ترکش را گویند که جای تیر است . کیسه مانندی ایست از چرم و یا غیره سازند سابق مردان جنگی به دوش انداخته پیکانهارا درآن جای میدادند

ساوورماقین ؛سوئورماقین؛یعنی به هوا دادن . انکاری
خوشه کوبیده گندم و جووغیره رابه هوا اندازند که دانه از کاه جدا بشود .
در حیرت لابرار گوید
نجه بو خاشاکه اوت سالماقین
نجه بو توپراقینی سوئورماقین

ساچدین ؛یعنی افشاندی . وپریشان نمودی . نصب نمودی.انگار زنان زلف خودرا بر گردن اندازند . در فرهاد شیرین گوید
نیچوک کیم خضروش ظلمت نهانی
اولوس دا ساچ دیقین اول زنده گانی

ساغین دیک؛ساغیندین؛خیال نمودی . تصور کردی . حذر نمودی . در چهار دیوان گوید
ساغیندین ضعف اول اوز گوزگوسون تیکدیردین آغزیمدا
اولوب ایدیم ینه بو وجه ایله گوئیا که دورقوزدون سبو

ساغین سانک؛ساغینسان؛اگر خیال کنی . وتصور نمایی . و حذر کنی . واندیشه بکنی . در چهار دیوان گوید
گوز توتاردیم ای بولوت کیم اوتسن اول گلشن ساری
چون ساغین سان بیزنی سس چکیب فراوان آغلا بیر

ساوورغودیک ؛سوئوران تک؛کنایه از به باد چیزی ایست . مثل پاشیدنش . در داستان شیخ صنعان گوید
بیل اونوکوکسومه خارا ویران تک
باشیما توپراقلار سوئوران تک

ساغین ماغیل ؛ساغینما کیم؛خیال نکن . تصور نکن . اندیشه نکن . حذر نکن . در لیلی مجنون گوید
طاعت له ریانی ایله سن خم
ساغینماسن اونو فسق ده کم
یاخود
نوایی ایندی قیلیرسان مجاز آهنگی
ساغین ماغیلا کیم عازم خراسانم

ساورولغیل؛سوئورول؛امر از بر باد شدن . پاشیده گردیدن . مصرع
سوئورول چرخ نگون ای دهر دون برباد اول

سایو؛سایبر؛می شمارد . و شمارش می کند . در چهار دیوان گوید
غنچه گولگه سینده ای بلبل کونلونو گر وئرمه دین
باغرینا هر گل سایبر یوز خار اولارمو ایندی

سال؛بینداز.ونیز امر ازاضطراب کردن . مضطرب ساختن . در چهار دیوان گوید
بحر اشکیم ایچره کیم تاپماز ضرر گوز مردمی
گوئیا کیپریک نیستانیندان اونون سالی وار

سایلانمیش؛سایلمیش؛یعنی شمارش شده . و کنایه از بر گزیده شدن هست . در چهار دیوان گوید
زمانه ده با وجود بی وفا لیق طعن قیلما کیم
زمانه اهلیندن رسم و وفا بابیدا سایلانمیش

ساغیندوردوم؛یعنی به خیال و اندیشه و تصور و انداختم . وبر حذر کردم. ونیز باورانیدم

سایاماق ؛با چوب نی پنبه را زدن . وحلاجی کردن

ساغینام؛یعنی اگر خیال بکنم.و اندیشه نمایم.و حذربنمایم. و تصور بکنم . در چهار دیوان گوید

هجر شامی ائتدی نی تک ساغینام ائتمه عیب
کیم بصر حسی قارانلیق گئجه ده قیلدی غلو

یاخود

خوش اول کیم وارایدی الیمده پیچان سنبولون گه گه
توتونلر دولاشار باشیمدا اونو چون ساغینام وفا

ساچدیم؛ افشاندم . پریشان کردم .نصب کردم. عطر آگین ساختم .پاشاندم . درچهار دیوان گوید

تاپمادیم ائللر نجه کیم مهرو وفا توپراغیندا
دانه ساچدیم اشکیدن کیپریک ایله ائدیب شیار

ساپلاماق؛انگار نخ را به سوزن بکنی یا بیل را دسته بیندازی

ساپ؛نخ را گویند.به دسته بیل غیره هم گفته میشود

سایان؛چنگک؛چوبی ایست بر سر آن آهن نصب کنند زمین شیار کنند با فارسی یعنی فلاخن(سوپاند) . ونیز محالی ایست در توران در یک فرسخی سمرغینان

ساپارجک؛گمیرجک؛غضروف بدن جانداران را باشد ونیز استخوان نرم را گویند

ساپ ساری ؛ساپ ساریق؛یعنی زرد و زرد .

سایقون؛حربه و نیزه به شکل پنجه که ماهی را بدان صید کنند

ساتقان؛ساتدیق؛فروختیم.کنایه از وسایل فروشی ایست

ساتقون آلماق؛ساتین آلماق؛یعنی چیزی به پول خریدن

ساتان؛یعنی فروشنده .تمام ران تا سر انگشتان را گویند

ساتقینجی؛یعنی دلال و دست فروشی . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده مردم آزارلیق اولاراق آدام ساتانا دئیلیر(آدم فروش)

ساچراماق؛سیجراماق؛جهیدن . وجست خیز کردن

ساچاق؛گیسو. ریشه و از نخ و ابریشم . ونیز سفره ایکه بگسترانند

ساچلیق؛گیس ابریشمی را گویند

سالقین؛سللم؛وزیدن نسیم خنک باشد . در چهار دیوان گوید

حیوان سویی دور شودورون عیسی دمی دور سَلَلمین
بستان ساری جانانیم گوئیا که خرام ائتمیش

ساغیر قان ؛پرنده ایست از جنس کلاغ سیاه وسفید به فارسی کشکرک گویند . در لیلی مجنون گوید

دونن گون قیلیر بنفشه سیزقان
کافور ایله مشک دن ساغیرقان

ساچیلغان؛ساچیلان؛افشان گردیده . پریشان شده .ونیز نصب شده .در چهار دیوان گوید

خرام وقتینده سرعتدن اوزو که ترله ییب اولوب بعینه
گول اوزره شبنم یوخ ایسه خورشید اوزه ساچیلان صفاو زنبق

ساچمایین ؛افشان و پریشان نکنید .ونیز نصب نمائید. در چهار دیوان گوید

بو باغ گوللرینی یرده ساچماقین قویماز
خزان یلینی گورون چرخ بی وفایه باخین

ساچیق؛به معنی نثار میباشد . اجناسی که از خانه داماد به خانه عروس می فرستند

ساداق ؛سَدَق؛سَداق؛به معنی ترکش باشد که جای تیراست .

ایضاحات بوسوزون ساداق اولماقی دوزدور اسگی چاغلاردا بیر دویوش
یاراقی اولاراق دری ده یاخود آیری زاددان دوزلدیب دویوش گونلرینده
چیینلرینه سالیب اونا اوخ قویاردیلار اصلینده اوخ قابی دئمکدیر

سارساماق؛ترپنمیش)سیلکه لنمیش؛ یعنی تکان داده شده . ونیز لرزیدن زمین و غیره را گویند . ؛ جنبیده

ساریشماق؛به یکدیگر پیچیدن

سار آغوج؛گیسو پوش زنان را گویند که شبیه آنرا با کمال ظرافت می دوزند

سارج؛ زننده و سر کش را گویند(قودوز)

سارده ؛یغیناق؛مجلس و مجمع را گویند

سارقوت؛سرقوت؛سورقوت؛ته جرعه و غرابه و پیاله را گویند . در چهار دیوان در ساقی نامه گوید
دوره بیر باش ویریب توت خانا
سارقوتین وئر من بی سامانا
اوزومو اول سارقوت ایله مست قیلیم
سوزونی خان بزمینده پیوست قیلیم

ساتتی؛ساتدی؛فروخت

ساتقوچی؛ساتیجی؛فرو شنده

سالقو؛انداخته شده . ونیز انداخته شده

سارکه؛بساط خرده فروشی را گویند

سارماشیق؛علف هرزی باشد به علف یا درختان پیرامون خود پیچیده آنهارا به خشکاند . اورا علف عشق هم گویند

سالانیب؛سایلیب؛سئچیلیب؛شمارش شده . انتخاب و بر گزیده شده . در چهار دیوان گوید
لیلی شیرین عَذرا واردیلار وه نه عجب
اولماقیم واله سنه کیم سن قالیب سان سئچیلمیش

ساچایین؛ساچارام؛می پاشم . وپریشان می کنم . ونیز نصب می نمایم (سانجارام).در لیلی مجنون در فوت لیلی گوید
مرغوله سنبلون آچایین
عالمده عبیرین ساچایین

ساری؛زرد. ونیز سمت طرف و جوانب را گویند. ونیز پرنده ایست سیاه خال دار که سار گویندش . ونیز ماحالی ایست در مازندران . سلطان عبید خان گوید
گر خرام ائدسن عبید ساری ای سرو روان
جان کونلو بیرده جسمی خاک پا بوسون سنین

سارینجه ؛پرنده شکاری ایست . ونیز نام زخمی که در بدن اسب بروز نماید

ساریغ آریغ؛ناخوشی یَرَقان را گویند

ساریغ قوش؛نوعی از جغد گویند

ساری پوستین ؛اوروغی ایست از ازبکییه

ساریمتول؛رنگ مایل به زردی

سازار بالیق؛ایلان بالیقی؛مار ماهی را گویند

ساسیماق؛قوخماق؛گندیده شدن . وعفونت برداشتن .بوی تعفن گرفتن

ساسیق؛قوخموش؛متعفن

ساغماق؛دوشیدن

ساغیلماق؛دوشیده شدن

ساغالماق؛تندرستی خود بدست آوردن . ونیز هوشیار شدن

ساغیلتماق؛ساغالتماق؛رو به بهبودی بردن مریض را گویند

ساغچی ؛جان گودن؛مستحفظ. وبادی گارد را گویند

ساغری؛کَفَل .ونیز پوست کفل اسب اولاغ غیره که دباغی شده باشدرا گویند

ساغلیق؛یعنی تندرستی .ودوشیده نی . همچنین شیر دهنده

ساغِر؛یعنی گرکه اَهَم باشد .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده یتیم اوشاغا دئیلن سوزدور.ونیز میدوشد(ساغیر)

ساتتوق؛ساتدیق؛فروختیم

ساغِرتکه؛چاققیرکَنه؛کنه ایست به حیوانات ارز قبیل گوسفند غیره چسبیده اگربا سر انگشتان خود بکشی در نمی آیند

ساغیش؛سایماق؛به معنی شمارش اعداد باشد. حساب رسی

ساقار؛اسب پیشانی سفید

ساقیت؛ستاره مریخ را گویند

ساکماک؛آتیلماق؛ انداخته شدن. ونیز پرت شدن از جایی را گویند

سالارنماق؛سالالانماق؛خرامیدن به ناز و عشوه . نیز آویزان شدن هست که معلق باشد

سایقالدی؛سایبلدی؛شمرده شد . به شمارش در آمد. در چهار دیوان گوید

عقل و دین نقدی فنا دیری آرا گیرمز ایکن

مئی ایلله مغبچه لر یولوندا ساییلدی ینه

ساو؛به معنی باج و خراج باشد . و آن زری باشد که پادشاهان قوی از شاهان ضعیف بستانند .و نیز حصه .ودر صد . ونیز طلای زرد خالص را گویند که شکسته ریز ریز باشد . در چهار دیوان گوید

عشقی باشیمدان چیخاردیب اوزلوگومه ویردی تیغ
اونو باشین ساو ائدیب باش وتنیمدن قیلدی ساو

ساوودی؛سوئودی ؛یعنی سرد شد . در حیرت لابرار گوید

سوئودی کونلوده وار عیش لهو
بیلدی اولور هر نه قیلیر وارسا سهو

سالجه؛چاققیرکَنه؛جانوری ایست کوچک که بر دواب می چسبد و آن همان ساغر تکه و کنه باشد

سالغوت؛توجیهاتی باشد که برای لشکر بیگانه در مملکت واقع میشود

سالغنجاق؛ریسمانی که اطفال از درخت غیره آویخته و بر آن نشسته خودرا تاب دهند

سالغوم؛سالخیم؛خوشه. به خوشه انگور گفته میشود

سامسون ؛ولایتی ایست از ممالک قسطمونه

سانماق؛تخمین زدن . وقیاس نمودن . ونیز به حساب آوردن

سانالماق؛ساییلماق؛شمرده شدن . ونیز به حساب آمدن

ساندر قلماق؛سویله مک؛هذیان گفتن

سان ؛شماره حساب .و نیز امر از قیاس کردن. ونیز بشمار

ساتاج؛داغارچیق؛به معنی خیکچه و انبان پوستی باشد

ساناق؛شماره ی حساب را گویند

ساناغچی؛شمارنده . حساب رسی کننده

سانک؛سُر سُر؛تیکه های یخ که در فصل بهاراز رودخانه ها در روی آب شناور باشند . در چهار دیوان گوید

کوپ سوئوقلوق گرک اولماقه کونول محض ریا
بحر بوز باغلاماسا سو اوزونو توتماز سونک

سانه؛سانا؛امر از شمارش کردن . یعنی به بشمار

سالجوت؛نام طایفه عظیم از مغول هست. در حبیب السیر گوید

که طایفه جلایر و سالجوت و نابجوت و قنقرات باهم متوفق شده با استعمال نمودن سنگ یَده وبا بارانیدن برف و باران قوشون چنگیز خان را شکست دادند . در شعری گوید

آمد ازمکرشان باد و برف
شد از برف صحرا به دریای ژرف
نکرده کسی جنگ بگریختند
از ایشان دو باهم نیامیختند

سانجیق؛وجع قوبنج را گوید.ایضاحات آذاربایجان تورذکجه سینده (سانجی)اینسان بدنینده اولان بعضی آغریلارا دئیلیر
ساندیراق؛سویلَمَک؛ هذیان گفتن مریض را گویند

سانقور؛سانقی؛متحیر وسراسیمه شدن را گویند

ساووشماق؛شوئوشماق؛رد شدن . گذر کردن . رفع شدن

ساووت پوزان؛پیکان ایست دراز و باریک . وزره شکاف

ساوولوق؛سوئوقلوق؛سردی هوارا گویند . در چهار دیوان گوید

گوزون آلتیندانرکس گلیب قانلی گوزون
اوزون قارشیندا گل آتشین سوئوغ اوزلوک

ساییلاماق؛سانماق؛سایماق؛شمارش شدن . وانتخاب شدن . ونیزبرگزیده شدن را گویند.ایضاحان اصلینده سانماق دوزدور

سای ؛چاغ؛آن؛وقت وهنگامه را گویند .و نیز بشمار. وشمارش کن . ونیز نهری که در تابستان خشک شده در زمستان سیل ازآن جاری باشد .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده آخار چای یا دئیلن سوزدور

ساياغ؛تنها راه رونده . وهرزه . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده ساياق یاخود ساياق. باهوش و تیز بین آداما دئیلن سوزدور

سایدام ؛دوز ؛دوزنلیک؛صاف و هموار

سازو؛بیماری و ناخوشی

سایرون؛سَرین؛هوای سرد و معتدل را گویند

ساخلاقوجی؛ساخلییانی؛یعنی نگهدارنده

ساییین؛لقب بهادر خان ابن جوجی ابن چنگیز خان باشد. ونیز به معنی خوب و برگزیده . ومنتخب . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده کیشی خایلاقلاری احترام اولاراق بیربیریلرینه دئیللر

ساپساق؛دوز و دوز؛صحیح . درست

ساغیندی؛یعنی خیال و اندیشه و تصور و حذر نمود .ونیز دوشیده شد.
در لیلی مجنون گوید
ساغیندی هاچان نظاره قیلدی
کیم چرخ باشینا گورنه قیلدی

سالِنجک؛سالکنجک؛کنایه از زیور آلات ایست که زنان بر گردن آویزند .در چهار دیوان گوید
نه هوش امیدی کیم عریان نگون قد بیرده ویرسام تک
پری لر ده جنون طوماری دور بوینوما سالنجک

باب السین بی نقطه مع الپارسی و التازی

سپاماق؛سَپه لمک؛پاشیدن. و افشان نمودن. ونیز به معنی ریسیدن پنبه و غیره باشد .ونیز نخ را از سوراخ سوزد و غیره گذرانیدن(ساپلاماق).
در محبوب القلوب گوید
قناعت چشمه دور سویو آلماق ایله قورومازز
ومخزنی دور که تعدی سپاماق ایله اسگیلمز
یاخود.نثر
وکنیزلردور پامپوق سپاماق کوسی اونو ایله اونون آلقیشیلا نغمه پرداز

سیقارایین؛یعنی بنوشیم . وتا آخرسر بکشیم . در لیلی مجنون گوید
گورجک اونو هوشودان گئده ین
بیردم هامینیز سیقارایین

سبقاردی؛یعنی نوشید . وتا آخر به سر کشید . در فرهاد شیرین گوید
آلیب سبقاردی اوندان بیخودانه
که ساغر نقشی دن گئتدی نشانه

سَبَقنی؛معروف است . در لیلی مجنون گوید
وارایدی کیم بئش اون ورقنی
بو قلاب اَیوورور ایندی سبقنی

سَپتدی؛پاشید . وافشاند. در فرهاد شیرین گوید
طبیعت پستی چون مشک اوزره کافور
ینه کافور مشک اولماق نه مقدور

سَپام؛سَپَم؛به پاشم .وبیافشانم . در فرهاد شیرین گوید
چو بیلسم گردین کونلون دا قایقو
یر اوزره اشکدن سپسم ایندی سو

سَپماک؛سَپمک؛افشاندن . وپاشاندن

سَپلماک؛سَپیلمک؛پاشانیده . وافشانیدن

سَپلماق؛به معنی لزیدن (تیترمک)(اسمک). وسُریدن (سوروشمک)

سَپَه؛سَپا؛اگر بیافشاند . وپاشیده کند . در فرهاد شیرین گوید

جهانه مشک سپسه شام دیجور
قیلیب روشن فلک تک اونو کافور

سَپالاماق؛مهربانی کردن . واظهار محبت نمودن

سَبقارماق؛ظرف آبی و یا شرابی را بر سر کشیدن . وتا آخر نوشیدن

سَبکین؛دانه های سیاه و زرد که در گشت زار بهم رسد

سَپندی؛به معنی گازنبور(کلبه ته یین) باشد. که به عربی مقراض گویند(قه یچی)

سَپَرَک؛شتر دوتخمه و قوی را گویند

باب السین بی نقطه مع الجیم الپارسی و التازی

سَچینگ؛ساچین؛کیسوی تو . مولانا لطفی گوید

ای ساچین شیداکونول لرین سواد اعظمی
حلقه حلقه روحومون سر منزلی دور هر خمی
یاخود
اوز اوزره آچتدین ساچین زنارینی ای کافر مگر
فاش ائدیب کفرین نه قصد اهل اسلام ائیله دین

ساچ باغین؛هوروگون؛یعنی بند گیسوی تو در چهار دیوان گوید

ساچ باغین ویران بودورسیمین تنین دورینه پیچ
یوخسا حسنون گنجی کیم اول کافر غلاف ائلییبدور

سچقان؛سیچان؛موش را گویند . در محبوب القلوب گوید

سیچان ورزشی دِرم اوغورلاماق
و دوگونی آختارماق دور

باب السین مع الواو القرشت

سَرَه؛گوه پست کشیده را گویند . ونیز مرد بزرگ . ونیزصاحب شکوه . ونیز خاصه هر شئی . ونیز بی عیب و راست . ونیز شقّه ای از حریر . ونیز خالص . لغت با فارسی مشترک است . در سد سکندری گوید

اولوب فاضل اول داغ دا بو دره

عبور ائتمه گه اول کرده سره
یاخود . مصرع
آچیق جلگه سی اولدی خوب و سره

سَرکه؛بُز اخته را گویند(پیشمه چیپش) که پیشا پیش گله رود .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده پیشمه چیپش دئیلیر

سرقوت؛سارقوت؛سورقوت؛ته جرعه پیاله شراب را گویند . در چهار دیوان گوید
دوره بیرده باش ویریب توت خانه
سرقوتونی وئر منی بی سامانه
اوزونی اول سرقوت ایله مست قیلیم
سوزومی خان بزمیند پیوست قیلیم

سراقوچ؛مقنعه ایکه زنان برسر کنند

سِرکاک؛اویانماق؛بیداری از خواب را گویند

باب السین بی نقطه مع القاف

سَقاق؛چانه را گویند که زیر زنخدان باشد که غبغب هم گفته میشود. به معنی ناک آدمی و غیره هم آمده در چهار دیوان گوید
یاخاتک قرب اگر تاپام سنین سیمین سقاقینک غه
ائتک تک هم یامان ایرماس آلنین یاخشی

سَقّال؛ساققال؛سققل؛ریش را گویند .در سد سکندری گوید در وصف خیل وحش گوید
گوز ازرق ساقّقال ساری و چوپوراوز
چیخیب اولدوقجا مانکلالی دن بوینوز

سقرلات؛پارچه ایست در روم وفرنگ بافند . در سد سکندری در جواب دارا گوید
ولی وار پارچه لاردا سالان کئجیم
سقرلات بارچا یا توخونان کئچیم
یاخود
طویله طویله ستور گزین
همه نقره کین نعل و زرینه زین
قطار شتر بیشتر از شمار
سقرلات جُل بریشم فسار

سَقین؛نام ملکی که دارالحکومه آن حاجی ترخان بوده و آن ملک را خزر گویند مدت زیادی در تصرف ترکمان خزر بوده است

سقال دورلوق؛عقد مروارید که زنان بر رو گذارند که مثل ریش از زیر چانه آویخته شود

باب السین بی نقطه مع الام

سلجوق؛امیری از امرای بیغور که پدر سلاطین سلاجقه باشد اسم پدرش دقّاق به بیست چهار پشت به افراسیاب رسند

سِلجه؛چاقّیرکَنه؛شپش گوسفند و دواب که سقر تکه باشد

باب السین مع المیم

سَمَرکند؛سمرقند؛ شهری ایست معروف در ترکستان

سَمان؛سامان؛کاه را گویند در چهار دیوان گوید

آغلاغان ساری راقدور اوزوم طالع گوزون
کیم ساچار مین دانه و اوندان ساماندور حاصلیم

باب السین مع النون

سِنمار؛نام معماری ایست که عمارت جورنق را ساخت و آنچنان بوده که بعداز طلوع آفتاب برنگی جلوه نموده وقت ظهر به رنگ دیگر ودر وقت غروب رنگی دیگر در نهایت غروب رنگ دیگری بخود میگرفت به زبا عربی نون مسکور است مع التشدید قضیه چنین است که بعد از اتمام عمارت به خلعت انعام فایز گشت نعمان پسر امر والقیس وزیر بهرام گور آن معمار را از بالای همان قصر بزیر انداخت و هلاک شد سبب را پرسیدند گفت تا دیگر نتواند چنین عمارتی بنا کند از همان وقت جزای سنمار در عرب ضرالمثل شد . در سبعه وسیاره گوید

ائله قصرین دوزلدن معمار
چرخ معماری تک گلیب سنمار

سَنجَر؛نام پادشاهی ایست تولدش درشهر سنجار بوده . ونیز نام پرنده شکاری ایست

سُنوز؛جاو مکان را گویند معین شده باشد تشخیص دادن برای عقد طرفین که از او تجاوزننماید

سندراج؛بلبل را گویند

سنکا؛سنه؛به شما . به جنابعالی . به تو . در چهار دیوان گوید

نه قاش و اوزدور سنه ای صنع لایزال
بیر آی باشیندا گورمه دی کیمسه ایکی هلال

سنغور چون ؛سیغیرچین؛پرنده ایست که اورا سار گویند .
هزار دستان هم نامند

سنتاق؛نام نوینی (سپهسالار)که در دلاوری مشهور بوده

سانجاق؛سنجق؛الم و بیرق را گویند . ونیز سوزنی که بجای دوکمه
هم استفاده میشود

سنایین؛نمیدانم چه معنی دارد هر که فهمید بنویسد. ایضاحات آذاربایجان
تورکجه سینده امتحان ائله یین سوزو کیمین ایشله نیر

سناماق؛ سیناماق؛یعنی امتحان ائلمک . سنایین امتحان ائله یین
دئمکدیر

سنقور؛سونغور؛سونقار؛شونقار؛ مرغی ایست شکاری
از جنس چرخ در دشت ترک تاتار هم چنین در ولایت چین بهم رسد بسیار
تیزرو و زننده هست دو نوع بوده سیاه و سفید و آنرا آق سنقر و دیگری را
قارا سنقر گویند

سناج؛داغارچیق؛انبانی که از پوست دوزند . در چهار دیوان گوید
دانه خالین خیالی نی کونلوده آسرادیم
ایله دور کیم باغبان گل تخمی آسرارغه سناج

باب السین بی نقطه مع الواو

سو؛آب

سووا؛امر از اندود کردن. به اتمام برساند

سورما ؛سووال نکن پرسش نکنو نیز امر از نه مکیدن هست

سون؛ آخر . وانتها

سونوندا؛در آخرش . در انتهایش

سونماسا ؛اوزاتماسا؛اگر دراز نکند

سور؛سوز؛کلمه .لغت.حرف . وسخن . وبیان

سورویوب ؛کشیده

سوز لاشیب؛سوز له شیب ؛یعنی صحبت و گفتگو کرده
است . در فرهاد شیرین گوید.نثر
بزرگ مهر ایله اولوغ چاره امیری ایله سوزلاشیب

سودراسا؛سوروسه؛یعنی اگر بکشد . وبسُرَاند . در چهار دیوان گوید
سلطنت خلعتی دن آرتیق اولور دیرده مست
سوروسه باده گدالیقی داغ گرل بیر کَپَنک

سوساب؛سوسوزلایب؛یعنی تشنه شده است. ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده سوسوب یعنی رمیده و ساکت اولماق معناسینا ایشله نیر

سواق؛مکان آب را گویند . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده سوواق اندود کردن معناسینا ایشله نیر

سوسانیب؛سوسوزوب؛یعنی تشنه شده است

سونوب؛اوزادیب؛یعنی دراز کرده است . در لیلی مجنون گوید
آچدی گوزونو بلا اوزادیب قَول
کیم سیل بلایه ائیله دیم بول
یاخود
هر خیل جفا قولونو سونوب کینک
اول مولکینی یر ایله قیلیب تینک

سوراب؛سوروب؛سوروشوب؛سوال کرده است . در سد سکندری گوید
زلال دیله ییب کونلونون تانینه
طبیبی سوروب درد بی تابینه

سوستایب؛ سوستالیب؛یعنی سست و بی حال شده است . در فرهاد شیرین گوید
اولوب زایل تعرض احتمالی
ایاقی سوسدالیب صعب اولدی حالی

سوقولوب؛سوخولوب،با سماجت وارد شده است . به سختی فرو شده است . در حیرت لابرار گوید
سوخولوب سکه عدل آتینا
خطبه دولت سوخولوب ذاتینا

سوزلاشیب؛سوزله شیب ؛یعنی بادیگری گفتگو کرد . ونیز صحبت نمود. در فرهاد شیرین گوید
تاپیشیدی لار چو بیر بیرله سوزله شیب
بسی آغلاشدیلار کوپ کوپ گوروشوب

سویلاب؛مثل اینکه تیر را به هوا بیاندازی . و نشان خطاشده و کج برود . در چهار دیوان گوید
هر اوخ اول قاشی یای کوکسومدن خطا یتدی
وگر خود اوزگه لره آتسا هم سویلر منه دئیدی

سودراب؛**سورویوب** ؛کشیده است و سُریده است . در چهار دیوان گوید
بو بس که عین عنایت ایله گوزون دوشسه
تاموق اوتونا نوایی تنین سورویوب اولدوره جک

سوغون؛**ساغون**؛اسبی که از خامی در آورند . وچیزی را خنگ کرده باشند (سوئوتماق)

سوپورکاج؛**سوپوره جک** ؛ جاروخواهد کرد . در لیلی مجنون گوید
رخساری سوپورجک اول ائشیگینی
حلقه سینه ویردی چسب کیم الینی

سوغات؛**پای**؛هدیه . وارمغان . ایضاحات فارس منشالی سوزدور

سوپوماک؛**سوپورمک**؛جاروب کردن

سوگوشمک ؛سویوشمک؛به همدیگر فهش دادن . به همدیگر ناسزا گفتن . در چهار دیوان گوید
اگر مسیح دعاسی اولونی دورقوزار ایندی
نه نطق اولور که سونون جی ایله اولو دیریلیبدور

سوندورمک؛خاموش کردن

سوندورور ؛خاموش میکند . مثل اینکه چراغ وآتش غیره را خاموش بکنند . در چهار دیوان گوید
غنچه وصلیم آچار شمع فراقیم سوندورر
هر نسیمی کیم قیلیر گلرخ بهاریم ساریدان

سورور ؛میراند .در زمین کشیده میکند

سوردولر ؛راندند

سوندیلار ؛**سردیلر** ؛درازکردن چیزی را گویند . یعنی دراز کردند . در سد سکندری گوید
بیریسی بو کیم اول ایکی کینه خواه
که قتلیم ده قول سردیلر بی گناه

سویولاماک؛سوئولاماق؛یعنی پی کردن . و قطع نمودن قلم و پا وغیره را گویند .برهنه گردیدن. ونیز کندن پوست وغیره را گویند
سوبای؛سوار جریده و غیره را گویند . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده ائولنمه میش اوغلان یاخود قیزا دئیلن سوزدور (مجرد)

سویوسون؛قِران؛قیران؛به لغت مغول مروارید را گویند

سوبوک؛پی ورک را گویند

سوتارِی؛قابیرغا؛سَبَته؛استخوانهای پهلو را گویند

سوجوک؛شیرین . مزه دار . لذیذ. مولانا لطفی گوید
سوجوکلوک قند اوغورلار
سالورلار ایل اونو سویا یالاننان

سوچی؛میر آب.ونیزساقی آبده را گویند

سودراماک؛سورودَمَک؛چیزی را در زمین کشیدن . ونیزسُریدن

سونغان؛سریلمیش؛پهن شده و دراز شده . در لسان الطیر گوید
لیک عثمان گیرجک اول ملته شمع
اوتوروب سرمیش اياغین قیلدی جمع

سوقسور؛نوعی اردک را گویند

سووار؛امر از آب دادن هست مثل اینکه به حیوانات و ویا مزارع باغات آب بدهی

سومور؛سور؛امر از مکیدن هست . در سد سکندری گوید
نوایی سومور باده جانفزا
کی قالمیش نه ملّو نه خاقان نه رای
ادب ایله شاهانه ساغر سومور
دماغین چو گرم اولدی افسانه سور

سورودَمَک؛یعنی سُرانیدن. چیزی به زور در زمین کشیدن . در فرهاد شیرین گوید
توکت جک سوزونی بیداد ائیله دیلر
اونو خسرو قارشیندان سورودیلر

سوندورکایلار؛سئویندیرنلر؛کنایه از خوشحال خوشحال نمودن ها

سوندورنلر؛خاموش کننده ها

سوروشماق؛پرسیدن . ونیز سوال کردن

سوروشدورمک؛چیزی به عمد کشیدن .کنایه از دزدی کردن یواشگی ایست

سورجا؛یعنی لغزش

سورکاول؛**چَنداول**؛جمعی که از عقب لشکر به راندن آنها مامورند . به اصطلاح ترکان ایران چنداول

سولدوز؛از چهار قبیله اتراک که .ترخان. و. برلاس .و ارلات. و .سولدوز. که اعظم قبایل ترکستان باشند . در چهار دیوان گوید

نوایی سئودی بیر لولی نی گیز تک ربع مسکوندا
اگر ارلات اگر برلاس اگر ترخان اگر سولدوز

سورگو؛**مالا**؛آلتی ایست از چوب بعد از شخم زدن و دانه پاشیدن مزارع آنرا بجای گاو آهن نصب کرده زمین هموار نمایند که دانه های پاشیده را پرنده ها نخورند

سونماس؛**اوزاتماز**؛یعنی دراز نمی کند . در چهار دیوان گوید

گوزومده کیپریگیم آسیبی دن اوزاتماز ایاق
برق آفت بو نیستانیم دا اولا کاش کی

سونماق؛**سوخماق**؛فرو کردن . انگار چیزی چوبی در داخل کندو عسل و غیره فرو بکنی .ونیزدراز کردن . در حیرت لابرار گوید

کیم بو نه قول سوخماق چکمک ایدی
پاسخی شاه مودب ایدی

سورکون؛تعبیدی .و انگار افرادی ویا شخصی رااز وطن اصلی خود بیرون بکنند.و تعبید نمایند

سورمیش؛**شنلیک**؛به لغت مغول شادی و سرور و غریو آواز که سپاهیان در جنگ به حریف مقابل کشند . ونیز به معنی پرسش باشد (سوموش) . ونیزراندن را گویند(سورموش)و همچنین مکیدن باشد (سورموش)

سوروجی؛راننده . عمله یام خانه که همراه با چاپار رفته که تا اسب را برگرداند

سوروش؛استفسار . ونیز امر ازمخبر شدن

سوروغ؛سورقو؛پرسش . وسوال .و احتساب . ونیز ستون بلند .ونیز چوبیکه اطفال برای خود مرکب سازند(سورگو) . در سد سکندری گوید

آلار جوشنی وارسا قایقالدوروق
سنان قولارینه نیچوک کیم سوروق

سوغارور؛سوئاریر؛ آب میدهد . در چهار دیوان گوید

خسی کیم آتشین چیتقای ساریغ گول لراگر دهقان
دامیزسا قطره اوندان سوئاران چاغدا بُستانین

سوزچی؛گوینده . صاحب سخن .ونیز اهل سخن. حامل پیغام نیز گویند

سورمادی؛سورمه دی؛یعنی به سرعت رانده نکرد . و سوال ننمود . در چهار دیوان گوید

شصت غمزه ن بیرده بحر اشک آرا توتجاق منی
کسدی باشیم کیم بالیق تک سورمادی صیاد وتیغ

سوردینک؛سوردون؛راندی ؛رانده کردی . ونیز به فتح اول سوال کردی . ونیز مکیدی . در چهار دیوان گوید

ای گونش نیچون قاشیندان سایه تک سورمادین منی
روشن ائله ییب جمله ی عالم ده یاندیردین منی

سونکاک؛سوموک؛استخوان را گویند . در لیلی مجنون گوید

عشاق تنی که اولدی توپراغ
هریان گورونوب سوموکلری آق

حضرت نوایی بیشتر اوقات قاف را غین هم قافیه نموده است . در چهار دیوان گوید

قوزادی آهیم سوموکدن بیرده تن غمناک نی
یل سوئوردی بیر اووج توپراق ایله خاشاکینی

سوکسوک؛درختی ایست که در زمین ریگ زار روید بعداز خشگیدن ریشه هایش از خاک بیرون آمده در زمین ظاهر شود که از آن عصا سازند . در لیلی مجنون گوید

سوکسوک کیمی کیم چو اولدی پوده
تاپقای یازی اوزره توده توده

سورلانماک؛سولاشتورماک؛یعنی مذکور ساختن . وگویا کردن

سوزگزدیرن؛سخن چین و نمّام را گویند

سوزگوج؛سوزگج؛پارچه نازکی که از آن شیر و شیراب غیره از صافی گذرانیده پالایش کنند

سوزمه ؛شراب خاص.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده آییرانی قایناديب اوندان دوزه لین قاتیقا سوزومه دئیلیر

سوزوک؛صاف و زلال . در چهار دیوان گوید
قاتیق دردیم زلال اشگی ائدر فاش
سوزوک سو ایچره قالماز گیزلنن داش

سوسوزماق؛تشنه شدن

سوسدورماک؛سوسدورماق؛ساکت و آرام کردن
سوراللار؛می مکند؛. در چهار دیوان گوید
لبینی سورسام ایسه قیلماکیم منه حیرت
سوراللار اونو بولسا بیر اَووائله قانلی

سوساق؛چمچه را گویند

سورمه دین ؛نه راندی . وجلو نبردی . در سد سکندری گوید
سیاست قیلنجین منه سورمادین
منی اولدوروب یرده اوتورمه دین

سوروک؛سورو؛سوری؛گله گوسفند و غیره را گویند . ونیز پالایش شده . ایضاحات فتحعلی خان قاجارین چوخلو سایدا سعفلرینه باخمیاراق سوروک سوزونوده سوزوک یازماقی آنلاشیمامازلیقدیر. در حیرت لابرار گوید .مصرع
بیر سوروک لرینی سوروک تانییب
در داستان شیخ صنعان دختر ترسا گوید
قویدی دئدی سوروک گتیرین
قویونی چوبان صحبتینه یتیرین

سورماقین؛سوال کردن تو . ونیز مکیدن تو . در لیلی مجنون گوید
قالخانینی گیزلتمه گین نه اولدی
مندن ینه سوز سورماقین نه اولدی

سوردون ؛سوال کردی . پرسیدی. ونیز مکیدی . در چهاردیوان گوید
گوروبن کویون آرا زار لیقیم تند اولدون
سوره لی ائشیگه ایتلره منی سوروتدون

سوسون؛آییران؛آبدوغ را گویند

سوغاریلماق؛سوئارماق؛ امر ازسیراب کردن هست. یعنی سیراب کردن

سوغالماق؛سوئاریلماق؛فرو رفتن آب بر زمین خشک . غیره . ونیز آبیاری نمودن مزارع و غیره را گویند

سوکسوز؛خرخشل؛چورچوب؛خس وخاشاک را گویند

سونک؛سون؛پایان.ونیز آخر .وهمچنین انتها. ونیزمال کسی را به زور گرفتن

سونغیل؛سَرگینن؛امر از درازو پهن نمودن سفره و غیره هست . در لیلی مجنون گوید

چون قصه نی آنلادین روان بیل
سرگینن ورق و قلم ساری قول

سوندیم؛سوندوم؛سَردیم؛پهن ودراز کردم .گسترانیدم

سورگوم؛سورَرَم؛یعنی میرانم . روانه میشوم . در چهار دیوان گوید

کویوندا ایتلر منی گاه دیدیبان گاه دیشله بن
ضعفدن اولاندا بیربیریندن اوزلرینن سورودولر

سوغان؛پیاز را گویند

سوغانلیق؛اسم محالی ایست در تفلیس

سَوغِلی؛شیش؛میل وسیخ کباب را گویند

سوقماق؛سوخماق؛فرو کردن چیزی به جای تنگ و باریک . ونیز راه باریک که از سرازیری کوه بر آید . در لیلی مجنون گوید

باسیب مخلص یولون توپراقی اونون
چیخیب هر ساری مین سوخماقی اونون

سوغاق؛نوعی از جنس آهوی بزرگتر که از شاخ آن دسته چاقو و غیره درست کنند. ونیز به کوچه تنک باریک را گویند(دار کوچه)

سونقور؛آغاج دیبه گی؛هاون چوبین را گویند

سوندور؛امر از خاموش کردن هست

سوستایورو؛سوسدالیر؛یعنی سست بی حال میشود . سلطان حسین بایقرا گوید

ضعف دن هردم چو اول آرام جانیم سوسدالیر

جانیم آلیب خسته جسم و ناتوانیم اوتدانیر

سوقوم؛دوابی که برای قربانی ذبح کنند

سوگوشمک؛همدیگررا فحش و ناسزا گفتن . ایضاحات تورکو دیلینده بعضی واقت لاردا سوزجوکلریمیز بیر بیرینه اوخوشویاراق اوز آنلامینی یتیریبلر سوئوشمک ایکی نفرین بیر بیرینه یامان یووز دمه گی اولسادا سئویشمک ایکی نفرین بیر بیرلرینن محببت اولاراق ایسده مکلری آنلامیندا ایشله نیر

سوک؛ارزنی که پوست آنرا گرفته باشند . نیز امر از کندن هست

سوکدانیس؛وقت نهاررا گویند که ناشتا صبح باشد

سوکدامیشی؛**توخدامیشی**؛آرام گرفته . وبدون اضطراب بودن

سوکمک؛شکافتن. منهدم کردن . خراب نمودن

سوچخانه؛زندان . ومحبوس خانه را گویند . در محبوب القلوب گوید
سوچخانه سبعه رواقی توکولنده

سورغورچی؛سوال کننده . بازپرس. در حیرت لابرار گوید
سورغوچی نه ظاهر اولوب اضطراب
دئدی کیمدی مرشد عالیجناب

سوکِل؛خسته و بیماررا گویند . ونیز کسی که عضو بدن او معیوب باشد

سوکیل لیک؛ناخوشی . وبیماری را گویند

سوکوچوک؛ شاخه های کوچک و تراشیده که سیخچه درست کرده باآن شکار کنند

سول؛چپ . سمت مخالف راست را گویند . وامر از افسرده شدن

سوتمات؛خلعت را گویند. وبه معنی پیش کش هم آمده

سورغو ؛سوال. پرسش. به معنی گناه نیز آمده

سورغوچی؛ به معنی کوتووال . به فتح اول یعنی سوال کننده..ایضحات سویغوچولوق آرا قاریشدیریب خالقی آللادماق آنلامیندا ایشله نیر .در چهار دیوان گوید
قامتین هجرینده کونلوم سورغوجی ناصح دیلی
نشتری دور یازار اوخ زخمین پیکان اوچون

سوغالدی؛سوخولدی؛خشک شد(قورودی) . ونیز فرو رفت . در چهار دیوان گوید
ای گوزو قورودواشکین سعی ایله که ناگه
سن هم اول آی جمالین گورمکده سولارسان
سولغون؛اَپریمیش؛افسرده . وپژمرده را گویند
سون؛سونک؛ آخر
سونکغی؛سونکراقی؛سونراکی؛ آخری. بعد از این . در چهار دیوان گوید
بوگون کی مهرو وفا سونونجو ظلمون نه
بیربیرین ساغینیب زار زار آغلاردیم
سولگون؛اَپریمیش؛پژمرده . وافسرده . ونیز تذرو را گویند
سولوق؛دهنه اسب را گویند. ونیز چیز آب دار(سولو).ونیز آبکی
سومسوک؛سومسونمک؛کنایه از کسانی ایست که مثل سک ولگرد به هرجا ناخواسته سرکشی کنند
سو کیشی سی ؛کنایه مرد دریا نوردو کشتی بان .به عربی مَلّاح گویند
سونکو؛نیزه را گویند
سونه ؛سونا؛اردک نرینه را باشد
سوواتماق؛سوئاماق؛اندود کردن
سوئارماق؛سیراب کردن .ونیز آبیاری نمودن
سو؛آب .نور چشم را نیز گویند.بضم اول دوا و مجهول آب . ورواج رونق . وجاه عزت و آبرو. در فارسی جانب و طرف را گویند . لغت با پارسی مشترک است
سورکاندی؛سوروندی؛یعنی در زمین کشیده شد .نشسته راه رفتن
سوغوردی؛سوخوردی،فرو میکرد . ومی تپانید . در لیلی مجنون گوید
یعنی که سوخوردی تیغ بی باک
کونلوم اوزه سالدی چاک آرا چاک

سَوی؛هر حیوان نجیب را گویند که پدر مادر او معروف باشد . ونیز امر از کندن پوست حیوانات و یا میوه جات غیره

سودرای؛سورودی؛یعنی کشید . انگار لاشه حیوانات مرده در زمین بکشی .در لیلی مجنون گوید

گاه ییب آتا تک غمینده جانی
گاه سورودی و گاه توتاردی اونو

سوستادی؛سوستالدی؛یعنی بی حال شد . وسست گردید . در داستان شیخ صنعان گوید

هوش ائدیب سوسدالدی اوزونن بی خبر
جسمینده قالمادی حیاتدان اثر

سوپوسونی؛وزق را گویند

سویدورماق؛خاموش آتش باشد(سوندورمک) .ونیزامردادن به کندن پوست حیوانات و سایرهم. ونیز به کندن لباس غیره هم گفته میشود

سویلاماق؛ لغزیده و برزمین افتاده و دوباره بلند شدن .ونیز گفتن (دئمک). وتقریر کردن (پیتمک)(یازماق)

سیوونماق؛احسان و بخشش کردن . ونیز خوشحال شدن(سئوینمک)

سویانماک؛سویکنمک؛تکیه کردن

سویقون ؛گوزن را گویند

سورویوز؛ به معنی کشیدن و رانده کردن . در سبعه سیاره گوید

حکم قیلدی که اونو سورویوز
تا قطار باشلاییب یولونان گئتیریز

باب السین بی نقطع مع الیاء الحطی

سیغونجا؛سیغینجا؛به قدر گنجیدن . وبه قدر جا گرفتن . در چهار دیوان گوید

یتدی دریا سویو اولسا میخانه آرا
لااقل خود بیرینی سیغینجا پیمانه گرک

سِیزاندا؛در موقع نقاشی کردن. و رسم نمودن. صورتگری کردن .ونیز بر اثر ترک خوردن کوزه و غیره آب ازآن یواش یواش بیرون آید . در چهار دیوان گوید

اوزوندن گئتدیب بیهوش اولاجاق
سیزاندا صورتین نه گورسه نقاش

یاخود
همانا قالماز اوز حالیندا رنگی
سیزاندا صورتینی گورسه نقّاش

سیزماق؛ نقش کردن هست . صورتگری نمودن .ونیز نقاشی کردن. ورسم کشیدن

سیکیریب؛سیجراییب؛جهیده است . در سد سکندری گوید
توتاق کیم بویوک داغا چیخسین پلنگ
دولوق آیا سیجراییب یتیررمی چنگ

سیلکیب؛تکان د اده است .انگار درخت و غیره را بتکانی . در سد سکندری گوید
جهان شغلی گردینه سیلکیب اتک
توتوب ایکی الینده ایکی سوموک

سیزغوروب؛سیزیبدور؛ یعنی گداخته است . ونیزبانوک کارت و غیره نقاشی کرده است . در سد سکندری گوید
نچه وقت لیلی دن اولدی اوزاق
نقشین سیزیبدیر آرتدی درد فراق
مولانا لطفی گوید
وفادا لطفینی تاپتدی فراق دیناری
نجه کیم سیزدیریب آلتون تک امتحان قیلدی

سیغوروب؛سخیلیب؛در گوشه خزیده است .ایضاحات آشاغیداکی شعیردن بللی اولان کیمین سیغینماق یانی بیرینه پناه گتیرمک بیری سی نین قولتوقونا سیغینیب اوننان آمان ایسده مک اما سیخیلیب سوزونون آنلامی بیر آز فرقیلی اولور دئملی بودا میرزه فتحعلی خانین قاجارین سعفلرینین بیری سایلیر. در حیرت لابرار گوید
ظلم ائتدی چککنلر معلوم اونا
باشی سیخیلیب بیر نچه مظلوم اونا

سَپیب؛پاشیده است . افشان نموده است . در لیلی مجنون گوید
جان پاره قیلورسا اول قویوب اوز
پند اهلی یاراسینا سپیب دوز

سیسکاتیب؛سجراییب؛یعنی که غفلتا حرکت کرده است . در سبعه سیاره گوید
سوز توکنجک قارشیندا یر اوپدوم
اولوبان شاد سیسکانیب قوپتیم

سیغیرتماق؛گله بان گاو و غیره را گویند

سیوکانیم ؛سئوگیلیم؛یعنی دوست و محبوب من

سیوکان؛سئون؛دوست داشتن . عشق ورزیدن

سیورغان؛سییران؛مثله اینکه لحاف و غیره را با نخ بدوزی . در چهار دیوان گوید

رشته کیم مهلک یارام آغزینی تیکدی آنلادیم
کیم کفن جنسی قیراغیندان سییریان چکمیش

سیکرتیب؛سیجرادیب؛یعنی جهانیده است . انگار اسب وغیره سوار شده ناگهانی بدوانی .مثل اینکه سوار بر اسب از روی جوی آب غیره به جهی . ایضاحات تورک لرین آت مینمکلری تاریخ بویی دئیلمیش
سئجیلمیش بیر اولای اولاراق هردن دویوشلرده آت اوسده سونگونی پرده داییب آتی اوز غنیم لرینه ساری سیجراداردییلار . در فرهاد شیرین گوید

اوزی اطرافیندا دّر للآلی
گونش دوروندە اخترلر مثالی
ندیر کیم سیجرادیب اوز چرخ گردان
گونشین چشمه سیندن قطره هریان
یاخود
چون یوخاری سیجرادیب سمندین
عرش الیندن برکیدیب کمندین

سیرماماق؛ ربودن و قاپیدن . ایضاحات منجه بو سوزون تلفظ طرزی بو معنی یه گوره دوز دئییر عین حالدا میرزه فتحعلی خان قاجارین گتیردی سوزوده عینا پیتدیم(یازدیم)

سیوینج؛خوشحالی .ونیز مژدکانی شادی . در چهار دیوان گوید

دونن گون اولاندا اول غایب سفردن گلدی دئیب
ایسده یین مندن سیوینجی یتسه هر یاندان خبر

سیکریر؛سَکیر؛یعنی میدود . به سرعت میرود . ایضاحات آذاربیایجان تورکجه سینده سَکیر موطلق کهلیگین یوورک یول گئمه یینه دئیلن سوزدور

سیغور؛سیغیر؛امر از گنجیدن . جا گیر شدن . به یک نوع گاو گفته میشود که دم زیبایی داشته بعضی مواقع پادشاهان ترک دم این حیوان بریده بر سر طوق زده به عنوان آرم نماد قدرت زیبایی استفاده میکردند

سیغیر؛گاو را گویند . ونیز اورا اوی هم گویند.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده سیغیرین ارکگینه (اوکوز)دیشیسینه(اینک)دئیلیر

سیغار؛می گنجد. وجا میگیرد . در چهار دیوان گوید

نوایی تاپتدی مهلک ناله دن ضعف کیم سیغمادی
قلم ده نال اوندا کیم سیغار اول داغی نال ایچره

سیکیز؛سگیز؛عدد هشت را گویند . در حیرت لابرار گوید
نکته تاریخی احسن ایدی
سیکیز یوز سکسن ایدی

سیز ؛یعنی شما . وامراز به رسم کردن هست . نقاشی نمودن . تصویر کشیدنو نیز به معنای اندک ریختن استفاده میشود . در چهار دیوان گوید
قیلار خامنده جان نقدینی ایثار مصور قیل
سرشکیم رنگیندن کلبه م آرا اول مثالین سیز

سِیریقماق؛به معنی سیر و تفرج کردن . ونیز در گوشه ای خزیدن .لحاف غیره را به ردیف دوختن .ابیات اشعار را پشت سرهم ردیف کردن . در چهار دیوان گوید
اولماسا ایندی خیالی بیر پری وش وصلینه
تیلبه تک ویرانه لر ساری سورونمه لیدیم

سینین تک ؛سنین تک ؛مثل خودت . شبیه شما . مولانا لطفی گوید
ای قدی طوبی و جنت خدّگلگون اوسدونه
گورمه دی دوران سنین تک آی گردن اوسدونه

سیزما؛امر نکشیدن تصویر وغیره هست .یعنی نقاشی نکن .ونیز به عکس و تابلو گفته میشود

سِیکِر؛ایز؛رد پای جاندار را گویند .در چهار دیوان گوید
قاشین خیالی رشته سین گور
که یاپیشیدی پای اوزره محکم سینکرتک

سینکاک؛میلچک؛پشه را گویند که بَق باشد . در چهار دیوان گوید
اظهار عجز ائدردی جنابین بیر دورور
نیش سینیق سینکاک ایله پیل دمان سنه
یاخود
ندندور کیم زوریدان دور پیل عاجز
که سیندیررانمادی سینکاک دیشینی هر گز

سیکانماک؛سیلکَلنمک؛ترپنمک؛تکان خوردن . لرزیدن درخت و غیره را گویند . مثل اینکه سک و گربه و غیره از آب بیرون آمده خودرا بتکانند . در حیرت لابرار گوید .
وهم ایله سیلکینمگ ایدی شیر ایشی
اولدورور ایدی بالاسینی دیشی

سییردیک؛ امراز پاک کرد ما(سیلمک). چیزی مثل گندم و جو ویرنج غیره به سینی ریخته به هوا پرتاب کنند تااز گرد و خاک تمیز بشود(سیلکیتمک) . در چهار دیوان گوید
اوزوم ده اورک قانی دور دینک که گلدین
اجل الی اول قانینی اوندان سِیلدیک

سیقان؛سیخسان؛اگر به فشاری . واگر فشرده بکنی

سِیرکک؛بیدار بودن . در حال بیداری . در چهار دیوان گوید
من اولدوم ناله دن ناز یوخوسوندان یار آچماز گوز
نه سود اوندان که هجردن شامی اولار گوزلریم سِیرکک

سیزماغیل؛امر از ترسیم نکردن .و نقاشی ننمودن . وتابلو نکشیدن .ایضاحات.گوردوگونوزکیمین سیزماغیل سوزونون معادالی آذاربایجان تورکجه سینده یوخدور.در چهار دیوان گوید
ای مصور سیزما سن و لیلی صورتین
بس من ویاریم حدیثی صفحه ی دوراندا نقش

سیلکینمک؛خودرا تکانیدن . انگاری مرغی ویا سکی وغیره از آب بیرون آمده خودرا بتکاند . در چهار دیوان گوید
نه هوش امیدی کیم عریان نگون قد بیرده ویرسام تک
پری لرده جنون طوماری دور بوینومدا سیلکینمک

سِیلادی؛سییله دی ؛پاک کرد. و تمیز نمود . انگاری برنج و غیره را داخل سینی و غیره ریخته بیندازی به هوا که از گرد و خاک ازآن تمیز بشود. در لیلی مجنون گوید
باشین سییله دی فراق اَوباش
کیم یاغدیردوم بو باش اوزره داش

سِیردی؛قاپید . دزدید . ربود.به معنی دزدی هم آمده

سِیریدیم؛یعنی قاپیدم . ونیز ربودم . ونیز دزدیم

سیزر؛سیزار؛نقاشی میکند . تصویر میکشد . ونیزخطاطی میکند. مینویسد. ایضاحات سه ینکگین چاتداقینان سوز سیزماقینادا دئیلن سوزدور

سیزسا؛اگر نقاشی بکند . وتصویر بکشد . ونیزخطاطی بکند . اگر بنویسد

سیزیب ایردی؛ سیزیبدیر؛نقاشی کرده است . ترسیم نموده است .ونیزخطاطی کرده است

سیقوردی؛سیخیردی ؛میفشرد . امر از محکم گرفتن چیزی باشد

سینکل؛سینگل؛ همیشره کوچک را گویند . در چهار دیوان گوید

ای حُسن آرا صاحب غنا خورشید آتان دور آی آنا
ایسده یرسن نسبت ینه هم سرو آغاج هم گل سینگیل

سیغورغال؛بخشش و انعام باشد که پادشاهان دهند . در محبوب القلوب گوید

اولوس نذری و هدیه سینی پروا قیلمادی
وسلاطین انعام و سیورغالین گوزه آلمادی

سِیوَل؛زییل؛زگیل

سیزقیل؛سیز بیر ؛امر از نقاشی کردن هست یعنی یکنقشی بکش . وخطاطی نمودن .یعنی تصویر بکش در چهار دیوان گوید

کوکسونی کوکسومه توش سیز قیل دئییب کیم توشمه گه
نازنین لر جسمینی باغریم داغی پیکاندا توش

سیرما؛امر از قاپیدن . وربودن. ونیز به ردیف دوختن لحاف وغیره را گویند .ونیز ابیات اشعاررا گویند که در پی هم به ردیف چیده باشند . ونیز کنایه از انداختن هست انگار سنگ وغیره را پرتاب بکنی

سینکورسام ؛سینديرسم؛اگر هضم بکنم . وغم غصه خودرا فرو ببرم . در فرهاد شیرین گوید

سینديرسم غصه دن اولمک گرکدور
ایشیم ده وارسا ال گولمک گرکدور

سیریمادیم؛یعنی نه قاپیدم . ونه ربودم.و بخیه نکردم. ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده ائله بیل بیرینه بیر زادی باها ساتیب اوزون قارشی طرفه تحمیل ائلمک آنلامیندا ایشلنن سوزدور . در چهار دیوان گوید

صبح دم دِیر ایچره مست اولسام من مفلس نه تانک
شیخ داستانین گئجه سوزونه گیرجک سیرمادیم
یاخود
اونون تک سیرمادیم برجیس دن تاج
که باش طیلسانینا اولدی محتاج

سِیرکاکیم؛آییقلیقیم؛به معنی بیداری من. در چهار دیوان گوید

دئمه یوخوسوزگوزون هجرین گئجه سی آچیلمادی
نه قیلا یوخوسو بیرده آییقلیقیم

سبقارماق؛انگاری ظرف آب وشراب غیره را برسر بکشند(سورماق) . وتمام نوشیدن را گویند

سیبا ؛سیبه؛سنگر.خاک ریزی ایست که سپاهیان جهت حفاظت خود دور تا دورمحل اوتراق لشکر کشند . ونیز ملایمت و مدارا نمودن

سیپانجاق؛سوروشگن؛جای لزنده ایست که بچه ها در آنجا نشسته به سرازی خود را سوریده کنند

سیبکی؛زرد نیم رنگ را گویند . ونیز اسم طایفه از سنّی قریب به دوهزار خانوار در ایروان سکنا دارند

سیخ؛گول؛گود آبی که عمیق باشد

سیرماک؛قاپیدن؛.و ربودن

سیغناف؛نوعی خط والفباست که در میان ایل جغتای مرسوم است مثل خط بابری ایست . بابر شاه گوید

خوبلارنصیبین اولماسا بابری نه تانک
بابری خطی ایماس دور خط سیغنافی بودور

سیریقماق؛دوختن لحاف و غیره .ونیزبخیه زدن . وهمچنین اشعارا را پی هم چیدن

سیلیعینک؛یعنی پاک و بی عیب (سیلینمیش). وهم چنین در پاکی شما . ودیگر مخخف ایسلیغ میباشد که به معنی گرمی باشد. در چهار دیوان گوید

حُسن دن مهر قرض دور ای عشق
بو مثل دور سیلینمکدن ایلیغین
یاخود
چو حقدن ایدی گلدی پاک وسیلیق
هانسی یرده کیم اولدی آرتیقسی لیق

سیوار؛سئور؛دوست میدارد . مولانا لطفی گوید

لطفینی سئوردئیب سن منی قوئما دئدیم
جاندان گذری واردور سندن گذری یوخ

سیتقادور؛یعنی به شدت میگرایاند .یعنی به شدت گریاندن خسته نمودن . در چهار دیوان گوید

هر زامان گیرسه پوزوق کونلوم آرا یارو دیار
عالم اهلین سیتقادور مین آه افغان دان بوگون

سکسان؛سَکسَن؛عدد هشتاد را گویند . در حیرت الابرار گوید

تاریخی که احسن ایدی
سگیز یوز سکسنیدی

سیریق؛بخیه را گویند . امر از لحاف دوختن وغیره . ونیز بیت اشعاررا گویند .یاریم سیریق یعنی مصرع بیر سیریق یعنی یک. بیت سوز سیریقی یعنی ابیات اشعار و غیره دئیلیر

سیریدیرماق؛امر به بخیه دوزی کردن . ونیز لحاف و غیره دوزانیدن . نیز امر به ثبت کردن اشعار و غیره باشد

سیریتماق؛بخیه کردن . لحاف و غیره را نخ دوزی کردن . جامه کردن و اشعار را پشت سرهم به ردیف چیدن

سِیر ؛رودخانه بزرگی که در میان سمرقند گذشته در آرال وخوارزم به جیحون میریزد

سیرام؛ولایتی ایست در ترکستان که به فاراب مشهور است

سِیرتالان؛جانورایست شبیه به کفتارکه از دوجنس بهم رسد

سِیرت ؛شانه وحوش را گویند

سیتققاتدی ؛یعنی به شدت گریانید. در چهار دیوان گوید

هر زمان گیرسه پوزوق کونلوم آرا یار ودیار
عالم اهلین سیتققاداردیم آه افغاندان داخی

سینکمایین؛سَپمه یین؛پاشیده و افشان نکنید . در قطعات گوید

فانی مطلق اولمایین سالک
اونا یوخدور امید مقصدکُل
قارا توپراقه سپمه یین دانه
اوندان امکانی یوخ آچیلماق گل

سیلابان؛سیلیب ؛یعنی پاک کرده است . در لیلی مجنون گوید

گاهی اولوبان اونون حبیبی
گاهی سیلیبان اونون جبینی

سیندوروبان؛سیندیریبان؛هضم کردن غذا و غیره را گویند .ونیزامر از سکشتنش . در حیرت لابرار گوید

کفر ائلینه اولکه واریدی منات
نوینینی سیندیریبان اولدی مات

سِیدَه؛انلیک؛سفید آب را گویند که زنان بر صورت مالند . در محبوب القلوب گوید

اونون سرخی لیقونا گلگون سزادور
وبوز آق لیقینا مناسب سِیده واردور

سِیرچه؛شیشه آبگینه را گویند. ونیز تند وتیز نامند . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده سئرچه بیر نوع بالاجا قوشا دئمکدیر

سیرغان؛سوروشکن؛زمینی که در هوای سرد یخ بسته ولغزنده باشد

سِیرکا؛سیرکه؛نرینه بز کوهی را گویند . با کاف تازی تخم شپش را گویند که به فارسی رشک باشد

سیره؛سییره؛ردیف . صف . ونیز سطر کتاب . ونیز دانه برشته شده

سِیریخ؛سیریق؛بخیه . یاریم سیریق یک بیر مصرع . بیر سیریق بیت شعیر دئمکدیر

سیریق لیق؛سیریقلی؛بخیه دار.و دوخته شده

سرین؛خنک

سیغونغوجه؛سیغینجا؛بقدر گنجانیدن . وبقدر جا گرفتن . به قدر فشردن . در چهار دیوان گوید

ایله پوزموش محنت و غم خیلی کونلوم کشورین
کیم نشاط اوندا سیغینجا خطایی قالمامیش

سینی؛سنی؛یعنی شما . بفارسی ظرفی ایست که در آن چایی غیره و پخش کنند

سیزماق؛یعنی نقش کردن . وخطاطی نمودن . نقاشی کشیدن . انگار که از کوزه ترک خورده آب از درز آن بیرون آید و بیت نوشتن روی کاغذ و غیره

سِیزماک؛دوشونمک؛یعنی فهمیدن . ونیز ترشح کردن

سِیزیلماک؛بیلینمک؛یعنی فهمیده شدن

سِیزینماک؛به معنی ترشح شدن

سِیرغورماق؛با نوک کارد یا چاقو غیره نقش کردن . نقاشی کشیدن . خطاطی نمودن . ونیز به معنی گداخته شدن

سِیزسِیز؛آیا شمائید. ونیز امر از نقاشی کردن .و خطاطی نمودن . ونیز فهمیدن . ونیز ترشح نمودن. واگر بیتی در کاغذ و غیره بنویسید(سیز سز)

سِیزکاک؛قاباق؛پرده چشم را گویند .ایضاحات بیزیم اسگی تورکوده آلینا دئیلن سوز اولسادا ایندی سه تورکجه آذاربایجان تورکجه سینده قاباق دئیلیر

سینکانماک؛دیسکینمک؛انگاری از خواب وغیره یک باره برخیزی و تکان بخوری . به دهشت از خواب بیدار شدن

سیغورماق؛سیغدیرماق؛به سختی گنجانیدن ونیز جا دادن

سِیغراق؛ کوزه لوله درازرا گویند . ونیز پیاله و قدح شراب باشد

سیغناق؛سیغیناق؛پناه گاه . وجای سخت را گویند

سَیرد؛یعنی سرعت . وهمچنین رفو کردن را گویند(تیکمک)

سیوینگیل؛سئویندی؛امر از خوشحال شدن . وشاد گردیدن . در چهار دیوان گوید

سئویندین ای کونول آخر که جسمین ایچره جان گلدی
گوءون ای جان محزون سنه حیات جاودان گلدی

سیبغارغودیک ؛سوموردی؛یعنی تا ته جرعه نوشید . ونیز همه را خواهد نوشید . در چهار دیوان گوید

بلا بزمینده ساقی اجل جامی فنا توتسا
طغار اولسون که آغزیمدا قویوب سیبغارغوتک اوللام

سِیزدی؛ نقاشی کرد. ونیز رسم نمود . وخطاطی کرد. و نیز بیتی نوشت . در لیلی مجنون گوید

خامه ایله اولکه سینی سیزدی
گوهرینی قارا ایپک ده دوزدی

یاخود

نطقه مشک دور بوخاقی اونون جبینی آرا
کفر سوادینی نه خوش سیزدی بیاض دان آرا

سیغیرچین؛پرنده ایست سیاه رنگ

سیغیر قویروقی؛سییری قویروغی؛گیاهی ایست که گلهای سفید و بنفش دارد زنبور برای شهد گیری در روی آن نشیند

سیتقاماق؛با تنگ دلی وبه افراط گریه کردن

سیتقاتماق؛یعنی به افراط گریانیدن

سیکراتما؛انیش؛سراشیبی را گویند . ونیز راه صعب باریک کوه هارا گویند که خطر افتادن زیاد باشد

سیلاماق؛سیلمک؛پاک کردن . انگاری برنج و گندم و غیره را در سینی ریخته به هوا پرتاب بکنی تا گرد وخاک آن از بین برود(سییلمک)

سینلماق؛سیلنمک؛یعنی پاک شدن

سیبغارای؛به معنی تا ته جرعه نوشیدن هست . در چهار دیوان گوید

ساقیا توت باده کیم بیر لحظه اوزومدن گئدیم
شرط بو کیم هر نجه توتسان لبا لب سورارام

سینگل؛به خواهر کوچک گفته میشود . یعنی خواهرش . در سبعه وسیاره گوید

آتا سینگلی دئییبن بونی و اونو
ائیله یب اولجه رعایت امکانی
یاخود
بو سوزلردن اونو قیلیب سرافراز
ینه سینگلی کیم قیلیب مهر وناز

سیرادی؛یعنی به حرف آمد . تکلم نمود . در فرهاد شیرین گوید

نیچوک کیم آنلادی وارین یکایک
وارین سیرادی اوندان چکاوک

سیلاماک؛سیلمک؛پاک کردن .و تمیز نمودن . دست کشیدن . ومهمانی نمودن

سیلاشماک؛یعنی به روی همدیگربه علامت نوازش دست کشیدن و لباس همدیگررا تمیز کردن . ونیز مهمانی نمودن (قوناقلیق وئرمک)

سیمیز ؛کوک؛یعنی چاق .وفربه

سیلیغ آغچه؛سیلغ آغچه؛سکه ای که نوشته آن از بین رفته باشد . آقچا یعنی سکه نقره ای

سیناماک؛سیناماق؛یعنی امتحان کردن

سمیزماک؛کوکلمک؛یعنی چاق شدن . وفربه شدن

سینکراماک؛سیزیلاماق؛یعنی با حُزن اندوه و آهسته گریه کردن . در چهار دیوان گوید

نه نوع سینکرمایین هجر آرا باغریم و کونلوم
فراق اینه لریندن گئچه گئچه دئشیلیبدور

سِینکر لاماک؛ایزله مک؛یعنی پی کردن . وتعاقب نمودن

سینکورجی؛سیندیرمه سی؛یعنی هضم کردنش . ونیز فرو بردنش . ونیز تحمل کردنش . در محبوب القلوب گوید

خام لارین پیشیریلمه سی
وطعام لارینی سیندیرمه سی

سیغماغای؛سیغماز ؛جا نمیگیرد . ونمی گنجد . درحیرت لابرار گوید

کیم صفتی سیغماز اوراق آرا
دئمه یین اوراق که آفاق آرا

سیکیردی؛سیجرادی؛جهید . وبه سرعت دوانید . وجستن کرد . انگاری از روی جوی آب وغیره بجهی . در لیلی مجنون گوید

سوز دئینده بئلینی باغلادی رُست
اول مرکبی اوزره سیجرادی جُست

سیندیردی؛شکست. در چهار دیوان گوید

چون نوایی کونلونو سیندیرین ایندی بیتمه کیم
ممکن اولماز اونو چون هریان دوشوب بیر پارچا

سینکر لاتماک؛ ایزلمک؛واداشتن کسی که دیگری را تعقیب نماید . ودنبال او برود

سین سین ؛سن سن؛ یعنی تویی . ونیز شمایی . ونیز قبر و مدفن اموات . قبرستان . ونیز امر از شکشته شدن(سین سین) .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سن سن دئمکدیر . درچهار دیوان گوید

ای زهد یولوم ویرما که بو مرحله ایچره
مقصدده جه سن سن بیری یوز مین خطریمدن

سیغلاییین؛اوخشار ؛به معنی مثل .و مانند باشد . سیغلاییین سوزون بو آنلامدا یازیلماقی میرزه فتحعلی قاجار ورینن دوز دئییر بو امر به اشاره دیر عین حالدا من اولدوقو کیمین یازدیم

سین سیز ؛سن سیز ؛یعنی بدون شما

سِیغراق؛دانه زرد آلو و شفتالو . ویا هر دانه ایکه پهن باشد گویند

سینکولی؛یاپراق بارهنگ را گویند

سیزلیک؛به معنی همین.و مشخص

سیویشماک؛سیویشمک؛همدیگر را دوست داشتن

سیودورماق؛سئودیرمک؛انگاری کسی را وادار بکنی کسی دیگررا دوست بدارد

سیوکوم؛سئوگیم؛یعنی مهر ومحبت من . وعشق من

سیوارام؛سئورم؛یعنی دوست میدارم . وعشق میورزم . در چهار دیوان گوید

یالقوز اونو سئورم کیم منه وار
اول خوشو اوزگه کیشی اصلا خوش

سِیوَن؛سئوینمک ؛امر از خوشحال و مشعوف شدن

سینالوب؛سینانیب؛آزموده شده است . امتحان خودرا پست داده است

سیومک؛سئومک؛دوشت داشتن . وعشق ورزیدن. مولانا لطفی گوید

سن کیمی سلطانی سئومک حددیم اولماز دورا لی
بو بلالی عشق فرق ائتمز گدا و شاهینی

بعد از حضرت نوایی شعر ترکی را بهتر از مولانا لطفی کسی نکفته است نوایی اکثر شعرهایی ایشان تضمین کرده

سیلک؛بِتکان . در حیرت لابرار گوید

تاکینی الینده دور آلمای دور اول
بارچه سیندن سیلک اتک و تارک قوی

سیومیش؛سئومیش؛ دوست داشته است . در چهار دیوان گوید

نوایی نی دئییسن کی که مندن اوزگه نی سئومیش
کیم اولماز الله الله سندن اوشبو بد گمان لیقلار

سیولوب؛سئویلیب؛یعنی پسندیده است . مورد پسند قرار گرفته است . در لیلی مجنون گوید

جاندان سئویب اونواول دلربالر
هر کیم کی گوروب قیلیب دعالر

سیونلامیشی ؛به لغت مغول نوازش و الطفات را گویند

باب الشین القرشت مع الا الف

شاباش؛کلمه تحسین بوده که مخفف شادباش است . ونیز زری را گویندبه سر کسی نثار کنند . ونیزبه ومطربان و رقاصان دهندتا مجلس را گرم نمایند . در فرهاد شیرین گوید

چکیب گردوندا دورت یاندان بنا باش

که گردون دئیب اونا هر لحظه شاباش

شاپا؛شاپالاق؛سیلی را گویند که بو صورت کسی زنند

شاتو؛نردبان

شاریلداماق؛صدای آبشار وغیره را گویند

شاشلیک؛احولی را گویند

شاغِرداق؛شاقیلاق؛صدایی بر اثر بهم خوردن دوچیز به عمل آید . ونیز فضولات گوسفندی ایست در فصل زمستان به دُم آن چسبیده گرد گرد خشک شده باشد

شالقورت؛حیوان دو تخمه را گویند . واورا پسرک هم گویند

شاغیلداق؛ شاقیلداق؛فضولات گوسفندان که به دنبه آن چسبیده باشد . در اوایل بهار که رمه از جایگاه زمستانی خود بیرون آید از این فضولات چسبیده و خشک شده را کنده خورد کنند که جهت آتش روشن کردن استفاده کنند

شاقه ؛شقه؛گول؛اسختر را گویند

شادلوم؛جلف را گویند

باب الشین مع الباءالتازی و الپارسی

شپان؛فرقه تات و تاجیک را گویند

شپاشاب؛چکاچک شمشیر و غیره را گویند

شبه؛درفش را گویند که در کفش و غیره بکاربرند

باب الشین القرشت مع الشین القرشت

شش پر؛.معروف است در تعریف فرهاد شیرین گوید

ینی گردونه ده آفت شش پریندن
اولوب یاریق باغری خنجریندن

ششلاب؛شیشله ییب؛ گوشت و غیره را به سیخ کشیده است .
کنایه از کباب به سیخ کشیدن هست .ایضاحات آذاربایجان تورکجه بیر شهره و شلپه سوزو واردیرکی حیوانین یاراسیزاولان اتینه دئیلن سوزدور .شیش کباب میلینه دئیلیر

باب الشین مع الغین نقطه دار

شَغبناک؛ یعنی دلتنگ.و افسرده . در چهار دیوان گوید
همول بلبل بوگون من تک که افلاک
قوشو فهم ائیلمز مندن شغبناک

باب الشین القرشت شت مع المیم

شممال؛نام سرداری از قوشون اسکندر . در سد سکندری گوید
سپهدارلر ایچره شممال اولوب
تهووردا چون رستم زال اولوب

شمالییب؛چیرماییب ؛قوزاییب؛مثل اینکه کسی آستین
خودرا بالا بزند . یعنی بالا کرده است . در چهار دیوان گوید
گر نوایی قتلینه گلمکدور اول کئفلی ندن
پس آئک سانجیب قیلینج دارتیب قوزاییب قولون

شِمال؛امر از بالا کردن آستین باشد

شمامه؛دستنبور را گویند .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بیر
خیرچایا اوخشار ایپارلی عطیرلی بوستان بیتیرمه سینه دئیلن سوزدور

شِمالاق؛آستین بالا

باب الشین مع النون

شنقار؛شونقار؛پرنده ایست شکاری از جنس چرخ که بسیار تند و
زننده است . اورا سونغور هم گویند . ونیز فوت پادشاهان را گویند چنانکه
در تاریخ بابری در فوت عمر شیخ میرزا به اسم مذکور است .نثر
که عمر شیخ میرزا کبوتر و کبوتر خانه ایله اوچوب شونقار اولدی

شنگ؛شنک؛سرو؛درخت سرو ر ا گویند . ونیز خود ساز .
ونیزخود آرا را گویند .در لیلی مجنون گوید
لیلی گوزی تک فسونگروشنگ
نی سرمه دئمک او سرمه و رنگ
یاخود
تعجیل ایله قوپتدی لعبت شنگ
کیم باغ ساری قیلیردیق آهنگ

باب الشین القرشت مع واو

شودورون؛ترشح شبنم را گویند . به معنی بارش هم آمده . در چهار
دیوان گوید

حیوان سویی شودورون عیسی دمی دور سالقین
بستان ساری جانیم گوئیا که خرام ائتمیش
یاخود
عارض خوی دن ساچیب نهانی
شودورون کیمی آب حیوان زندگانی

شودورغو؛شیدورقو؛شیدیرغی؛نام سازی ایست که آنرا عود گویند . ونیز نام پادشاه تنکقون که معاصر چنگیز خان بوده

شور؛گیاه ایست شبیه به اِشنان . اسفند نیز نام طایفه ای از ترکمانیه هست

شوک؛آت؛اسب را گویند . ونیز راست گو

شوککینه؛آتا؛یعنی اسب کی . ونیز کفتارک . ونیز به پدر

شوکور؛به معنی چتر باشد که سایه بان سلاطین است

شوکورچی؛چتردار. وسایه بان

شولآ؛اونا؛یعنی به آن

شولاکای؛لعابی که از دهن حیوان وانسان آید

شولای؛اولار؛میشود . در میان ازبکیه توران و خوارزم یعنی بلی و آری میباشد

شومور؛ایشیق؛به لغت مغول چراغ را گویند

شومونداق؛شومونداى؛مترادف مونداق بوندان میباشد . مثل اینکه .وهم چنین

باب الشین القرشت مع الباءالحطی

شیرالغه؛گوشت شکاری .وحصه ایکه از گوشت و مال غنیمت به کسی دهند . به معنی کمر به بالا آمده . در محبوب القلوب در وصف قوشچیان گوید
نقش حظینده بیر ایکی ایاغ لارینا ارتکاب قیلمیش
والینده شیرالغه سین کباب ائتدی

شیرداغ؛لباس ایست بخصوص و برنگ سرخ. و نیز نمدی چند لا کرده بجای تکلتو در زیر جامه گذارند . در چهار دیوان گوید
سروده گئییب قبا چیککن گونشه سایه بان
چابکوم بویوندا شیرداغ باشیندا قالپاقی دور
یاخود

گل رعنادن ائتدی کسوتین سرو روان یاخود
ساری تیرمه اوزه اول شوخ مو گئیمیش قیزیل شیر داغ

شیبان؛ یاوشان را گویند . ونیز به معنی پادشاهان آمده . ونیز شاخهای نازک و خار خاشاک که در هنگام پوشش سقف عمارت بر روی چوبهار ریخته خشت مال نمایند . ونیز مگس را گویند . همچنین فرقه تات و تاجیک باشند . در لیلی مجنون گوید

اورکامچی شیباق غه پرده سالیب
اول پرده ایچینده سایه آلیب
یاخود
اورکامچی شیباق غه چولونی دیره ییب
تومشوغونون رشته سینی چیرماییب

شیرام؛ مقام آرامگاه سرداران و شیران را گویند

شین؛ به معنی ناله و شیون باشد . در سد سکندری گوید

بو اندیشه دن اولدی کونلومده شین
که اولدی کونول مایل خمستین

شَیَدَه؛ سواری از لشکر که بسیار شجاع بوده که در شاهنامه نام پسر افراسیاب آمده

شیبا؛ تیر باران را گویند

شینک؛ حل فصل امور را گویند . ونیز نام منصبی که خوانین مغول به امرا ی قطع فصل امور ماموریت داده میشدند گویند

شیر لاغان؛ شیر پخت ؛ونیزروغن گنجد را گویند

شیر الامچی؛ یعنی عصّار

شیشماک؛شیشمک؛ رعدو برق را گویند.ونیز متورم شدن . وهمچنین بر اثر عفونت غیره بدن انسان یا حیوان متورم شده باد کرده باشد

شیش؛ سیخ . ونیز میخ های کوچک که به نعل اسب و غیره زنند . نیز ورم متورم

شیغاول؛ یعنی مهمانداری

شیلان؛ طعام عام را گویند

شیلتاق؛ ادعای دروغ . ونیز تحمیل بی حساب . در فارسی هم استعمال میشود . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده شیلتاق سوزو کورپه اوشاقلارین یرسیز آغلاییب بهانه گتیرمکلرینه دئیلن سوزدور

شیلیم ؛سمغی که بدان کاغذ و غیره چسبانند

شیمماک؛یعنی مکیدن(سورماق) . وآشامیدن (ایچمک)

شیمالاماق؛یعنی دراز کردن (اوزاتماق). ونیز آستین بالا زدن (قاتلاماق)

شیمدی؛**بوچاق**؛ایندی .ایمدی. فی الحال . والآن

شنینلیک؛**شنلیک**؛شادی .و خوشحالی

شیپال؛**چیپال**؛نام پهلوانی ایست که به پادشاهان نسبت دهند . در سد سکندری گوید

سپهدارلار ایچره شیپال اولوب
تهووردا رستم وزال اولوب

باب الصاد بی نقطه مع الدال

صَدق؛**صاداق**؛ترکش . جای تیر باشد که در ترکی در الفبای عربی با س ساداق نوشته میشود .ایضاحات بیزیم تورکو دیلینده عرب الفباسیندا سوزجوکلریمیزده بیر (س) یری واردیر او بیری (ص) یاخود (ث)سوزموز یازیلمیر در چهار دیوان گوید

صاداق جانبی کیم الینده سنان توتموش
یوز اوخ ایلانی و بیر قاتل اژدهایه باخین

باب الصا و الحطی مع الا الف

صَهیب؛لقب شخص عابد و خداترس است . در چهار دیوان گوید

گوزلرین بیرده لبین بوندان که ویردی دان یولون
نه بلالار دن بلا اوتدی صهبادن صهیب

باب الطا الحطی مع الا الف

طاقتدیس؛نام تخت خسرو پرویز که برای هیچ سلطانی چنین تخت میسر نشد . در تاریخ الملوک گویدونثر

اول جمله دن بیری بیر تخت دور کیم اونو طاقتدیس دئیللر .
آلتوندان ایدی کیم ارتفاسی یوز قاریش ایدی. و اونو جواهر ایله مرصع قیلمیشدیلار

طانه؛**دانا**؛گوساله دو ساله را گویند

طایشی؛به معنی نویسنده حاذق وماهر استاد را گویند

طاغارجار؛نام امیری از امرای هولاکو خان وآبا قا آن باشد

طایدو؛نام شهری در ترکستان که چهار فرسخ در چهار فرسخ اورا قبلا قا آن ساخت . وخان بالیق که مقر سلطنت بوده متروک شد

باب الطا الحطی مع الرا القرشت

طَر طوسی ؛نام ولایتی ایست . در چهار دیوان گوید

چو یوخ بو کشور اسلام آرا وفا ایله مهر
خوشا نواحی اَفرنج و خطه طَر طوس

طرغای؛نام پدر امیر تیموربود. ونیز به معنی شانه بسر که هد هد باشد . در ظفر نامه در وصف امیر تیمور گوید

قاراخان نژادی طرغای نام
جهانش بکام وسپهرش غلام

طَرَنقو؛درختی ایست بخصوص که یَدَه گویند . در چهار دیوان گوید

قامتین نازک و طوبی نازک
سرو رعنا و طرنقو رعنا

طَوِید؛به جنگ ونبرد(دویوش). ودلیری رشادت را گویند(قوچاقلیق)

طَراز ؛شهری در حدود چین که حسن خیزی اش معروف است . ونیز نام یکی از ولایت بدخشان است

طومُطای؛پرنده ایست شکاری که شونقار از آن بهم رسد

باب الطا مع الغین نقطه دار

طُمغاج؛نام فرقه ایست از کُفار چنانکه گوید

طُغرُل؛نام پرنده ایست شکاری . ونیز نام پادشاه معروف است که آلپ ارسلان پدر او بود . ایضاحات بو کی فارس یازیلاریندا آلب ارسلان یازیلیر یالنیش دیر اصلینده آلپ دوزدور کی اوروپادا بیر هوندور داغ آدیدیر کی اسگی چاغلاردان بیر اویماق اولاراق هون بولغار تورکلرینین یاشادیقی یئر اولموشدی

طُغای؛توغا؛دایی . برادر مادر را گویند . در مجالس النفایس گوید

اول هم فقیره طُغای اولوردی
میر سعید کابلی نین اِینی اولوردی

طُغرا؛آرم . ونشان پادشاهان که در سر فرامین با آب طلا راقم شود

طواقا؛طراق؛تاراق توروق؛صدایی که از شکستن درخت غیره به گوش رسد

باب الطا الحطی مع المیم

طُمغاج؛نام ولایتی ایست در ترکستان . ونیز نوعی کلاه ایست با عرق چین
نظامی گنجوی گویند
چگل را زلف بر طمغاج بندند
خراج شوشتر را چاج بندند
ونیز نام پادشاه سمرقند است . وهمچنین پادشاه تبت و یغما را گویند .
خاقانی شیروانی گوید
تاج بربود از سر مهراج زنگ
باره طُمغاج خانِ گرد آفتاب

باب الطا الطی مع النون

طَنطَنه ؛صوت و آواز . وبا صلابت .وباشکوه . صوت طنبور . لغت با پارسی مشترک است . شعیر
ای مطرب بربط زن بیر اوزگه نوا باشلا
یعنی تنیمه تندن سن بیرجه طنطنا باشلا

طُنبک؛**تُنبک**؛دُهُلی باشد دراز گاهی از چوب گاهی از سفال سازند .
در حیرت لاابرار گوید
رعدنی دئیب بزمینده طُنَبک اونو
برق کبابی اوتو نون اوچقونی

باب الطا و الحطی مع الواو

طونانماک؛**بزنمک**؛مزین و آراسته شدن

طوغان؛نام پرنده ایست شکاری و تند تیز . و اورا ایتالکو هم گوید .
ونیز ناک پادشاهی ایست . ونیز نام یکی از مُقربین سلطان احمد دارغون خان قهستانی ایست

طویغون؛همان طویغو باشد

طوغای ؛**دولاق**؛پیچ خمی که در مَمَر آب رودخانه باشد

طَواشی؛یعنی خواجه سرا

طولغا؛**توءلا**؛یعنی به پیچان

طولغادیم ؛**توءلادیم**؛ یعنی پیچانیدم

طوس؛شخسی را گویند که نجیب طرفین باشد . ونیز نام پسر نوذر سردار کیکاوس و کیخسرو .با (ت) دو نقطه یعنی دسته شمشیر

طویوق؛تویوق؛در ترکی قالب شعیری ایست مثل رباعی در عربی و فارسی . وهم چنین مرغ را گویند . یک شاهد شعر از تویوق

لعلیندن جانیما اوتلار یاخیلار
قاشی قدیم نی جفادن یاخیلیر
من وفای وعده سیندن شاددیم
اول وفا بیلمز که قیلماز. یاخیلیر

طوی قوشی؛به معنی توغداری باشد .در حیرت لابرار گوید

آنلامایین سوزده طویوق بحرینی
هانسی طویوق بلکه قوشوق بحرینی

باب الطا و الحطی مع الیا

طیّار؛یعنی فرّار . آماده . ومهیا . وبه انجام رسیده . لغت عربی ایست .ایضاحات بیزیم عرب الفباسیندا یازیلان سوزلریم موطلق (اَ)یازیلمالیدیر (ع)حرفینده بیزیم تورکجه میزده یری یوخدور . در فرهاد شیرین گوید

چو طیار اولدی چون دریا یَراقی
اونا گیردی شه شهزاده داخی
یاخود. در شعر فارسی گوید
جعفر آن باشد که طیّار از فلک بیرون پَرَد
نه کسی کوبال و وپر طیار دارد جعفر است

باب العین بی نقطه مع الرا القرشت

عریلداب؛ایریلداییب؛صدایی درنده و وحوش باشد از خود بروز دهد . در لیلی مجنون در تعریف سک لیلی گوید

گاهی که غضب ایله عریلداب
گردون اسدی کیمی غورولار

عریلداماق؛میریلداماق؛صدای سک وغیره را گویند

باب العین بی نقطه مع الام

علالا؛اَلالا؛بانگ . شورو غوغا .فریاد. ونیز حرف دو پهلو زدن را گویند . در سد سکندری گوید

قضا دن بو نوع ایش چو پیدا اولور
باش اوزره الیندن علالا اولور
یاخود

بزمیده اول لحظه علالانی گور
کوی خرابات آرا غوغانی گور

باب العین مع النون ؛

عنگوت؛عنقوت؛آنقوت؛مرغابی ایست گردن دراز معروف است که قدری از اردک بزرگتر است وهمیشه درآب زندگی کند

غاشون؛آجی؛چیز تلخ را گویند

غازان؛قازان؛دیگ بزرگ طباخی را گویند . ونیز رکاب توپ دهان فراغ . ونیز نام طایفه از سالور در وقت نزول کسان و خویشان خودرا بدین اسم اورانلامیشی کنند . ونیز مملکتی از ممالک روس . ونیز نام پادشاهی ایلخانی معروف است که تبریز تختگاه ایشان بود

غاز ایاقی؛ گیاه ایست وحشی در فصل بهار تابستان آنرا چیده از آن غذا درست کنند

غان؛قان؛اَوغان؛نام باریتعالی باشد . خدا . الله . تانری .ایضاحات بو کی آزورگان یاخودآسورگان آذربایجان یازیلیر اصلینده بوتون طایفالارین بویوگو دئمکدیر دیر کی آزور یاخود آس اسگی قاباقجیل تورک طایفاسی بیریسی اولوب اوز آدلارین آذاربایجانی چیخاندان سونرا آسیا قیطه سینده وئریبلر

غایالیغ؛قایالیق؛سخره گوهستان را گویند. منطقه سخره ای . ونیز نام ولایتی از ترکستان. غا حرف رابط نسبت است در آخر کلمه واقع شود

غارقو؛قارقو؛نئی باریک تو خالی را گوید . در چهار دیوان گوید
گر نوایی کلکی تک ایل کلکی شکر ریز ایماس
عیب قیلما بَرِتک ایرماس نیشکر بیرده قیروء

غاوچین ؛نام طایفه از اتراک . در وقفیه اخلاصیه گوید
وجلایر غوغاسی
وغاوچین علالاسی

باب الغین النقطه دار مع الجیم التازی و الپارسی

غَچرَچی؛غزرچی؛ر اهنما . بلد راه را گویند . مولانا لطفی در گل نوروز گوید
غچرچی باشلادقجا سهو ائتمیش
یوروبان اسلان یولونا گئتمیش

غجغاو؛غژغاو؛دم گاو و قسطام را گویند . ونیز دسته خاری که زیردم اولاغ گذارند جهت شوخی جست خیز نماید . در چهاردیوان گوید
ساققالی شیخ ریایی دی اگر گلدی حرام
ولی کوللاری ائششک بوینونا گرک غجغاو

باب الغین النقطه دار مع الراءالقرشت

غرنش؛گرنش؛آواز کوس غیره را گویند.جهت اطاعت سربزیر آوردن حمد وثنا کردن . سد سکندری دردعوای دارا با اسکندر گوید
ینه کوس زن دوشدی جُنبش آرا
ویا کوس دوشدی غُرنش آرا

غونده؛معروف است . مصرع
اولوب هر بیر اوندا که غونده ابر

غراو؛قیروء؛بر اثر سردی هوا بر زمین چیزی شبیه یخ نشسته انگاری یخ بسته است . در هوای صاف زمستانی که قارچیچگی بر زمین نشیند . در چهار دیوان گوید
گر نوایی کلکی تک کلکی شکر ریز ایماس
عیب قیلما بیر تک اولموش نیشکر بیرده قیروء
یاخود
حلّه کافور گون اول خلعت خضر اوزره
سبزه خضرایه گویا دوشدی رحمتدن قیروء

غرقاب؛یعنی غرق شده . ودر آب فرو رفته . در چهار دیوان گوید
گوزوم کونلوم وبحرو بَر سیر ائتدی لر ایسده یین
بو سفرده تاپتدی لار یغما کونول غرقاب گوز

غِرپیچی؛بند ترکش را گویند . ونیز بند شمشیر . وبند سپر . وامثالهم

باب الغین النقطه دار مع الام

غَلچه؛قَ َلچه؛به معنی پست و کوتاه قد باشد(کوتوله). به فارسی روستایی و رند اوءباش گویند . لغت با فارسی مشترک است

غَلکه؛قَلکه؛کیلیدان؛کلید پشت در را گویند . ایضاحات اسگی
چاغلاردا آغاج قابیلارین دالینا سالینان بیر یاریم مئتیره یوخون آغاج
اولاردی اونو چال گئچیرد اولاراق قاپی دالینا سالاردیلار آذاربایجاندا اونا کیلیددان دئیلیر

باب الغین النقطه دار مع الواو

غوپیچاچی؛قاپیچی؛خدمت کار حرم را گویند . در تاریخ بابری در تعداد حرم سلطان حسین میرزا گوید .نثر
که فلان غوپچاچی لیق مرتبه سیندن بیکّم لیق مرتبه سینه ترقی قیلدی

غونده ؛جانوری ایست گزنده که رتیلا گویند

غونک؛گلاغ سیاه را گویند

غوسون؛چَکمه؛به لغت مغول چکمه ایکه سپاهیان آنرا را به پا پوشند در ترکی جغتایی اوتوک گویند

غوما؛قوببا؛قوببه؛گونبذ؛گنبد را گویند

غور؛جایی ایست از توابع هرات . ونیز طایفه از تاجیک که در آن حوالی سکنا دارند . در چهار دیوان گوید
اگرچه ماه وشیم روستایی آیین دور
ولیک شهری ولایتده سالدی غارت و غور

غول؛قول؛هیولا . در سد سکندری در کیفیت یاجوج ماجوج گوید
گلیب غول بارماغی بارماقلاری
ولی دیو دیرناغی و دیرناقلاری

باب الغین النقطه دار مع اياءالحطی

غیچک؛اسم سازی ایست که کمانچه گویند . در محبوب القلوب گوید
اگر کیشی مئی هواسی باشیندان چیخاردور
غیچک مدّناله سی ایله یالواریر

غیلجایماق؛به معنی از خود رفتن باشد . وبی حال شدن . غش کردن

غیداق؛نام ولایتی ایست نزدیک دشت قپچاق که تیر های (چوبهای) آنجا و راست معروف باشند (نرّراد)

غیچی؛چوبیکه به گردن سک بندند تا نگریزد .قیچی . مقراض باشد . در چهار دیوان گوید
قصدیمه اول ناوک ائیله ب تیز من سودوم عصا
کویودا هریان دئیشیلمیش کیم غیچی لیق ایت
یاخود
آریغ سیز ایش صفا بیلمز
ایت غیچی سی عصا بیلمز

غینکشماق؛رایحه تندی که به بینی خورد ه باعث تحریک آدمی بشود

غیرلچاغی؛قوللوقچی؛خدمت کاررا گویند

غیرناق؛به ترکی کنیز جاری یه را گویند

غینه؛حرف رابط است در آخر کلمه واقع شود .مثل اولماغینا . و قالماغینه

غینکشب؛یعنی مثل سک جنگ وگریز کردن

غیل؛حرف رابط است . مثل اولماغیل . قالماغیل . ایضاحات البته بیزیم آذاربایجان تورکجه سینده (غیل)سوزونون یرین (دی) آلیب مثال اوچون اولمادی یاخود قالمادی

باب الفا الراء القرشت

فَرد؛کلاه سرخ را گویند که طایفه ازبک در روز جنگ بر سر گذارند .

در سد سکندری در وصف قوشون دارا گوید

قیزل فردی باشیندا نیم ترک
که وهمیندن اولوب اولوم حالی مرگ
همول فرد دوروندە آسلاییب قرا
کیشی گورمه میش لاله نی داغ آرا

فَرَچی؛چادر را گویند زنان برسر کنند

فریک؛جوجه مرغ را گویند که نرینه (خروس)باشد

فرغان ؛نام معمار خسرو پرویزاست

فرغانه؛ولایتی ایست در ماورالنهر. ونیز اسم کوه ایست

فِش؛معروف است . به فتح اول فارسی به معنی پریشان. و نیز شبیه ومانند مثل . وهمچنین آنچه از دستار به مقدار یک وجب آویزان که تحت اَلَنَک گویند . ونیز کاکل اسب باشد . در چهار دیوان گوید

شیخ دستاری چو مئی وجهی یوخ ایدی چیرمادیم
مئی ده مرهون قیلالی اول یاخشی مئی سوزونده فش

یاخود

شیخ باشینا بلا اولان دورور دستارکیم
عشق اسرارینی ائشیدمک لیک مانع اولدی فش

فَرَه؛جوجه کبک را گویند

باب الغا مع الونون

فَنگ؛جانوری باشد پر مو پوست آن ازپوست سمورهم نرم تر است در ولایت قَرَلف که دشت ترک تاتار باشد زندگی کند

باب الغا مع الواو

فوطه ؛فیطه؛کمربند باشند . پارچه ایکه به کمر بندند . ونیز حوله حمام .در چهار دیوان گوید

برک نی دونن ایچینده نال کیمی بیلی نهان دور
قلمی فوطه قامیش بندی تک اوسدونده اعیان دور

باب الغاءالنقطه دار مع الیاء الحطی

فیقور؛جعل را گویند که به فارسی کوکال باشد

فیرفیرک؛گیردنه؛چوب کوچک مدور که به شگل چرخ تراشند اطفال آنرا بر زمین گذاشته برسر انگشت اورا حرکت دهند تا بچرخد

فیشقراق؛صوت زدن . انگاری دو تا نگشت بر دهان گذاشته کسی را صدا بزنی . ویا از حرکت دادن دو لب یک صدا و موزون در بیاوری

فیشک؛فشنگ؛موشک آلت آتش بازی ایست .ونیز گلوله تفنگ باشدکه سلاطین ترکتبار هند اختراع کردند

باب القاءمع الاالف

قارقارا؛قراپر؛قاعده ایست که سپاهیان چند پر بر بالای طاس کلاه نصب کنند . ویک پر سیاه به میان آن پرها گذارند . وآن پر سیاه را قارقارا گویند به لغت جغتایی همه آن پرهارا اوتاقه گویند . ودر جای خود بقلم آمده . ونیز مرغی ایست شبیه به کلنک پرهای سیاه اورا برسر طاس کلاه گذارند که علامت بهادری ایست . در چهار دیوان گوید

گل مودور بلبل مودور آهیم توتونی دن قرا
یا اوتاغایلار ایچیندن ساییب آلمیش قارقارا

یاخود

سن قرا پر باشین اوزره دورقوزوب من آه و دود
بو منیم اوتوم دان اول سر کش لیگینن دور گواه

اکثر اهل ترکستان خاصه افاغنه دستار و عمامه عوض کلاه برسر گذارند و از آن پرهای طاس در روز جنگ بر کنار عمامه و دستار نصب می کنند . چنانکه در چهار دیوان گوید

وه نه خوشدور شهسواریم گلسه میدان ساریدان
کیپریگیم بیرده آریتسا گردینی رخساریدن
ایله کیم یتمیش فلک طاقینا قویسام طاق اوزه
دود آهیم دان قرا پرنی آلیب دستاریدن

قاروره؛آلت جنگی ایست

قاشینکدا؛قارشیندا؛قاشیندا؛در روبروی شما . در مقابل تو .
ونیز ابروی تو در چهار دیوان گوید
قاشیندا خالی نین آوازه سین ائشیدمیشدیم
بو کعبه طاقیندا اول بیر هلال ایمیش گویا

قاوما؛قوعما؛فراری نکن.نَدوان . نه رمان . رانده نکن .مولانا لطفی گوید
قوئما لطفی نی قاپوندان بیر ذکات حسن آرا
قایدا یتسون سین غنی باریندا شئ الله نی

قاشانک؛قاشینک؛قاشلیک؛سیرتیق؛آدم خیره سر وسمج را گویند در چهار دیوان گوید
چیخ نوایی قارشینا حورمت ایله میکده دن
سودرالورلار کیشی چیقماسی لیق ائدیب اولسا قاشانک

قایریلور؛قاریلیر؛ساخته میشود . در چهار دیوان گوید
جان وئرردیم قاریلان چاقدا گوروب بیلینده پیچ
اولسه تانک یوخ اول که جانی رشته سینه دوشسه تاب

قاباقوندا؛قاباقیندا ؛در روبروی تو . ودر مقابل تو . در محضرتان .
در فرهاد شیرین گوید
وحوش اولموش سنین الینده خادم
سباغ اولموش قاباقوندا ملازم

قاتلا؛تا کن . وبه پیچیان . در سد سکندری گوید
یاناقلاری دارای دریا نوال
دئدی کیم گلیم مسیحا مثال

قابا؛امر از محاصره کردن . واحاطه نمودن .ایضاحات اصلینده قاباقلاماق دئمکدیر

قاتیدا؛قاتیندا؛در لایش . ودر میانش . و درزش.در فرهاد شیرین گوید
گلیب یر توتدی بانو خدمتینده
ملک اول نوع کیم گردون قاتیندا

قایدا؛هاردا؛یعنی در کجا . ودر چه مکان . در چهار دیوان گوید
هاردا ممکن دور الف تک چیقماق ایلدن خاصه کیم
گون آرا آلتی جهتدن قالمیشام اوندان که واو
یاخود
کویوندا ایت لر اوزوشتی لر نوایی خسته نی

کیم ایماس ظاهر که جسمی هاردا باشی هاردادیر

قابارماق؛آبله کردن از پا . ونیز خیره گی بی ادبانه نمودن

قابالیب؛یعنی حصار شده . ومحصور شده است

قایو ؛هانی؛به معنی کجا . وگو . به معنی بازو هم آمده .در چهار دیوان گوید

هر بلییت اوخو کیم چرخ مقّوسدن گلیر
گویا مین مین که عالم اهلی دن قایو دامین

یاخود

سن آتسان ناوک و کوکسوم شکافیندان کونول
گوره لی گلمیش خطا قیلما که خوش هاردادیر

قاووب قوئوب؛رانده است . وفراری داده است . واخراج نموده است

قایتیب؛قایدیب؛برگشته است . ونیز مراجعت کرده است

قاقیب؛ازیب؛یعنی کوبیده است . ونیز زده است . در فرهاد شیرین گوید

جان وکونلومده ملامت داشلاری بیره ازیب
درد ایله اندوه مسمارین محکم قیلدینیز

یاخود

کوکسومه قاقیب یومروق اوزونی غه داش
ویریب یر اوزه بورک اوزونی غه باش

قاوشتوروب؛قوئوشدوروب؛دو چیز را بهم رسانمیده وچسانیده است. و جفت نموده است . در لیلی مجنون گوید

قولارینی قوئوشدوروب یراقدان
فرمانینا منتظردی قیراقدان

قارماشیب؛قارپیشیب؛چنگه له شیب؛یعنی با چنگ و ناخن باهم در گیر شده اند . در چهار دیوان گوید

ساقیا قیلسان حمایت قابل اولقوم ایله کیم
غم ایله کونلوم تالاشورلار ایکا ولان قارماشیب

قایناشیب؛یعنی به جوش خروش در آمده . .در لیلی مجنون گوید

یاره لر ایچره قایناشیب قورد
هم اوندا اولاردا طعمه هم یورت

قاباریب؛پینه زده است.ونیزبرجسته شده است . خیره گی بی ادبانه کردن . انگاری در بدن آدمی تَوَرمی ایجاد شده باشد .در سد سکندری گوید

تجاوز قیلدی عدل و انصافیدن
قاباریب اوزونن دعوی لافیدن

قاپقوجیم؛قاپدی؛مثل اینکه سک وغیره آدم را گاز بگیرد . در چهار دیوان گوید
خسته کویوندا یاتمیشام بیکس
توتجاغین قاپماق ائتدین نیا بس

قاناب ؛قاناییب؛خونین شده است . از بدنش خون جاری شده است . در فرهاد و شیرین گوید
قاناییب اندوه داغیندان ایاقی
ایاقیندان اولوب اندوه داغی

قازغانیب؛قازانیب؛کسب کرده است . وبدست آورده است .دست مزده وغیره را گویند شخص کارده بدست آورده باشد . در حیرت لاابرار
ایکی جهان زحمتیندن قازانیب
هر نجه کیم قازانیب اوجورده یانیب

قولاب؛دیریلدیب؛زنده کرده است . و همچنین فراری داده است(قوئوب) . واز خود دور کرده است

قارغاش؛قارقوش؛ناله و نفرین کردن را گویند . در سد سکندری گوید
نه مردودلیق کیم اولور ائل ایشی
دونن گون اونون جانینین قارقوشی

قایسی؛هانسی؛یعنی کدام . وکدامین . در چهار دیوان گوید
لبیندن هانسی دیل بیرده فدادی خسته جانیم کی
اونا جانیم فدا کیم جانی و لعلین فدا اولدی
یاخود
زاهد چوخ دئمه سن کیم مذهبینده وار قصور
هانسی مسجیده سنین له قیلمیش ایدیم من نماز

قاقتی؛دویدی؛اَزدی؛یعنی کوبید .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده یاش اریگین دنه سین اتینن آیریماق دئمکدیر.درچهار دیوان گوید
دونن گون انجم دئمه دورانه راحت قیلماسین دئییب میل
قضا گل میخ لرین دویدی قیلیب گردون نی قیر اندود

قایغوروب؛یعنی اندوه ناک شده است . به خود فرو رفتن را گویند . ونیز در غم درد غوطه ور شده . انگاری کسی از روی نگرانی به فکر عمیق رفته باشد . در چهار دیوان گوید
با وجودی کیم عدم اولدوم غمی دن قایغوروب

هیچ آغزی نین سراغی لعل دن تاپماز سوروب

قاریشیب؛بهم مخلوط شده است

قاوورماج؛قوئورماج؛گندم برشته شده و مثال آن . ونیز محلی از ولایت ماوراالنهر مشهور است که قتل علاو دوله فرقه و بقیه سیف آن مکان را وطن نموده با خوردن گندم بریان روزگار خود سپری کردند.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده قویون یاخود گئچی سوتونن پیشیریلمیش چوبان یمه گینه دئیلن سوزدور . در لیلی مجنون گوید

خرمن یرینده تذرو درّاج

یر تابه سیندا قورار قوئورماج

قارلوقاج؛قارلواج؛قه جه له؛پرستو را گویند . در محبوب القلوب گوید

حق گوی قوشونون تمکین ایله ذکر ائدردی

قه جه لینی یانسیلاماقی ملامت گتیریردی

قاولاشور؛قابلاشیر؛یرله شیر؛یعنی جفت و برابر میشود . در محبوب القلوب

یول ایمکانی مشقتیندن بدن چوخ تابلاشیر

و یللر یوری راه رولار ایاقینا قابلاشیر

قابالمایدور؛ قابالمادور؛یعنی محصور و احاطه نشده است . در محبوب القلوب گوید

و کونولری غنچه سینده حقده حسد قابالمای دور

قاولابلار؛قوئوبلار؛یعنی فراری داده اند . واز خود رانده و دور کرده اند . در چهار دیوان گوید

خیل اطفال آرا داش یاغدیرییان قوئدورلار

هر هایاندان کیم اونون کویوندا پیدا اولدوم

قابارور؛سولوق وئریر؛یعنی برجسته میگردد . ونیز بر آمدگی دارد . ونیز خیره سری کردن بی ادبانه را گویند .ونیز تاول میزند . در چهار دیوان گوید

فراق اَسمه سی اوندا تنیم دن اوت چیخاردور

طبیب که الیمی توتسا بارماقی قاباریر

قاورولور؛قوئورولور؛برشته میشود . انگاری گندم و غیره داخل ساج و یاسینی ریخته روی آتش بگذاری تا برشته شود . در حیرت الابرار گوید

شمع که اوز یاغی ایله قورولور

چرخ اونا فانوس کیمی اَیورولور

یاخود
شمع همدردیم ویریر هجران گئجه کیم من کیمی
هجر اوتوندان قئورولور اول داخی اوز یاغی ایله

قایغولوق؛یعنی متالم و غمناک میباشد .آذاربایجان تورکجه سینده بیرینین قیدینه قالماق آنلامیندا ایشله نیر . در فرهاد شیرین گوید
بیلیردیم که بانو قایغولوق دور
غمی فرهاد داغیندان اولوق دور
یاخود
که ایش باشی دوشدی بیحد اولوق
نجه ایش اولوق ایشچی هم قایغولوق

قابارمیشی دور ؛قابارمیشدیر؛سولوق

ویرمیشدیر؛یعنی برجسته شده بود . خیره گی بی ادبانه کرده بود .ونیز تاول زده بود . ایضاحات اینسان بدنینده هردن اولور بیر کوپیمک شیشمک اوز وئریر اونا قابارماق دئیلیر .در چهار دیوان گوید
اوشاقیلقدان مو یا یاندیرماقیناندیر بو قابارمیش دور
کیم تاپتدی لعل آتشین ینکلیغ دود داغیندان

قاجیر ؛قَجیر؛کرکس را گویند . در تاریخ الملوک گوید . نثر.
نمرود جهل دن بیر صندوقون دورت پایه سین دورت قجیر باغلاییب گویه یه اوچماق ایسده یردی

قارغانور ؛قارقانیر؛مورد طعن ونفرین و سرزنش قرار میگیرد . در چهار دیوان گوید
چون بو گلشن بی وفادور جام دورینه توکر
نجه پاره سیم کیم عمرینده نرگس قارقانیر

قاتیشتور ؛قاتیشدیر؛یعنی بهم مخلوط کن . امر از بهم زدن هست . در چهار دیوان گوید
من اونسوز توپراق اولدوم ای صبا سن رحم ائیله باری
قاتیشدیر کوی نین توپراقینا جسمیم غباریندان

قاپماق؛گاز گرفتن سک و غیره را گویند .ونیز چیزی را از دست کسی بدون اجازه به تندی قاپیدن

قاباماق؛یعنی محصور ساختن

قابالماق؛یعنی محاصره شدن . ونیز بسته بندی کردن اجناسی را گویند

قابیلماق؛آبله کردن . متورم شدن . وبرجسته شدن

قاپساماق؛چیزی را بجایی با فشار تکیه دادن و جا نمودن . در چهار دیوان گوید

هجر آرا دردلی کونول قالمیش ایکی زلفون آرا
درد تک کیم قاپسامیش هر ساریدان بیر دال اونو

قابلاماق؛بسته بندی کردن . انگار تابلو غیره در داخل قاب بگذارند

قاب ؛ظرف را گویند . ونیز ستبر و زخیم

قابارجوق؛سولوق؛آبله و تبخال را گویند

قاباق؛قبق؛جلو .و روبرو . ونیز مقابل . ونیزکدو را گویند. به پیشانی هم گفته میشود. وهمچنین در میدان تیر علامتی که سربازان آنرا نشان قرار داده تیر انداخته مشق تیر اندازی کنند . در چهار دیوان گوید

محنت اوخوندان قاباق دئیب قالمیشام افغان آرا
کیم بیلیب چابک سواریم یوخدورور میدان آرا

یاخود

دئدیم ذقنین توتوب بوخاقینی اوپوم
گوزو قاشینا سوروتوبان قباقینی اوپوم
گول تک اوزون اینسیله ییم دوداقینی اوپوم
یوخ یوخ یوخ اگر دئسن ائیلیب ایاقینی اوپم

قانمادی ؛سیراب نشد . در چهار دیوان گوید

کام لعلی نین خیالی ندن کونول قازغانمادی
دوشدی سو ایچره ایله لب تشنه هر گز قانمادی

یاخود

گوزو قان توکمک ایچره قانمادی هیچ
اوز حالینی اوزو اینانمادی هیچ

قاشی؛یعنی ابروی او . ونیز پیش روی او (قارشی) .نیز نگین او . در چهار دیوان گوید

تنیمده تیر یاراسین شکافی ائیله ییب باخدیم
نصیبیم بونجا اوخ اولموشدور اونون قاشی یاییندان

قاجورموش؛قاچیرتمیش؛یعنی فراری داده است . وگریزانده است . در فرهاد شیرین گوید

محقق اولدی کیم اول کیم بیترمیش
قاچیرتمیش گهرلیق داشیندان باش

قاآن؛شاه شاهان . ومَلِک المکوک. به زبان مغول پادشاهان ذی شان و عظیم را گویند

قابان؛خوک را گویند . بابای فارسی ترازو بزرگ باشد(قاپان)

قابتال؛دامنه و عقب زین اسب را گویند

قابتوغای؛کیسه بزرگ را گویند(سرالای)

قاوونکیز؛قوئووز؛فراری بدهید . واز خود دور کردن . وفراری دادن . وگریزانیدن . در چهار دیوان گوید

دشمنیم سیز دوسلاریم کیم قوئووز ائیله ییب هجوم
بی نوالیق کشوریندن پادشاه لیق دان منی

قایسینکیز؛هانسی نیزی ؛کدام یک شمارا . در سد سکندری گوید

اونا کیم دوشر هانی سینیز سایه سی
گونش دن بویوک راک دورور پایه سی

قاچینکیز؛قاچینیز؛امر از دویدن .و گریختن هست

قالخیز؛قوءزا؛برخیزان . بلندش کن

قایجورمه؛آن و فولادی ایست که با یک دیگر جوش داده کارد شمشیر و غیره درست کنند

قایجوق؛یکنوع کیسه ایست که از گردن آویزند . ونیز خورجین ایست که از پوست درست کنند

قاب قاجاق؛یعنی ظرف و ظروف

قاپقرا ؛قیقره؛ذیل قارا. محض سیاه .سیاه سیاه

قاپو اوکجه سی ؛پاشنه در را گویند . ایضاحات میرزه فتحعلی خان قاجار بو سوزو (پاشنه پا)کیمین قلمه آلیب کی منجه سعف ائله ییب
آذاربایجان تورکجه سینده قاپی دابانی دئیلیر

قاپوراق؛قاپوق؛قابوق؛پوست را از قبیل پوست درخت گرفته الا آخر

قاتماق؛مخلوط کردن . وقاطی نمودن . ونیز سخت کردن

قارینداش؛قارداش؛به معنی برادر باشد .به خواهر ازدواج نکرده نابالغ قیزقارداش گویند. در سد سکندری نوایی در مورد برادر خود دولت آیاب درباره وزارت و در مقام پند نصیحت گوید

ایا گوهریم کانی نین گوهری
منیر اختریم برجی نین اختری

نجه اوج حشمت اوزه قارشی سان
منه نسبت ایچره قاریناشی سان
یاخود
قاریناش تاپسا قاریناشینی
دمادم دیلر کی کیم باشینی

قابسامیش؛ چیزی را به بازور سماجت بجایی تکیه دادن و چسباندن .انگار که چوب و غیره به جایی محکم تکیه بدهی . در چهار دیوان گوید

بحر آرا دردلی کونول قالمیش ایکی زلفون آرا
درد تک کیم قابسامیش هر ساری دان بیر دال اونو

قانماس؛قانماز؛ یعنی از آب خوردن سیر نمیشود . نفهم . ونیز به آدم کند ذهن گفته میشود .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده قانماق سوزون دوشونمک و یاخود باشا دوشمک آنلامیندا ایشله نیر

قاتلانماس؛قاتلانماز؛ یعنی تا نمیشود . در چهار دیوان گوید

هجوم ائتدی جهان محنتلری توت باده ساقی کیم
قدح چکمزسه کیشی بو خیل نین دفعینه قاتلانماز

قاشیدین ؛قارشیندان؛ یعنی از روبرو . ودر مقابل . .نیز ابروی تو (قاشیندان). در چهار دیوان گوید

گوزو زلف وقاشیندان اولوبدور اینجوتک
خلق اوشبو وجه دن دیر دئیرلر اونو دّر عدن

قاتیلماس؛قاتیلماز؛ مخلوط نمیشود . ادخام نمی گردد

قامیش؛ نی را گویند . در فرهاد شیرین گوید

عجب اولماز قامیش اولماق شکر ریز
ولیکن بو قامیش اولموش گهر ریز

قاووش؛قوئوش؛ امر از موافقت کردن . وجفت شدن (قوئوش).امر از نزدیک شدن . در چهار دیوان گوید

دئمه که هجریمدن نوایی غم سیر ائتمز بیر زمان
ایسده سن کیم غمدن آیریلسین اونونلا بیر قووئوش

قاقالمیش؛دویولموش؛ یعنی کوبیده شد ه. وزده شده . در چهار دیوان گوید

نه سود ایندی ایاقیم دان تیکان چکمک لیک ای مشفق
که داشلار بیرده کوکسومده دویولموش هجر مسماری

قاتیقلاشماق؛یعنی سفت وسخت شدن . امر از تا شدن . ورغبت کردن هست

قاتلانماق؛یعنی تا شدن . وطاقت آوردن . ونیزکنایه از رغبت کردن هست

قاتناماق؛قطره زدن . وبه سرعت پویه کردن

قات قات؛لابه لا .برگ به برگ . در چهار دیوان گوید

سن سیز بزم ایچره قات قات قان کونول بی تاب ایدی
دمبدم جام لبا لب ایچدیگیم خوناب ایدی
یاخود
غنچه تک قات قات اولوب اول مسافر شوقوندان
نامه سی ینکلیغ دمادم پیچ وتاب ائیلر کونول

قالمامیش؛نماده است . کنایه از نماندن هست .در چهار دیوان گوید

ای نوایی گر وفاسی قالمامیش اونون سنه
غم یمه کیم اونا هم حسنی وفاسی قالمامیش

قابال؛امر از محصور شدن . ونیز دیوار نمودن

قاتیغ؛**قاتیق**؛به معنی صعب و سخت باشد. ونیز نوعی خورشت را گویند . مولانا لطفی گوید

من قیراقدان جان وئرردیم طاقتیم یوخ باخماقا
یوز قاتیق گوزگو کیم اولموش جمالین محرمی.
در چهار دیوان گوید
قاتیق دردیم زلالی اشک ائدر فاش
سوزون ایچره قالماز گیزله دین داش

قاریلیق؛**قوجالیق**؛پیری . وکهولت سن را گویند . در سد سکندری گوید

قاریلیق عینی گیزله دیرسه اولماز
بارورچاق اولدی باخیب دورسا اولماز

قاوماق؛**قوئماق**؛فراری دادن . دواندن . ودور کردن . .ونیز رم دادن . در چهار دیوان گوید

ایتلر الینده سالیب کیم من اول کوی دن
قوئوماق ایسترلر دمی مشغول و خرسند ائیله یز

قاتناشیق؛**قاتیشیق**؛درهم شده گویند .ونیزآشوب و انقلاب را گویند

قاتیش؛ادخام شو. وامر از قاتی شدن هست

قاتیق کورلوک؛کنایه از خیره گی چشم هست. یعنی سخت چشم . وآن عبارت از بی شرمی ایست

قاتلیش؛قاتیش؛مجمع دواب که بهم قاتی شوند. کنایه از ادخام شدن هر چیز هست

قاتینج؛هدیه ایکه جانب عروس برای داماد و صاحب توی فرستند

قاوچورماق؛قاچیرتماق؛فراری دادن . ودوانیدن

قاچ؛بدو. امر از دویدن هست

قارتال؛عقاب را گویند . واورا بورکوت هم نامند . در ایران قاراقوش گویند

قارنماق؛آنچه که از خاریدن کچل جراحت ریزد

قاچاق؛فراری. اشیاء ممنوعه را گویند که سوداگران بدون اعتنا به قانون جاریبه کشور آنرا حمل ونقل نموده خرید فروش نمایند

قاچاقچی؛ به کسی گفته میشود کالای و یا هر چیز دیگررا بدون اجازه قانون حمل ونقل نموده بفروش برساند

قاچغون؛قاچقین؛فراری . گریزنده . جنگ زده که از دیار خود رانده شده باشد

قاچو؛قاچیر؛میدود.به اصطلاح ترکمان و اهل خوارزم و توران گریزی باشد از مساحت مشخص جهت رقابت و غیره میدود

قاداماق؛یعنی میخ دوز کردن

قاداق؛به معنی میخ باشد . عموما رنگ صباغی را گویند

قادانه؛کنده ایکه به پای محبوسین زنند

قادارماق؛به معنی سیاه و تیره شدن . ومکدر شدن

قاداماق؛قاداشماق؛قارالاماق؛یعنی نگاه کردن .ونمیز میخ دوز کردن و بند نمودن

قارغاماق؛قارقاماق؛یعنی نفرین کردن

قارماماق؛یعنی ربودن(اوغورلاماق) . وقاپیدن

قارماشماق؛قارپیشماق؛ال اله قالخماق؛یعنی باهم چیزی ربودن . ونیز قاپیدن . ونیز با پنچه و انگشت دست با کسی گلاویز شدن . کشتی گرفتن

قاماشتورماق؛قارپیشدیرماق؛چیرپیشدیرماق؛دو نفر به جان همدیگر انداختن . کشتی گیرانیدن

قایتارای؛قایتاررام؛یعنی بر میگردانم . در چهار دیوان گوید

ای دئیب سن آیری گل و چکیب وصل
که بو خلوت ده نوایی محرم اولماز قایتارام

قاغای؛قاخار؛دوگر؛یعنی می کوبد .ونیز خواهد کوبید

قارا دورغان؛یعنی حذر کننده . در داستان فرهاد شیرین در رسیدن فرهاد به ارمنییه گوید.نثر

که ارمنییه داغی کمرینده خارا قارا دورغان ایل عجزین گوروب
خار قارادوره کمر جُست ائده لی

قاریلاماق؛ یعنی گز کردن . ونیز پیمودن . همچنین به صدای کلاغ هم کفته میشود

قاجار؛اینکه ایل جلیله قاجار را گویند کیفیت چنین است که در تاریخ ششصدو پنجاه ویکم هولاکوخان مملکت ایران و روم را تصرف نمود حکم کرد که از طایفه مغول از ده هزار خانوارالی دو هزاررا کوچانیده از سر حداد ترکستان تا مصر و شام نشیمن کنند از برای روزی بکار خدمت ضروری میشود ایل مزبور از دو هزارخانوار یکصد هزار خانه بشمارآمده در آن صفحات جاگیر و جابجا شدند سَرتاق نویان ابن سابا نویان یکی از نوییان (سرداران) درگاه هولاکوخان بود بعد از فوت هولاکو خان که سلطنت بعد از چندین سال به قازان خان رسید سَرتاق نویان نیز فوت کرد بود در آن عهد از اولاد او قاجانویان به منصب نویانی سر بلند بوده در خدمت قازان خان به همگنان خود برتری داشت اولاد و نواده و طایفه و عشیره از او زیاد بوجود آمده و آن اولاد دو جماعت را بنام پدر و اجداد قاجار نامیدند و طایفه قاجار شوکت وجلالتی حاصل کردند به رشادت و جلادت معروف شدند و بسیاری از این طایفه در حدود شام نشمین داشتند بعد از تاریخ هشتصد که سلطنت به حضرت امیر تیمورکانی منتقل شد درسفر ایران و روم و مصر و دمشق نمود حکم فرمودند طایفه مغول که در مملکت بیگانه نشیمن داشته کوچیده به ولایت ایران و آنجا به ترکستان که وطن اصلی آنهاست سکنا و نشیمن و نمایند لاجرم آن جماعت به حکم حضرت امیر تیمور کوچ نموده به ایران آمدند بسیاری در ولایت گنجه و ایروان سکنا نمودند تتمه به سمت ترکستان رفتند بعداز انقراض دولت امیر تیمور و سایرین سلطنت ایران به پادشاهان صفوویه رسید و ایل مزبور که در گنجه

و ایروان سکنا داشتند و طایفه عظیم وبه رشادت و جلادت اشتهار و مشهور بودند سلاطین صفوویه به صلاح دولت خود را در این داشتند که ایل از آن سرحد ایروان کوچانیده به سایر بلاد ایران نشمین دهند تعدادی از آن طایفه را در ایروان و گنجه گذاردند محمد خان بئی لر بئی ی ایروان به فتحعلی خان که در عهد خاقان مغفور فتحعلی شاه تاب ثراه بودند اباعمید بزرگ حکمران آنجا بودند و جواد خان گنجه ای نیز در عهد خاقان مغفور پدر بر پدر حاکم گنجه بودند که در دعوای روسیه به سرداری بشخیتورگشته شد تتمه ایل جلیل در کرمانشاه و قزوین و تهران و بسطام و مازنداران و استر آباد و مشهد مقدس و مروشاه جان جابجا و نشیمن داده شدند از آن تاریخ ایل جلیله نسلا به نسل دراین ولایت میباشند و سلسله بهییه عالیه سلطان السلاطین اقدس همایون شهریاری حضرت ظل الهی روحی روح فداه از آن تاریخ که صفوویان ایل جلیل را به مملکت ایران کوچانیده اند نشیمن قرار دادند از اباء اجداد حکمران و صاحب اختیار ایل مزبور بودند تا اینکه صاحب تاج و تخت شدند درناسخ التورایخ حسب ونسب و نژادایل قاجاربه تفصیل بیان شده است که این صفحه گنجایش آن ندارد و نیز در تاریخ به نظر رسیده که قرا چار نام ابن عمّ چنگیز خان بوده خان بزرگ اعتماد و التفات مفرط به او داشته هنگامی برای تسخیر ممالک ایران و روم و غیره در حرکت بوده اتراک ترکستان را به او سپرده که در اختیار و تحت امر او باشند تا دیگران به اتراک مزبور درحمکرانی دخالت نکنند در سلطنت چنگیزخان بعد از آن اتراک به قارا چاریه معروف شدند هنگامی هولاکوخان ایل مزبور را کوچانیده قارا چاریه گفته میشده بعد به مرور و از کثرت استعمال به قاجار اشتهار یافت قرا جارو چنگیز ابن عمویش به کشور گشایی قرین همند ونیز در جایی دیده شد که هولاکو خان بعد از کوچانیدن ایل مزبور به مملکت روم به عهد سلطنت صفوویه در ولایت روم بلکه در حد خاک ایران که از روم و قارص . آخسقا و السکمر و باشد سکنا و نشیمن داشتند در همان اوقات ایل مزبور از سلطان روم آزرده خاطرشدند کوچیده به گنجه آمدند سلطان روم بعد از اطلاع یافتن از موضوع به سلطان ایران نامه نوشته چون تحریرات نامه جات رومی کلا ترکی رومی بوده و یا به عربی مخلوط نوشته میشده این لفظ در نامه به قلم آمده بود که قاچ اَر(قاچان اَرلر)از نوکران ما بخاک شما آمده است سلطان ایران بعد از مطالعه نامه چند نفر از اعیان و ریش سفیدان آنهارا بحضور احضار کرده حکم شد که چه می گوئید و چه باید کرد در جواب عرض نمودند که بنویسید که ما آنهارا نیاورده ایم بلکه خودشان آمدند حال بال بسته بدست شما دادن از قاعده انصاف دور است به هر قِسم که میتوانید ایل مزبور را کوچانیده ببرید از دولت ما به آنها حمایت نخواهد شد مگر به قهر غلبه ایل را کوچانیده به مقصود رسیدیدکه هیچ والّا قوشون آنهاراپسند فرمود به همین مضمون جواب نوشتند چندین دفعه سر عسکر ارزروم لشکر کشیده دعوا نمود شکست خورد نتوانست ایل مذکوررا بکوچاند از آن تاریخ در ایران مقیم شدند بعد از چندی پادشاهان صفوویه صلاح دولت خودرا در این

دیدندکه ایل را کوچانیده در سر حد گنجه بودن مصلحت نیست از قراری که در فوق به مرور ایام و کثرت استعمال قاچ اَر به قاجار اشتهار یافت بنده درگاه مُصَنف کتاب لغت از ایل مزبور از طایفه سپانلو با چهارصد خانوار از طایفه خود در ولایت قزوین سکنا دارند معنی دیگر برای لغت قاجار استخوان زیرین ستون فقرات پشت را گویند

قاریتماق؛قاماشماق؛برف افتادن چشم را گویند . در سد سکندری گوید

قیلیب نرگس اوز غنچه سین بَیضی وار
که گوزونده اولدی رعددین غبار
رعد یوخ قار آرا گوز سالیب
قاماشماق گوزونون ضیاسین آلیب

قار؛برف را گویند

قاووشماق؛قوئوشماق؛بهم رسیدن

قووشمیش؛قوئوشموش؛متصل شدن . در چهار دیوان گوید

قولاغ درینه خریدار ایدی اوزون عجب اولماز
نشاط اولور ائل آرا زهره مشتری یه قووشموش

قارا ؛قرا ؛قره؛به معنی سیاه هست . ونیز آزار کابوس را گویند (قاراباسدی). ایضاحات یازاندا موطلق قارا سوزون یازمالییق

قاریش؛وجب را گویند

قاریشلاماق؛وجب کردن اندازه گیری نمودن

قاریشلانماق؛امر از وجب کردن هست

قاریشلانماق؛مورد استقبال گرفتن

قارنوق؛شاخ حجامت را گویند

قاپدان؛لاپدان؛یاپدان؛یعنی متصل و پیوسته

قاچیشیب؛پراکنده شده

قالتورماج؛دورمنج؛به معنی لقمه باشد

قاش قارام؛آدم بد معامله را گویند

قارس؛شال کمر را گویند . هرچیزی که به کمر بندند. با صاد ولایتی ایست در روم

قارساق؛حیوانی ایست از سنجاب بزرگتر در محال ترک و روس باشد پوستش ابلق باشد خوشبو وگرم است

قارش؛نام ولایتی ایست در ماوراالنهر . ونیز به لغت مغول قورخانه؛ (اسلحه خانه)را گویند . ونیز به معنی قصر و عمارت است

قارغه؛قارقا؛کلاغ را گویند . ونیز امر از نفرین کردن هست

قارو؛به معنی عوض باشد که در میان میخواره گان پیاله ساقی دهد دور دیگر بدان یک پیاله به ساقی دهند اورا قارو گویند و اگر پیاله دهند قوش گویند . در چهار دیوان گوید

چون نوایی یه ایکی لعلی مئی دن توسا قوش
قارو که جان ایسده سه کیم جان وئریب تاپدی بونی
یاخود
اول ایکاو یادی ایله ایچسون قوشی
سونرا قارو سنه قیلدیرسین نوشی

قارغه بوکن؛نام دوایی ایست از جمله دفع سمومات کند

قارغامُشا؛قاریشیقلیق؛نزاع و غوغارا گویند

قارلیق؛مناطق برفی را گویند . همچنین اسم طایفه ایست از اتراک وجه تسمیه آنکه چون اوغوز خان از ولایت غور وگرجستان به یورت قدیم مراجعت نمود زمستان بوده و چنین سرد بود که قدغن کرد که کسی تخلف نکند آنها به سبب سرما تخلف کردند به آن اسم معروف شدند

قاوورماق؛قوئورماق؛برشته کردن گندم و غیره را گویند . و بریان کردن . در محبوب القلوب گوید

اوت ایشی قوئورماق ایدی
یل ایشی سوئورماق ایدی

قوغونلار ؛قوئانلار؛تعقیب کننده ها . در سبعه وسیاره گوید

سوردولر کیم نه شتاب ایله
یتدی قوئانلار اضطراب ایله

قازوق؛میخ را گویند . ونیز کَنده شده را گویند.در فرهاد شیرین گوید

دوچوبه اوجی بو فیروزه خرگاه
اونون ایکی کماجی مهر ایله ماه
قازوق سیمین و زرین کیم قاقیلان
کواکب دن سپهر اوزره چاقیلان

قاقماق؛دویمک؛اَزمک؛یعنی کوبیدن . وزدن چیزی به چیزی دیگر را گویند

قازن؛شخص اوستاد کار و سنگ تراش را گویند که فرهاد در زمان خاقان چین که پدرش باشد هیکل تراشی از او یاد گرفت. ونیز نام پهلوانی بود در عهد کیقباد . ونیز شکنبه را گویند . ونیز پادشاهی از پادشاهان سلف(قازان خان). در فرهاد شیرین گوید

نجیب لر صفی بیرده مصاف اول
لقب ده قازن خارا شکاف اول

ونیز فردوسی گوید

چو رستم بدید آن تعارف چه کرد
چگونه بود جنگ ورزم نبرد

قارینجغه؛قاریشقا؛مورچه را گویند

قابورجوق؛توپوق؛قوزک پارا گویند . در حیرت لابرار گوید

پویه قوبورجوق بیله ائیله ییب نثار
مقدمینه یوز گهر آبدار

قاداقلیق؛میخ کوب کردن . ونیز میخ دوز نمودن .و محکم کردن . درمورد گرفتاری فرهاد در دست خسرو گوید

کین باغلاییب قاداقلیق قولارین رُست
گلیب چکمک لیک اونو داره جُست

قایغولوق؛یعنی اندوهناک و غمگین . در چهار دیوان گوید

کونلوم اولور غم گئجه سی هر لحظه قایغولوق
چون شام اولدی هر نفسین آرتار قارانقولوق

قاقتورماق؛دویدورمک؛کوبانیدن؛. وزدن دوچیز را بهم دیگر . در چهار دیوان گوید

داغ لار دئمه که دویدورمه کوکسومه داش
عشق مسمارلاری کونلوم آرا ویردیردین

قایغورما؛امر از اندوهناک و غمگین نشدن . در چهار دیوان گوید

کونلوم قایغورما کیم دشت فنایه گلرم من
یر اوزونی هم سنی هجر الیندن قوتارارام من

قاولاماق؛قوئالاماق؛دوانیدن.. وراندن . وبا قهراز خود دور کردن. در چهار دیوان گوید

نه جنون اول گونش دن آیری هجران دشتینه
گاه قورخوب سایه سیندن قاچماق که اونو قاولاماق

یاخود
زنده دل مجنون نین اولموش کونلو چون لیلی یه حَی
بس نه آسیغ(فایدا) اونو حَی دن قاولاماق لیق دی عرب

قاشقالداق؛ مرغابی ایست سیاه رنگ

قاشغه؛قاشقا؛ حیوان پیشانی سفید را گویند

قاشغه آختاجی؛ به لغت مغول میر آخور را گویند

قاقیشماق؛ باهم دیگر کوبیدن دو چیز بهم دیگر

قاقیشلماق؛قاقشالماق؛ خشک قاق شده به نحوی که بترکد

قاقلاماق؛قایقیللاماق؛ آواز کبک را گویند . ونیز آواز خواندن مرغ در وقت تخم گذاشتن

قاق؛ یعنی خشک . ونیز آب باران که در دشت جمع شده باشد

قاقاس؛کسه یول؛ بیراهه را گویند

قاقالاغان؛ مرغ بسیار فریاد کننده

قاداماق؛ میخ دوز کردن . به معنی دندان گرفتن لب و صورت محبوب هم آمده . وهمچنین به دندان نمیگیرم . وبا دندان گیرنده نمی کنم . در چهار دیوان گوید
بو وهمیدن اولور زخم بس لطافت دن
خیال بیرده داخی لبلرینه دیش قاداماق

قازانماق؛ کسب کردن . وبه دست آوردن

قازاق؛قزغ؛ مرد بی خانمان را گویند . وهمچنین طایفه ای که در شمال خوارزم سکنا دارند دو والی علاحِده دارند . ونیز گور خری که دیگر گور خرهارا از میان رمه بیرون کند. ونیز اشاره کندن هست . یعنی بِگَنیم

قازالاق؛ چکاوک

قاموق؛قموق؛ به معنی مست و گمراه باشد.ونیز به معنی جمع هم آمده . در سد سکندری در دعوای خیل مورها با اسکندر گوید
چون شاه اوتدی اول مور صحراسیندان
قاموق پیل تک پشه غوغاسیندان

قایتماق؛ برگشتن و مراجعت کردن . ودر سد سکندری در سختی زمستان گوید
اول ائودن چیخاندا جهت گورمه بین

بجز قایتماق مصلحت گورمه یین

قانماق؛یعنی از آب غیره سیراب شدن . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده دوشونمک آنلامیندا ایشلنن سوزدور .در فرهاد شیرین گوید

گئجه گوندوز نه دینمک نه دایانماق
نی بیردم قان اوداردین کویکا قانماق

قایوق؛قایق؛زورق کوچک. به معنی سرپوش هم آمده . در چهار دیوان گوید

زورق مئی دن منی مست ائتدی پیر دیر کیم
چرخ چنگی دور طَغار . باده سی اوزره قایق

قاقشال؛هیمه بسیار خشک . ونیز نام طایفه باشد . در چهار دیوان گوید

هجریدن اوتدانسا جسمیم ده سوموکلر تانک ایماس
کیم اولور اوت اسرو آیتیک داغی بس قاقشال اونون

قاقماج؛لاوایی؛ماهی خشک را گویند

قاقِیش؛دویمک؛به معنی کوبیدن . وزدن چیزی به چیزی

قالیشماق؛یعنی واپس ماندن

قالاماق؛برسرهم چیدن . ونیز برخواستن. آتش روشن کردن

قالیقتماق؛تالقیزماق؛قالخیزماق؛بلند کردن .
وبرخیزانیدن .ونیز بلند شدن

قالاغای؛لفظی است که طایفه مانکقیت دسته خودرا در وقت نزول لشکر به این لفظ صدا کرده پیدا نمایند

قالپاق؛قلپاق؛قاپاق؛سر پوش دیگ و غیره را گویند .ونیز پلک چشم را گویند (قاباق). الانه چیزی ایست به دور لاستیک ماشین گذارند . در چهار دیوان گوید

اوزونده مهریدن کیم اوزودن مهرینه ناگه
حرارت یتمه سین دئیب کیم سالیر هر ساریدان قالپاق
یاخود
شاه و تاج خلقی نین من تماشا قیلالی
اوزبکیم باشیندا قالپاق آءیگنی شیرداغی بس

قوغان؛قوئان؛یعنی بیرون کننده . ونیز فراری دهنده

قالتاق؛پوست زین اسب را گویند . نیز خود زین باشد . به آدم شرور هم گفته میشود

قالتاغای؛قلتمان؛مصنوعی . قلب .ونیز بدل را گویند . همچنین دغل را گویند . ونیز ترکمانیه غارتگر و چپو کننده را گویند

قالغان؛قالخان؛ سپر را گویند که سپاهیان بر دوش گیرند . ونیز باقی مانده هر چیز را باشد(قالان) . در چهار دیوان گوید

اونی بس تنده دور یتمز تنیمه اوزگه زخم
اول که دئیب ناله قیلدی ایندی قالخان دور منه

قلتاغانلیق؛بیج؛یعنی ناپاک . وحرام زاده

قالیش؛قارقوش؛سرزنش . توبیخ را گویند

قالین ؛زخیم . ونیز انبوه .....ونیز اسباب و اموالی که داماد به خانه عروس برند .ایضاحات .....نجه کلمه سی اوخونمادی

قانماغونک؛قانماقین؛یعنی از تشنه گی سیراب شدن تو . ونیز سیراب شدن شما . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده دوشونمک آنلامیندا ایشله نیر . در سد سکندری گوید

نجه سیر تشویش دن قانماقین
که اولماقون دور اول نوع کیم یانماقون

قاوسانک؛قوئسان؛اگر بدوانی . ونیز فراری بدهی . ودور بکنی

قالماقون؛قالماقین؛ماندن تو

قای بیری؛هر بیری؛هرکدامش. در حیرت لابرار گوید

هربیری نین قتلینه ائیله ییب شتاب
ینه بیری ائیلر ایدی اضطراب

قالین لیق ؛آداقلاماق؛نامزد کردن . . ونیز مالی که از خانه داماد به خانه عروس روانه کنند

قاماشماق؛خیره شدن چشم . ونیز گنده شدن دندان را گویند

قاماشدورماق ؛خیره کردن چشم به خورشید که آب به چشم افتد

قاملاماق؛یعنی معالجه کردن . وطبابت نمودن

قام ؛طبیب . پزشک معالج را گویند . ونیز دانشمند و آگاه را گویند

قامچی؛طبیب و پزشک .ونیز شلاق و تازیانه را گویند(قمچی)

قاملامیشی ؛یعنی طبابت کرده. ومعالجه شده

قانماق؛از آب غیره سیراب شدن. ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده دوشونمک آنلامیندا ایشله نیر

قاندورماق ؛قاندیرماق؛یعنی از آب و غیره سیراب کردن . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده دوشوندورمک آنلامیندا ایشلنن سوزدور

قاناماق؛ امر از خونین شدن هست. اشاره به خون آمدن از بدن باشد

قاناتلانماق؛پر زدن.ونیزهوس پریدن داشتن . پرنده ایکه جهت پریدن تلاش کند . کنایه از خوشحال شدن و مسرور بودن هم هست

قاینماق؛به معنی معتاد . ونیز شیر گیر شدن

قان ؛خون . وامر از فهمیدن هست . یعنی بفهم. . ونیز اسم پادشاهی در ترکستان . و همچنین اسم خداوند هست

قانجیق؛سک ماده را گویند

قاندا؛هاردا؛یعنی در کجا . در چهار دیوان گوید

نوایی قان باشی ایچره غرق و یاری مئی ایچیب دایم
دئیرمیش زرق ائیله یبدور گورون من هاردا اول هاردا

قانغا؛به معنی زین اسب قزاقی باشد که پیش و پس قاش رشته باشد

قانغی؛هانسی؛کدامین . کدام یک

قارالی؛گودمک؛با دوچشم از دور پاییدن . عبید خان گوید

قرا بلایه قالیب من قارلاب اوتنده
کونول نی هم قرا یر قیلدی قرالی ایله

قایتالدینک؛یعنی ممنوع شدی

قاپتان؛لباس مخصوص ایست که در جنگ پوشند

قانلان ؛امر از صبر کردن . ومتحمل شدن . ونیز خونین شو

قادادی؛یعنی فرود(آندی) آمدو نیز میخ دوز کرد(قاداقدی) . وهمچنین محکم کرد(برکیتدی)

قارقوسی؛یعنی سیاهی اش(قارانقولوقو). ونیز همچنین لوله نئی اش

قاولار؛قوئالار؛میدواند . وفراری میدهد . در چهار دیوان گوید

کویوندا ایتلر که مسکن دور ولی قوئار منی
وه که همدم لرده اوندا خان ومان و بیزده یوخ

قایقالدوروق؛قایتدیرماق؛امر به ساختن دادن .وامربه احداث نمودن دادن . وبرجسته کردن . و زره میخ چه داررا گویند . در سد سکندری گوید

آلار جوشنی وارسا قایتدیرماقا
سنان قولاریدا نیچون کیم سوروق

قاندین؛هایاندان؛یعنی از کجا . در چهار دیوان گوید

ای نوایی قان یاشیم بحر اولدی بو دم ایسده سم
کیم یتر اول قاتلیمه ایندی قاندان گنچمه یین
یاخود
بو غم سنه هایاندان اولدی حادث
کیم اولدی بو شدتین ده باعث

قانقلی؛عراده گردان را گویند . ونیز نام طایفه ای از اتراک وجه تسمیه آنکه اوغوزخان در دعوایی غنیمت مال بسیار آورد از حمل ونقل آن عاجز شدند عراده را وضع کرد و ساخت اسمش را صانغرا قانقلی گفتند که طایفه مزبور نام خودرا از آن اخذ نموده است

قانلیق؛قانلی؛خونین . قاتل خونی را گویند که باهم پدر گشته گی داشته باشند . در چهار دیوان گوید

اولور قانلی کونول گوزلرین بو طرفه دور اسرو
که چیخمازلار دمی اول ایکی جیران لاله زاریم دان

قانلیق؛نام نحری مابین شکی و کاخِت . ونیز معتاد باشد . ونیز امر از شیر شدن

قاواق؛یعنی میان خالی . توخالی بودن درخت غیره گویند . ونیز درخت بید را گویند

قوشاق؛یعنی سست و بی حال

قاغون؛به معنی ایلغار نمودن . وتعاقب کردن

قالوج؛علت سافتق که در بیضه بهم رسد

قاولوق؛فرزندی که از نبیره بهم رسد . یعنی نسل چهارم

قاووت ؛قوئوت؛گندم برشته شده ایست آنرا آرد کرده با عسل و غیره میل نمایند

قاوور؛ به معنی بی اصل نسب آمده

قاوورداغ؛قوئورما؛گوشتی ایست در تابستان و یا پاییز آنرا در روغن پی سرخ کرده برای ذخیره غذایی در نمک خوابانیده در زمستانها استفاده نماید

قاوورسون؛پر طیور تازه روییده و سیخ نشده راباشد. در فرهاد شیرین گوید

اونا داخی قوئورسان آبکش دن
منه هم چله بیرده سبز وش دن

قاوورسی؛پشم نمد سوخته را گویند

قاتاغان؛نام اوروغی از ازبکیه . ونیز سخت شونده

قانی؛خون او . ونیز کو(هانی) . ونیز اسم طایفه ای از اتراک که خودرا به قای خان ابن آیخان ابن اوغوزخان رسانند و انجب قبایل ترکانند که سلاطین آل عثمان ازان قبیله هستند . در سد سکندری در فوت اسکندر مادرش گوید

تنیم دُرجینه پاک گوهر قانی
برو بحر شاهی اسکندر هانی

یاخود

هانی جهان داوری چنگیز خان
هانی جهان خانی تیمور کورکان

قانمادیم؛یعنی از آب و غیره خوردن سیراب نشدم . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده قانمادیم یانی دوشونمه دیم ویاخود باش آچمادیم . مصرع

ایچمک ایله زلالینی قانمادیم

قانلیغیم؛قانلیم؛یعنی قاتل من . ونیز دشمن خونی من

قالقوم؛قالاجاقام؛یعنی خواهم ماند . ونیزمی مانم . در چهار دیوان گوید

گر اولدی اول ایکی یار عازم
نه من قالغوم نه سنّ دلنوازیم

یاخود

نی من قالغوم نه سن باقی زمانی گل گل ای ساقی
قدح دورین خوش توت کیم وفاسیز دور بسی دوران

قازدیم؛کَندم . ونیز کاویدم . ونیز حفر نمودم .در چهار دیوان گوید

فراقین داغینی هجرینده دیرناقیم ایله قازدیم
من ائدن ایشی عاشیق لیقدا فرهاد ائتمه دی هرگز

قانون؛اسم سازی ایست . یاساق. در محبوب القلوب گوید
وچون قانون و چغانه ناله سی قولاغه یتدی
ومهوش ساقی یوکونوب مئی ایاقینا دوشدی
یاخود
اول وقت زهد تقوایه بی اعتبار
هوش و خرد ده نه بی اختیار

قاتالغان؛بوزوک؛پوست خشک شده را گویند . در چهار دیوان گوید
ایاقیمین قلمی ضعفدن اوندان کیم قلم
قاتالغان تیری دورونده قلمدان ینکلیغ

قاینابان؛قاینایيب؛یعنی جوشیده است

قاشینک دِیز ؛قارشینیزدا؛یعنی در روبروی شما . ونیز ابروی تو (قاشین).قاشیندیز یعنی خارش گرفتید . در چهار دیوان گوید
ای گونش نیچون قارشیندان سایه تک سوردون منی
روشن ائیلر جمله عالم نی یاندیردین منی

قاز غانیم؛قاتیلماغیم؛یعنی از مداخله کردن من. ادغام شدن من

قاز غانج؛قاز انج؛امک؛دست مزد .ونیز آنچه در آمد کرده ام

قاز ان چایی؛جایی ایست در نواحی قارص در ولایت روم

قاناتور ؛قانادیر ؛یعنی خونین میکند . انگاری به بدن جانداری چاقو وغیره بزنی خون بیاید . در لیلی مجنون گوید
اونا غنچه گولگوسین اوزادور
دوران قاشی آغزینی قانادور

قالماش؛اوجشمک؛یعنی اذیت آزار کردن

قاریشماق؛ادغام شدن . قاطی شدن دویا چند چیز بهم مخلوط شدن

قاسماق؛پرده ریم و جراحت را گویند

قاسیغ؛قاسیق؛تهیگاه.به شرمگاه زنان و دختران . ونیز اهلی ینگه دنیا حاکم خودرا بدین نام خوانند . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده قیز قادینلارین شرمگاهینا دئیلن سوزدور

قای؛ به معنی کدام . کی میباشد . ونیز برف وباران بهم آمیخته را گویند. (بوران) . ونیز نام پسر آیخان ابن اوغوزخان که ایل قای ترکمان به او

منسوب هستند و نیز به لغت مغول محکم و مستحکم را گویند . در فرهاد شیرین گوید
دئدی هاچاندان اولدون عشق ایله مست
دئدی روح اولماز ایدی تنده پیوست
یاخود
ای گلشن ملک سرو نازی
هئی ناز که سرو سرافرازی

قاتیق لیق ؛یعنی سفت شده .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده قاتیق یوغورت .و ماست دئمکدیر . در چهار دیوان گوید
غمین قاتیغ لیقینی قیلسام حکایت
ائشیدر داش اونی ائیلر سرایت

قاتیقلاشدی؛قاتیشدی؛یعنی بهم خورد . و دگرگون گردید . در سد سکندری گوید
قاتیق لاشدی لار ایشده حددن فزون
عداوت نین ایامی چکدی اوزون

قانمان؛قانمارام؛سیراب نمیشوم . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده قانمارام دوشونمه رم آنلامیندا ایشله نیر در سبعه سیاره گوید
گوزو قان توکمک ایچره قانمادین هیچ
اوز حالین اوزون اینانمادین هیچ
مولانما لطفی گوید
قانمان نچه کیم باخسام حسنونه سنین باالله
سوتک ایچرسن دئیرمن کیم طعمه حیوان سان

قابالقاندین؛قاباقلادین؛امر از محاصره شدن هست . انگاری که جلوی عده ای بگیری .یعنی جلویشان گرفتی . در چهار دیوان گوید
تیلبه کونلوم قاچسا سودا دشتینه عیب ائتمه سن
قیلدی غم زندانی ایچره کوپ قابالاندی بو ایش

قاچان؛قچان؛هاچان؛چه وقت . در چه زمان . امر از گریختن کسی هست . در چهار دیوان گوید
اهل درده آه و فغانی دور ایماس کوس ونفیر
سیر اوچون اول خوبلار شاهی هاچان یازیلسا قان
یاخود
ای سرو قد مه لقا تانری هاچان گورموش روا
مندن وفا اوزره وفاسندن ستم اوزره ستم

قالین ؛کلفت . زخیم .ونیز کنایه از ماندن هست یعنی بمانید. در سد سکندری در دعوای اسکندر با دارا گوید

سپاهیم قالین کشوریم توق دور
منیم اوندان اسکیک لیگیم یوخ دور
یاخود
واری آغریندا تیلبه تک یالین
تعدّد آرا ایت توکوندن قالین

قاوچین؛قاوچون؛به معنی مهمان باشد (قوناق). ونیز نام طایفه ای از اتراک . در وقفیه اخلاصیه گوید
وجلایر غوغاسی
وقاوچین علالاسی

قاریلقان؛قارییان؛قاریمیش؛یعنی پیر فرتوت شده . ونیز منحنی گردیده . در سد سکندری خطاب به تابوت اسکندر گوید
که خوش گلدین ای مهمان عزیز
که قربانین اوشبو قارییان کنیز
یاخود
قارییاندا توبه خوش راق دور ایگیدلر عشقی دن
بی ادب لیکلر که دورقوزدون ایگید لیک چاقی بس

قایان؛هایان؛کجا . ونیز کدام سمت . در چهار دیوان گوید
کویوندا اولوردی نوایی و گورونمز ایندی
عشق ایله اوندا ضعیف اولموش خلق دن پنهان گلیر
یاخود
دئیردین زلف ایچره گوردوم اولوب وصلینه یتمز سن
غلط ایمیش اوز ویرماق گنجه اوتدی هر هایان گورجک

قاووق؛داراق؛به معنی شانه باشد. ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده خیردا باش حیوانین قارنینان چیخان بیر بالاجا توربا شکلینده بیر زاددیر کی اونو اوشاقلار اسگی چاغلاردا بادبادک یرینه یلله بیردیلر

قایتارماق؛برگرداندن

قاتیشماق؛مخلوط شدن

قاریلماق؛قارییلماق ؛امر از ساختن هست

قایتماق؛برگشتن

قارغادی؛قارقادی؛یعنی نفرین کرد . مولانا لطفی گوید
کیم قارقادی یارب بلایه اوچرادیم
کیم سنین تک داشی باغیرلی بی فایه اوچرادیم

قاشانماق؛ایشه مک؛یعنی بول کردن . سودوگو چوله اوتورمک

قاشینماق؛خارش گرفتن

قاش قار الماق؛کنایه از غروب کردن آفتاب هست

قاشی؛به معنی برابر و حضور بودن(قارشی) . ونگینش . ونیز ابرو . ونیز کنایه از خاریدن هست

قاشاغو ؛قشو ؛قاشیان؛ شانه آهنی که با آن اسب و غیره تیمار نمایند

قاشقالغان؛چیز خشک شده را گویند . بخصوص هیمه خشک . در لسان الطیر گوید

جسم آرا بیر بیرلری قالمادی بوتون
پاره پاره چونکه قاشقالغان اودون

قاق؛قورو ؛چیز خشک شده را گویند از فبیل نان وخربزه و غیره . میر حیدر گوید

بلخ ائلی نین طاقتی هم طاق ایدی
وارسا قوئون حسرتیندن تاق ایدی

قازغان؛قازان؛به معنی دیک بزرگ باشد که درآن طعام طبخ نمایند . ونیز امر از به بدست آوردن مال از طریق کار کردن و غیره(قازان) . ونیز رکاب پهن را گویند . ونیز نام پادشاه عادل ایلخانی ایست تیریز تختگاهش بود (قازان خان)

در رباعیات گوید

قازان تک قارالسین فلکین اوزی
پامبوق تک آغارسین اول ایکی گوزی
.....کیشی یه وئریر بیر دئشیک (.....خوانده نشد)
ائشیک تک کیشی یه وئریر مین کوششک

قایدین؛ هاردان؛از کجا . ونیز از کدامین . در فرهاد شیرین گوید

بویوک اون چکدی اوندا بیخودانه
که افغانیدن اوت چکدی زبانه
که ای شاپور قانیندان بیله تینک
گلیبسن فرد فرهادیینی یتیک
یاخود
دئدی هاردا سان ای مجنون گمراه
دئدی مجنون وطن دن اولدون آگه

قایا ؛غایا؛سخره . پرتگاه

قایاش؛به تنهایی معنی نمیدهد اوروغ قایاش یعنی نژاد و قوم آن شخص

قایالیق؛قایالیغ؛کوه کمر سخره ای را گویند . ونیز ولایتی ایست در ترکستان

قایدو؛جد دهم حضرت امیر تیمور . ونبیره اوکتای قاآن است

قایر؛گئری؛آرد؛یعنی عقب

قایری تای ؛اعظم امرا تالی نویین باشد

قایین؛برادر زن

قایمیش؛ قاییش؛پوست دراز . ونیزط کنایه از کمر بند چربی که قبل ها بر اثر دباغی کردن نرم شده از آن کمر بند وغیره درست میکردند.اصلینده قاقلمیش (دویولموش)دئمکدیرخام دری نی دویویوب یوموشاداردیلار

قایغو؛قیغو؛غم و اندوه را گویند . در چهار دیوان گوید

گوزده سو کونلوده قایغو جان ضعیف تن ونحیف
ای مسلمانلار گورون هجران نه حالی ائتمیش منی
یاخود
منیم تک اولمایین قایغو ایچینده
ندن که اوتدا سان یا که سو ایچره

قاتله؛قاتلا؛تا کن . ونیز لا به لا بگردان

قاشینیب؛امر از خارش گرفتن هست

قالقایمو؛قالارمی؛آیا می ماند . در چهار دیوان گوید

جان کیمسه ده قالارمی بودئمکله که آلیرسان
گفتاریدان آیری قدو رفتاریدان آیری

قارماق؛آلتی ایست از آهن درست کنند برای صید ماهی و غیره بکار آید

قایسی؛هانسی؛یعنی کدام یک از آنها . در حیرت لابرار گوید

هانسینا ایله اولوب اول ظلم فاش
یاری قویار ایدی اباغینا باش

قاشیغه ؛قارشینا؛یعنی در پیش روی خودش و نیز در مقابل خودش . در حیرت لاابرار گوید

بیر گونی بیر طفلین آلیب قارشینا
مهر دئییب الین سورتدو باشینا

قازماق؛کندن و حفر نمودن . همچنین ته دیک را گویند . در فرهاد شیرین گوید
ینه وئریلسه قازماقی میل ائت
قازیب احباب آرا نقدین طفیل ائت

قاووشماق؛قوئوشماق؛بهم رسیدن . دو چیز را بهم چسباندن را گویند . در محبوب القلوب گوید
دوداقی که بیربیرینه قوئوشماز
اوز حالینا گولوب باشی بوینونا دوشوب
آغیز حصه سی دن دانه لری توکولوب

قاریب؛قاریبب؛پیر فرتوت شده است . در فرهاد شیرین گوید
بو نوع قراتون ایچره قاریبب
یعنی قرا تونوم آغاریب

قارماش؛قاریشمیش؛یعنی بهم خورده گی

قاوغینچی؛یعنی تاراج کننده(چپوئولچی) . ونیز ایلغار را گویند . ونیز به معنی غمّاز آمده

قاباب؛یاپیب؛یعنی محصور نموده است . بنا کرده است .انگارکه نان پخته است.در چهار دیوان گوید
یاپیب هر تون چکیب یوزمین سنان انجم شعاعی دن
مگر صبریم سپاهینا شبیخون گتیریر گردون
یاخود
که آگاه اولوب تووشو تورشوم دان قاباب
منه تاپتدی لار احتساب اهلی دست

قاری؛یعنی زرع و پیمان . ونیز پیر سالخورده را گویند . ونیز بازوکه از کتف تا سر انگشتان باشد . ونیز امر از پیر شدن . در سد سکندری گوید
قاری هم دمیردن اونا اولدی خاص
که ایل اولدی کم گز الیندن خلاص
یاخود
یوز ایلیک بویی اوج رفعت اونا
ینه بونجا داخی دمه مست اونا

قابوزاغی؛قابوقی؛یعنی پوستش . پوست درخت و غیره را باشد . در محبوب القلوب گوید
اوشاق ایشی نیمه کیم بیلمز
پسته قابوقون داخی کیمسه یمز

قاریچغای؛پرنده ایست شکاری . در سد سکندری گوید
گرک خیلینه قاریچغای دور میان
آلار جوجه ینکلیغ بو بیر ماکیان

قابای؛یعنی محاصره . ونیز احاطه بکنیم . ایضاحات آذاربایجان تورکجه
بو سوزه قاباقلاماق دئیلیر یعنی جلویشان گرفتن

قاریمچی؛غلام سیاه را گویند . در چهار دیوان گوید
زلفینه ای مشک ایسترسن قاریمچی بنده لیک
بوخ حددین گئچمه کی بو سودادن اوزونو ساتما کوپ

قالیتمادی؛قالخیزمادی؛یعنی بر نخیزاند . وحرکت نداد

قاقغایلار؛به اجماع گویند . در وقفیه اخلاصیه گوید. نثر
و التجا نجات سیغه ویریب مقصود ایشنی قاقغلایلار

قایساری ؛هاساری ؛یعنی کدامین سمت . وبه کدام طرف. در
حیرت لابرار گوید
گر او سواد اولماسا نه ائدر کیشی
نظمین آلیب ها ساری گئدر کیشی

قارغیش؛قارقوش؛ناله و نفرین گویند . در سد سکندری گوید
نه مردودلوق اولور ایل کیشی
دونن گون اونون جانی نین قارقیشی

قاشیغالی؛قاشییم ؛کنایه از خاریدن بدن هست . یعنی بِخارم
ونیزخاریدن بکنم .ایضاحات بورادا میرزه فتحعلی خان قاجار قاشیغالی
سوزونو فعلین دوز ایشلدمه ییب چون قاشیغالی یعنی در موقع خاریدن اولور
من قاشییم سوزون اونون قاباغیندا یازدیم . در حیرت لابرار گوید

قاندی؛سیراب شد . ونیز منتقل شد . ونیز فهمید . در فرهاد شیرین گوید
منیم جانیم چو اول سو ایله قاندی
سکندر جان وئریب لب تشنه یاندی

قایغوسینی ؛قایقوسونو؛یعنی غم و اندوه اورا . در سد سکندر
گوید
سور اوندان غم وهجر قایغوسینی
که بی شام هجر آلدی اویقوسینی

قاوورچاقچی؛قوورچاقی؛حقه باز را گویند که بر سرچادر
میکشد و از زیر آن اسباب لعب بیرون آورد . در حیرت لاابرار گوید
بلکه قاوورچاقچی کیمی حیله ور

گوز گوروبان چادیردان مین صُوَر .
در چهار دیوان گوید
یمه بازی که لعبت باز اولور گردون فریبینده
بو لعبت لر که ایل کونلون آلیر اونون قاوورچاقچی

قازانمادی؛کسب نکرد . ونیز بدست نیاورد . ونیز تحصیل مالو ثروت نکرد .در چهار دیوان گوید.
کام لعلی نین خیالیندان کونلو قازانمادی
دوشسه سو ایچره بئله لب تشنه هز گز یانمادی

قاماشتی؛کلمه رابط است که در اصل گوز قاماشدی گویند . یعنی اینکه شخصی بطور مستقیم به نور خورشید نگاه بکند و چشم آن شخص کم نور شده آبی بشود . در چهار دیوان گوید
اوزی خورشیدن گوزلر قاماشدی
و لیکن تابیدن جانلار توتاشدی

قارپوز؛هندوانه گویند

باب القاف مع الباءالپارسی و التازی

قپچاق؛**قبچاق**؛**قفچاق**؛دشتی ایست در سر حد جرجان در کنار دریاچه آرال به طول چهارصد فرسنگ عرض دویست فرسنگ باشد وجه تسمیه آنکه اوغوز خان با بُراق جنگ کرد شکست خورده در حین فرار میان رود خانه افتاده بوده اتفاقا زن حامله که شوهرش در جنگ گشته شده بوده در میان درخت مجّوف وضع حمل نموده در آن منزل اوغوزخان شنید بر او دل بسوخت وآن فرزند را به فرزندی خود قبول کرد قابوخان نام نهاد به تحریف قپچاق اشتهار یافت تا حکومت به او رسید اکثر ایلات را تابع خود ساخت و اورا به کنار اَتل فرستاد سیصد سال در آن سمت پادشاهی کردند و نام طایفه از نسل او نام پسر تنکیز خان (دنیز خان)ابن اوغوز خان . ونیز قپچاق مشتق است قاواق قبق که درخت سالخورده میان تهی را گویند . در سد سکندری گوید
بو کافور گون صف آرا رزم ایلی
گلیب قپچاق و خوارزم ایلی

قپلان ؛**قاپلان**؛**قافلان**؛پلنگ را گویند . در لیلی مجنون گوید
قاپلان ایله ببرو شیر خونریز
قان توکمه گه چنگلری اولور تیز
یاخود
پویه چاغی رخش اولوب کوه تن
اوسدونه قاپلان کیمی اول پویه زن

قاباقلار؛به معنی گذشته ها . ونیز پیشانی ها . در وصف کنیز وخدمه شیرین گوید
مینگلر(خالالار) گل گل کیپریکلر خارخار
قاباقلار کینک کینک آغیزلار دار

قپران؛زبون. وکاهل. و مغرور را گویند

قبان ؛قابان؛خوک نرینه گویند

قبین؛سنجاب را گویند

قَبتان؛خفتان؛لباس آهنی و غیره باشدکه سپاهیان در وقت جنگ پوشند . در حیرت الابرار گوید
خرقه اونون جسمینه خفتان اولوب
قبتانی تن جسمی اونون مین بولوب
یاخود
تیکیب خرقه لر اءینینه اهل راز
اونون قاپتانی وصله سیندن طراز

قباغین؛قاباغین ؛یعنی پیشانی شما . ایضاحات آذارباجان تورکجه سینده قاشینان گوز آراسینا قاپاق یاخود قاباق دئیلیر . در چهار دیوان گوید
لبین اوپمه کده حددیم یوخ ولی لطف ائیله سن آنجاق
که مونکلوق(قارا) گوزلریم نی سورترم قاشو قباغینا

قُبلا؛برادر منگو قا آن که پادشاه ملک ختا شد

قجیشسه؛قاجیشسا؛اگر خارش کند .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده قاجینماق سوزو غافیلدان دالیبا دونوب و بئلین بوروخولماسینا سبب اولان فاتدا دئیلیر. در چهار دیوان گوید
گوزوم سورتوب قاشینسام کیپریگیم بیرده
قاجیشسا می اوتوصرقنی بیرده کف پایی

قبوغی؛ قابوقی؛یعنی پوستش . در لیلی مجنون گوید
دانه تک اول ایکی بدن بیر
دانه قابوغی کیمی کفن بیر

قپقره؛قاپقارا؛سیاه سیاه . ونیز محض سیاه . در رباعیات گوید
گوزوم یاشینی بیربیر چک شیب شیب ائدیب دور
باغریم یاغینی جیزه دئیبین قیب قیب ائدیب دور
دئدیم که کونول جوجوسینی دینله مه دین آخر
دئدی که اونو پیش پیش هپ هپ ائدیب دور

قبق؛قباق؛مقابل. ونیز روبرو .نشانهارا گویند که بر او تیر انداخته مشق نظامی بینند . در چهار دیوان گوید
محنت اوخوندان قاباق تک قالمیشام افغان آرا
کیم بوگون چابک سواریم یوخمودور میدان آرا
قیجیشماق؛خارش گرفتن

باب القاف التاءالقرشت

قَتلاو؛نوعی از جوش که تَرَک تَرَک سازند

باب القاف مع الدال بی نقطه

قَدَرخان ؛نام پادشاه سمرقند بود
قدغن ؛قاداغان؛ممنوع.به ترکی منادی ونیز محکم .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده یاساق اولماق آنلامیندا ایشله نیر

باب القاف مع الراءالقرشت

قراخان؛قاراخان؛پسر مغول خان که اوغوز خان پسر او باشد . ونیز نام پادشاه هند که معاصر اسکندر بوده .و نیز نام طایفه اوزبکیه . ونیز نام محلی از محال ینگه قشلان .ونیز ملوک الطوایف و هر که از عوام بخوردی و کوچکی به جمعی خان شود قارا خانش گویند . ونیز در ملوک در عجم دختر از خان ترکستان گرفتند و هدایا فرستادند از جمله غلام زنگی بود وآن غلام در نظر خان مضحک نموده به مجلس راه داد تا اینکه ترقی کرده و خروج کرد و پادشاه شد اتراک روم اورا قاراخان گفتند . در ظفرنامه گوید
قارا خان نژادی طُراغای نام
جهانش بکام و سپهرش غلام
قرا بنه ؛قرامینا؛تفنگی باشد به اندازه پشتو و دهن گشاد که آلت حرب است
قرا تاووق؛قارا توئوق؛مرغی باشد بقدر قُمری
قرا تایاق؛قارا تایاق؛هجوم عام . وغوغای اوءباش که چوب بدست با های هوی و به سروصورت خود زنان دعوا نمایند
قرا تومغا؛قارا تومغا؛فرمان سیاه پادشاهان که برای قتل کسی صادر شود
قرا چور ؛قارا چور ؛رجال و سایره را گویند

قرا چوروک؛قارا چوروک؛خشخاش دانه .وسیاه دانه ایکه در موقع پخت نان بر روی زنند

قراچه؛نوعی زخمی ایست در بدن اسب پیدا شود

قرا چِرِک؛قارا چریک؛یعنی لشکر و سایره

قراسو؛قارا سو؛رودخانه ایست که از بخارا آمده در حدود خوارزم به جیحون ریزد

قراکِز؛قارا بِئز؛در توران رسم چنان بوده که کسی فوت میکرد خویش و تبار او پارچه سیاه بلکه یا نمد سیاه از گردن خود آویخته رسم عزادار بودن خود بطور غیر مستقیم نمایان میکردند وهمچنین چنانکه در قدیم عزاداری رسم نبوده که سیاه بپوشند سیاوخشن را که افراسیاب گشت در ایران برای او سیاه و کبود پوشیدند از آن وقت این رسم متداول شد . در چهار دیوان گوید

هجر شامیندان آسیب گردن قرا کِزبوینونا
صبح چاک ائیلر یاخا حالمیما شیون قیلدی لار
یاخود
بو ماتم ایچره عشق آتش انگیز
سالیب بوینونا عین دن قرا بِئز

قرا سونقور؛قارا سونقور؛نام سنجر ابن ملک شاه است

قرا تکین ؛قارا تکین؛عمودی ایست منسوب به شخصی که در میان اتراک نامش تکین بوده . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده تکین . مثل . ومانند کیمین ایشله نیر

قِرغو؛قیرقی؛نام پرنده ایست شکاری و تیز رو

قِرق؛قیرخ؛عدد چهل را گویند . در سبعه و سیاره گوید

آتاسی قیرخ ایل سوروب خانلیق
قیلمیش آناسی اولوسا سلطانلیق

قِراقچی؛قاراچی؛دزد و راه زن را گویند . ایضاحات قاراچی آذاربایجان تورکجه سینده یر یوردی اکینه جک یئری اولمایان طایفالارا دئیلیردی کی چوخ قاباقجیل و مترقی بیر کیمسه لر اولوردولار اوزلریده عایله لرینه و چوخلو احتراملی و حورمتلی اولماقلارین من گورموشم (ائلچی بئی).در چهار دیوان گوید

کونولر نقدینی تاراج ائدرلر سالسالار برقع
اونون تک دور که اوز باغلار قِراقچی کاروان کوجک

قُراغلیق؛قوراقلیق؛خشکسالی و .قحط سالی را گویند

قراوول؛قاراوول ؛دیده بان و نگهبان را گویند . ونیز طایفه ای هستند در میان اعراب

قرا تاش؛قارا داش؛نام محالی ایست

قرقالپاق؛قارا قالپاق؛طایفه از مغول که در شمال خوارزم کنار رود سیحون سکنا دارند

قراقوروت؛قارا قوروت؛کشک سیاه .آبدوغ را جوشانیده از آن کشک سازند

قراقوش؛قارا قوش؛عقاب را گویند

قراقولاق؛قارا قولاق؛جانوری ایست درنده که بزرگتر از گربه باشد عقب شیر رفته چون صید به بیند به او فهماند و نیز شیر بعد از صید و سیر شدن باقی لاشه را به او واگذارد

قرا قیریم ؛قارا قوروم؛نام ولایتی ایست معروف تخت گاه چنگیز خان در مغولستان که شمال او سر حد ملک چین است . ومعنی ترکیبی آن ریک زار به سبب آنکه آن شهر و اطراف او اکثر ریک سیاه باشد . به معنی تختگاه تاتاریه نیز آمده

قرا قیر ؛قاراقیر؛نام محلی در دشت قپچاق مابین رود گرگان و اترک

قارا گول؛موضعی ایست از ماوارالنهر

قُروب؛به معنی تمکین ....(خوانده نشد)

قارا تون ؛قارا تون؛کنایه از گیسوی و موی سر باشد . ومعنی ترکیبی شب سیاه . در لیلی مجنون گوید

بو نوع قارا تون ایچره قاریب
یعنی که قرا گئجه م آغاریب

قِربان؛در وزن جِرمان شمشیر با غلاف را گویند

قارا بادام؛یعنی بادام سیاه . در ترکستان رسم چنان بوده که شخصی فوت میکرد در میان تابوت و بالای جنازه آن شخص بادام سیاه می گذاشتند . مولانا لطفی گوید

چون قارا بادام تابوت اوزره رسمی دورور
گوز جنازم ساری سال کیم سن سیز من اولدوم قتیل

قارا پر؛قارقارا؛یعنی پر سیاه . وآنچنان هست که بر بالای طاس کلاه چند پر سفید زنند ویک پر سیاه در وسط آنها نصب نماید و آن پرهارا در زبان جغتایی اوتاغه گویند . آن پر سیاه را در روز جنگ افاغنه و غیره که دستار بر سر گذارند به کنار دستار زنند . ونیزنام مرغی ایست شبیه بکلنک پرهای سیاه اورا بر طاس کلاه گذارند که علامت بهادری رشادت هست . در چهار دیوان گوید

سن قرا پر باشین اوزره دورقوزوب من دود آه
بو منیم اوتومدان اول سرکش لیگین دندیر گواه

یاخود

گل بودور کاکل بودور آهیم توتونوندن قارا
یا اوتاغایلار ایچینده ساییب آلمیش قارقارا

قرالدیب؛قارالدیب؛سیاه کرده است . در فرهاد شیرین گوید

سپه گردی قارالدیب گوی چراغین
مشوش ایله ییب گردون دماغین

قرالیب؛قارالیب؛سیاه شده است . در چهار دیوان گوید

هاردا تاپتدین تیلبه کونلوم اول قارا گوزدن خبر
چون جنون ایچره قارالیب تاپما اول اوزدن خبر

قاریشلاماق؛وجب کردن .ونیز استقبال نمودن(قارشیلاماق). در سد سکندری در فقره یاجوج گوید

قد اوزره ساچیلمیش پراکنده سیخ
بیری بیر قاریش دور بیری اون قولاج

قُرق؛قوروق؛منطقه حراست و حفاظت شده را گویند

قیرچیلادیر ؛خیرچیلادیر ؛انگاری دندان خودرا به علامت عصبانی بودن بهم می سایند . ونیزدر موقع خوردن خربزه و غیره هم صدایی از دهان آدمی بیرون آید . در چهار دیوان گوید

تورشوندا گوردوم یازی خندان رقیبدن اوترو
رشکیدن هر لحظه دیش قیرچیلادیردیم یوخودا

قُراچَوک؛قارا چَوک؛قماشی ایست مخصوص درروی پارچه قرمز . در چهار دیوان گوید

گلگون دون اوزره قُرا چَوک نقش
آچیلمادی لاله زاریدا سن تک

قِرغاول؛قرقاوول ؛تذرو را گویند . در چهار دیوان گوید

قرغاوول قاردا یاشییان کیمین دیر عیب لرین
ایل گوزوآچیق اولور گر سن ائدرسن اغماض

قُرلتای؛قورولتای؛یغیناجاق؛به معنی مجمع . وجمیت برای امری ومشورتی به یک جا جمع شوند . در ساقی نامه گوید

ساقیا مئی توت و قوی غیر سوزونی
خان قورولتایینا یتیرسین اوزونی
کیم ایا دورت اولوسا وارث
فخر ادیب ذاتینا روح یافث

دورد اولوس اشاره ایست به چهار طایفه بزرگ ترک . ارلات .و برلاس .و ترخان و سولدوز .که اعظم قبایل تر باشند

قَراق،قاراق؛گیله؛بَبَک؛مردمک چشم ر ا گویند و نیز اورا ببک نامند که به معنی خال آمده . در چهار دیوان گوید

باشدان ایاق یالین تنیم اوزره که تازه داغ اولور
حسنونه قیلالی نظر هر بیری بیر قاراق اولور

یاخود

زهی براقین ایزیندن قمر عذاریندا داغ
معین ایکی قراقینیندا سُرمه مازاغ

قِران؛عقد مروارید باشد که زنان بر رو گذارند

قَرا باسان؛قارا باسان؛کابوس را گویند که فارسی بختک باشد . در فرهاد شیرین گوید

اوزون اُعمی گوروب ارباب بینش
قاراباسان کیشی تک آفرینش

قِرمِز ؛آل؛رنگ سرخ را گویند

قارالمیش؛تاریک شده .سیاه گردیده . در چهار دیوان گوید

روزگاریم هجر دشتینده قارالیب عیبی یوخ
کیم اونون مشکین نسیمی دور اولور توپراغی کوی

یاخود

اشکیدن اولدی قارا کلبه احزانیم آق
کلبه ویران دئمه کیم دیده گریانیم آق

قَرنغو ؛قارانلیق؛قارانقولوق؛یعنی سیاهی . در چهار دیوان گوید

چیخدی یاریم گئجه یول عرضین قیلیب اول باغری داش
بس عجایب دور قارانلیق گئجه چیخماق لیق گونش

یاخود

قرنغو جه یوسف سن یاریق گلشن آرا تانک یوخ
بو نورلار جلوه گردینی قمر آخشام گونش گوندوز

قِرماج؛قیرماق؛پاره کردن . در محبوب القلوب گوید
نادانین موّقس هرزه مویری دیرناغی
ائششه گین جهت سیز قیشقیرماقی

قرالتغو؛قارالتی؛شبه و سیاهی گویند . ونیز علامتی ایست زارعین در مزرعه نصب کنند تا اینکه وحوش به مزرعه آسیب نرساند

قارامتول؛یعنی چیزی مایل به سیاهی نمودن . رنگ مایل به سیاهی را نامند

قراموق؛قارامیخ؛میوه ایست شبیه به آلو و دانه های سیاه دارد.
ایضاحات آذاربایجاندا بیر کولون آدینا قارا میخ دئیلیر کی اوجالیقی ایکی متیردن یوخاری یتیشر اوندا میوه زاد اتولماز

قراوناس؛طایفه ای از مغول که ایل قدرتمند تعداد افرادشان زیاد از حد است

قَرایِمیش؛به معنی میوه باشد .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده کشمیشین قوروسونا (یمیش)دئیلن سوزدور

قرانقولوق؛به مکان تاریک گفته میشود

قرا بیلگی؛بندمرفق. ونیز بند زانو باشد

قرق ایاق؛قیرخ ال ایاق؛حشره هزار پا را گویند

قرجغای؛پرنده ایست به بزرگی قوش در یک چشم بهم زدن جوجه مر غها را شکار کند

قرس؛یعنی دست بهم زدن

قرقره . قراپر؛ مرغ شبیه بکلنک پر سیاه اورا بر طاس کلاه و دستار نصب نمایند

باب القاف الزاءو نقطه دار

قیزقارداش؛خواهر ازدواج نکرده و باکره را گویند در سبعه سیاره گوید
توتوبان چون بو مهر ائیله ییب فاش
ایکی دونیاده اونو قیز قارداش

قِز؛قیز؛دختر باکره . ودوشیزه . در لیلی مجنون گوید
گوز آچ که اولور هوای گلشن
قیزلاره اولور نوای گلشن

یاخود
قیزلار ایله اویناشدیلار
توی اولالی قیلدیلار تماشا

قِزلاق؛قیزلیق؛پرده بکارت دخترانه را گویند . ونیز گل لاله باشد

قیز اوغلان ؛یعنی دختر خردسال

قیز قوش؛پرنده ایست شبیه فاخته دهنش زرد سفید بالهایش زرد است

باب القاف مع السین بی نقطه

قُطاس؛ گاو بحری گویند که دم اورا بر گردن و سر علم بندند گویند در ملک چین و کوههای ختا و هند باشد

باب القاف مع العین الطا الحطی

قُطان؛مرغ سقا را گویند

باب القاف مع الغین النقطه دار

قَغرات ؛قیات؛دو قبیله باشند در میان طایفه جغتای به حسب نسب خانزاده و خانواده قدیمی و اصیل . درچهار دیوان گوید
من دیله ییب حُسن ولی شاه دیله بیر اصل و نسب
منه لولی ایله هندو قغر ات و قیات

باب القاف مع الفا النقطه دار

قفنک؛بیلاما؛شیر غلیظ را گویند از آن آغوز سازند

قفجور؛خراج دیوانی را گویند

باب القاف مع الام

قلماق؛ طایفه از مغول در شمال دشت قپچاق اتراق دارند . ونیز قلماق نوعی سلیح است و جبّه میباشد و آن تکه های فولاد برگ برگ وصیقلی بر روی هم دوخته در جنگ پوشند

قِلج؛قیلینج؛شمشیر را گویند . ونیز نام طایفه ای از اتراک (خلج)

قلماش؛یعنی بیهوده گویی .سخن یاوه . در چهار دیوان گوید
ای نوایی طعن اگر قیلمیش سنین عشقینده شیخ
اوز ایشین مشغول اول باخما اونون قلماشینا

قلاووز؛یاووز؛به معنی دیده بان . وقراوول . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بلد و راهنما آنلامیندا ایشله نیر

قُلقُل؛ جوشیدن آب وغیره را گویند . ونیز در وقت ریختن شراب از صراحی هم چنین صدا دهد

قلیماق؛قیریماق؛یعنی پلک زدن . به عربی غمزه گویند

قَلَتمان؛گروهی غارتگر . چپاوول کننده . ونیز دزد راه زن را گویند

باب الکاف مع المیم

قُما؛صیغه را گویند . در حبیب السیر گوید . نثر.
اوگتای قا آن چهار خاتون وشصت قُما داشت
ایضاحات . بو صفحه لرده سوزوجوکلری میرزه فتحعلی خان قاجار تکرار یازدیقینا گوره من او بیری صحفه لر یازیلانلاری داها کوچورتمه دیم

باب القاف مع النون

قنات؛قانات؛پر . بال طیور را گویند . ونیز دامنه خیمه و آلاچیق .
ونیز تحویل داری سلیح پادشاه را که جمع را صاحب جمع قنات گویند . در سد سکندری در دعوای اسکندر با دارا گوید
توتوب خندق ایکی سپاه دورونی
قنات ایله کیم بارگهه دورینی

قَنَاره؛چیزی ایست قصابان گوشت از آن آویزند

قنجوته؛به معنی فتراک باشد

قنغای؛آهوی ایست بزرگتر از گاو میش

قُندوز؛قوندوز؛سک آبی را گویند که از پوست آن لباس و غیره دوزند . ونیز قلعه ایست در بدخشان افغانستان . در چهار دیوان گوید
سوئوق آهیمدان اولسان بی تحمل گوزه گتیر اوز
که اوندا ابلق گئمیش سن مرتب تیکمه سی قُندوز

قنق؛قوناق؛مهمان را گویند . ملّا گوید
آمدیم ای شاه مابر تو قوناق
ای توسکان سماوات افق

قنقرات؛قونکرات؛قبیله از ترک که بسیار نجیب که طایفه قدرتمندی هستند . در وقفیه اخلاصیه گوید
وقیات نسب لیک متعین لر
و قنقرات حسب لیک متمکن لر

قُنقل؛نام طایفه ای از اتراک . ونیز اسم مکانی که طایفه مذکور بدانجا منسوب هستند

قینج ؛عبارت ازمیل و رغبت به چیزی را گویند . در حیرت لابرار گوید
کافر ومومن ساری قیلسان قینج
نه اونا یای نه بونون کونلونی تینج
؛

باب القاف مه الواو

قوپوز؛اسم سازی ایست که کمانچه اش گویند .ایضاحات .تورک دونیاسیندا قوپوز آدلی چالقی آلتی نه دونیادا بوتون سازلارین آناسی دئیلیل بو ساز تورک دیللی اولکه لرده جوره به جوره آدلارینان تانینیب.ترکیه باغلاما آذاربایجاندا ساز دوغو ترکستاندا تنبور یاخود دوتار آدینا دئیلیر میرزه فتحعلی خان قاجاربیر سعف اولاراق بیرادا قوپوز سازینی کامانچا کیمین قلمه آلیب امما بو سوزلوگون اوللرینده کامانچا سازینین قیجک یاخود قیجاک. کیمین یازیلماقیندا گورموشم . در چهار دیوان گوید
ساقیا مئی دولدور کیم عربده ایستر کونلوم
ای قلندر چالغی باشلا هویکورن چاغدا قوپوز
ونیز میر حیدر گوید
ترک سرودینی اوزوک بیرده دوز
یاخشی آهالغوایله کوکله قوپوز

قویان؛ولایتی ایست در ترکستان چنگیزخان بزرگ در عین تقسیم ولایات وممالک خود آنجارا به اوکتای قاآن ولی عهد خود داد اسب در آنجا بسیار خوب میشود. ونیز سلاحی که در جنگ پوشند مثل قتلاو و لیکن برگهای قتلاو را بر روی هم دوزند و از قویان را در میان آن گذارند

قولدا؛یعنی در بازو .وهم چنین امر از استعانت و یاری کردن . ونیز زیر بازو را گرفتن . در چهار دیوان گوید
قوزا ای خضر رهیم خسته نوایی قولونی
کیم بو یول پویه سیندن باغری اونون تالدی بسی
یاخود
اول جان لطف بیرده قولدا قولوم
داخی اوز جانین دا یولدا یولوم

قوپورماق؛**قوپارماق**؛یعنی بر خیزانیدن. ونیز کندن میوه جات وغیره از درخت گویند . ویااینکه سر زخم وغیره را با نوک ناخن بِکنی

قوپساماق؛یعنی نواختن (چالماق)و خواندن (اوخوماق)

قوپا؛بر آمدگی عضوبدن را گویند برجسته و ضخیم باشد .ونیز امر از کنده شدن(قوپار) .وهم چنین نحری ایست در دربند آذاربایجان. به زبان ترکی قلماقی زره را گویند . در سبعه سیاره گوید

ویراردی حصار دورونده کام
یخیلاقوپا توتمایان آرام

قویاتلیق؛چاشتکاه بلند را گویند

قوزاغاما؛قوزاما؛کنایه از برنخیزانیدن . ونیز بلند نکردن هست

قوشماقتا؛یعنی در بر گرفتی . در فرهاد شیرین گوید

گهی قوشماقتا مظلومیم دئیب اونو
اسیر وزارو محرمیم دئیب اونو

قوجالدوقجا؛قوجالدیقجا؛تا به وقت پیر شدنش . در چهار دیوان گوید

آغاردیقجا ساققال آرتار قرا گوزلولره میلیم
منیم بو پیر اولان کونلوم قوجالدقجا جاوان ایستر

قول سالا؛قول گوتوره؛کنایه از در عین رقصیدن هر دو بال را باز کردن هست

قورقوتما؛قورخوتما؛یعنی نترسان و نه هاراسان . در چهار دیوان گوید

قورخوتما منی تاموغ دان ای زاهد پَخ
جنت منه اولقوسو دئیبن ویرما زنخ

قوریا؛خانه ایست که ایلات صحرایی از بی بضاعتی با نی وحصیر درست کنند . ونیز به معنی دیوار پست باشد . درچهار دیوان گوید

خرامان قوریادن چیخمادی آه
گیزلنمیش قامیش ایچره شکر تک

قَولوب؛ایستمک؛یعنی خواستن . مثل اینکه از کسی عذر بخواهی .

مجنون بَیلکا بسی قولوب عذر
دئییب سوزی سربه سرآلیب عذر
یاخود
یانا اردوان ابن اِشنان اولوب
زمانه اونون قدرینی هم توتوب

قولدی؛یعنی خواهش نمودن . در لیلی مجنون گوید

چون حمد وثنا ایشی اولدی
کیم عقل کل اوندا عذر قولدی

قورخوب؛قورقوب؛ترسیده ست . در لیلی مجنون گوید
گوزلرینه دهر اولوب قارانلیق
قورخوب دئدیلر نه حالی دور بو

قونغاریب ؛قوپاریب ؛ از جایش کنده شده است . در فرهاد شیرین گوید
فلکدن داغی نین گردین چیخاردیب
ایکی اوچ گونده اوزوندن قوپاریب

قوجوب؛قوجاقلاییب؛یعنی بغل کرده است . به آغوش گرفته است

قورخودوب؛ترسانده است . در سبعه وسیاره گوید
توتماسین اوزونی یرده پنهان
قورخودوب اونو سنبل و ریحان

قوزقات؛امر از منقلب کردن .و بهم زدن . در چهار دیوان گوید
کلبم ده بوی افشان گل زلفون قیلیب آشفته
انجم سیمین سپندور آفاق اولوسین قوزقات

قولاج؛اندازه ایست کردن پارچه و غیره است از نوک بینی یک آدم بالغ تا سر انگشتان اندازه گیری نمایند تقریبا معادل یک مترتمام هست . در سد سکندری گوید
طنابی مساح قیلدی قولاج
قیلیب اون ایکی مین قاری بیر آغاج
سگیز کبوتر که هر بیر قولاج
که پران آچیب طی قیلیب بیر آغاج

قوزقالور؛یعنی منقلب شده . و همچنین بهم خورده میشود . در چهار دیوان گوید
وه نه حالتدور که قاش و گوزون گورجک قرا
عقل و جانیم سوئولور صبر اشکیم قوزقالور

قوتور؛یک نوع مرض ایست که اصولا حیوانات میان قدمثل بُز و سک وغیره گیرند . ونیز حیوان چربدار . وهمچنین رود خانه ایست در خوی . در محبوب القلوب گوید
وفالیق قوتور ایت ایت یاخشیراق
کیم وفاسیز خوش برنا ایگید

قولان ؛گور خر را گویند . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده ایکی اوچ ایللیک آتین دیشی بالاسینادا دئیلیر .در سد سکندری گویند

اول آو ایچره دوشدی سپه دن اوزاق
اونو بیر قولان سالدی ایلدن یراق
یاخود
بادی چو گلدی وحشت و دشت
قیلماق قویون و قولان ایله گشت

قوچقار؛قوچ؛گوسفند نر را گویند . ونیز گوسفند نر شاخ دار باشد. . در تاریخ الملوک گوید
جبرایل علیه السلامه امر اولوندو ابراهیمین اوچون قوچ گتیرسین

قولماق؛خواستن(ایسده مک)و خواهش کردن . در چهار دیوان گوید
قیلماز بهانه کیم قیلدی بهانه قالمامیش
ایندی بهانه عذرین قولماق اولور بهانه سی

قوشولماسی؛ادخام شدنش . ونیز همراه شدنش . در تاریخ بابری گوید
که یاغی چخانلار دولت خواه لیق ائله ییب بیزه قوشولمالی اولدولار

قونقاردینک؛قوپاردین ؛از جایش کندی . در چهار دیوان گوید
نه ائدیب نخل امیدیم دن گل وصل آرزو قیلار
که هجرین الیندن آه قوپاردین یوخ سیندیردین

قوپارور؛قوپاریر؛از جا می کَنَد . در لیلی مجنون گوید
صنم زلفی تک ائیله ییب تارو مار
قوپاردیر وارسا بیزدن دمار

قوتقار؛قوتار؛امر از تمام کردن هست . در چهار دیوان گوید
نوایی جسمینه هجر ایمکاکی دن ای اجل قوتار
که اشگی دُرلر جانینین نقدی دورور مزدون

قولماغوم؛ ایسده دییم ؛خواستنم . وطلب کردنم . در لیلی مجنون گوید
عوذورون نه نوع قولماغومدور
یوز بونجا دا قانع اولماغوم دور

قویا بیر ؛امر از سردادن . ونیز رها نمودن . در محبوب القلوب گوید
نه سوزدن که یتر بیر اونا غبار
نه لازم که سن قیلاسان آشکار
قویار بیر که قیلسین عیان دشمنی
که اولور عداوت عدونین فَنّی

قوجوشتی؛قوجاقلاشدی؛هم آغوش شد . در لیلی مجنون گوید

مجنون ایله اول سپهبدجُست
یوز مهر ایله قوجاقلاشدیلار رُست

قوتوز؛قودوز؛هار. به حیوانات درنده گفته میشودکه دیوانه شده باشند

قوتوزماق؛قودوزماق؛ هار شدن . دیوانه گردیدن شدن حیوانات درنده را گویند

قوتولماق؛قوتارماق؛خلاص شدن . تمام گردیدن

قوتان ؛هاله ماه .نیز مرغ سقا را گویند . ونیز طویله گوسفندان باشد . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده قویونلارین طویله سینه (کوم) دئیلیر .
در سد سکندری گوید
قوتان نین اولوق قوشی آرا سانی وار
ولی سنقر الینده نه جانی وار
مولانا لطفی گوید
ای قوتان لاپ عجز اوچون اولدی حصاری اون گئجه
توندی حسنونه مُسَلّم اوزو نون ماهیتین

قوتالانماق؛بدیرلنمیش؛هاله بستن ماه را گویند

قوت؛به لغت مغول. مبارک .و میمنت. وبا سعادت . ونیز خوش یُمن را گویند
. در چهار دیوان گوید
قوت بیر مادام یریم گوشه محرابیدی
غارتیندن قیلدی ناگه بیر بلالیق گوزو قاش

قوتلوق؛یعنی مبارک . ونیز میمون . ونیز لقبی که چنگیز بزرگ به اتابک مظفرالدین خان پادشاه فارس داده بود و اورا در فرامین قوتلوق خان می نوشتند . در چهار دیوان گوید
گئجه ن خسته دانین قوتلوق اولسون ای مهوش
که ایکی بنده سنه اولدی حالی تون ایله دان
یاخود
قوتلوق اوزوندن قالدی بو محروم کونول
تا نه لر باشیما گتیرمه سیدور شوم کونول

قوجاق؛بغل . وآغوش

قوجه؛قوجا؛ پیر . و سال خورده

قوخو؛ بو و رایحه را گویند . ایضاحات بیرادا میرزه فتحعلی خان سعف ائلییب قوخو متعفن ایبلرینه دئیلن سوزودورکه اصلینده (ساسیغ)دئیلیر
یاخجی ایبلره ده ایپار دئیلیر

قودورماق؛قودوزماق؛دیوانه شدن . کنایه از آدمی ایست در بین مردم از خود بدر شده باعث اذیت آزار مردم بشود

قودا؛طایفه ایکه از قبیله دیگر دختر بده بستان نمایند نسبت فامیلی همدیگر را بدین نام صدا کنند . و اورا آندا هم گویند

قودوق؛کُره خریکساله را گویند . ونیز بچه گور خر

قودورقان ؛آدم شرور . شخص دیوانه و خشک مغز . ونیز کسی که در بین اجتماع جایگاه خودرا گم کرده باشد و باعث اذیت آزار مردم بشود . ونیز هار شدن

قورماق؛آراستن . چاغ کردن . وبنا نمودن . ونیز روی هم چیدن

قورشاماق؛به معنی کمر بستن . ونیز احاطه نمودن . ونیز در میان گرفتن و قلاع . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بیرین قورشالاییب یولدان چیخارتماق دئمکدیر

قوروماق؛خشک شدن

قورونماق؛حراست شدن . ونیز مواظبت گردیدن . ونیز محروم ومحروس شدن

قوری ؛جُعل را گویند. ونیز خشک هر چیز را گویند

قوردالاماق؛اَنقولک کردن چیزی را گویند

قولنجان؛در میان ایل جغتای نام قبیله ای باشد

قوتولماس؛قوتارماز؛تمام نمیشود . ونیز رهایی پیدا نمی کند . ایضاحات جغتای توکجه سینده بیزیم آذاربایجان تورکجه میزده قوتارماز کیمین ایشلنن سوزجوکلری (ز)سوزونون (س) کلمه یرینه ایشله نیر . در چهار دیوان گوید

ای کونول اول غمزه الینده حزین ناله ن نه سود
قوش قوتارماز درددین افغان چکّه صیادیدن

قورخار ؛میترسد . در چهار دیوان گوید

کونول باغی آرادور نخل قدی لیک قورخاردیم من
کیم ایسدی هوا سولدورماغا نورس نهالیم نی

قوروب ؛یعنی یارلیغان

قور؛بند اسلحه کمری . ونیز چینه دیوار . ونیزشرر آتش و اخکر . وهمچنین حلقه حلقه نشستن اهل سرور و جشن . ونیز بیارای . روی هم

چیده بکن .و نشانه از زر و نقره مدور که بر سر چوب نصب می کنند . در حیرت لاربار گوید
بئلینه زر رشته قورون بند ائدیب
بلکه ظرافت ایله تک بند ائدیب

قوران؛به معنی سلاح باشد . قِربان هم آمده

قوپار؛انگار روی زخم و غیره را با نوک انگشت و یا نوک چاقو جدا بکنند . یعنی جدا میشود

قورچی؛جبه دار . واسلحه دار سلطان که در سلطنت پادشاهان مغول منصب بزرگ بوده است

قورونقا؛قاریجا؛عجوزه را گویند

قورساق؛معده؛به معنی حوصله باشد . ایضاحات قورساق تورک دیلینده معده دئمکدیر میرزا فتحعلی خان قاجار سعف ائله ییب دیر . در چهار دیوان گوید
رخساری یاد ایله بیرده اولموش مضطرب کونلوم
بالیق ینکلیغ که گوهر سنین مکانی اولدی قورساق

قورشاق؛کمر بند را گویند که از شال و غیره باشد

قورغاشور؛قورقوشوم؛سُرب را گویند

قوروق؛ماکیان که تخم نکنند . ونیز چیز خشک شده را گویند(قورو) . ونیز منطقه حراست شده.در چهار دیوان گوید
ضعیف جسمیم آرا بیربیری نین اوسدونه داغ
قورو آغاج اوزره دور یاپراق اوسدونه یاپراق

قورق؛قورخ؛امر از ترسیدن هست. یعنی بترس

قولداش؛یعنی همدست . ودر معیت هم بودن . در فرهاد شیرین گوید
خرامین چاغی یولداش اولسام یدی
سکوتین وقتی قولداش اولسا یدی

قونوش؛نزول نشستن را گویند . ایضاحات آذربایجان تورکجه سینده باش باشا دایانیب دانیشماق یاخود مشورت ائلمک آنلامیندادیر . در لسان الطیر گوید
چون جهان بستانیدا هر نوع قوش
نچه گون تاپسا اوچوشماق خود قونوش

قوجوشمیش؛قوجاقلاشمیش؛یعنی هم آغوشی کرده اند . ونیز همدیگر به آغوش کشیده اند . در چهار دیوان گوید

حیات ملکی دن ایسدمک سفرینی ممکن اونا کیم
گلیب وطنه سفردن نگاری باهم قوجاقلاشمیش

قوروماق؛قِربان؛خشک شدن .ونیز کَمان را گویند . ونیز کار گزار زنان فاحشه باشد

قوروت؛کشک . ونیز امر از خشک کردن هست

قورو باشلیق؛کنایه ازمرد مجرد هست

قور چای؛ رودخانه خشک را گویند

قورولوق؛قیتلیق؛خشگسالی

قوش؛پرنده . . ونیز پیاله شرابی که ساقی پی در پی ریزد . در چهار دیوان گوید .

ائیله یب فلک نی علم سوموردوم نوایی یا
قوش توت بو بزم ایچینده که هوشیارم هنوز

یاخود

ای نوایی دئمه کیم جان و کونولونی نه ائیله دین
ایکیسین قیلدیم فدا چون باده قوشوم توتدی قوش

قویاش؛گونش؛گون؛خورشید . در شیخ صنعان در تعریف دختر ترسا گوید

قصر اوزره بو شکل ایله ترسا قیزی
بیل گونش دیوانیدا عیسی قیزی

یاخود

اوتدی خوبلار آی کیمی یوخدور آرادا اول گونش
وه که اول بد مهری گور خان اوتداییربیر آی لا

قویی راق؛یعنی سرازیر تر . ونیز عمیق تر

قوز؛گیرده کان؛گردو را گویند. به ترکی جغتایی چیز دیگر گویند در جای خود بقلم آمده

قوزای ؛قوءزی؛جایی که آفتاب گیر نباشد . مخالف گوئنی باشد که آفتاب گیر هست

قوزقون ؛کرکس؛ولاش را خور را گویند که قجیر باشد

قوسماق؛استفراق کردن

قوشوق؛یکنوع تصنیف است در میان اتراک . ونیز بازی ارغوشتک آمده .وهم چنین به اردو و لشکر گفته میشود. در حیرت لابرار گوید

آنلامادیم سوزده تویوق بحرینی
هانسی تویوق بلکه قوشوق بحرینی
یاخود
خوش اول بزم ده اول آی یتیب اوخوشماک
شه اوندا طنبوری چالیب نوایی دئسه قوشما

قومالاماق؛پشکل شتررا گویند

قویروق؛دم حیوانات را گویند .به زبان جغتایی و مغول ستاره سهیل را گویند

قوشلاماق؛دو اسبه سوار شدن

قوشانت؛هدیه ایکه که از خانه عروس به خانه داماد برند

قوش بیگی ؛میر شکار را گویند

قوش دیوانی ؛قوشخانه را گویند . یعنی کبوتر خانه باشد از آنها به جهت نامه رسانی استفاده میکردند

قوشولوق؛**دوشرگه**؛**باناق**؛یعنی چاشتگاه .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده یاتاقدا دئیلیر. ایندیسه سایت یاداکی وبلاگ دئمک اولور

قوشون؛خیل لشکر . وانبوه سپاه را گویند

قوشه ؛دور پیچی که در پیشانی اسب بهم رسد . ونیز دو اسبه تاختن

قولداتماق؛**قول توتماق**؛**ال توتماق**؛**یاردیم ائلمک**؛ازدیگری دستگیری کردن(ال توتماق) .ونیز به کسی یاری رساندن(یاردیم ائلمک)

قوللاشماق؛در گوش هم حرف زدن . ونیز هم پیمان شدن . زیر بازوی یکی رفتن

قولاغراماق؛**قوئوللاشماق**؛به معنی عهدو پیمان کردن هست

قولاغلانماق؛**گوی قورشاقی**؛قوس و قزح کردن آفتاب را گویند . ایضاحات . آذاربایجان تورکجه سینده بو سوزه دئیلیر فاطما خانیم ایش اوزادیب . اما اصلینده بونون بیر تورکی آدی وار اوز یرینده یازیلیبدیر

قولاق توتماق؛از دور به حرف کسی گوش دادن . ونیز عهد بستن . وزینهار خواستن . وهم چنین گوش کسی را گرفتن

قول؛بازو را گویند . ونیز در قلب لشکر . ونیز امر از خواستن و طلب کردن . ونیزبنده وعبد غلام . و هم چنین سمت و سو را گویند در سد سکندری گوید

قیلیب اوندا آراسته یدی قول
که یل خیلی تاپما آرا یولدا یول

یاخود

هر وفا قیلسان جفا تارتار مهیا اول
بونجا قوتولسا ن جانه منّت قویوب

قوم؛ریک را گویندکه ماسه ریز باشد

قوملاماق؛ریک زار کردن را گویند . بر اثر وزش باد ریز گرد ها روی هم انباشته بشود . در سد سکندری گوید

دوروب دوشدی نفسینده قوملاماق اوزه
قیلیب یلیندن آهنگ توپراق اوزه

قوانسان؛گووءنسن؛اگر افتخاربکنی . . ومباهات نمایی .در لیلی مجنون گوید

راضی ایسه بخت دن گووءنسن
یوخ ایسه قیبله ساری اوزانسان

قوجماق؛قوجاقلاشماق؛به بغل گرفتن کسی . ونیز هم آغوش شدن . در چهار دیوان گوید

بیلی آغزی گورر گورمز ده چون پنهان اولور
بس بونی قوجماق اونو اوپمک نجه ایمکان اولور

قولاقچی؛کور میلچک؛پشه .مگس ریز که در تابستان به گوش و دماغ آدمی نیش میزند

قویغاج؛قویجاق؛همینکه گذاشت . در چهار دیوان گوید

جاندا قویجاق نقد عشقین قیلدی کونلومو خراب
الدورور محرمینی سلطان. گنج پنهان ائیله جک

قولانسه؛ائیلنسه؛کنایه از بوی تعفن زیر بغل و ناخن انگشتان باشد

قولان قویروغی ؛نام گیاهی ایست

قولاووز لوق؛راهنمایی کردن . در سد سکندری گوید

قولاووزلوق ائیله ییب راهنمای
دوشدو سکندر غه فرخنده رای

قولباق؛بیلزلیک؛النگو.مهره ایکه به جهت زینت بر دست بندند (قولباغی)

قونک؛پرنده ایست معروف . ونیز کلاغ سیاه را گویند

قولتورماج؛چاک قبا و خفتان را گویند

قولجاق؛سلاح بازو که در جنگ به بازوی چپ می بندند . واورا دِلبای هم گویند

قولتوق؛زیر بغل

قولجیر؛سخن چین و نمّام را گویند

قوللوق؛خدمت . در تحت فرمان بودن

قومارماق؛یعنی احاطه کردن . در سبعه سیاره گوید

چون قوماردی قایتدی اول جرگه
خلق برکیتدیلر ایاق یرده

قوریلماق؛قومارالاماق؛. احاطه کردن

قونبول؛فوج دسته را گویند

قونماق؛به نشستن گنجشک و غیره گفته میشود

قوتقارسام؛قوتارسام ؛اگر تمام بکنم . وبه اتمام برسانم . در چهار دیوان گوید

مست اولوب اول باخسا و من اوز ایاقینا قویوب
اوزونو قوتارسام زمانی خضر عمری عاریدان

قوتغارغیل؛قوتاربیر؛امر خلاص کردن . ونیز به اتمام رسانیدن . ونیز رهایی دادن . در چهار دیوان گوید

گل ای ساقی وبو اندیشه نارینداں بیزی قوتار کیم
وفا جامینی توت کیم بی وفادور چرخ دورانی

قوینونک؛قوینون ؛بغل وآغوش شما . در لیلی مجنون گوید

مأمن بدنیمده قوینون اولسا
مسکن الیمیده بوسون اولسا

قوللونکا؛قوللوقوندا؛یعنی در خدمت شما . ودر تحت امر شما . در چهار دیوان گوید

مهری نین عارضی بو کی کسوف ائتدی قرا
قوللوقوندا ائیلمز عین کسافت دور بو

قوپقان؛قوپان؛انگار برگ از درخت کنده بشود

قورقوتماغیل؛قورخوتما؛یعنی مترسان . در چهار دیوان گوید
قتل دن چوخ منی قورخوتماای مهلک عشق
کیم اونو هجر قیلیب دور منه آسان ایندی

قوری ؛یعنی به تمکین ووقار. ونیز مواظبت کن. چیز خشک را گویند

قورجو؛توله سک را گویند . ایضاحات آذابایجان تورکجه سینده بونا کوچوک دئیلیر

قورجوق؛پارچه ایکه درویشان بر دور کلاه خود پیچند. در مجالس النفایس گوید
که کِز بورک اوزره قورجوق چیرمار ایندی

قوبون؛گیجل؛گرد و باد را گویند . ونیز زیر بغل . در لیلی مجنون گوید
قوبون یاپراغی ایلان دورسه هر یان
بوکور مجنون و سرگردان وعریان
یاخود
بخت ائتدی کیم اتک قوبون آچ
شه باشی اوزره آووج آووج ساج

قولدابان؛چه لیک؛عصا.. ونیز دستگیری کردن . وزیر بازوی کسی رفتن . در سد سکندری گوید
ایکی گنج حکمت اونو یوتوبان
چیخاردیلار اورنک اوزه قولدابان

قوتولمادی؛قوتارمادی؛خلاص نشد . ونیز راهایی پیدا نکرد . در چهار دیوان گوید
اگر چه شیرین جفاسی قتلیدور فرهاد
بو تیغ قاتلی دان هم قوتارمادی پرویز

قورون؛از خود محافظت کن .و خودرا بپا بضم اول به معنی وقت هنگام باشد (چاق)

قوزغال؛به معنی بهم خورده گی وانقلاب باشد . در سبعه سیاره در مورد غرق شدن بهرام گور با سپاه خودگوید
چونکه قوزغاله یتدی اول جرگه
خلق برکیتدیلر ایاق یرده

قوروغان؛قورویان؛یعنی خشک شده . ونیز خشکیده .. ونیز محافظت کننده . در چهار دیوان گوید
عارض گونشه نی آچیب اشکی قورویان گوزونو
چوخ هجرینده آغلاتدین بیر وصل ده هم آغلات

قویماماق؛نگذاشتن؛ونیز مانع شدن . در چهار دیوان گوید
درد و غم دوزموش یساوول تک کونول چاکی آرا
قویماماقه گلسه هوش و صبر خیلی ایچری

قوتاجین؛مادیان (دایجا) ونیز ماده گاو دوساله را گویند (دانا)

قونغرات؛قنقرات ؛قنکرات؛قبیله از اتراک باشند که بسیار نجیبند . در وقفیه اخلاصیه گوید
وقیات نسب لیک متعین لر
قونغرات حسب لیک متمکن لر

قَوناق؛جاورس را گویند . ونیز مهمان باشد

قوتان ؛زخمی که در بدن اسب بر آید و دونوع باشد ساریجه و قاراجه . ونیز مرغابی ایست که پرهای نرم دارد

قونداق؛پارچه هایی چند ایکه بجای پوشک در قدیم برای نوزا د استفاده می کردند. ونیز قسمت تحتانی تفنک را گویند

قونده؛رتیلا را گویند

قونغرا؛اسب تیره رنگ را گویند . ونیز نام یکی از شاهزاده گان چنگیز خان که در عهد بُراق بود

قونغر؛اَولنگ؛چمن سلطانیه را گویند در حوالی زنگان قرار دارد

قونغور؛جانوری ایست سیاه که جُعل باشد

قونشی؛قونشو؛همسایه را گویند

قوربقه؛قورباغه؛وزق را گویند .ایضاحات قورباغا تانیدیقیمیز بو جانلی نچه نوعوونون اولماقینا باخمییاراق بیری نین آدینا وزق دئیلیر

قوقلامه؛قوروتماق؛خشک کردن نان و غیره را گویند . در محبوب القلوب گوید
قمر قرصی نا الین یتدی سه
قوقلامه ائتمک هم غنیمت دور

قوپقه؛قوپا؛دَلو آب را گویند . ونیز برج دَلو . در لیلی مجنون گوید

قوپساسوی آب زنده گانی
اول سو ایله تازه حوت جانی
یاخود
یولون اوسدونده قوپقا کیم سو ساچیب
ساچار وقتی سو یوخ کیم اینجو ساچیب

قوپسا؛اگر کَنده بشود . در چهار دیوان گوید
هجردین اولدی نوایی ساقیا توت بیر جام مئی
ای مغنی سن نوا آهنگیده دوز بیر قوپوز

قولارغه ؛ایسده مک؛یعنی خواستن و طلب کردن . در چهار دیوان گوید
ضعف دن چیخماز دمیم نه ائدیب آغیزی ایت لرین
کیم ایسده مک عذر مردم لوق باغیردان قان اورک

قولای؛یعنی موافق . ونیز نشانه در محاذی و به موقع وبر چم . ونیز به فتح اول به معنی خواستن و ونیز طلب نمودن .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده قولای سوزو تک ایشلنمه مه گینه باخمیاراق قولای سوزو بیر آز کیمین ایشله نیر ائله آراسی دء دانیشیقدا قولای ویاخود ناقولای سوزلری ایشله نیر. در چهار دیوان گوید
چو اهل درد اوچون پیوسته قاش و یاییني چکیبسن
منه اوخ ناوکین نی خوش گشاد ائت کیم قولای دورمین
یاخود
بیر لطف که سندن اولدی ظاهر
عذرین نیچون قولای مین آخر

قوداق؛یال؛دامنه کوه را گویند

قووانوق؛قوئاق؛شوره ایکه از سر ریزد

قویماق؛گذاشتن

قوی؛قویون؛گوسفند. نیزامر از گذاشتن . در حیرت لابرار گوید
مطبخ آرا یوز دوه قربانیدی
قویون قوزی بیحد و پایانیدی
اگر چه قوی بوری خیلینه پامال دور
یقین بیل که چوبان غیر ایت حالی دور
یاخود
یوز قویدی قویونا اول پری چهر
اوندا که حمل قضاسینا مهر

قویلاماق؛دفن کردن

قویمه ؛قویما؛امر از نگذاشتن هست .در چهار دیوان گوید

حسنی اطرافینده ای مشاطه هریان قویما خال

کیم ختن مولکونده هندولار ایشی اولماز مدخلی

قویان؛دوعشان؛خرگوش را گویند . ونیز لقب بزرگان باشد

قویماق؛گذاشتن

قویی ؛چاه را گویند . ونیز سراشیبی که ضد سربالایی باشد . در چهار دیوان گوید

گوز ایله قاشین آرا اول مشک نابیدن

نقطه کافر اوزه توشموش یا قویی محرابیدن

قویی قوشو؛پرنده ایست از گنجشک کوچکتر.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده یاپالاق دئمکدیر (شب پره)

قویوم؛گوموش؛نقره را گویند . که عربی فضّه باشد

قولتوق؛قوینغ؛زیر بغل را گویند . در چهار دیوان گوید

اجلدن یوخ ملالیم بوندان اوزگه

که قاتل قویماقا قیلماق عذرین

قوپتی؛قوپدی؛کَنده شد . در داستان شیخ صنعان گوید

قوپدی دئدی سورو نی گتیرین

قویونی چوبان صحبتینه یتیرین

یاخود

ستم کش بانو الینده اوپدی

قولون شاپور توتدی ناگه قوپدی

قوچ ؛گوسفند نر و شاخدار را گویند

قوزی قولاغی؛علف طبّی ایست که شبیه گوش برّه باشد . در لیلی مجنون گوید

مهر ایسده دی چون حمل چراغی

دشت اوزره بیتر قوزو قولاغی

قوزادی ؛بلند کرد

باب القاف مع الها الهور

قهستان؛نام محالی ایست در خراسان

قهقهه؛با صدای بلند خندیدن . ونیز قلعه ایست در مشکین شهر . در چهار دیوان گوید

سن کی بزم عیش آرا هر آن قیلیرسان قهقهه

نه غمین اوندان که آغلاردیم غمیندن های های

قیچقیریب؛قیشقیریب؛فریاد کشیده است . در چهار دیوان گوید

دم ویرما قدح ایچ کی تیلبه اولماسا واعظ

ندن ایدی قیزیشیب قیشقیریب آغزی کوپور

قیجیغلاب؛قاشییب؛بانوک انگشت جایی از بدن خودرا راخارانیده است .ایضاحات تورکوده بیر دیغیلاماق سوزوده وار بو شعیردن منظور دیغیلاماقدیر که قلقلک دان آنلامینداایشله نیر . در لیلی مجنون گوید

گوز قویدی اياغی اوزره آغلاب

اویناتدی کیپریگینی قیجیغلاب

قیا قیا ؛دالی دالی؛ عقب عقب.با گوشه چشم به عقب نگاه کردن . در چهار دیوان گوید

کونول نه قیدی اونون غمزه سی قیلمادی رحم

دالی دالی باخیبان اول گوزی قیماج

یاخود

قیاقیا باخیشی یتیریب باغریما قیلینج

قاراقارا مزه سی یتیریب کونولومه خدنک

قیناب؛قینایيب؛یعنی مزمت کرده است . ونیز با زجر شکنجه داده است . در چهار دیوان گوید

هجر کیم جانیم دئییب هردم عذاب ائلییبدور

ظالمی کیم قینایيب ائلدن نقد پنهان ایسده بیر

قیسقاریب؛قیسسالیب؛یعنی کوتاه شده است . در چهار دیوان گوید

سووئوغ آهیمدان یاریماق آز ولی چوخ تیره لیک

قیشدا اول ینکلیغ که گئجه اولجاق اوزون گون قیسسالیر

قیرقیب؛قیرخیب؛تراشیده است . در لیلی محنون گوید

پاکی کیمین تیزلیک قیلیب قاش

قیرخیب لیکن ساچ اورنیغه باش

قیات؛نام پسر ایلخان است . ونیز به معنی سیل تند باشد که از بالای کوه سرازیر شود . ونیز طایفه ای در میان مغول باشد. چهار دیوان گوید

من دئدیم حسن ولی شاه دیلر فضل و ادب

منه اولدی بیله هندو و بیله قغرات و قیات

قیرغیج؛قازماق؛ته دیک را گویند که از پختن برنج وغیره به عمل آید

قیماج؛چشم بادامی که مخصوص زیبای رویان ترک و تاتار هست . در چهار دیوان گوید

نرکس اول گوزتک اولماز ای باغبان باخ گوزون آچ

نه اوچون کیم اول بیری قیماج اولور بو بیر تلاج

یاخود

اول ترک ختانین اولور اوندا گوزو قیماج

کیم نازیدان اولماز دئمک الینده گوز ون آچ

قین؛نیام.و نیز زجر و شکنجه را گویند . ونیز غلاف شمشیر .وغیره را گویند . در لیلی مجنون گوید

اوچوب قونوب ائله ییب اونا قین لار

زخم اوسدونده ایله کیم چین لار

یاخود

کیم قینا سالدی خنجر کین

توتدی ائله بیل ائوینده تسکین

قیزیبتور؛قیزیبدیر؛گرم شده را گویند. ایضاحات قیزماق عین حالدا کی گرم شدن آنلامیندا ایشله نیر بیردن قیز اوشاقلارینیندا ائولنمک واقدی بیر آز گئج اولاندا بیلارا بیر خسته کیمین هورمون ترشح ائلیرکی موطلق اره و یاخود کیشی خایلاقینا یوخونلوق ائلمک احتیاجی بیلاردا یوز فاییز آرتیر هر حالدا قادین کیمسه لری بئلنچی اوز احتیاجلارین برطرف ائله مه ینده بئله حاللار اونلارا اوز وئرنده دئیلیر فلان کسین قیز یاخود فلان قادین قیزیبدور دئییلیر حیوانلاردا دا بو حال گورونوب . در سبعه سیاره گوید

اوتدانیر آه عمر گاه ایله قیزیبدور

ائوینی اوتلو آه ائیله

قیلدیقیمیز ؛کردن مان . بعمل آوردن مان . ونیز بجا آوردنمان.در فرهاد شیرین گوید

نه چون کیم قیلدیقیمیز دور عزم دریا

سفر اسبابی قیل قیل مهیا

یاخود

رزم ائله ییب ساغریم قیلدیقمیزدور

عزم ائیله سه رزم قیلدیقیمیزدور

قیسقارور؛قیسسالیر؛کوتاه میشود . در چهار دیوان گوید

زلفی سرکش لیک قیلیر هر نجه اول آی چکسه قد

سایه گرچه قیسسالیر دایم بویوک اولار گونش

قیاش؛با کلمه اوروق نی آلار دوواج باهم استعمال میشود . چنانکه گوید اوروق قیاش یعنی خویش تبار و اقوام و اوروق به تنهایی گفته میشود که همین معنی را میدهد ولی قیاش به تنهایی مسطلح نیست .در چهار دیوان گوید

پری وحور اول آیا قرابت ائتمیشلر

و لیکن آنجا کیشی یوخسا اوروق قیاشیندا

قیزاردیر؛قیزاتور؛سرخ میکند . ونیز داغ میکند . در فرهاد شیرین گوید

گوروب نرکس و اوندا هاردا یوخو

قیزاردور غنچه نی هر لحظه گولگو

قیپ قیرمیزی؛یعنی سرخ سرخ . ونیز محض سرخ

قیرماق؛قطع کردن . ونیز دسته جمعی را گشتن و قتل نمودن را گویند

قیلا گور؛قیلیر؛میکند . ونیز انجام میدهد . در چهار دیوان گوید

جفا قیلیر باری گل چهره وفا قیلا گور

وفا هم ایلکن قیلیرسان ولی منه قیلا گور

قیدو؛نام پادشاهی ایست از مغولان

قیلغایلار؛قیلسینلار؛بکنند . ونیز انجام دهند . درچهار دیوان گوید

یولوندا کاش منی پاره پاره قیلسینلار

که خلق حالیما بیربیر نظاره قیلسینلار

قیلماسی؛انجام دادنش. وبجا آوردنش

قیرخار؛میتراشد. در حیرت لابرار گوید

بلکه بو بدعتی قیلیب اشتغال

لایق اولوب قیرخماق چون اول ساققال

یاخود

ایتی قیلینج ایسده ییب ائل هلاکی

باشی قیرخماق اوچون نیچون که باکی

قیلینکیز؛قیلدینیز؛امر از کردن کاری باشد .آیا کردید؛ .ونیز بجا آوردید. در سعبه سیاره بهرام گور به لشکر خود گوید.نثر

ایندی اون گون یتیب دورور بیلدینیز

نه قیلا آلیرسا قیلدینیز

قیجقیرماق؛قیشقیرماق ؛داد زدن . وفریاد نمودن.ایضاحات قیجقیرماق آذاربایجان تورکجه سینده چورک یاپماق اوچون اولونموش خمیرین قالیب تورشامیشینا دئیلن سوزدور

قیچی؛تره را گویند که داخل ماست ریزند .و نیز مقراض با شد.و نیز پایش و نیز پای او

قیریلماق؛کنده شدن.خراشیده شدن (جیزماق).ونیز قتل عام شدن

قیرماق؛قیرخماق؛یعنی تراشیدن مو و غیره را گویند

قیزینمیش؛یعنی گرم شده است . در چهار دیوان گوید

جمالین یاندیریر ای مغبچه لعلین

که کونلومون اوتویلا قیزیشدیردیلار اونون تاشین

قیجیوشور؛قیجیشیر؛انگار بدن آدمی خارش بگیرد

قیماز؛دریغ نمودن . از روی خساست چیزی را به کسی ندادن. در چهار دیوان گوید

رشکدن بیربیرکه قیماز مهرین جان و کونول

دوست اوندان کیم حسود ائل مالینا اولار بخیل

قیرتیش؛ریشه درخت باشد. ونیز تراشی که دباغت بر اوزنند . در چهار دیوان گوید

گل عیشیم قوتاردی ائیله غمین

کیم مکاندا قالمادی قیرتیش

قمیز؛ شیر مادیان را گویند که در میان ترکمان یخنی درست کنند و اورا چال گویند که نشئه آور است با شیر شتر هم درست کنند . در چهار دیوان گوید

حالال آنا سوتی تک دور گر اوز الیم توتسا

سجده قیلیب یوکونوب توسینغان ایچینده قمیز

یاخود

صاف مئی جامی آرا که دلکش دور

توستوغان ایچره و قمیز خوشتورغه

قیسیغ؛قیسیق؛ به شئی ی مچاله شده گویند . انگاری جانداری از روی سوز سرما خودرا جمع کرده باشد .در چهار دیوان گوید

قیسییق ایرکنی اول آی قاپیدا کیم تیکان چاغی

مهر اونا زررشته یتیرمیش فَریسه.....(خوانده نشد(

قیرناغ؛قیرناق؛ کنیز را گویند

قیرلاماق؛بوروق؛ پیچ خم راه باشد

قیرجیلدانماق؛ از روی عصبانیت دندان بهم ساییدن را گویند

قیریلاماق؛آییریلماق؛ یعنی کنار جستن

قیر؛ بلندی سر کوه را گویند (گیروه)و نیز امر از گشتن و قتل نمودن . نیز پاره کردن نخ و غیره را گویند . نیز ماده ای روغنی که از نفت به عمل آید

قیرجیق؛ پوستی که بر دور کلاه دوزند

قیز تیکین؛ شبیه دختر .ونیزنام ولایتی ایست در توران

قیرقیز؛قیرغیز؛ نام طایفه عظیمی از اتراک که در سمت شمال ترکستان سکنا دارند و جای ایشان صعب العبور است

قیز؛ دختر را گویند . ونیز امر از گرم شدن

قینالماق؛ به مشقت افتادن . ونیز شکنجه دیدن . در چهار دیوان گوید

ای وصال اهلی فغانیم ائشیدین گولمه یین

هجر زندانی آرا مشگل اولور قینالماق

قیزیق؛قیزمیش؛ چیز بسیار گرم را گویند . در چهار دیوان گویند

دئمه گیل مئی دن اوزوم رنگین قولاغیم دور قیزیق

کیم بو ینکلیغ هجریندن دیر گوشمالی وئردیلر

قیلیق؛ اندام .و قیافه آدمی را گویند .ونیز رفتار کردارآدمی باشد . وهمچنین فعل حرکت را گویند . در سد سکندری گوید

یغیب یاخشیراق بیرده یاخشی قیلیق

قیلیق ائدیب دشتیدن اياق یاخشی لیق

قیراق راق؛کنار تر . در لیلی مجنون گوید

تا چکدی قیبله دن قِراق راق

لاویل وهم و گمانیدن قیراق راق

قیرقیلق؛سر وضع آدمی را گویند .به آراسته گی یا نا آراسته گی سر وضع آدمی گفته میشود

قیراق؛کنار وگوشه . به لغت مغول بسته و مدور را گویند

قیسار؛به یعنی جمع کردن اعضا بدن در وقت ترزیق آمپول و غیره هست . ونیز نام شهری ایست در ملک غور قیلغان. به کسر اول یعنی کرده شده. ونیز کننده . در چهار دیوان گویند

رشته زلفون خیالیندان هوا قیلان کونول

بیر قوشی دور کیم قاچیب دور گوئیا باغی ایله

قیریم؛قوروم؛قرا قوروم؛نام ولایتی ایست از ممالک شمالی تخت گاه تاتاریه . ونیز تخت گاه چنگیز خان را گویند که شمال آن سر حد چین است . ونیز معنی ترکیبی آن ریک سیاه است .به سبب آنکه اطراف شهر با ریک سیاه احاطه شده است

قیاج؛قاباق؛بورانی؛کدو را گویند . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده قاباق یاخود بورانی دا دئیلیر

قینالدیک؛قیناندیق؛یعنی مذمت شدیم . ومورد سرزنش قرار گرفتیم . ونیز زجر شکنجه دیدیم .و در چهار دیوان گوید

وصال گلشنین ای جان قوشو چوخ ایسترسن

بو دامگه آرا گوئیا که نه چوخ قینالدیک

قیزیل؛به معنی سرخ باشد . که موضوع صفت ونسبت هست . مثل قیزیل قوش. قیزیل توپراق .قیزی گول . قیزیل آلا .والا آخر .اینکه در ترکی آذاربایجانی طلا را قیزیل گویند اشتباه هست طلا در ترکی به معنی آلتون میباشد . در چهار دیوان گوید

اشکیم که قان اولوب اوزوم دوشوب اولور

یاش که وار اوناساری دور قیزیل گول ایله

یاخود

قیزیل اوز ایله وارسا اوندان که شیر

عدو قصدینه وارسا اوندان که شیر

ایضاحات بو کیتابدا میزره فتحعلی خان قاجار بعضی سوزوجوکلره هرده نچه بیت نمونه سوزون ثبوتونا شعر گتیریب من فقط ایکی بیت گوتوروب قالانلارینی کوچورتمه دیم کی کیتابین حجمی نین چوخ اولماسینا ائله ماراقیم یوخدور

قباق؛قاباق؛قاپاق؛میانه چشم و ابرو را گویندو نیز روبرو(قاباق)و همچنین درب ظرف و غیره گویند (قاپاق)

قینالدیم؛قینانديم؛یعنی مذمت شدم . مورد سرزنش قرار گفتم . زجر کشیدم .و نیز شکنجه شدم

قیرتیش؛ریشه درخت و غیره باشد

قیرتیشیم؛به معنی ریشه درخت و سبزه وغیره . یعنی ریشه من . در چهار دیوان گوئید

اول گل حریمی گلشنینه بیر گیاه ایدیم

نوعی قوتاردی.....که قالمادی قیرتیشیم .....(خوانده نشد)

قیزیل سو؛کنایه از شراب باشد . در فرهاد شیرین گوید

قیلیب محو ائل ایچیندن باده قایغو

قارا قایغو نو دفع ائیلر قیزیل سو

قیلاو؛سر گردن شمشیر وگارد امثال آنرا گویند . ونیز آبی که از دهن اسب و گاو غیره آید . ونیز دکمه گلوبند باشد . وهمچنین بیرق که از آن دسته موی مسلسل بیاورند و نیز به معنی حربه وتیر تیز آمده . در سد سکندری گوید

تاموغ شعله سی وارسا رنگین آلوو

بیلینیب یازو جلوه سیندن قیلاو

قیزیل اياق؛پرنده ایست که پاهای دراز و سرخ دارد اغلب در میان جوی آب غیره باشد . ونیز کنایه از از هجوم عام و غلبه اوءباش

قیزیل پالچیق؛گِل سرخ . ونیز گل ارمنی را گویند

قیزیل بیلکا؛نوعی از فرامین مغول که طغرای آن با جوهر سرخ ویا باآب طلا نوشته میشد

قیسغه؛قیسسا؛گوده؛کوتاه . در چهار دیوان گوید

وصل ایامیندا خوش توت ذره نی نه گونش

کیم بوگونلری بغایت قیسسا ائیلر روزگار

قیزیل تال؛قیرمیزی سویود؛بید سرخ را گویند لغت با پارسی مشترک است

قیزیل تکلو؛جانوری ایست که از پوست آن پوستین دوزند

قیجور؛خراج مقرری دیوان را گویند

قیزیل یومورغه؛عید نصارارا گویند

قیزیمتول؛رنگی که مایل سرخی باشد

قیسماق؛تنگ کردن .ونیز فشردن

قیسیلماق؛تنگ وفشرده شدن .جانداریکه بر اثر ترس و یا خیس شدن خودرا جمع جور کند

قیسناماق؛کسی باشدت زیاد وادار کردن به کاری .ونیز تحت فشار دادن کسی

قیراج؛دایجا؛مادیان را گویند

قیسیر؛حیوانی که آبستن نباشد. یعنی نازا

قیسیق؛کوتاه شده . ونیز به معنی شدت باشد

قیش؛زمستان را گویند . آخرین فصل سال خورشیدی ایست

قیشیق؛قیف؛یعنی کج . ونیزقیف است که با آن نفت و یا عرق از ظرفی به دیگر ریزند

قبُ ِق؛قیغ؛پشکل حیوانات همچون گوسفند و بز خرگوش را غیره را گویند

قِینقّی؛یعنی معتاد .ونیز شیر گیر . در وقفیه اخلاصیه گوید

قینیقی بیری رشوت شوم ایله

بیری اکتفا قیلدی مرسوم ایله

قیدی؛داد .و بخشش کرد. دریغ نکرد . مضایقه ننمود .ونیز به معنی بریدن آمده (قیردی).ونیز قصد کرد . در چهار دیوان گوید

کونول نی قیدی اونون غمزه سی و قیلمادی رحم

قیاقیا باخیبان اول ایکی گوزی قیماج

قیل؛امر از کردن کاری هست. یعنی انجام بده. نیز بجا بیاور . ونیز موی شرمگاه زن مرد را گویند به معنی نازک هست . ونیز کلمه رابط است مثله نماز قیل و غیره باشد .در چهار دیوان گوید

بئلین آغزین حدیث و رمزین بیلمز یقین

بو شکاف خورده بین لر ایچره دوشدی قال و قیل

قیلچیق؛خار خوشه شلتوک وگندم و غیره را گویند . ونیز خار ماهی باشد

قیل قویروق ؛پرنده ایست شبیه به باغری قارا

قیل کورپوسو؛کنایه از پل صراط هست

قیان؛هایان؛کدام سمت . در چهار دیوان گوید

عجب یوخ دشت آرا مجنون قویون تک صدقه اولماق کیم

هایان بیر ناقه گورسه ساغینیب لیلی قطاریندان

قینیق؛نام پسر دنیزخان ابن اوغوزخان هست . ونیز به لغت مغول یعنی عزیزو معزز

قیشمانماق؛ترپنمک؛سیلکینمک؛جنبیدن و حرکت کردن

قین آغاچی؛چوب خدنگ که از آن به جهت سخت بودنش تیر ونیزه .ومثال آن درست کنند

قیندیر؛خاری ایست سبز رنگ معمولا در چمنزار و غیره روید از ساقه های آن طناب وغیره درست کنندداحات آذاربایجان تورکجه سینده قیندیرقا دئیلیر

قیوریلماق؛پیچ تاب خوردن . اصولا به زلف پیچ تاب خورده را چنین گویند.ونیز به پیچ خوردن مار گفته میشود

قیوراق؛قیبیراق؛ییین ؛تند .به معنی مجمع و جمع نیز آمده . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده سرحال و سرزنده آداما دئییلن سوزدور(قیبیریاق)

قیاق؛قیاخ؛گیاه ایست هرز

قیمه ؛گوشت ریز ریز شده

قییم ؛روا داشتن

قیم قیم ؛یعنی ریز ریز

قیب قیب؛یعنی پرکند پرکند .ونیز تکه تکه .حصه حصه.. ایضاحات اصولا چهار دیوان سوزو گلنده بویوک نوایی دور جیلد تورکجه دیونینا اشاره دیر (قرائب الصغر)(نوادر الشباب)(بدیع الواسط)(فوائد الاکبر). درچهار دیوان گوید

نه گوزدور اول ایته آتیر باغریمی

قیب قیب آلیب اوندان قیاقیا چو یاخیب

باب الکاف التازی و الپارسی مع الاالف

کورکا ؛**کاوورکا**؛کوس و نقاره بزرگ را گویند

کازه؛مکان پنهان شدن صیادان برای صید هست. در چهار دیوان گوند

واقف اول کیم بیشه عور ایچره جسمین حُجره سی

نفس صیاد هوا صیدین توتارسا کازه دور

کاواک؛به هر چیز میان تهی گویند اهم از درخت و غیره . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده آلت انگین یوخاری داماغیندا قاباق اولان کیمسه یه دئیلن سوزدور(گاواکی) .در سبعه سیاره گوید

چشمه باشیندا بیر رفیع چنار

ایچی کاواک اول صفت کیم غار

کاروان؛ستاره کُش را گویند . ونیز معروف است . در چهار دیوان گوید

پیاله بیرده مئی آغزیما توک قویمه ای ساقی

که اول جره گوئیا کیم مناسب دور اولور کاسه

کال؛یارغان ؛یارلیغان؛شکستگی و دیواره های کناره رودخانه را گویند

کاوشاک؛نشخوار اسب و غیره را گویند

کاوزن؛جانوری ایست که روسو گویندش

کاریز ؛چشمه . و آب قنات را گویند که معروف است . در حیرت لابرار گوید

اسگی درخت و گل نوخیز اونا

ایکی دئیرمان سویی کاریز اونا

کاو کاو؛دئشیک دئشیک.؛یعنی سوراخ سورزاخ . در چهار دیوان گوید

کونلوم وباغریم نی غمزه ن تیغی ائیلر کاو کاو

یوخ عجب گر قان آخار ایکی گوزوم دن ناو ناو

یاخود

قیلسام بو فسانه نی کاو کاوی

بو قصه یه بیله اولدی راوی

کانلاماق؛حفر نمودن(قازماق) . سوراغ کردن (دئشمک). در چهار دیوان گوید

اوخلاریندان کیم گوزوم هم روشن اولموش هم آچوق

مشعلی دور کیم اولوبدور کانلاماق بیرده یاریق

باب الکاف التازی و الپارسی

کَپزه جی؛شانه بین را گویند

کپیر؛به زبان هندی میمون را گویند که بوزینه باشد.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بیر یارغانین آهکی اولان ویاخود برک یاراسیز توپراقینا دئیلن سوزدور اوتوپراقدا اکینجه ک اولمور . در محبوب القلوب

کپیر حرم نازنینی مو اولور

کفتار غزاله چینی مو اولور

گَیُنک؛کوینک؛لباس معروف است که ساربانان و چوپانان بر دوش گیرند. در چهار دیوان گوید

سلطنت خلعتین دن آرتیق اولور دیرده مست

سودراسام باده گدالیق دا یرتیق گُوینک ایله

کبرکی؛ به معنی شال . ونیز جام شراب منسوب به کبران باشد . ونیز مثل کبرها . در داستان شیخ صنعان در وقت شراب دادن به شیخ گوید

تختی دن دوشدی تومان مین ناز ایله

گلدی شیخ الینه یوز اعزاز ایله

اوتوروب بیر کبر کیم جام ائتدی نوش

شیخ کورجک قیلدی ترک عقل و هوش

کیرپی؛ خارپشت را گویند

کیپریک؛ پلک.مژکان چشم را گویند . در چهار دیوان گوید

گوزو الینده ای بادام قیلدین عشوه دعوی سین

مگر کیپریک لریندن دور نشانی جسم افکارین

یاخود

ایماس وصلین تیلاب اوچقان گوزوم اطرافیدا کیپریک

کیم اول دریا قوشلارینا قامیش دان روان دور بو

کیرپی تیکان؛ نوعی خارپشت که بزرگ باشد وخادار مثل تیر کوچک

کَیَز؛ به معنی قدم و پیمودن راه باشد

باب الکاف التازی و الپارسی مع التءالقرشت

کَتَک؛نین؛آشیانه مرغان خانگی را گویند . در خمسه المتحرین گوید .نثر.

که توئوقی دستور ایله دئیر صاباحدان نیندن چیخارماق ممنوع دور

طاووس نی آسراغوجی هم اویلاردن سوروب چیخاردی

ونیز در سد سکندری گوید

نینده قالیب بورداغان ماکیان

نه معلومی اوچماقدا سودو زیان

کناره؛آلت حربه را گویند که هندو ها به کمر زنند . ایضاحات آذاربایجان الده توخونونان خالچانین بیر نوعونا دئیلیر کی اننی بیر متیر یریمی اوزون گاهدان او.چ دورد مئتیر اولور .در لیلی مجنون گوید

عشق اونو آچاچاق آشیکاره

هم اوندان قولونا وئریب کناره

کِتور؛اولکه؛کشور و ولایت را گویند . در سبعه سیاره گوید

باروردور داغ ایچینده بیر کشور

کشور اهلی اونون دیلینی گتیر

کَت؛تخت پادشاهان را گویند . ونیز چوب دستی که با بخار بعمل آورند چوب دستی محکمی میشود در موقع سفر همراه خود برند . در سبعه و سیاره گوید

کت اوزونده دئشیک سالیب نچه قات

اوندا یاتیردی زارو خسته و مات

کتاوول؛قلعه بان را گویند .ونیز نگهبان قلعه

باب الکاف التازی و الپارسی مع الجیم التازی و الپارسی

کَجَک؛یک نوع چوب دستی باشد که ساربانان در دست گیرند . ونیز چوبی ایست محکم و دراز که چوپانان در دست گیرند . ونیز پرّکجی ایست که بالای دم اردک نرینه باشد .ونیزآلتی ایست زنان به جهت آرایش برسر زلف زنند . در چهار دیوان گوید

قلّاب محبت دور سر گشته گونولرده

چون قوش سالیب اول چابک باشینا کجَک سانجار

یاخود

زلفون اوسدونده کجک قلاب لار تقلیدی دور

یوخساصنعی دن اول طره نین تشدیدور

کِچه؛پلتک؛کسی را گویند لُکنت زبان داشته باشد . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده (نمد)سوزونه دئیلیر .در چهار دیوان گوید

نوایی اول لب و اوز شوقوندان ناگه نوا چکسه

دم ویرماز بلبل و طوطی که بودور کچه اول پلتک

یاخود

دنگ اولدی بلبل و زاغ اوشبو باغ آرا یعنی

فصاحت ایچره اوزی کجه دور قارا هندو

باب الکاف و الپارسی و التازی مع الدال بی نقطه

کَد؛ به معنی سوال کردن . به جهت وزن شعر الف را اندخته است . لغت با پارسی مشترک است . در ترجیع بند گوید

همول اول کثرتینن اولسان اوندان

که درگاهین دا قارونی ائلییر کد

گدیک؛گدوک؛ رخنه را گویند . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده داغین باشینا دئیلن سوزدور

باب الکاف التازی و الپارسی مع الواو القرشت

کَرج؛ چاقو و گزلیک را گویند

کُریش؛ چله کمان را گویند . در چهار دیوان گوید

باخیشین بیزده قیلدی چون بو ایش

قتل اوچون بوغازیما سالیندی کریش

کِراایت؛ نام طایفه ایست از اتراک

کُرسَن؛ تشتی باشد که از چوب تراشند

کُرفکه؛ زره باشد .وآنرا ساووت هم گویند

کَرک؛بلدرچین را گویند . اورا بودنه هم نامند

کَرکا؛چوب اطراف آلاچیق را گویند

کَرکاو؛درخت شبیه به درخت آرمود گوهی ایست

کُرزه؛قوی و قدرتمند را گویند

گِری ؛کرا؛سزاوار و شایسته را گویند .به نیز معنی کرایه باشد . در حیرت لابرار گوید

بو قدر اعزازه قیلما کری

بلکه اولمازخورده میندن بیری

یاخود

بونی آنلاکی آشکار نهان

کِرا ائیلمز غم بِمکده جهان

کَرد یزدی؛معجر لطیف و نازک را گویند که در یزد بافته شود . در چهار دیوان گوید

کَردی یزدی معجر اوسدونده قاشین ای کورکا بای

وار اونون تک کیم گوروکن کَرد ایچینده ینی آی

یاخود

دانه خالین ایله کونلوم قوشون رام ائیله دین

کرد یزدی معجریندن قصدینه دام ائیله دی

باب الکاف التازی و الپارسی الزای النقطه دار

گَزک؛مزه شراب را گویند . در چهار دیوان گوید

نوش ایماستور هر بزمیده کزک کیم نوش دور

مئی دئمه کیم ساغر هجران ایچینده قان اولور

یاخود

بزمی اولوب گلشن اخضرکیمی

قرص گرک هر ساری اختر کیمی

کِز ؛کِچه؛نمد را گویند . در چهار دیوان گوید

هجریده مجنون باشین اطفال داشی سیندیریر

آه اوتو ژولیده ساچیندان اونا کِزیاندیریر

گَزلیک؛کارد و چاقوی کوچک را گویند چاقوی جراحی باشد

کِز بورکی؛کِچه بورکی؛کلاه نمدرا گویند

کِز تورلوق؛چادر وخیمه سیاه را گویند

باب الکاف التازی و الپارسی مع السین بی نقطه

کَسمه؛بریده .مویی که که سر آنرا قیچی کرده با لعاب بر پیشانی به چسبانند . ونیز اسبی که پدر ومادر او نجیب باشد . ونیز نان کلیچه باشد . لغت با پارسی مشترک است . بعضی از ممالک تورکان به پول سکه ای گفته اند در چهار دیوان در مستزاد گوید

نه وسمه دور اول کسمه و نه زلف و سمن سای.

اول طره هندو.

مشاطه سنه زال فلک دور مگر آی آی.

خورشید اونا گوزگو

باب الکاف التازی و الپارسی مع الشین القرشت

کَشیر؛زردک را گویند

کیشنر؛شیهه اسب را گویند. در سد سکندری در دعوای دارا با اسکندر گوید

چاخیب برق اوتو آه لار ایشناری

چکیب رعد اوتو باره لر کیشنری

کِشمیر؛ولایتی ایست در بین هند و افغان . ونیز نام درخت سروی ایست که حضرت زرتشت کاشته بود

کیشنمک؛شیهه اسب را گویند

باب الکاف التزی و الپارسی مع الفا نقطه دار

کَفچه؛ به معنی عقرب باشد . ونیز سر زلف محبوبان . در سد سکندری گوید

ایرور کفچه و افعی و جعفری

اولوب هر بیری گنجی نین اژدری

باب الکاف التازی و. الپارسی مع القاف التازی و الپارسی

گگَز؛ کسی که آزار ابنه و رشته باشد

کهلیک؛ کبک را گویند . به زبان تالشی زرج گویند

کهلیک اوتو؛ نباتی ایست معروف (آویشن)که مصارف طبّی دارد

باب الکاف التازی و الپارسی مع الام

گلته؛ عرقچین گوشه دار که دور طرف بناگوش آویخته باشند

گلدیکجه؛ یعنی همین که آمد . ونیز به وقت آمدنش . شعر

خطی گلدیکجه منه آرام اولدی

نه یامان یرده گون آخشام اولدی

کینجک؛گلینجک؛ لاله گوهی که شقایق باشد

گُمُ؛پیز زن فرتوت را گویند . ونیز کنایه از مردم بی عقل باشد. در چهار دیوان گوید

گر نوایی ائیله دی بد مست لیک ای پیر دیر

سن کرم قیل کیک قیلماغیل کیم کوپدور اونون گُمُلیگی

گمیشک؛کسی که دندان بالایی آن از دندان زیرین جلوتر باشد

کماج؛کوماج؛تخته مدور سوراغ دار که بر سر ستون خیمه زنند . نیز نانی که در تابه گذاشته در آتش طبخ کرده باشند . در چهار دیوان گوید

فلکین بارگاهینا کماج اولموش گونش جرمی

اونا ستون تک آهیم دودی بوندان کیم دولاشیب دور

گموک؛سوموک؛استخوان را گویند

گمیز ؛زرد آلوی نارس را گویند

کُمراک؛تهی گاه اسب و غیره گویند

گنبذ؛کنبد؛قبه های کوچک که در آن آلاقایش واقع میشود که سه قبّه آن در سینه بند اسب قرار گرفته شش قبّه دیگر در کله اسب و نُه قبّه آن که نشان عدد نُه افلاک است . در معراج حضرت رسول مناسبت دارد . در دیوان گوید

زهی جولان گهین افلاک اوزه میدان ائو اونا

براقینینا دوققوز گنبذ بو دوققوز خضرا

کنکس؛اوروغی از ازبکیه باشد

کنِش؛مات و مبهوت را گویند. ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده آچیقلیق و اوروشو دئمکدیر (گنیش)

گنه؛ینه ؛دوباره .واز نو . حرف رابط است گِنه ده گلرم . گنه ده اولارام . ایضاحات بو سوز اصلینده ینه ینی لیکدن و تزه لیکدن گلن بیرسوزدور یالنیش اولاراق گنه ایشله دیللر

کُنلک؛کوینک؛به ترکی مغول پیراهن را گویند

گن؛پهن.گشاد . ونیز باز

باب الکاف التازی و الپارسی مع الواو

گودمک؛پاییدن .دورا دور چیزی را پاییدن گویند . ونیز نگهبانی کردن. و محافظت نمودن . در داستان شیخ صنعان در خوک چرانی شیخ گوید

گوندوز نی توتماغای سن ناتوان

که دوئوز گودمک بولغای روان

کوکس؛دوش؛سینه

کوکسومده ؛دوشومده؛در سینه من . ایضاحات بو کی تورک دیلینده کوکسه دوش ده دئیلیر اصلینده تویوش دئمکدیر نفس آنلامینداديرِ.در چهار دیوان گوید

قول اولدوم خال وزلف و قدینه که جوریندان

اولور کوکسومده هریان داغ ایله نعل الف بیلگو

کولگه؛سایه را گویند . در حیرت لابرار گوید

ملک سلیمان اوزه عشرت نمای

باشینا سالممیش دئمه کولگه همای

کورچک؛کورک؛پارو . ونیز پاروی کِشتی را گویند

کویدی؛یاندی؛سوخت.آتش گرفت . جزغاله شد

کویدوردی ؛یاندیردی ؛سوزنید . و آتش زد

کوکله؛کوکش کن . امر از کوک کردن ساز و غیره باشد . ونیز بند زدن وبند انداختن.و دوختن . میر حیدر گوید

تُرک سرودونی دوزوب بیرده دوز

یاخشی ایالغوایله کوکله قوپوز

گوی؛گوک؛آسمان . ونیز رنگ آبی را گویند

در چهار دیوان گوید

ویرماقا پاسبان لیق لافی گوک قورشاغیندان

واقف اولسان زُحل هجریم گئجه بیر پاسیدان

یاخود

آتاب گوی پیره زالی خاله اونی

فلک دئیب ذلّته محتاله اونو

گوی زالی ؛گوک زالی؛کنایه از عجوزه دنیاست . در چهار دیوان گوید

صنعتین صباغی دن گوی زالی گلجک حلّه ماوی

حاشیه اولجاق شفق دن زیلینه رنگی گل گز

کونول؛اورک؛دل .و قلب

کونلونه ؛اوره گینه؛در دلش و درقلبش .میرزا محمد ایروانی گوید در مستزاد گوید

کونلونه قارا وئرمه شکست ائتمه تَشَخص.

که خط اوزه دوری.

قانون بئله دور آیدا بولوت گولده اولور خار.

انساندا خط وخال

کوتالچی ؛مهتر اسب را گویند

کُودن؛کند ذهن

گولمک ؛خنده کردن . ایضاحات میرزا فتحعلی قاجار (ک)بولوملرینده (گ)سوزونوده ایشله دیب

گولش؛کنایه از خنده رو بودن هست

کوکسونه ؛دوشونه؛به سینه اش

کوپتدن کوپ؛چوخراق؛بیشترو بیشتر .و زیاد زیاد

کوموب؛قویلاییب؛یعنی دفن کرده است . در سد سکندری گوید

کوموب دارا اوگون یرده ایکی ستون

اول ایکی سین آسدیردی اوندان نگون

کویوب؛یانیب؛سوخته است . ونیز آتش گرفته است . در چهار دیوان گوید

راسلیق حقی اوچون ای شمع هر تون بزمینده

چیخا سوز مندن یانیب بیحد وپایان آغلادی

گویچک؛کونولچک؛گوزل؛زیبا. خوشگل.و صاحب حسن وجمال را گویند

کوپ؛کوب؛چوخ؛زیاد . فراوان . و نیز بسیار. وانبوه را گویند . مولانا لطفی گوید

کوپ یوکوردی روضه عینا ....سلسبیل ....(خوانده نشد)

تاپا اول چاشنی کیم شکر نابیندادور

یاخو

عیب قیلما نوایی گوزلرینی شورابه سین

گورکه اول آی نین نه ینکیلغ شور انگیزی وار

کوکراشیب؛گورولله ییب ؛غریده است . صدای غرش ابر و رعد برق غیره را گویند . در چهار دیوان گوید

غم خزانیده توکردیم اشک لر تارتیب غریو

نوبهاراوندان که یاخاللار بولوت لار کوکراشیب

گول؛کنایه از خندیدن هست .یعنی بخند . ونیز معروف است گل . ونیز حوش را گویند.حوض واستخر

گولوب ؛خندیده است . ونیز خنده کرده است . در چهار دیوان گوید

نوایی یه دئسم قیل ای ائگید رحم

گولوب دئییر نه حیاسیز قاری دور

کولاکاج؛گوله گن؛گولش؛خنده رو . کسی که همیشه حالت خنده در لبان خود داشته باشد . در چهار دیوان گوید

گولش اوزلو اوزلوک خوش اخلاق

که نفاق کدورتی دن اولار اوزاق

کوک تیمور؛گوی دمیر ؛کنایه از زره چار آینه باشد . ومعنی ترکیبی آهن کبود باشد . در سد سکندری در دعوای دارا با اسکندرگوید

اولوب تیغ زن لر قدم تا بفرق

فلک تَرکی تک گوک دمیر ایچره غرق

کویسا؛یانسا؛یعنی اگر بسوزد . آتش بگیرد . در چهار دیوان گوید

یانسا نوایی فراق آرانی عجب کیم

اول ایتیک اوتدور بو عین ضعف وخس دور

کوروک؛گورد؛ مرغی که بجهت جوجه در آوردن برسر تخم مرغ خوابیده باشد .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده اسگی چاغلاردا دمیرچی خانادا دری دن و تاخدادان دوزلمیش بیر آلت دئمه گیدیر کی اوننان کوره یه بِل ویریرارديلارکی اوت داها گور یانیب دمیرلری تئز تئز قیزاردسین. در حیرت لابرار گوید

وقتی بئله قیلدی خروسی اون عیان

قیلمادی بیر لحظه کوروک ماکیان

گورجک؛ به محض اینکه دید . و نیز مشاهده نمودن . در چهار دیوان گوید

کونولر ناله سی زلفون کمندین ناگهان گورجک

اولور اوندان که قوشلار قیشقیریب چیخاللار گورجک

یاخود

وادی عشقین مکان قیلدی کونول گورجک اوزون

ایل بیابان ایچره منزل ائلیین تک سو گوروب

کومار؛قویلار؛ یعنی دفن می کند و نیز بخاک میسپارد . در سد سکندری گوید

آغاج اوزره گر اولسا یوزمین تانغاج

قویلاریرده هر نه اوغورلار زاغ

یاخود

جسمیم داغی آتشین گهر لر

اوندان که گل ایچره اوت قویلالار

کولاک؛کولک؛وزیدن باد وآمدن برف باران که توامان باشد

کومولور؛قویلانیر؛یعنی دفن میشود .ونیز بزیرخاک سپرده میشود .
در لیلی مجنون گوید

میوه آغاجینا سیم اوکولور

اوندان که دِرم آرا قویلولار

گوتورور؛بر میدارد .ونیز برداشت میکند

گول؛حوض و استخر آب را گویند . ایضاحات تورک دیلینین یازی
قایداسی عرب الفباسینا سیغمایاندا بئله چیخیردا چونکه گول و(گَل) یاخود
گول (بخند)گول(استخر)بیر جوره یازیلاندا عین یازی اولور اوخویان گرک
اونو دوز تلفظ ائلییب ائشیده نی باشا سالسین اممـا لاتین الفباسیندا یازیلاندا
بیزیم بو آغیر چاتیشمامازلیقیمیزی حل اولونور . در چهار دیوان گوید

دریادا بولوت اولماز کیم آه ایله اشکیم دن

هم یر اوزونده گول لر گویده توتونلردور

یاخود

گوللر یر سویی نی جذب ائدیب گل

سو حسرتیندن یاخاسیندا چاک

کویار؛یانار؛میسوزد . در لیلی مجنون گوید

بیر سوز ائشیدیب دورار قولاغیم

کیم شعله سیندن یانارقولاغیم

یاخود

عشقین اوتون گر نوایی دئسه کیم ائیلر رقم

سوزوندنیانار قلم قورور قارا اولور دوات

کویدورور؛یاندیریر؛میسوزاند؛. ونیز آتش میزند . در چهار دیوان گوید

وصلدن نو امید ولی یتن چاقدا فراقی یاندیریر

چونکه اولدی وصل امیدی اشتیاقی یاندیریر

یاخود

مجلس اهلی یاندیریردیلین گلیب باشین ویریب

شمع دعوی قیلسا ماه مجلس آراییم ایله

کویدور؛چوخدور؛آرتیقدیر؛زیاد است . فراوان است . در چهار دیوان گوید

ای سنه اوخشار و لیکن اول سوئوغ دور بو ملیح

فرق چوخدورنچه کیم اولسا مشابه دوز وموز

گووش؛ امر از نشخوارکردن دواب غیره هست.ایضاحات گووشور مال قارا یاخود خیردا باش حیوانین پِیم ییم ییب سونرا گووشه ینه گتیرمک دئمکدیر

کوپوک؛باده کرده است .ونیز کف روی آی وغیره را گویند .که حباب باشد

کوپمک؛باد کردن و . ونیز کف کردن

کومجک؛چرخ اراده را گویند

گولچین؛گولچون؛بالشچه زین اسب را گویند

کوپروک؛کورپی؛کورپو؛پل را گویند

گوبک؛ناف را گویند . ونیز کنایه از مرکز هست

کوپک؛سک گله را گویند

گوروشمک؛باهم ملاقات کردن . همدیگرا را دیدن

کوک بوز؛محض خاکستری رنک را گویند .ونیزاسب خاکستری رنگ را باشد. ونیز کرباس کبود را گویند. در چهار دیوان گوید

گوی جفاسیندان اولار خواب گهین بوز توپراق

اولسا اوسدونده سپهر ینکلیغ کوک بوز

کوز؛زغال گداخته را گویند . ونیز اول ماه رمضان را گویند . ونیز به معنی زمستان باشد .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده پاییز فصلینه کوز یاخود گوز دئیلیر . در چهار دیوان گوید

نه تفاوت عشق دشتینده ایسیغ دن تا سوئوق

کیم سمندر اوتدا سیرائیلر .....بازو کوز.....(خوانده نشد)

کونول داش؛پسر دایه را گویند که باهم همشیره باشند . وبه نیز برادر رضایی گفته میشود . در فرهاد شیرین گوید

یانا بهرام ملک آراده فرزند

کونول فرهاده دُردانه دلبند

اولوب نسبت ده کونول داش اوندان

طریقت بابیدا قاریندداش اوندان

کوپک ساریغ؛جانوری ایست زرد رنگ بقدر گربه از پوست آن پوستین کلاه دوزند

گورونور؛دیده میشود

گورون؛ببنید . امر از مشاهده نمودن . ونیز بضم اول مجمع و جمعیتی که برای شور مشورت در جایی جمع بشوند . در چهار دیوان گوید

گوزده سو کونول ده قایغو جان ضعف و تن و نحیف

ای مسلمانلار گورون هجران نه حال ائتمیش منی

کورکوزوبدور؛گورسه دیب دیر؛یعنی نشان داده است .
در چهار دیوان گوید

نسترن گوزگوسونده بیر ساری من ساری وار

چهره عکسین گوستریبدیر بیرگل رعنا ایماس

گورممه میش ؛ندیده . ونیز امر از مشاهده نکردن . در چهار دیوان گوید

دئمه کیم آغزین غنچه قدین سرو کیم ائل گورمه میش

سروینی یا غنچه نین گفتارینی

گونبک؛به زبان مغول پنبه نمودن که رخوت باشد

گویون؛قالخان؛به لغت مغول سپررا گویند که سپاهیان بر دوش گیرند

کوپه؛ سنجاب را گویند.ایضاحات آذاربایجان تورکجه چاخیر قابینا دئیلن سوزدور(نِهره) . بیر ده قان خسته لیگی توتان آدامین میندار قانین چیخارتماق اوچون شوشه لیوانین ایچینه توتون دولدوروب خسته نین کوره گینه یاخود آلینینا قویوب قان یغیشاندان سونرا اونو تیغینان چیرتداردیلار کی میندار قان چیخیب خسته نین حالی دوزلسین

گوبه چی؛محلی از قرا قِبناق در داغستان باشد

کوپی؛نِهره ؛ظرفی ایست که در آن ماست ریخته برهم زده تا روغن بعمل آید

گوتمک؛کوتماک؛گودمک؛پاییدن . در پی کسی بودن . دورا دور شخصی ویا چیزی نگهبانی دادنو **ونیز** کسی ویا چیزی در را زیر نظر داشتن

کوم؛قویلا؛امر از دفن کردن هست

کوتوروم؛شل را گویند

کوچمک؛کوچ کردن

گوجلنمک؛توانمند شدن . نیرومند شدن

کوچوکلَمَک؛زاییدن سک و غیره را گویند

کوچری؛کوچاری؛طایفه که همووارہ در حال کوچ هستند . ونیز زندگی ایلاتی و کوچ نشینی داشتن

گوجلو؛ قدرتمند . و نیرومند. با قوت. در حیرت الابرار گوید

بازوده گوجلو ایدی عاشق ضعیف

جست قیلدی اولا آسمانه حریف

یاخود

همانا که گوجلو ایدی اردوان

اونا یوخ ایدی بونجا تاب و توان

گولشمک؛کُشتی گرفتن

گولشچی؛کُشتی گیر

کوَتَل؛اسب یدک را گویند

گور؛امر از مشاهده کردن .ونیز ببین

گورپه؛بالاجا؛خیرداجا؛یونجه نیم رس راگویند . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده هراوشاغین تزه دوغولموشونا دئیلن سوزدور آرا سیرا گورپه قوزودا دئیلیر

کورک؛پشت آدمی باشد که از کتف به پایین را گویند . ونیز پاروباشد . هم چنین پشم نرم که(تیفتیک)گویند. وهمچنین به پوستین را گویند . در لیلی مجنون گوید

لاله کیمی ظاهر ائیلبن کورک

ائیری قویوبان قیزیل تیری بورک

کورکا؛نمد و سوزنی که در حاشیه فرش خانه گسترانند

کورکابای؛گوزلچه؛یعنی در حسن و جمال ممتاز بودن . در چهار دیوان گوید کُرد

یزدی معجر اوسدوندن قاشین ای گوزلچه

وار اونون تک کیم گورونن گرد ایچینده ینی آی

کوکوز؛گورسد؛امر از نشان دادن ملامت و نمودار . وهمچنین نشان بده

کورِن؛جرگه و حلقه زدن سپاه و غیره . ونیز فرود آمدن سپاه به هیئت حلقه . ونیز نام محلی از توابع ابیورد (بجنورد). هم چنین قریه ایست در اسفراین که انوشیروان در آنجا متولد شده .ایضاحات آذاربایجان دا ائل آراسی مغرور و هیچ کیمسه نی بَیَنمیین آداما دئیلن سوزودور

کویوک؛یانیق؛سوخته شده . در چهار دیوان گوید

گر نوایی نین یانیق باغریندا قان دور نه عجب

خام سوز اول یالینی اوزره دوشوب یانان کباب

یاخود

ایماس هجرین یانیق کونلوم علاجی

که اولماز شعله دن محرور و محفوظ

گوماک؛بر آمدگی گلو را گویند که تا اندازه بیرون آمده باشد . ونیز دفن کردن (قویلاماق). در چهار دیوان گوید

کوپدوم غم عشقیم نی عیان ایله مه گیمدن

چکه دیلر کاش دیلیمی کوره بیمنن

یاخود

چو روح خیلینه نفس ایستر اولسا آرتیق لیق

دئییر علاجینا تقوی سپاه بیرده گوماک

کومدون؛گومدون؛قویلادین؛آیا دفن کردی . وبه زیر خاک نهادی . در چهار دیوان گوید

چو کومدون یرده قارون گنجی حکمی توتدی ای منعم

توتاق کیم نقد ایله اولدی خزانین گنج قارون تک

گوزلمک؛گوزتتمک؛مواظبت کردن . ونیز پاییدن

گوز توتماق؛کنایه از چشم داشت از کسی داشتن . ونیز توقع نمودن

گوزل؛گویچک؛زیبا . خوشگل .ونیز کاه خشک و سوخته و پوسیده
ته خرمن که دانه کمی داشته باشد را گویند

با گاف پارسی زیبا روی گویند

گوزونک؛یعنی چشمت (گوزون).ونیزاز آلات خیمه باشد

کویمان؛تعلل کردن . و بهانه آوردن

کویمانیب؛یعنی عذر و بهانه آورده

کورکه؛دیوار باغ و غیره را گویند . در سد سکندری گوید

آق ائوده ائشیک دشت تونلوک داغی

اولوب کورکه ائوی لوک داغی

گوروب ؛دیده است . در چهار دیوان گوید

تاپمامیش یلدن صدابیرده تحرک کیم گوروب

اوزلوگونده اضطراب ائیلر قیلار فریاد سرد

کوساو؛کوسسو؛کیسسو؛چوبی ایست با آن ته مانده آتش تنور را بهم زنند داغ بشود که تا نان غیره پخته باشند . در چهار دیوان گوید

فراق اوتوندا یاناردیم مگر که بواوتدی

یاندیرالی منی دوران الیمی قیلدی کوساو

کونلوم؛اوره گیم؛ یعنی دل من . ونیز قلب من . در چهار دیوان گوید

کونلوم ذقنین ایچره دوشوب یارین اونا زلف

چاه اوزره کبوترده قورار دامینی صیاد

کومدوم؛قویلادیم؛یعنی دفن کردم

گوکراگیم؛باغریم؛یعنی جگر من و سینه من . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده گورک دال آرخا دئمکدیر انسانین سینه سینین دال سبته سینه دئیلن سوزدور

کوشکک؛کوششک؛بچه شتر یکساله را گویند

کوکراماک؛کولراشماک؛کوشوللمک؛غریدن . وغضبناک شدن . ونیز صدای تند باد و غیره را گویند

گوئرن؛جوانه زدن . سبز شدن .روییدن . ونیز کبود شدن . در چهار دیوان گوید

گوئرن داغی دور غم داشلاری نین خسته جسمیم ده

قورو شاخ اوزره چیرماشیب آچیلان نیلوفر هریان

یاخود

گوئریب اوندا گوی اَرمان گلی کوپ

گوئررکن بلکه نافرمان گلی کوپ

کوکاماک؛پرنده ای باشد شبیه به باشه

گوکایین؛گوبئی یین ؛زنبور وحشی ایست که زمانی کاو غیره بِگَزد حیوان فرار میکند

کوکسون؛یاشلی؛قاری؛ قوجا؛به لغت مغول پیر مّسن را گویند

کُوکن؛به لغت مغول دخترکوچک را گویند

گوکوز ؛به لغت کاشغری یعنی مطهّره

گوکورو ؛تحفه نفیس را گویند

گوزکه؛میز ؛ماسا؛چهار پایه ایکه ازچوب و تخته منقّع سازند که در بالای او اهل شراب مزه شیشه پیاله گذارند حال همین چهار پایه را میز گویند . ونیز بلبله هم گویند . در سبعه و سیاره گوید

گوزکه سینی الینه قویوب گلدی

یوکوروب بیر قدحی سوردی

کوتوک؛پایین تنه وما بین در خت و ریشه را گویند .ونیز ریشه . در چهار دیوان گوید

ایلکه اوت سالدین ولی اولدی نوایی غصه دن

اوخشامای اوت ایله یاندیردیقجابو ینکلیغ کوتوک

گویلوک؛یاشلیق؛سر سبزی

گورون؛امر از نمایان شدن .کنایه از در معرض دید قرار گرفتن

کولاج؛حلوایی که با آرد در روغن میپزند

کولگه؛سایه

کولاله؛به میخ افتادن ستور چاروادار را گویند . یعنی میخ نعل اسب و اولاغ وقاطر شل شده پای آنهار ا زخمی نموده موقعه راه رفتن بلگند

کوکوک؛شتر اسب و دواب بارکش را گویند

کومجوق؛هیزم نیم سوخته را گویند

کومک؛کمک؛یاردیم؛یاری کردن را گویند

کویاو؛بئی؛داماد را گویند . در لیلی مجنون گوید

غوغا دوشدی بئی ین باشینا

بیر کیمسه گلمه دی اونون قارشینا

یاخود

چوخ زینت وئریب ائدیب ایکاونی

گلچهره گلین ایله کویاونی

کوره کان؛کوره کن؛شوهر خواهر ویا شوهر دختر را گویند این لقبی بوده که به امیر تیمور جهانگشا داده بودند . ونیز کسی را گویند که دو دختر از یک پادشاه گرفته باشد . در حیرت لابرار گوید

هانی جهان داوری چنگیزخان

هانی جهان خانی تیمور کوره کن

گون ؛گونش؛قویاش؛آفتاب . روز را گون هم گویند ونیز نام اوغوزخان ابن قار اخان ابن مغول خان باشد (گون خان)

گونای؛گونئی؛سمت آفتاب گیر را گویند که مخالف قوزئی باشد

گون بارداق؛دری بارداق؛ظرفی ایست که از پوست دوزند. ایضاحات گون تورکوده پوست دئمکدیر

گوره جک؛گوزگو؛آینه را گویند

گون دوغار؛سمت شرق را گویند که آفتاب طلوع کند

کوندالان؛کسسه یول؛بیراهه و راه کج را گویند

گون چیچگی ؛گل آفتاب گردان را گویند

گوندوق؛آفتاب و ابریق را گویند

کونکاوون؛گل نرکس را گویند

گونی؛جاری.زن دوم مرد باشد بروی زن اولی گرفته باشد . رشک وحسد هر یک از دوزن که تحت یک مرد باشد

کویکانک؛پرنده ایکه ایست شبیه به باشه هست که دم اورا به دُم باشه نسبت دهند

کونیوک؛ظرفی که از پوست دوزند شیر شتر در آن دوشند

کونج؛به معنی مفاخرت و نازش . در نظم الجواهر گوید

آفاق آرا کونجی ذات فرخنده سی بیل

افلاک چراغی حشمت ایچره رخشنده سی بیل

جمشیدین حشمت ایچره شرمنده سی بیل

دانش ده سکندری کیمین بنده سی بیل

کوکلان؛نام طایفه ای از ترکمانیه است که در ولایت جرجان سکنا دارند سابق ۱۸ هزار خانه گفته میشدند حال کمتر شده اند

باب الکاف التازی مع الها و الهور

کَهک؛نام رودخانه ایست به بزرگی ارس باشد در ماورالنهراست.
ایضاحات بو بولومده میرزا فتحعلی خان قاجار چوخ سایدا سوزجوکلری تکرار گتیرمه اوچون من اونلاری علاوه دن یازمادیم. در سد سکندری گوید

نیچوک کیم کَهک یوخسا دور هرات

و یا نیل و کوثر آسا فرات

باب الکاف التازی و الپارسی مع الیاء

کینیدا؛دالیندا؛ایزینده؛پئی ینده؛یعنی در تعاقب او . در لیلی مجنون گوید

کینیدا نچه کنیز هم

وارسا گل ارغوان هم

کینیکا؛دالینا؛ یعی در پشت سرش .و نیز تعاقبش . در حیرت الابرار گوید

چرخ بیرینه سیندیریب قلم

بیری نیندالینا سالییدیر حکم

گلیب؛آمده

گزیب؛دولانیب؛گردیده است . ونیز گردش کرده است . ونیز چرخیده است . در سد سکندری گوید

گزیب تاپتدیلار بیر آغاج ایله قوز

ولیکن اونون مالکی بیر عجوز

گیریش؛ورودکن . امر از ورود کردن . آغازیدن . وارد شدن . داخل شدن هست. در تارخ بابری آمده است .نثر

که عشرت پیمانه لریندن دولدوروب مجلس اهلینه توکوب گیریشتی لار مرآق چاخیرلارینی هم مجلس اهلی یوتا گیریتشی لار

گتیریب؛آورده است

کسدیریب؛امر به بریدن کرده است . وامر کرده است که قطع کنند . در سد سکندری گوید

کیشی قانی توکه نین بوینون وئریب

یولون کسدیریب کی قولون کسدیریب

گئچ؛رد شو.امر از رد شدن هست

گئچیردیب؛عبور دادن .و گذرانیدن . انگار که نخ را از سوراخ سوزن وغیره بگذرانید . ونیز فرو بردن . در حیرت لابرار گوید

اونو چیخاردجاق گتیریب یانیدان

اوز قیلیبان یرینه پیکانی دان

کرپیچ؛آجر را گویند که در خانه سازی بکار آید . در چهار دیوان گوید

فلک دشتین کرپیچ میتکه قیلماسی گر خود

بودم خورشید خشتی دن باشینا میتکه اولموش

گئدسن؛اگر بروی. ونیز اگر بروید

گئد سه نیز ؛اگر دسته جمعی بروید

گل؛بیا

گلدین؛آمدی

گتیر؛بیاور

گئدمک؛رفتن

کس؛به بُر. امر از بریدن هست . قطع کن .در چهار دیوان گوید

بلا باشیما بس گلدی قویمادی عشقین

کس ایندی اونو یوخ ایسا بولار کسه سک

گیرمک؛داخل شدن

کیر؛چِرک را گویند

کیرلنمک ؛چرکین شدن

گرنشمک؛در موقع خمیازه کشیدن دو دست را مثل بال پرنده باز کردن تا قولنج آدمی خودی خود بشکند

گئجیکمک؛دیر کردن .و تاخیر داشتن .در چهار دیوان گوید

ساقیا محزون من اسرو قیلماغیل گردون ظرف

کیم اولور گئچیکمک نشاط اولان زمان ساغر کیچیک

کئیک؛گئیک؛آهو؛گوسفند و بز کوهی را گویند که نرینه و یا ماده فرقی نمیکند. در چهار دیوان گوید

چین کییکی دئسم سنی وه نه دورور عتاب اونا

چونکه قاراسی گورسه دیر هر ساری مشک ناب اونا

یاخود

دیله ییب مشکین غزالیم کونول دیوانه لر ینکلیغ

همیشه دشت و داغ ایچره گئیک لر بیرله سایردور

کسیک ؛چیز بریده شده را گویند . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بیر عایله نین قیز اوشاقی یاخود باجیسی اوزاق یرده اره گئدیب یاشاسا بیر کنایه اولاراق اونا دئیلن سوزدور

گرک؛آنچه لازم هست . ونیز مایحتاج را گویند .ونیز چیز لازم شدنی .و همچنین حرف تاکید است . در چهار دیوان گوید

اول آی هجرینده محزون من گرک میخانه اول ینکلیغ

که مئی گَم بولماغای .....ایچیب افلاک جامیندان .....(خوانده نشد)

کیساک؛گَسسَک؛کلوخ را گویند . ونیز امر از بریدن باشد . در چهار دیوان گوید

منیم باشیم کیسسک جه هم گورونمز رخشی الینده

بیر او کیم توسنی تاج اهلی نین باشینی خاک ائیلر

یاخود

جهان خاکی اولور بیر کسسک ولی ناپاک

ائتک یتکورماماک اونی ملوّث اولسا کلوخ

کیسوک؛ کسیک؛قطع شده. و نیز بریده شده

گینک؛گن؛گشاد را گویند . در سد سکندری در پیش کش گذارانیدن خاقان چین در وصف کنیزک گوید

قباغ لار گینک گینک مژه لری خار

خاللاری گل گل آغیزلاری دار

یاخود

غنچه ایچره ژاله لاف ویرسا دئشیک بیرده نه تانک

بو عدم کُنجینه قالیب اول تاپیب دور یرینی گن

گِنه؛بِنه؛دوباره . از نو. ایضاحات بو سوز ینی لیکدن گلیر یازیلاندا موطلق ینه یازیلمالیدیر تاسف لر اولسون کی بیزیم آذاربایجان تورکجه یازیلاریمیزدا یالنیش اولاراق گنه یازیلیر

کیبی؛کیمی؛به معنی مثل و مانند میباشد در آخر کلمه آید

کومور؛ذغال را گویند. درفرهاد شیرین گوید

گلیب خاکستری اعضاسی رنگی

کومور تک نقطه لر بیرده پلنگی

گلمه گین؛آمدنت . در چهار دیوان گوید

خم اولوب کونلوم اولاردان گلمه گین اول نوع دور

کیم قیلینجا صید قوشونو خم اولور صیاد قد

کیم؛کی .که . باید در جایی که بکار میرود معنی اش را فهمید .شعر

ساقیا مئی دولدور کیم عربده ایستر کونلوم

ای قلندر چالا باشلا اوکورن چاقدا قوپوز

گیزلتمک؛پنهان کردن

گیزلنمک؛پنهان شدن

گزک؛به اتفاق قدم بزنیم . ونیز باهم گردش وسیر بکنیم . وهمچنین به چاقوی کوچک و تیزگفته میشود

گزکچی؛قاراوول؛قوروقچو؛یعنی پاسبان و حارس . ونیز گردش گر(گزه گن)

گلین؛عروس را گویند . در لیلی مجنون گوید

غوغا اولدی کیم بئی ین باشینا

کیم گلمه دی ایل گلین قارشینا

کسگین؛برنده . ونیز تیز . وهم چنین به کسر اول نوعی از گرز که سر آهن را با زنجیر .....دسته آن نصب کنند .....(خوانده نشد)در لیلی مجنون گوید

هر یازان الف گلیب نشاندا

بیر کسگین الف نشانی اوندا

یاخود

اولور هر ساری کسگین نعل یر رخشین ایزی قیلماق

تنیم توپراقی نین جولان گهینده پایمال اولموش

کِیسان؛زنجیر را گویند

کنت؛کند؛قریه و دِه . ونیز روستا آبادی . به ترکی عثمانی اشاره بخود هست (کندیم) یعنی من

کندیم؛روستای من . ونیز دِه من .به ترکی عثمانی یعنی من . در نسایم المحبه گوید . نثر

که کند دامیندا مولا یه دئدیلر که خواجه سیزین گله دور کا اوخشاریز جهتی دن فلان خرابه ده بیر چوخورا گیریب دور

گئییم ؛لباس . والبسه را گویند

گئیمک؛پوشیدن. ونیز نوع پوشش را گویند

گئیمه لی ؛پوشیده نی . در چهار دیوان گوید

نفیس گئیمه لی اولسا یالین تنیمم ده هوس

حصیر نقشی حصیری لباس اورنیغه بس

گله جک؛آینده را گویند

گئچه جک؛گئچمیش؛گذشته را گویند

کیشی؛اَر.مرد . ونیز آزاده مرد را گویند

کیشی قرا ؛اتباع عوام الناس را گویند

کیفته ؛یعنی آسیب رسیده . ونیز رنج دیده . ایضاحات بیر اتدن پیشیریلمیش یمکدیر (کوفته)

کیمسان؛گسمن؛برنج؛بُرنز را گویند که به رنگ طلاست . در سد سکندری گوید

که کیمسان دن آلتون فرق اائیله میش

قیزیل دان گون نی فرق اویله میش

کِیین؛دال ؛ایز ؛پئی ین؛تعاقب . ونیز پشت سر او . در فرهاد شیرین گوید

کِیین دن قوم ایله خیلی شتابان

قیلیب هر ساری دان قطع بیابان

یاخود

منی قویوب قبله دن دل آرام

سو ایچره کین کین ویرویب گام

گلیش؛یعنی آمدن

گلیشی؛آمدنش

گمیرمک؛جویدن استخوان و غیره توسط حیوانات درنده را گویند

گمی؛کشتی کوچک را گویند که سفینه و زورق باشد . در زبان ترکی کشتی بزرگ را اوچان متوسط را گمی کوچک کَـَلَه چی و آخری را قایق گویند .درفرهاد شیرین گوید

عدد دن چوخ گمی واری ایراق لیق

سوادی بیرده معظم شهر چاقلیق

یاخود

مصالح که در کاردور هر نجه

آلیب ساز قیغلایلار اوچ مین گمی

گلمه سی ؛آمدنش

گلدی می ؛آیا آمد . در چهار دیوان گوید

دئمه ییز کیم گلدی مهوش لر سنی اولدوره نی

بونون تک کیم قاتل نامهربانیم گلدی می

گَـَیِیرمک؛آروغ کشیدن . در محبوب القلوب گوید

اگر نفاق گییر سه و گیتی دن اوزگه بلبل سیمکرسه اوز قارشیندا محبوب

کنکاش؛شور مشورت . ونیز کاوش. و جستجو را گویند

گِنیش؛فراغ .ونیز باز. ونیز پهن

کِییر؛دال ؛**ایز**؛**آرد**؛عقب . پس . ونیز می پوشد

گیو؛ **بایرام**؛به لغت مغول عید نوروز را گویند . ونیز نام پسر بزرگ گودرز که داماد رستم بوده

کی؛گی؛امر از عقاب بزرگ نر مثل عقاب که درنده باشد . میر حیدر گوید

کی داغی گلیر اولوغ بال و پر

بارموهما خاصییتیندن اثر

گیر؛امر از داخل شدن هست . یعنی وارد شو . ورود کن

کیبُر؛پیکان و تیر را گویند . در سبعه و سیاره گوید

چونکه سالدی ایکی قولوناشکال

کیبُر ائدیب بوغوز لاری فی الحال

گئتدی؛رفت

گئتمه سی ؛رفتنش

گیردی ؛داخل شد . و ونیز وارد شد

گیردیردی؛به زور تپانید. و به سختی تندی فرو کرد

گئیدیردی؛پوشانید . ونیز فرو کرد . در فرهاد شیرین گوید

فنا غارینا چون اونو گئیدیردی

اونون غارینا اژدروش نه سورودی

کیمسه ؛یعنی کی. ونیز چه کسی . منظور چه کسی باشد . وهمچنین اشاره به شخص معین باشد

باب اللام مع اللام االف

ایضاحات تورک دیلینده (ل)سوزوینن باشلانان سوزجوکلر عموما عرب منشالی دیلر اممـا ایللر بویی بیزده اونون ایشله درک چوخلارین منیمسه میشیک

لاغا قویماق؛ تمسخر کردن . ونیز به کسی سر شوخی اذیت کردن

لاغ لاغ ؛**بار و غیره که بندش محکم نشده هی شل بشود** .یعنی زباله و نیز به معنی شوخی و حیله باشد .در چهار دیوان گوید

نجه اول شوخ ایلکه نوش خند لابه قیلماق دان

یقینیم های های ایله ایچیم نی لاغ لاغ اورتمای

یاخود

وقت چون یتدی نوایی حققه قیلدی باز گشت

گرچه زوال چرخ ایشی یوز لابه بیر لاغ لاغ ایدی

لاغ لاغا؛چیز به د رد نخور را گویند

لاش؛لِش. لاشه .مرده را گویند .ونیزجسد بی جان . ونیز قلعه ایست از توابع هرات . در چهار دیوان گوید

عشق دشتینده زاغ نین منقاری دور یاقوت رنگ

گوئیا دوشکان دورور لعلین هلاکی لاشی یه

لان ؛لاق؛حرف رابط است به تنهایی خود معنی ندارد . لفظ مرکب است مثل بوز لاق؛یخ سار . دوزلاق نمک زار و غیره

لایماق؛یایماق؛سوئاماق؛اندود کردن . ونیز گِل مالیدن به دیوار و غیره را گویند

لا لا ؛لَ َه لَ َه ؛مربی و پرستارطفل را گویند . ونیز اورا اَتکه نامند.ایضاحات تورک تاریخیندا آتا بیکده یازیلیر

باب اللا مع الباء التازی

لبا؛به لغت مغول پیر ومرشد را گویند

لباشان؛به لغت مغول قبا را گویند

باب اللام مع النون

لنکج؛خرچنگ را گویند

لنگر؛قلاب آهنی ایست برای نگهداری کِشتی ها از آن استفاده می کنند

لای ؛دُرد. ونیز ته مانده خُم غرابه وغیره را گویند. در چهار دیوان گوید

وصل صافی گر یوخ ای ساقی منه توت جرعه

تا قویا مردم بلای هجرین اوسدونه لای

لاچین؛به معنی شاهین باشد . ونیز قبیله از اتراک را گویند

لال ؛کسی نمی تواند حرف بزند

باب اللام مع واو

لولی؛کولی؛به معنی شوخ وظریف . ونیزبه معنی هرجایی هرزهباشد. وهمچنین در هند به قهبه و فاحشه گفته میشود .طایفه غیر بومی هستند که گویند بهرام گور آن جماعت رااز هند آورده تا با لوده گری های خود در بین مردم شادی فرح ایجاد کنند. در چهار دیوان گوید

کرمینن دور یار لولی اولسا یار ائتمه هوش

نیا اول شاه نی که هر لولیا اولای ملتمس

یاخود

نوایی سئودی بیر لولی نی ربع مسکوندا

اگر ارلات و اگر برلاس اگر ترخان و گر سولدوز

لوک؛چیز ضخیم را گویند که ضد نازک باشد . ونیز نوعی از شتر که معروف است . در فرهاد شیرین در وصف قارن خارا تراش که استاد فرهاد باشد چنین گوید

ینه بیر اوستاد چابک ایدی

که هم لوک صنعتی ده ماهر ایدی

یاخود

آق ائوده ایشیک دشت تونکلوغ داغی

اولوب گورکه اول دورینه لوک داغی

لوند؛زن هرزه و هر جایی را گویند که به معنی ناز کرشمه هم آمده. و همچنین اهل سپاه را گویند لغت با فارسی مشترک است . در سد سکندری گوید

هوا آنداق ایلابتور اونی لوند

طرب تنبل و کام غفلت تَنَنَد

یاخود

نوایی ترک و زهد و قیلدی تا که دلداری

ایچیب مئی ونن گون خودرای اوزون لوند ائتمیش

لوناک؛دانه شبیه به باقلا ولی از آن کوچکتر باشد

لوچه؛آلوچه بستانی را گویند

لوروس؛گرمیج؛به اصطلاح اتراک بادی که از جنوب غرب آید

لوی؛به لغت مغول نهنگ را گویند . ونیز برج حوت را نامند که سالی از سالهای ترکی ایست

باب اللام الباءالحطی

لیق ؛لیغ؛کلمه تصغیر است که در میان کلمات واقع شود . مثل خان بالیق . آوادانلیق؛هانپالیق و غیره . در چهار دیوان گوید

ای نوایی گیر فنا دشتی غه ....بارچادان ....(خوانده نشد)

کیم یاپاق لیق اوندا مرکب توشه سیزلیق دور آزوق

باب المیم مع الاالف

مانکلای؛آلین؛جهبه پیشانی را گویند . در سد سکندری در وصف خیل وحش ومورها گوید

گوز ازرق سقّال آریغ و تیره اوز

چیخیب بارجا نین مانکلای دن بوینوز

یاخود

زخمینه یر گورسه دورمین چیخسا اول بد مست کیم

مانکلای اوزره گلمه گیمی دئییب ائیلرمین تابوق

ماوی؛رنگ آبی را گویند.نام پارچه بخصوص که بسیار نازک و لطیف است که برنگ آبی باشد . ونیز به معنی متل آمده که مثل در مثنوی بحری ایست . در چهار دیوان گوید

قیزیل چادر شب ماوی دوشک لر ایچره دوزرسن

ایپک تک کیم گونش گوی لر آرا گلگون سحاب ایچره

ماچ؛اوپوش؛بوسه.ونیزصدای بوسه ایست از کسی گرفته شود

ماموق؛پامبوق؛پنبه را گویند . در رباعی گوید

قازان تک قارالسین فلکین اوزو

پامبوق تک آغارسین اول ایکی گوزو

عیسی تک کیشی یه وئریر بیر ایشار

ایشاک تک کیشی یه وئریرمی کوششک

ماریماق؛قیشقیرماق؛فریاد کردن

ماقتاماق؛اویمک؛یعنی تعریف کردن و .نیز توصیف نمودن

مانکیشیندا؛یعنی در هنگام خرامیدن تو . مولانا لطفی گوید

هر بیر قاچوشوندا مانکیشیندا باخیشیندا

یوز ناله ایله اما نه ستم کاره کیشی سن

ماشاب؛یک نوع شال ضخیم و زبر را گویند . به معنی عبا هم آمده . در سبعه سیاره گوید

ایکی جسمیمدا نی کیم اثواب

وارایدی سر بسر یاشیل ماشاب

یاخود

توت فقر اتگین اطلس زربفت سوزون قوی

کیم اول داغی تن حفظی ده ماشاب تک ایمیش

ماقتا؛اویمک؛یعنی مدح . تعریف

ماله ؛مالا؛آلتی ایست بنایان با آن کار کنند .در لیلی مجنون گوید

داغ پالچیقی اوزره ژاله وئران

قوم توپراغی اوزره ماله وئران

ماتماق؛باتماق؛فرو رفتن درگل و لای و آب غیره را گویند

ماندورماق؛باتیرماق؛یعنی فرو بردن . ونیز آغشته کردن

مانکماق؛به آرا می قدم برداشتن

مات؛متحیر . ونیز متعجب . حرفی ایست در موقع بازی شطرنج گفته میشود

مانک؛شیشک؛گوسفندماده سه ساله را گویند. ونیز امر از قدم گذاشتن

مابوق؛قابوق؛قابیق؛پوست شکوفه که نگشفته را گویند .
ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده قوزا دئیلیر . در چهار دیوان گوید

لبلرین کیم اوچون توتموش همول حیات ایله

آغزین اوندا پسته دور کیم توشمه میش اوندان قابوق

یاخود

دیره گیردی نوایی کفرنی پنهان نه فاش

توبه چون سیندی ایچرسه نه صراحی نه قابوق

مانه؛کَلَک؛سنگ نشان که در سر راه ها گذارند

ماغ؛کبوتری که نوک پر ها وبال ودم سر او به رنگ اعضای بدنش یک رنگ نباشد . به هر رنگی باشد به اسم آن نوع رنگ گفته میشود چنانکه سفید باشد آق ماق و اگر سیاه باشد قارا ماغ گویند . ونیز امر از آوردن باشد . در سبعه سیاره گوید

چونکه خورشید صندلی ماغی

اوچوب آچدی قانات دونن زاغی

مانکیش؛محبوب را گویند که با ناز عشوه آهسته راه برود . در لیلی مجنون گوید

هر بیر مانیکیشیدا یوز لطافت

یوخ یوخ که ساچیب جهانه آفت

مانکراماق؛مَلَمک؛بویورمک؛ صدای گاو گوسفند را گویند . ایضاحات آذاربایجان تورکجه اوگوزون یاخود اینه گین سسینه بوئورمک قویونون سسینه مَلَمَک دئیلیر . در فرهاد شیرین گوید

حمل مَلَمک قویوبدور الینده باش

که اولاق ایکیمیز قربان سنه کاش

یاخود

اوز وئریب غمیم ایله آشکارا

مله ییب هروروبدورایت بی مدارا

ماو؛رتیلا را گوید

مای؛یاغ؛یاق؛به ترکی ازبکی روغن را گویند

مایروق؛اعیری؛شخصی که پای او کج و معیوب باشد . در چهار دیوان گوید

بنفشه نین نیا اولموش دماغی بونجا اولوق

کیم اول سنین خطینه بنده دورور مایروق

ماچین؛پسر چین ابن یافث ابن نوع که ولایت ماچین را بنا کرد . هم چنین ولایت چین را برادر دیگر ساخت و به نام خودش اسم نهاد

باب المیم مع التاء القرشت

مَتَل؛به معنی افسانه باشد

مَتَه؛کرمی که به پشم و گندم غیره افتد به عربی سوس گفته میشود

مَتَل لیک؛ یعنی شبیه ومانند و بی مثل . ونیز معنی لیک که در آخرب کلمه آید . یعنی اشتباه . ایضاحات بو سوز میرزه فتحعلی نین خان قاجارین ال یازیسیندا متل لیک یازیلماسینا گوره ایضاحاتینان دوز گلمیر منجه مثل لیک اولمالیدیر

ماسه؛میز؛آن چنان است که از پشم شتر چندین رشته تابند به اندازه یک وجب ونیز با او قاعده دارد قنمل می کنند

باب المیم مع الخا النقطه دار

مَخانیک؛اجاقی که در میان خانه و خیمه کَنده شود

مَخ؛جانوری ایست که اقسام غلّه را ضایع کند که اورا سوس گویند . در عربی مغز و استخوان باشد . ونیز خالص هر چیز را گویند . در چهار دیوان گوید

ایچیمده لعلین آیریر ایله کیم بدن آرا جان

اوخوندان جانیم ائدیر ایله کیم سوموک آرا مَخ

باب المیم مع دال

مَدَوجان؛به زبان ازبکی و توران سر آویز طایفه اناث را گویند .روسری یا چادری که دختران و زنان بر سر کنند

باب المیم مع الداء القرشت

مُرداد؛بولوک؛چیز بخش شده را گویند . در چهار دیوان گوید

خوبلار تیغی یتشمزدن بورون بو زار اولار

چین ایمیش کیم بیلسه کوپ قصّاب قوی مرداد اولار

مَرکَـَن؛تفنگ را گویند.ایضاحات تفنگ سوزو کی فارسلار ایشله دیرل اصلینده تورکو سوزدور کی توپورمک دن گلن سوزدور

مَرکَنچی؛تفنکچی را گویند

مَرِیو؛به لغت مغول لفظی ایست که چون در جنگ حریف و غالب خصم شدند دست افشانده از روی شادی این جمله را تکرار می کنند

مَرَس؛ریسمانی ایست به قلّاده تازی اندازند . در چهار دیوان گوید

نه چون دئدیم زلفون کمندین بوینوما سالکیم دئدی

ایت اولمای قندیلی طنابیندان مرس

مراغه؛ماراقا؛محالی ایست لشکریان جهت شورو مشورت در آنجا اجماع نمایند . ونیز گفتگو را گویند . ونیز به معنی خاک غلطیدن ستور آمده . ونیز نام ولایتی ایست در آذاربایجان . درشیرین فرهاد گوید

هم آخر قوپدی چوخ ائیله ییب مراغه

بزرگ امیدیله سوزونی آرایه

یاخود

قیلیب یوز ماجرا هر ماجراده

کیم شام سحر قیلیب مراغه

مَرَق؛همان ناخوشی مرق باشد . در چهار دیوان گوید

چون نوایی دقت ایلاب نظم ائدر شرح فراق

فرقت اهلینه عجب اولماز اولسا اشعاری مرق

مریلداماق؛صدای حیوان درنده ایکه در موقع دفاع از خود بروز دهد . در لیلی مجنون در تعریف سک لیلی گوید

گاهی که غضب ایله مریلداییب

گردون اسدی کیمی قورولداییب

مَرغنی؛جایی ایست در هرات حضرت نوایی درآنجا مسجد و مدرسه ساخت . در چهار دیوان گوید

ای نوایی الفتی روضه ده یوخدور دئدین

چوخ تعجب ائیله مه مرغنی هری بودورور

باب المیم مع الغین نقطه دار

مغول؛موغول ؛مانقول؛نام پسر آلمنجه خان که با تاتار خان برادر بودند که نُه نفر از اولاد مغول سلطنت کردند اولش مغول خان آخری ائلخان . ونیز مغول چهار پسر داشت قارا خان. اوز خان .گز خان .و آذر خان

باب المیم مع اللام

ملّو؛در کشمیر هند به پادشاه گفته میشود . قضیه چنین است پادشاه کشمیر ابن ماهیان که دخترخود مهرناز را بعد از غلبه نمودن اسکندر به کشمیر به عقد اودر آورد . در سد سکندری گوید

ای نوایی سومور باده جانفزای

که قالمیش نه ملّو خاقان نه رای

مَلَنگ؛قلندر. مرد مجرد وسر پا برهنه و بیهوش که مست الهی باشد . در چهار دیوان گوید

اویناشیب مغبچه لر مست ملنگ

کفر پامالی اولوب اسلامیم

مَلَش؛نام ولایتی ایست در اتراک جغتاییه . ونیز محبوب خوش رفتار را گویند . مصرع

کیم وئریر کونلومه حال مالش اول شوخه ملش

باب المیم مع النون

مَنداغان؛خونپاره وگلوله توپ را گویند

مَنقلای؛قیریش؛به لغت مغول چین چروک پیشانی را گویند

مَندو؛موندو؛نوعی سیخ که به شکل نیزه باشد جهت ممانعت عبور دشمن در اطراف خندق نصب کنند . ونیز سیخی که صیادان بدان صید وحوش و سباغ کنند . در چهار دیوان گوید

کونول صیادی گوزون دن چون قوتولمای

نی مندودوزدیلر اول خیل مژگان

مَنگل؛ خلخال را گویند که جزءزیور آلاتیست که زنان بر مچ پا بندند

منکا؛منه؛یعنی بمن . در فرهاد شیرین گوید

منه هجرین ده مئی زهر اولدو بالله

طربدن عمر بی بَر اولدو بالله

یاخود

منه بیر لحظه وفا ائیلمه دین

که همول لحظه جفا ائیله مه دین

باب المیم مع الواو

موچک؛ماچ؛اوپوش؛بوسه را گویند . ونیز جانوران حقیر که در گرما بهم رسند . در چهار دیوان گوید

دورقوزوردی نفسین اوزونی قاچورماق نه ایدی

میل قیلماز خود اولو کیمسه دن آلماقلا موچ

مونکلاشیب؛یعنی ناله و افغان کردند . در حیرت الابرار گوید

قیزیلامونگولاشیب سوزلری قیلیب یاد

یتیشنده فلکدن ظلم و بیداد

موختـه؛مغز بادام و زرد آلو وغیره را گویند

مُوچه؛یعنی شغل و عمل دیوانی . در وقفیه اخلاصیه گویدونثر

هر آینه کیم سلطنت کارخانه سی مناسب دن هر موچه یه لایق فراست آیین هوشمندلری

موز؛**بوز**؛یخ را گویند . در فرهاد شیرین گوید

بویوک اول داغ اوجی ایله کیم گوز

سوئوخدان باغلانیر سر چشمه ده موز

موسون؛**بوز**؛به لغت مغول یخ را گویند

موش؛یعنی گنج خانه . به زبان فارسی خزانه گویند . ونیز نام ولایتی ایست در روم

موشوک؛**پیشیک**؛گربه را گویند . در سد سکندری گوید

ائشیک ده ایت یریدور گر اولسون بوری

پیشیگه مقام اولدی ائوی نین توری

مولدور؛دولو؛پرسرریز.لبلب.ونیزبه معنی تکرک باشد . در سد سکندری گوید

دِرم یوخ که بحرکفین دُر ساچیب

سحاب ایله کیم یرده دولو یاخیب

یاخود

تیشلاگی سنه لاله اوزره دولودور

دولولاردئمه یین که رشته دّردور

مو؛می؛بو؛یعنی این .ونیزحرف رابط است خود به تنهایی معنی نمیدهد . مثل (گلرمو) آیا می آید گئدر می)آیا میرود والا آخر . در محبوب القلوب گوید (

مین مودور مین که چون که قیلدی زور

اژدها صولتیم دن اولدی مور

مین مودور مین که ظاهر ائدجک کین

عاجز هم اولدی ایکی شیرغُرین

یاخود

ساچین رنگی عنبر مودور مشک چین مو

لبین خطی شکر مودور انگبین مو

مونگ؛تاثر.به معنی بلا و غم اندوه میباشد .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده مورگوده ایشله نیر در فرهاد شیرین گوید

فلک مونگ بیرده اونون جانین آلیب

بونلاری داخی آه سیز مونگه سالیب

موشک؛اسباب آتش بازی باشد . ایضاحات پارتلایجی حربی سورسات اولاراق موشک سوزو اصلینده تورک سوزو دور فارسلاردا ایشله دیللر

مول؛حرام زاده . زنا زاده

مونکراشیب؛مورگوله شیب؛با اندوه غم آه و ناله کرده است .متاثر شده است در چهار دیوان گوید

کیمسه باری بیرده خوشدور غم یتیب مونکراشیب

یاتسا گاهی چیرماشیب اولدورسه گاهی یانداشیب

مونداق؛بوندان؛یعنی این چنین . در فرهاد شیرین گوید

رفیق یارلیق مونداق اولورمو

امانت وارلیق مونداق اولورمو

مول؛محتاج .نیز حاجتمند . ونیز به معنی حرام زاده . در حیرت لابرار گوید

کف لرینین االین چو وئردین اولوب

مول موناحاتم اونا وئرمک اولوب

مونگلاشتی؛مورگوله شدی؛یعنی با غم و محنت اندوه باهم ملاقات کردند. هر دونفرمتاثر شدند

مونکراو؛مونکراب ؛مورگولو؛متاثر شدن . ناله کردن . یعنی ناله کرد ه است . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده پیشیگین حزین سس سینن موئوللاماق دئیلن سوزدور

مونکورغاب؛یعنی محنت زده و نیز ماتم دیده . متاثر . سلطان حسین بایقرا گوید

هجر دشتینده موئوللاییب قالمیش ایندی خسته جان

وه دنیز کیم اوچراییب ناتوانیم گلدی مو

موسیقار؛سازی ایست معروف . ونیز پرنده ایست منقار او سوراغ های متعدد دارد از آن سوراغ ها آوازهای گوناگون در آورد کلمه موسیقی از آن گرفته شده است

مونکوز؛بوینوز؛شاخ حیوانات را گویند . در سد سکندری گوید

گوز ازرق سققال ساری و تیره اوز

چیخیسب وارسا نینک مانکلاتی دن بوینوز

مور؛جانوری ایست شبیه گرک

مونکلوغ؛مورگولو؛متاثر. غمناک . اندوهناک .در چهار دیوان گوید

باغیر قانیندان اولدی رنگی یاشیم

فراق ایچره دوشدی مونکلوغ باشیم

یاخود

مونکلوغ مین و مونگ ایله پیامیم

مونکلوغ کیشی لر سوزی پناهیم

مونگی؛مورگوسو؛یعنی غمگینی او .و نیز ناله او . .نیز تاثر او .در لیلی مجنون گوید

ایل کونلو کا اونسوز اولغوسی خوب

کیم گلدی بو نوع اونون مونگو کوپ

مونگلاشماک؛باهم درد دل کردن . غم همدیگر بهم گفتن و گریه کردن را گویند

مونین؛بونون؛یعنی این . اشاره به چیز خاص باشد

مونجه؛بونجا؛یعنی به این مقدار . درحیرت لابرار گوید

اولمگیچون مونجه ندیر ماتمین

توتقوسی ماتم سنه حال وغمین

موری؛دئشیک؛سوراغ. ونیز روزنه را گویند که گذر آب و غیره باشد . در فرهاد شیرین گوید

دئشیکلر بوریندا وحشت تنوری

تنوری یوخ که نقطه اوزونده موری

مورچل؛آلتی ایست با آن دیوار قلعه زمین وغیره شکافند .ونیز مورچال که خندق کوچک باشد در اطراف اردو به جهت حفظ لشکر کنده شود(سنگر) . در فرهاد شیرین گوید اولاشتی مورچل پرینی قیلیب شق

چریک اطرافینا قازدیردی خندق

مونکو؛به لغت مغول طویل العمررا گویند . ونیز به معنی دائم و همیشه . ونیز نام پادشاهی که اسمش دارا بوده در جنگ اسکندرکشته شد . ونیز نام پسر تولی خان که نوه چنگیزخان بوده در ملک ختا حمکرانی کرد که اورا منگو قا آن گویند . ونیز به معنی ناله و زاری ایست

مونا؛بونا ؛یعنی به این . در چهار دیوان گوید

ایت لرین الینده یوز پاره کونلومو سالدیم

مونا گور هر بیری نین آغزی دا بیر پاره کونول

موندا؛بیردا ؛یعنی اینجا

موندا غی؛بیرداکی؛یعنی در اینجا

مونغال؛طایفه ای از قلماق که در ملک ختا سکنا دارند

مونکا؛مونا؛بونا؛یعنی به این . ونیز غم اندوه را گویند . در چهار دیوان گوید

ازل هم سن ابد هم سن نه اول بیرده آخر

اونا یوخ ابتدا پیدا بونا یوخ انتها پیدا

مونکان؛گوموش؛به لغت مغول نقره را گویند

مونکوش؛کوشه خانه را گویند (بیجاق)

مونوغان؛قاریمیش؛پیر فرتوت را گویند

مونیک؛بولوت؛به معنی ابر باشد

موچلکا؛پَته؛یازی؛دست خط را گویند

باب المیم مع الیاء الحطی

مینجاق؛مینجیق؛مهره تسبیح و غیره را گویند . در محبوب القلوب گوید

ایشاک مینجاغین تاجینا تیکن ائله فیروزه یرین توتماز وهیچ کیم اونون کم بهالیقینی اونوتماز

مین؛هزار . ونیزامر ازسوار شدن یعنی سوار شو . یعنی من . در چهار دیوان گوید

چو میندین اشهینک اولدوم گونش اوللار سنه مانند

که وئرسن گوی اوزون جولان جهان زیر وبر اولار

مئشه؛بیشه ؛جنگل را گویند. ایضاحات تورکوده مئشه سوزو فارس سوزون بیشه سینن گوتورولوب تورکجه مئشه یه اورمان دئیلیر

مینگ؛مونگ؛به معنی خال باشد .ونیزر به کسر اول عدد هزار را گویند . در سد سکندری گوید

مینگیزلار گل گل مژه لرخار

قاباقلاری گیک گیک آغیزلاری دار

یاخود

دونن دهر اوزوندن آرتیب مینگ

گوندوزونو اوزونه توتماسین تینگ

میتین؛مَتَه؛آلتی از آهنی با آن سنگ غیره تراشند یا سوراغ کنند اصل کلمه انگلیسی هست(آهن)

مِیغ؛ بُروت هست سِبلَت

میچکین؛خوک ماده را گویند

منینک تک؛ منیم تک ؛مثل من . در چهار دیوان گوید

اولمه گیمدن قیلما حیرت ای که چکدین تیغ کین

قاتل ار سن سن منیم تک ناتوان بسیار اولار

مینینک؛مینگین؛یعنی خال تو . مولانا لطفی گوید

خالین دوداغین اوزدن ای رشک رضوان

بلای کوثر باغ جنان دور

یاخود

قرا خالین ایله لعلین خیالی گلسه وهم

بونی گوز ایچره یاپام اونو جان آرا ساخلاییم

مینکیز لاری؛مونگلری؛یعنی خال های آنان . در سد سکندری در پیکش گذارانیدن خاقان چین با کنیز چینی گوید

مینکیز لار گل گل مژه لر خار

قاباقلاری گینک گینک آغیزلاری دار

میندو؛زخمی که در ساغری اسب باشد

میلتیق؛تفنگ را گویند . در چهار دیوان گوید

میلچک کونلومه غافل ویرار نیش

همانا اوت اوغورلایب تفنگ ائتمیش

مینماق؛مینمک؛سوار شدن

میندیرمک؛سوار کردن

میین؛بِئیین؛مغز..نیزخشمناک و لجاجت کردن . ونیز حرّاف

مینکیزماک؛بنزه مک؛شبیه بودن . ونیز شباهت داشتن

مینجه؛و مینجا؛منجه؛یعنی به ذِن وگمان من . وبه باور من

میناو؛به کسر اول و سکون نون کردن اعضارا گویند .ایضاحات بو سوزون نه آنلامدا اولماقین بیلمه دیم عین سوزو یازدیم

مینک لر؛قیرخ ال ایاق؛حشره هزار پارا گویند

مینکلیغ؛یعنی خالدار

میرزا؛شاهزاده را گویند که از طرف پدری باشد .شاهزادگان ذکور را گویند .ایضاحات شاهلارین اوغلانلارینا میرزا و قیزلارینا میرک دئیلیر .
در چهار دیوان گوید

منی بیر مغبچه آشفته و واله قیلمیش

نئجه اسلام آرا گر کوپ اسیر میرزا میرک

میرک؛شاهزاده را گویند که از طرف مادری باشد .شاهزاده گان غیر ذکور را گویند در چهار دیوان گوید

هجرینده نوایی کیمی مظلومیم سورمز عمر

هر کیم تا تیلار مین چوبراق مین میرکیم دن

یاخود

عشق اگر اولسا یامان و یاخشی نه باکیم ای کونول

یوخ تفاوت دلبرین گر بیکّه اولسون یامیرک

مینگلی؛خاللی؛ونیزپادشاهی از اولاد مغول خان که هفتمین خان مغول باشد . ونیز خالدار کسی که در صورت خود خال داشته باشد.
ایضاحات مینگ یاخود منگوله اصلینده قویون ویاخود گئچی نین بوغازلاریندان آسللاق ایکی دوگونه دئیلیر

مین مین؛ .یعنی منم. و ونیز هزار هزار

میروق؛غلام و کنیز فرمان بر را گویند

میین؛بِیین؛مغز را گویند

باب النون مع الا الف

ناغو؛نجه؛نه تَهَر؛چرا . وچه سبب . ونیز چگونه . در چهار دیوان گوید

اوزونده آشفته قاشلاراولماسا عاشق ناغو

اولدولار هر هانسی بیر دیوانه ژولیده مو

ونیز در لیلی مجنون در مدح نظامی گوید

موی ایماس ایسه کلکی ناغو

چوخی آرا معمر ائتدی جادو

ناچانمادیم؛گئچمه دیم؛یعنی تمرّد ننمودم

ناری؛اورا؛یعنی آن طرف . آنرو . در سد سکندری گوید

خوشا اول که بیلر اونو مغنتم

ناری قویماغا حسن یولونا قدم

ناچا؛یعنی هر قدر . هر چه قدر . در حیرت لابرار گوید

قیچقیریبان وهم دا .....مبتلا.....(خوانده نشد)

ناچا دئدی تات منی توتدیلا

ناقچی؛یعنی نایب قاضی

ناری راق؛یعنی آنطرف تر

نارین؛چیز خاصّه و مخصوص . وپخته شود . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده خیردنه یه دئیلن سوزدور هر نه نین ایکینجی الک دئیمه سی دئمکدیر. مثل آرد چند بار الک شده خیلی نرم ریز باشد

ناولیق؛ناودان پشت بام را گویند به جهت هدایت آب باران غیره گذاشته شود

نایمان؛طایفه ای ازبکییه باشد . ونیز به لغت مغول عدد هشت رات گویند(سکگیز)

باب النو ن مع الرا القرشت

نَرَکه؛یعنی متحیّر که حلقه زدن ناله گروه عام . ونیز گره های کوچک (دوگون)

باب النون مع الفا و النقطه دار

نفیر؛فریاد کشیدن را گویند .داد هوار .صدای بلند . در سد سکندری در قبول کردن وصایای دارا گوید

سکندر توکوب اشک چکیب نفیر

دئدی گاه شهنشاه گردون سریر

اطاعت یولوندا نزول ائیله دیم

نه کیم حکم قیلدین قبول ائیله دیم

باب النون مع السین بی نقطه

نِسف؛نام شهر سبز که اتراک نَخشَب هم گویند

باب النون مع الواو

نوغای؛طایفه ای ازایل تاتار را گویند

نوکر؛ همدم . هم شور . ونیز هم مصلحت . ونیز چاکر

نویین؛نویان؛قوچاق؛سپه سالار بزرگ را گویند . ونیز به معنی شاهزاده باشد و هم چنین سبدی را گویند از جوانه درخت بید و غیره بافند

نولوقچی؛پرنده ایست شبیه چالاغان که سرش مو ندارد . در قطعات گوید

نسیم فرقینه اقبال تاجینی قویماق

یقین اولغوسی دور موجب عذابی اونون

نولوقچی باشینا سونقور قویما سی تانک ایماس

که اولماسی سبب رنج و اضطرابی اونون

نویات؛طایفه قلماقیه پادشاه خودرا بدین اسم صدا کنند

نوغانه؛چوب پهن و عریض که کرمه باشد

باب النون مع الیاءالحطی

نی؛نه؛جیلقو را گویند که بر گردن قوش آویزند . ونیز لفظی باشد به معنی چه و نیز در آخر کلمه آید . مثل (اولانی) یعنی شده نی(سولانی) یعنی پژمرده نی . در لیلی مجنون گوید

قاصد نامه نه خبر نه

دەکیم سنه روشن اولسا هر ه

یاخود ینه نه اوت ایدی کیم دوشدی خان مانیما

ینه نه شعله ایدی کیم توتاشدی جانیما

نیشه ؛نِجه؛چطور . به چه صورت . ونیز به چه نحو . در چهار دیوان گوید

چرخ خم قیلدی قدین نی گوشه توت یوخ عصا

نجه کیم درد اوخ اولور ظاهر الف یانداشا دال

نی دئییم ؛نه دئییم؛چه بگویم. ایضاحات جغتای تورکجه سینده (نه)سوزون هممشه نی کیمین ایشله دیللر

نی ایردی؛نه ییدی ؛چه بوده

نیتی؛نه ائتدی؛چه کرد . در چهار دیوان گوید

نچه ایل منن گیزله دنلر سنی وه بیر گئجه

نه ائتدی کلبه م ساری وارسا ائلدن گیزله دین

نیتادور؛نه ائلییر؛چه می کند . در چهار دیوان گوید

فنا محض نه ائلیر سنه ضرور یه

ندن که یوخدو ضرورت ایماس بونوع آلدو

نی ایرکانینی؛نه ییدی؛یعنی چه اش بوده

نیتینک؛نه ائتدین؛چه کردی . در فرهاد شیرین به شاپور گوید

بویوک اون چکدی اوندا بیخودانه

که افغانیدن اوت چکدی زبانه

که شاپورهایاندان ایله یتین

گلیب سن فرد فرهادین نه توتدون

نی ایتگیل؛نه ائله سین؛چه بکند

نی ایتمیش ؛نه ائتمیش؛چه کرده

نی یی؛نَه یی؛یعنی چرا . ونیز برای چه چیز را . در چهار دیوان گوید

ایله فانی اول که دامن کیرمک امکان اولماسین

کیم اَئتک موجود اگر یوخدور نه توتماق الین

نی یتکانی مین ؛من نه ائلییم؛من چه بکنم

نیتسانک؛نیتکاسین؛نه ائلیرسن؛چه میکنی

نیتکامین؛نیتالین؛نه ائله ییم؛چه کنم

نیتیب؛نه ائدیم؛چه بکنم . در چهار دیوان گوید

گوزوم قان یاشی توکر نه دئیم کونول زخمین گیزله دیم کیم

تاپارلار یرده زخمین صید قانیندان نشان گورجک

نیچوک؛نجور؛چطور . وبه چه نحو . در سد سکندری گوید

دوروب آرا شاه فرخ سریر

نیچوک کیم هژیری ولی شیر گیر

نی چاقلیق؛نا واقتدا؛در چه موقع .ونیز به چه قِسم .و چه نوع .ایضاحات چاقلیق آذاربایجان تورکجه سینده نه زامانلیق یاخود نه واقت لیق دئمکدیر . در سد سکندری گوید

اگر اولسالار خلق کیم بی امان

نی چاقدا تاپیم من فرج اول زامان

نی ایرکاننی؛نمنه سیدی؛یعنی چی اش بوده . در سد سکندری در سیاحت دریا ها گوید

ولیکن دنیز سیرینی قیلمادیم

نه اولماقینی اول زامان بیلمادیم

نیتاآلغای؛نه ائلییه بیلر؛یعنی چه میتواند بکند . در محبوب القلوب گوید

آلارسان گر لاله تاجین اوچراغای

اما عبا کمری نه ائلییرسن

نیتکوسیدور؛نه ائلمه مه لیدیر ؛یعنی چه باید بکند

نیتاک؛نیتوک؛ نجور؛به چه نحو . ونیز چگونه . در چهار دیوان گوید

جسمین چون نوایی نین سفالی دمیر قیلدی

بیلمان که سنان ایندی باریغه نیتاک سانجار

ونیز میر حیدر گوید

سنی که قیلیرسان منه بو سرزنش

سن نیتوک اولورسان اگر دوشسه ایش

نیکا؛نیا؛چرا . در چهار دیوان گوید

اولدوم قتلین کا نیا عشاق اولدی خاص

دورقوزوردی بو که یانه منی ائیله دین اَخِّص

یاخود

طاس اوز یارلیق کونلونه پاره

نیا من دن چکیب کناره

نی تیبان؛نه ائدیب؛چه کرده

نیتسون؛نه ائدسین؛چه بکند. مولانا لطفی گوید

سن پریوش حوریدن مشگل دورور جان ساخلاماق

کیم ملک حیرانیدور صورت غه نه ائتسین آدمی

نیتکای؛نه ائده ؛چه بکند . در لیلی مجنون گوید

آغلایب دئدی ای رفیق مجروح

نه ائده سنه ائیله سم روح

یاخود

ایلان نه ائده دوروب نیش اژدهانی

ایت هورمک ایله یانماس کاروانی

نیچه؛نِچه؛یعنی چند . در فرهاد شیرین گوید

نیچه عشق ایچره شاه لیق لذتی بار

گدالیق نین هم دئدیم اوزگه حالی بار

یاخود

ایسده دی جسم ائوی بیر روزن اوخون دان وای کیم

قالمادی روزن یری کیم روزن اولمادی

نیسی؛نه ایسی؛نه یی؛یعنی چه چیزش . در چهار دیوان گوید

نه یسی اول گل نون اِرم گلزاریادان آرتیق ایماس

جلوه ائیلرسرومو یا غنچه خندانی مو

نیلاماک؛نه ائلمک؛چه باید کرد

نی آسیغ؛نه فایدا.چه فایده . در چهار دیوان گوید

زنده دل مجنون نون اولموش کونلو چون لیلی یه حَی

نه آسیغ اونو حی دن قووئماق لیق ای عرب

نیدین؛نَدَن ؛یعنی از چه چیز . در لیلی مجنون گوید

سن ناله قیلیب غمین ندین سن

اشگین آغیدیب حزین ندین سن

نیلا؛نیکا؛نیا؛برای چه . چرا

نییلار؛نه لری؛دورت؛عدد چهار را گویند . ونیز چه چیز ها

نی تانک؛نه عجب؛.یعنی تعجب نیست . در مقام حیرت نمی باشد. تانک یعنی عجب و تعجب . در چهار دیوان گوید

آچدین چوزلف اول گوز ایله هریان خدنگ آتماسان نه عجب

کیم دولموش اهل تُرک وچین هندوی نامعدود آرا

یاخود

خسته کونلوم گر لبین عنّابینی ایستر نه تانک

نیا آیریلار جهت سیز خسته اوز عنّابیدن

نیدور؛ندیر؛چیست

نیتی لار؛نه ائتدیلر؛چه کردند. در فرهاد شیرین گوید

نظر اهلی کیم آلیب نه ائتدیلرآخر

نه کیم بارین سالیب گئدیللرآخر

باب الواو مع اللالف

وای؛افسوس؛حرفی ایست به جهت شنیدن خبر ناگوار گویند . در چهار دیوان گوید

وای کیم باغریم ینه هجر اوخوندان یاره دور

هر نفس اول یاره دن قان اوزوندن باره دور

یاخود

ایسده دی جسمیم ائوی بیر روزن اوخون دن وای کیم

قالمادی روزن یری نجه روزن اولمادی

واریب؛ گئدیب؛رفته

واریبان؛گئدیبن ؛رفته است . در حیرت لابرار گوید

حاصل اوشول ائوینه بلا گلیبن

هانسی بلا بلکه وبا گلیبن

باب الواو مع الراء

وئردیم؛دادم

باب الواو مع الواو

وَوانک؛نام دریای ششم ایست که اسکندر در سیاحت دریاها اول از آن دریا وارد شد . در سد سکندری گوید

ووانک دیین سونی آلتینجی دی

بلاد سوادین کونول کونجودی

باب الواو مع الیاء

ویسته؛آلبالو را گویند

باب الها و الهوز مع اللالف

های های ؛این حرف را در عین جذابییت بکاربرند مثل اینکه کسی خبر خوش شنیده باشد با خوشحالی بگوید های های . در سد سکندری گوید

اولوب هوش وفهم اهلینه گفت گوی

مئی آلماقه صفده دوشوب های های

هارماق؛یورماق؛ خسته کردن . ونیز صدا کردن .نیز آواز نمودن سک و غیره باشد(هورمک)

هاردی ؛یورولدی؛خسته شد

هاریب؛یورولوب؛خسته شده است . در لیلی مجنون گوید

باری سفر اهلینه پناه اول

یورولوب یتیشنده تکیه گاه اول

هارغان؛یورولموش؛خسته شده . در فرهاد شیرین گوید

کونولدن کیم فغان تینمای قیشقیریب

صدادن اون چکر داخی یورولموش

های؛یکی را بدین لفظ صدا کردن

باب الها الهوز مع الباءالتازی و الپارسی

هارمیش؛یورموش؛کنایه از خسته کردن هست

باب الها الواو القرشت

هراول؛چنداول؛جمعی را گویند که برای محافظت لشکر پیشا پیش سپاه روند . در سد سکندری گوید

هراول دا زنگ اهلی تعیین اولوب

اولاردان ینه اوزگه آیین اولوب

یاخود

هراوول باسیب یدی یوز مین کیشی

که حیران قالیب یتدی گوی گردیشی

هر قایان ؛هر هایان ؛یعنی هر طرف . ونیز هر سمت . در چهار دیوان گوید

قامتین جان قصدی ائدسه کیپریگیندی رهنمای

هر هایان اوخ گلسه اونون الینده پیکان گلیر

یاخود

اوزون زلف ایچره تا گوردوم اولوب و لیلی یه یتمزسین

غلط ایمیش اوز ویرماق گنجه اوتدی هر هایان گورجک

هر قایسی ؛هر هانسی؛ هر کدام . وهر یکی از آنها . در سد سکندری در احوال یاجوج ماجوج گوید

بعینه گوز آنداق که میمون گوزی

ولی شوم هر هانسی ملعون گوزو

هر نیکیز؛هر نه ییز؛ هر چه دارید

هر بیربیرینیز؛هر بیریز؛ هر کدام شما ها. در لیلی مجنون گوید

باشیم که یوز یره نشانی

هر بیر بیر ینیزین آشیانی

هر قایسیکیز؛هر هانسیز؛هر هانسینیز؛ هر کدام شما . مصرع

هر نفس تانری اوچون هر هانسینیز بیر یان گلین

هر نه یین ؛هر چیزش را. ونیز همه چیز را

هر قاچان؛هر هاچان؛هر چاغ؛هر وقت . در چهار دیوان گوید

سبزه نشتر برگ پیکان کل اوت ایدی جانیما

هر هاچان کیم سن سیزین عزم ائیله دیم بستان ساری

هَریانی؛یعنی همه جارا

هر مانکیشی؛هر قدم برداشتن او او توام با نازوعشوه باشد . در لیلی مجنون گوید

هر بیر مانکیشیندا یوز لطافت

یوخ یوخ که ساچیب جهانه آفت

هرباش؛کنایه از هر یک نفر هست

هر قولغه ؛هر قولدا؛در هر سمت . ونیز در هر طرف . در لیلی مجنون گوید

داغدان قوپوب ائیله دی قویی میل

هر قولدا توکوب سرشکیدن سیل

هرا؛اَبَله را گویند . در چهار دیوان گوید

گیر وادی عشق ایچره یتگیل راک که بو یولدا

اوزلوگو یوکونو داشلامادان اسرو هرادور

باب الها الزاءالنقطه دار

هَزاره؛طایفه ایست که در محال هرات وخراسان سکنا دارند . در چهار دیوان گوید.ایضاحات هزاره طایفالاری تاریخا مغول سویلو بیر اویماق اولوب لار اوزلریده شیعه مذهبدیرلر حال بو کی ایندی تورکی دیلین ایتیریب تورکونن دری آراسیندا بیر دیل دانشیرلار افغنانستانین اوچدن بیر میلتین تشکیل ائدیبلر. در چهار دیوان گوید

بو چمن آرا گوی گوی اولا هزار کوینه گین ای گل

که یته سی خزان چاپقون ایله کیم هزاره

باب الها المیم

همول؛همان؛هم او .لفظ اشاره به مفهوم است

هم تکین ؛من تکین ؛مثل من

باب الها مع الواو

هونه؛آهوی ماده را گویند . در تاریخ بابری گوید

که یته بیر جیران نین ارکه گی

هونه یوسونلوق کیک ویر

هورکودوب؛یعنی رم داده است . ونیز رمانیده است . در چهار دیوان گوید

دهر بستانیدا قیلماق سیر ائیله یب های هوی

هرزه گزمکدور حیاتین قوشلارینی هورکودوب

هورکوتمه ؛یعنی رم نده . ونیز به معنی نَرمانیدن هست

هوروب؛صدای سک را گویند که شخص نابلد را دیده برای آگاهی صاحبش سر صدا کند

هاوالانماق؛هوس ناک شدن . سر ذوق آمدن

هوپلاماق؛کنایه از بلعیدن هست

هوپوش ؛نوعی چلپاسه بزرگ باشد

هوپوشک؛پرنده هد هد را گویند

هورمک؛گِره گِره زدن زلف را گویند . ونیزر وی هم انباشتن باشد . وهمچنین روی هم گذاشتن و بالا آوردن

هوراتماک؛**سورمک**؛یعنی راه گردیدن . ونیز راندن

هورکونج؛یعنی رم و وحشت

هونی؛**قیف**؛یعنی آنچه بدان عرق و غیره کشند به ظرف ریزند

هورار؛مثل اینکه کسی دعا برای شفای مریض بخواند . وهمچنین صدای سک را گویند (هورر)

هونیلاماک؛تیر را به زه گذاشتن

هیرمند؛رودخانه ایست که از حوالی قندهارجاری ایست

باب الهاء مع الیا

هی هی؛اصل کلمه عربی ایست اما در ترکی به کنایه از روی تعجب و غیره گفته میشود که در اشعار حکیم نباتی زیاد استفاده شده است . ونیز این لفظ را چوبانان جهت راندن گوسفندان زیاد استفاده کنند . در چهار دیوان گوید

بو گلستان آرا بلبله رحم قیل ای گل

کی هی دئدیکجه خزان یوزلانیب بهار گلیر

یاخود

هی هی نه فسانه لر اولور بو

خارج نه ترانه لر اولور بو

باب الیا الحطی مع اللالف

یانجیب؛داغیلیب؛توکولوب؛سوکولوب؛یعنی پامال شده . ونیز ازهم پاشانده . در فرهاد شیرین گوید

اوجی گوی نوری و نگینی سانجیب

قویی یرده گاو ماهی سینی یانجیب

یاساردا ؛دوزلدر؛در وقت ساختن . ونیز طیّار نمودن . وانجام دادن . در چهار دیوان گوید

دوزلدر صنع معماری فلک غمخانه سین گویا

که قیلدی گیرمک ده هر کوکب نی بیر روزن

یاخود

مگر اولدی قَویون توپراق ایله ییل می سوبیرده اوت

دوزلدرمست و سرگردان نوایی خلقت زارین

یاراشغا؛باریشیق؛صلح و آشتی را گویند . یعنی برای صلح نمودن . در سد سکندری گوید

یاراشغا رضا وئردی تهمت توتوب

یاراشتی آغی یاندی مینت توتوب

یاقماسا؛یاخماسا؛اگر پسند نکند .و نسوزاند . ونیز مالیده نکند

یاتقوردی؛یاتیردی؛خوابانید و نیز بخواب انداخت

یالاش سا؛اگر همدیگر را به لیسند .ونیز همدیگر را لیسیده کنند . در لیلی مجنون گوید

جسمیمده تالاش سا یدی ایت لر

قانیم نی یالاش سا یدی ایت لر

یانجیلسا؛اگر پایمال شود .از هم پاشیده گردد . در سد سکندری

جُعل دور دیرک داشیماق دان زبون

که اولموش قارالیب اوزی سرنگون

اونو قویماز اولماق لیکن بیلسن هم

نجور آت اياغينا يانجيلسا هم

يايما؛امر از پراکنده نکردن هست . یعنی پهن وپخش نکن

ياساماق؛دوزلتمک؛آراستن . وتزیین نمودن . ونیز ساختن

ياغوره تک؛امر از مقصرنکردن . در چهار دیوان گوید

مئی ایچدی منی یاغوره تک

که رحمی دن ایماس گبرو جهود

ياياقليق؛یعنی پیاده گی . ونیز پیاده بودن . در سد سکندری گوید

گهی مرکب اوزره صلح و شورایدی

یاياقليق دا ورزشی زور ایدی

يانيکا؛يانيندا؛یعنی به همراهش. در سد سکندری در وصیت دارا درباره روشنک گوید

گتیر مهرین ایله شبستانینا

قیلیب عقد اوتورت اونو یانینا

يانيندا؛پهلویش. کنارش .جوارش . در سبعه سیاره گوید

گورمه دی شه مناسب اولدورمک

یانیندا بویوردی اوتورماق

یاقا؛یاخا؛گریبان را گویند . ونیز دامنه کوه جنگل وغیره باشد. در سد سکندری در سیاحت دریاها گوید

مصالح یاخا بیشه سیندن یتیب

هنرور قرار و شکیبی گئدیب

یانکا؛ینگی؛ینی؛تازه و .نو . در لیلی مجنون گوید

شاخ طربیم بو دم قیلیب گل

باشیم اوزه ینی آچیلیب گل

یانداشالار؛بیرله شرلر؛یعنی پهلو به پهلوی هم باشند و . ونیز همدوش بشوند . در چهار دیوان گوید

مناسب اولدی چو یانداشالار گوموش آلتون

اوزومو کوکسونه قویسام نه اولار سیم بَر

یارو؛یاریر؛امر از شکافتن هست . در چهار دیوان گوید

ای جفا تیغی گلیب مجروح کونلوم نی یارو

قول یالین ائدیب سالیب هر یان ایچیم نی آخدارو

یاسالیب؛دوزه لیب؛یعنی ساخته شده . ونیز احداث شده است . در فرهاد شیرین خاقان چین با پسرش فرهاد به تفرج رفتن دریا گوید

یاسالیب جُنگ اوزه تخت کیانی

مقام ائیله یب شه شهزاده اونو

یاشورمادی؛گیزلتمه دی؛یعنی پنهان نکرد . ونیز مخفی ننمود . در چهار دیوان گوید

مهریم اوتون عقل و هوش وحِس گیزلتمه دی

مهر لامع دورت برقع گیتی دن پنهان ایماس

یاسار؛دوزلدر؛می سازد . ونیز احداث می کند . در چهار دیوان گوید

یاسار چاقدا لبین رنگینی گویا

سیزیب دور آب حیوان ایله نقّاش

یاخود

هر کس کی آلا بیلسه یاریندان کام

نارنج دریسیندن دوزلدرجام

یالینیب؛یعنی عجزو تملق کرده است(یالواریب) .ونیز لیسیده شده است . در چهار دیوان گوید

یالینیب اول کوی ایتی بیرده گیردی کویونا

وه که اول کوی ایچره یاقین سن کین ایت ایلکاری

یالیب؛یالییب؛لیسیده است

یاغوروب؛یعنی مقصر نموده است

یاشونوب؛گیزله نیب؛یعنی پنهان و مخفی شده است . در حیرت الابرار گوید

آیریلیبان باشی آزیب هوشی هم

گیزله نیبن اَعینی بنا گوشی هم

یاووشوب؛یووشوب؛یوخونلاشیب؛یعنی نزدیک شده است . در فرهاد شیرین گوید

اولو تک اوزده یوخ فرهاد محجور

یووشوب اوزونی اوتورماقدا شاپور

یاخود

چو دربندی نین آغزینا یووشوب

نچه گون چریک اوتدی لار جوبروشوب

یاشوروب؛گیزله دیب؛پنهان و مخفی کرده است . در چهار دیوان گوید

گیزله دیردیم باغیر چاکین وه کیم قیلدی فاش

کیم قیلا فاش هر طرف گوزدن ترشح ائیله یر قان عاقبت

یاسابتور؛یاسایبدیر؛دوزلدیریبدیر؛یعنی امر به ساختن داده است .ونیز ساخته است. وهمچنین احداث نموده است . در چهار دیوان گوید

دورت یاندان اوخی یول قیلمیش نوایی کونلونو

عشق سوداسی اوچون گویا دوزه لیب چار سو

یاخود

دوزلدیب سنی آفت زمانه

قیزلار ایله ایلایین روانه

وارسا قیلیب احترامین اونون

یوخاری توتوب مقا مین اونون

یاپماق،یعنی پوشیده کردن . ونیز پوشانیدن ..وبنا کردن . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده تندیره چورک یاپیشدیریلیب پیشیرمه گه حاضیرلیق آپارماقا دئیلین سوزدور

یاپیلماق؛یعنی پوشیده شدن

یاپینماق؛یعنی متلبّس شدن. و بر خود پوشیدن

یا؛یای؛به معنی کمان که با آن تیر می اندازند . ونیز تابستان را گویند . وهمچنین پهن کردن باشد . درچهار دیوان گوید

تُرک مستی دور گورمونک اویقو دا گوز کُونجونده خال

اوغری کیم قیلمیش کمین یانیندا قویان یای اوچون

یاخود

بو یول مسافری نین حالی آه کیم مطلق

بیلینمه دی که نه اولدی و یانه اولمالیدیر

یاپوشماق؛چسبیدن . ونیز بادست گرفتن

یاپیشیلماق؛یاپیشدیرماق؛یعنی چسبیده شدن

یاپشتورماق؛یاپیشدیرماق؛یعنی چسبانیدن

یاپا؛کورک؛چوبی که با آن خرمن غیره باد دهند . ایضاحات
آذاربایجان تورکجه سینده ایکی جوره دیر آغاجدان دوزلر اونا کورک دئیلیر
و بیریده وار کی دمیردن دوزه لیر اوناد ا شَنه دئیلیر

یاپاق؛کره اسب شیر خواره

یاپالاق؛شب پرّه.پرنده زرد رنگ فراق چشم را گویند

یارماشیب ؛یارمانیب؛دیرماشیب؛دیرمانیب؛یعنی با
چهار دست پا از دیوار ویا درخت و غیره بالا رفته است . در چهار دیوان
گوید

چیخدی زلفون سالجاق اول چاه زنخدان دن کونول

عنکبوت اول کیم تارینا چیخاندا دیرماشیر

یاراشا؛کنایه از لایق بودن . ونیز زیبنده شدن . در محبوب القلوب گوید

که خلَق و اضطرابد ا اونا یاراشان گرک اولا

و تخلیات جَذَباتی هم اونا اوخشاماق گرک ولا

یانجیلیب؛یعنی پامال و پاشیده شده است . در سد سکندری در دعوای
دارا و اسکندر گوید

سپه خیلی دن یانجیلیب یاریمی

اولوب کُرد بوتویلوکده فلک عازمی

یانکالیب؛یانکیلیب؛یعنی سهو و خطا کرده است . در چهار دیوان گوید

نه بلادور کیم فلک هر کیمه چکسه تیغ کین

یانکیلیب اول منیم جانیمدا بیداد ائیله یر

یابان اوتمک؛سویله مک؛کوپ ویرماق؛یعنی هرزه گویی کردن

یاندوروب؛دوندریب؛یعنی برگردانیده است . ونیز سوخته است . در حیرت الابراردر شب معراج گوید

پیکی اونو قولدابان آتلان دوروب

رخشینی گلن ساری اوتو یاندوروب

یاروتوب؛یاندیریب ؛روشن کرده است .ونیز سوزانیده است . در چهار دیوان گوید

چو یاندیریب اوزون اوتی فلک شبستانین

اویانیدان اوچوروب هر طرف نجوم چراغ

یابان؛ییان؛بیابان بی آب علف را گویند . در لیلی مجنون گوید

چون یتدی قبله یه یابان دان

یاد ائتمه دی قول ایله شبان دان

یاپار؛نام پسر دوم آیخان ولد اوغوزخان باشد. ونیز می پوشاند .ونیز می سازد و احداث میکند. در سد سکندری گوید

هاچان سنبلوم ویرسا گل اوزره تاب

یاپار یوزونه خورشید دونونان نقاب

یاپوچی؛سازنده ساختمان و پل و غیره گویند .ونیزبه معمار و بناء را گفته میشود

یاپوشقان؛چسبنده؛. سریشیم که یک نوع ماده چسبنده باشد (سریش)

یاپوق؛یعنی پوشیده . ونیز پوشش ایکه بر روی چیزی کشند

یاپی؛کمر کوه را گویند

یاسانک؛**دوزلدن**؛امر از آراستن؛. ونیز طیّار نمودن . در فرهاد شیرین گوید

دوزلدن هر قصری نین دورنده باغی

اولار هر گل اوندان شب چراغی

یاپونچی؛لباس معروف است که در داغستان دوزند و سپاهیان در سواری بدوش گیرند . ونیز به معنی کوینگ هم آمده که از پشم دوخته میشود

یالین؛مثل شعله آتش . ونیز لخت و برهنه را گویند . در چهار دیوان گوید

سمندین کیم یالین تک تیز اولور یوز شکر کیم گردون

اونا بیزدن سمندر وش بونا گرد سمند ائتمیش

یاشا؛امر از عمر مداوم داشتن .مثل کلمه ی زنده باد که در لفظ فارسی باشد . در مفردات گوید

دئدین ساغیندیم اولور اشک دن اوزون گلگون

بیکُیم اوزون یاشا ساغین اوندان ساری آلتون

یاپیب؛پوشیده است . ونیز ساخته است . احداث نموده است. ونیز بر خود گرفته است .نان پخته است . در لیلی مجنون گوید

مجنون یاپیب دوزلدی محکم

قویون لار آرا قدین ائیله یب خم

یازیق لیق؛بیتگی لیک ؛یعنی تحریر شده و نوشته شده .به شخص مجرم کفته میشود . ایضاحات تورک دیلینده یازماق قیزاریلمیش دمیرینن اینسان یاخود حیوان دریسینه نشان ویرماق دئمکدیر(پیتمک) یعنی نوشتن هست

یالتاندی؛یورولدی؛ یعنی خسته شد

یایلیب؛یعنی افشان و پریشان شده است .و نیز پخش وپهن شده است . انگار رَمه را در دامنه کوه به جهت چریدن رها کنند . در سد سکندری گوید

بیزین شهر ووادی ساری یایلیب

نه بیدادکیم ممکن اولسا قیلیب

یاساجاق؛دوزلده جک؛ساخته خواهد کرد . ونیز اگر احداث نمود . در فرهاد شیرین گوید

یاساجاق صندلی اوزره مقامین

قیلیب دلجولوق ائدک احترامین

یاروب؛یاندیریب؛یعنی روشن شده است . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده شکافتن دئمکدیردر فرهاد شیرین گوید

یاروب بیر او حیاتی سیم تندن

تن اوزره حلّه سی برگ سمندن

یاقیب؛یاخیب؛یعنی سوزانیده . ونیز مالیده . ونیز پسند کرده است . در داستان شیخ صنعان گوید

عشق یاخیب جسم ایله جانینا اوت

کفر سالیب دین و ایمانینا اوت

یاخود

عشق چون الیمه اوت یاخیب

ایکی گوزوم سویی آخیب

هر ساریدان کیم گوزوم باقیب

درد ایله بیزلری آغلادیب

یانیب؛گلیب؛قایدیب؛مراجعت کرده است . ونیز سوخته است . در لیلی مجنون گوید

دیوانه داخی یانیب شتابان

قطع ائیله یب داغ ایله بیابان

یاخود

قوجاقلاشجاق ایکی شاه فیروز بخت

سکندر گلیب ائیله دی عزم تخت

یالباریب؛یالواریب ؛یعنی التماس کرده است . در چهار دیوان گوید

یار توبه م بیلسه گر چاغی وئریر وئرمز مجال

یالواریب عذر ایسدیرم تا کیم مجالیم گلیر

یاتماق؛خوابیدن

یاتقورماق؛یاتیردماق؛خوابانیدن

یایلاماق؛یاینماق؛چکینمک؛یعنی بیگانه گی کردن. و دوری جستن . ونیز مواظبت نمودن

یاتاق؛خوابگاه ومثال آن . در لیلی مجنون گوید

قاپلان کیمی سیجرادی یاتاقدان

یام ایله گرک خزانی داغدان

یاتینماق؛یاتیشماق؛باهم خوابیدن

یاتی؛یاتیب؛خفته است . ونیز بخواب رفتن

یاتلیق؛هم خوابه را گویند

یاتقون؛یاتوق؛به معنی صراحی آمده . ونیز آوازی که در موسیقی پست خوانده شود . میر حیدر گوید

راست قیل آهنگ نوا و حجاز

دوز یاتوقی بیرده شیدیرقینی ساز

یاداماق؛یادیرقالاماق؛ضعیف ناتوان شدن

یانیش؛قاراوول؛قوروقچی؛ به معنی پاسبان باشد

یاد ؛اوزگه؛بیکانه . ونا آشنا

یاوی آلماس؛یوخون گلمز ؛نزدیک نمیشود

یاووتوبدور ؛یوخونلاشیبدیر ؛یعنی نزدیک شده است . در چهار دیوان گوید

عکسین کونول گوزگوسونده گوردوم و اولدوم

کیم غیر اونون ائوینه نیچون یاووتوبدور

یارونتونک؛یاندیردین؛روشن کردی . آتش کردی . ونیز سوزاندی . در چهار دیوان گوید

شعله وصلی نی بیزدن اوچوروب

اوزگه لری بیرده یاندیردین باری

یاسج؛تیرمه ساچاقداردار که سلاطین نام خودرا در آن نویسند.....(خوانده نشد)

یام؛ییم؛یام خانه؛به ترکی مغولی چاپارخانه را گویند . ایضاحات تورک سوزجوکلری فارس یازیلارینا کوچورولنده گاهدان سوز دئیشیلیب اصل معنی آرادا ایتیر .دَوَلّو یادا کی قَوانلو سوزجوکلری که اصلینده دَوَلی و قویونلو دئمکدیراونلاری چاشدیریب اصلی معناسیندان اوزاقلاشدیبلار یام سوزوده ییم خوراک آزوقه وخورده نی آنلامیندادیراممما بو سوزو گوردکوز کیمین میرزه فتحعلی خان قاجاردا یالنیش اولاراق چاپارخانا یازیبدیر

یات ؛امر از خوابیدن .و نیز بیگانه را گویند (یاد). ایضاحات جغتای تورکجه سینده (د)سوزونون یرین (ت)سوزو آلاراق اوزگه ده یات کیمین یازیلیر بو شعری دینله ییِن . در سد سکندری گوید

حریمیم آرا گیرمه سین هیچ یاد

که اولموش اونا پرده درلیکده آد

یاخود

یغیشمای اوندا یات ایل نینک ایاقی

نه یات ایل کیم اوزوب یاد اوتدی داخی

یاسات؛دوزلت؛بشاز و نیز احداث کن . وهمچنین طیّار کردن هست

یاسالجاق؛یاساجاق؛یاسالجاق؛همینکه ساخته شد . چون احداث کرد . در لیلی مجنون گوید

بو پایه ایله دوزلسه اول تخت

تخت اوسده خسرو جوان بخت

یاخود

یاساردا بولسا هر صفتده مشغول

دوزلجک اولمالی عشرتده مشغول

یایوق؛تولوق؛مشکی ایست که از پوست گوسفند دوزند برای نرم تر شدن آنرا به دود داده تا همیشه نرم بماند در او شیر شتر دوشیده بهم زده چال گیرند

یالتاندیم؛یورولدوم؛خسته شدم

یالتانمادیم؛یورولمادیم؛خسته نشدم . وانماندم

یایلان؛یایلاق؛محل کوچ تابستانه ایلات را گویند اینکه یایلاق و قیشلاق گویند غلط است در اصل یایلان و قشلان باید نوشته شود

یاروتمایدور؛یاریتمادی؛یعنی روشن نکرده . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده یانی بیر ایشی یرینه یتیرمه دین کیمین ایشله نیر . در محبوب القلوب گوید

وفا شمعی دور دهر خاکدانیدان یاروتماقلیق

وزمان بی وفالرین کونلو ایله الفت توتماقلیق

یاداتماق؛یادیرقالاشماق؛یعنی ضعیف و ناتوان شدن

یانداشسالار؛بیرلشسه لر؛ال بیر اولسالار؛اگر متفق بشوند . واگر در کنار هم قرار بگیرند . ونیز پهلو به پهلو هم باشند

یاغدوردیلار ؛یاغدیردیرلار؛بارانیدند

یاقین دور ؛یاخیندور؛نزدیک است . در چهار دیوان گوید

یتش یارا نوایی عرض قیل کیم

قدم قویسان یاخین دور بنده خانه

یاداغ؛با دال بی نقطه یعنی حرکت دائمی . وحرکت شبانه روزی گویند . ونیز تردد نمودن

یاراماق؛بَیَنمک؛مورد پسند قرار گرفتن . ونیزموافق افتادن را گویند . وهمچنین به چشم کسی مفید افتادن (بَیَنیلمک)

یاستانور؛دایانیر؛تکیه میدهد

یاقار؛یاخار؛یعنی شایسته و پسند میشود . ونیز میسوزاند(یاخار) .با حرف غ یعنی می بارد(یاغار) .ونیز مالیده میکند. در سد سکندری گوید

همول تیلبه آلدرارآنداق آخار

یاشی اشک تک کیم یاقار

سلطان حسین میرزا گوید

سلطان حسین بایقرا گوید

نه یار کیم نه ایستر و کونلونه کیم یاقار

تشویش بی جهت دورور آخر سنه منه

یاراشماق؛یعنی صلح کردن . ونیز آشتی نمودن . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده برازنده گی دئمکدیر یعنی برازنده شما هست

یاروتماق؛روشن کردن . ونیز جلا دادن .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بیر ایشی یرینه یتیرمک دئمکدیر

یادا سالماق؛یاد آوری کردن

یار اقلاماق؛یعنی آماده یراق کردن

یار اقلانماق؛تهیه یراق دیدن . ونیز آماده شدن برای اموری

یار اشلانماق؛باهم آماده گی پیدا کردن . سور سات سفر محیا کردن

یار لیقاماق؛یعنی آمرزیدن

یاریشماق؛اسب دوانی کردن. ونیز مسابقه دادن

یانینک؛یانین؛امر از بر گشتن و نیز مراجعت نمودن . ونیز بسوزین .وهمچنین نزد شما و پهلوی تان .در چهار دیوان گوید

نوایی عشق وادی سینه گیردی

خطرلی یولدور ای احباب یانین

یاپ یاشیل ؛یام یاشیل؛گوم گوی؛سبز سبز .نیزو محض کبود.ایضاحات تورک یازیلاریندا یاشیل رنگینن گوی رنگینده ائله تفوئوت قویمابیلار حال بوکی گوی رنگینه (ماوی) سبز رنگه (یاشیل) دئیلیر

یاندور ؛دوندر؛قایتار؛امر از برگرداندن هست .ونیز کنار به ایست(یاندور) . عقب به ایست(دالدا قال) . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده یاندور یاخود یاندیر بسوزان آنلامیندا ایشله نیر

یامغور ؛یاغمور ؛یاغیش؛یاغین؛بارش را گویند اَهَم از برف و باران و یا تکرگ باشد . در چهار دیوان گوید

عنایت یاغموری الینده دفعی سهل اولور گرچه

یاغار او یار گردی ای نوایی روزگاریمدان

یاخود

یعنی اَسَردی یل داخی تیز

یامغور داغی اولور وحشت انگیز

یاندیلار؛دوندولر؛برگشتند .ونیز مراجعت کردند . ونیز سوختند . در لیلی مجنون گوید

یاندیلار اولار ایکاو لار نوامید

کیم اولدی عیان .....جاوید.....(خوانده نشد)

یارار ؛می شکافد.. ونیز شایسته . ونیز خارجی هارا گویند(یادلار). در مثنوی گوید

زیبنده دور اولسا کیشی اوز عیبینه حاضر

گوز آچماسا اولور یانالار عیبینه ناظر

یاخود

تنیم ده هر طرف قانلیق یارار یانارکه قیلدی عشق

نهالیم عکسی کیم توتدولار تیکرامنی قانلیق لار

یاراسه؛یاراسینی ؛یعنی زخمش . ونیز شپّرک میباشد(یاپالاق)

یاراق ؛یراق؛اسباب و آلات جنگ و غیره را گویند

یاراقلیق؛یعنی صاحب اسباب و تجمل شایسته و لایق و زیبا . وهمچنین برازندگی را گویند

یاراقسیز؛یعنی بی آلات . وبی اسباب . ونالایق

یارپوز؛گیاه پونه را گویند

یانج؛دوی؛امر از کوبیدن . ونیز پامال کردن . پاشیده کردن . در فرهاد شیرین گوید

دئیین باشیم نی یانج ای چرخ زر کار

که اول اولماز بو گوندن ناشی در کار

یاسالور؛یاسالیر ؛دوزه لیر؛انشاء اولور؛یعنی ساخته میشود . ونیز احداث میگردد . در محبوب القلوب گوید

واعضاسی اول ایاق اوسدونده سینیر

اما کونول خرابه لری یاسالیر

یاتقور؛یاتیرد؛امر از خواباند هست .یعنی به خوابان . در لیلی مجنون گوید

جسم ایله چون روح تاپتدی پیوند

بیر مهد آرا یاتیردی ایکی فرزند

یاشوروللار ؛گیزله دیلر؛پنهان میکنند . در لیلی مجنون گوید

اوندان یاشورللار ایندی بیحد

کیم بیلمه گه اونو سرو گل خند

یارغوچی؛یاران؛یعنی شکافنده . ونیز امیر دیوان را گویند

یارغوجاق؛دسته آسیاب را گویند . در چهار دیوان گوید

خصم ائدر فکرین هم ائتگیل فرض ائده نانین اوچون

قیلدی چرخ انجم نی دانه آی گون نه یارغوجاق

یاپ؛امر از پوشاندن هست . ونیز پرده کشیدن را گویند. ونیز به معنی محض باشد مثل یاپ یاشیل و غیره . با بای ابجد ممّر آب را گویند . در چهار دیوان گوید

یاب اول اوز آینه سین چکسم آه درد آلود

بو وجه دن که قیلیر میل خوبلار ساری دود

یاخود

مغ ایشکین دوزرتک یاپ اوزونده کیم گردون

گونش سنانی چکیب طوریدا ساواش گورونور

یار قنات؛**یار قانات**؛**یاپالاق**؛خفّاش را گویند که شپّره باشد

یارلی؛**دیلنچی**؛گدا و فقیر را گویند . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده گاهدان دیلنچی نی یولچو کیمین ده ایشله دیلر کی یالنیش دیر یولچی یعنی سفره چیخان گردش ائلیین

یارلیق؛**یارلیغ**؛فرمان پادشاهان ترک را گویند . وطغرای آنهاست . ونیز به معنی استعانت . ونیزیاری کردن

یارلیغا؛یعنی آمرزش و رحمت باشد

یاماق؛پینه را گویند

یارلیغان؛یارغان؛دیواره های کناررودخانه و سخره ها را گویند.
بر اثر ریزش وغیره بوجود آید

یاقماس؛بَیَنمز ؛یاندیرماز ؛یعنی پسند نمی شود . ونیز نمی مالد .
و هم چنین نمی سوزاند . در چهار دیوان گوید

منی ساقیا هجر دورونده مست ائت

که یاقماس قرا هجرینه هوشیارلیق لار

یاپیلماس؛دوزلمز ؛پوشیده نمی شود . واحداث نمی گردد

یاستانماس؛دایانماز ؛نمی ماند؛ونیزتکیه نمی کند

یاروماس؛یانماز ؛روشن نمی شود . ونیز برخوردار نمی گردد .
برازنده نیست(یاراماز) .و بی فایده را هم گویند . در چهار دیوان گوید

باشیما شعله هجران توتاشیب دور نه فایدا

کیم یاروماس قرا هجریم گئجه ده مشعل

یانماس؛قایتماز ؛یعنی بر نمی گردد. ونیز مراجعت نمی کند . ونیز
نمی سوزاند(یانماز) . در فرهاد شیرین گوید

ایلان نئجه ویریب نیش اژدهانی

ایت هورمک بیرده یانماس کاروانی

یارونلوق؛؛ایشیلیق؛یعنی روشنایی

یاروماغور؛یانمالی دئیر؛یعنی روشن شدنی نیست . ونیز آتش گ

رفتنی نیست.در چهار دیوان گوید

من توکوب اشک فلک تک دل بی خودلوقوما

دمبدم یارو ماغور صوبحونی خندان تاپتدیم

یاره تاشی؛یارا داشی؛سنگ زخم را گویند

یاری؛ نصف

یاریم ؛نصف هر چیز را گویند . در چهار دیوان گوید

چیخدی یاریم گئجه یول عزمین قیلیب اول باغری داش

بس عجایب دور قارانلیق گئجه چیخماق لیق گونش

یاپتدین؛دوزلتدین؛آیا پوشانیدی . ونیز بنا کردی . احداث نمودی . به عمل آوردی

یاریم چیلیق؛نصف و نیمه

یارین؛فردا

یارینداش؛یعنی فردایش

یاغورماق؛یعنی مقصر شدن . به کسی نسبت گناه دادن . وباز خواست کردن

یاز؛امر از نوشتن هست . ونیز فصل بهار را نیز گویند که قبلا بهار و تابستان را یکجا یاز می گفتند . ونیز داغ بزن

یازو؛به لغت مغول قوم وطایفه را گویند . ونیز وسرنوشت باشد(یازی).وهمچنین نام پسر بزرگ آیخان ابن اوغوز خان باشد

یازیم؛پته گیم؛نوشته من . ونیز سرنوشتیم من

یازی؛یعنی دشت و صحرا ونی بیابان

یازمادی ؛پیتمه دی؛ننوشت . وتحریر نکرد . وا نکرد . ونگشود . شروع نکرد . خطا ننمود . در رباعیات گوید

جور اوخون جانیما ساقی یازمادی

وصل جامیندان خماریم یازمادی

کلک قدرت سبز خطلر عشقی دن

اوزگه ایش الینده گویا یازمادی

یایمیش؛گسترانیده . ونیز پهن نموده . در چهار دیوان گوید

سنین سوکونده یایمیش آق ساچینی

ایماس دور اوزی نوریدن آق

یاقین ایردی ؛یاخین ایدی ؛یعنی نزدیک بود . در چهار دیوان گوید

یاقین ایدی که ینه صومعه ده

اولالی رنج خماریدا هلاک

یَدا داشی؛سنگ پارا گویند حجروالسطر و ترکان یَده گویندبطریق سِحربارش برف باران می آورد . واین عمل در ماورالنهر شهرت دارد . در چهار دیوان گوید

سیل لر کیم آخار گوزوم یاشی

سالی نین داشی دور یدا تاشی

یاخود

یدا داشینا قان یتجک یاغین یاغان تک ای ساقی

یاغار یاغمورتک اشکیم چون اولور لعلین شراب آلود

در حبیب السیر گوید . نثر

که طایفه جلایر و سالجوت . یانکوت . وقنقرات باهم متفق شده سنگ یَده را استفاده استعمال نمودند تا قوشون چنگیز خان و اونک خان را از باریدن بارش برف و باران شکست دادند. شعر

پدید آمد از مکرشان باد و برف

شد ازبرف صحرا چو دریای ژرف

نکرده کسی جنگ بگریختند

از ایشان دوباهم هم نیامیختند

یاش؛ جایی که خیس شده باشد . مثل صورت آدمی که بر اثر اشک غیره ونیزسن وسال آدمی باشد . ونیز طفل کوچک را گویند اَهَم از بچه حیوان و آدمی . در چهار دیوان گوید

اوزونی بیر طفل اوچون اطفال نه میدان یاسادیم

یوخسا نه وجه دورار کیم یوکورور اوز ساری یاش

یاخود

عارضین گوردوم نهان اشک ائیله دی سیرّیم می فاش

گیزله درقلابیدا اوغورلوق ائو آرا کیم اولسا یاش

یاسا؛سیاست و نسق .ونیز زینت و ساختگی . ونیز قصاص حکم و فرمان . ونیز آداب و قانون حکومت داری که چنگیز بزرگ آنرا ابداع نمود . ایضاحات یاسا اصلینده یاساق دئمکدیر کی قاداغان ممنوع سوزونه اشاره دیر . در چهار دیوان گوید

اوزون گولونه کونول روضه سین یاسا گلشن

قدین نهالینا جان گلشنینی چمن قیل قیل

یاسال؛یسال؛یعنی صف . ونیز تیب و دسته . ونیز ساخته شدن . در چهار دیوان گوید

که مژکاندان یاسال قوردون کونول لر قصدینه

گوز یوموب آچینجا اوشبو خیل نی قورار خاتمه کوپ

یافراغ؛یاپراق؛برگ درختان و غیره را گویند .ایضاحات بو کی یارپاق یازیلار یالنیش دیر یاپراق سوزو یاپیشماقدان گلیر ائله یاپراق یازمالییق . در چهار دیوان گوید

خزان فصلینده اول آی جسم و رخساریمی گورن چاغ

دئیر کیم بیر قورو شاخ اوزره قالمیش بیر ساری یاپراق

یاخود

ایکی بارماق ایله توتدوم لعلین اول گفتار آرا

ایله کیم گل یاپراغین بلبل توتار منقار آرا

یاسلوق؛یاستیق؛باش آلتی؛ومتکّا را گویندکه زیر سر گذارند

یانلیق؛یادلیق؛بیگانه گی . غیر خودی . در لیلی مجنون گوید

یادلیق حاقّینی توتمایاسان

جان خسته نی اونوتمایاسان

یاساقلیق؛قدغن.ممنوع. صاحب نسق و سیاست . در محبوب القلوب گوید . نثر

یاساقلیق دئیین قرا چِرک یاجوج ماجوج خیلینه شریک

یاماقلیق؛یاماقلی؛پینه دوز شده . رفو گردیده . در فرهاد شیرین گوید

دئمه گل بنده سی دور بوینو باغلی

گدایی دور دونی هر یان یاماقلی

یاسوق؛سونکاک ؛سوموک؛به لغت مغول استخوان را گویند

یاستی؛پهن . مسطح . هموار

یارماق؛شکافتن. ونیز زر سرخ و سفید را گویند . در نسایم المحبّه گوید

الینده یارماق سودونا وئریردی

هر گون دمیرلری یارماق دییه گلیردی

یاخود

باغ ایچره سنه ساچتی گل آق و قیزیل یاپراغ

شاه باشینا اوندان کیم ال آق قیزیل یارماق

یاماقی؛ وصله اش

یاماقلی ؛پینه دار . وصله دار

یایاق؛یایاقلیق؛یعنی پیاده بودن .ونیز روسری زنانه را گویند .وهمچنین تابستانه باشد . در چهار دیوان گوید

ای نوایی گیرفنا دشتینه نه یین وار سادا

کیم یایاقلیق اوندا مرکب توشه سیز لیق دور آزوق

یاخود

نه خیال ائتدی کیم اولور ناکام

یایاق ائتمک بو نوع ایله خرام

یانماق؛ بر گشتن. و مراجعت کردن . وهمچنین سوختن

یاق؛امر از مالیدن . یعنی اندود کن . ونیز بِمال.در چهار دیوان گوید

کونول جراحتینه یاقماق وصال مرحمی نی

فراق خانه سی بیرده باشیم سیندیردیقجا

یاقماق؛یاخماق؛مالیدن . ونیز سوزانیدن . وهمچنین مورد پسند قرار گرفتن . در حیرت لابرار گوید

آندا مصحف ورقین یاندیریب

رحلی نی اوت یاقماق اوچون سیندیریب

یاخود

قیلدین آفت برقی دن جانیما اوت یاخماق هوس

طفل اوت یاخماق اوچون قیلان تک اوت یاخماز هوس

یاشور انماق؛یعنی پنهان و مخفی شدن

یاشار؛زندگی می کند . وعمر می کند .حیات خود ادامه میدهد

یاشلیق؛یاشلی؛نمناک. اشک آلود .سن سال را گویند

یاشماق؛روبند زنان را گویند

یاشیق؛دوشگون؛لاغر و ضعیف و نحیف را گویند . ونیز به معنی آفتاب باشد . وهمچنین دندانی که نمودار باشداَهم انسان و حیوان

یاشیل؛سبز

یاشیل باش؛نوعی کنجشک آبی ایست

یاغماق؛باریدن

یاغ؛یاق؛روغن را گویند . ونیز امر از مالیدن(یاخ) . وهم چنین کنایه از باریدن بارانه و غیره هست

یاغدولوق؛ایشیقلیق؛یعنی روشنی

یاغریق؛داراق؛شانه را گویند

یاغرینچی؛یعنی شانه بین

یاوه؛یاوا؛چیز به درد نخور را گوئیند. ونیز نانی که در روغن پخت کنند . در چهار دیوان گوید

الین زلفونده الین اوندا یاوه ائدیرسن

بیر ائو تک کیم ایلان توتماق اوچون آغیز دادیر افیون

یاروق؛یانار؛ایشیقلیق؛به معنی روشنی . ونیز روشن . ونیز شکافته شده . در چهار دیوان گوید

قارانلیقدا یوسف سن یاروق گلشن آرا عجب یوخ

اولولار جلوه گردانیم قمر آخشام گونش گوندوز

یاخود

قدین قاشین دا نیچون سرو اوزون دئیر آزاد

که سبزرنگ قومون دور اونون ایامی ایشیقلیق

یاساق؛ممنوع . قدغن. به لغت مغول بدعت و مهم و سقر ونیز کمکی که در مواقع جنگ رعیت به پادشاهان را کنند و در دادن لشکر بدون مواجب به وقت ضرورت و طیاری جنگ . در سد سکندری گوید

یاساق بیرده یتیره بین فوج فوج

که توتسوزچریک نی حفیض نی اوج

یانساق؛دونسک؛قایدساق؛اگر بر گردیم . واگر مراجعت کنیم . ونیز بسوزیم . در لیلی مجنون گوید

راضی اولساق بختیدن گوءون سک

یوخ دیسا قبیله ساری دونسک

یالینقاج؛یالینیق؛ یعنی برهنه گی و لخت بودن . در محبوب القلوب گوید .مصرع

آجلیق یالینقاج لیق ضرورینی بیلمه دی

یانغاج ؛یاناق؛گونه صورت را گویند

زلفی کیمین یاناقین اوپوم نگارین

یوخدور سنین یانیندا بیر قیلجا اعتباریم

یاقلامیش؛ یاخالامیش؛دستگیر کرده . گریبانش را گرفته . نیز به لغت مغول دقعه که کوردکان به شکارروند انگشت بزرگ به چریش مالند و آنرا یاغلامیشی گویند و همچنین در جنگ گاه سری کسی که اول دفعه پای علم آورند تَوقرا یاغلامیشی کردن را گویند

یاغلاغور؛روغن دلق کن را گویند

یاغلیای؛یک نوع پرنده است

یاغلیق؛یاغلی؛روغن اندود. چیزی روغنی شده . چربی شده باشد

یاغی؛متمرّد.از فرمان سر پیچی کردن .به ارباب خود شوریدن . غنیم . دشمن

یاغیر ؛جراحتی ایست بر پشت ویا در شانه اسب بهم رسد. ونیزامر از باریدن هست (میبارد)

یاغین؛بارش باران و غیره را گویند . در دیوان گوید

گوزده اشکیم دن قاچیب گیردی خیالی کونلومه

چوخ یاغیندان یولدا ایل ویرانه ده قیلان تک پناه

یاقارماق؛یاخارماق؛اظهار عجز کردن .و التماس نمودن

قایاقلاماق؛یاخالاماق؛دستگیر کردن . گریبان کسی را گرفتن

یاوونوب؛یوخونلاشیب؛نزدیک شده است

یاوان؛خالی.به معنی شوربا باشد که به مریض دهند . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده خالی و بوش و یاخود چوره گی ائله سینه یاوان یمک دئمکدیرکی

یالقیدی؛یعنی متعجب شده. و رنج کشید (اینجیدی)

یالینور؛یالواریر؛یعنی عجز و تملق می کند

یالینمه؛یالنیما؛یالوارما؛یعنی التماس نکن

یالقیتما؛به ستوه نیاور. در چهار دیوان گوید

رنگی یوخدورچون قیزیل گل نین سنه ای عندلیب

ال قولاغین اسرو کوب یالقیتما فریادین لا ایله

یاقالاشماک؛یاخالاشماق؛گلاویز شدن . ونیز گریبان همدیگرا گرفتن

یاشورماک؛گیزلتمک؛پنهان کردن . ونیز مخفی نمودن . در فرهاد شیرین گوید

خِرد نینک پرده سینه قایدا یارا

گیزلتمه عشق اوتون ائیله مدارا

گونش ذره سین گیزلتمک اولورمو

حباب ایچره مگر دورماق اولورمو

یاخود

درد گیزله دیب اوزون ائیله یب ساری

اشک توکمکله گوزون ائیله یب ساری

یالینماق؛یالوارماق؛عجزو و انکار و تملق نمودن . در لیلی مجنون گوید

وار بسی ایش اونا یالوارماق؛

تاممکن اونون ساری ساغینماق

یاقتو؛یاخدی؛ایشیبقلاندیردی؛یعنی روشن کرد . جلا داد . ونیز سوزانید

یاقینلاشماک؛یاخینلاشماق؛نزدیک شدن

یاقینلاشدورماک؛یاخینلاشدیرماق؛امر از نزدیکتر کردن هست

یالبارماق؛یالوارماق؛التماس کردن

یانکلاماق؛سویونماق؛ یعنی برهنه شدن

یالیجماق؛یعنی بهره بردن . ونیز سود دیدن

یالدیرماق؛ایشللاماق؛یعنی درخشیدن

یالدیراشماک؛ایشیقلاندیرماق؛یعنی درخشانیدن . نیز شفاف کردن

یالاق؛ظرف شکسته. ظرفی در آن به سک و غیره غذا دهند . ونیزکنایه از غذای مانده و بی کیفیت که به کسی دهند

یالاق؛یعنی حریر سرخ که بر کلاه خود پیچند. ونیز شقّه. ونیز علم . همچنین امر از ظرف ایکه در آن به سک و غیره غذا دهند

یالدانلاماق؛زر اندود و مطلا را گویند . ونیز زرق حیله و تلبیس

یالقاماق؛یاردیم ائلمک؛یاری و استعانت کردن

یالقیتماق؛یعنی رنجیده شدن (اینجیمک). ونیز زحمت کشیدن (چالشماق). کوفته وخسته شدن (یورولماق)

یانداش سا؛ اگر کسی همراهی بکند

یالانک؛یالین؛برهنه . وعور باشد . ونیز قماش پارچه نه دوخته را گویند . در سبعه و سیاره گوید

ینه بویوک لرینی کیم کیچیک و اولوق

واردی باشی یالانک ساققالی یولوق

یاخود

بیر سوز دئیب اولوس اولدولار اشک ریز

باش گوتوروب یالان چکدیلر رستخیز

یالپاق؛اَننی؛یعنی پهن و گسترده

یالتاقلیق؛یعنی چاپلوسی.ونیز عجز و تملق کردن (یالوارماق)

یاقتاسانک؛اویمک؛امر از توصیف کردن ونیز وصف نمودن . ونیز اگر وصف بکنی . در چهار دیوان گوید

واعظا ائله بِتگیل لیک نجه کیم کوثر مئی ین

یاقتاسانک حاشا که مین رطل گران دان گئچمه گین

یارادینک؛سردین؛یعنی گسترانیدی . ونیز پهن نمودی . ونیز قابل و شایسته دانستی .یعنی خلق شدیم (یاراندیق) در چهار دیوان گوید

تنیم نی زخم قیلیب عشق اهلینه سردین

ترحم ائت هانی بو ناتوانه داخی یارا

یالدوز قوردی؛اولدوز قوردی ؛کرم شب تاب را گویند

یالدیراق؛ستاره سهیل را گویند

یالغان؛یالان؛کذب و دروغ را گویند . در حیرت لابرار گوید

دئدی یالان دئمه کیم شوم اولور

کذب دوز ایل الینده مذموم اولور

یالغانچی؛یالانچی؛یعنی کذّاب . ودروغ گو . در سد سکندری گوید

نجه اولسا یالانچی ایل ارجمند

سوزو ارجمند ایچره دور ناپسند

یالقوز ؛یعنی تک تنها . وبی کس و یاور را گویند

یالین؛آلاو ؛شعله آتش را گویند . ونیز سک دیوانه که زبان خود را بیرون می آورد که شبیه شعله شود . وهمچنین لخت و عریان .در چهار دیوان گوید

گر نوایی نین یانیق باغریندا قان دور نه عجب

خانه گوزده یالین اوزره دوشوب یانار کباب

یایین لیق؛یعنی مشتعل و افروخته

یالین راق؛مشتعل تر و نیز افروخته تر

یاندیک ؛قاییدیق؛دوندوک؛یعنی برگشتیم. ونیز مراجعهت کردیم . ونیز سوختیم (یاندیق)

یاریلمادور؛یاریلمادی؛شکافته نشد .گشوده نشد در چهار دیوان گوید

شکنج طره سیندن کیم گره یاریلمادور

بنفشه دوربو اما هنوز آییلمادور

یاماماق؛پینه کردن . وصله نمو دن

یازغورغان؛مقصر دانستن . گناه کار کردن . در دیوان چهارگوید

یار قتل ائده لی عشاقین یازغورغان ایمیش

وئر بو بزم ایچره نوایی یه تقدم یارب

یاپمادین؛بناءنکردی. و نان را به تنوری نزدی .ونیز پرده نکشیدی .و همچنین نپوشانیدی . در چهار دیوان گوید

کونولر نقدینی تاراج ائدرکن یاپمادین برقع

اونون تک دور که اوز باغلار قِراقچی کاروان گورجک

یاشورماقینک؛گیزلتمه گین؛پنهان کردن تو . ونیز مخفی نمودن شما. در لیلی مجنون گوید

قیلماقین نه گیزلتمه گین نه ایدی

مندن ینه سورماقینک نه ایدی

یایلیق؛روسری .و سربند زنان را گویند

یاقین ؛یاخین ؛نزدیک را گویند

یامان؛بد . وزشت . به لغت مغول بُز را گویند(گئچی)

یامانلیق؛بدی . وزشتی زبونی

یاخچی؛خوب.و مناسب . ضابط اسبان چاپاری را گویند (یامچی)

یانجیماق؛یوموشاتماق؛به معنی نرم کردن هست. ونیز کوبیدن (دویمک). وپامال کردن(داغیتماق)

یانداشماق؛همکاری کردن.همدوش بودن . ونیز هم پهلو شدن . همراه شدن

یانکماق؛یانیلماق؛غلط انداختن . حیرت زده کردن. و نیز مبهوت نمودن

یانکینماق؛چیزی غلط ضبط کردن

یانسیلاماق؛اَدای کسی را به شوخی در آوردن . ونیزبه طنزشخسی را تقلید نمودن

یانناق؛یانداق؛علف خار شتر را گویند .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده (دوه قارنی) دئیلیر

یانجاق؛جوشنی که در روز جنگ بر دو پهلوی اسب بندند. نیز کیچیم که بر روی اسب افکنند مثل کستوان که در شاهنامه گفته شده

است .ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده کیشی و یاخود قادینین بودونا دئیلن سوزدور(باسن)

یانجوق؛جیب. کیسه کوچک . ونیز جیبی که همراه آرخالیق دوخته شود

یانغو؛سس؛به معنی آواز . یعنی صدا

یانغی؛یانی ؛ یعنی طرفش . ونیز سمتش . هر یانغی یعنی هر طرفش

یاووشماق؛یوخونلاشماق؛نزدیک شدن

یاوماق؛یانکماق؛یعنی تغییر دادن و نیز منحرف نمودن . ونیز برگردانیدن

یاو؛سوز؛به معنی سخن و امثال آن . ونیز دشمن را گویند

یاولاماق؛ دشمن را تابع خود ساختن

یاواش؛آهسته .ونیز آرام . حلیم و بردبار

یاوچی؛کسی که دعوت به مهمانی و عروسی خود کند

یاوَرِی؛بچه وحوش و طیور را گویند

یاوشان ؛اودون؛ هیزم معروف باشد که اورا شیباق هم گویند . در فرهاد شیرین گوید

دنیز یوخ کیم غدیر وحشت انگیز

هامی اوت اولکه یاوشاندان اولور تیز

یاوغان؛ ماکول خالص را گویند

یاولاق؛ یعنی دشمنستان . ونیز مکانی که دشمن در آنجا زیاد باشد . مقر و جایگاه دشمن . ونیز به معنی عجیب و بغایت هم آمده

یاوَر ؛پیس؛ بد و زبون را گویند

یاووق؛یوخون؛ نزدیک را گوید

یالانماق؛یالوارماق؛ چاپلوسی کردن . ونیز عجز تملق نمودن

یاروغان؛یانان؛ایشیقلانمیش؛ یعنی روشن شده . ونیز جلا یافته (ایشیلامیش). در چهار دیوان گوید

ساچیندا زر افشان چهره ن صلابت شامی هریان

تجلی مشعلیندن یانان شمع هدایت دور

یاغدو ؛ایشیق؛ به معنی نور و ضیا. ونیز روشنایی . در چهار دیوان گوید

اولدوز ایتکانی تک گونش ایشیقلاندی ایتّی گونش

عارضین خورشیدی چون قیلدی طلوع اول یاغدو

یاخود

جهانی تیره گر ائیلر قارانلیق

سنان لار شمعی سالیب اوندا یاغدو

یاوورغان؛زره . ونیز کستوان.باشد . آنرا کئچیم هم گویند . در سد سکندری گوید

ولی باد پالارا سالان کئجیم

سقرلات وارسا یاوورغان گئچیم

یاپون؛یاپین؛اورتمک؛باسدیرماق؛گئینمک؛امر از پوشیده شدن

یازیلغان؛یازیلان؛پیتیک؛پَتک؛پَته؛نوشته شده . ونیز گشوده شده(آچیلمیش) . ونیز سهو کردن (چاشمیش). ونیز خطا نمودن . در چهار دیوان گوید

یازیلان جان اونون تک کیم ائشیت سیز نقطه بیلمه

اولور خال و قدین نقشی بو زار و خسته جانیمدا

یالقوز؛تک و تنها . در سبعه و سیاره گوید

مین مودور مین رزم چون دوزدوم

چین سپاهی نی یتکیمه پوزدوم

یاریبان ؛یعنی شکافته هست. در چهار دیوان گوید

قطره قطره که سن سیز اودوم ایله بیل

یاریبان کوکسوم اَتینن وئر سه لر قاشوق قاشوق

یاروتسون؛یاندیرسین؛امر از روشن کردن هست . در چهار دیوان گوید

غم ائتدی تیره منی جام مئی گتیر ساقی

که گوزلریمی یاروتسون بو برق رخشانین

یادینان ؛یعنی از یادش و نیز به یادش

یالیغنان؛یانیق سینان؛درد دل کردن . عجز و تملق نمودن

یازوغین؛یازیقین؛یعنی مقصرین . در لیلی مجنون گوید

امّت یازوغین دئییب تمامی

تاپیب ایسده ینن اولجه کامی

یارغو؛یرغو؛به معنی محکمه و نزاع و دعوا پرسش گناه و غیره باشد . ونیز به معنی غلو آمده .وهمچنین هیئت مُنصفه را گویند که دادرسی حضور داشته باشند. در چهار دیوان گوید

حلقه درس ایچره غوغادن دماغیم تاپتدی ضعف

مئی توتوب ساقی یه دینک قوتار تنی بو یارغودان

خواجه حافظ گوید

حافظ ار شحنه نترسد مئی بیار

بلکه از یرغوی سلطان نیز هم

یانا؛ینه؛به معنی دوباره . ودیگر . ونیز هم چنان آمده.ونیز بطرف . وبه سمت . در داستان شیخ صنعان گوید

خوک بانلیق گلدی بیر ایل یانه سی

بیر یوللوق آتش گاه اوتو جرمانه سی

یاخود

اونو چون چیخاردجاق گتیریب یانه نی

اوز قیلیبان یرینه بیگانه نی

یاسانسا؛دوزلسه؛قایریلسا؛اگر خودرا بسازد . ونیز خودرا اصلاح نماید . ونیز اگر ساخته بشود .ونیز احداث بگردد.در محبوب القلوب گوید

ار کیشی کوپ یاسانسا جلوه ایله

مژه م داراق دور و اسگی توکانلاریم مرآت

یازغورمه؛یعنی مجرم و مقصر نکن . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده یازیق سوزو بیر کسه خطابا بچارا و فقیر آنلامیندا ایشله نیر اممااصلینده گوناهکار دئمکدیر

یالقیتما؛یعنی به ستوه نیاور . در چهار دیوان گوید

بی محل گلبانک ایله یالقیتما بلبل ایلنی کیم

دهر باغی گوللری خوش دور ولی جایی ایله

یارغاغ؛یاریق؛پوست دبّاغی شده را گویند . ونیز لباس پوستینی که تاتاری یه درموقع جنگ پوشند با قاف آمده . در چهار دیوان گوید

جسم ضعفی ندن دیری قالمیش سوموک اوزره ینه

هجر اوخو پرّان اوتر چمن یتسه بویارغاقیمه

یاخود

سنبلون غه بیر چیکای بنده دور مشک خُتن

گر دلیل ایسترسن واردور لباس یارغاق

یاریم چیلیق؛نصف هر شئی را گویند

یارلاغوجی؛دایره و تنبک زن را گویند . در محبوب القلوب گوید

نقاره خوان ایله سورغوجی مقال

سیاره ایله یارغوجی مقال

یاراشتی؛باریشدی؛یعنی اصلاح و مصالحه نمود . ونیز زیبنده ونیز برازنده(یاراشیق) .ونیز مسابقه داد . در چهار دیوان گوید

خورشید اوزره مئی دن گوللر اولجان

گل اوزره قطره لر ینکلیغ یاراشتی

یالیندیم؛یالواردیم؛یعنی اظهار عجز کردم .ونیزالتماس نمودم . در چهار دیوان گوید

نه ائتدی اول بت بیگانه وش ائتدی که ساغیندیم

اِیت آشنایه یالواران کیمی اول اِیته یالواردیم

یاقتیم؛یاختیم؛سوزاندم . ونیز مالیدم . در فرهاد شیرین گوید

اوجی اوزه چون پایه تاپتدیم

گونش جرمی ایله عالمی یاختیم

یاساشیب؛دوزلیب؛قایریلیب؛یعنی ساخته و آراسته شده است .مصرع. در تاریخ بابری گوید

که خسرو شاه دوزه لیب گلیب ویریشا

یاسامیشی؛بَیَنمیشی؛به لغت مغول یعنی پسندیده . ونیز کار سازشده . ونیز انجام دادن کارها را گویند

یایینی؛یعنی کمان اورا .ونیز تابستانش؛ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده بیر یاییناق سوزو وارکی اونا گوزلمک موقایات اولماق یاخود بیر ایشدن حذر ائتمک آنلامیندا ایشله دللر در سد سکندری گوید

قاشین یاییني کیم که ائیلر خیال

اویاتدان گورونمز گوزونه هلال

یاراسا؛دوزلتدسه؛اگر بزک و آرایش نماید. واگر بسازد

یاراماس؛یاراماز؛بی کفایت .نا کار آمد . ونیز بی خاصیت را گویند . کنایه ازکسی ایست که ناکار آمد باشد

باب الباءالحطی مع الیاءالتازی و الپارسی

یبار؛آپار؛بِبَر

یباریر؛آپاریر؛میبرد

یباردی؛آپاردی؛ بُرد

ییپار؛ایپار؛یعنی مشک نافه . ونیز میسازد (یاپار). ونیز نان را به تنور میزند

ییاب؛پیرتداشیب؛از هم پاشیده . ونیز از هم گسیخته شده . در حیرت لابرار گوید

مئی نه عجب تن بس پیرتداشیق ائله سه

و سیل نی تانک ائوینی خیرات ائله سه

یاخود

چو ساقی ائتدی قدح گوزگوسونده جلوه حسن

نه عجب عاشق میخواره کونلو اولسا کباب

ییان؛یابان؛بیابان بی آب و علف را گویند . در سبعه سیاره گوید

شیر تک فوری بیرده دولدی ییان

دئمه قویون طعمه اولدی بلکه شبان

یاخود

چون گلدی قبیله یه ییاندان

یاد ائتمه دی قویون ایله شباندان

باب الیاءمع التاءوالقرشت

یِتی؛یدی؛عدد هفت را گویند

یِ ِت؛یعنی بِرس

یتدی؛رسید

یتمه دی؛نرسید

بِتَر؛میرسد

یتیرینجه؛اولدوقیجا؛با ظرفیت تمام.با تمام وجودش. وهر آنچه بوده اش

یتمه سی؛به عمل آمدنش

یتمز؛نمی رسد

یتیشمز؛ نمی رسد

بِتیب؛رسیده است . ونیز کنایه از ادای مطلب نمودن

یتیریب؛رسانیده است

یتینک؛یتین؛برسید . ونظارت بکنید . در چهار دیوان گوید

ای مسلمانلار یتین فریادیما کیم کافری

جان و کونلوم آلدی ایندی سوز گلیر ایمان اوزه

یتی قول؛یدی قول؛یدی یول؛هفت سو . وکنایه از هفت کوی و راه است در اصطلاحات لشکری بکار میرفت . در سد سکندری گوید

قیلیب اوندا آراسته یتی قول

که ییل خیلی تاپمای آرا یرده یول

یتماک؛یتمک؛رسیدن

یتیشماک؛یتیشمک؛رسیدن

یتورماک؛یتیرمک؛رسانیدن

یِتَک؛یعنی برسیم. ونظارت بکنیم . ونیز باخبر بشویم

یتیکان؛ستاره بنّات النعس را گویند

یتیشار؛یتیشر؛میرسد

باب الیاء مع الجیم التازی و الپارسی

یجین؛یِمک؛چیز خوردنی را گویند . در سد سکندری گوید

یمک تاپسا یرده جیبینه یغار

نه کیم قالسا دوره وبَرین یخار

باب الیاءمع الخا و النقطه دار

یخشی؛یاخشی؛خوب . بهتر . ونیز مناسب

یخشیراق؛یاخشی راق؛یعنی بهترک . ونیز خوب ترک .
در فرهاد شیرین گوید

دئدی بو عشق ترکی یاخشراق دیر

دئدی بو شیوه عاشیق دن ایراق دیر

یخشیلار؛یاخشیلار؛خوبان .بهتران. ونیز مناسب ها

باب الیاء مع الدال بی نقطه

یَداچی؛افسونگر باران وغیره را گویند . شامانی که با دعا وبا وِرد
خواندن باران می باراند

باب الیاءمع الراءالقرشت

یریت؛امر از راه بردن هست . در چهار دیوان گوید

ساقیا آینه گون جام یریت

بیردم ائت کیم منی اسکندر جم

که نه جم قالدی و نه اسکندر

یاشاماز کیم یمه سه بیردم غم

یِرلار؛یِرلر؛جاها .ومکانها.ونیز زمین ها . ونیز می سراید و
آواز خوانی میکند . در فرهاد شیرین گوید

گتیر ساقی چکیب یرلر اوچون سس

دیینده توی دان اوکوش بیر جام گلگون

یِرلای؛اوخویام؛بخوانم.ونیز خوانندگی بکنم . ونیز آواز خوانی نمایم . در حیرت لابرار گوید

ساقی آلیب گل قدح خوش گوار

یرلای آلیب چکر اونو خواه وار

یراق؛اوزاق؛یعنی دور . ونیزبا فاصله را گویند

یراقدان؛اوزاقدان؛از دور

یَراق؛یاراق؛ تهیه و تدارک دیدن برای سفر و غیره .جمع کردن اساسیه سفر و غیره را گویند. ونیز آلات تحریر اسلحه . در فرهاد شیرین گوید

بو شارع بیرده تاپان یول ایراقی

یتیب منزل و اوندا کیم براقی

یاخود

حج موسمی ایدی اتفاقی

ائیله یب اونو کیمسه نین یراقی

یرتیق؛پاره.چاک خورده

یرتیبان؛یعنی پاره کرده است . در سد سکندری گوید

یاخا یرتیبان قاچدی داشلادی

دئدی زار سیلاب بو سوز باشلادی

پِر؛زمین.جا و بستر مکان. در سبعه و سیاره گوید

تن که جان سیزدورور نه ائدک اونو

یرقوی تن که اولماغا جانی

پِردن؛از زمین

پِر اوزو؛روی زمین

پِرائلین ؛کنایه از اموات باشد

یرتماق؛دریدن . پاره کردن

یراق؛**اوخویان**؛خواننده ومغنی را گویند . در ساقی نامه گوید

ای یر اوسین هم ایشینک نی گورکوز

یاتونغاچی تک اولوغ پِرنی دوز

توغانچی و یراو دوزجک اول

سن قدح آل و توقون قاتلا یوکون

یرتیشماق ؛باهم دراندن ونیز همدیگر را دریده کردن

یرلاماق؛**یرلماق**؛**اوخوماق**؛یعنی سراییدن و نیز خوانندگی کردن

پِرائلمک؛جا کردن . ونیز گنجانیدن

یرتیق؛پاره .وچاک برداشته . شکاف خورده

یرتیجی؛درنده . ونیز پُر رو . بی حیا و همچنین به حیوان درنده گفته میشود

یرتیلمیش؛پاره شده . چاک برداشته

یر آلتی ؛زیر زمین

یرکوکی؛هویج

باب الیاءمع الراءالنقطه دار

یزنه؛کوره کَن؛داماد. شوهر دختر . ویا شوهر خواهر را گویند

یزاغ؛هم رای شدن . شور کردن به یک نقطه اتفاق رسیدن

باب الیاء السین بی النقطه

یَسق؛ لشکر شکست خورده . ونیز لشکر بی سردار را گویند

یَسال؛یاسال؛به فتح اول صف و ردیف را گویند . نظم ترتیب هم آمده . در چهار دیوان گوید

ایکه مژگاندان یسال دوزدون کونول غه قصدی

گوز یوموب آچینجااوشبو خیل نی قوزاتما چوخ

یَسون؛وزیر را گویند

یساوول؛یاساوول؛کسی را گویند که نظم ترتیب صف لشکر و سپاه را به عهده دارد . ونیز کسی که در مساجد و غیره ضامن نظم ترتیب است

باب الیاءمع الغین نقطه دار

یغاج؛آغاج؛درخت . چوب را گویند . ونیز به معنی فرسنگ هست بیر آغاج یعنی یک فرسنگ . ایضاحات هربیر آغاج آلتی کیلومتر حساب اولونور.در سد سکندری گوید

همانا که گلدی تماشا یه زال

آغاچین اوپوپ سوردی بونداق منزل

یغلا؛آغلا؛امر از گریه کردن هست. گریه کن

یغلادیر ؛آغلادیر ؛به گریه میاندازد . ونیز می گریاند

یغلاغان؛آغلاغان؛کنایه از کسی که همواره گریه میکند

یغلاتماغیما؛آغلاتماغیما.یعنی به گریه آوردن من . در چهار دیوان گوید

یوزی یاندیرماقیما اوت ساچی آغلاتماغیمادور

گوز تاراجیما ساعی قاشی خونریزیما مایل

یغشتور ؛یغیشدیر ؛امر از جمع کردن هست .یعنی جمع کن

یغلاشیب؛آغلاشیب؛یعنی باهم گریه نمودند .در چهار دیوان گوید

خوش دورور بیر تیره شام هجر ایکی سی اوچراشیب

تا یتیشیب بیربیرلرینن محکم قوجافلاشیب آغلاشیب

یغلامانکیز؛آغلاماقیز؛یعنی گریه کردن شما . در چهار دیوان گوید

ایت لر الینده داشلانک که غذا قیلسونلار

بزمینی برهم ویریب ماتمیمه آغلامانکیز

یغلغ؛به معنی تیر آمده که در جنگ بکار برند

یغلاماق؛آغلاماق؛گریه کردن .در چهار دیوان گوید

بیر دم اوزون گورن زمان محروم ائدرسه وصلیدن

هی آغلاماق اوز ائیلیبن ای اشک طغیان ائیله دین

یغلاماغی؛آغلاماقی؛یعنی گریه کردن او

یغدین؛جمع کردی

یغیشتوردیلار؛یغیشدیردیلار؛یعنی جمع کردند . در فرهاد شیرین گوید

ینه آدمی دا یر سالیب آنی

یغیشتور دیلار اول گوه بلانی

یغلاشدیلار ؛آغلاشدیلار؛به اتفاق گریه کردند . دسته جمعی به گریه افتادند . در فرهاد شیرین گوید

دئیبن آغلاشدیلار چوخ اول داخی بو

حزین شاپور ایله دلخسته بانو

یاخود

تا یتیشدیلر چو بیر بیرینی سوزوشوب

بسی آغلاشدیلار کیپ کیپ گوروشوب

یغماق؛جمع کردن .دپو نمودن

یغدیرماق؛امر به جمع کردن دادن

یخیلماق؛امر از افتادن هست . یعنی افتاد . در چهار دیوان گوید

دیر آرا هر یان یخیلما وجد ائدیب ای شیخ کیم

پیر دیر الینده مستحسن اولار هر بی ادب

یغین؛مجلس و مجمع . ونیز مجمع گروه و انبوه . ونیز جمع شدن عده ای در جایی مثل عروسی و غیره لرا گویند

یِغیب؛جمع کرده است و نیز فیل را گویند

یغیب؛جمع کرده است . در فرهاد شیرین گوید

یغیب ارمن ائلین فرخنده حاکیم

قیلیب فرهاد اوچون ردّمظالیم

یغیلسا؛اگر جمع بشود . در فرهاد شیرین گوید

یغیلسا عشق ائلی خیل سپاهی

سن اولارسان بارینین پادشاهی

باب الیاءمع القاف

یق؛یخ؛امر از انداختن هست . ونیز خراب کن . وبینداز

یقلسا؛یخلسا؛اگر بیا فتد . اگر خراب بشود . در فرهاد شیرین گوید

یقلساحجره اولسون قصر آباد

قوروسا سبزه اولسون سرو آزاد

یقاق؛یخاق؛بیاندازیم

یقماق؛یخماق؛انداختن . ونیزامر از خراب کردن هست

یقیلیر؛یخیلیر؛می افتد . .ونیز جمع میشود .در فرهاد شیرین گوید

ای گوزو کونلوم سرشک و آهیدان طوفان قیلین

جان وجسمیم نه یخیلیر کلبه سین ویران قیلین

یقیلار؛یخیلار؛ می افتد . بر زمین میخورد

یقیجام؛جمع جور. وچسبان

یقوق؛یخیخ؛افتاده . سرنگون شده .ویران شده. در چهار دیوان گوید

وئریب غم نقدی ائله ییب دلربالیق وعده قیلدین وصل

کرم قیلدین یخیق کونلومو آلدین لطف گور سه دین

یغتاق؛یاخالیق؛نام زیوری ایست که اورا یقلتان هم گویند .به معنی جامه هم آمده است

یقیلا یقیلا؛یخیلا یخیلا؛افتان افتان

باب الیاءمع الکاف التازی و الپارسی

یُکنت؛کیرپی؛خار پشت را گویند .ایضاحات میرزه فتحعلی خان قاجار او سوزلوگونده چوخ سایدا شعیر نمونه لری گتیررک هیچ اوز سوز او شعیرده گتیرمه یب بو بیت ده گوروسوزکی یکنت سوزو یوخدور . در محبوب القلوب گوید

قاری سقالین وسمه ایله بویاما

تک دور که اونو گلاب ایله یووان

یکرمی؛یرمی؛ایگرمی؛عدد بیست را گویند . در سد سکندری گوید

که حالا آلارغه عدم دور مَقر

یکریمی دورور داخی توققوز نفر

یاخود

کی یرمی قورت ساعت کیم گوندوز

یرمی دورت وهم ویرسام نفس توز

یِکِر؛به معنی اکراه وناخوشی میباشد . در چهار دیوان گوید

گوءرنیرسن اول آیتی هر نجه گورسم

منی گرچه اول نجه گورسه یکر تک

یِکِرماک؛مریض شدن .و اکراه نمودن .برای کسی آه زاری کردن

یکیت ؛ایگید؛جوان . برنا . در چهار دیوان گوید

قتلیمه مژده وئر آی اولدوردی انتظار

بیر عمردن سون ایلکه ایکیت وعده وئرمه سی

یکین لیک؛یعنی خوبی . ونیز همه دواب پروار را گویند.ایضاحات آذاربایجان تورکجه سیندە بیر ایشه سون قویماق اوچون (یکون ویرماق) دئیلیر

یِکن؛یِگن؛باجی اوغلو؛همشیره زاده را گویند . بچه خواهر

یِکتیم؛کنایه از محبوب و معشوق من . ونیز جوان من . در حیرت لابرار گوید

که یکتیم قیلدی فدا جان سنه

من قاری جانیم داخی قربان سنه

باب الیاء مع الام

یِلَه؛یعنی تنها و مجرد

یلدا؛آخر شب ماه قوسی که اول جدی باشد که مثلهای هزار و یک شب است .شب چلّه را گویند . مولانا لطفی گوید

زلفونون حیرانی من کیم ایلده بیر یلدا اولور

آیدا کیم گوردی ایکی یلدا اونی موندان طویل

یِنک؛ینگ؛نوعی کلاه ایست که سلاطین برسر گذارند . در چهار دیوان گوید

بس دوراوزو قدین گل و سوسن یانای دور

گلگون یلک ینک اوسده تک بند سوسنی

یلاک؛یل لاک؛لباسی ایست مثل عبای موللایان نازک و آستین کوتاه از روی جامه پوشند . مصرع

کوینه گین برگ گل اوستونده او گلرنک یلاک

یِلمان؛کوه بدون آب علف را گویند که سخره وچانقیل باشد . در سد سکندری گوید

ایکی یوز اونا صاف یلمان غیا

نیمه بوتمای اوندا نیچوک کیم اَیا

یلدیریم؛ایلدیریم؛شیمشک؛رعد برق را گویند

یَل بربری ؛نام جنگ آوری ایست که در دعوای اسکندر نه نفر اول را گشت

یلاماک؛ایشیللاماق؛یعنی درخشانیدن

یلَلمَک؛باد زدن

یلدوز؛اولدوز؛ستاره را گویند . ونیز نام پسر آیخان ابن اوغوزخان که بعد از پدر مالک تاج وتخت شد او ششمین خان سلسله مغول بوده است . در چهار دیوان گوید

فهم ائدر دیم اشکیدن هجران طریقین ایله کیم

گئجه آززان تاپسا یول حالینی اولدوزدان خبر

یلان؛ایلان؛مار را گویند . در چهار دیوان گوید

باشی یانجیلغان ایلان تک تولانیریم هر سحر

یاری یا دوشدوکجه عمروم زلف وقدین پیچ و خمی

یاخود

تنیم دور حلقه زلفی نده ینکلیغ دور طاقیندا

ایلان تولانیب هر لحظه بیر خارا شکافیندا

یلان اوتو؛ایلان اوتو؛گیاه هی ایست که رفع سم کند

یلان بالیقی؛ایلان بالیقی؛مار ماهی

یلانا آغو وئرن؛ایلانا ؛آغو وئرن؛حیوان ایست شبیه سمندر

یَلَه؛حیوانی ایست که رها شده باشد . در سد سکندری گوید

نیستانی گاهی قیلیب مرحله

گیریب اوندا آنداق که شیر یِله

یاخود

سوران یوخ که یوز مین هژیر یله

دئیین سالدی گوی طاقینا ولوله

باب الیاءمع المیم

یِمرالی؛نام طایفه ای از تیره ترکمانیه باشد

یمرولدی؛**یومورلدی**؛یعنی خراب ومنهدم شد(پارتدادی) .
سلطان حسین میرزا گوید

هجر دردینن قرادیر بیت الحزانیم منیم

سیل اشکیم ایله یومرولدی بو ویرانیم منیم

یمرولوب؛**یومورولوب**؛خراب و منهدم شده است

یمرولکای؛**یومرولار**؛خراب ومنهدم میشود . در چهار دیوان
گوید

چرخ هجرینده ایاقین دور باشیما یومورولان

گور نه لر گتیره دور دوران باشیما سن سیز

یمورماک؛یومورماق؛یعنی خراب و منهدم کردن

یمتوک؛پرو بالی صیدیکه در موقع شکار شدن ازترس ریخته بجای میگذارد

یمداش؛هم خوراک. ونیز هم کاسه . هم توبره

یموت؛نام طایفه ای از ترکمانیه که در کنار رود اَترک سکنا دارند سابق دوازده هزار خانه بودندحال کمتر شده اند چون تعدادی از آنها به شهر خیوه کوچ کرده اند

باب الیاءمع النون

ینکین؛یون؛پشم را گویند . در سد سکندری گوید

سوزوم آچیبان بوستان تک اینکین

قیلیب لطف اگنیمه سالدی ینکین

ایضاحات . اگنیمه سالدی ینکین . بویوک نوایی اوز خمسه سین یازیب قوتاراننان سونرا عبدالرحمان جامی یه گوستررکن اودا اوز خرقه سین شاعیره اتحاف ائتمیشدی اوز سوزه اشاره دیر

ینکار؛یعنی مغلوب و مبهوت می نماید . در چهار دیوان گوید

زمانه اهلی گرچه اویونچی دور ایشی

ینکارهم آخراونلارین زمانه هم ائوینی

ینکیلور؛یعنی سهو وخطا می کند . در محبوب القلوب گوید

آزدان آز ینکیلور

چوخ دن چوخ ینکیلور

ینار ؛یانار؛میسوزد

ینک؛آستین . ونیز بال را گویند (قانات).تر و تازه ونو(آجار) . در چهار دیوان گوید

اولدی اَکنیم داخی کوکسوم زخمی فاش

کیم تنیم ده دون یوخ اگنیمده ینک

یاخود

یوزوم نی آلماسام ایدی اگنیم دن

آرتسا ایندی اشکینک نی ینکیم دن

ینگل؛یونگول؛سبک .بی وزن .پشم مانند. در چهار دیوان گوید

تا چیخماس اول باغیدان گورموش بو درد و داغیندان

دردیم آغیرراق داغیدان خاشاکیدن جسمیم یونگول

ینه ؛یانا؛هم چنین . بازهم . دوباره . در لیلی مجنون گوید

نیدور ینه جز و.... آلماق.....(خوانده نشد)

آتشکده بلایه سالماق

یاخود

ینه نه ائدیب کیشی قالغای دیریدن چیخدین مست

اتگه گین سانجیب وآشفته چیرمایان دستار

ینکدی؛یعنی مغلوب و مبهوت کرد . در چهار دیوان گوید

اجل نی جان آلوردی اِینکندی هجرین

نجه کیم اول بونونلا بیرده اوجاشتی

ینکماک؛**ییلمک**؛یعنی مغلوب و مبهوت کردن

ینگه؛زنی که عروس را مشایعت کرده تا به اتاق زفاف بَرَد

ینکلیغ؛به معنی مثل و مانند میباشد . در فرهاد شیرین گوید

یراقلیق صید ینکلیغ ناله قیلدی

بو ینکلیغ ناله چون قیلدی یخیلدی

یاخود

تنیم دور حلقه زلفونده نشان درد تاقیندا

ایلان تک تولانیب هر لحظه بیر خارا شکافینده

باب الیاء مع الواو

یو؛**یورک** ؛کنایه از سرعت هست . خود یو به تنهایی معنی نمیدهد حرفی مثل یوروک یعنی تند و تیز . یورک اورک). یعنی دل و قلب یوروش به معنی حمله و الا آخر

یوروتسا؛یوروتسه؛اگر به سرعت براند و نیز بدواند .و تحریک بکند

یوکورسه؛اگر حمله بکند

یوروتسه؛اگر تحریک بکند

یوروش ؛حمله

یری؛راه برو

یریر ؛راه میرود

یریتدی؛راه برانید

یوماق؛شستن. ونیز پشم تابیده شده ای که مثل توپ در آید

یول ؛راه

یولدا ؛در راه

یوللانسا؛اگر راهی بشود

یولداش؛همراه. و نیز دوست .و رفیق

یوءرود؛یوروت؛امر از بردن هست یعنی ببر . ونیز به کرسی بنشان . ونیز تعبیر خواب و ذن وقیاس کردن . ایضاحات اسگی تورک

دیلیننده یورت قبیرستان دئمکدیر اما یالنیش اولاراق ایندیسه اولکه کیمین ده ایشلدنده آلانان وار. در سد سکندری گوید

وار ایندی اوچ کشتی بیزینک

یوروردا اینجوک کیم هلاک فلک

یاخود

زمانه ابلقی نشان خرامی

یورودا شرق تا غرب ایکی کامی

یورت؛یورد؛مزار . وقبرستان . ونیز وطن و غیره

یومشاق؛نرم . وملایم مُلَیین

یوممری؛گرد . مدور . ونیز دایره

یوپغه؛چیزی که از قبیل نان و گوشت که پهن و نازک نمایند که ثلث نداشته باشد . در چهار دیوان گوید
وه باغریم نی لبی هجرینده تیغ فرقتی
یوپغه کسدی و توزونی سپدی اوندا ته بته

یورای؛یرییم؛راه بروم . ونیزتعبیر خواب کنم (یوزوم). و ذن و قیاس بکنم (یوزماق).به فتح اول خسته نمایم.(یوروم) در چهار دیوان گوید
غم تونی انجم گوزی ینکلیغ یومولمای گوز ایله
وه نجه گاهی یریر گاهی دورار گاهی اوتورار

یوگوروب؛به سرعت حرکت کردن . ونیز حمله ور شدن . در سد سکندری گوید
اونا حق نصیب ایلابان خشک و تر
یوگوروب فتع قیلغوسی دور بحر و بر
یاخود
قالمادی بیربیر که یوگوروب آلمادی

یرکه یوگوروب آلمادی بیر یر قالمادی

یوگورمه گی ؛به سرعت رفتنش . ونیز حمله ور شدنش . ونیز تعبیر خواب و ذن و قیاس نمودن(یوزماقی) . در لیلی مجنون در صفت سک لیلی گوید

قیلمادی یوگورم مه گی میل هر گز
قویروغی یوکون چککنده عاجز

یوز ؛اوز؛به معنی صورت. ونیز عدد صد را گویند (یوز). وهمچنین جانوری ایست درنده پلنگ. واوروغی از ازبکییه . در سد سکندری در دعوای بارق بربری که بسیار شجاع بوده گوید

ینه دئدی اوز گتیریب هر ساری
که دئیرلر منی بارق بربری

یوزلانیب؛اوز گتیریب؛یعنی رو آورده است . ونیز به سمتی میل نمودن(اوز توتماق) . در لیلی مجنون گوید

آشفته ایچیکا یوزلانیب دور
قالمادی یریمکدن ایاغیندا زور

یوکونوب؛یعنی زانو بر زمین زده است (دیز چوکوب). ونیز تعظیم تسلیمات نموده . به رسم ادب در جلوی کسی به رسم ادب خم شدن و تعظیم کردن . درمجلس شراب در موقع پیاله دادن رسم خوانین اتراک و چین بوده است. در سبعه سیاره گوید

ینه قول سوندی جام باده یه هم
یوکونوب توتدی شاهزاده یه هم
یاخود
ساقی ادب شرطینی آماده توت
الینده توققوز یوکونوب باده توت
یاخود
خوش اول که دیرده گیرجک قدح نی مغبچه مست
یوکونوب ایلکین تیتردی.....(خو.انده نشد)

یَو؛یی؛دشمن؛. ونیز یاغی را گویند

یوقار؛یووار؛می شوید . نیز شسته میکند . در چهار دیوان گوید

باشیم چاپاندا اول چابک باشین نی آسراغیل ای گوز
کیم اول حسودین یوقارتک اولسا فتراکین

یوپغالیق؛یعنی نازکی و سستی

یوددور ماق؛اوددورماق؛بلعانیدن . ونیز فرو بردانیدن

یوتماق؛اودماق؛ غورت دادن

یوتالماک؛اوسکورمک؛ سرفه کردن

یوت؛اود؛ امر از بلعیدن هست .برف زیاد که راه را مسدود بکند .. ونیز فرو بردن. ونیز کنایه از برنده شدن هست

یوتال؛آسقیر ؛اوسکور؛ یعنی سرفه کن

یوتقون؛اوددقون؛ غورت بده

یوزماق؛ تعبیر خواب را گویند. ونیز ذن وقیاس نمودن . وهمچنین خسته نمودن (یورماق)

یوزلانجاق؛ همینکه روی آورد . ونیز رو کرد .همینکه راهی شد. در داستان شیخ صنعان گوید

باده دن ساقی یه یوزلانجاق طرب
ینه دولدوردی قدحی لب به لب
دئدی ایچ لا جرعه ای عالیجناب
قطره قالسا بیل ایرماستور حساب

یورت؛ مسکن . ونیز جایی ایست انسان در آنجا متولده شده باشد . ونیز مزار را گویند . ایضاحات . یورت اصلینده قبیر و مزار دئمکدیر ایندی سه آذاربایجان تورکجه سینده اولکه کیمینده ایشله نیر اسگی چاغلاردا بیزیم کوچری آتا بابا لاریمیز هر یایلاق قیشلاق دا کوچ آچاندا اورادا اوله نین باسدیریب اوز آتا باباسینا ابدی منزل ائلییینده اورانی وطن ساییب هممشه لیک اوتوپراقی اوزلرینه وطن سایمیشدیلار.در لیلی مجنون گوید

یاره لر ایچره قایناشیب قورد
هم اوندا آلارغه طعمه هم یورت

یوروماک؛یریمک؛ راه رفتن

یوکورتور؛یوکورور؛ یعنی بسرعت میدواند . در چهار دیوان گوید

خورشید ساری یوکوردورگوکی
چونکه سرعت واقدی اول اوزدن قاجار هر قطره
یاخود
عشق دشتینده یوکوتور مین قویون لار آهیدان
هورکونی بو طرفه نی مجنون حیران هاردادور

یورتماک؛ راه بردن . براه انداختن . وتحریک نمودن

یوتمان؛یووان؛ یعنی شوینده. شست شو کننده . در چهار دیوان گوید

یوخ شفق مظلوم قانینا قالمیشدی سپهر
اونو یووان هجر اشکیم موجو دان کولاک ایمیش

یوروشماک؛باهم راه رفتن . بهم دیگر حمله ور شدن (توتوشماق)

یورونماق؛به تعجیل راه رفتن سوار را گویند

یورونلوق؛یاماقلی؛وصله دار . در چهار دیوان گوید
بو عشق پاک بیرده خرقم نی حورو رضوان
یریشتی لار قیلورغه حله لرینی یاماقلی

یورتا؛جمعی که با ایلقار اسب برانند . مسابقه دادن با اسب را گویند

یوقتورور؛یوخدور؛یعنی نیست . ونیز نمی باشد .ایضاحات بیزیم جغتای تورکجه سینده یوخدور سوزونون یرینه یوخدورور سوزو ایشله نیر .
در سد سکندری گوید
نوایی جهاندا وفا یوقتورور
اونون دَب و رسمی جفا اوخ درور

یوقمودور؛حرف انگاری ایست آیا نیست . ونیز نمی باشد . در داستان شیخ صنعان گوید
شیخ لیق طوریدا آتین یوقمودور
آق ساققالین دان اویاتینک یوقمودور
یاخود
چون سنه بو ساققاّل و اوزده یاش
هم قاری گلمک اولور هم سنی یاش

یورونچی؛قارقا؛کلاغ را گویند . ونیز کسی که یقین جای اردو و کاروان کند

یوبتور؛یویوبدور؛یعنی شسته است

یولالار؛میکَنَند . انگاری پر مرغ و غیره را بکنند

یوقلار؛یوخلار؛یعنی سر میزند . سرکشی میکند.و نیز احوالش را میپرسد

یورتغه؛یورتدا؛یعنی به قبرستان . ونیز در وطن

یورتمه؛رفتار به تعجیل را گویند. یک نوع راهواری ایست چابک سواران اسب بدان طریق میرانند

یورغه؛یورقا؛یورغا؛یک نوع راه رفتن اسب را گویند نه تند تند هست نه آهسته را برود .بفارسی یوروتمه گویند

یورقون؛خسته .و وامانده

یوروش؛حمله. هجوم . در سد سکندری گوید
ینه التفات گورمک ائیله یب یوروش
ایکی داغ کیم ایدی آلتون گوموش

یورقونلوق؛خسته گی . ونیز وامانده گی را گویند

یونجا ؛**یونجه**؛علفی ایست بجهت خوراک دام غیره و گشت نمایند

یورونماک؛**یورونمک**؛**بیلمک**؛متوجه شدن . و رو کردن(اوز گئیرمک)

یوز؛یعنی صد.ایضاحات جغتای تورکجه اوز(صورت) یرینه طی یوز یازیلیر

یوزار؛**یوز**؛عدد صد را گویند الف اضافه بجهت تزئین کلمه هست . در تاریخ انبیاءگوید
کیم تملق دان یوزار یوزلر کیشی آیریب
بویوردی کیم گئدیلر دوزلتدیلر

یوواک؛**یوواق**؛بشوریم . ونیز شسته بکنیم .در فرهاد شیرین گوید
چکیب دور سعی ائدیب بسیار بسیار
یوواک باشین اياق زینهار زینهار

یوز باشلیق؛بزرگترین قوم را گویند . ونیز انواع خیمه و آلاچیق که آن از صد چوب ساخته شود

یوز باشی؛درجه ایست در سپاهی گری به فرمانده و مسئول صد نفری اردو را گفته میشود

یوزسوزلوک؛**اوزسوزلوک**؛بی حیایی .و بی شرمی . نیز دریده گی را گویند

یوقتی؛**یوخدو**؛نیست.ونیز کنایه از بهم خوردگی و انقلاب را گویند(قوپدی) و نیز سرایت کردن (اوخدی) .ایضاحات بیزیم آذاربایجان تورکجه سینه باخمیاراق جغتای تورکجه میزده بعضی سوزجوکلر بیر جوره یازیلیب اما نجه معنادا ایشله نیرلر ائله بو یوقتی سوزدوه او سیرالاراندیر کی آذاربایجان تورکجه نجه یازیلماقین قید ائله دیم . در فرهاد شیرین گوید
مَکر ارمن ده امری اولدی کاری

که یوخدی گونونونده اونون چیخاری

یومدی؛اشاره به بستن چشم هست . (گوز یومدی) یعنی چشم بست . کنایه از مردن هست . نظامی در فوت دارا گوید

سکندر بدین وقت هر چه گفت
پزیرنده بر خواست گوینده خُفت

حضرت نوایی این قضیه را چنین بیان میکند

ائشیدجک چو بوندان قبول ائتدی سوز
دئیین هم ائشیدی بو سوز یومدی گوز

یوقار؛اوخار؛سرایت می نماید. ونیز اثر میکند

یوموشاتمیش؛نرم و ملایم کرده است .جغتای تورکجه سینده هممشه (ز)سوزونون یرین (س)سوزو آلیر بو شعیرین قافیه سین اولماس سوزون اولماز یازدیم تا کی آذاربایجان تورکجه سینده اوخویانلارین هر ایکی یازینی جغتای ویاخود آذاربایجان تورکجه سینن تئز باش چیخادا بیلسینلر . در فرهاد شیرین گوید

ولی بانو توتوب گوز اوجوندان پاس
که خارا کن نیچوک یوموشانمیش اولماز

یوقلامیش؛یوخلامیش؛یعنی به کسی سر زده است . ونیز حال کسی از نزدیک پرسیدن .صله رحم بجا آوردن . در چهار دیوان گوید

انجم اشکین توکر تانک آتدیقجا من تک سپهر
یوخلامیش اول هم مگر بیر مهر عالم گردینی

یوقمیش؛اوخموش؛یعنی سرایت کرده . ونیز بهم آمیخته کرده است . در چهار دیوان گوید

یر ایماس بلبل و ایل کیم آتشین گل شوقودان
گلخن دیوانه دور کیم یوخوموش اعضاسیندا گل

یاخود

تَوبناق ایماس آنلاماز گماهی
یوخموش قلم اوجوندا سیاهی

یولوغ؛امر ازکنده شدن هست. انگاری مزرعه گندم کسی را با دست بکنند و از بین ببرند. و یاپشم گوسفند را کنده بکنی . ایضاحات عین حالدا آذابایجان تورکجه سینده یوخسول و مفلس آداما دئیلن سوزدور . در سبعه سیاره گوید

ینه بویوک لر ینی کیم کیچیک و اولوق
گلیرباش یالین سققالی یولوق

یورقالاماق؛اسب را بصورت یورتمه راه بردن را گویند. در تعریف اسب سلطان حسین بایقراگوید

یورقالاماق وقتی چو سالیب ایاق
کبک دری آلیندا آنداق که زاغ

یوقلاماق؛یوخلاماق؛سرکشی نمودن . از کم و کیف چیزی آگاه شدن . در چهار دیوان گوید
مشگل ایشدور ائوده بیر غایب نی هردم یوقلاماق
لیک مهلک یوخلاماندان سونرا ایسده یب تاپماماق

یوقلاماق؛یوخلاماق؛خوابیدن و نیز بخواب رفتن . ایضاحات تورک سوزوجکلرینده چوخلو بئله سوزجوکلر واردیر عرب الفباسیندا یازاندا موطلق اوخییان گرک نجور تلفظ ائله سین عین بیر فورمادا یازیلیر بودا عرب الفباسینین تورکون دیلینه سیغماماقینا گوره دیر لاتین الفباسیندا بیزیم چتینلیکریم آرادان قالدیرماق اوچون بیز اوز تورکجه میزی موطلق لاتینجه یازمالییق

یوسون؛طرز واسلوب را گویند . و نشانه . ونیز عادت . وهمچنین قانون. ونیز سرسامان را گویند .ایضاحات دلی یوسون سوزوآذاربایجان تورکجه سینده ایشلنمه گینه گوره (مثل مانند) کیمینده ایشلتمک اولور . درمنشات گوید
بویوروق یوسونی بیرده عرضیم یتیردیلر
بو ردیف ده ینه بیر مطلع غزل کیم طوریدا

یوزو قارالیق؛اوزو قارالیق؛رو سیاهی . ونیز کنایه شرمنده بودن شخصی از کس دیگر هست

یوزلوک؛اوزلوک؛نقاب و برقع را گویند

یوزلاشماک؛اوزشلمک؛روبرو شدن .ونیز رو در روی هم قرار گرفتن . اعتراف کردن دو نفر رانسبت به همدیگررا گویندکه در قبال هم باشند

یوز توتوبان ؛اوز توتوبان؛ مراجعت کردن شخصی به کسی را دیگرراگویند . روی آوردن

یوسک؛جُل وزق را گویند

یوسونلوق؛به نوعی . ونیز طریقی . به اسلوبی . ونشانه ای. وعادتی . صفت و صورت .دلی یوسونلوق .یعنی مثله دیوانه

یورا؛اورک؛کونول؛دل و نیز قلب .ایضاحات .یورک یاخود اورک اسگی تورکو دیلینده یوورکدن گلیر یعنی یینی گئدمک اورک یاخود یورک تورکو دیلینده کونول دئمکدیر . در چهار دیوان گوید
اوره گیم ایتلرین آنداق یدیلار دیشلاشیبان

کیم ینه یوختور آلار آلینه گلمکده اورک
یاخود
مندن بیر ایماس اوز اوراگی زخمی لریندن
هر نجه که داغ باغیرینی زخم ائیله دی فرهاد

یوقاری؛یوخاری؛بالا . ونیز بلندی . ونیز مافوق . در فرهاد شیرین گوید
یوخارراق؛گورسه دیب چون رخشی نا درد
چیخاریب لامکان میدانیدان گرد
یاخود
کیم اوترو رو ایتکای آنینک فتوح
که شرحینه بیر دم یوخاراق ممدوح

یوموشاق؛نرم. ونیز ملایم

یومروق؛مشت گره کرده را گویند . در سد سکندری گوید
کوکسونده قالیب یومروق اورنی غه داش
دوروب یر اوزره بورک اُو.....باش.....(خوانده نشد)

یوزتومان؛مین؛ ونیز عدد ده هزار را گویند . ایضاحات تومان اصلینده مغول تورکجه سیدیر یعنی اون مین دئمکدیر ایندی سه ایراندا پول واحیدی اولاراق ۱۰۰ تومن ایشله نیر . در فرهاد شیرین گوید
چو گوزگو سرینی آنلاییب یوکوردوکون
گوروب گوزگوده گورگون هر نه گوردون

یوغورماق؛وضع کردن . ونیز سرشتن . ونیز وضع دادن خمیر غیره را گویند

یوغون؛ضخیم . کلفت

یوغروش؛یوغرولوش؛یعنی سرشت

یَوقماق؛یاتیرماق؛بستری کردن

یوقا؛یوخا؛اینجه؛نازک. ونیز نوعی از نان هست که در روغن پخته میشود

یوق ایسا؛یوق ایرسا؛یوخسا؛حرف تردید هست . ونیز امر از نبودن هست . اگر نباشد . ونیز به معنی اِللا اگر باشد.ایضاحات جغتای تورکجه سینده بو سیرادا یازیلان سوزلر ده اصل سوز تک یازیلیب داياق سوزجوگو سونرا یازیلیر مثلا یوخ ایرسا . وار ایرساگلیر ایسا دورور ایرسا اممـا آذاربایجان تورکجه سینده بو سوزلر یاپیشیق اولاراق بئله یازیلیر یوخسا وارسا گلیرسه دورورسا

یوقسول؛یوخسول؛ مفلس . و نیز بی چیز را گویند

یوقسوللوق؛یوخسولوق؛نداری . ونیز فقیرمفلس بودن کسی که وضعیت مالییش خوب نباشد

یوقلوق؛یوخلوق؛نداری

یوققوش؛سر بالایی

یوک؛شَله؛بار

یوکلمک؛بار کردن

یوکوچی ؛برادر کوچک را گویند

یورون؛لباس پاره و مندرسی که پنبه در آن گذارند . در چهار دیوان گوید

چیرمابان بیر ایگیت صراحی آغزینی ای پیر دیر
هاردا گوردون کیم اوزولموش چاک خرقم دن یورون

یاخود

مست من لیک اوتامان دکمه تاج ائیله سه شیخ
زهد گونی آرا خرقم دن اگر دوشسه یورون

یوقلادی؛یوخلادی؛ خوابید؛.ونیز سر کشی کرد . واز دیده گذارانید

یوقلامادی؛یوخلامادی؛ نخوابید . سر کشی نکرد . وازدیده نگذارانید

یوقاریدان؛یوخاریدان ؛یعنی از بالا . واز فوق . در لیلی مجنون گوید

یوخاریدان ایندی ایکی قاراقوش
قیلدیلار ایکی جوانه نی قوت

یوقو؛یوخو ؛امر از نداشتن هست . یعنی ندارد .ونیز خواب را گویند . در لیلی مجنون گوید

سیز هم گوررسیز مویوخسا یوخ مو
یا گلدیک منین گوزومده اوق سو

یورو؛یری؛امر از راه رفتن هست . یعنی راه برو

یوکسک؛سنگین . پر محتوا . بلند مرتبه .و رفیع

یوزونک؛اوزون؛چهره تو . ونیز صورت تو .ونیز پاره و قطع نماید.و هم چنین شنا بکنید. در چهار دیوان گوید
اوزون اوزره زلف زلفون حلقه سیندن اوز
اولور کشوردین ایچره کفر حلقه کفر ایچره دین

یوز اورمه؛اوزویرما؛یعنی رو مزن . ونیز اسرا رنکن . در چهار دیوان گوید
اوز ویرما هر طرف ای شوخ زاراولماسن
قرار توت نفس بیقرار اولما سن

یوکوش؛چوخ؛آرتیق؛بسیار . فراوان . ونیز انبوه زیاد
یول؛راه . ونیزسلوک و روش . در چهار دیوان گوید
گوز آچ اشک ازل مست ساج اوز احوالیندا کیم واره دور
گوزون خیره توقونک تیره آتین آخساق یولون داشلیق

یولونماق؛یول وئرمک؛راه دادن

یولداماق؛یوللاماق؛روانه کردن . ونیز راهنمایی نمودن

یولاواج؛یالاواج؛پیغبر.ائلچی . مرشد .ونیز راهنمارا گویند

یولچی؛یولچو؛مسافررا گویند .کسی کارش راه رفتن باشد. ایضاحات آذاربایجاندا یالنیش اولاراق دیلنچی یه دئیلیر

یولبارس؛ببر.جانوری ایست درنده که بزرکتر از شیر باشد

یولغون؛.....که هیزم باشد .....(خوانده نشد)

یولداب؛یوللاییب؛روانه کرده است . ونیز فرستاده است . در سبعه وسیاره گوید
قاصد آتلاندیریب اونو قولدایب
اوزو گلن یول ساری یولدایب

یومران؛سیچان؛موش را گویند . در سد سکندری گوید
فسون ایله یومران نی شیر ژیان
گوزبیرده صلابتده بیربیان

یولوم؛راه من . ونیز میرآب را گویند

یوم ؛امر از بستن هست مثل چشم بستن غیره

یوممماق؛چشم بر هم نهادن و نیز چشم بستن

یومالاتماق؛گِرد مدور کردن .غلطانیدن . ونیز غلط دادن

یوماللانماق؛غلطانیده شدن

یوموشانماق؛نرم شدن . ونیز ملایم گردیدن

یوموشاتماق؛نرم کردن . ونیز رام نمودن

یوماق؛شستن. ونیز پشمی که ریسیده شده مثل توپ گردشده باشد

یوممالاماق؛غلط دادن

یونآ؛ امر از تراشیدن هست . اگر بتراشد

یونماق؛تراشیدن

یونولمامیش؛ناتراشیده . ونیز چوب خام . ونیز کنایه از آدم کله شق هست

یوندورماق؛امر به تراشیدن دادن

یومرانچی؛مرغ موش گیررا گویند

یورتیچی؛یرتیجی؛درنده ونیزحریس.وهمچنین بازی ایست از باشه بزرگ تر هر جا حیوانات میمیرد بر نعش او حاضر شود . لاشخور . در محبوب القلوب گوید

عالی همت شاه بازی دور بلند پرواز
بی همت سیچقان صیادی یورتچی تاز
شونقار مسکنی شاه نین بیله گی
یورتچی مقامی اولو نون ائیلنمیش بدن سوموگی

یوللادی؛یولدادی؛روانه کرد . ونیز براه انداخت .در سد سکندری گوید

ایکی گنج حکمت اونو یولدابان
چیخاردیلار اورنک اوزه قولدابان
یاخود
عنایت الهی قولدادی
و توبه هدایتی ده یولدادی

یوردی ؛خسته کرد. ونیز ذن و قیاس نمود

یورولدی؛خسته شد . در فرهاد شیرین گوید

چو یورولدی لبا لب دور ایاغی
قیزیشدی بزم ایچره دیل دماغی

یوموشاتدی؛نرم کرد.ونیز کنایه از آرام نمودن شخصی هست

یونت؛یونجه وعلف . ونیز سالی از سالهای ترکی هست

یونگول؛سبُک . ونیز بی وزن . پشم مانند.در چهار دیوان گوید
آغیر وزنیدن دور سیل غم یخیر هرداغی
یونگولوک فرطی دن بر باد اولور قوملوق توپراقی

یوا؛یووا؛لانه . و آشیانه . ونیز نام طایفه ای از اتراک

یووسغه؛غسال خانه را گویند

یووش؛قلم را گویند با آن مینویسند

یویماق؛محو ونابود . ونیز معدوم را گویند

یویولماق؛یوخ اولماق؛شسته شدن .ونیز محو ومعدوم شدن که فنا باشد . ونیز آنچه که موجود نباشد

یوموشانماس؛یوموشانماز؛نرم نمیشود . در سد سکندری گوید
وگر گورسه ایش بیتمز آزرم ایله
دمیر یوموشانماز یوز بئله گرم ایله

باب الیاءمع الیاء

ییکان؛ییلیب؛خورده شده . ونیز زده شد ه. در فرهاد شیرین گوید
ییی جانیین فلک دن تیغ بیداد
بلا افلاکی فرقت داغی فرهاد

ییشیب؛کنایه از خود خوری ایست . درچهار دیوان گوید
کیمسه یاری ایله خوشدور ییشیب مونکراشیب
یانسا گاهی چیرمانیب اولدورسه گاهی یانداشیب

یدی ؛خورد

ییدیردی؛خورانید

ییب؛خورده است . در لیلی مجنون گوید
حالیم غمی ییب قویارمو ایکن
گوز مردمینی اوریارمو ایکن

ییلماک؛ییلمک؛خورده شدن . انگاری دو تا آهن بر اثر سابیدن همدیگرا بخورند

یندیرمک؛اندیرمک؛پایین آوردن و نیز بزیر کشیدن

ینیلتمک؛ینی لتمک؛نو کردن . ونیز تازه نمودن

ییلگوج؛یل پی؛باد زن را گویند زنان با آن در فصل گرما خودرا خنگ نمایند

ییلکان؛یِلکان؛باد بان کشتی را گویند

ییغ؛یق؛امر از جمع کردن هست . یعنی جمع کن . ونیز بیانداز(ییخ). و خراب کن

ییوت؛یاتاق؛جای خوابگاه را گویند .ونیز بجای خوابگاه دیگر رفتن

ییل ؛یل؛باد را گویند . ونیز سال باشد (ایل). در چهار دیوان گوید

ییل نی تیز ائیله یب که اوتدن سو چیخاردین طرفه دور
لیک توپراغی اونون گوزلرینه وئردی التیام

ییلارجه؛ایللریجه؛ایللرجه؛یعنی سالهای متمادی . مولانا لطفی گوید

هردم ای گوز یاشی اوز گورمای منی قاش ائیلمه
دولتیم نن آغنادی ایلرجه آلتون اوسدونه

ییل؛ایل؛سال را گویند . درچهاردیوان گوید

یارب اول حسن وجمالی اوجوندا یوزمین آی ایل
نه جمالینه زوال اولسون نه حسونونه بدیل

مولانا لطفی گوید

زلفونو دوز حیرانی من کیم ایلده بیر یلدا اولور
آی داکیم گوردی ایکی یلدا گئجه بوندان طویل

ییلنماک؛یلنمک؛متورم شدن . وباد کردن . ونیز کنایه از تفرج کردن از روی خوشحالی دور زدن . اظهار شوکت کردن .ونیز خودرا به باد دادن . در چهار دیوان گوید

نه یلنمک دور ای شه مور خیلی تک سپهر بیرده
سلیمان تک بو وادی ایچره سو اولدی چندین لر

یی؛یِـه؛امر از خوردن هست . یعنی بخور . ونیز کلمه رابط هست در آخر کلمه واقع شود . در فرهاد شیرین گوید

بو ایدی متصل گفت و شنودی
خدایی دن اوغول اولدی مرادی

ییکه؛یِکه؛یعنی بزرگ . عظیم . با هیبت . سَروَر .شعر

کونلومون شیشه سینه پرّ مکس دئیسه سینار
دلبریم یوکلر اونا ییکه ییکه غایه لاری

ییمک؛یِمک؛خورده نی . آنچه که قابل خوردن باشد

ییملیک؛یِملیک؛سبزه خورده نی هست که بصورت خودروست.اهالی آرا کنده هم خام و پخته اش را میخورند . در آذاربایجان اواخر بهار بعمل آمده زنان ودختران آنرا چیده سبزی پلو درست کنند . بفارسی آلالا شنبک هم گویند

ییمیش؛عموم میوه جات را گویند . ایضاحات آذاربایجان تورکجه سینده کشمیشین قوروسونا دئیلن سوزدور

ییمیشان؛زالزالک باشد که بفارسی کویج هم گویند

ییشیلماق؛آچیلماق؛یعنی گشوده شدن ونیز باز نمیگردد

ییتیرد؛یدیرد؛امر از خوراندن هست . یعنی بخوران . در محبوب القلوب گوید

تیلامانکیز یتکورور
و ییمانکیز ییدورور

ییکا بیز ؛بیز ییک؛یعنی ما بخوریم

ییدیک؛یِدیک؛خوردیم

ییکاسینی؛یه سن؛امر از خوردن هست . یعنی تو بخور . در قطعات گوید

ساقیا آینه گون جام یریت
بیر دم ائتگیل منی اسکندر جم
که نه جم قالدی نه اسکندر
آرزیما س کیم ییکاسین بیر دم غم

ییئنکیز ؛ییین سیز ؛یعنی شماها بخورید

ییش؛آچ؛امر از گشوده شدن هست . در چهار دیوان گوید

یار هجرینده بوگون جسمیم اولوبدور تار تک
ای فلک رحم ائت بو ایکی رشته نی بیربه بیر آچ

ییلیشیب تور؛آچیلیبدور؛یعنی گشوده شده است . ونیز باز شده است .در چهار دیوان گوید

دلیل اولور که کونول نی قیلمیش اولغاسین آزار
بو کیم سلاسل زلفون توکونلر آچیلیبدور

ییشتی؛آچیلدی؛یعنی باز شدد . ونیز گشوده کردند .در فرهاد شیرین گوید

تاپیب اول شهر آرا بیر طرفه منزل
روانی آچیلدی دور منزل ده محمل

بیش ؛آچیلیش؛امر از گشودن هست . یعنی باز گشایی

بیشیلمای؛آچیلمیر؛یعنی گشوده نمیشود . باز نمیوشد .در سد سکندری گوید

آچیلمیش ایدی ناقه دن محملی
بیر اون گونده بیر یر ایدی منزلی
بیشدی رسنی جهازیدان جُست
اوز ائوینی ده باغلادی رُست
یاخود
بیشتی آت بوینو ندان رسن نی
عزم ائتدی هوا قیلیب وطنی

بیشماک؛آچیلماق؛یعنی گشودن . ونیز بند گره را گویند

بیشیماک؛آچیبدیر؛یعنی گشوده است . در چهار دیوان گوید

آچیبدیررزم دن کمر نازک تنین قیلسام خلاص
چکیین گلگون قبا سرو سهی رفتاریدان

بیشیلامیشی؛قلاووز؛یاووز؛به لغت مغول رهبری و راهنمایی را گویند

بتاریخ ۱۲۸۰ هجری قمری این لغت به اتمام رسید . شعر

بو نکته پیتیلدی درد ایله
سوز کیم نجه کیم اوز ائدیم آخر
اوتلوق دل آه سرد ایله
آغلادیم آغلادیم توکه دیم آخر

توضیحات

درآخر کتاب ۶۷۵ صفحه ای مقالید الترکیه نگارنده میرزا فتحعلی خان قاجار توضیحاتی در مورد کلماتی که در منابع ماخذ بجهت نگارش کتاب معانی آنهارا پیدا نکرده و یا در سنگلاخ میرزا مهدی خان استر آبادی لاینحل باقی مانده بود بررسی صورت نموده سعی کرده است توضیحاتی دراین باره داشته باشد مثلا کلماتی در ترکی جغتایی ویا در آثار نوایی پیدا کرده است که معانی آنهارا نفهمیده که حدود ۳۰ کلمه بیشتر نمی باشد من هم آنهارا نیاوردم چون احساس کردم که میرزا فتحعلی خان قاجار توضیحاتی به درد خوری انجام نداده است

پایان

تورک دونیاسیندا یازیلان سوزلوکلردن یارارلاناق

۱--دیوان لغت الترک ماحمود کاشغری
۲--فرهنگ سنگلاخ میرزه مهدی استر آبادی ---روشن خیاوی بو سوزلوگون بیر آزجاسینی آذاربایجان تورکجه سینده کوچورتوشدی
۳--فرهنگ بدایع الغات امام هروی -- اونچونجو یوز ایلکدن
۴--فرهنگ مباین اللغت---یازانی بللی دئیر
۵--فرهنگ تورکی
۶--ایکی جیلد فرهنگ الغات جوغتایی و تورکی عوثمانی ---یازانی شیخ سلیمان بوخاری سولطان عبدوالحمید عوثمانلی چاغلاریندا یازیلیب بو سوزوگون بیر جیلدین تبریزلی حسن اومود اوغلو تزه لیکده چاپ ائله ییب ایندی سه بازاردا وار
۷--فرهنگ کلیور نامه ---یازانی یعقوب چینگی
۸--فرهنگ تورکی --- یازانی فضل الرحمان
۹--فرهنگ شرقی لوغتنامه دیر فرانسه دیلینده یازانی (پوخی دی کوردی)
۱۰--فرهنگ الغات نوایی
۱۱--فرهنگ در بیانات نوایی
۱۲--فرهنگ حل للغت نوایی
۱۳--فرهنگ نصاب
۱۴--فرهنگ زمخشری
۱۵--منتخب الغت ---یازانی محمد خاکسار
۱۶--مقالید الترکیه ---ناصرالدین شاه چاغلاریندا فتحعلی خان قاجا سپانلو یازیب ---بو سوزلوگوده ائلچی بئی ورینن ینی یازیلارا کوچورولوب یوخون گله جکده چاپ اولاجاق
۱۷--فرهنگ نوایی میلادی ۱۰۹۹ایلینده یازانی علی شاملو
۱۸--فرهنگ خمسه با حل الغت ۱۸۴۸ یازانی بللی دئیر
۱۹--البحجه والبحیه لغت ترکی ۶۳ صفحه ده
۲۰--فرهنگ ترکی عبدالباقی ۱۸۴ صفحه ده
۲۱--لغت نعمت الله احمد (روشنی زاده رومی)
۲۲--ایکی جیلد فرهنگ تورکی ازبکی به فارسی یازانلار محمد حلیم یارقین و شفیقه یارقین
۲۳--تورکمن سوزلوگو ---سینا
۲۴--قاشقای سوزلوگو– فرهنگ و اصطلاحات تورکی قشقایی یازانی اسداله مردانی رحیمی
آذاربایجان تورکجه
۲۵--مظهرالترکی یازانی عبدلرحیم شیروانی تزه لیکده فرهاد رحیمی ورینن بو سوزلوکده چاپ اولوب بازاردا وار

۲۶--دستور زبان ترکی ۱۵۰ ایل قاباق یازیلیب (میرزا عبدالعلی ابن فضلعلی خلخالی) بو کتابی دکتر محمد زاده صدیق چاپ ائلییب
۲۷--بئش جیلد فارسی به ترکی سوزلوگو بهزادبهزادی
۲۸--علی حوسین زاده داشقین فرهنگ لغات فارسی ترکی
۲۹--ارک سوزلوگو یازانی مهندس ایسمایل جعفرزاده
۳۰--فرهنگ فارسی ترکی شاهمرسی
۳۱--چانقیل سوزلوگو تورکی به تورکی ائلچی بئی ورینن یازیلیب یوخون گله جکده چاپ اولاجاق

سون